

Educació, llengua i comunicació al País Valencià (1962-2011).

Una anàlisi sociològica del moviment social valencianista i del procés històric d'introducció del valencià en el sistema educatiu.

Francesc Viadel

Tesi dirigida pel doctor Rafael Xambó

ÍNDIX

I. PART- QÜESTIONS PRELIMINARS I METODOLÒGIQUES

1. PLANTEJAMENT DEL PROBLEMA I QÜESTIONS PRELIMINARS.

2. L'ENSENYAMENT EN VALENCIÀ EN EL SISTEMA EDUCATIU.

2.1 Els programes d'educació bilingüe en el sistema educatiu valencià fins al Decret de Plurilingüisme 127/2012 de 3 d'agost.

2.2 El model plurilingüe establert pel decret de 2012.

3. LA SITUACIÓ DEL VALENCIÀ SEGONS L'STPV EN L'ENSENYAMENT EL 2011. CONSEQÜÈNCIES EN L'ESCOLA PÚBLICA D'UNA POLÍTICA DE CONTRAPLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA.

4. L'ENSENYAMENT EN VALENCIÀ I LA PERCEPCIÓ DE L'ADMINISTRACIÓ AUTONÒMICA SOBRE LA SEUA PRÒPIA GESTIÓ. LA NEGACIÓ DEL CONFLICTE COM A SÍMPTOMA D'UNA ANOMALIA.

5. ESPANYA O EL PLURILINGÜISME IMPOSSIBLE.

6. OBJECTIUS

7. MARC TEÒRIC I METODOLOGIA

7.1 Metodologia.

7.2 Anàlisi documental.

7.3 Entrevistes.

7.4 Anàlisi de notícies.

7.5 Anàlisi de les organitzacions integrants de la Federació d'Escola Valenciana.

8. VALENCIANISME I EDUCACIÓ. LA PERSPECTIVA DE PIERRE BOURDIEU.

9. L'EDUCACIÓ EN LA CONCEPCIÓ VALENCIANISTA. ALGUNS ASPECTES DEFINITORIS.

9.1 L'escola com a instrument d'emancipació social. El cas de l'escola en valencià.

9.2 Una nova concepció del País Valencià trencadora. La llengua, la cultura i la història en la perspectiva de l'escola en valencià.

10. ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ I EL SEU PAPER EN LA CONSTRUCCIÓ D'UN IMAGINARI SOCIAL. EL CAS VALENCIÀ.

10.1 El cas de TVV: Registre lingüístic, manipulació informativa i propaganda al servei d'un model polític i social.

II. PART- ESCOLA I DEMOCRÀCIA AL PAÍS VALENCIÀ DEL TARDOFRANQUISME ALS GOVERNS SOCIALISTES

1. L'ESCOLA EN VALENCIÀ, UNA ALTERNATIVA DEMOCRÀTICA A L'EDUCACIÓ FRANQUISTA.

2. ELS ORÍGENS DE L'ESCOLA EN VALENCIÀ. EL NUCLI DE LO RAT PENAT.

3. L'INSTITUT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ (ICE) I LA FORMACIÓ DELS PRIMERS MESTRES EN VALENCIÀ.

4. EL SECRETARIAT DE L'ENSENYAMENT DE L'IDIOMA. FORMACIÓ I AGITACIÓ CULTURAL.

5. LES PRIMERES ESCOLES AL PV.

6. L'ESCOLA DURANT ELS PRIMERS ANYS DE LA DEMOCRÀCIA. L'ETAPA DE LA UCD.

7. L'ARRIBADA DELS SOCIALISTES A LA GENERALITAT. LA LLEI D'ÚS I ENSENYAMENT DEL VALENCIÀ (LUEV).

8. EL NAIXEMENT D'ESCOLA VALENCIANA-FEDERACIÓ D'ASSOCIACIONS PER LA LLENGUA (FEV).

8.1 Els orígens.

8.2 Els cinc primers congressos 1993-2013.

8.3 Escola Valenciana-FEV. Trets organitzatius.

9. I BLOC D'ANÀLISI DE CONTINGUTS INFORMATIUS CORRESPONENTS ALS PERÍODES DEL 17 D'OCTUBRE AL 17 DE DESEMBRE DE 1983 (APROVACIÓ DE LA LUEV) I DEL 4 DE SETEMBRE AL 4 DE NOVEMBRE DE 1997 (REVISIÓ DELS CONTINGUTS DELS LLIBRES DE TEXT).

9.1 L'aprovació de la LUEV en els diaris *Información*, *Levante* i *Las Provincias*.

9.2 La revisió dels llibres de text per a la seua “adaptació” a la legalitat estatutària en els diaris *Levante* i *Las Provincias*.

III. PART- LA IMPLANTACIÓ DEL MODEL NEOCONSERVADOR VALENCIÀ EN L'EDUCACIÓ, 1995-2009. EVOLUCIÓ. SUPORTS I RESISTÈNCIES.

1. L'ARRIBADA AL PODER DEL PP. EL GIR DE LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA.

1.1 El gir de la política lingüística.

1.2 LA CREACIÓ DE L'AVL.

1.3 El llarg camí cap a la creació d'un ens normatiu.

1.4 El pacte lingüístic previ a la creació d'un ens normatiu.

2. DUES DÈCADES DE POLÍTIQUES EDUCATIVES CONSERVADORES. LA PRIVATITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ.

3. D'EDUCACIÓ PER LA CIUTADANIA EN ANGLÉS AL XINÉS MANDARÍ.

4. II BLOC D'ANÀLISI DE CONTINGUTS INFORMATIUS CORRESPONENTS ALS PERÍODES DEL 2 DE SETEMBRE AL 2 DE DESEMBRE DE 2008 (ORDRE D'IMPARTICIÓ DE L'ASSIGNATURA D'EPC EN ANGLÉS) I DEL 31 DE MAIG AL 23 DE JUNY DE 2011 (PROPOSTA DE SUPRESSIÓ DE LES LÍNIES EN VALENCIÀ).

4.1 *Levante* i *Las Provincias* davant la polèmica d'EpC en anglés.

4.2 El pla de trilingüisme i la desaparició de les línies en valencià en *Levante* i *Las Provincias*.

CONCLUSIONS

1. L'escola i el valencianisme

2. L'escola valenciana, un moviment civil independent arrelat a les classes populars i a les comarques.

3. El bloc conservador contra l'ensenyament en valencià i la normalització. Una posició invariable des dels anys setanta.

4. Uns mitjans de comunicació hostils al valencianisme.

5. El moviment social valencianista en la perspectiva de futures recerques.

BIBLIOGRAFIA

TAULA DE CONTINGUTS DE L'ANNEX DOCUMENTAL

I PART

QÜESTIONS PRELIMINARS I METODOLÒGIQUES

1- PLANTEJAMENT DEL PROBLEMA I QÜESTIONS PRELIMINARS

L'objectiu principal d'aquesta investigació és descriure, analitzar i explicar des d'una perspectiva sociològica els orígens i l'evolució del valencianisme escolar en el període que va des de 1962 fins a l'actualitat, entés aquest sector del valencianisme com un dels principals actors del moviment social valencianista.

Arran del meu treball d'investigació de tercer cicle, *Valencianisme cultural (1962-2008), una mirada sociològica*, dirigit pel doctor Rafael Xambó, vaig assajar una definició del valencianisme com a moviment social partint, entre d'altres, de les premisses establertes pel sociòleg Enric Larraña². Adoptant com a punt de partida aquesta perspectiva podem explicar el valencianisme com una forma d'acció col·lectiva que apel·la a la solidaritat amb la intenció de promoure canvis socials, la sola existència del qual ja suposa *per se* una forma de percebre la realitat, ja que fa que siguen controvertits aspectes d'aquesta que fins aleshores eren acceptats com a normatius. Cal tenir present, a més, que l'acció del valencianisme ha implicat també des de la seua configuració més recent, iniciada allà pels seixanta, una ruptura dels límits del sistema de normes i relacions socials en què ha desenvolupat la seua acció. Un valencianisme que ha tingut capacitat, també, per a produir noves formes i legitimacions en el context de la societat en què actua.

D'altra banda, podem definir-lo també com un moviment d'afirmació cultural, amb vocació de construcció i, alhora, de reconstrucció civil i política d'un país, des d'una voluntat de protagonisme històric³, portador d'una ideologia moderna en el sentit ampli

¹ El treball d'investigació, elaborat dins del programa de doctorat de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, Benestar social, cooperació i desenvolupament, es va llegir el 19 de setembre de 2008 i va rebre la qualificació d'excel·lent.

² Enrique Larraña (1999) *La construcción de los movimientos sociales*, Alianza Editorial, Madrid.

³ Joan Francesc Mira ha insistit també en aquesta idea del valencianisme com un moviment amb voluntat històrica que pretenia ocupar l'espai social, cultural i polític que previsiblement deixaria el franquisme. Després de tot, el valencianisme representava legítimament, escriu Mira, "la llibertat i la veritat, el país i el poble, la justícia, la modernitat i la raó". Vegeu "Un país potser inexistent", Joan Francesc Mira, *El Temps*, 9 d'octubre de 1995.

proposat pel sociòleg Alain Touraine⁴. Un moviment que, a grans trets, defensa una visió del progrés com un procés lineal, acumulatiu i sense retrocessos, que té el seu origen en la sistemàtica aplicació de la ciència als assumptes socials i que condueix a l'augment del benestar material, la llibertat política i la felicitat de les persones⁵. En aquest sentit el valencianisme, partint sempre d'una base ideològica democràtica, ha estat, entre d'altres, defensor de la modernització de la societat en un sentit ampli; de la preservació del seu patrimoni cultural, lingüístic i mediambiental; partidari també del manteniment d'un sistema públic de sanitat i ensenyament d'accés universal.

Les seues accions s'han encaminat principalment sempre en aquesta direcció amb l'objectiu de millorar les condicions de vida dels ciutadans valencians alhora que es garantien els seus drets com a poble singular, això és, amb una història pròpia i unes peculiaritats culturals específiques.

Al nostre parer el valencianisme s'hi trobarà representat socialment en dues vessants principals, una cívica cultural i una política, les quals no sempre han mantingut, malgrat compartir els mateixos objectius de revalencianització⁶ i modernització de la societat a què al·ludíem, relacions harmòniques. Els motius de les dissensions cal cercar-los, bàsicament, en la manera en què els seus actors s'han relacionat amb les estructures socials, a la posada en marxa de diferents estratègies i, en menor mesura, a discrepàncies de caràcter ideològic.

Pel que fa a la vessant política trobarem un ampli ventall de partits d'ideologia nacionalista, majoritàriament alineats en les coordenades ideològiques del progressisme.

⁴ Per a Touraine un moviment social és l'acció, a la vegada culturalment orientada i socialment conflictiva, d'una classe definida per la seua posició de dominació o dependència en la manera d'apropiació de la seua historicitat, dels models culturals d'inversió, coneixement i moralitat cap als quals el moviment social està orientat. O dit altrament, dins d'un moviment social la gent assumeix, o ho intenta, el control de la seua historicitat. Vegeu d'Ana Rubio García (2004), *Perspectivas teóricas en el estudio de los movimientos sociales*, publicat en *Circunstancia, número 3, revista electrónica de Ciencias Sociales del Instituto Universitario Ortega y Gasset*. Una perspectiva sobre aquest tema en Alain Touraine (1990), *Movimientos sociales hoy*, Barcelona, Ed. Hacer i del mateix autor, *Los movimientos sociales*, 1984, Editorial Almagesto.

⁵ Sobre el valencianisme àmpliament tractat com a moviment social vegeu Francesc Viadel (2012), *El Valencianisme, l'aportació positiva. Cultura i política (1962-2012)*, Universitat de València, València. El llibre amplia notablement el treball d'investigació de tercer cicle al·ludit a l'inici d'aquest treball.

⁶ Empre aquest terme entés com un procés històric, social, cultural i polític liderat pel valencianisme que pretén la preservació del seu patrimoni cultural i natural, la plena recuperació social del valencià, la millora de les condicions de vida dels valencians, la vertebració territorial del País Valencià l'assoliment d'un poder polític autònom respecte de qualsevol entitat institucional no valenciana.

Històricament el més representatiu de tots ha estat el Bloc Nacionalista Valencià (BNV)⁷ actualment també el més important dels partits que formen part de la coalició Compromís pel País Valencià. Tot i que el valencianisme polític sempre ha estat una opció minoritària en la història recent del país, cal subratllar el fet de la seua capacitat d'impregnació ideològica en la resta de partits valencians, fins i tot en aquells que li eren antagònics. Una influència que s'ha estés també, encara que discretament, als sindicats de classe majoritaris.

En la vessant cívica cultural s'hi compten per desenes les entitats de defensa de la llengua, de la cultura, del patrimoni mediambiental, els instituts d'estudis comarcals o fundacions escampades arreu del territori valencià i, encara, fora d'aquest. S'ha de posar en relleu que en l'àmbit de l'ensenyament les entitats valencianistes han estat especialment importants des d'un punt de vista de l'organització i de la seua capacitat d'influència social.

Malauradament, del mapa sociològic d'aquest moviment a penes en tenim algunes traces, articles dispersos sobre aquesta o aquella organització, sobre un determinat mitjà de comunicació, biografies o relats sovint inexactes d'alguns importants episodis històrics que enllacen directament amb l'existència o l'evolució mateixa del valencianisme. A aquest dèficit cal afegir encara la manca d'una història amb vocació més o menys totalitzadora de la producció cultural a la manera de les que trobem, per exemple, en autors com Michèle Cointet. Un treball que hauria de ser la radiografia de l'existència i vitalitat d'una cultura moderna del País Valencià al marge de la cultura dominant majoritàriament expressada en castellà o, si anem un pas més enllà, d'una cultura majoritària que en bona part és tributària dels clixés ideològics propers als plantejaments del nacionalisme espanyol i, per tant, radicalment contraris als defensats des de les posicions del valencianisme democràtic.

El nostre comentari sobre la mancança d'estudis sobre el valencianisme i la seua producció cultural no pot ser, però, cap excusa per a oblidar ni menystenir el treball cabdal d'alguns investigadors com ara Francesc Pérez Moragón, Ferran Archilés, Santi

⁷ El BNV es va presentar oficialment el 12 de desembre de 1997 al Palau de la Música de València. La coalició inicialment aplegava la Unitat del Poble Valencià (UPV), fundada el 1982; el Partit Valencià Nacionalista –una antiga escissió d'UPV–; Grau Unit; Bloc Progressista de Monòver i Nacionalistes d'Alcoi.

Cortés, Alfons Cucó, Santi Vallés o Agustí Colomer, tots ells grans coneixedors de la història del valencianisme i de les seues vicissituds polítiques; Gil-Manuel Hernández sociòleg i precursor en l'estudi de l'àmbit festiu i de la cultura popular; Josep Vicent Frechina, investigador de la producció musical; Enric Sòria, Vicent Alonso, Josep Iborra, Jaume Pérez Montaner, Francesc Calafat, Josep Ballester, Joan Garí, Ferran Carbó, Vicent Simbor, Ramon X. Rosselló o Vicent Salvador, estudiosos i difusors de la literatura en català feta al país.

Altrament, altres s'han acostat des d'un punt de vista crític a la realitat del moviment valencianista com ara el sociòleg Toni Mollà, que ha destacat en alguns dels seus articles l'immobilisme d'aquest en relació als atacs del bloc social conservador en aspectes com ara el procés de normalització lingüística. Un immobilisme atribuïble a l'“absència d'un model propi d'intervenció ciutadana”.⁸ Mollà també ha apostat per la *revisió* de plantejaments originals del valencianisme amb la voluntat de superar allò que al seu parer ha estat un cert estancament com a conseqüència del *fracàs* del valencianisme polític.⁹

El moviment valencianista també ha perseguit la consecució de bona part dels seus objectius incidint activament en l'àmbit de l'educació, la qual es considerada, ja no com una eina de primer ordre per a la transformació de la societat sinó, també, com una eina fonamental en la recuperació social de la llengua del país, considerada el principal tret identitari dels valencians. No cal dir que una de les principals raons de ser del valencianisme ha estat, justament, la defensa de la identitat dels valencians, al capdavant la d'evitar la desaparició d'aquests en tant que membres d'un poble amb unes singularitats històriques i culturals pròpies que, a més, comparteix la seua llengua amb catalans i balears. Una amenaça, la de la desaparició, ben plausible per al valencianisme després de constatar objectivament i racional una realitat de segles d'aculturització¹⁰ i de

⁸ Toni Mollà, *Quina política lingüística?*, *El País*, 16 de juliol de 1992, p. 104. Dins de *Quina política lingüística?*, 2007, Bromera, Alzira, València.

⁹ Toni Mollà, *La llengua, ara? mai?*, publicat dins Diversos autors (2004) A propòsit de Joan Fuster, Ed. Càtedra Joan Fuster, Universitat de València. Inclòs dins *Quina política lingüística?*, 2007, Bromera, Alzira.

¹⁰ El *Memorandum* de R. Redfield, R. Linton i M.J. Herskovits, publicat el 1936 per l'*American Anthropologist* defineix l'aculturització com el conjunt de canvis que es produeixen en els models culturals originals, quan grups d'individus de cultures diferents entren en contacte directe i continuat. La definició implica que cada cultura constitueix un sistema els elements dels quals es reelaboren a causa d'aquests contactes. Subratlla que, siguen els que siguen els motius (invasió, colonització, migració), s'hi

satel·lització per part de la cultura castellana.¹¹ Després de tot, com ha assenyalat Zigmunt Bauman, la identitat implica una lluita simultània contra la dissolució i la fragmentació, una intenció de devorar i, al mateix temps, una negativa resolta a ser menjat per altri.¹²

També el sociòleg Pere Alberola i Garcia, ens ha recordat seguint les petges de Pierre Bourdieu, Peter Ludwig Berger i Thomas Luckman, que “la *identitat col·lectiva* és un camp de lluita de poder, determinat en part per l’èxit o el fracàs d’estratègies que pretenen imposar, transformar, reproduir o qüestionar definicions de qui som com a grup, a partir de la producció i distribució massiva dels referents simbòlics col·lectius (més acuradament narratives) que legitimen o qüestionen els grups socials dominants”.¹³ Aquest sociòleg argumentarà molt lúcidament que l’estratègia del nacionalisme valencià –afegim que també del moviment social valencianista– davant la severa derrota dels partits nacionalistes durant les primeres eleccions democràtiques i l’extraparlamentarisme serà la de la cultura.

És necessari també destacar com des dels anys seixanta el valencianisme ha apostat per plantejaments pedagògics innovadors, contraris a la vella escola, alhora, que molts dels coneixements, com ara el de la història, s’han comprés des d’un punt de vista totalment oposat al de la ideologia dominant.¹⁴ No és una qüestió en absolut baldera per tal com

donen préstecs, intercanvis i reinterpretacions entre les dues cultures i que cap d’elles s’imposa completament a l’altra, atès que les condicions històriques sempre creen una situació objectiva de desequilibri. Font, *Diccionari de Sociologia* Larousse, 1993, Barcelona.

¹¹ Possiblement la primera vegada en què s’introdueix en l’àmbit català el terme “cultura satèl·lit” és el 1956 de la mà de Joan Fuster en un passatge de l’*Antologia de la poesia valenciana*. Lluís Vicent Aracil ho recordarà en el seu article “Sobre la situació minoritària”. La definició la devem a T. S. Eliot i apareix dins el seu assaig *Notes towards the definition of cultura* (1948). Diu Eliot: “(...) Ara: la cultura satèl·lit inconfusible és aquella que, tot i conservar el seu idioma, està íntimament lligada a una altra depèn tant, que totes les classes de població (i no pas solament algunes) han d’èsser bilingües. Difereix de la cultura de la petita nació independent per tal com, en la petita nació independent, és corrent que tan sols algunes classes hagin de saber altres idiomes, i les que han de saber un idioma estranger segurament en necessiten dos o tres –de tal manera que la gravitació cap a una cultura estrangera hi serà compensada per l’atracció d’almenys una altra. (...) una veritable cultura satèl·lit és aquella que, per raons geogràfiques o d’altres, té una relació permanent amb una altra més forta. (...) Si Irlanda, Escòcia i Gales se separaven completament d’Anglaterra, se separarien d’Europa i del món (...)”. Font, Lluís Vicent Aracil (1983), *Sobre la situació minoritària*, dins *Dir la realitat*, Ed. Països Catalans, Barcelona.

¹² Zigmunt Bauman (2005), *Identitat, Converses amb Benedetto Vecchi*, Publicacions de la Universitat de València.

¹³ Pere Alberola i Garcia (2002), *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 18, p. 8, Barcelona.

¹⁴ Teun Van Dijk ha recordat la definició d’ideologia feta per Stuart Hall segons la qual ideologia són les estructures mentals –els llenguatges, els conceptes, les categories, imatges del pensament i els sistemes de representació– que diferents classes i grups socials despleguen per trobar sentit a la forma en que la societat funciona, explicar-la i fer-la intel·ligible. Afegirà que la ideologia no es limita a trobar sentit a la

l'ensenyament de la història esdevé fonamental en la construcció de les identitats. La identitat nacional concebuda, doncs, no com una cosa atorgada sinó com un procés de construcció social o cultural. Benedict Anderson, Ernest Gellner o Eric Hobsbawm en el món anglosaxó i Alejandro Mayordomo, María del Mar del Pozo Andrés, Sisinio Pérez o Ferran Archilés a casa nostra, entre molts d'altres, han estudiat aquest punt de vista i la seua relació amb el món de l'educació.

Escriu María del Pozo Andrés¹⁵ que "(...) el 1999 la revista anglesa *History of Education* dedicà un número monogràfic (*al tema*) i el seu editor Roy Lowe afirmà que pocs temes eren tan pertinents de ser estudiats pels historiadors de l'educació com el de la identitat nacional i les seues relacions amb l'educació (...) permetria desvetllar la naturalesa dels mecanisme actuant en la disseminació dels sentiments nacionals i el seu impacte en determinats moments històrics, ja que tant els sistemes educatius com els processos d'escolarització i altres models d'educació informal provaven repetidament ser elements per al desenvolupament i la transmissió d'un sentit de pertinença nacional. També l'educació havia demostrat ser, en major o menor grau, un instrument de resistència de la població local contra les imposicions nacionalistes del poder central". Tornarem a aquest aspecte en algun moment de la investigació atesa la seua importància.

La suma de tots aquests posicionaments, el redescobriment i la reivindicació d'una identitat contrària a la dels lleials, que és al meu entendre la delimitada i imposada pel bloc conservador,¹⁶ la introducció de mètodes educatius innovadors i les seues conseqüències en la mirada sobre el món, foren, sens dubte, motiu d'un conflicte de llarg abast entre el valencianisme escolar i els vells estaments de la societat. Una societat que es trobava en ple procés de transformació democràtica contra l'oposició

societat sinó que també serveix per a regular les pràctiques socials. Vegeu Teun Van Dijk (1999) *Ideologia. Una aproximación multidisciplinaria*, Gedisa, Barcelona.

¹⁵ María del Mar del Pozo Andrés (2008) introducció al núm. 27 de la revista *Historia de la Educación, Educación y construcción de las identidades nacionales*, Universitat de Salamanca. p. 29 i 30.

¹⁶ Entenc per identitat dels lleials la conformada pels estereotips defensats pel bloc conservador valencià durant els anys setanta, heretats de la burgesia valenciana del XIX i consolidats a recer del franquisme. Aquesta acabarà sent la identitat oficial que els dos grans partits espanyols, AP i PSOE, acordaran durant el procés de restauració democràtica proscriuint les posicions defensades pel valencianisme: utilització dels símbols comuns a l'antiga Corona d'Aragó, doble denominació per a la llengua de valencià/català o denominació de País Valencià per al territori. Sobre aquesta qüestió vegeu Francesc Viadel, *L'apropiació de la identitat. Partits polítics, societat civil, identitat* dins *Cap a on va la societat valenciana, L'Espill*, núm. 39, hivern 2011, Universitat de València, València.

dels aparells de poder i les classes socials vinculades a l'antic règim, resoltes a evitar, amb tots els mitjans de què disposaven, la pèrdua de la seua hegemonia social, política i econòmica. Al capdavant, d'impedir canvis de qualsevol signe que afectaren la seua visió del món, la seua preeminència.

Analitzarem també el posicionament dels mitjans de comunicació valencians en relació a la introducció del català¹⁷ en el sistema públic d'ensenyament, del valencianisme escolar i les seues propostes per una educació pública, del debat social suscitat, prenent com a punt de partida alguns dels episodis més rellevants.¹⁸

En aquest sentit, i pel que fa a la societat valenciana i en concret a l'escola en valencià, val a dir que els mitjans de comunicació han actuat com a autèntiques Empreses de Conscienciació,¹⁹ per dir-ho a la manera de Len Masterman, capaces d'emmotllar les nostres percepcions i idees, proporcionant-nos no tan sols informació del món sinó maneres de veure'l i entendre'l. D'alguna manera, l'escola i el valencià han estat més allò que enunciaven els titulars de premsa que no pas allò que en realitat eren o feien.

Una visió complementària d'aquest punt de vista la trobem també en Dallas Smythe, per al qual "(...) el control de les maneres d'informar a la gent constitueix la base del poder polític, es tracte dels mitjans de comunicació social, l'educació política no institucional o el canó d'un fusell. (...) els mitjans assenyalen allò que és important i allò que és trivial mitjançant el que fan notar i el que ignoren, mitjançant el que amplien o el que silencien o ometen (...) Els qui controlen i treballen en els mitjans no sols tenen poder per a fixar prioritats, oferir explicacions i construir les seues pròpies versions dels esdeveniments. Tenen la capacitat, molt més important, de projectar aquests

¹⁷ Ens referim a la denominació indistintament de valencià/català. Tots dos noms defineixen la mateixa llengua d'acord amb el criteri científic universalment acceptat per la filologia. Sobre aquesta qüestió trobareu informació, entre d'altres, en *Sobre la llengua dels valencians. Informes i documents* (1998), Universitat de València; Manuel Sanchis Guarner (2000), *La llengua dels valencians*, vintena edició, Tres i Quatre, València; i en *Documents: Dictamen. Sobre els principals criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià* (2005), València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.

¹⁸ A fi de situar-se en el context dels mitjans de comunicació valencians cal consultar el número 23 corresponent a desembre de 2010 de la revista *Arxius. Arxius de ciències socials* editada per la Facultat de Ciències Socials i coordinada per a l'ocasió pel doctor Rafael Xambó, *Sociologia dels mitjans de comunicació al País Valencià*. Dins d'aquest número trobareu també de Francesc Viadel, *Premsa, poder i anticatalanisme: la vigència de Las Provincias*.

¹⁹ Len Masterman (1993) *La enseñanza de los medios de comunicación*, Editorial de la Torre, Madrid.

esdeveniments com a naturals, autèntics, senzillament com a part de la manera de ser de les coses”.²⁰

Tot plegat, els mitjans de comunicació han interpretat segons les seues pròpies orientacions ideològiques un model d’escola que, com hem dit, contestava en bona part, la manera en què les classes dominants entenien el món, la societat, l’educació. El control d’aquests en la batalla per la legitimació dels diferents models (el proposat pel valencianisme –assumit per bona part dels sectors progressistes de la societat– i el model conservador heretat de l’antic règim franquista), va esdevenir –i encara ara– crucial.

En definitiva, com ha argumentat Manuel Castells, “(...) el poder es basa en el control de la comunicació i de la informació. (...) la forma essencial de poder està en la capacitat per emmotllar la ment. (...) La forma en què sentim i pensem determina la nostra manera d’actuar, tant individualment com col·lectiva”.²¹

Afirma Castells que “(...) el poder és la capacitat relacional que permet a un actor social influir de forma asimètrica en les decisions d’altres actors socials de manera que afavoreixen la voluntat, els interessos i els valors de l’actor que té el poder. El poder s’exerceix mitjançant la coacció (o la possibilitat d’exercir-la) i/o mitjançant la construcció de significat partint dels discursos a través dels quals els actors socials guien les seues accions. Les relacions de poder estan emmarcades per la dominació, que és el poder que resideix en les institucions de la societat. La capacitat relacional del poder està condicionada, però no determinada, per la capacitat estructural de dominació. Les institucions poden mantenir relacions de poder que es basen en la dominació que exerceixen sobre els seus subjectes. (...) sempre existeix la capacitat de resistència que posa en entredit la relació del poder. Quan major és la construcció de significat en nom d’interessos i de valors específics a l’hora d’afirmar el poder d’una relació, menys necessitat hi ha de recórrer a la violència, legítima o no”.²² Castells, a més, considera que és d’especial rellevància per a l’anàlisi de la construcció del poder “(...) la comprensió de com se presenten les notícies en els mitjans de comunicació i com la gent les interpreta”.²³

²⁰ Len Masterman (1993), *ibidem*, p. 19.

²¹ Manuel Castells (2009), *Comunicación y poder*, Alianza Editorial, Madrid, p. 24.

²² Manuel Castells (2009), *Comunicación y poder*, *ibidem*, p. 34.

²³ Manuel Castells (2009), *Comunicación y poder*, *ibidem*, p. 215.

Altrament, les elits polítiques dels principals partits exerceixen el major control sobre els marcs de les notícies, un control que s'intensifica quan es refereix a esdeveniments culturalment congruents com ara la defensa de la nació contra un enemic en temps de guerra. Defineix el sociòleg l'emmarcat com el "procés de seleccionar i posar en relleu alguns aspectes dels esdeveniments o assumptes i establir relacions entre ells a fi de promoure una determinada interpretació, avaluació i/o solució".²⁴

El pedagog Antoni Tort Bardolet ha estudiat també a casa nostra la visió de l'educació als *mèdia*. El seu punt de vista segueix de molt a prop les idees de Bourdieu. Creu Tort que "(...) actualment disposem d'una escola que sembla que no té "coartades socials" per a justificar les seues funcions. L'escola, que ha crescut paral·lelament als grans projectes emancipadors de la societat contemporània, queda òrfena de legitimitat quan aquests entren en crisi. La racionalitat i el progrés, que són els dos grans eixos que vertebraven les transformacions socials, són qüestionats i, en conseqüència, l'escola perd bona part de la seua raó d'existir".²⁵ Segons l'investigador, "(...) l'allunyament de l'educació pública del que és la vida política, cívica i social és un fet i les demandes de més eficiència s'han d'entendre més en relació amb un fenomen de pèrdua de confiança en l'educació bàsica que no pas gràcies a un interès generalitzat a favor de la potenciació de l'educació en conjunt. (...) se sol adjudicar a la institució escolar en tant que institució, i al sistema educatiu en conjunt, una resistència al canvi, una activitat que comporta una adaptació mínima i unes mínimes variacions en les relacions de poder".²⁶ Recorda així mateix que els mitjans de comunicació no reproduïxen idènticament la realitat. Es tracta més aviat d'una reflexió especular que la transforma fins al punt de "convertir-la en un escenari on les persones esdevenen simples espectadors passius".²⁷ "(...) Els *media*", prossegueix, "elaboren uns poderosos constructors culturals de la realitat que influeixen tant sobre els col·lectius com sobre els individus singulars. L'anàlisi de les representacions i els discursos sobre l'escola se situen, per tant, en l'òptica de considerar la influència dels mitjans de comunicació de massa, no tant com una influència directa o immediata, sinó com una influència a llarg termini i entenem,

²⁴ Manuel Castells (2009), *Comunicación y poder*, *ibidem*, p. 218.

²⁵ Antoni Tort Bardolet (1997), *Opinions públiques sobre l'educació*, Ed. CEAC-Diputació de Barcelona. XVIIIé Premi d'Educació Josep Pallach-Escola Catalana, Barcelona. Aquest llibre és el resultat de la tesi doctoral de Tort *La representació social de l'educació escolar en els mitjans de comunicació* llegida el 1995 a la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona.

²⁶ Antoni Tort Bardolet (1997), *ibidem*, p. 24.

²⁷ Antoni Tort Bardolet (1997), *ibidem*, p. 25.

d'acord amb una perspectiva fonamentalment interpretativa, que els *media* són un marc de referència per a l'acció individual, en proporcionar esquemes que fonamenten el nostre coneixement de sentit comú".²⁸

Tort recorda com des de la segona meitat del segle XX tant les funcions de l'escola com les pràctiques pedagògiques que s'hi desenvolupen, els models de professors i alumnes, s'han vist molt condicionats pels omnipresents mitjans de comunicació, els quals "generen transformacions ràpides i constants en el context social i en el conjunt dels valors que el conformen, i alteren, en un sentit o un altre, la cultura i l'educació de les persones".²⁹ Subratlla també la importància del periodisme en el desenvolupament dels esdeveniments històrics i socials, com a element fonamental de l'engranatge sociopolític contemporani, a tots els nivells. Estudiós dels opinadors dels diaris i l'educació l'autor els defineix, seguint Bernstein i Cox, com a integrants d'un context de producció de discurs, com a camp intel·lectual seguint Bourdieu i com a públic actiu segons Price. I seguint els arguments de Bourdieu i Wacquant, assegura que l'eficàcia del llenguatge d'aquests no deixa de ser conseqüència del poder delegat per la institució, això és, el diari de referència per al que el columnista escriu. Uns diaris que actuen en un marc de relacions socials, polítiques i econòmiques. En definitiva, i des de la perspectiva de Van Dijk, "(...) els articulistes ocupen una posició social de privilegi vinculada a l'òrgan de comunicació al qual serveixen i en el marc de les relacions socials i les diferents instàncies hegemòniques. La ubicació dels articulistes en una elit social es fonamenta per la pertinença de cadascun d'ells a aquest sistema jurídic i institucional de què formen part els grans diaris de referència. És una elit influent que, si bé no implica necessàriament potencial econòmic, sí que s'explica per la seua capacitat de produir discursos que influeixen en la col·lectivitat".³⁰

Posa en relleu, a més, com la institució escolar ofereix un programa comú de percepció que permet que la gent pugui establir fàcilment relacions, comunicacions i complicitats dins d'un camp cultural determinat. Així, i sense deixar la perspectiva bordelesiana, "no es pot menystenir que, amb relació a la temàtica escolar, pugui existir un *certain esprit*, un aire de família entre els comunicadors de la premsa (...)".³¹

²⁸ Antoni Tort Bardolet (1997), *ibidem*, p. 32.

²⁹ Antoni Tort Bardolet (1997), *ibidem*, p. 33.

³⁰ Antoni Tort Bardolet (1997), *ibidem*, p. 58.

³¹ Antoni Tort Bardolet (1997), *ibidem*, p. 61.

Les persones cultes formades en institucions educatives similars, doncs, poden estar en desacord amb determinades qüestions però això no obstant sí estaran d'acord a discutir sobre determinats temes per tal com la cultura, dirà Bourdieu, és un conjunt compartit d'esquemes fonamentals. "(...) la cultura", explica Tort, "no és solament un codi ni un repertori comú de respostes a problemes recurrents, és un conjunt compartit d'esquemes fonamentals, prèviament assimilats, a partir dels quals s'articulen, segons un art de creació anàleg de l'escriptura musical, una infinitat d'esquemes particulars, directament aplicats a situacions també particulars. És a dir, que els esquemes particulars són deutors d'un conjunt de qüestions obligades que defineixen el camp cultural d'un temps i d'un context determinats i aquesta programació intercultural té molt a veure amb l'escola i el tipus d'escola (...)".³² Com va poder observar Bourdieu allò que els individus deuen a l'escola és tot un conjunt de jocs comuns, però també temps de tornada i d'entesa, "problemes i maneres comunes d'abordar aquests problemes. El consens en la discussió que constitueix la unitat objectiva del camp intercultural d'una època determinada, és a dir, la participació en l'actualitat intel·lectual –que no s'ha de confondre amb la submissió a la moda– està arrelada en la tradició escolar".³³

Tot plegat allò que vol remarcar el pedagog és que les persones que escriuen als diaris formen part d'un col·lectiu rellevant des del punt de vista de la producció dels discursos simbòlics. "(...) poden compartir", afirma, "algunes característiques des del punt de vista del capital cultural comú o des de la comunitat interpretativa. (...) es pot argumentar que l'experiència com a alumnes dels qui tenen la legitimitat d'oferir públicament la seua opinió influeix en el fet que el coneixement de l'escola predomine per damunt del coneixement sobre l'escola en les pàgines d'opinió dels diaris".³⁴

Una escola que no és cap altra cosa, diu Tort, que l'escenari de confrontació i de contradiccions, més o menys explícites en funció del context social o cultural, pel que fa a valors, prioritats o tendències socials.

La instrumentalització de què han estat objecte els mitjans de comunicació al País Valencià per part del poder té molt a veure amb la seua actual situació política caracteritzada, per a un bon nombre de politòlegs i sociòlegs, per una pèssima qualitat

³² Antoni Tort Bardolet (1997), *ibidem*, p. 61-62.

³³ Antoni Tort Bardolet (1997), *ibidem*, p. 62.

³⁴ Antoni Tort Bardolet (1997), *ibidem*, p. 62.

democràtica. En línies generals la premsa valenciana ha estat molt vinculada al poder, que és tot plegat la circumstància que en bona part ha possibilitat la seua existència econòmica. Una dependència que només pot ser simptomàtica d'una precarietat empresarial a la qual cal afegir encara uns índexs de lectura molt baixos, per dessota de la mitjana estatal.³⁵

Els mitjans valencians ben sovint, i això amb tots els matisos que es vullguen, s'han limitat a produir i reproduir el pensament de la ideologia dominant. Aquest aspecte va molt lligat també al seu posicionament en relació al procés de normalització lingüística del país fortament condicionat per una situació de confrontació civil. Òbviament, els diaris s'han posicionat a favor o en contra d'aquest procés en funció de si la seua tendència ideològica era progressista o conservadora. Així, i a grans trets, i pel que fa a la premsa escrita, els diaris d'àmbit provincial considerats conservadors, sent *Las Provincias* el de més pes, s'han alineat des dels anys setanta al costat de les posicions de l'anticatalanisme més ortodox, combatent la normalització social del valencià i, consegüentment, mantenint una posició molt bel·ligerant en relació a l'ensenyament. Els darrers anys, però, aquest posicionament s'ha moderat i en part s'ha limitat a fer de portaveu de les polítiques oficials en matèria lingüística tot silenciament –o minimitzant– l'existència del moviment valencianista en qualsevol dels seus àmbits.

Els diaris considerats de centre esquerra en general han evitat qüestionar el procés de normalització, s'han fet ressò d'algunes de les fites aconseguides o, fins i tot, han prestat puntualment el seu suport. Amb tot, no és menys cert que, defensant la idea del dret a la llibertat d'expressió i al pluralisme han donat també veu a no pocs protagonistes destacats en la defensa del secessionisme lingüístic, no sempre alineats amb els valors democràtics, permetent d'alguna manera la seua legitimació social. En aquest cas creiem que en realitat el que s'ha fet és prioritzar criteris de caràcter empresarial en el sentit de comptar amb articles capaços de generar polèmiques a l'entorn “del valencià” a qualsevol altra consideració de totes les que haurien de guiar una premsa veritablement democràtica.

³⁵ Informe *Hábitos de lectura y compra de libros en España, 2012*. Ministerio de Educación y Cultura. http://www.mcu.es/libro/docs/MC/Observatorio/pdf/Habitos_lectura_2012.pdf

Pel que fa als diaris d'àmbit estatal s'ha mantingut, també a grans trets, dins d'aquests mateixos posicionaments segons fóra la seua orientació editorial conservadora o progressista, encara que amb matisos gens menyspreables. Així, mentre *El Mundo* ha fet una cosa i la contrària, sobretot a partir del consens institucional impulsat pel PP que donà lloc el 1998 a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), *El País* ha defensat nítidament, des de les pàgines de la seua edició valenciana, les posicions progressistes en relació al món educatiu i el consens científic existent al voltant de la filiació lingüística del valencià. Altrament, cal dir que aquest mateix diari ha estat un important difusor de la producció cultural valenciana mitjançant la publicació del suplement setmanal de cultura, *Quadern*.³⁶

Les televisions i les ràdios privades se n'han mantingut totalment al marge del procés de normalització lingüística, sense que el valencianisme haja format part tampoc dels temes de la seua agenda. Mentre que les emissores públiques, això és el grup Ràdio Televisió Valenciana (RTVV), han estat un exemple clar de manipulació informativa i partidisme com demostren tots els informes professionals. D'altra banda, han incomplert des del seu naixement la mateixa llei per la qual foren creades tant pel que fa al caràcter democràtic i plural de les seues emissions com pel que pertoca al seu paper en la normalització de la llengua del país. De fet, el text normatiu determinava clarament que totes dues emissores havien de ser un instrument eficaç de promoció del valencià.³⁷ Amb tot i això, la ràdio, s'ha mantingut fidel si més no a aquest darrer principi. La televisió, però, ha menystingut, ha limitat, l'ús del valencià. El 1995, amb l'arribada a la Generalitat del PP, es va parlar d'una potenciació del segon canal, Punt 2, creat el 1997, justament per a corregir aquesta disfunció congènita. Faríem bé de dubtar, però, de les intencions reals d'aquesta decisió atesa la voluntat manifesta del president Eduardo Zaplana de privatitzar, si més no de forma parcial, la gestió de TVV. Cal preguntar-se si l'existència d'un dels dos canals, en aquest cas el més petit, amb el valencià com a única

³⁶ Aquest suplement cultural dirigit per Adolf Beltran es publica els dijous des de maig de 1997 i és la única publicació en català de l'àmbit cultural que cobreix tot l'àmbit de país. El *Quadern* deixà d'existir en paper el 16 de maig de 2012 i passà a editar-s'hi en versió digital.

³⁷ La Llei de la Generalitat Valenciana 7/1984, de 4 de juliol, de creació de RTVV diu en el primer apartat del capítol 1 que l'activitat dels mitjans de comunicació social de la Generalitat s'inspirarà en "La promoció i protecció de la llengua pròpia de la Comunitat Valenciana". Així mateix, s'invoquen també, entre d'altres, els principis de l'objectivitat, veracitat i imparcialitat de les informacions o la separació entre informacions i opinions, la identificació dels qui les sostenen i la lliure expressió d'aquestes. Vegeu annex documental. El 17 de juny de 2012 els partits polítics en l'oposició, PSPV-PSOE, Compromís i Esquerra Unida del País Valencià consensuaren una Llei de RTVV alternativa bàsicament basada en la viabilitat de la producció econòmica i en la promoció del valencià.

llengua vehicular, n'hauria disculpat la castellanització total del principal facilitant així la seua adquisició per qualsevol grup empresarial estatal.³⁸

Com siga, amb potenciació o no del valencià, la realitat és que el segon canal de TVV, ha estat des de sempre orientat a un públic molt minoritari. Mai no ha comptat tampoc amb mitjans suficients per enlairar-se i la seua recepció en el territori durant tota la seua etapa d'existència analògica va ser molt deficient. El setembre de 2010 passà a anomenar-se Nou Canal Nou Dos i a l'estiu de 2012, en ple procés de desmantellament de la televisió i la ràdio pública mitjançant l'aplicació d'un ERO que afectava 1.195 treballadors de 1.678, la Generalitat n'anuncià la seua fusió amb el canal Nou 24.³⁹

Altrament, la presència del valencià als mitjans de comunicació, com veurem amb més detall junt amb d'altres aspectes de l'estructura i característiques de l'espai comunicatiu del país, ha estat del tot testimonial a excepció, és clar, d'aquells que el tenen com a única llengua.⁴⁰ Una situació que, per força, ha de dificultar el ple desenvolupament del valencià com a llengua de cultura i comunicació.⁴¹

³⁸ Les intencions de privatització es materialitzaren en el consell d'administració del grup el 24 de març de 2003 sent president de la Generalitat, José Luis Olivas. Una decisió que el gener de 2007 fou rebutjada pel Tribunal Suprem a instàncies de diversos recursos per part de partits polítics i sindicats. Vegeu *Aguirre intenta en Telemadrid la privatització que Zaplana intentó en Cabal 9 y el Supremo tumbó, Levante-EMV*, 6 de setembre de 2008, en línia.

³⁹ El PP va destinar al segon canal els periodistes considerats desafectes. Un aspecte visible del caràcter marginal –i marginador– d'aquesta emissora ha estat el fet que durant anys aquests redactors considerats no afins políticament hagen treballat en barracons adjacents a l'edifici principal de la televisió situat a Burjassot.

⁴⁰ Al País Valencià han subsistit algunes capçaleres d'informació general com *El Temps* o *Saó*, a més, de publicacions especialitzades o sectorials. Això no obstant, i en comparació amb la resta de mitjans de comunicació, a penes han tingut difusió, visibilitat social i, per tant, influència o capacitat per contrarestar les opinions negatives contra el moviment valencianista o algunes de les agressives campanyes mediàtiques que s'han llançat contra el procés de normalització lingüística.

⁴¹ Segons el professor de la Universitat de València i president de l'Associació de Publicacions Periòdiques Valencianes, Francesc Martínez, a final de 2010 només el 8,9% dels valencians llegia premsa en català, mentre que l'audiència de la ràdio autòctona se situava en un 3,23 %. Martínez assenyala que es publicaven 103 publicacions periòdiques en valencià amb un tiratge de 409.000 exemplars. La xifra posa en relleu la clara inferioritat amb els mitjans publicats en castellà. Així mateix, denunciava que la Generalitat, presidida aleshores per Francisco Camps, només destinava 102.000 euros per al foment del valencià en els mitjans de comunicació enfront dels 7 milions que destina Catalunya o dels 5,7 que el Govern basc dedica al foment dels mitjans en èuscar. Les dades es donaren a conèixer en la presentació a final de 2010 de la campanya amb voluntat de caràcter permanent, "*Millora la teua dieta mediàtica, consumeix publicacions valencianes*", impulsada per l'Associació Ciutadania i Comunicació, l'Associació de Publicacions Periòdiques Valencianes, l'Associació d'Editors del País Valencià i la Unió de Periodistes Valencians.

El sociòleg Rafa Xambó ha indagat sobre aquesta relació íntima entre mitjans de comunicació, societat i democràcia, educació i cultura.⁴²

Seguint el sociòleg polonès Zygmunt Bauman, Xambó recorda que són quatre els eixos fonamentals de la *bona societat*: La informació i l'educació, la cultura i la democràcia. La informació "(...) distribuïda, sobretot, a través del sistema mediàtic, exigeix veracitat, independència de les fonts i autonomia d'acció respecte al propi mitjà (...)"⁴³

L'educació haurà d'orientar-se "(...) al coneixement de la realitat i del món per a millorar la vida. És un esforç col·lectiu, de caràcter selectiu i acumulatiu. Aprendre a resoldre problemes i conflictes de caràcter material, social i simbòlic; aprendre a triar, traçar distincions. Orientada a valors humans universals, l'educació esdevé instància crítica referent dels principis d'igualtat, diversitat i llibertat (...)"⁴⁴.

La cultura cal entendre-la com "(...) l'eix modulador de les formes de viure i entendre la realitat: Instància crítica, selectiva i acumulativa. Cultura viva, sotmesa als –i impulsora dels– processos de canvi (...)"⁴⁴

La democràcia, afirma el sociòleg, és "(...) la pràctica necessària en l'esfera pública per a resoldre els assumptes col·lectius a través de la participació en el debat i en la presa de decisions"⁴⁵. Aquest sistema polític exigeix, "l'assumpció de la radical igualtat de tots els ciutadans per a participar en la vida pública. La seua qualitat depén fonamentalment del lliure accés a i de la llibertat de producció de la informació, de la capacitat dels ciutadans per destriar el gra de la palla que permet la *bona educació*, i, per damunt de tot, del fet que la cultura estiga impregnada i siga impulsora dels valors democràtics (...)"⁴⁶.

Com veurem els poders públics valencians no han respectat aquest caràcter independent i crític tant de la informació com de l'educació, intervenint-hi de diverses formes. Una intervenció que ha configurat una situació en el país els trets principals de la qual han estat enumerats per Xambó:

⁴² Rafa Xambó (2006), *Informació i educació. Cultura i democràcia*, dins de *Qüestions per al debat. Propostes per al canvi*, Quaderns d'orientació valencianista, Universitat de València, València.

⁴³ Rafa Xambó (2006), *ibidem*, p. 205.

⁴⁴ Rafa Xambó (2006), *ibidem*, p. 206.

⁴⁵ Rafa Xambó (2006), *ibidem*, p. 206.

⁴⁶ Rafa Xambó (2006), *ibidem*, p. 206.

“(…) -Predomini dels productes d’entreteniment, de fàcil consum i progressiva liquidació dels objectes culturals que exigeixen esforç i educació.

-Consolidació d’un model propagandístic de cultura oficial rígidament controlada pel poder polític, amb l’expulsió dels artistes crítics no domesticats de l’aparador mediàtic del govern.

-Predomini de les arts decoratives, plàstiques i monumentals i abandó o sospita sistemàtica quant a l’activitat artística presidida per l’ús de la paraula.

-Orientació del castellà com a no problemàtic i evitació del valencià com a font del conflicte.

-Manipulació *ad nauseam* de la informació pública, tant als mitjans públics com als mitjans privats, cada vegada més subordinats a les estratègies hegemòniques del poder polític.

-Escassa utilització de la xarxa d’infraestructures culturals –cases de cultura, biblioteques públiques, edificis educatius– que perduren amb programacions esporàdiques i febles, excloent les propostes dels sectors artístics no complaents.

-Desballestament de la societat civil covada a les acaballes del franquisme, de les complicitats col·lectives construïdes i conreades en les mobilitzacions ciutadanes, tot fomentant el professionalisme en l’acció social i la delegació de la resta en els polítics”.

Altrament, el sociòleg ha reivindicat també l’articulació i impuls d’una política comunicativa pròpia fonamentada en la idea central de:

“(…) Avançar en la construcció d’un espai comunicatiu propi, obert al món, que genere informació rellevant cap a fora, subministrada des del propi territori i d’acord amb els Interessos valencians, i que distribuesca per tot el país la informació que ens ve de fora amb una lectura valenciana de la realitat (…)⁴⁷”.

⁴⁷ Rafa Xambó (2006), *ibidem*, p. 206-207.

Tot i que obligatòriament caldrà referir-se de forma breu a la situació dels anys trenta, i encara a la d'èpoques anteriors, aquesta investigació se centra en el període que va des de les primeries dels anys seixanta, moment d'esclat del valencianisme modern o neovalencianisme⁴⁸ fins a l'estiu de 2011 coincidint amb l'anunci per part del Govern valencià de l'eliminació en l'ensenyament públic de les conegudes com a línies en valencià i la seua substitució per un sistema de plurilingüisme dins del qual el valencià, malgrat la seua situació de llengua minoritzada,⁴⁹ haurà de competir amb el castellà i l'anglès. Val a dir, que a la pràctica aquest pla de plurilingüisme suposa el desmantellament de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV), aprovada el 18 de novembre de 1983 al Palau de la Diputació d'Alacant. La LUEV, malgrat totes les seues enormes limitacions,⁵⁰ representà històricament la primera acció legal d'abast encarada a la protecció i la promoció social del valencià. La seua promulgació llargament debatuda a les Corts valencianes, tingué unes enormes implicacions pel que fa a la introducció del valencià en l'àmbit de l'ensenyament públic.

Com ha fet notar el sociolingüista Miquel Àngel Pradilla, la LUEV dóna legalitat jurídica a l'ensenyament en valencià i preveu la seua incorporació en tots els nivells educatius no universitaris amb l'objectiu que tota la població adquireisca una bilingüïtzació efectiva.⁵¹ Atesa la rellevància d'aquesta llei, cal dir que alguns dels aspectes polítics i pràctics de la seua aplicació seran també abordats en aquest treball. En algun moment i per aprofundir en alguns aspectes d'aquesta investigació ens referirem a aspectes, dades i fets més recents als de 2011.

⁴⁸ Fuster es referí al neovalencianisme en l'article *El cas valencià*, publicat al número d'estiu de 1966 de la revista *Mirador* per subratllar la ruptura entre el valencianisme de 1936, al qual qualificà de "jubilat o en descrèdit", i el que arranca a finals dels setanta en bona part a la llum dels seus plantejaments.

⁴⁹ En termes sociolingüístics no és fàcil d'establir la situació real del valencià. Convindriem, aplicant un criteri molt lax, que aquest es troba en una situació de minorització, és a dir, la d'una llengua parlada històricament en un territori en una situació d'anormalitat lingüística, però, que encara es manté com a llengua de la majoria de la població en totes les franges d'edat. Aquesta situació no és, per descomptat, aplicable a tot el país, especialment a les grans ciutats i les seues conurbacions, on hi hagut el retrocés més important.

⁵⁰ Entre els sociolingüistes valencians hi ha un elevat grau de consens que la LUEV a penes ha representat una despenalització d'usos del valencià. Vegeu text de la llei en annex documental.

⁵¹ Miquel Àngel Pradilla (2002), *La política lingüística contemporània al País Valencià*, dins de Treballs de Sociolingüística Catalana, Tres i Quatre, València.

L'estudi ens permetrà descriure també amb una certa amplitud altres aspectes relacionats amb el moviment escolar valencià i l'ensenyament en i del valencià, com ara, característiques generals des d'un punt de vista organitzatiu del moviment que li dona suport, les idees pedagògiques que l'inspiren, el seu marc d'actuació i relació política, la trajectòria dels seus principals representants o la seua implantació en un país notablement desvertebrat des d'un punt de vista territorial, polític i civil i on es donen, també, unes marcades diferències de caràcter sociolingüístic que han condicionat el tímid procés de normalització lingüística engegat des de l'administració autonòmica d'ençà de la reinstauració democràtica.

Vicent Pascual Granell ha assajat una definició del moviment escolar valencià o de l'escola valenciana que ens potser d'una gran utilitat alhora de comprendre'l. "Per a nosaltres", assegura, "el concepte d'escola valenciana, va lligat, inextricablement, al del marc nacional en què s'ha de desenvolupar. Aquest marc està constituït pel medi geogràfic i natural, la fisonomia sociocultural, la personalitat històrica, el patrimoni tradicional nacional i la situació sociolingüística, com també va enllaçat al projecte polític nacional que el nostre poble siga capaç de consensuar i assumir. I l'objectiu de construir una escola valenciana serà valuós en la mesura que aquest projecte polític arribe a estar definit i clarificat, i a més a més, resulte viable".⁵²

Segons la seua definició "personal i provisional", escola valenciana és "(...) l'escola feta en valencià per a valencians, tant per a valencianoparlants com castellanoparlants, de continguts amb vocació universalista, científicament avançats i socialment progressistes, però vistos de d'una perspectiva valenciana, amb unes metes en línia amb el projecte polític nacional i un plantejament educatiu que permeta d'assolir una elevada competència en la llengua pròpia del país en l'altra llengua cooficial –i en una altra llengua estrangera o més–, un alt rendiment en l'adquisició de continguts, una educació democràtica i solidària i una ferma consciència nacional".⁵³

L'assoliment d'aquests objectius enumerats per Pasqual Granell ha ensopagat amb enormes dificultats. Cal tenir molt present que els assajos d'implantació d'un model educatiu amb el valencià com a llengua vehicular van representar no tan sols un

⁵² Vicent Pascual Granell (1998), *Llengua i escola (I) L'Escola valenciana: situació actual i definició provisional dins II Congrés de l'Escola Valenciana*. València, març de 1997, Escola Valenciana, 1998, València, p. 81 i 82.

⁵³ Vicent Pascual Granell (1998), *ibidem*, p. 82.

desafiament a determinades concepcions sobre la pròpia educació sinó també a l'ordre polític, lingüístic i cultural vigent a Espanya i això des del segle XIX fins a la transició democràtica espanyola. L'ensenyament “en i de la llengua del país” fou la conseqüència del desvetllament cultural i polític per part de determinats sectors de la societat valenciana en un context d'esgotament del sistema i de les idees del vell règim. I aquest desvetllament, junt al canvi polític que suposà la transició democràtica, detonà un conflicte de caràcter sociopolític que encara avui perdura.

Des d'aquest punt de vista, és evident que els canvis en l'educació al País Valencià, a tot l'àmbit lingüístic del català, representaven, com ja va assenyalar el sociolingüista valencià Lluís Vicent Aracil, “una alteració revolucionària” de les normes d'ús lingüístic vigents.⁵⁴ Aquests canvis en un àmbit concret s'apercebién, sobretot per part dels sectors socials més immobiliestes, com l'amenaçador inici d'una transformació social de molta més amplitud i profunditat.

Al fil d'aquesta observació cal dir que, no en va, el de l'educació fou un dels contextos principals on s'escenificà la coneguda com a Batalla de València⁵⁵ i un dels camps on – encara avui – es dirimeix amb una certa intensitat el debat iniciat durant la transició política sobre la identitat dels valencians.

En primer lloc, la investigació se centrarà en les característiques, orígens i la gestació d'un model d'ensenyament en valencià i del valencià en el context de les reivindicacions del moviment valencianista, totalment renovat i en plena ebullició social des dels anys seixanta.

També analitzarà la implantació i les característiques generals d'aquest model d'ensenyament durant els primers anys de la democràcia coincidint amb la promulgació de la LUEV i amb l'arribada al poder del PSPV-PSOE, formació política al si de la qual, inicialment, jugaren un paper determinant elements procedents de l'òrbita del

⁵⁴ Vegeu Lluís Vicent Aracil (1979) *Educació i sociolingüística*, Treballs de sociolingüística catalana, núm. 2, Barcelona, p. 53. Vegeu text íntegre en l'annex documental.

⁵⁵ Sobre els efectes i influència social de la Batalla de València, Vicent Bello, *La pesta blava* (1988), Tres i Quatre, València; Francesc Viadel (2009), *No mos fareu catalans. Història inacabada del blaverisme*, Universitat de València, València i Vicent Flor (2010), *Noves glòries a Espanya*, Afers, Catarroja.

valencianisme d'inspiració fusteriana.⁵⁶ Així, doncs, en aquesta primera part es tractarà el naixement dels primers nuclis de professors conscienciats en la necessitat de creació d'una escola en valencià, els quals desenvoluparen les seues activitats al si de l'entitat Lo Rat Penat;⁵⁷ les primeres temptatives d'introducció del valencià en l'escola al marge de la legalitat administrativa; el naixement de les primeres escoles a partir de la fundació en el Vedat de Torrent de l'escola Tramuntana el curs de 1968-1969; la implantació del I Pla Experimental per part del govern preautonòmic i el naixement i implantació de la LUEV enmig d'un context de conflicte social i polític.

En segon lloc, s'analitzarà i estudiarà sinòpticament el model d'ensenyament desenvolupat a partir de 1995 per les institucions valencianes coincidint amb l'arribada al poder del Partit Popular (PP), formació que ha fet de l'anticatalanisme un dels eixos principals del seu discurs ideològic.⁵⁸ Ha estat aquest un model fidel a les concepcions del neoliberalisme i del nacionalisme espanyol i, per tant, radicalment antagònic al defensat des de les posicions teòriques del valencianisme democràtic.⁵⁹

Partim de la constatació que el PP ha posat en pràctica des de la seua arribada al poder autonòmic el 1995 –abans, el 1991 ho farà a l'ajuntament de València– un ampli programa de contranormalització lingüística que ha afectat notablement l'ensenyament en valencià en el sistema públic d'educació. El 2002 el sociolingüista Miquel Àngel Pradilla en el context del II Congrés de Planificació Lingüística celebrat a Andorra, ja

⁵⁶ Per entendre la influència d'aquest sectors dins del socialisme valencià, Benito Sanz i Miquel Nadal (1996), *Tradició i modernitat en el valencianisme*, Tres i Quatre, València; Benito Sanz (1988), *Los socialistas en el País Valenciano (1939-1978)*, Edicions Alfons el Magnànim, Diputació de València, València; Benito Sanz (1990), *Sociologia y política del socialismo valenciano (1939-1989)*, Edicions Alfons el Magnànim, Diputació de València, València.

⁵⁷ El 1964 els mestres que es reunien en Lo Rat Penat, reducte del valencianisme cultural a la ciutat de València, s'incorporaren a la Secció de Pedagogia. Aquest nucli serà el punt de partida de l'escola en valencià. Durant la transició, l'entitat cultural fortament penetrada per elements de l'antic règim es resistirà a la seua democratització i jugarà un paper destacat en la legitimació social del secessionisme lingüístic. Per comprendre el clima que es vivia a l'entitat, Santi Cortés (2006), *Ensenyament i resistència cultural. Els Cursos de Llengua de Lo Rat Penat (1949-1975)*, Denes, Paiporta.

⁵⁸ Sobre aquesta qüestió, Francesc Viadel (2006), *L'anticatalanisme radical del PP valencià*, dins del dossier *Anticatalanisme i catalanofòbia* publicat al núm. 24 de *L'Espill*, Universitat de València, València. Vegeu també Francesc Viadel (2009) *No mos fareu catalans. Història inacabada del blaverisme*, Universitat de València, València.

⁵⁹ Considerem necessari establir aquesta diferenciació entre valencianisme democràtic, referit bàsicament al que s'inspira en les idees de Joan Fuster, en contrast amb el que s'hi va articular al voltant de l'eix ideològic de l'anticatalanisme, alineat ideològicament i institucional amb els vells aparells del règim franquista i que va tenir en Miquel Adlert un dels seus principals teòrics. El principal text d'aquest jutge de pau i membre dels equips de confiscació de documents muntats pels tropes franquistes a l'acabament de la guerra, és *En defensa de la llengua valenciana. Perqué i cómo s'ha d'escriure la que es parla*, 1977, Del Senia al Segura, València.

va presentar el cas valencià com un exemple de contraplanificació lingüística.⁶⁰ Pradilla partí de la definició del sintagma de planificació lingüística enunciat per Robert L. Cooper⁶¹ segons el qual, “la planificació lingüística comprén els esforços deliberats per influir en el comportament d’altres persones respecte de l’adquisició, l’estructura o l’assignació funcional dels seus codis lingüístics”. Per a l’investigador, “(...) És obvi que la contraplanificació (com la mateixa planificació) es mostra com un clar exemple de canvi social on elits i contraelits lluiten pel manteniment o la subversió de l’*status quo*. Dit d’una altra manera, mentre la planificació lingüística pren una dinàmica o bé *ascendent* o *descendent* o fins i tot equilibrada (ascendent i descendent) però convergent quant als interessos de dominats i dominants, la contraplanificació obeeirà a una confrontació ideològica doblement conflictiva: a) en ella mateixa, perquè sota la pàtina de versemblança que li atorga una formulació noble i sovint grandiloqüent s’amaga una pràctica en el millor dels casos indolent quan no clarament hostil; i b) la dinàmica de “dalt a baix (descendent) que protagonitza el poder s’oposa frontalment a les transformacions sociolingüístiques exigides “de baix a dalt” (ascendent), des de (una part de) la societat civil. (...) la planificació lingüística és una planificació social. (...) no és un fi en si mateixa: es troba al servei d’interessos extralingüístics, com la creació o el manteniment d’elits, el control polític, la reivindicació identitària, el desenvolupament econòmic... En conseqüència la seua comprensió passa per una bona anàlisi dels canvis socials que la impulsen”.⁶²

Concretament, el PP, ha engegat des dels anys noranta ençà un programa de substitució del model educatiu que va heretar dels governs socialistes per un altre més d’acord amb les seues pròpies concepcions ideològiques, les quals, cal dir que han comptat durant els darrers anys amb un ample suport social i mediàtic.⁶³

⁶⁰ Vegeu Carol M. Eastman (1983), *Language Planning: an Introduction*, Chandler and Sharp, San Francisco.

⁶¹ Vegeu Robert L. Cooper (1989), *Language Planning and Social Change*, Cambridge University Press, Nova York. Traduït al castellà i publicat en la mateixa editorial el 1998 amb el títol *La planificació lingüística y el cambio social*. Citat per Miquel Àngel Pradilla el 2002 en *La política lingüística contemporània al País Valencià* dins de Treballs de Sociolingüística Catalana, Tres i Quatre, València, p. 101.

⁶² Miquel Àngel Pradilla (2002), *ibidem*, p. 101 i 102.

⁶³ *Las Provincias* fou durant el règim franquista i des dels anys setanta l’aliat del conservadorisme polític valencià i la corretja de transmissió més important de l’anticatalanisme. Una síntesi sobre la seua influència en Francesc Viadel, *Premsa, poder i anticatalanisme: la vigència de Las Provincias*, dins *Arxius. Arxius de ciències socials*, núm. 23 de desembre de 2010, editada per la Facultat de Ciències

Pradilla ha definit aquesta contraplanificació a partir de tres punts: “1) Paralització en el ritme de creixement de l’ensenyament en valencià (...); 2) L’ensenyament privat actua en bloc en el sentit d’impermeabilitzar-se a la incorporació del Programa d’Ensenyament en Valencià (PEV) i el Programa d’Immersió Lingüística (PIL), els únics programes que garanteixen una adquisició plena del valencià; 3) Importants dèficits pel que fa a la dotació de personal competent en valencià com en relació amb l’assignació pressupostària (...)”.⁶⁴

Altres investigadors com Rafael Ramos han insistit en aquesta voluntat política de contraplanificació exercida des de l’Estat contra el País Valencià ja des dels primers anys de la restauració democràtica. Ramos, rememorant els importants treballs de Vicent Bello⁶⁵ o Francesc de Paula Burguera⁶⁶ al voltant del conflicte valencià, escriurà: “(...) Els autors coincideixen en una teoria de la conspiració que podia semblar fruit de la paranoia dels vençuts, però no deixa de ser versemblant. L’estat va invertir no pocs recursos econòmics i humans a generar un moviment involucionista que trobà ràpidament aliats entre les elits tardofranquistes locals i algun mitjà de comunicació amb una influència gens menyspreable. Aquesta maquinària de contraplanificació va elaborar un discurs alternatiu a aquell que estava esdevenint hegemònic: bàsicament, “el valencià no és català”.⁶⁷

Basant-se en una tradició nominal particular pel que fa a la llengua, en un sentiment particularista també molt arrelat, en la formació deficient d’alguns sectors de la societat i sobretot en la inèrcia de la substitució lingüística i l’autoodi, es van posar en marxa una sèrie de mecanismes de reproducció del discurs –gràcies sobretot a determinat diari (*l’autor es refereix a Las Provincias*)– que han tingut uns resultats notables: la conflictivització d’una part del procés de normalització i la consolidació de la tendència a la substitució pel castellà. (...) Mentre dure l’enfrontament, doncs, la victòria és per als contraplanificadors”.⁶⁸

Socials i coordinada pel doctor Rafael Xambó, *Sociologia dels media al País Valencià*. Vegeu text íntegre en l’annex documental.

⁶⁴ Miquel Àngel Pradilla (2002), *ibidem*, p. 110.

⁶⁵ Vegeu Vicent Bello (1988), *La pesta blava*, Tres i Quatre, València.

⁶⁶ Vegeu Francesc de Paula Burguera (1991), *És més senzill encara: digueu-li Espanya*, Tres i Quatre, València.

⁶⁷ Rafa Ramos (1999), *Contraplanificació: el cas valencià*, revista *Noves SL*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, p. 1.

⁶⁸ Rafa Ramos (1999), *ibidem*, p. 1.

Aquest model impulsat des del PP, a grans trets, menysté notablement el valencià com a llengua vehicular d'aprenentatge i de cultura en base a una visió supremacista del castellà, jeràrquica, o encara amb l'apel·lació a la llibertat d'escollir dels pares l'educació dels seus fills, però, alhora, també margina les propostes de caire renovador en l'àmbit de la pedagogia, opta per premiar altres valors com ara els de la competitivitat o el de la disciplina o bé aposta clarament per un model educatiu neoliberal.

La situació d'hegemonia social i política del model conservador ha perjudicat notablement les possibilitats de normalització social del valencià. Certament, tal i com constaten tots els estudis sociològics fets durant els darrers anys, el valencià ha experimentat un enorme retrocés i una notable marginació en la vida pública. Aquest retrocés és fàcilment constatable en l'àmbit de l'educació i així ho han demostrat els reiterats estudis elaborats per entitats com el Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament del País Valencià (STEPV), als quals també ens referirem.

El sociolingüista Vicent Pitarch ha teoritzat també sobre aquesta situació de marginació del valencià accelerada a partir del procés de privatització del sector educatiu engegat pel PP d'ençà de 1997: "(...) La política de privatització de l'ensenyament implica riscos suplementaris (...) d'una banda, l'ensenyament privat resta sota el control dels sectors econòmicament poderosos de la societat valenciana, els quals es caracteritzen per la seua desafecció –que sovint ha esdevingut aversió– històrica envers la llengua del país i de l'altra, l'escola privada produeix un impacte especial precisament en àrees on la presència del català és més feble, això és, a les grans concentracions urbanes. En efecte, els índexs més baixos d'ensenyament en català els ofereixen els centres educatius de València i Alacant, poblacions que alhora presenten el percentatge més elevat d'alumnes escolaritzats en la privada. Aquesta constant, doncs, entre privatització del sistema educatiu i bandejament del català de les aules constitueix un dels esculls més abruptes amb què ha d'entropessar un projecte de normalització lingüística (...) De fet hi ha la sensació generalitzada, al món educatiu i fora, que la normalització lingüística –i, doncs, l'ensenyament en valencià– es troba ara mateix entrebancada, bloquejada, per part de les institucions. De manera simultània, el neoliberalisme a l'alça projecta la privatització de sectors claus com l'ensenyament i els mass media. L'escalada

privatitzadora subsegüent porta implícita una mena de trampa consistent a propugnar que convé abandonar la tutela de les llengües: aquest plantejament, però, manifesta una fal·làcia clara en societats com la nostra caracteritzada pel ritme ascendent de l'intervencionisme públic en els àmbits de la llengua i la cultura. Siga com siga, sense el suport institucional no sembla viable cap projecte seriós de normalització lingüística”.⁶⁹ Els fets han vingut a confirmar les previsions més pessimistes de Pitarch. La crisi econòmica i la minva d'ingressos en les arques públiques han accentuat, a més, la tendència neoliberalitzadora del govern de la Generalitat que es marca, a través de l'article 102 de l'avantprojecte de Llei d'Acompanyament dels Pressupostos 2012 col·laborar, “*con particulares en la promoción de Centros de Iniciativa Social (CIS)⁷⁰ mediante la cesión de bienes demaniales (o siga, de titularitat pública i servei públic) para la construcción de centros educativos de titularidad privada, pero sostenidos con fondos públicos*”.

Les centrals sindicals, històricament compromeses amb l'educació pública, interpreten que la pretensió del Consell és substituir centres de titularitat pública amb instal·lacions provisionals per centres de titularitat privada.⁷¹

⁶⁹ Vicent Pitarch (2002) *La llengua catalana al sistema educatiu valencià. Notes i reflexions*. Treballs de Sociolingüística Catalana, número 16, Tres i Quatre, València, p. 225.

⁷⁰ La denominació de Centres d'Iniciativa Social és des d'un punt de vista jurídic i administratiu sinònim de centres privats.

⁷¹ *La Generalitat abre más vías para privatizar la enseñanza pública*, Neus Caballer, *El País*, 18 d'octubre de 2011, en línia; *UGT y CCOO avisan que escuelas públicas podrán ser privatizadas*, Neus Caballer, *El País*, 19 d'octubre de 2011, en línia.

2- L'ENSENYAMENT EN VALENCIÀ EN EL SISTEMA EDUCATIU

2.1 Els programes d'educació bilingüe en el sistema educatiu valencià fins al Decret de plurilingüisme 127/2012 de 3 d'agost.

Des de l'aplicació de la LUEV i fins al decret de plurilingüisme⁷² el sistema educatiu incorpora les línies plurilingües o bilingües de Programa d'Ensenyament en Valencià (PEV) o de Programa d'Immersion Lingüística (PIL). Els programes calia –i encara ara en el nou model– que foren sol·licitats pels centres. La petició ha de comptar amb el suport de la majoria dels pares i les mares tot i que és la direcció del centre la que administrativament inicia el procés de canvi. L'autorització final serà, però, una decisió de la Conselleria d'Educació.

El sistema valencià combinava –i combinarà fins a la implantació completa del nou model decretat el 2012– dos models: el d'incorporació progressiva, en el qual el castellà i el valencià eren estudiats i utilitzats com a llengua vehicular en l'ensenyament; i el d'ensenyament en valencià, en el qual les dues llengües són matèria d'estudi i el valencià és la llengua vehicular de l'ensenyament. La coexistència de tots dos models ha estat alta en la zona de predomini lingüístic valencià. En aquesta zona els centres han d'utilitzar el valencià com a llengua vehicular en un mínim de dues àrees no lingüístiques.

Al territori de predomini del castellà el valencià es tracta com a àrea, assignatura, tant en infantil i primària com en secundària obligatòria. És el que es coneix com el Programa d'Incorporació Progressiva (PIP). En 2011 el 71% dels alumnes estaven escolaritzats en aquest programa. La majoria de centres concertats també s'hi acullen. En aquests centres el castellà és la llengua inicial d'aprenentatge de lectoescriptura i el valencià la llengua vehicular de l'assignatura de Llengua i Literatura i Coneixement del Medi.

⁷² Decret de plurilingüisme en annex documental.

Els programes d'educació bilingüe considerats òptims per Escola Valenciana o l'STEPV són el PEV i el PIL, en els quals hi ha una major presència del valencià en els primers nivells d'escolaritat tot i que sense oblidar ni l'ensenyament del castellà ni el d'una llengua estrangera. En tots dos programes la llengua base d'aprenentatge, d'escolarització inicial i d'iniciació sistemàtica de la lectoescriptura és el valencià.

Programa d'Ensenyament en Valencià (PEV)

En els centres d'Educació Infantil i Primària es dirigeix a alumnes majoritàriament valencianoparlants. El valencià és la llengua principal d'aprenentatge. El castellà s'incorpora des del primer moment. Posteriorment s'incorpora un idioma estranger. En els centres d'Educació Secundària el programa s'adreça tant a alumnat valencianoparlant com castellanoparlant.

Aquest és un programa recomanat per Escola Valenciana per tal com assegura a l'alumne bilingüe el domini en igualtat de condicions del castellà i del valencià. Incorpora a més l'aprenentatge d'una llengua estrangera.

Programa d'Immersion lingüística (PIL)

Dirigit a un alumnat majoritàriament castellanoparlant, les famílies del qual opten voluntàriament per un ensenyament en valencià. La idea és que s'adquireisca el valencià des del principi. Els alumnes inicien l'escolaritat en valencià i el castellà, com a àrea o com a llengua d'instrucció des del primer o segon cicle de primària, segons el context sociolingüístic del centre. El castellà cada vegada rep un tractament més sistemàtic per tal que s'assolesca el domini formal d'una llengua que ja coneix. Els alumnes que segueixen el PIL en els primers cicles continuen en l'educació secundària en el PEV.

Programa d'Incorporació Progressiva (PIP)

En els centres de les zones valencianoparlants on no s'apliquen els programes PEV ni PIL s'adopta el Programa d'Incorporació Progressiva (PIP), en el qual la llengua base d'aprenentatge és el castellà. En valencià, com hem dit, s'ha de donar com a mínim a partir del tercer curs de primària, l'assignatura d'Àrea de Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural. En l'ESO s'ha de garantir la continuïtat del valencià, que ha de ser la llengua vehicular en una part de les àrees no lingüístiques. Aquest programa no assegura, segons Escola Valenciana, la competència lingüística de les dues llengües.

Aquest programa, el qual recordem que és el d'implantació majoritària al país, a la pràctica ha esdevingut una línia en castellà que no ha garantit la competència lingüística en valencià.

Programa d'Educació Bilingüe Enriquit (PEBE)

Creat per l'orde de 30 de juny de 1998, contempla la incorporació primerenca d'una llengua estrangera, com a llengua vehicular, des del primer cicle de Primària. Es parteix de la idea que l'augment de la competència lingüística dels escolars valencians és el resultat d'un tractament integral tant del castellà com del valencià.

2.2 El model plurilingüe establert pel decret de 2012.

El decret de 2012 contempla l'establiment de dos programes plurilingües.

Programa Plurilingüe d'Ensenyament en Valencià (PPEV).

La llengua base és el valencià. S'assimila al PEV i el PIL. Contempla la impartició d'una matèria obligatòria de l'àmbit no lingüístic en castellà a més de la Llengua i la Literatura en castellà, i una altra assignatura en anglés, a més de l'idioma estranger.

Programa Plurilingüe d'Ensenyament en Castellà (PPEC)

La llengua base és el castellà. S'assimila al PIP. Compta amb dues assignatures en valencià, Coneixement del Medi més l'assignatura de l'idioma propi i dues assignatures en anglés.

Tots dos programes han de garantir al finalitzar l'educació bàsica, l'adquisició d'una competència lingüística igual en valencià que en castellà i un domini funcional de l'anglés que ha de ser-hi present en els programes. La implantació d'aquests serà progressiva també. Seran els centres els que dissenyen el seu propi Projecte Lingüístic de Centre, on s'establirà la llengua base.

El model s'aplica de moment en els centres de la Xarxa de Centres Plurilingüe creada l'abril de 2011 i a la qual hi havia adherits 270 centres en 2013.⁷³ Perquè un centre s'hi pugui adherir cal que ofereixi una àrea, matèria o mòdul no lingüístic en un idioma estranger. L'aprenentatge dels idiomes en aquests centres només resta garantit fins a la finalització dels estudis en el centre, és a dir, ara com ara no hi ha cap garantia de continuïtat en la secundària. D'altra banda, l'alumne podrà escollir la llengua en què vol ser examinat independentment de si el centre és bilingüe acollit a algun dels programes antics.

El nou model conviurà, com ja hem dit, fins al 2014 amb l'implantat el 1983, ateses les dificultats de comptar amb suficient professorat amb competència lingüística en anglès. Tant és així que l'estiu de 2012 l'administració es va veure obligada a introduir la poc ortodoxa figura de l'*english helpers*, concretada en la contractació de 329 becaris en pràctiques, professors d'anglès graduats o diplomats en magisteri amb la funció d'assessorar lingüísticament els centres.⁷⁴

El canvi en el sistema pel que fa a l'ensenyament en valencià es va fer de forma unilateral per part de l'administració, sense comptar amb el suport d'Escola Valenciana,⁷⁵ dels cinc sindicats majoritaris, de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, o d'entitats importants en l'àmbit educatiu com ara la Confederació de Pares d'Alumnes Gonzalo Anaya, amb representació en 900 centres del país. Fet i fet, en les actuals circumstàncies el valencià, llengua minoritzada, es veu obligat a competir en condicions de desigualtat amb dues llengües fortes amb una enorme presència social com són l'anglès i el castellà.

Escola Valenciana intentà negociar amb l'administració un model alternatiu basat en un estudi encarregat a la Unitat per l'Educació Multilingüe de la Universitat d'Alacant.⁷⁶

⁷³ Ordre 19/2011 de 5 d'abril de la Conselleria d'Educació per la qual s'estableix la Xarxa de Centres Plurilingües en la Comunitat Valenciana.

⁷⁴ Ordre 54/2012, de 9 d'agost de la Conselleria d'Educació, Formació i Ocupació per la qual es convoquen 329 beques per a la realització de pràctiques professionals en matèria d'assistència lingüística en anglès en centres docents dependents de la Generalitat durant l'exercici 2012-2013.

⁷⁵ Entrevista a Vicent Moreno, "*El decret de plurilingüisme entrebanca la normalització del valencià*", Violeta Tena, *El Temps*, núm. 1476, 25 de setembre de 2012, p. 16-17.

⁷⁶ Vegeu annex documental.

L'informe destaca com estudis recents sobre trilingüisme productiu emfatitzaven que l'adquisició d'aquest es relacionava estretament amb la promoció de la llengua minoritària i l'estrangera. En aquest sentit recordaven que estudis de la investigadora Maria Pilar Safont Jordà fets en base a població escolar valenciana confirmaven aquesta hipòtesi. Així, doncs, i per tal de garantir –tal i com marca el decret– l'adquisició d'una competència lingüística igual en valencià com en castellà a més del domini funcional de l'anglès, caldria obligatòriament que l'ensenyament es vehiculitzara en la seua totalitat o en la majoria de les matèries en valencià incloent-hi un percentatge en anglès que hauria d'anar augmentant de forma progressiva. Per tant, la instrucció d'aquesta llengua caldria que partira d'un bilingüisme ja establert en el context educatiu. Aquest fet només es dona en el cas del PPEV.

En resum, a criteri dels especialistes de la Universitat d'Alacant l'eliminació del Programa Plurilingüe d'Ensenyament en Castellà (PPEC), la impartició de les classes en català i anglès, a banda de l'assignatura de castellà, és l'única via per a garantir la competència lingüística de les tres llengües. De fet, tots els estudis coincideixen a assegurar que la immersió en una llengua minoritzada és l'única que garanteix el bilingüisme a partir del qual és més fàcil introduir una tercera llengua.

Així mateix, la Comissió d'Educació d'Escola Valenciana va rebutjar frontalment 6 dels punts del decret de 2012. Aquest, segons la federació, no especifica que tots els llocs de treball hagen de ser catalogats en valencià; elimina els programes d'immersió lingüística que s'havien estat aplicant des de 1983 fins a la data atesos el seus resultats òptims; valora positivament l'obligatorietat d'impartir l'assignatura de Coneixement del Medi a partir de primer en el PPEC, però no així que una part d'aquesta mateixa àrea puga donar-se en una llengua distinta per tal com això aniria en detriment del valencià; pel que fa al Projecte Lingüístic de Centre (PLC) aquest no inclou mesures d'incentivació del valencià; la proporció equilibrada de la presència del valencià i del castellà en el currículum d'àrees, matèries o mòduls, no està tampoc garantida; el decret tampoc no preveu la participació de les famílies en el PLC.

Així per a Escola Valenciana en centres amb PEV o PIL, programes defensats per la federació valencianista, el valencià caldria que fóra introduït des del primer nivell d'Educació Infantil, sent la llengua d'instrucció de les àrees no lingüístiques. Si

s'incorpora l'anglès des dels 3 o 4 anys cal que ho faça com a llengua instructora i amb un 25% del temps d'ús vehicular. Altrament, el castellà no s'introduiria fins al final del primer cicle o el principi del segon de Primària, això és cap els 7 o els 8 anys.

Pel que fa als centres PIP, Escola Valenciana defensa que el valencià siga introduït des del primer nivell d'Infantil, en un percentatge com a mínim del 50% del temps d'ús vehicular, això independentment del temps dedicat a l'anglès o al castellà. La lectoescriptura hauria de ser tractada simultàniament en valencià i en castellà, començant per la llengua habitual de l'alumne. Finalment, l'anglès s'incorporaria al 33%, igual que el valencià i el castellà.

Des de gener de 2013, i per compensar aquest major desequilibri, Escola Valenciana ha animat els centres no només que escullen el Programa Plurilingüe d'Ensenyament en Valencià (PPEV) sinó que convertesquen també el valencià en la llengua d'ús habitual del centre en reunions, comunicacions escrites o activitats extraescolars entre altres situacions comunicatives.

L'entitat va presentar públicament el 26 de febrer de 2011 el seu model basat en el document de Vicent Pascual, *L'Escola Valenciana. Un model d'educació plurilingüe i intercultural per al sistema educatiu valencià*.⁷⁷

⁷⁷ Vegeu annex documental.

3- LA SITUACIÓ DEL VALENCIÀ SEGONS L'STPV EN L'ENSENYAMENT EL 2011. CONSEQÜÈNCIES EN L'ESCOLA PÚBLICA D'UNA POLÍTICA DE CONTRAPLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA.

Comptat i debatut, les mesures de contraplanificació impulsades per la mateixa Generalitat d'ençà de 1995 han deixat molt malmesa la situació de l'ensenyament en valencià. Des de 1999, el Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament del País Valencià (STEPV), d'orientació valencianista i amb una forta implantació en el sector educatiu, elabora un informe anual sobre la situació del valencià en l'ensenyament. El 2011, enmig de les advertències per part del conseller Alejandro Font de Mora d'una possible desaparició de les línies en valencià, l'STEPV va publicar el seu informe per a 2011.⁷⁸

El sindicat constata que malgrat el creixement de la demanda, en aquests quasi trenta anys transcorreguts des de l'aprovació per les Corts valencianes de la LUEV, “només s'ha aconseguit que un 29% de l'alumnat reba l'ensenyament en valencià. Tanmateix, aquesta xifra global no pot amagar, com venim denunciant en cada informe, el desequilibri amb què s'aplica la llei en funció del territori, de la titularitat pública o privada dels centres, i el salt problemàtic entre etapes educatives”.⁷⁹

En l'informe s'advertia de la greu situació de la llengua en l'àmbit educatiu per tal com “el govern valencià ha començat a canviar una política lingüística d'entrebancs a l'extensió de la llengua per una altra, de ben diferent, d'autèntica involució contra l'extensió i consolidació del valencià en l'ensenyament”.⁸⁰ Així mateix, es proposava unificar les dades oficials elaborades i/o fetes públiques de diversos organismes a fi de poder tenir una idea rigorosa i el més completa possible del grau de compliment de la LUEV en el sistema educatiu de règim no universitari. Denunciar l'opacitat, la manca absoluta d'informes sobre la situació del valencià en l'ensenyament alhora que “(...) es promouen frívolament canvis de legislació i d'organització del sistema educatiu, sense

⁷⁸ De l'entrebanc a la involució, basa la seua informació en l'anuari estadístic, *Las cifras de la educación en España; Libro Blanco de la Enseñanza Secundaria*, 1998-2009, Uned, 2010; *Dossier Curs escolar 2009/10*, Conselleria d'Educació; *Informes sobre l'ensenyament en valencià*, STEPV (1999 a 2009); *Guia de Centres*, Conselleria d'Educació 2009-2011; *Llibre Blanc de l'ús del valencià* (AVL, 2008); *Dades bàsiques. Comunitat Valenciana* (IVE, 2008). Una còpia íntegra d'aquest informe en l'annex documental.

⁷⁹ De l'entrebanc a la involució (2011), *ibidem*, p. 3.

⁸⁰ De l'entrebanc a la involució (2011), *ibidem*, p. 3.

compartir amb la comunitat educativa ni les dades, ni les anàlisis (...).⁸¹ Avaluar, també, a partir de l'anàlisi de dades, la realitat objectiva del sistema per detectar-ne les mancances i desviacions i proposar mesures i accions que permeten avançar en els objectius que marca la llei i, alhora, intentar reconstruir el "sistema educatiu i contindre l'actual situació de desigualtat i equilibri (...)."⁸²

Segons el document, "com més cap al sud del territori, menys valencià; com més edat té l'alumnat, menys valencià".⁸³ Tot plegat, per a l'STEPV el sistema educatiu valencià, "(...) és un sistema fragmentat que, per tant, no compleix amb el propòsit d'anivellar desigualtats. L'alumnat escolaritzat en programes d'incorporació progressiva (PIP) representa el 71% –un 54,2 % en zones de predomini lingüístic valencià, i un 16,8% de les zones de predomini lingüístic castellà–, en els quals el valencià només s'imparteix com assignatura. (...)."⁸⁴ L'administració valenciana no només no assegura la continuïtat dels programes d'ensenyament en valencià (PEV/PIL) entre les diferents etapes educatives, sinó que els fa desaparèixer a mesura que l'alumnat avança en la seua escolarització. Així, "(...) mentre un 35,9% de l'alumnat en infantil s'acull als programes PEV/PIL, aquesta proporció baixa a un 33,3% en primària, i només un 27,3% pot continuar fent-ho en ESO. En batxillerat un 18% tindrà la sort i seguirà l'escolarització en valencià, mentre que només un 4,6% ho podrà fer en formació professional. L'educació especial només atén un 1% de l'alumnat en valencià, cap alumne en batxillerat a distància. Als centres de Formació Permanent d'Adults (FPA) o d'ensenyaments artístics no figura alumnat en valencià, segons dades del curs 2006/07. En accedir al sistema, 4 de cada 10 xiquets i xiquetes escullen programes en valencià. En passar a primària, només podran fer-ho 3, que es convertiran en 2 en arribar a l'ESO. En quedarà només 1 en batxillerat, que desapareixerà finalment, i es convertirà en cap si tria cicles formatius (...)."⁸⁵

Altrament, el valencià es resisteix a entrar als centres privats, poc o gens proclius pel que indiquen les dades a afavorir el procés de normalització lingüística. Així, doncs,

⁸¹ *De l'entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 4.

⁸² *De l'entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 4.

⁸³ *De l'entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 5.

⁸⁴ *De l'entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 5. Vegeu també Miquel Badia (2009) *Guia de l'Ensenyament Plurilingüe al País Valencià*, Oficina de Drets Lingüístics i Comissió d'Educació d'Escola Valenciana, Escola Valenciana, València. Un exemplar d'aquesta guia en l'annex documental.

⁸⁵ *De l'entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 6.

l'estudi del sindicat posa en relleu la consolidació d'una doble xarxa pública/privada per a l'ensenyament en valencià, en la qual el 93,09% de l'alumnat escolaritzat en la llengua del país ho fa en centres públics mentre que només el 6,32% ho fa en la privada concertada, i el 0,59% en la privada segons dades del *Libro Blanco de la Enseñanza Secundaria, 1998-2009*. La Generalitat, en canvi, sí ha apostat econòmicament pels centres privats, als quals ha augmentat entre els anys 2000 i 2008 fins a un 115% els diners que hi destina.

“(…) Aquest creixement”, desvetlla l'informe, “és significativament superior al que ha experimentat la despesa pública educativa, que ho ha fet en un 91% durant el mateix període. De fet, si es compara amb la resta de l'estat, el creixement ‘de los recursos públicos destinados a financiar conciertos y subvenciones’ al País Valencià és el major. En canvi, el percentatge d'alumnat escolaritzat en la totalitat de l'ensenyament no universitari augmenta en la pública i disminueix en la concertada (…)”.

El 1998, “(…) el percentatge d'alumnat escolaritzat en valencià en la privada concertada era del 7,9% mentre que deu anys més tard s'ha quedat en un 6,32%”.⁸⁶

“(…) S'ha de tindre en compte”, continua el document, “que de cada 10 alumnes de tot el sistema educatiu valencià, 7 s'escolaritzen en la xarxa pública i 3 ho fan en la privada. Això suposa que una quantitat important d'alumnat queda pràcticament al marge dels programes en valencià. L'alumnat escolaritzat en la xarxa privada concertada se situava en el 32% en el curs 2009-2010 d'un total de 796.889 alumnes. És a dir, la privada concertada, que rep fons públics per escolaritzar 256.962 alumnes, abandona les responsabilitats a què la compromet el marc legal del sistema educatiu, com és el de la promoció del valencià com a llengua de l'ensenyament (…)”.⁸⁷

La fragmentació també es dona entre territoris i ciutats:

- “De cada 10 alumnes escolaritzats en tot el sistema, 5 s'ubiquen en la província de València, quasi 4 en la d'Alacant i només 1 en la de Castelló.
- Dels 5 escolaritzats en la província de València, només 1,5 estudia en valencià, cosa que representa menys d'un 30%. A la província d'Alacant, dels 4

⁸⁶ *De l'entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 8.

⁸⁷ *De l'entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 8.

escolaritzats només mig –menys d’un 20%–, ho fa en valencià. La província de Castelló, amb una incidència mínima sobre la globalitat de l’alumnat, és la que escolaritza en valencià un major percentatge, un 50%, dada que significa que la meitat d’un ho fa en valencià.

- Els i les alumnes escolaritzades a Castelló només són 90.641, mentre que València n’escolaritza 397.802 i Alacant, 276.529. Els 55.000 xiquets i xiquetes de les comarques de Castelló que enguany s’escolaritzen en valencià, si bé representen un percentatge alt, no deixen de ser ben poca cosa davant els quasi 600.000 de la resta del territori”.⁸⁸

La ciutat de València, amb 797.654 habitants, representa quasi el 20% de la població resident en les zones de predomini lingüístic valencià, i és, també, el nucli més important de població escolaritzada. El redactors de l’informe consideren la situació de l’ensenyament en valencià a la ciutat de “summament preocupant”. “ (...) El percentatge sobre el total de l’alumnat escolaritzat en valencià”, asseguren, “cau quasi 21 punts per a la capital del País Valencià: d’un 29% global per a tot el sistema, València només té un 8% d’alumnat escolaritzat en valencià en tots els trams, 15.360 d’un total de 121.000 (...)”.⁸⁹

Al País Valencià, amb 5 milions d’habitants, les ciutats amb més de 30.000 habitants representen el 47% (2.411.600 habitants) del total. De les 23 ciutats valencianes amb més de 30.000 habitants, només 7 ofereixen més grups en valencià que en castellà en infantil quatre a Castelló; dues a València i una a Alacant. En primària es redueix a cinc. Sinòpticament, la planificació del creixement de grups no existeix: cada ciutat té el seu propi percentatge. No hi ha un paral·lelisme entre l’ús social del valencià i l’oferta en ensenyament en casos com Alcoi, Ontinyent, Alzira o Dénia, per exemple. La constant indica que en arribar a 6é curs s’ha perdut alumnat en valencià i la xarxa privada no assumeix la part que li correspon, sobretot en les grans ciutats.

⁸⁸ *De l’entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 9.

⁸⁹ *De l’entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 7. Aquesta baixa incidència en la capital, sens dubte provocada també per la passivitat de l’administració, no hauria de sorprendre’ns. De fet, des dels temps de l’Aliança Popular (AP) la dreta política ha considerat València de predomini lingüístic castellà, i, per tant, el valencià com a llengua com a molt d’aprenentatge voluntari.

Finalment, si bé durant els setze darrers anys el creixement del valencià ha sigut continuat, també ha sigut lentíssim, sense que haja arribat al 2% anual. Un creixement pràcticament testimonial degut “a la feblesa del compromís del govern del Partit Popular en l’extensió del valencià en el sistema educatiu. L’administració valenciana no ha assumit la responsabilitat d’ordenar el desplegament de la llei (...) El resultat de la política lingüística del Partit Popular (...) ha sigut la fragmentació del sistema educatiu valencià i el tracte desigual per al seu alumnat. Una triple fragmentació que es produeix per territoris, per trams educatius i per titularitat dels centres, i que provoca una triple desigualtat i un desequilibri difícil de reconduir (...)”.⁹⁰ I no tan sols això, sinó que ara el creixement de l’ensenyament en valencià, “corre perill de detindre’s i començar a involucionar”.⁹¹

“El conseller (*l’informe es refereix a Alejandro Font de Mora*) només repeteix”, assenyala l’STEPV, “una dada que vol convertir en argument: l’alumnat escolaritzat en valencià ha crescut un 180% en els 15 anys de govern del PP. Però no parla del futur del valencià, ni valora que només arriba a un 29% de l’alumnat i això amb les fragmentacions que coneixem. (...) La modificació de programes lingüístics que ens presenta l’administració valenciana es basa en un discurs buit d’arguments, en defensa d’un plurilingüisme equívoc, enganyós i, sobretot, obviant l’anàlisi de l’avaluació del funcionament dels programes bilingües i plurilingües aplicats fins ara. Es planteja crear ‘una xarxa’ sense inversió i sense planificació. A més a més, es tracta d’una xarxa reclosa a la categoria dels ‘elegits’, incapaç d’abastar la totalitat del sistema i, per això, generadora de noves desigualtats”.⁹² Aquesta percepció del sindicat és, com veurem més endavant, amplament compartida per tot el valencianisme.

Un diagnòstic molt similar al de l’STEPV és el que han fet també alguns sociolingüistes o encara advocats especialitzats en dret administratiu que han estudiat la legislació valenciana en matèria lingüística. Per al filòleg i l’advocat, Francesc Esteve i Alfons Esteve respectivament, la realitat finalment és que al País Valencià l’ensenyament es fa majoritàriament en castellà. A criteri d’aquests especialistes, que es basen en els estudis del mateix sindicat anteriors a 2011, l’ensenyament només gaudeix d’una certa

⁹⁰ *De l’entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 21.

⁹¹ *De l’entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 21.

⁹² *De l’entrebanc a la involució (2011), ibidem*, p. 22.

normalitat a les zones rurals i en algunes ciutats mitjanes i encara només en l'educació primària i infantil. “(...) els programes d'ensenyament en valencià (les dites ‘línies en valencià’) reïxen sobretot pel voluntarisme, per la qualitat educativa dels seus promotors i per la iniciativa de professors i progenitors, sense cap estímul eficient per part dels poder públics”.⁹³

El fet constatable és que els alumnes de ‘línies’ acaben l'escola dominant les dues llengües, cosa que no passa en el cas dels que estudien amb el castellà com a llengua vehicular. D'altra banda, la divisió per llengües pot conduir, segons aquests autors, a una escissió social perillosa i encara més de consolidar-se la doble xarxa educativa, una xarxa on només s'ofereix el valencià en els centres públics i quasi mai en els privats. Creuen, a més, els autors de l'estudi que a la zona de predomini lingüístic castellà, l'ensenyament del valencià com a assignatura ha de ser establert de manera general i s'han de promoure activament la implantació de programes d'educació bilingüe, d'incorporació progressiva (PIP) o d'ensenyament en valencià (PEV), si n'hi ha demanda, amb un nombre d'assignatures no lingüístiques compartides en valencià, una fórmula que s'ha demostrat eficient a l'hora que els estudiants acaben aprenent les dues llengües.

4-L'ENSENYAMENT EN VALENCIÀ I LA PERCEPCIÓ DE L'ADMINISTRACIÓ AUTONÒMICA SOBRE LA SEUA PRÒPIA GESTIÓ. LA NEGACIÓ DEL CONFLICTE COM A SÍMPTOMA D'UNA ANOMALIA.

⁹³ Alfons Esteve i Francesc Esteve (2007), *Drets cap a la normalitat. Propostes per a una política lingüística eficaç i factible al País Valencià*, p. 84-85.

Aquesta visió negativa contrasta notablement amb la que té l'administració. Des de 1995 els responsables polítics del PP han recorregut a una retòrica triomfalista per interpretar una realitat en què el valencià retrocedeix en tots els àmbits, especialment en el de l'ensenyament. L'optimisme de l'administració es refereix no tan sols a l'evolució del valencià en l'ensenyament sinó també a la de les seues perspectives futures. Per a la Conselleria d'Educació el nou pla de plurilingüisme no suposa una amenaça per al futur del valencià en el sistema educatiu sinó més aviat tot el contrari. La intenció del decret, d'aplicació a tot el territori, és segons l'administració, garantir un equilibri entre el valencià i el castellà alhora que s'introdueix a poc a poc la llengua anglesa. El nou model suposa –com hem vist– la supressió dels tres programes actuals, el d'Ensenyament en Valencià (PEV); el d'Immersion Lingüística (PIL) i el d'Incorporació Progressiva (PIP). Malgrat la manca de concreció i els dubtes respecte a l'existència d'un professorat suficient format en anglés, Font de Mora va defensar en els inicis d'aquest pla les seues virtuts sobretot en relació a la pervivència del valencià en el sistema educatiu, per tal com es preveia la seua implantació de forma homogènia –no es deia en quines condicions– en tot el territori. D'altra banda, assegurarà la “integració del valencià” i del suport social al pla basant-se en una enquesta de la Generalitat segons la qual el 78% de la població desitjava una educació en castellà, valencià i anglés i el 57,8% una proporció del valencià i el castellà en el sistema educatiu.⁹⁴ Posteriorment, davant de les càmeres de Canal 9 es mostraria molt més explícit i assenyalaria la formació política Compromís pel País Valencià i el seu líder, el diputat Enric Morera, els nacionalistes i els catalanistes, de ser els únics contraris a l'aplicació d'aquest model inspirat en el galleg, model al seu torn qüestionat també en aquella comunitat pels galleguistes.⁹⁵

⁹⁴ Font de Mora elimina en la escuela las líneas de enseñanza en valenciano, Maite Ducajú, *Levante*, 31 de maig de 2011, en línia.

⁹⁵ Font de Mora, va defensar el seu model el 2 de juny de 2011 en *La tertúlia* de Canal 9, programa presentat per Xavier Carrau. “(...) Hem triat a més”, afirmà, “un model que ja està experimentat (...) que és el galleg que ja porta dos anys, més de dos anys d'implantació que està funcionant... té les seues dificultats perquè allí també tenen un component nacionalista (...) astò lo que no els agrada és als nacionalistes, que pretendrien que només hi haguera una llengua única però no només en l'educació sinó a tot el territori. Als catalanistes, al senyor Morera, la gent de Compromís, etc. (...)”.

Aquesta defensa de la introducció de l'anglès en la línia d'avançar en una societat plurilingüe –cal recordar que sota el mateix principi també es va voler introduir el xinès mandarí— s'ha estès a d'altres àmbits públics com el de la televisió pública.⁹⁷

Val a dir, que les entitats defensores de l'ensenyament del valencià no s'han mostrat contràries a l'entrada de l'anglès en el sistema educatiu. El posicionament d'Escola en Valencià,⁹⁸ la més representativa de totes les organitzacions, ha estat el de donar suport al nou model sempre que aquest no anara en detriment del valencià, una opinió que comparteix també l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL).⁹⁹ Ens estendrem sobre aquest punt més endavant.

Un bon exemple també de la visió oficial de l'administració en relació a l'ensenyament la tenim en el document elaborat per a la Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales (FAES) el 2007 pel cap de servei d'Ensenyaments en Valencià de la Generalitat, Agustí Pérez Folqués, titulat *Comunidad Valenciana. Un modelo de*

⁹⁶ L'anunci el va fer el Font de Mora el 23 de febrer de 2009 després que fracassaren les negociacions amb els representants de la Plataforma per l'Ensenyament Públic per aconseguir millores en el sistema. El conseller va avançar que s'introduiria l'assignatura de xinès mandarí en el segon cicle de l'Educació Secundària Obligatoria adduint que això facilitaria "l'accés a la comunicació amb gent de tot el planeta". Ens estendrem sobre aquesta qüestió més endavant.

⁹⁷ A principis de desembre de 2011, el conseller d'Educació, José Císcar, i el director general de TVV, José López Jaraba, van anunciar que l'emissora emetria de dilluns a divendres en versió original en anglès i amb subtítols en valencià les sèries d'animació *L'abella Maia*, *Pekol*, i *Zeke i el seu Pad màgic*. Císcar defensà la iniciativa atés que els xiquets podrien compaginar l'anglès i el valencià alhora que reivindicava l'aposta del Consell pel plurilingüisme. De fet, en la seua compareixença va aprofitar per comentar l'augment d'alumnes que estudiaven voluntàriament en centres acollits als programes d'ensenyament plurilingüe: 50.000 en el curs 2008-2009 i 84.000 en el curs 2010-2011, repartits en 139 centres. Per la seua banda Jaraba va qualificar la iniciativa de fita històrica per a la televisió valenciana. Des d'Escola Valenciana es va exigir, però, que l'emissió de dibuixos animats en anglès en cap dels casos anara en detriment de les sèries en valencià. L'entitat defensà la introducció de l'anglès amb sèries de qualitat amb la finalitat manifestada però sempre dins d'un "pla global d'aprenentatge" i des del diàleg amb tota la comunitat educativa. A més, defensaren el paper jugat en la normalització del programa infantil a la *Babalà* emés des dels inicis de la posada en marxa de TVV. Sobre aquesta mateixa polèmica es va manifestar Francesc Felipe, director del Festival de Cinema en Valencià Inquiet, a través de l'article *L'anglès a Canal 9 i el comandament*, *Levante*, 9 de desembre de 2011. Felipe considerava que la mesura carregava finalment contra el doblatge en valencià de forma innecessària ateses les noves tecnologies de la TDT, que permeten escoltar les emissions en versions originals a més de considerar inadequades les sèries triades, en especial *L'abella Maia*, dibuixos nipons amb una versió original pensada per a xiquets angloparlants.

⁹⁸ Sobre el posicionament d'Escola Valenciana, Vicent Pascual (2011) *L'escola valenciana. Un model d'educació plurilingüe i intercultural per al sistema educatiu valencià*.

⁹⁹ L'acord de la Junta de Govern de l'AVL de 25 de novembre de 2011, es posicionava de forma crítica amb el Pla de Plurilingüisme de la Generalitat fent una sèrie de consideracions com ara que aquest partira dels programes bilingües vigents fins aleshores o que la introducció de l'anglès fóra compatible amb l'atenció preferent del valencià com a llengua vehicular, "condició necessària per a garantir l'equolingüisme entre les dues llengües oficials". L'AVL tornava a posar de manifest que caldria que el futur pla tinguera un ampli consens de la comunitat educativa i de la societat, i una dotació adequada de recursos econòmics i humans. *L'AVL aprova el document sobre el futur Pla General Plurilingüe presentat la setmana passada pel Conseller*, comunicat de l'AVL, 25 de novembre de 2011.

enseñanza bilingüe.¹⁰⁰ En el document el cas valencià i el seu model de política lingüística es presenta com l'únic no problemàtic de tots els de l'Estat espanyol analitzats. L'informe de Pérez Folqués arranca amb una introducció simplificadora de la història d'un valencià totalment desvinculat del seu àmbit lingüístic català, una ommissió que en cap cas pot ser innocent coneixent quins són els posicionaments ideològics del PP sobre la filiació filològica de la llengua del país.

Pérez atribueix també a entitats com la Real Academia de Cultura Valenciana (RACV)¹⁰¹ i Lo Rat Penat¹⁰² la recuperació del prestigi del valencià durant els anys seixanta i setanta. La seua afirmació és, però, una veritat a mitges primerament perquè si bé és cert que Lo Rat esdevingué un punt de resistència lingüística no ho és menys que es deixà arrossegar posteriorment per la Real Academia de Cultura Valenciana (RACV), concebuda justament per dinamitar des de l'anticatalanisme l'incipient procés de normalització lingüística impulsat pels sectors del valencianisme articulats al voltant

¹⁰⁰ L'informe forma part del llibre col·lectiu coordinat per Xavier Pericay i publicat el 2007 per FAES titulat, *¿Libertad o coacción?. Políticas lingüísticas y nacionalismo en España*. Hi escriuen a més de Pérez Folqués, Eduardo Jordà, Aurelio Arteta, Xosé Maria Dobarro, Santiago González, Jon Juaristi, Valentí Puig i Amando de Miguel. Una resposta a aquests plantejaments lingüístics en la ressenya de Daniel Escribano (2008), *El programa lingüístic del "no"-nacionalisme español, Els Marges* 85, Barcelona.

¹⁰¹ Inicialment batejada com a Academia de Cultura Valenciana (ACV), es va fundar el 1978 a l'ombra del conservador Centre de Cultura Valenciana, entitat nascuda el 1915 sota l'empara de la Diputació de València. L'ens imitava la iniciativa de la Mancomunitat de Catalunya de creació de l'Institut d'Estudis Catalans. L'Academia, nasqué sota l'impuls, en plena Batalla de València, d'una Diputació presidida pel franquista Ignacio Carrau, i com a reacció a la tebior inicial d'una altra entitat, Lo Rat Penat, en relació als plantejaments lingüístics secessionistes. L'entitat pretenia esdevenir l'autoritat lingüística del valencià i divulgar les normes ortogràfiques de Miquel Adlert i Noguerol per distingir-les de les del català d'ús general en tot el seu domini. En aquest context, Academia i Lo Rat rivalitzaren fins que el 1980 el president de la segona, Emili Beüt, va haver de dimitir pel fet de negar-se a adoptar com a pròpia la normativa d'Adlert. El primer president fou Xavier Casp. Vegeu de Francesc Pérez Moragón (1982) *L'Academia de Cultura Valenciana, història d'una aberració* i de Joan Ramón Borràs (1982), *Les Normes de l'Academia, anàlisi d'una aberració*, tots dos publicats per Tres i Quatre.

¹⁰² Lo Rat Penat, Societat d'Amadors de les Glories de València i son antic Regne, fou una entitat fundada el 1878 pel poeta Constantí Llombart. De tarannà conservador, l'entitat mai no es va plantejar una via política per al regionalisme cultural que l'inspirava. Durant la postguerra serví d'aixopluc per a nombroses personalitats de l'esquerra i de la cultura i esdevingué l'únic referent de resistència lingüística del país bàsicament articulada a través dels seus cursos de llengua iniciats el 1949 pel gramàtic, Carles Salvador. En Lo Rat es varen formar les primeres fornades de valencianistes, com Eliseu Climent, Alfons Cucó, Rafael Arnal, Lluís Vicent Aracil, Vicent Soler o Ferran Zurriaga i inclús es van protegir activitats com ara la fundació el 1968 per part d'Enric Tàrrrega del sindicat de classe, Comissions Obreres (CCOO). A l'assemblea del 30 de gener del 1976, amb motiu de la renovació parcial de la Junta Directiva, s'hi presentaren dues candidatures. Una de continuista encapçalada pel cronista saguntí Santiago Bru i Vidal, i una altra pel filòleg Manuel Sanchis Guarner. Guarner perdé després que des de la Diputació de València, presidida per Ignacio Carrau, s'aportaren vots delegats de dubtosa procedència. Un any després l'entitat va expulsar Guarner i Joan Senent per defensar públicament la unitat de la llengua catalana. Des de llavors Lo Rat va iniciar una deriva cap a posicions secessionistes més radicals que han perdurat fins avui en clara rivalitat amb la RACV. Sobre la seua història durant el període franquista cal consultar de Xavier Ferré i Trill (2001) *Abans i després de Nosaltres els valencians* (Curial, Barcelona). Una altra aportació en Santi Cortés (2006), *Ensenyament i resistència cultural. Els cursos de Llengua de Lo Rat Penat (1949-1975)*, Denes, València.

d'Acció Cultural del País Valencià (ACPV),¹⁰³ gestor d'iniciatives com la dels cursos Carles Salvador. L'autor de l'article obvia així mateix la tasca feta per la recuperació del valencià per part de personalitats vinculades al moviment valencianista, com ara els gramàtics Carles Salvador, Manuel Sanchis Guarner o Enric Valor, només per citar-ne alguns. Cal no oblidar justament que figures com la de Guarner o Valor han estat objecte d'una constant persecució política per part d'elements tant de l'extrema dreta com des de la mateixa administració dirigida pel PP.

D'altra banda, el document enumera totes les bondats del desplegament del valencià en el sistema educatiu des de l'arribada del PP al poder autonòmic ocultant problemes, dificultats i les crítiques a aquest desplegament des de sectors molt amplis de l'àmbit educatiu. Això no obstant, diguem, es presenta el cas valencià com un autèntic exemple a seguir en tota la resta de l'Estat: "(...) La principal característica del caso valenciano en el conjunto del bilingüismo en España es la no marginación de ninguna de las dos lenguas, la no imposición del valenciano: en el proceso educativo se fija como objetivo el conocimiento y el uso de una y otra lengua".¹⁰⁴ L'autor insisteix a recalcar la total garantia en l'ús del castellà al si de la societat valenciana alhora que obvia l'existència del conflicte lingüístic en el país. "En ningún momento", afirma a tall de conclusió, "la sociedad valenciana renunciará a su derecho y a su deber de conocer y usar el castellano, puesto que siempre ha demostrado su máximo respeto a la Constitución Española y a su Estatuto de Autonomía".¹⁰⁵

Aquesta doble actitud per part de l'administració, autocomplaent, i, alhora, indiferent davant els greus problemes a què s'enfronta l'ensenyament en valencià, servirà per orientar totes les respostes a les demandes provinents de la comunitat educativa.

¹⁰³ ACPV, vinculada des dels seus inicis a l'editor Eliseu Climent, fou fundada per personalitats del món de la cultura com Joan Fuster, Manuel Sanchis Guarner o l'escultor Andreu Alfaro. Es va legalitzar el 1978 i compta en l'actualitat amb uns 8.000 socis. L'entitat té la seua base fundacional en el Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma fundada el 1970 i amb delegacions a Castelló de la Plana, Alacant, Alcoi i Gandia el 1976. Des dels seus inicis manté el Centre Carles Salvador, on s'han format en català uns 10.000 professors. L'octubre de 2011 posà en marxa la secció d'Ensenyament, que agrupa professors i professores de secundària per a "ser un instrument de qüestionament de la realitat actual de l'ensenyament i d'impuls de la renovació pedagògica" així com per a projectar-se més enllà de la comunitat educativa amb la intenció de teixir complicitats, d'una banda, i de crear un punt de referència positiu respecte de la clarificació i afirmació ideològiques". L'àmbit d'actuació d'aquesta secció s'estén a tots els territoris de parla catalana.

¹⁰⁴ Agustín Pérez Folques (2007), *ibidem*, p. 84.

¹⁰⁵ Agustín Pérez Folques (2007), *ibidem*, p. 109.

Des del PP s'ha volgut fer veure ben sovint que el conflicte lingüístic al País Valencià era inexistent o, com a molt, reduït i protagonitzat per uns actors socialment minoritaris, entre els quals, naturalment, no s'inclou el mateix PP ni la seua ideologia lingüística, certament compartida per un important sector de la població. Així, doncs, els portaveus oficials del govern sovint descriuen aquests actors –considerats conflictius– com a elements exògens a la pròpia societat valenciana, els connoten de manera negativa, els converteixen en els enemics d'allò que justament diuen defensar, en el símbol per excel·lència d'una mena d'enemic exterior. Trobaríem abundants exemples d'aquesta actitud falsificadora de la realitat esgrimida en el document de Pérez. Una actitud que contrasta amb les reiterades demostracions d'autoodi lingüístic mostrades per dirigents del PP.¹⁰⁶

Tots aquests elements fan pensar que serà molt difícil que canvien els posicionaments del bloc conservador en relació a la llengua del país, a la seua plena normalitat social i que, per tant, el valencià deixe de ser una anomalia, moneda de canvi en un context polític on l'anticatalanisme encara aporta rèdits molt importants a la dreta política.

Referint-se justament al conflicte lingüístic –i hem de convenir que al País Valencià aquest existeix i fins i tot sovint es mostra amb virulència– Rafael Lluís Ninyoles adverteix: “(...) el mateix fet que moltes voltes aquelles situacions (*de conflicte lingüístic*) no hagen estat reconegudes en termes d'operativitat política, ni discutides públicament, ha d'alertar-nos sobre el fet que alguna cosa dins dels ressorts públics d'una societat no funciona com fóra desitjable, i n'aconsella una revisió important dels mecanismes (...)”.¹⁰⁷ Afegeix el sociolingüista que “(...) en parlar de conflicte lingüístic tractem, doncs, d'un cas específic de conflicte social en el qual les diferències

¹⁰⁶ Cal recordar l'incident protagonitzat pels alcaldes del PP de Torrent i Vila-real durant l'acte de proclamació de candidats que aquest partit va celebrar l'1 de març de 2011. Durant la seua intervenció l'alcalde de Torrent, María José Català, futura consellera d'Educació, demanà per endavant disculpes per si en algun moment de la seua al·locució s'expressava en valencià atés que era la seua llengua materna “*y tengo ese defecto*”. L'alcalde de Vila-real, Juan José Rubert, fou escridassat pel públic en pronunciar les seues primeres paraules en valencià. La seua reacció fou la de continuar en castellà. De vegades, el desconeixement del propi context lingüístic-cultural genera també situacions insòlites. Com el de la consellera de Cultura, portaveu del Govern valencià i exdirectora de Canal 9, Lola Johnson, que durant la seua intervenció en l'entrega dels premis millor editats el 21 de novembre de 2011, va atribuir l'autoria del *Tirant lo Blanch* a Ausiàs March.

¹⁰⁷ Rafael Lluís Ninyoles (1989), *Estructura social i política lingüística*, Bromera, Alzira, p. 57.

idiomàtiques poden convertir-se en símbol fonamental d'oposició política. Per bé que no sempre, el fenomen sol coincidir amb diferències de classe i estatus. (...)”¹⁰⁸.

5- ESPANYA O EL PLURILINGÜISME IMPOSSIBLE.

La situació del valencià com a llengua subordinada al castellà no ha estat excepcional dins del conjunt de l'Estat espanyol. Ni ara ni durant els darrers segles. L'observació pot resultar d'una evidència palmària i no per això negligible. Històricament el nacionalisme espanyol ha imposat el domini absolut del castellà sobre les altres llengües peninsulars com un dels seus principals instruments d'acció política. Aquest és, com recorda Ninyoles, el tret principal de la política lingüística tradicional a Europa aplicada pels nacionalismes de tota mena i que es basa en la idea que a tot estat ben ordenat, li convé una sola llengua. Segons el sociòleg valencià en el procés espanyol de construcció nacional s'han donat dues visions enconrades, presents també en la història moderna d'Europa: la de la idea “espiritualista” de nació, en oposició a la concepció “naturalista”. “La primera”, explica Ninyoles, “és pròpia del nacionalisme integral de tipus imperialista –en ell, la llengua oficial acaba imposant-se forçosament sobre les llengües ‘minoritàries’–. La segona, de signe contrari, s’ha emparat històricament en el nacionalisme liberal, i ha trobat en la llengua un símbol, en la seua lluita per l'autodeterminació nacional (...) *ambdues* tracten de promoure un sentiment d'identitat nacional basat en l'existència d'una cultura i una llengua comuna. (...) El concepte de nació, fundat en tradicions culturals, història, llengua, costums –idea força dels nacionalismes liberals europeus–, triomfaria en l'Espanya perifèrica. En canvi, la idea ‘espiritualista’ serví de base al nacionalisme espanyol de la mateixa manera que la idea ‘naturalista’ herderiana legitimava els nacionalismes perifèrics (...) la precisió amb què els ideòlegs nacionalistes catalans i bascos –més tard els gallecs– tracten de separar les idees de ‘nació’ i d’‘Estat’, via anàlisi, contrasta amb l'abstracció i inconcreció sintètica del pensament nacionalista espanyol. (...) La polèmica no expressa sinó la realitat que “a pesar de l'antiga conformació estatal, Espanya dista d'haver aconseguit una uniformitat política, social i cultural dels distints components territorials, és a dir, una continuació pròpiament nacional. (...) És un aspecte important advertir la sensibilitat amb què el

¹⁰⁸ Rafael Lluís Ninyoles (1989) *ibidem*, p. 58.

nacionalisme espanyol defuig considerar l'idioma com un element bàsic de la nacionalitat. Aquest rebuig nominal durà a peregrines materialitzacions com la de considerar 'el cos material d'un idioma un munt de vocables' o 'una cosa' que pertany a la natura, més que a un mitjà de viure socialment".¹⁰⁹

A ulls veients aquest posicionament resulta ben paradoxal. Fins i tot, l'autor recorda com els pensadors i polítics nacionalistes procastellans al promulgar el paper 'secundari' de l'idioma, s'han esforçat per actuar en la pràctica com si les seues declaracions foren totalment errònies. Cabria pensar inclús a la vista de tal retòrica que la ideologia dominant haguera propiciat un estat espanyol de base multilingüe tolerant. La realitat ha estat però tota una altra. Com recorda Ninyoles, "(...) la prescripció total de les llengües no oficials en la primera etapa del règim ha il·lustrat un dels capítols més foscos de la història del fanatisme polític. La totalitat de les biblioteques públiques, i moltes de les privades, fou subjecta a una gelosa depuració lingüística i ideològica, sent destruïts els llibres, cremats o transformats en pasta de paper. (...) L'actitud del Règim de la postguerra envers les llengües o 'dialectes' de la perifèria roman bàsicament inalterada fins a mitjans de la dècada dels cinquanta. Cap a 1956 s'obre una fase 'tecnocràtica', en la qual, descartada en part la retòrica imperialista de la 'era blava', van a rebrotar com de les pròpies cendres els tòpics més tolerants del liberalisme espanyol en relació a la "unitat en la varietat" i l'"afortunat" bilingüisme de Catalunya, Euskadi i Galícia. La ideologia del bilingüisme –amb la relegació de les llengües no oficials a una funció subordinada– va a suposar la nova tàctica de l'assimilisme aperturista (...) poden ser útils algunes precisions sobre la política assimilista (...) el bilingüisme ha estat la cobertura, aparentment neutra de *tot* procés d'assimilació. Cap comunitat passa d'un idioma a un altre per *saltum mortalem*. L'assimilació implica, precisament, una situació inestable en la qual el bilingüisme està present durant un període més o menys llarg. I donades aquestes condicions, tota exaltació ideològica del 'bilingüisme' serveix per racionalitzar i impulsar la substitució. El fet que els antics advocats de l'assimilisme hagen passat avui a cultivar els amorosos tòpics del liberalisme espanyol sobre el 'providencial' bilingüisme dels Països Catalans, Galícia o Euskadi, és molt significatiu".¹¹⁰

¹⁰⁹ Rafael Lluís Ninyoles (1977), *Cuatro idiomas para un estado*. Ed. Cambio 16, Madrid. p. 42-48.

¹¹⁰ Rafael Lluís Ninyoles (1977), *ibidem*, p. 48.

Amb tot això, el sociòleg considera que malgrat un context on les orientacions assimilistes han caigut en el descrèdit polític, “els suports institucionals mai no han deixat d’orientar-se a *la pràctica* cap a la substitució, no cap al ‘bilingüisme’. Les línies essencials d’aquesta política assimilista semblen seguir dues orientacions distintes, segons les diverses llengües peninsulars. La primera s’ha basat en allò que es denomina ‘bilingüisme substitutiu’; la segona en el ‘bilingüisme diglòssic’ (*l’autor segueix la hipòtesi d’Heinz Loss exposada en Bilingualism and Nationalism, en Journal of Social Issues*). (...) Respecte al català i al gallec, l’Estat ha tractat de fomentar el que anomenen ‘bilingüisme diglòssic’ i que consisteix a dur aquestes llengües a un estat de dialectalització a través del seu fraccionament indefinit en parles locals (privades de l’element unificador que són els *mass media*, les escoles, la literatura escrita); és a dir, s’ha tractat de reduir aquestes llengües a usos subalterns, familiars, col·loquials, assegurant, així, la seua lenta desaparició com a idiomes de cultura. (...) La virtualitat d’aquest tipus de ‘bilingüisme’ com a ressort ideològic, està en la possibilitat de conjugar els tics del liberalisme espanyol sobre la ‘unitat en la varietat’ i l’afortunat bilingüisme perifèric, i el determini més expeditiu de l’imperialisme lingüístic”.¹¹¹

Molts anys després aquestes visions descrites per Ninyoles són d’una absoluta vigència en el pensament lingüístic dels conservadors espanyols.

L’objectiu de la política lingüística espanyola ha de ser, diu el catedràtic de lingüística de la Universitat Autònoma de Madrid, Francisco A. Marcos Marín, en un document de FAES, la d’aconseguir un *equilibri (el subratllat és seu)* entre l’espanyol com a llengua del Regne i les llengües autonòmiques i l’èxit d’aquest equilibri ha de ser l’escola. Sense descurar, però, “(...) aspectos tan sobresalientes como la necesidad de atender el español como lengua extranjera (no en los países hispánicos) fuera de España y del español como lengua científica. Este punto está relacionado con el del prestigio. No es admisible que se penalicen los trabajos escritos en español y publicados en revistas científicas del mundo hispánico y que se primen los escritos en inglés (...)”.¹¹²

¹¹¹ Rafael Lluís Ninyoles (1977), *ibidem*, p. 50-53.

¹¹² Francisco A. Marcos Martín (1994) *Conceptos básicos de política lingüística para España*, FAES, p. 55.

L'autor oblida precisament que aquesta situació de marginalitat és la que ocupa el català en el sistema d'avaluació de les universitats espanyoles.¹¹³

Per a Marcos el plurilingüisme cal que siga regulat de forma racional. Així, doncs, les llengües i els ciutadans són iguals com un postulat de dret que les nacions han d'ordenar d'acord amb la seua realitat concreta i establint els límits. “(...) En el caso español el límite es sencillo: hay una lengua común para todos que es además lengua internacional de primer orden. No se puede privar a los ciudadanos de esa ventaja. En algunas Comunidades Autónomas hay además una lengua que es también vehículo de cultura española y que tiene sus propias exigencias históricas que todos los españoles deben respetar y que el Estado debe proteger, como exigencia constitucional. La lengua común es un factor de unidad nacional, postulado básico aceptado de forma democrática por los españoles; pero que no reconocen de modo inequívoco todas las formaciones políticas en sus programas. De hecho, es explícito en el del Partido Popular (...)”.¹¹⁴ L'equilibri a què al·ludeix Marcos només pot passar per la integració i la llibertat d'elecció en un sistema escolar que garantezca els drets constitucionals dels xiquets espanyols. Després de reconèixer els beneficis del bilingüisme l'autor finalment parla d'una finalitat global consistent en “(...) reforzar el prestigio del español, en lo que se refiere a la lengua común. El peso del inglés y la tradicional ignorancia lingüística de la mayoría de los españoles ha llevado a un exceso de favor hacia la lengua inglesa, que se emplea en muchas ocasiones de modo innecesario, con un costo evitable. Indirectamente, se produce un sentimiento de inferioridad y de deslealtad a la lengua española, perfectamente apta para buena parte de esa comunicación”.¹¹⁵ El lingüista, però, considera que siga inadmissible l'estudi de totes les llengües espanyoles en l'ensenyament mitjà o en les universitats espanyoles de les comunitats castellanes monolingües. Tot plegat, el problema existeix perquè s'ha deixat que la llengua fóra l'únic signe diferencial “(...) al que hay quien se aferra como piedra angular de la política autonómica. Ello puede llevar al modelo lingüístico danés, adaptado de modo que la lengua regional sirva para el interior de la Comunidad Autónoma y el castellano para la relación de la Comunidad autónoma hacia afuera. Este modelo no nos parece asumible, porque traiciona la historia lingüística española, que ha sido convivencial

¹¹³ Antoni Martí Monterde (2011), *La destrucció de la recerca en Humanitats a Catalunya, L'Espill*, segona època, núm. 38, Universitat de València, València.

¹¹⁴ Francisco A. Marcos Martín (1994), *ibidem*, p. 57.

¹¹⁵ Francisco A. Marcos Martín (1994), *ibidem*, p. 59.

durante la inmensa mayor parte del tiempo, y, sobre todo, perjudica una colectividad que, en su conjunto, conoce la lengua común (...).¹¹⁶

No deixa de ser molt significatiu que durant els darrers anys hagen proliferat les associacions i entitats defensores de la llibertat lingüística i del bilingüisme així com els partits polítics que en donen suport. El fenomen no és nou, té els seus orígens en el reconeixement jurídic de les llengües principals a l'Estat, però, els darrers anys ha agafat volada en la mesura en què semblava consolidar-se un limitadíssim plurilingüisme de caràcter administratiu, més visible en l'educació que en cap altre àmbit públic. Cal tenir en compte també que els darrers anys hem assistit a un ressorgiment del nacionalisme espanyol en un context europeu de greu crisi econòmica i globalització.¹¹⁷ El desmembrament d'Espanya per causa de les reivindicacions del nacionalisme perifèric serà, sens dubte, un dels temes del repertori del nou populisme représ també pel PP.

Normalment, les entitats i associacions bilingüistes, minoritàries tot i que amb un important suport mediàtic,¹¹⁸ s'autodenominen apolítiques o apartidistes; argumenten que l'ensenyament de determinades matèries en llengua no castellana pot abocar al fracàs escolar; consideren l'obligatorietat total o parcial de l'ensenyament en català, gallec o basc com un atac a les llibertats de l'individu i, en alguns casos, assenyalen l'oficialització del plurilingüisme com un perill per a la unitat d'Espanya i, sobretot, per a l'Estat de dret. Sovint es presenten també com a víctimes de la intolerància del nacionalisme, barrejant la defensa dels drets dels castellanoparlants amb altres qüestions com ara el terrorisme, la defensa dels drets humans, l'oposició al laïcisme en l'ensenyament o la defensa a ultrança de la Constitució espanyola¹¹⁹ entesa o utilitzada a

¹¹⁶ Francisco A. Marcos Martín (1994), *ibidem*, p. 59.

¹¹⁷ Vegeu dossier *Xenofòbia, populisme i extrema dreta*, coordinat per Xavier Casals, dins *L'Espill*, núm. 38, tardor de 2011, Universitat de València, València.

¹¹⁸ La premsa conservadora d'àmbit estatal, com ara *El Mundo*, *La Razón*, *La Gaceta* o l'*ABC* o de les emissores de ràdio i televisió com la *Cope* o *Intereconomía*, han donat suport a aquestes entitats que, a més, compten amb el de mitjans digitals gairebé especialitzats en la defensa del bilingüisme com *La Voz Libre* o *Hazte-Oir* i de les pròpies webs o fulls informatius.

¹¹⁹ L'associació Galicia Bilingüe, fundada el juliol de 2007, assegura en un dels seus textos de presentació: "Galicia Bilingüe es una asociación sin ánimo de lucro, apartidista e independiente, cuyo fin primordial es lograr para los ciudadanos de Galicia los mismos derechos lingüísticos que disfrutaban los ciudadanos de las democracias con más de una lengua oficial, es decir: elección de lengua vehicular en la enseñanza, bilingüismo en la Administración pública, que no se prime el conocimiento de una determinada lengua a la competencia profesional y, poner fin al adoctrinamiento nacionalista en la enseñanza. Somos personas de todas las edades, sobre todo con hijos en edad escolar, pero también ciudadanos de diversas franjas de

la manera d'una mena de *cordó sanitari* per pal·liar o prevenir els processos de normalització lingüística de les llengües principals de l'Estat.

Al País Valencià, Aragó i les Balears aquestes entitats defensen tesis lingüístiques secessionistes, això és, l'existència històrica de les llengües valenciana, aragonesa, mallorquina, eivissenca, menorquina i formenterina, les quals estarien filològicament desvinculades del català. Alhora, en el cas de les entitats implantades al País Valencià i les Balears, denuncien l'existència d'una operació d'absorció política i cultural dirigida des de Catalunya i amb la normalització del català com a corretja de transmissió ideològica amb l'objectiu final de fundar una mena d'estat marxista dels Països Catalans.

A la vista d'aquests plantejaments hom podria deduir que a Espanya els castellanoparlants demòcrates, defensors del bilingüisme viuen perseguits per una sort de coalició formada pels nacionalistes perifèrics i encara pel mateix Estat. D'una banda, hi hauria els bilingüistes (en realitat, els defensors d'un monolingüisme inequívoc tancat i barrat a la possibilitat de qualsevol forma de relació lingüística alternativa) els quals serien defensors d'un model de convivència basat en el respecte i la llibertat individual. Els altres, els 'nacionalistes', encarnarien l'esperit de la intolerància, l'autoritarisme polític i el retard cultural, atesa la seua presumpta defensa de la implantació social en exclusiva d'unes llengües minoritàries en detriment de l'aprenentatge i la difusió d'unes altres llengües majoritàries, i per tant jeràrquicament molt superiors, com el castellà o l'anglès.

D'altra banda, aquestes associacions, tot i mostrar-se crítiques amb el PP, partit al qual li retrauen la seua suposada condescendència amb les exigències dels nacionalismes

edad que amamos la libertad, la tolerancia y el respeto a los principios democráticos. La mayoría vivimos en Galicia, aunque también hay socios y simpatizantes de diversos lugares del resto de España y españoles residentes en otros países que desean el final de la imposición de una lengua. No le preguntamos a nadie si es de derechas o de izquierdas, abstencionista o si vota en blanco, para unirse a nosotros. Nos basta con que crea en nuestras propuestas. En esencia, que crea en la democracia y en los derechos individuales (...) Por otra parte, también hemos tenido que soportar las acciones de intimidación y violencia por parte de un sector muy fanatizado, casi siempre asociado a agrupaciones independentistas, (...) Recientemente la prensa también se ha hecho eco de la advertencia de estudiosos de estos fenómenos violentos y de expertos de las Fuerzas de Seguridad que luchan para desactivarlos, y que afirman que el adoctrinamiento llevado a cabo en algunos centros de enseñanza, sobre todo en localidades pequeñas, es un foco de captación de jóvenes fanatizados. De ahí la importancia que Galicia Bilingüe le da a lograr el final de este tipo de adoctrinamiento en la enseñanza que, en muchas ocasiones, lamentablemente va asociado a lograr una Galicia monolingüe". Font <http://galiciabilingue.es/gb/>

perifèrics, han comptat amb el seu suport i complicitat ideològica. Formacions polítiques com Unión Democrática y Progreso (UPyD) o Ciutadans per Catalunya li disputen a la gran formació conservadora el seu electorat més nacionalista, la qual cosa obliga els populars a escenificar amb una certa regularitat, sobretot a les portes de processos electorals, els seus posicionaments lingüístics més nacionalistes.

Un dels exemples més recents d'aquesta dramatització per part del partit conservador es va donar a la sessió plenària del Congrés dels Diputats celebrada el 28 d'abril de 2009, durant el debat en l'hemicicle de la proposició de llei del Grup Parlamentari Popular defensada pel diputat Alfonso Alonso Aranegui, "(...) para garantizar la enseñanza del castellano y en castellano en todas las etapas educativas".¹²⁰ Alonso inicià la defensa de la seua proposició advertint de l'existència d'un problema relatiu als drets dels castellanoparlants en les comunitats amb altres llengües oficials diferents del castellà i de l'esclat d'un debat social que "alerta de una utilización política de las lenguas, de un deterioro de la convivencia y de la conculcación de derechos fundamentales que la Constitución protege".¹²¹

Segons el diputat popular a Catalunya i el País Basc l'ensenyament en castellà era del tot impossible, mentre que en altres llocs com Galícia o Balears, "la lengua común" havia anat sent arraconada en l'àmbit de l'educació. Per al diputat el problema no era, però, una qüestió de "territorios o patrias" si no de "personas, de sus derechos, de su condición de ciudadanos". Fins i tot, va argumentar que "las políticas de imposición" de les llengües minoritàries podia dur, per exemple, a una "desafección al euskera que sí debe preocuparnos a todos".¹²² "Las lenguas", va dir, "se pueden imponer contra la voluntad de los ciudadanos, se puede obligar a su aprendizaje, pueden aprobarse normas, como ha sucedido, para expulsar de las aulas el castellano y fijar como sola lengua vehicular la lengua cooficial, pero lo que no se pueden imponer son los afectos,

¹²⁰ *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, Pleno y diputación permanente. IX Legislatura. Sesión plenaria número 74 celebrada el martes 28 de abril de 2009. Vegeu annex documental.*

¹²¹ *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, Pleno y diputación permanente. IX Legislatura. Sesión plenaria número 74 celebrada el martes 28 de abril de 2009, ibidem, p. 14.*

¹²² *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, Pleno y diputación permanente. IX Legislatura. Sesión plenaria número 74 celebrada el martes 28 de abril de 2009, ibidem, p. 14.*

como no es posible extirpar de los ciudadanos en democracia un anhelo, que a veces tiene que ser callado, de libertad”.¹²³

La proposició de llei, tot ignorant la vigent legislació espanyola actual,¹²⁴ contemplava que l'ensenyament del castellà disposara d'un “tratamiento” i d'un “horario adecuado”. Advocava, també, per la voluntarietat a l'hora d'escollir la llengua vehicular de l'ensenyament en els cicles d'infantil i primària i la garantia per llei de rebre l'ensenyament en castellà, “sin perjuicio del aprendizaje de la otra lengua cooficial” invocant a un model de “bilingüismo integrador, en el cual ambas lenguas se ofrecen como lenguas vehiculares en proporciones equilibradas en el número de horas en las distintas áreas y materias”.¹²⁵

“En definitiva”, conclou, “ofrece un marco que garantiza la libre elección de lengua en la escuela, pero que permite también el despliegue de modelos diferentes de acuerdo con las distintas realidades sociolingüísticas de nuestro país, así como la posibilidad de incluir otras lenguas extranjeras (...)”.¹²⁶ Com a exemple de les bondats d'aquest sistema, Alonso, va remetre a l'exemple gallec. Fet i fet, Galícia ha estat la primera de les comunitats on el PP ha aplicat el seu model de plurilingüisme després de guanyar les eleccions autonòmiques el març de 2009. El diputat va recordar, a més, que en uns dies el socialista Patxi López seria investit com a Lehendakari amb els vots del PP i tot seguit va exhibir el preacord signat entre les dues formacions en matèria de política lingüística, en la línia d'afavorir “la convivencia”, “la libertad” i “el progreso de los ciudadanos vascos” a partir de la derogació de “las normas que establecen el euskera como única lengua vehicular en la enseñanza”.¹²⁷

¹²³ *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, Pleno y diputación permanente. IX Legislatura. Sesión plenaria número 74 celebrada el martes 28 de abril de 2009, ibidem, p. 14.*

¹²⁴ En tots els casos la legislació obliga que els alumnes acaben els seus estudis dominant el castellà.

¹²⁵ *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, Pleno y diputación permanente. IX Legislatura. Sesión plenaria número 74 celebrada el martes 28 de abril de 2009, ibidem, p. 15.*

¹²⁶ *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, Pleno y diputación permanente. IX Legislatura. Sesión plenaria número 74 celebrada el martes 28 de abril de 2009, ibidem, p. 15.*

¹²⁷ *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, Pleno y diputación permanente. IX Legislatura. Sesión plenaria número 74 celebrada el martes 28 de abril de 2009, ibidem, p. 15.*

La proposta fou contundentment contestada pel diputat d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), Joan Tardà, que va acusar els dos grans partits espanyols de practicar el genocidi lingüístic.

Per la seua banda, la diputada d'UPyD, Rosa Díez, va enfrontar-se a Tardà i va defensar amb vehemència, des de plantejaments netament nacionalistes espanyols, la proposta dels populars. Una intervenció, la de Díez, amb la qual es va guanyar els aplaudiments dels diputats populars, tal i com recull el mateix diari de sessions.

Entitats espanyoles més importants partidàries del bilingüisme i mass media de suport.

Àmbit estatal	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Asociación Nacional por la Libertad Lingüística (ANLL). ▪ Mesa por la Libertad Lingüística. ▪ Federación de Asociaciones por el Derecho al Idioma Común Español (FADICE) en la que s'integren: Asociación Gallega para la Libertad de Idioma (AGLI); la basca, Asociación Veleia; Asociación Valenciana de Castellano-hablantes; Plataforma cívica en defensa de la Lengua Balear y del Castellano de Mallorca; Asociación en defensa del ibicenco y del castellano; les catalanes Acción Cultural Miguel de Cervantes, Asociación por la Lengua Española en la Administración de Justicia, Asociación de Profesores por el Bilingüismo, Coordinadora de Afectados en Defensa de la Lengua Castellana (CADECA), Asociación de Padres por la Enseñanza en Libertad (APEL-Vall d'Aran) i la Asociación por la Tolerancia. ▪ Profesionales por la ética. ▪ FEDEL, Educación y desarrollo en libertad.
Catalunya	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Convivencia Cívica Catalana. ▪ Acción Cultural Miguel de Cervantes. ▪ Asociación por la Lengua Española en la Administración de Justicia. ▪ Asociación de Profesores por el Bilingüismo. ▪ Coordinadora de Afectados en Defensa de la Lengua Castellana (CADECA). ▪ Asociación de Padres por la Enseñanza en Libertad (APEL-Vall d'Aran) i la Asociación por la Tolerancia.
País Valencià	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Asociación Valenciana de Castellano-hablantes. ▪ Nou Valencianisme. ▪ Grup d'Acció Valencianista (GAV). ▪ Federació Coordinadora d'Entitats Culturals del Regne de València. ▪ Real Academia de la Cultura Valenciana (RACV). ▪ Lo Rat Penat. ▪ Circulo cívico valenciano-Círculo Cívico Valencià. ▪ Plataforma Valenciana por la Libertad Lingüística. ▪ VAEL, Valencia educa en libertad, membre de FEDEL. ▪ Alicante educa en libertad. ▪ Castellón educa en libertad.
Balears	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plataforma cívica en defensa de la Lengua Balear y del Castellano de Mallorca. ▪ Asociación en defensa del ibicenco y del castellano. ▪ Circulo Balear. ▪ Academi de sa Llengo Baléa. ▪ Embajada Cultural Balear.

Balears	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plataforma cívica en defensa de la Lengua Balear y del Castellano de Mallorca. ▪ Asociación en defensa del ibicenco y del castellano. ▪ Círculo Balear. ▪ Academi de sa Llengo Baléa. ▪ Embajada Cultural Balear. ▪ Plataforma Cívica en Defensa de sa Llengo Baléa.
Aragó	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Federació d'Associacions Culturals de l'Aragó Oriental (FACAO). ▪ Plataforma Aragonesa No Hablamos Catalán.
País Basc	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Asociación Veleia. ▪ Libertad de elección, plataforma por la libertad de elección lingüística.
Galícia	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Galicia Bilingüe. ▪ Asociación Gallega para la Libertad de Idioma (AGLI).
Mitjans de Comunicació	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hazte Oir-digital. ▪ La voz de Bcn-digital.

Així, doncs, els canvis democràtics dels darrers anys lluny de representar una veritable igualtat entre llengües s'han limitat a una mena despenalització dels seus usos en els territoris on aquestes són principals.¹²⁸ Els marcs administratius de les autonomies s'han convertit en veritables guetos per al català, el gallec i el basc. Fora dels seus territoris aquestes llengües i cultures manquen de qualsevol dret, són absolutament desconegudes o objecte de recels atàvics.

Precisament recordava Ninyoles el 1977, en ple procés de restauració democràtica, que “(...) una de les curioses paradoxes del nacionalisme consisteix en que el seu propòsit diferenciador acaba per excitar invariablement una passió simètrica, uniformadora, de portes endins. Em sembla una veritat elemental –diu– la que adverteix que si la ‘Espanya diferent’, autoritària i parroquial, no ha deixat de mostrar-s’hi fins avui insensible a l’acceptació de la pròpia heterogeneïtat lingüística i regional, l’Espanya ‘homologable’ i

¹²⁸ Ninyoles considera bona amb alguns matisos la classificació comparativa de les llengües d’Espanya a partir de la tipologia proposada per Ferguson (1971) en *National Sociolinguistic Profite Formulas* (Anwar S. Dil, Stamford, Califòrnia). Ferguson considera com a “llengua principal” d’un Estat la utilitzada per almenys deu milions de persones o per la dècima part de la població. També quan aquesta es parlada com a llengua nadiua per més d’un 25% de la població o bé per més d’un milió de persones. Una “llengua menor” és la que presenta una d’aquestes dues característiques: ser parlada per menys d’un 25% de la població o per més de 100.000 persones. A Espanya, segons el sociòleg valencià, comprendria tres “llengües principals”, castellà, català i gallec, i un idioma de menor extensió encara que dotat d’una ampla base demogràfica, l’èuscar. Citat per Ninyoles (1977) en *Cuatro idiomas para un Estado. El castellano y los conflictos lingüísticos en la España periférica*, Cambio 16, Madrid.

la democràtica hauria de fundar-se en una intel·ligència activa de la diversitat interna i de la seua ‘normalitat’ irreductible en el context internacional. (...) allò que se singularitza és l’especial gravetat de les qüestions a resoldre en l’ordre sociolingüístic. Dificilment trobarem un tipus de conformació multilingüe que reclame amb tanta clarividència la instrumentació de fórmules netament pluralistes. Per a molts, el multilingüisme peninsular no ha deixat de representar-s’hi com quelcom fora d’allò normal, patològic. La percepció de les llengües no oficials, com un fenomen virulent, ha vingut plasmant-s’hi en el Règim de la postguerra”.¹²⁹

En molts sentits, la societat i les elits espanyoles continuen instal·lades en aquesta percepció. Una idea, aquesta de l’anomalia de la llengua diferent, explicitada en tota la seua dimensió en la ideologia lingüística vessada per la majoria dels mitjans de comunicació –especialment els del ventall conservador– o en els arguments de partits, entitats a favor de la tolerància lingüística lligada als drets dels castellanoparlants.

A la transició Ninyoles va augurar que inevitablement la institucionalització més sòlida de les llengües territorials representaria una restricció dels papers públics, activitats professionals i d’altres a persones que tradicionalment s’havien mostrat incapaces d’usar les dues llengües amb les consegüents tensions. “La resistència dels sectors monolingües (burguesia castellanitzada autòctona, empleats de ‘coll dur’ en l’administració, etc.)”, argumentava, “pot convertir-se així en un focus de resistència especialment enèrgic, sobretot a Euskadi, Galícia i País Valencià (...) La resolta normalització de les llengües avui no oficials, dependrà, en tot cas, del futur i del progrés polític dels grups socials mateixos a qui han servit de vehicle. Possiblement, i pel que respecta a Euskadi, a Galícia i al País Valencià, aqueixa normalització definitiva no pot deslligar-se d’un programa socialista coherent i disposat a assumir la plena significació d’una oficialitat lingüística basada en la igualtat de les comunitats culturals existents en l’Estat espanyol, i no en el simple reconeixement formal d’una coigualtat lingüística restringida desproveïda de qualsevol significat social”.¹³⁰ Advertia Ninyoles que, “Sense aquesta vinculació social i cultural de base, qualsevol mesura destinada a ‘promocionar’ l’ús de la ‘llengua popular’ romandrà en el seu actual atzucac (...)”.¹³¹

¹²⁹ Rafael Lluís Ninyoles (1977), *ibidem*, p. 9 i 10.

¹³⁰ Rafael Lluís Ninyoles (1977), *ibidem*, p. 9 i 10.

¹³¹ Rafael Lluís Ninyoles (1977), *ibidem*, p. 258.

Un dels molt intents per a superar aquesta coigualtat lingüística restringida des de l'àmbit català a què al·ludia Ninyoles es va donar el 23 setembre de 2005 quan el Grup Parlamentari d'ERC va presentar una proposició de Llei per a la 'Protección y promoción de lenguas españolas distintas del castellano'. Partint de la base que la Constitució espanyola ha de garantir i promoure la conservació de les llengües d'Espanya com a part del seu patrimoni els republicans pretenien un desenvolupament més ampli d'aquest manament bàsicament explicat en el reconeixement del català, el basc i el gallec com a llengües oficials de l'Estat a més del castellà en els àmbits competencials constitucionalment reservats a l'Estat, així com en les institucions estatals comuns a tot el territori espanyol.¹³² La proposta fou rebutjada durant la sessió plenària del Congrés de 21 de març de 2006.¹³³ Només els grups nacionalistes de la cambra i Izquierda Unida li varen donar suport. La diputada del PP Beatriz Rodríguez-Salmones Cabeza va adduir per oposar-s'hi que la Constitució ja reconeixia totes les llengües com a espanyoles i va aprofitar també el seu torn de rèplica al diputat republicà Joan Tardà per retraure-li el menyspreu d'ERC a la voluntat del '*pueblo valenciano*' de voler tenir un idioma valencià distint del català.

Tampoc els socialistes varen donar suport a la iniciativa. El diputat Ramon Jáuregui Atondo considerà que la proposta no cabia en la Constitució i que el sistema ja garantia suficientment la cooficialitat del castellà i de la resta dels idiomes de les comunitats bilingües. Segons Jáuregui, "el texto constitucional ya ha sido desarrollado y lo ha sido con arreglo a la cooficialidad de ambos idiomas en las comunidades bilingües. No se hace imponiendo, pues, el multilingüismo en la España que habla castellano. (...) siguiendo a Cervantes (...) es bueno que el vizcaino escriba en vasco; lo que no es lógico es que obliguemos a los sevillanos o los madrileños a entenderlo o a usarlo".¹³⁴

¹³² *Boletín oficial de las Cortes Generales. Congreso de los Diputados. VIII Legislatura. Propositiones de Ley. 23 de septiembre de 2005. Número 202-1. 122/000163, Protección y promoción de lenguas españolas distintas del castellano. Presentada por el Grupo Parlamentario de Esquerra Republicana (ERC). Vegeu annex documental.*

¹³³ *Cortes Generales. Diario de sesiones del Congreso de los Diputados. Pleno y diputación permanente. Año 2006. VIII Legislatura. Núm 161. Sesión plenaria núm. 150, celebrada el martes, 21 de marzo de 2006. Vegeu annex documental.*

¹³⁴ *Cortes Generales. Diario de sesiones del Congreso de los Diputados. Pleno y diputación permanente. Año 2006. VIII Legislatura. Núm 161. Sesión plenaria núm. 150, celebrada el martes, 21 de marzo de 2006, ibidem, p. 8027.*

Tot plegat, per a Jáuregui i el seu partit, el conflicte, si de cas mai no n'hi havia hagut, va començar a ser història amb la promulgació de la Constitució del 1978.

Aquesta negació rotunda al reconeixement del plurilingüisme per part de l'Estat conviu amb un tractament desigual de les llengües diferents del castellà en els diferents territoris autonòmics en funció de diversos factors. Tal i com apunta Anselm Bodoque, “(...) pel que fa a les polítiques lingüístiques sobre les llengües diferents de la castellana, la seua fragmentació autonòmica, la falta de reconeixement de les comunitats lingüístiques existents i les escasses dinàmiques de col·laboració entre comunitats autònomes que comparteixen una mateixa llengua, ha acabat per produir la paradoxa que els parlants d'aquestes llengües (català, gallec, èuscar, asturleonés i portugués) tenen garantits sistemes de drets lingüístics diferents en funció de la zona de domini lingüístic en què visquen habitualment”.¹³⁵ Bodoque adverteix que al cas valencià li cal afegir a més una incòmoda singularitat: “(...) les polítiques valencianes han estat polítiques sobre la llengua, o més concretament, sobre la identitat de la llengua, i no sobre el seu ús social (...)”.¹³⁶

La professora gallega Maria Pilar García Negro ha arribat a titllar aquest marc jurídic-polític de l'estat espanyol per a les llengües diferents del castellà de “règim de llibertat vigilada”. Al parer de García Negro aquest règim passa pels principis següents:

- 1- La continuïtat en la declaració d'oficialitat de l'espanyol en la carta magna, que passa de ser llengua oficial de fet en tots els territoris de l'estat a ser llengua oficial de dret de tots aquells amb llengua pròpia, que engloben més del 40% de la població de l'estat (...)
- 2- L'idioma espanyol es dota de més instruments legislatius al seu servei, per tal com a la producció legislativa estatal se sumarà la legislació autonòmica (estatuts d'autonomia, lleis de normalització lingüística, fonamentalment) que recorda i proclama redundantment la seua oficialitat.
- 3- Des de la universalitat que determina l'article 3.1 de la Constitució espanyola: ‘el castellà és la llengua oficial de l'estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-lo i el dret d'usar-lo’, i impossibilitada aquesta prescripció per a qualsevol de les altres

¹³⁵ Anselm Bodoque Arribas (2009), *La política lingüística dels governs valencians (1983-2008). Un estudi de polítiques públiques*, p. 42, Universitat de València, València.

¹³⁶ Anselm Bodoque Arribas (2009), *ibidem*, p. 42 .

llengües, posa legalment en dubte tant la fórmula de la cooficialitat territorial com la de la cooficialitat personal. En efecte, la primera és impracticable fins a les seues últimes conseqüències, tant per la cooficialitat de l'espanyol com per l'ús individual dels castellanoparlants; la segona inhabilita davant el deure individualment prescrit del coneixement de l'espanyol.¹³⁷

L'àmbit més perjudicat per aquest linguocentrisme és, sens dubte, el de l'educació. El Comitè d'Experts sobre l'aplicació de la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries¹³⁸ ha denunciat en reiterades ocasions l'incompliment per part dels governs d'Espanya d'aquest acord segons el qual es comprometia a garantir la implantació d'un sistema d'ensenyament bilingüe en totes les comunitats amb llengua pròpia així com l'adopció de mesures que fomentaren la pluralitat lingüística de l'estat. Entre algunes de les constatacions més curioses dels experts europeus figura la manca d'interés per part de l'Estat espanyol de promoure les llengües diferents del castellà en l'exterior a través, per exemple, d'institucions com l'Instituto Cervantes. Aquesta falta d'interés reflecteix de manera simptomàtica quina és la visió que l'Estat té de si mateix en relació a la seua identitat cultural i lingüística.¹³⁹

¹³⁷ Maria Pilar García Negro, *L'estat espanyol: monolingüe o plurilingüe*. Ponència llegida el 24 de març de 1995, en el transcurs de les IV Jornades de Sociolingüística d'Alcoi dins Diversos autors (1997) *Política i planificació lingüístiques*, coordinació Toni Mollà, Bromera, Alzira, p. 89.

¹³⁸ Espanya va subscriure la Carta el 5 de novembre de 1992 i la va ratificar el 9 d'abril de 2001. La Carta entrà en vigor l'1 d'agost de 2001.

¹³⁹ Vegeu en annex documental *Carta europea de les llengües regionals o minoritàries. Aplicación de la carta en España. Segundo ciclo de supervisión. 11 de desembre de 2008*, Consell d'Europa.

6- OBJECTIUS

Els objectius d'aquesta investigació resten enunciats, de manera sintètica, així:

1. Descriure i contextualitzar sociològicament i històrica el moviment partidari de l'ensenyament en valencià i del valencià dins del conjunt del neovalencianisme polític i cultural sorgit a partir de 1962. Ens referim a neovalencianisme en contrast amb el valencianisme dels anys trenta tot seguint els enunciats del mateix Joan Fuster, principal referent teòric del valencianisme modern a partir, sobretot, de 1962 any de la publicació del seu llibre *Nosaltres els valencians*.
2. Traçar l'evolució d'aquest moviment d'ençà de la creació de les primeres escoles en valencià durant els darrers anys del règim franquista i fins als nostres dies.
3. Analitzar l'evolució de l'ensenyament en valencià i del valencià en el sistema de l'ensenyament públic valencià des dels darrers anys del franquisme fins a la finalització el 2011 del darrer mandat del president de la Generalitat, Francisco Camps.
4. Fer una aproximació als posicionaments pedagògics que inspiren les escoles en valencià a través de l'anàlisi dels seus currículums escolars i de les opinions d'alguns dels seus principals actors.
5. Analitzar el paper dels mitjans de comunicació valencians en el debat social al voltant de la configuració d'un marc d'ensenyament del valencià i en valencià, la seua posició envers el moviment valencianista i en concret del valencianisme escolar.
6. Traçar les principals ideologies lingüístiques en relació a l'escola i els seus principals actors a través de les opinions reflectides en els mitjans de comunicació en alguns dels moments més crítics del debat sobre la normalització lingüística i en concret sobre l'escola en valencià.

7. Contextualitzar el moviment per l'ensenyament en valencià i del valencià en relació a d'altres casos similars lligats a processos d'emancipació cultural.
8. Abordar des d'una perspectiva sociològica la situació del valencià i les seues possibilitats futures, especialment en relació a l'àmbit de l'ensenyament a partir de les dades estadístiques disponibles i de l'opinió dels experts recollides a través d'entrevistes en profunditat.
9. Establir sinòpticament quin és el model educatiu proposat pel PP, característiques principals i conflictes sorgits arran de la seua implantació.

7- MARC TEÒRIC I METODOLOGIA

El marc teòric d'aquesta investigació s'inscriu principalment dins de les línies bàsiques de la nova sociologia de l'educació defensada per autors com Basil Bernstein, Michel Young i, sobretot, Pierre Bourdieu, autor junt amb Jean Claude Passeron de dues obres d'obligada referència com són *Los herederos: Los estudiantes y la cultura* i *La Reproducción*.

Cal recordar, com assenyala Alicia B. Gutiérrez parafrasejant els sociòlegs francesos Alain Accardo i Philippe Corcuff, que “la sociologia de Bourdieu és una sociologia que s’ha format en una polèmica constant de les idees i dels fets, en ruptura tant amb la sociologia espontània –que oblida la jerarquia dels actes epistemològics i subordina la ruptura i la construcció a la comprovació dels fets–, com contra l’assagisme i el profetisme –els quals ignoren que el mètode no pot ser estudiat independentment de les investigacions en el qual se l’usa, és a dir, al marge de les situacions concretes de la pràctica científica–. Dit altrament, com a partidari d’una ciència social total, l’autor s’oposa tant al teoricisme –actitud intel·lectual que oposa resistència a allò empíric– com al metodologisme –tendència que du a conrear el mètode per si mateix, i a separar la reflexió sobre el mètode de la seua utilització concreta en el treball científic. En aquesta manera d’abordar la realitat social, tot acte d’investigació és, a la vegada, empíric i teòric. (...)”.¹⁴⁰ Aquesta vocació sociològica total serà la que guiarà aquest treball.

Seràn també d’una gran utilitat les aportacions de Carlos Lerena Alesón,¹⁴¹ Fernando Gil Villa i altres. Argumenten aquests investigadors que el sistema educatiu garanteix la imposició i reproducció d’una cultura legítima i d’una selecció social en base a l’aproximació o a l’allunyament dels individus de la cultura dominant. Altrament, volem també posar en relleu algunes de les idees de l’anomenada Teoria de la Resistència defensada per autors com McRobbie, Henry Giroux o Fernández Enguita, per tal com aquesta matisa notablement els anteriors autors al defensar que la dominació mai no és total, ja que ha d’estar contínuament renovada, recolzada, defensada i

¹⁴⁰ Alicia B. Gutiérrez (2002), *Las prácticas sociales: una introducción a Pierre Bourdieu*, Tierradenadie ediciones, Madrid, p. 10.

¹⁴¹ Cal esmentar obligatòriament dues de les obres d’aquest sociòleg, *Materiales de sociología de la educación y de la cultura* (1985), Grupo Cultural Zero, Madrid; i *Escuela, ideología y clases sociales en España. Crítica de la sociología empirista de la educación*, (1989) Círculo de Lectores, Madrid.

modificada. Així, doncs, cal convenir que al si de l'escola s'hi produeixen també resistències tant per part dels alumnes com per part dels mateixos educadors. El sorgiment de tot un moviment pedagògic a favor del valencià en el context de la dictadura franquista i com a part d'uns corrents pedagògics n'és un bon exemple d'aquesta resistència a un model. Trobarem en l'autor Henry Giroux¹⁴² algunes de les aportacions més útils a aquest punt de vista de la resistència.

Complementaran aquest enfocament els treballs de Göran Therbon, Nicholas Abercrombie, Stephen Hill, Bryan S. Turner o Steven Lukes, els quals han estudiat la teoria de la ideologia dominant i el poder, així com els de Teun A. Van Dijk tant per les seues aportacions en aquest camp concret com per la seua metodologia de l'anàlisi del discurs aplicada a la investigació sociològica, la qual utilitzarem a l'hora d'abordar la proposta d'estudi de mitjans de comunicació.

Cal subratllar que en una investigació d'aquestes característiques la sociolingüística ha d'ocupar per força un lloc destacat. En aquest àmbit ha estat cabdal el treball de Lluís Vicent Aracil. El sociòleg posà en relleu no només la transcendència històrica en termes sociològics de la irrupció del català en el sistema escolar just acabada la dictadura franquista, sinó també les oportunitats i els reptes als quals s'enfrontava i s'enfronta en aquest moment, en definitiva, a les seues possibilitats de pervivència. En l'article "Educació i sociolingüística", publicat per primera vegada el 1979 al número 2 de la revista *Treballs de Sociolingüística* i, posteriorment, aplegat en el llibre *Papers de sociolingüística* (La Magrana, 1982), avançà la importància i oportunitat de la introducció del català en l'ensenyament i, també, els perills als quals s'enfrontava a la curta i a la llarga. Tot plegat, el sociòleg expressà el seu convenciment que la introducció del català en l'educació representava una gran decisió històrica amb repercussions sobre la societat i no pas una simple reforma tècnica per tal com l'educació mai no s'havia de limitar a la inculcació d'unes regles de l'estructura de l'idioma. Aracil considerà, però, que el món educatiu català tenia una escassa consciència de la transcendència d'aquest pas, també la manca d'una reflexió prèvia i en profunditat sobre el fet en si mateix en un context en què el català duia segles exclòs com a llengua de cultura.

¹⁴² Vegeu Henry Giroux (1992), *Teoría y resistencia en educación: una pedagogía para la oposición* (Ed. SXXI), Mèxic.

Així mateix, dins d'aquest mateix àmbit de la sociologia, caldrà incorporar alguns aspectes centrals de les investigacions dutes a terme durant les darreres dècades per part d'altres autors com Vicent Pitarch, Rafael Lluís Ninyoles, Toni Mollà, Miquel Àngel Pradilla, Josep Conill, Francesc Jesús Hernández i Dobón, Francesc Vallverdú, Alfons Esteve, Francesc Esteve, Carles Palanca o Amadeu Viana. Aquests investigadors no tan sols han abordat a bastament qüestions tan centrals com la del conflicte lingüístic valencià sinó que també han fet importantíssimes aportacions teòriques sobre la política lingüística aplicada durant les darreres dècades en l'estat espanyol i en concret en el País Valencià. Temes tots que afecten de ple l'ensenyament en valencià.

Pel que fa al paper dels mitjans de comunicació caldrà ressenyar quan toque les aportacions fetes pels sociòlegs Rafael Xambó, Toni Mollà, Rafael Castelló, Xavier Ginés Sánchez, Francesc Martínez Sanchis entre d'altres, els quals han centrat bona part dels seus treballs d'investigació en l'estudi del sistema comunicatiu valencià, la seua estructura i funció.

7.1- Metodologia

Metodològicament aquest treball tindrà un caràcter eminentment qualitatiu prenent com a punt de partida aquella visió de Bourdieu que hem apuntat anteriorment, segons la qual el camí no és ni el teoricisme ni el metodologisme sinó la combinació harmoniosa de tots dos punts de vista. Com assenyala Luis Enrique Alonso seguint el filòsof Emilio Lledó, el punt de vista qualitatiu tendeix a donar compte de l'horitzó de les formes simbòliques on es desenvolupen les accions socials, unes formes que adopten una aparença codificada –llenguatges– i de l'estudi de les quals la visió qualitativa s'interessa no per la seua gramàtica o estructura interna sinó pel caràcter comunicatiu de mitjancer i formulador d'experiències i de les necessitats socials.

Altrament, la visió qualitativa tendeix també “a examinar les produccions significatives dels propis subjectes com ara discursos, imatges, relats o representacions generals i construïdes pels actors, o en el diàleg directe amb ells, en els seus propis contextos situacionals, socials, i històrics i tractant així d'evitar tota sobre-codificació i amplificació prèvia dels sentits de l'acció dels subjectes, típica del subjecte ‘observador

objectiu extern' (...) El discurs és, per tant, alguna cosa més que una actualització o concreció d'un sistema de signes i és una representació de la realitat realitzada pel seu subjecte social. Allò simbòlic, socioculturalment encarnat i concretat, ha pres el nom de *representació social*, i el seu impacte social s'ha deixat sentir contundentment en la historiografia, en la sociologia i en la psicologia actual. Per representació social entenem el sistema de valors, idees i pràctiques que aconsegueixen una doble funció. Primer, establir un ordre que permet als individus orientar-se en el seu món social i "aprehendre'l", i segon, facilitar la comunicació entre els mitjans d'una comunitat, proporcionant-los els codis per a començar i classificar els diversos aspectes del seu món, així com la seua història individual i grupal (Jodelet, 1986) (...)"¹⁴³

Sense deixar Alonso cal tenir ben present que l'orientació qualitativa en sociologia cerca sempre situar-se en el camp de les relacions quotidianes, "ja siga", afirma, "entrant en el seu espai comunicatiu a partir dels seus productes icònics o textuais, ja siga reconstruint la dinàmica interpersonal d'accions i comunicacions que creen i recreen la realitat social, més com un conjunt de pràctiques situades –això és, com un sistema de mètodes i rituals difusos que empren els membres d'una comunitat per a construir permanentment el seu món– que com un simple conjunt de respostes estàtiques i individualistes derivades de l'oposició prefixada, en l'estructura formal de les organitzacions socials. (...) la tasca de la investigació és, per tant, descobrir la naturalesa del món social a través de la comprensió de com la gent actua i dóna sentit a les seues pròpies realitzacions vitals"¹⁴⁴

D'acord amb aquest autor, la investigació qualitativa en sociologia ha de recórrer a mètodes heurístics, "(...) la creativitat dels quals se deriva de la selecció i la síntesi de múltiples elements de coneixement i de categories explicatives diverses, adaptades i reconstruïdes 'ad hoc' per a una tasca concreta o per a un objectiu particular. No hi ha, per tant, procediments lineals, programables en detall, totalment protocol·litzats o amb resultats segurs i/o únics (...)"¹⁴⁵

¹⁴³ Luis Enrique Alonso (1998), *La mirada cualitativa en sociología*, Fundamentos, Madrid. Per a la referència d'Alonso a Jodelet, *La representación social: fenómeno, concepto y teoría*, en Moscovici, S. (ed.), *Psicología Social II*, Barcelona, Paidós.

¹⁴⁴ Luis Enrique Alonso (1998), *ibidem*, p. 24-25.

¹⁴⁵ Luis Enrique Alonso (1998), *ibidem*, p. 29.

Seguint Julio Aróstegui i Jesús Ibáñez, Alonso adverteix que “els procediments algorítmics –pretesos com a sinònims de procediments generals de càlcul que generen dades numèriques i que són producte d’operacions mecàniques que poden ser mecanitzables en gran part dels seus passos (...)– sols poden adoptar, per tant, el paper de complement i orientació de la interpretació, però mai són el seu suport bàsic o principal. (...)”.¹⁴⁶ “Tot ens du”, ens prevé, “a una visió sociohermenèutica de la sociologia on la interpretació no es planteja com un sistema hipotètic deductiu que permet la verificació o falsació d’un conjunt de categories predeterminades i codificades (excloent com a ‘soroll’ tot el que no s’adapta al model de validació), sinó com un procés de captació de productes discursius reals per a tractar de determinar, en ells, el sentit real de l’acció dels subjectes com a subjectes socials. La percepció, tant dels actors com de l’investigador, són així elements fonamentals de la interpretació, i el ‘soroll’ lluny de ser exclòs, és una part d’allò real que pot ser fonamental (...) allò social (...) és inseparable d’allò simbòlic –un univers preconscient de significats compartits (...)”.¹⁴⁷

7.2 Anàlisi documental

S’han consultat com a fonts documentals, a més de bibliografia específica de diferents àmbits com ara la sociologia, l’educació, el dret o específics del món de la comunicació o de l’àmbit del moviment valencianista:

- Les principals capçaleres de la premsa valenciana posant un especial èmfasi en els diaris *Levante* i *Las Provincias*, per tal com totes dues representen de forma paradigmàtica les diferents posicions dels mitjans de comunicació en relació al tema estudiat.
- Suplements d’educació dels principals diaris com *Aula (Levante)*.
- Publicacions sectorials de l’àmbit de l’educació com l’*Allioli*, *Escola Catalana* o *Sembra*.

¹⁴⁶ Luis Enrique Alonso (1998), *ibidem*, p. 29.

¹⁴⁷ Luis Enrique Alonso (1998), *ibidem*, p. 31-32.

- Les principals revistes especialitzades espanyoles en l'àmbit de la sociologia de l'educació, la història de l'educació i la pedagogia com *Educació i història*, *Temps d'Educació*, *Rase (Revista electrònica de sociologia de l'educació)*, *Tarbiya* o *Historia de la educación*.
- Fons documentals com el del Proyecto Manes, Centro de Investigación Manes de Manuales escolares (depenent de la UNED) (en línia), Centre de Documentació de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya (en línia), Proyecto Lengua y Prensa. Análisis de noticias sobre divulgación lingüística, las lenguas de España y sus variedades de la Facultad de Ciències de la Comunicació i Facultat de Filosofia de la Universitat de Màlaga (en línia).
- Publicacions de l'àmbit francès de la sociologia com ara *Revue Française de Pédagogie*, *Histoire de l'éducation*, *Le café pédagogique* (electrònica) *Éducation o devenir* (electrònica).
- Publicacions especialitzades en la sociologia de Pierre Bourdieu com *Hyperbourdie World Catalogue*.
- Revistes de l'àmbit de la sociologia, *Treballs de Sociolingüística*, *Arxius de Sociologia*, *Sociedad y economía*, *Sociología Contemporánea webbloc*, *Kairos*, *Revista de Temas Sociales*.
- Revistes especialitzades en l'àmbit del dret i la llengua, com *Llengua i ús* o *Llengua i dret*.
- Revistes de l'àmbit del pensament com *L'Espill*.
- Revistes de l'àmbit de filologia com *Caplletra* o *Caràcters*.
- Publicacions de l'àmbit de la comunicació com *Portal de la Comunicació.com-UAB*, *Media.cat* (butlletí electrònic), *Treballs de Comunicació*, *Capçalera*, *Razón y palabra (Primera revista digital iberoamericana especializada en comunicología)*, *Periodistas*, o *Trípodos*.
- Revistes, butlletins informatius i d'altres publicacions de l'àmbit del moviment valencianista o nacionalista, com *El Tempir*, *Eines*, *Barcella*, *Butlletí ACPV*, *Infomigorn*, *L'esclètxa*.
- Els mitjans escrits en català més importants com *Saó*, *ARA*, *El Punt/Avui*, *Serra d'Or* o *El Temps*.
- També s'han consultat els informes del comitè de redacció de Canal 9 des de 1997 fins a 2003, així com els informes sobre continguts dels informatius

elaborats per Intersindical Valenciana i UGT després de la desaparició del comitè de redacció. L'objectiu d'aquesta prospecció ha estat fer una aproximació al paper dels mitjans de comunicació de titularitat pública en la promoció de l'ensenyament del valencià i en valencià durant les darreres dècades.

- Pel que fa a d'altres documents analitzats cal destacar que s'han estudiat i analitzat els textos dels diaris de sessions del Parlament valencià que guardaven relació amb alguns moments claus de la normalització social de la llengua del país, com ara la promulgació de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià. També els diaris de sessions del Congrés i del Senat.
- S'han estudiat a més els textos legislatius més rellevants, tant d'àmbit valencià com d'àmbit estatal o europeu que regulen o afecten els drets lingüístics dels valencianoparlants.

En el corresponent apèndix es detallen tots els documents consultats en aquesta investigació.

7.3 Entrevistes

Les entrevistes han tingut un paper destacat en aquesta investigació. S'ha tingut en compte l'òptica conceptual en base a la qual Pierre Bourdieu va abordar la investigació que culminà amb la publicació del llibre col·lectiu, *La miseria del mundo*.¹⁴⁸

Es tractava de fugir d'allò que en diríem una enquesta de 'caràcter burocràtic' tan pròxima a l'interrogatori i de cercar, doncs, una proximitat a l'entrevistat que afavorira una comunicació no violenta, sense que en cap cas la proximitat suposara una pèrdua de rigor. L'entrevista entesa, doncs, com una relació social on l'investigador escull l'entrevistat, on no es puga donar en la mesura del possible una relació desigual entre entrevistador i entrevistat a causa de diferents posicions en relació al control sobre les regles que regiran la conversa i, sobretot, al capital lingüístic de cadascú.

Com recorda la sociòloga argentina Paula Celia Rosa, Bourdieu considera que la familiaritat reporta beneficis com ara la disminució de preguntes que puguen resultar amenaçadores o agressives per a l'entrevistat. Per al sociòleg francès l'investigador –per

¹⁴⁸ Pierre Bourdieu (1999) *La miseria del mundo*, edició abreujada, Akal, Madrid.

tal d'apropar-se a l'entrevistat–, cal que escolte de forma metòdica i activa, és important aconseguir que l'entrevistat se senta legitimitat per qui l'entrevista i això és possible si aquest darrer pot posar-se mentalment en el seu lloc, en la seua posició i trajectòria en l'espai social.¹⁴⁹

En aquest sentit s'ha seguit també el criteri de Raymon Quivy¹⁵⁰ tan proper al del sociòleg francès. És a dir, fer-ne un ús de l'entrevista no amb la intenció de verificar cap hipòtesi, ni de recollir i analitzar unes dades concretes sinó amb el d'obrir unes pistes de reflexió, eixamplar i precisar el ventall de lectures i la de prendre consciència d'unes dimensions de la problemàtica que estudiem.

Com diu també Luis Enrique Alonso, “(...) L'entrevista d'investigació per la seua constitució és refractària a qualsevol criteri científista de definició de l'eina metodològica, ja que: a) No existeix cap regla fixa, ni sobre la forma de realitzar l'entrevista ni sobre la conducta de l'entrevistador. b) Tota entrevista és producte d'un procés interlocutori que no es pot reduir a una contrastació d'hipòtesis i al criteri de falsació. c) Els resultats de l'entrevista per si mateixos no tenen possibilitat de generalització indiscriminada ni encara menys d'universalització (...)”.¹⁵¹

Així, doncs, segons aquest darrer autor, només podem jutjar aquesta tècnica com qualsevol altra pràctica qualitativa, és a dir, pels seus resultats finals, “(...) per la riquesa heurística de les produccions discursives obtingudes amb ella” i sobretot “en la possibilitat de recollir i analitzar sabers socials cristal·litzats en discursos que han estat construïts per la pràctica directa, i no mediada, dels subjectes protagonistes de l'acció (...)”. Una concepció tot plegat que, segons Alonso, s'enfronta a la idea de l'entrevista com una tècnica de recollida de dades per a les orientacions més positivistes, o de recollida de discursos per les de caràcter més lingüístic, “com si les dades tingueren una

¹⁴⁹ Paula Celia Rosa (2009), *La ciencia que se está haciendo. Reflexiones metodológicas de la mano de Pierre Bourdieu*, *Kairos*, número 13, Revista de Temas Sociales, Universidad Nacional de San Luis, Buenos Aires, Argentina.

¹⁵⁰ Raymon Quivy i Luc Van Campenhoudt (2001), *Manual de recerca de ciències socials*, Herder, Barcelona.

¹⁵¹ Luis Enrique Alonso (1998), *ibidem*, p. 77.

existència i una estructura fixa i independent de la interacció social que els genera i el mètode que les recull (...)”.¹⁵²

L’entrevista en profunditat, dirà, és “(...) un procés de determinació d’un text en un context (...)”¹⁵³ i no d’aïllament d’un text. Un context que Alonso entén en el sentit que li donen Edmond Marc i Dominique Picard, és a dir, el context no és solament l’entorn de la interacció, sinó també el conjunt de circumstàncies en què s’insereix. És, per tant, fonamentalment, afirma: “(...) un camp social (conjunt de sistemes simbòlics, estructures i pràctiques) que constitueix, a la vegada, un referent, un sistema convencional i un ordre que fa possible l’intercanvi i li atorga els seus majors significats (...)”.¹⁵⁴

S’han entrevistat estratègicament, per *mail* o de forma presencial, especialistes del tema que investiguem, testimonis privilegiats del procés de la normalització lingüística en l’ensenyament, de la creació de les primeres escoles, d’agents culturals implicats en la consecució d’un ensenyament públic i en valencià, adaptant sempre els qüestionaris a les necessitats de la pròpia investigació. Crec que és important assenyalar que alguns dels entrevistats són coneguts per l’investigador a causa de la seua condició de periodista o bé pel fet d’haver compartit experiències en l’àmbit de l’activisme civil o cultural valencianista.

En cada cas el guió de l’entrevista i el tipus de tècnica emprada s’ha orientat en funció de les necessitats de la investigació. Per exemple en el cas dels ensenyants s’ha tractat de posar en relleu el record escolar de cadascun d’ells, les condicions que els dugueren a adoptar una actitud de resistència al sistema educatiu en què varen créixer, les motivacions per les quals varen optar com a professionals del model d’ensenyament en valencià i del valencià, les seues percepcions sobre el moment actual de l’ensenyament en la llengua del país.

¹⁵² Luis Enrique Alonso (1998), *ibidem*, p. 77 i 78.

¹⁵³ Luis Enrique Alonso (1998), *ibidem*, p. 79.

¹⁵⁴ Luis Enrique Alonso (1998), *ibidem*, p. 79.

En el dels entrevistats relacionats amb la sociologia les preguntes s'han orientat a conèixer de prop els elements característics del conflicte lingüístic valencià en relació a l'àmbit educatiu, els seus punts de vista actuals sobre el conflicte.

Els entrevistats en l'àmbit dels mitjans de comunicació aporten informació útil sobre l'estructura dels mitjans del país i la seua orientació ideològica en relació al procés també de normalització lingüística, el conflicte lingüístic valencià i el món de l'escola. Sovint ha calgut més d'una sessió amb els mateixos entrevistats o aclariments posteriors. L'anàlisi de les entrevistes ens ha aportat informació fonamental en relació als objectius perseguits.

Han estat entrevistats:

Àmbit de l'ensenyament i del valencianisme

VICENT ROMANS NOGUERA. Mestre. President d'Escola Valenciana 2002-2010.

DIEGO GÓMEZ. Mestre. President d'Escola Valenciana 2002-2010.

CARME MIQUEL. Mestra i escriptora. Membre dels primers grups de mestres en valencià formats durant els anys seixanta en Lo Rat Penat.

VICENT MORENO. Mestre. President d'Escola Valenciana des de 2010.

JOSEP CHAQUÉS I NOVARQUES. Mestre, President Escola Valenciana 1991-1992, impulsor del premi *Sambori*.

JOSEP LLUÍS PITARCH. Filòleg. Professor de la Universitat de València. Exdirigent polític. Responsable del I Pla Experimental d'ensenyament en valencià.

FERRAN ZURRIAGA. Pedagóg. Professor de la Universitat de València. Membre dels primers grups de mestres en valencià formats durant els anys seixanta en Lo Rat Penat.

ALFONS LLORENÇ. Periodista. Polític membre del PSPV i membre del primer nucli de promoció del valencià en l'escola format durant els darrers anys del franquisme a l'entorn de Manuel Sanchis Guarner.

PERE RIUTORT. Frare de l'ordre del Lluch. Mestre i professor universitari a l'escola de Magisteri de València. Impulsor de l'ensenyament en català a les Illes Balears i al País Valencià durant els darrers anys de la dictadura franquista.

TONI MOLLÀ. Professor universitari. Sociolingüista i periodista.

HONORAT ROS. Mestre. Responsable política lingüística durant les etapes de govern socialista.

JESÚS HUGUET. Escriptor, exdirector de Política Lingüística de la Generalitat Valenciana des de 1991 fins a 1995.

JOSEP LLUÍS PITARCH. Professor universitat. Responsable Primer Pla experimental del valencià.

ELISEU CLIMENT. Editor.

ENRIC RAMIRO. Mestre i pedagog.

ALBERT DASÍ. Mestre i director de l'Escola la Gavina.

MIGUEL ÀNGEL MORET. Mestre i director de l'escola Les Carolines.

TUDI TORRÓ. Mestra i funcionària de la inspecció educativa.

Àmbit de l'estudi del valencianisme com a moviment històric

FRANCESC PÉREZ MORAGÓN. Periodista i investigador.

XAVIER ALBIOL. Extreballador del Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma.

Àmbit dels mitjans de comunicació

ADOLF BELTRAN. Periodista i escriptor. Coordinador des de la seua aparició de *Quadern*, el suplement cultural en català d'*El País* al País Valencià.

JUANMA JÀTIVA. Periodista especialitzat en l'àmbit de l'educació a *El País*.

EZEQUIEL MOLTÓ. Periodista especialitzat en l'àmbit de l'educació a *El País*.

JAVIER CAVANILLES. Experiodista especialitzat en l'àmbit de l'educació *El Mundo*.

FRANCESC ARABÍ. Periodista al diari *Levante*.

CONCHA RAGA. Periodista. Exresponsable informació d'educació de *Las Provincias*.

JULIÀ ÀLVARO. Experiodista Canal 9.

EZEQUIEL CASTELLANO. Periodista en *El Punt/AVUI*.

MANUEL S. JARDÍ. Experiodista de Canal 9.

EMILI PIERA. Experiodista de TVE i col·laborador habitual al diari *Levante*.

REIS JUAN. Experiodista de Ràdio 9.

VICTOR MACEDA. Periodista en el setmanari *El Temps*.

Àmbit de la sociolingüística

VICENT PITARCH. Sociolingüista. Cofundador de l'escola El Rogle, la primera escola en català de Castelló de la Plana.

AMADEU VIANA. Sociolingüista i catedràtic de filologia catalana de la Universitat de Lleida, mestre de l'escola Comarcal.

ENRIC FERRER SOLIVARES. Ensenyant, fundador Cursos Carles Salvador.

7.4 Anàlisi de notícies

Per tal d'avaluar el paper dels mitjans de comunicació en la legitimació/deslegitimació de l'ensenyament del valencià i en valencià s'han analitzat els titulars i els continguts d'informacions publicades en períodes claus de la seua implantació en el sistema educatiu. La tria necessàriament ha hagut de ser limitada pel que fa al nombre de mitjans escollits, optant pels diaris *Levante* i *Las Provincias* representatius en termes generals de dues posicions antagòniques pel que fa a l'ensenyament en valencià.

Partim de la premissa establerta per Teun A. Van Dijk que les notícies cal estudiar-les principalment com una forma del discurs públic.¹⁵⁵ D'altra banda i com recorda aquest investigador tot seguint Connell, els mitjans de comunicació no són un mediador neutral, lògic o racional dels esdeveniments socials, sinó que ajuden a reproduir ideologies reformulades.¹⁵⁶

Les notícies han estat analitzades sota el prisma de l'anàlisi crítica del discurs teoritzat pel mateix Van Dijk amb la intenció de,

- 1) Conèixer els posicionaments sobre l'ensenyament en valencià dels diaris analitzats, a través de l'estudi d'un seguit de notícies i peces periodístiques pertanyents a diferents gèneres escrites dins d'uns determinats períodes escollits per la seua especial significació.

¹⁵⁵ Teun A. Van Dijk (1990), *La noticia como discurso. Comprensión, estructura y producción de la información*, Paidós Comunicació.

¹⁵⁶ Teun A. Van Dijk (1990), *ibidem*.

- 2) Determinar com els ensenyants de l'escola en valencià apareixen representats en els diferents diaris.
- 3) Conèixer quin és el posicionament dels diaris en relació al procés de normalització del valencià partint de la premissa que l'ensenyament en valencià i del valencià és un dels eixos principals d'aquest procés.

Els períodes escollits han estat quatre, tots ells clau pel que fa al procés d'implantació de l'ensenyament del valencià des dels seus inicis fins al darrer intent de supressió de les línies en valencià per part del Govern del PP el juny de 2011.

- Des del 17 d'octubre fins al 17 de desembre 1983, període enmig del qual es debat la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV), aprovada per les Corts Valencianes el 17 de novembre.
- Des del 4 de setembre fins al 4 de novembre 1997, període en què la Conselleria de Cultura va engegar una campanya de depuració dels llibres de text per tal "d'adaptar-los a la legalitat estatutària".
- Des del 2 de setembre fins al 2 de desembre de 2008, període de confrontació entre l'administració i el sector de l'ensenyament a compte de les instruccions per part de la Conselleria per a l'aprenentatge de l'assignatura d'Educació per a la Ciutadania en llengua anglesa.
- Des del 31 de maig fins al 23 de juny de 2011, període que comprén entre l'anunci per part de Conselleria d'Educació de la supressió de les línies en valencià i rectificació d'aquesta decisió per part del nou president de la Generalitat, Alberto Fabra.

D'aquests períodes s'han seleccionat textos significatius pertanyents a tots els gèneres periodístics en els quals es plantejaven qüestions d'interés de cara a la consecució d'aquesta investigació:

- Textos que plantegen la importància de l'educació en valencià.
- Textos que inclouen arguments contra l'educació en valencià.
- Textos que reflecteixen el paper dels ensenyants en valencià en un sentit positiu.
- Textos que reflecteixen el paper dels ensenyants en valencià en un sentit negatiu.
- Textos que reflecteixen diferents posicionaments polítics o socials respecte el valencià com a llengua.

- Textos sobre temàtiques diverses, esdeveniments o fets relacionats amb l'objecte d'estudi.
- Textos referits a tots els àmbits de l'educació en un sentit ampli, el que inclou informacions referides a novetats pedagògiques, actes socials, política educativa, infraestructures educatives, etc.

Val a dir que en aquest sentit ha estat de gran ajut la lectura del treball d'Antoni Tort Bardolet citat anteriorment. També he seguit de forma orientativa els criteris metodològics utilitzats en l'elaboració del treball d'investigació *El tractament periodístic de la política catalana als mitjans nacionals, espanyols i internacionals. De la Diada de 2012 a les eleccions al Parlament*, realitzat pel DIGILAB: Media, Strategy and Regulation de la Facultat de Comunicació Blanquerna de la Universitat Ramon Llull, sota la direcció del doctor Josep Lluís Micó, i en què vaig participar com a membre de l'equip investigador.

Altrament, considerem important advertir que més enllà d'aquesta anàlisi centrada en aquests temes i diaris, la investigació s'ha nodrit de nombrosos textos de procedència periodística emmarcats en tot tipus de gènere així com de diferents capçaleres. Aquests textos han estat llegits sota la mateixa òptica teòrica i amb les mateixes intencions finals.

7.5 Anàlisi de les organitzacions integrants de la Federació d'Escola Valenciana.

Tot i que la Federació Escola Valenciana no agrupa la totalitat de les entitats del País Valencià compromeses en la lluita per la normalització lingüística s'ha cregut convenient, atesa la seua importància, analitzar aspectes com la història, estructura interna i mitjans d'informació de les associacions que integra.

A tal efecte s'ha tramés a les 26 coordinadores i entitats culturals un petit qüestionari amb els ítems següents:

Fitxa entitats membres d'Escola Valenciana

1- Història de l'entitat.

a- Història de l'entitat.

b- Presidents. Currículums professionals i períodes de presidència.

2- Objectius

3- Àmbit d'actuació

4- Membres

a- Nombre de membres distribuïts per edat i gènere.

b- Oficis dels membres.

5- Memòries d'activitats

6- Publicacions

Nom, periodicitat, suport.

El qüestionari ha estat contestat, de manera irregular, per 21 de les 26 associacions que formen part de la federació. Han influït en aquest sentit diversos factors com ara el tipus i dimensions de l'entitat. D'altra banda, cal tenir en compte també que moltes de les organitzacions no guarden un històric de dades, mentre que d'altres mantenen una activitat desigual. Aquestes circumstàncies han condicionat el grau de profunditat pel que fa al coneixement de les diferents entitats sense que, això no obstant, hagen impedit que puguem comptar amb una aproximació pel que fa a la història, composició social, motivacions i altres aspectes del moviment escolar valencià, articulats bàsicament a l'entorn de la federació.

8- VALENCIANISME I EDUCACIÓ. LA PERSPECTIVA DE PIERRE BOURDIEU.

Diríem, fent una aproximació, que la cultura és la síntesi dels valors, les maneres de viure i de pensar d'un grup social determinat. Que aquesta inclou també les idees, les

aspiracions, els sentiments i les pràctiques i comportaments d'un grup. Així mateix podríem convenir també, seguint les idees de la historiadora francesa Michèle Cointet,¹⁵⁷ que la cultura és un sistema de significacions, un capital d'emocions que proporcionen a l'home pistes per a desxifrar allò viscut, sublimar les experiències i enriquir-les, construir la seua personalitat, determinar la seua conducta. És evident que aquests punts de vista, definicions, deixen de costat aquella vella idea segons la qual la cultura es limitava a les realitzacions i activitats concretes d'un grup. La cultura, doncs, ja no és, posem per cas, una obra d'art, un text literari o una representació teatral.

Durant els darrers anys hi ha hagut, sens dubte, un redimensionament espectacular, la irrupció de conceptes nous molt potents com ara el de cultura de masses, el descobriment i l'anàlisi també d'interrelacions fascinants entre aquesta i infinitud d'àmbits d'estudi. No s'ha arribat, però, certament, a aquesta concepció flexible, amplíssima i, alhora, tan complexa, d'un dia per l'altre. El camí ha estat molt llarg i ha calgut assimilar i conceptualitzar molts canvis, nous enfocaments.

Fixat aquest preliminar, el qual ens permetrà seguir el nostre estudi des d'un enfocament molt més ampli, complex i enriquidor, ens interessa guaitar una vegada més l'univers conceptual de Pierre Bourdieu atés que aquest, concretament la seua visió espacial de la societat o els potentíssims instruments d'anàlisi sociològica creats per ell, nocions com les de camp i *habitus*,¹⁵⁸ poden, sens dubte, ajudar-nos a entendre què fou, què ha estat i en quin context ha actuat, el moviment valencianista i dins d'aquest aquell ample sector que ha actuat en l'àmbit de l'educació.

El sociòleg francès defineix els camps socials com a “espais de joc històricament constituïts amb les seues institucions específiques i les seues lleis de funcionament pròpies”.¹⁵⁹ Aquests camps són espais socials relativament autònoms en els quals els agents (institucions, grups, classes socials) lluiten per l'apropiació d'un capital. Uns agents que ocupen posicions dominants i subordinades dins del camp. Alguns volen

¹⁵⁷ Michèle Cointet (1989), *Histoire culturelle de la France 1918-1958*, ed. Sedes, París.

¹⁵⁸ És el conjunt de modes de veure, sentir i actuar dels agents. Aquest mode de percebre la realitat, encara que sembla natural, està emmotllat per les estructures socials. L'*habitus* és la subjectivitat socialitzada. El concepte té, a més, un doble aspecte: reproduïx els condicionaments socials, però, alhora, pot canviar-los.

¹⁵⁹ Alicia B. Gutiérrez (2002), *Las prácticas sociales: una introducción a Pierre Bourdieu*, Tierra de Nadie, 2002, Madrid, p. 31.

canviar-lo i d'altres, en canvi, mantenir-lo com està. Però perquè un camp funcione com a tal ha d'haver-hi capital i lluita per l'apropiació d'aquest. El camp es defineix per allò que *està en joc (enjeu)*, i caldrà doncs, assegura Bourdieu, “que hi haja alguna cosa en joc i gent disposada a jugar, que estiga dotada dels *habitus* que impliquen el coneixement i el reconeixement de les lleis immanents al joc, d'allò que està en joc, etc.”¹⁶⁰

Altrament, l'estructura d'un camp, afirma, “és un estat de la relació de forces entre els agents o les institucions implicades en la lluita o, si es prefereix així, de la distribució de capital específic que, acumulat en el curs de les lluites anteriors, orienta les estratègies ulteriors. Aquesta estructura, que constitueix el principi de les estratègies destinades a transformar-la, està ella mateix sempre en joc: les lluites que tenen lloc en el camp tenen per objectiu (*enjeu*) el monopoli de la violència legítima (autoritat específica) que es característic del camp considerat, és a dir, (...) la conservació o la subversió de l'estructura de la distribució del capital específic. (Parlar de capital específic significa dir que el capital val *en relació amb* un camp determinat –per tant en els límits d'aqueix camp– i que sols és convertible en una altra espècie de capital en determinades condicions”¹⁶¹.

Bourdieu posa com a exemple de la dificultat d'aquesta convertibilitat el fracàs de Pierre Cardin en el seu intent de transferir a l'alta cultura un capital acumulat en l'alta costura. Així mateix, “els qui en un estat determinat de les relacions de força, monopolitzen (més o menys completament) el capital específic, fonament del poder o de l'autoritat específica d'un camp, s'inclinen per les estratègies de conservació –les quals, en els camps de producció de béns culturals, tendeixen a la defensa de l'ortodòxia–, mentre que els menys proveïts de capital (que són també freqüentment els acabats d'arribar i, per tant, generalment, els més joves) s'inclinen per les estratègies de subversió –les de l'heretgia. És l'heretgia, l'heterodòxia, com a ruptura crítica –la qual sovint va unida a la crisi–, com la doxa, la que trau els dominants del seu silenci i els imposa produir el discurs defensiu de l'ortodòxia, pensament dret i de dretes l'objectiu

¹⁶⁰ Alicia B. Gutiérrez (2002), *ibidem*, p. 31 i 32.

¹⁶¹ Pierre Bourdieu (1976), *Algunas propiedades de los campos*. Dins de *Cuestiones de sociología*, Akal/Istmo, Madrid, p. 113.

del qual es restaura l'equivalent a l'adhesió silenciosa de la doxa".¹⁶² Aquesta lluita també es durà al terreny de la definició de les regles del joc i de les condicions de victòria.

D'altra banda, distingirem els camps socials en funció dels tipus de capital que estan en joc. Val a dir, que l'investigador francès no limita el concepte de capital a la seua connotació econòmica sinó que es refereix a qualsevol tipus de bé susceptible d'acumulació, a l'entorn del qual es pot articular un procés de producció, distribució i consum, i per tant, un mercat. Tot plegat distingeix quatre tipus diferents de capital.¹⁶³ L'econòmic, constituït pels diferents factors de producció com són fàbriques, terres, etc., i el conjunt dels béns econòmics com ingrés, patrimoni i béns materials.

El capital cultural, es correspon al conjunt de les qualificacions intel·lectuals, siguen produïdes pel sistema escolar o transmises per la família. Aquest capital pot existir en tres formes: en l'estat incorporat, com a disposició del cos (per exemple, la facilitat de paraula en públic); en l'estat objectiu, com a bé cultural (la possessió d'obres d'art), i en l'estat institucionalitzat, és a dir, socialment sancionat per institucions (els títols acadèmics). El capital social ve definit pel conjunt de les relacions socials de les quals disposa un individu o un grup. La possessió d'aquest implica un treball d'establiment i manteniment de les relacions. Finalment, el capital simbòlic correspon al conjunt dels rituals lligats a l'honor i el reconeixement. En definitiva, matisa Patrice Bonnewitz, aquest no és cap altra cosa que el crèdit i l'autoritat conferits a un agent pel reconeixement i la possessió de les altres formes de capital. Cal tenir en compte també que la posició dels agents en l'espai de les classes socials dependrà del volum i de l'estructura del seu capital. Bonnewitz recorda l'exposició sobre les especificitats de les diferents classes socials feta per Bourdieu en el seu llibre *La Distinció* (1979). Així, les classes dominants o superiors, es caracteritzen per la importància del capital de què disposen els seus membres, els quals sovint n'acumulen de diferents tipus. Aquesta classe, diu Bonnewitz a partir de la lectura de l'autor francès, "sap gaudir de la distinció per a afirmar una identitat pròpia i imposar a tothom, legitimant-la, certa visió del món social".¹⁶⁴ Ben al contrari, les classes populars es caracteritzen pel seu desposseïment, per la seua absència quasi total de qualsevol tipus de capital.

¹⁶² Pierre Bourdieu (1976), *ibidem*, p. 114.

¹⁶³ Patrice Bonnewitz (2003), *La sociologia de Pierre Bourdieu*, Nueva Visión, Tucumán, Argentina.

¹⁶⁴ Patrice Bonnewitz (2003), *ibidem*, p. 49.

Aquest repàs a alguns dels aspectes més importants del pensament de Bourdieu ens ajuden a contextualitzar sociològicament i històrica el moviment valencianista. Tot plegat, aquest s'ha caracteritzat des dels inicis de la seua articulació allà pels seixanta del segle XX per la seua lluita en diferents camps socials sempre amb la voluntat d'impulsar i liderar un procés històric de transformació del país consistent en la seua revalencianització política i cultural. El valencianisme, conformat majoritàriament en els seus inicis per joves universitaris i professors, tindrà des de ben d'hora una especial rellevància en el camp de la cultura i de l'educació.

Els valencianistes dels anys seixanta lluitaran inicialment al si de la universitat amb l'objectiu de desplaçar i expulsar els vells professors i desallotjar amb ells les seues velles idees de la institució. Es tracta d'un conflicte explicat per part dels sectors acadèmics més ultraconservadors en els termes d'una conspiració¹⁶⁵ de caràcter marxista i catalanista, viscut com un procés traumàtic al caire d'una visió de caràcter apocalíptic. L'objectiu dels professors valencianistes –o influïts pel valencianisme– serà, clar i ras, la creació d'una nova institució amb una vocació d'arrelament al país i d'incidència real en els seus problemes, justament en direcció contrària a una institució que fins aleshores –i des de la instauració del règim franquista– s'havia limitat a servir dòcilment els interessos de la societat capitalista i del nacionalisme espanyol.

Així mateix, al si del valencianisme sorgiran també moviments pedagògics en connexió amb els nous corrents educatius europeus que, o bé actuaran a dins de la vella escola com a autèntics detonadors, o bé es llançaran a la creació de nous centres¹⁶⁶ al marge de l'escola tradicional.

¹⁶⁵ Un dels casos que exemplifica millor aquest conflicte és el de la marxa de la Universitat de València el 1977 del medievalista aragonés Antonio Ubieta Arteta (Ayerbe, Osca, 1923-Saragossa, 1990). L'historiador, a disgust amb el nou ambient científic i polític de la institució, va decidir abandonar-la alhora que denunciava una persecució organitzada contra la seua persona. Reconfortat pels sectors franquistes de la ciutat acabà sent el promotor dels arguments historicistes de l'anticatalanisme blaver. De fet, una de les entitats més radicals, Grup d'Acció Valencianista (GAV), va nàixer la nit del 18 de juny de 1977 als Vivers de València amb motiu d'un homenatge a Ubieta organitzat per Lo Rat Penat.

Pel que fa a la teoria d'una universitat aliada amb el marxisme i la burgesia catalana amb la finalitat de contribuir a l'annexió catalana del País Valencià i la destrucció d'Espanya, són abundants els textos. Potser un dels més rellevants i primerencs és el de Vicente Ramos (Guardamar del Segura, 1919-2011) autor de *Pancatalanismo entre valencianos* (1978). Per a Ramos, la Universitat “de alma mater de nuestra cultura se ha trocado en gran parte en enfebrecido hogar político de los Países Catalanes”, on per causa de professors catalans com l'historiador Joan Reglà “la podre pancatalanista seguía corrompiendo conciencias de alumnos, quienes, al convertirse en profesores, extendieron el contagio”.

¹⁶⁶ Carme Miquel explica en una entrevista a Francesc Viadel publicada en *El País* el 14 d'octubre de 2007 que precisament tot el moviment d'escola en valencià arranca pràcticament a finals dels seixanta de

No cal dir la importància que Bourdieu dona a l'educació i concretament a l'escola com a elements tots dos de reproducció del sistema de dominació i com a àmbit en el qual naix la violència simbòlica. Una violència que, segons el sociòleg, s'exerceix sobre un col·lectiu socialment dominat tot i que, –i ací rau l'originalitat de la troballa– amb el seu ple consentiment al no reconèixer-se-la com a tal. El monopoli sobre aquesta pertany a l'escola mentre que l'Estat se'n reserva l'exercici legítim de la violència física. Tot plegat, la violència simbòlica precedeix la renúncia de les tècniques més brutals de la coerció, la qual cosa no li resta, ans al contrari, cap eficiència a l'hora d'obtenir els resultats que cerca. Així, “Tot poder de violència simbòlica”, explica Bourdieu i Jean-Claude Passeron, “o siga, tot poder que aconsegueix imposar significacions i imposar-les com a legítimes dissimulant les relacions de força en què es fonamenta la seua pròpia força, afegeix aquesta força pròpia, és a dir, pròpiament simbòliques a aqueixes relacions de força”.¹⁶⁷

Per a l'investigador tota acció pedagògica és objectivament una violència simbòlica en la mesura que és una imposició per un poder arbitrari d'una arbitrietat cultural. L'acció pedagògica és, clar i ras, la imposició i la inculcació d'una arbitrietat cultural segons també un model arbitrari d'imposició i d'inculcació (educació). A més, sempre es correspon als interessos objectius (materials, simbòlics i pedagògics) dels grups o classes dominants. És important assenyalar que els autors creuen que la selecció de significats que defineix objectivament la cultura d'un grup o d'una classe com a sistema simbòlic és arbitrària, ja que l'estructura i les funcions d'aquesta cultura no es poden traduir de cap principi universal, físic o biològic o espiritual.

D'altra banda, aquesta acció pedagògica implica necessàriament com a condició social per al seu exercici l'autoritat pedagògica i l'autonomia relativa de la instància que s'ha d'encarregar d'exercir-la. Aquesta es manifesta sota la forma d'un dret d'imposició

la secció de pedagogia de Lo Rat Penat de la que en formen part prestigiosos pedagogs com Miquel mateix, Ferran Zurriaga o Adela Costa. El fet no deixa de ser interessant per a explicar la fractura posterior entre dos mons, entre les dues ribes del valencianisme, un que es planteja canviar la situació política i cultural i un altre, d'immobilista. Vegeu també *Valencià a l'escola, memòria i testimoni. III Jornades d'història de l'educació valenciana* (Ed. Ceic Alfons el Vell, 2007).

¹⁶⁷ Pierre Bourdieu i Jean-Claude Passeron (2001), *La Reproducció. Elementos para una Teoría del Sistema de Enseñanza*, Ed. Popular, Madrid, p. 18.

legítima, i reforça el poder arbitrari que la fonamenta i que aquesta dissimula. L'autoritat pedagògica fa aparéixer automàticament els emissors pedagògics com a dignes de transmetre allò que transmeten i, per tant, resten autoritzats per a imposar la seua recepció així com per controlar la seua inculcació mitjançant sancions socialment aprovades o garantides. Això d'entrada, certament, fa que els receptors pedagògics estiguen ben disposats a reconéixer la legitimitat de la informació transmesa.

Comptat i debatut, no hi ha major transgressió social que la de l'alumne capaç de qüestionar públicament l'autoritat científica del professor. Transgressió, per cert, que sol anar aparellada amb tot tipus de sancions que poden anar del càstig físic, al penediment públic o l'exclusió. Altrament, la força o eficàcia simbòlica d'aquesta autoritat pedagògica és major quan s'aplica a grups o classes millor disposades a reconéixer-la. Està dotada de legitimitat dominant i no deixa de ser al capdavant la imposició arbitrària de l'arbitrarietat cultural dominant. L'arbitrarietat cultural dominant serà aquella que expresse millor els interessos objectius de la classe dominant.

Però l'acció pedagògica implica també un treball pedagògic. Treball d'inculcació amb una durada suficient per a produir una formació duradora, o siga, un *habitus* com a producte de la interiorització dels principis d'una arbitrarietat cultural capaç de perpetuar-s'hi una vegada acabada l'acció pedagògica. L'*habitus*, assumit des de la infància, genera una lògica pràctica que fa que els individus interpretem i actuem com s'espera davant de determinades situacions. És important assenyalar que, precisament, l'acció pedagògica es diferencia de les accions de violència simbòliques discontinües i extraordinàries del profeta o del fetiller per la durada dels seues efectes en el temps. Fet i fet, quantes generacions calen per tal que hi haja un canvi en la visió col·lectiva sobre determinades conquestes socials en l'àmbit dels drets o envers la percepció sobre una altra cultura? Generacions, òbviament, que han passat per les escoles, que han viscut sota la inculcació de les idees de la classe dominant.

Podríem dir també que la possibilitat d'introduir canvis o modificacions en l'escola, per tal de desplaçar antigues visions del món d'acord amb les que aporten sectors socials i polítics històricament desplaçats de les esferes del poder del país, és relativament nova i va molt estretament vinculada a l'aparició de la democràcia. Amb tot, les classes dominants s'han enrocat davant la més mínima modificació que, en definitiva, entenen

com una pèrdua de l'hegemonia de les seues idees a dins l'àmbit del sistema d'ensenyament, al capdavant, la gran indústria de producció i reproducció cultural i social. Aquests canvis a dins del sistema de l'ensenyament, a més, són percebuts per aquestes classes dominants, clarament, com una amenaça al seu estatuts, fins i tot, en els casos més radicals, com una amenaça a la seua pròpia pervivència com a classe. Tot plegat, el treball pedagògic, és capaç de perpetuar-s'hi de forma més duradora que no pas una coacció política l'arbitrarietat que inculca. Excepte si aquest poder polític – adverteixen els autors– recorre així mateix a un treball pedagògic, o siga, a una didàctica específica. De fet, el poder polític sempre està enfrontat al problema de la seua perpetuació o successió. Tanmateix, la teoria de l'*habitus*, com a principi unificador i generador de pràctiques, permet comprendre que la durabilitat, la transferibilitat i l'exhaustivitat d'un hàbit estan estretament lligades a la pràctica.

El treball pedagògic permet al grup o a la classe que delega en l'acció pedagògica la seua autoritat, produir i reproduir la seua integració intel·lectual i moral sense recórrer a la repressió externa i, en particular, a la coerció física. En aquest sentit, el treball pedagògic, és un substitut de la repressió física, i tan eficaç com aquesta a llarg termini. Assegura, també, la perpetuació dels efectes de la violència simbòlica. Té, doncs, una funció claríssima de mantenir l'ordre, o siga, de reproduir l'estructura de les relacions de força entre els grups o les classes, en la mesura en què tendeix, ja siga per inculcació o per exclusió, a imposar als membres dels grups o de les classes dominades el reconeixement de la legitimitat de la cultura dominant i fer-les interioritzar, en mesura variable, disciplines i censures que quan adquireixen la forma d'autonomisme i autodisciplina serveixen millor que mai als interessos, materials o simbòlics, dels grups o classes dominants. D'aquesta manera les classes dominades entendran que la seua cultura és il·legítima. A més, cal tenir en compte encara que el treball pedagògic confirma i consagra l'autoritat pedagògica, és a dir, la legitimitat de l'acció pedagògica i de l'arbitrarietat cultural que inculca, amagant d'aquesta manera encara més l'arbitrarietat de la inculcació i de la cultura inculcada.

L'acció pedagògica primària (educació primària), que es realitza en un treball pedagògic sense cap antecedent (treball pedagògic primari), produeix un hàbit primari, característic d'un grup o una classe, que està en l'origen ulterior de qualsevol altre *habitus*. El treball pedagògic secundari està en funció de la distància que separa l'arbitrarietat cultural imposada de l'*habitus* inculcat pels treballs pedagògics anteriors i, en darrer terme, pel

treball pedagògic primari. S'estableix també una equació de productivitat al relacionar els treballs pedagògics primari i secundari. Així, el grau de productivitat d'un treball secundari es mesura pel grau en què el mode d'inculcació es troba organitzat en funció de la distància entre l'*habitus* a inculcar i l'*habitus* produït pels treballs pedagògics anteriors.

Finalment, i per tal d'arredonir una definició del terme violència simbòlica, Bourdieu i Passeron aborden el concepte de sistema d'ensenyament. Així, segons aquests, "tot sistema d'ensenyament institucionalitzat (SE) deu les seues característiques específiques de la seua estructura i del seu funcionament al fet que li és necessari produir i reproduir, pels mitjans propis de la institució, les condicions institucionals l'existència i persistència de les quals (autoreproducció de la institució) són necessàries per a la realització de la seua funció pròpia d'inculcació com per a la realització de la seua funció de reproducció d'una arbitrarietat cultural de la qual no és el productor (reproducció cultural) mentre la seua reproducció contribueix a la de les relacions entre els grups i les classes (reproducció social)".¹⁶⁸ Comptat i debatut, el sistema d'ensenyament pretén garantir al cos d'agents encarregats d'assegurar la inculcació de les condicions institucionals evitant-los que hagen que recórrer a l'exercici d'un treball escolar heterogeni i heterodox, per la qual cosa els dota, a més, d'una formació homogènia amb instruments homogeneïtzats. Aquest mateix sistema té també el monopoli de producció dels encarregats de la reproducció cultural. Una altra de les funcions importants d'aquest sistema d'ensenyament és la de la producció i reproducció de les condicions institucionals per al desconeixement de la violència simbòlica que exerceix.

Bé, doncs, el valencianisme no només qüestionarà la legitimitat de la universitat o l'escola tot generant una situació oberta de conflicte. Les seues propostes i activisme també faran que se somoguen els ciments ideològics de totes les antigues institucions. Inclús d'aquelles des d'on s'havia divulgat fins aleshores –per bé que de manera molt tènue– el vell pensament valencianista, notablement influenciat per la ideologia dominant. Es tracta d'institucions –bàsicament, Lo Rat Penat– tan inoperants i poc perilloses als ulls del règim que fins i tot dins d'aquestes s'ha pogut desenvolupar una certa activitat subversiva que en el seu punt àlgid ha permés, també –naturalment que en

¹⁶⁸ Pierre Bourdieu i Jean-Claude Passeron (2001), *ibidem*, p. 72.

condicions de clandestinitat– l’aparició de grups com el Front Marxista Valencià, fundat pels germans Condonyer, Bonafont, Antoni Bargues i Enric Tàrrega el 1955, o el sindicat Comissions Obreres, fundat el 1968 també per aquest darrer valencianista històric.

Precisament, Lluís Vicent Aracil en un article publicat el 1966 en *Serra d’Or* (1966)¹⁶⁹ a propòsit de la celebració del primer centenari de *Las Provincias*, suggeria la conveniència que a la història d’aquest segle de vida valenciana s’aplicara l’esquema de classes. La clarividència a l’hora de detectar el conflicte, així com la irriant i desconcertant actualitat dels plantejaments del sociòleg és tan enorme que no ens hem pogut resistir a reproduir bona part del text. La classe dominant, avui representada en bona part pel PP, continua a la defensiva i aferrada als tòpics, enfront del valencianisme progressista. En qualsevol cas, és evident que un gran sector de la societat valenciana s’hi identifica de grat amb l’univers simbòlic i ideològic de la classe dominant. No és només una qüestió política, és clar. Ho és també de gustos estètics, de prejudicis. Aracil recordava en l’article esmentat que darrere de la fundació d’un diari tan influent com *Las Provincias* se situava la classe que va formar part de l’aliança oligàrquica que portà i sostingué la Restauració (1874-1931). Un grup que sobrevisqué i que encarnà el paper de classe dominant al país. “Obra seua”, diu Aracil, “va ésser la Renaixença felibre, així com també l’encunyació i la difusió de tots aquells estereotips que han definit contemporàniament el País: la paella, la barraca i l’Himno regional, per no anar més lluny. El fet que aqueixos clixés, tot i la inconsistència, se sostinguen prodigiosament, tant a dins com a fora del País Valencià, ens fa pensar que l’empremta cultural i ideològica d’aqueixa classe ha estat realment enorme”. Per al sociòleg, “una anàlisi sistemàtica del comportament d’aquesta classe en els diversos plans –econòmic, estètic, polític, social i cultural- ens portaria a conclusions enormement aclaridores. Almenys ens posaria en la pista per a explicar bastants fenòmens”.¹⁷⁰ “(...) No hi ha cap dubte”, explicava, “que la cristal·lització d’un ‘valencianisme’ vagament regional, sucursalment centrípet i intoxicat per una rústica *méfiance anticatalane*, ha estat primordialment obra d’aquesta classe i reflecteix bastant bé les seues incoherències. També han estat, sens dubte, obra d’aquesta classe el deficient desenvolupament econòmic del País i la formidable immobilització històrica en què sembla que estem encallats. Aquesta època

¹⁶⁹ Lluís Vicent Aracil (1966), *Notes sobre un segle de vida valenciana*, núm. 6, *Serra d’Or*, Barcelona.

¹⁷⁰ Lluís Vicent Aracil (1966), *ibidem*, p. 20.

ha estat tan llisa i uniforme, que costa d'establir una perspectiva, a falta de punts destacats de referència. Llorente, Blasco, Sorolla i el mestre Serrano semblen ahir mateix. De fet, no estan superats i és com estiguessen vius encara".¹⁷¹

Segons Aracil, "(...) Així s'explica que, quan Fuster ha fet una crítica acerada d'aquell temps, els patricis actuals s'hagen considerat directament ofesos en el punt més susceptible. La descarada campanya anti-Fuster de l'any 63 i l'ostracisme dictat contra ell ens demostren ben clarament que aqueixes *fuercas vivas* solament són capaces de prendre consciència d'una manera defensiva aferrant-se a les velles mistificacions que tan útils els han estat fins ara. Però qui sembla ambigüitats recull contradiccions, i és això el que ja passa ara. El colossal immobilisme imposat a la vida del País pesa irritantment damunt les noves generacions. L'agressivitat d'aquestes naix de la sensació de veure's agafades en una trampa que les paralitza. Els anacronismes no fan sinó exacerbar una intolerable consciència d'estagnació que, com és natural, estimula la còlera protestatària. I és lògic que la classe dominant esdevinga el focus d'invectives i reprotxes. Els membres de l'estament en qüestió reaccionen indignadament i acusen els crítics de traïdors, nihilistes, antisocials o antipatriòtics. Però el més pedestre sociòleg del coneixement desxifrarà aqueix llenguatge sublimat, denunciant una substitució sistemàtica de termes que es basa en la identificació de la classe amb el País. Aqueixa reacció solemne i obcecada és contraproduent. Impedint o destruint l'entusiasme crític, la classe dominant dóna entenent que es proposa de seguir gravitant com un llast damunt el cos viu del País, de tal manera que confirma les imputacions de què és objecte. D'altra banda, la susceptibilitat exagerada i l'obstrucció irracional són altres tantes proves de mala consciència".¹⁷²

D'altra banda, "en el curs dels anys 60, es perfila al País Valencià una clara polarització de la ideologia patriòtica. D'un costat, queda el patriotisme quietista i voluptuós, que cada vegada sembla més anacrònic. De l'altre, cristal·litza un patriotisme crític i reformista que va en clar increment. La diferència dels dos patriotismes engega una dialèctica incipient, el desenllaç de la qual fóra prematur d'augurar ara. Siga com siga, crec que sí que es pot dir que hi ha un procés en marxa. Per a explicar-ho caldria recórrer segurament al transfons social, però també a la cronologia. Classes i

¹⁷¹ Lluís Vicent Aracil (1966), *ibidem*, p. 20 i 21.

¹⁷² Lluís Vicent Aracil (1966), *ibidem*, p. 21.

generacions hi exerceixen un paper combinat. (...) Els anys recents han aportat experiències que no entendríem, si no les situàvem sobre un fons històric secular, però que hi contrasten fortament. ¿Seran l’anunci d’una època nova? Un vell refrany ens assegura que ‘no hi ha mal que dure cent anys’. ¿Podrem dir que és ara quan tornem a trobar-nos en una inflexió històrica que assenyala el final d’aquests cent anys de vida valenciana? ¿Com seran superades les contradiccions de la nostra *belle époque*? Caldrà que escrutem ben alerta els signes del temps”.¹⁷³

Així doncs, l’aparició i articulació moderna del moviment valencianista en un context històric definit per la resistència d’un règim dictatorial a les aspiracions de canvi va molt més enllà, com veurem, d’una revisió o actualització del concepte de la pròpia identitat dels valencians. La simple reivindicació lingüística, un dels eixos centrals del discurs fusterià (‘la nostra llengua és la nostra pàtria’, arribarà a dir l’assagista d’una manera esclaridora i provocadora alhora) i, per tant, del valencianisme en totes les seues vessants, ja representa en si mateix una amenaça per a les classes dominants del país, la seua hegemonia en un sentit gramscianista i, encara, per al mateix Estat tan identificat amb aquestes.

Com recorda un altre sociòleg, Rafael Lluís Ninyoles, “(...) El poder crea la distància. Les diferències de llenguatge, i més clarament les diferències d’idioma, són un exemple important de distanciació dins de les societats jeràrquicament estratificades. L’aprovació convencional d’un idioma per part d’un sector social, serviria així per a sustentar la barrera entre classes i consolidar l’estructura de domini, salvaguardant-la d’un canvi. En aquest sentit, l’escissió lingüística en dues varietats superposades esdevé l’expressió de les relacions de poder subjacents: assenyala una jerarquia entre grups i els rangs socials. I bé: salta a la vista que l’ús del castellà fou per a l’aristocràcia i l’alta clerecia, en un primer moment –més tard ho seria per a la *landed gentry*–, una qüestió de *distància*: un element clau en la consolidació de llur estructura de domini. Per al poble, en canvi, esdevindria una qüestió de *prestigi*”.¹⁷⁴

¹⁷³ Lluís Vicent Aracil (1966), *ibidem*, p. 21.

¹⁷⁴ Rafael Lluís Ninyoles (2002) *Conflicte lingüístic valencià*, Rafael Lluís Ninyoles, Tres i Quatre, València, p. 46.

Escriu també Aracil, “(...) Com que la llengua és massa important per a la solidaritat (i la viabilitat) del conjunt social políticament organitzat podem preveure que els governants s’afanyaran a dir que és el conjunt social (llegiu el poder establert) qui té el dret legítim i també el deure sagrat de vigilar i orientar convenientment l’ús lingüístic. El paper de la llengua es pot comparar doncs al de l’opinió pública. Massa sovint és quan intenten d’organitzar-la, conduir-la i reprimir-la que els governs en reconeixen la importància. El funcionament (i l’existència) d’un idioma se subordinen aleshores a l’ordre polític. Especialment dins dels Estats-nació plurinacionals, el poder establert tendeix sistemàticament a reforçar (àdhuc a imposar coercitivament) o a prohibir l’ús i el desenvolupament dels diversos idiomes en presència, segons la utilitat que representin per consolidar (o l’amenaça d’afeblir) el consens polític del conjunt i, per consegüent, la base que dona suport als governants”.¹⁷⁵

Un altre sociolingüista, Vicent Pitarch, afirmarà també des d’una òptica molt més militant: “(...) l’alternativa proposada d’impulsar la necessitat de l’ús social del català és certament ambiciosa i arriscada en la mesura que xoca contra l’ordre establert: per això crec que només pot ésser assumida des de conviccions que no reconeixin la validesa d’aquest ordre, ben entès que s’hi comprèn la realitat lingüística però també el control ‘polític’ que regeix aquesta realitat. Ho expressaré en termes directes: l’ordre sociolingüístic s’insereix en un altre ‘ordenament nacional’ establert. Segons això no serà desproporcionat postular que la política lingüística se supedita a la política nacional i, en conseqüència, és incompatible el redreçament dels dominis lingüístics al País Valencià mitjançant les forces polítiques que el controlen, precisament perquè aquestes són adverses a la condició nacional catalana del país”.¹⁷⁶

Convindriem, doncs, que el agents del valencianisme es fan portadors en un moment històric concret d’un discurs de recanvi cultural i social, fins a un cert punt programàtic, el qual serveix d’estímul per a l’articulació d’un moviment social i civil ampli amb connexions a la política que es marca com a fita una transformació general del país de gran abast. Més enllà d’aquest moviment amb uns trets singulars, fins i tot dels partits

¹⁷⁵ Lluís Vicent Aracil (1986) *Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l’Europa nova*, dins de *Papers de Sociolingüística*, La Magrana, Barcelona, p. 27-28.

¹⁷⁶ *El català al País Valencià. Retracció i resistència*, article publicat a *Estudi General*, núm. 4, Universitat de València, Vicent Pitarch, 1984, p. 92.

polítics estrictament nacionalistes, el discurs¹⁷⁷ valencianista aconsegueix d'impregnar la majoria de les diferents forces polítiques implicades en l'enderrocament del franquisme i en la construcció de la democràcia, la qual cosa, inicialment, li confereix una legitimitat social important i, per tant, una notable capacitat d'influència. Aquesta assumptió generalitzada a grans trets del valencianisme per part de les formacions polítiques serà abandonada molt aviat per la dreta, la qual cosa suposarà una minva de legitimitat i d'influència per al moviment. La constatació, també, de l'existència de dos blocs antagònics, la reedició a gran escala de la divisió inicial al si del primer valencianisme dels anys cinquanta. Finalment, l'esclat d'un conflicte social que, a hores d'ara, perdura.

9- L'EDUCACIÓ EN LA CONCEPCIÓ VALENCIANISTA. ALGUNS ASPECTES DEFINITORIS.

9.1 L'escola com a instrument d'emancipació social. El cas de l'escola en valencià.

Del que hem dit fins ara, així com també d'una lectura atenta del que ha estat la producció d'idees de l'escola valencianista, podem assegurar que aquesta naix i es desenvolupa inspirada per una concepció de l'educació democràtica en el seu sentit més

¹⁷⁷ D'acord amb Ariño convé matisar que discurs i ideologia són conceptes complementaris. Així, mentre el discurs designaria la totalitat de les estructures lingüístiques i pràctiques simbòliques mitjançant les quals es produeix sentit i identitat, la ideologia se referiria de forma restringida a aquells aspectes del discurs que són emprats contextualment per a legitimar relacions de dominació del tipus que siguen. Ariño cita en aquest punt Larrain. Diu el sociòleg a *Ideology and Culture Identity. Modernity and the Third World Presence* (1994): El procés discursiu de construir una identitat cultural pot fàcilment esdevenir en ideològic si oculta la diversitat real i els antagonismes de la societat. Totes les temptatives de fixar d'una vegada per totes els continguts d'una identitat cultural i totes les pretensions d'haver descobert la "verdadera" identitat d'un poble poden probablement esdevenir formes ideològiques que són utilitzades per certs grups o classes per al seu propi benefici. Això no obstant, també és veritat que determinades versions de la identitat cultural, especialment aquelles desenvolupades pels grups oprimits i discriminats en la societat, realitzen el paper de ser mitjans de resistència enfront de la dominació i exclusió i no poden, per tant, ser considerades ideològiques. A diferència de les veritats dominants, no amaguen sinó que més aviat subratllen les contradiccions". El valencianisme cultural representà i representa encara en el context polític i social el paper d'un d'aquests grups resistents a un determinat tipus de dominació.

pregó. Aquest fet ens situa també en la perspectiva d'una educació entesa com un instrument fonamental en l'emancipació de les persones.

D'altra banda, els discursos de l'ensenyament valencianista, la procedència en termes ideològics i pedagògics d'un gran nombre de mestres vinculats a aquest, ens remeten a les coordenades teòriques del corrent de l'educació crítica, un punt de vista que no contempla la neutralitat de l'educació, que confia en la transformació social mitjançant el compromís de les persones conscienciades i crítiques amb el sistema i que convé que la praxi connecta l'educació alliberadora amb la transformació de la societat, la qual es percep com a profundament injusta.

Theodor W. Adorno,¹⁷⁸ un dels màxims representants de l'Escola de Frankfurt, assenyala que aquesta idea de l'emancipació descansa en Immanuel Kant i en el seu text, *Què és la Il·lustració?* Kant mantenia que l'home és autoculpable de la seua minoria d'edat quan les causes d'aquesta radiquen en la manca del valor i la decisió necessàries per a disposar d'un mateix sense la direcció d'altri. Adorno, recalca que la democràcia descansa sobre la formació de la voluntat de cada individu particular, tal i com se sintetitza en la institució de l'elecció representativa. Per tal que d'aquest fet no en resulte la desraó, cal donar per suposats el valor i la capacitat de cadascú de servir-se del seu enteniment. Però la capacitat de les persones no els hi ve prefigurada, sinó que dependrà del seu desenvolupament, dels reptes als quals s'enfronte. Caldrà, doncs, que es pugua despertar en qualsevol la possibilitat d'aprendre motivadament, una forma particular, segons el pensador alemany, d'evolució de l'emancipació.

Així mateix, advertirà que cal que els qui creguen que s'ha de caminar en aquest sentit, influesquen per tal que l'educació siga per a la contradicció i per a la resistència. Allò que està en joc, argumenta el filòsof, no és tan sols que la societat continue mantenint en la seua minoria d'edat les persones, sinó també el fet que “qualsevol intent seriós de moure-les cap a l'emancipació —evite intencionadament l'expressió ‘educar-les’—, ha d'enfrontar-se a indescriptibles resistències. Al capdavall, tot el dolent en el món troba immediatament els seus eloqüents advocats que li demostren a un que precisament això que vol, ja fa molt temps que està superat, o ja no és actual, o bé és utòpic”.¹⁷⁹ Adorno

¹⁷⁸ Theodoro W. Adorno, (1998) *Educación para la emancipación*, dins *Educación para la emancipación. Conferencias y conversaciones con Hellmut Becker (1959-1969)*. Edición de Gerd Kadelbach, Ediciones Morata, Madrid.

¹⁷⁹ Theodoro W. Adorno (1998), *ibidem*, p. 126.

convoca a reflexionar a tothom sobre que fàcil resulta la repressió en “el fervor de la voluntat de canvi”,¹⁸⁰ de com els intents de transformar el món de forma eficaç en un qualsevol aspecte específic es veuen immediatament exposats a “l’esclafant força d’allò existent i semblen estar condemnats a la impotència”.¹⁸¹

Aquesta idea de l’emancipació hi serà present també al corpus teòric de Célestine Freinet, pedagog amb una gran influència sobre els primers grups de mestres valencianistes, concretament dels aixoplugats durant el franquisme a la societat centenària Lo Rat Penat i que, amb posterioritat, coincidirien amb d’altres grups amb una orientació marxista molt més clara i, també, compromesos amb uns mateixos objectius. Freinet, diem, orienta bona part del pensament pedagògic dels mestres valencianistes en aquest mateix sentit de l’emancipació. El pedagog es posiciona a la contra d’una escola que al seu parer ja no prepara per a la vida, ni serveix per a la vida, sinó que s’obstina en mirar cap al passat. Escriurà allà pels anys quaranta: “(...) Estem en aquesta situació: una fossa, que cada dia és més profunda, va augmentant la separació entre l’escola pública tradicional, millor o pitjor adaptada a la democràcia capitalista de principis de segle i a les necessitats imperioses d’una classe que sent necessitat de formar les noves generacions, a imatge de la societat que beslluma, l’edificació de la qual ha començat”.¹⁸² Així doncs, “(...) s’imposa una readaptació de la nostra escola pública per a posar al servei dels xiquets d’aquesta meitat del segle XX una educació que responga a les necessitats individuals, socials, intel·lectuals, tècniques i morals de la vida del poble en els temps de l’electricitat, l’aviació, el cinema, la ràdio, el periòdic, el telèfon, la televisió, i en un món que esperem aviat siga el del socialisme triomfant (...)”.¹⁸³

Defensa també que el vertader fi educatiu ha de ser que l’infant desenvolupe al màxim la seua personalitat al si d’una comunitat racional a la qual ell mateix serveix i que li serveix: “(...) Acomplirà el seu destí, elevant-se a la dignitat i la potència de l’home que es prepara així a treballar eficaçment, quan siga adult, lluny de mentides interessades, per a la realització d’una societat harmoniosa i equilibrada. (...) l’escola del demà se centrarà en el xiquet com a membre de la comunitat. Es tracta d’un vertader

¹⁸⁰ Theodoro W. Adorno, (1998), *ibidem*, p. 127.

¹⁸¹ Theodoro W. Adorno, (1998), *ibidem*, p. 127.

¹⁸² Célestine Freinet (1996), *La escuela moderna francesa*. Ed. Morata, Madrid, p. 25.

¹⁸³ Célestine Freinet (1996), *La escuela moderna francesa*. Ed. Morata, Madrid, p. 27.

ressorgiment pedagògic, racional, eficaç i humà, que ha de permetre al xiquet accedir al seu destí d'home amb la màxima potència.(...)”.¹⁸⁴

D'altra banda, l'autor adverteix també que, “(...) tret d'algunes rares excepcions, l'escola no es troba mai a la avantguarda del progrés social. (...) El feudalisme tingué la seua escola feudal; l'Església posseí una educació peculiar, el capitalisme ha engendrat una escola bastarda, amb la seua parloteria humanista que disfressa la seua timidesa social i la seua immobilitat tècnica. Si el poble accedeix al poder, tindrà la seua escola i la seua pedagogia (...)”.¹⁸⁵

Freinet, només és, però, un dels molts referents importants del model pedagògic al voltant del qual s'aglutinen els membres de l'escola valenciana. Tot plegat, els objectius i les orientacions semblen haver anat parells –com ja hem apuntat– a les idees de la nova sociologia de l'educació, la qual ha comptat amb teòrics com ara, Henry Giroux, defensor d'una escola i d'uns agents educatius partidaris de la lluita per l'emancipació amb l'objectiu d'assolir una societat vertaderament democràtica i igualitària. Per al teòric nord-americà un dels principals objectius ideològics i polítics del professors vistos com a intel·lectuals serà, “(...) desembullar la troca referent al mode en què les escoles reproduïxen la lògica del capital a través de les formes ideològiques i materials de privilegi i dominació que estructuraven les vides d'estudiants de diverses agrupacions basades en la classe social, el sexe i l'ètnia. (...) En la visió del món dels tradicionalistes, les escoles són simplement llocs on s'imparteix instrucció. S'ignora sistemàticament el fet que les escoles són també llocs culturals i polítics, el mateix que la idea que representen àrees d'acomodació i contestació entre grups culturals i econòmics amb diferent nivell de poder social. Des de la perspectiva de la teoria educativa crítica, els tradicionalistes deixen de costat importants qüestions al voltant de les relacions existents, entre coneixement, poder i dominació. (...)”.¹⁸⁶

En canvi, i a diferència dels tradicionalistes, els teòrics radicals no contempen el coneixement escolar com quelcom objectiu, destinat simplement a allò transmés als

¹⁸⁴ Célestine Freinet (1996), *ibidem*, p. 28-29.

¹⁸⁵ Célestine Freinet (1996), *ibidem*, p. 32.

¹⁸⁶ Henry Giroux (1990), *Los profesores como intelectuales* dins *Los profesores como intelectuales*, Paidós, Barcelona, p. 32.

estudiants sinó “com una representació particular de la cultura dominant, un discurs privilegiat construït a través d’un procés selectiu d’èmfasis i exclusions”.¹⁸⁷

Fet i fet, per a Giroux, que en aquest punt segueix fil per randa les formulacions teòriques de Pierre Bourdieu, la cultura dominant, lluny de mantenir-se neutral en les escoles, es caracteritza per “ordenar selectivament i legitimar formes de llenguatge, relacions socials, experiències vitals i modes de raonament privilegiades. En aquesta visió la cultura apareix lligada al poder i a la imposició d’un conjunt específic de codis i experiències de la classe dominant”.¹⁸⁸ I encara, “(...) la cultura escolar, s’afirma, actua no sols confirmant i privilegiant els estudiants procedents de les classes dominants, sinó també desqualificant, per mitjà de l’exclusió i l’insult, les històries, experiències i somnis de grups subordinats”.¹⁸⁹

Creu l’autor que cal contemplar les escoles com a esferes públiques democràtiques, com a llocs democràtics dedicats a potenciar de diverses formes a la persona i a les societats en comptes de definir-les com a extensions del lloc de treball o com a institucions d’avantguarda en la batalla, contra els mercats internacionals i de la competència estrangera. Aquestes escoles com a esferes públiques democràtiques es construeixen a l’entorn de formes d’investigació crítica que ennobleixen el diàleg significatiu i de la responsabilitat social. “(...) aquest discurs”, afirma, “tracta de recobrar la idea de democràcia crítica entesa com un moviment social que impulsa la llibertat individual i la justícia social (...) el discurs de la democràcia du inherent la idea que les escoles són llocs contradictoris i reproduïxen la societat general, però, al mateix temps, converteixen espais capaços de resistir la lògica dominant d’aquesta mateixa societat. Com a ideal, el discurs de la democràcia sosté quelcom més programàtic i radical. En primer lloc, apunta al paper que professors i administració poden acomplir com a intel·lectuals transformatius”.¹⁹⁰ Uns intel·lectuals transformatius el paper dels quals no és cap altre, segons aquest sociòleg, que el de desenvolupar pedagogies contrahegemòniques, proporcionant no tan sols als estudiants sinó a tota la societat, un sentit crític. Uns estudiants que hauran estat educats en l’acció transformadora’, és a

¹⁸⁷ Henry Giroux (1990), *ibidem*, p. 32.

¹⁸⁸ Henry Giroux (1990), *ibidem*, p. 32.

¹⁸⁹ Henry Giroux (1990), *ibidem*, p. 33.

¹⁹⁰ Henry Giroux (1990), *ibidem*, p. 35.

dir, “educats per al risc, per a l’esforç pel canvi institucional, i per a la lluita tant *contra* l’opressió com *a favor* de la democràcia de les escoles en altres esferes públiques i en la societat en general”.¹⁹¹

Per altra banda, considera que hi ha alguns conceptes amb implicacions metodològiques importants per aquells professors i investigadors que assumeixen el paper d’intel·lectual transformatiu que cal tenir en compte. Un d’aquests conceptes és el de ‘memòria alliberadora’, és a dir, “(...) el reconeixement d’aquells casos de sofriment públic i privat les causes dels quals i manifestacions exigeixen comprensió i actitud compassiva. Els educadors crítics haurien de començar amb les manifestacions de sofriment que constitueixen condicions passades i immediates d’opressió. El fet de descobrir l’error del sofriment passat i la dignitat i solidaritat de la resistència ens fa prendre consciència de les condicions històriques que donen lloc a aitals experiències. Aquest concepte de memòria alliberadora, a més de recuperar perillous exemples del passat, centra la nostra atenció en el subjecte que sofreix i en realitat dels qui són tractats com ‘els altres’”.¹⁹² Serà una vegada que l’haguem assumit que podrem començar a comprendre, “l’existència humana i la necessitat que tots els membres d’una societat democràtica contribueixin a transformar les condicions socials actuals de forma que s’eliminen aquests sofriments en el present. La memòria alliberadora assenyala el paper que els intel·lectuals poden assolir com a part d’una xarxa pedagògica de solidaritat destinada a mantenir viu el fet històric i existencial del sofriment, a desvetllar i analitzar aquelles formes de coneixement històric que han estat suprimides o ignorades i a través de les quals redescobrim (*com diu Michel Foucault*) els ‘efectes rupturistes del conflicte i de la lluita. La memòria alliberadora representa una declaració, una esperança, una advertència en forma de discurs al voltant que la gent no es limita a sofrir sota els mecanismes de la dominació, sinó que també resisteix. És més, la resistència va unida sempre a formes de coneixement i comprensió que són els requisits tant per a respondre amb un ‘no’ a la repressió com per a dir-li un ‘sí’ a la dinàmica de lluita i a les possibilitats pràctiques a què es dirigeix”.¹⁹³ Així mateix, manté que el concepte ens fa ‘recordar’ la determinació de veritats alternatives i contrahegemòniques, atia el record de moviments socials que no sols resisteixen sinó que transformen en el seu propi

¹⁹¹ Henry Giroux (1990), *ibidem*, p. 35.

¹⁹² Henry Giroux (1990), *ibidem*, p. 37.

¹⁹³ Henry Giroux (1990), *ibidem*, p. 37.

interés el que significa el concepto a fi, asegura, de “desenvolupar solidaritats entorn a un horitzó alternatiu de possibilitats humanes (...)”.¹⁹⁴

També li preocupa el joc del poder, això és, la relació d'aquest amb la memòria per tal com, segons recorda que assenyala Michel Foucault, aquest no tan sols produeix coneixement que distorsiona la realitat sinó que, alhora, produeix una peculiar versió de la 'veritat', uns 'efectes de veritat', reblarà Sharon Welch.¹⁹⁵

Un altre dels molts aspectes que abordarà Giroux serà el de la qüestió de l'hegemonia cultural. Tot seguint les petges de Gramsci, Bourdieu i Basil Bernstein recordarà com “la societat dominant no es limita a distribuir béns materials, sinó que a més reproduceix i distribueix capital cultural (...) aquells sistemes de significats, gust, disposicions, actituds i normes que directament o indirecta estan definides per la societat dominant com socialment legitimades. (...) Des d'aquesta perspectiva, la reproducció d'una societat, està en íntima connexió amb la producció i la distribució dels missatges culturals. Com a tal, l'aparell cultural encarregat de reproduir la cultura dominant i de comunicar-la al públic esdevé un assumpte públic molt important. De fet, la cultura no és contemplada actualment com una expressió ideològica de la societat dominant, sinó que a més, té una referència concreta a la forma i l'estructura de la tecnologia que comunica els missatges que 'fixen els ciments morals i psicològics del sistema polític i econòmic' (*Dreitzel, Political Meaning of Culture*)”.¹⁹⁶

Les coincidències de les idees de Giroux amb les dels ensenyants valencianistes són evidents. Així mateix, i com ja hem assenyalat, els pronunciaments de l'escola en valencià a favor d'una educació emancipadora han estat nombrosos al llarg de la seua història més recent. Recordem només com defineix el mestre Vicent Pascual Granell l'escola valenciana, això és, com un col·lectiu format per ensenyants que tenen l'objectiu d'assolir una educació democràtica i solidària, amb una ferma consciència nacional. Seran valors que conviuran amb d'altres com ara els d'una educació no

¹⁹⁴ Henry Giroux (1990), *ibidem*, p. 37.

¹⁹⁵ Sharon Welch (1985), *Communities of resistance and Solidarity: A Feminist Theology of Liberation*, Orbis Press, Nova York. Citat per Giroux (1990) en *Los profesores como intelectuales* dins *Los profesores como intelectuales*, Paidós, Barcelona.

¹⁹⁶ Henry Giroux (1990), *Cultura de Masas y ascenso del nuevo analfabetismo: consecuencias para la lectura*, dins de *Los profesores como intelectuales*, p. 124.

sexista, igualitària, partidària de la multiculturalitat, on s'inculca el respecte pel medi ambient, valors tots propis d'una mentalitat progressista.¹⁹⁷

Alguns dels centres d'ensenyament en valencià manifesten clarament aquesta vocació. Així, doncs, La Masia, es presenta com una escola alternativa on “s'intenta formar persones, tot transmetent uns valors que els faça créixer, sobretot com a individus socials que assumeixen per igual uns drets i unes obligacions”. En definir-se com a escola valenciana afegixen: “(...) amb tot el que implica de pertinença a l'àmbit cultural català, evidenciant la consciència de poble amb identitat pròpia i així, des de la nostra particularitat, poder arribar a valorar i respectar la riquesa dels altres pobles i les seues cultures”. Així mateix, consideren molt important que el seu alumnat “entenga amb profunditat la indefinició de la nostra història, el fals conflicte lingüístic i la consegüent desvertebració del nostre país”. Per als responsables educatius d'aquest centre l'educació és, “la via més adequada per a garantir el principi d'igualtat d'oportunitats, construir una societat més justa, solidària i progressista”. Altrament, l'escola “per la seua pròpia naturalesa” cal que siga, “científica, experimental i laica”. Ha de facilitar, en definitiva, “la formació d'un mètode d'anàlisi de la realitat als alumnes i les alumnes, així com la formació de criteris i opinions pròpies, descobrir el seu medi, situar-se en el món actual, esbrinar les condicions de vida material, de treball, de l'organització social i la influència d'aquestes en el medi ambient per tal d'aconseguir un canvi actitudinal que permeta al nostre alumnat actuar amb coherència, sentit comú i visió crítica, i intentar buscar i aplicar solucions.”

Es garanteix també la igualtat d'oportunitats educatives pel que fa a valors, actituds, continguts i activitats entre “persones de sexe diferent, individualment diferents i socialment iguals”. No es deixa de banda tampoc la qüestió del professorat en el sentit de dotar-lo d'una praxi conscient, tema tan central en el corpus teòric de l'educació crítica. El seu és un projecte i una praxi feta des de “mètodes absolutament democràtics”.

¹⁹⁷ La preocupació mediambientalista està molt present en l'escola valenciana. Per entendre la complexitat d'aquesta qüestió pot resultar d'una enorme utilitat la lectura dels nombrosos textos dedicats a l'ecologia del sociòleg Ernest Garcia, entre d'ells, *Medio Ambiente y sociedad. La civilización y los límites del planeta*. Alianza, Madrid, 2004.

En el cas de La Gavina l'objectiu és “educar en un clima afectiu que estímul la lliure expressió i l'autonomia dels infants, en el respecte profund envers els altres, en l'estima per la natura i pel país, tenint l'ús del valencià com a vehicle d'aprenentatge, cultura i ciència. A més, es vol fomentar una actitud crítica i investigadora que “mitjançant la comunicació i el treball, es convertesca en la base de la seua formació i l'adquisició de nous aprenentatges”. L'alumne, és, per descomptat, el protagonista absolut del model.

A La Nostra Escola Comarcal les famílies i els treballadors cooperen per oferir “un Projecte Educatiu de Qualitat mitjançant l'adequació als canvis socials, educatius i tecnològics, per tal d'aconseguir una formació plurilingüe, integral i humana del nostre alumnat”. S'autodefineix com una escola arrelada al seu entorn que treballa per ser capdavantera en “l'aprenentatge d'idiomes, l'ús de les noves tecnologies, compromesa amb la millora contínua, respectuosa amb el medi ambient, i un referent social en temes com l'Educació en valors, l'atenció a la diversitat i el tractament individualitzat d'alumnes i famílies”.

En el cas de l'Escola Les Carolines el professorat manifesta treballar en programes innovadors per tal de “donar a l'alumnat el suport, els coneixements, la formació i la confiança necessaris per a desenvolupar la seua personalitat i aconseguir una integració en la societat, respectant valors com la solidaritat, la tolerància, la igualtat i el diàleg”. En aquest centre, “l'alumnat”, s'assegura, és l'autèntic protagonista”.

Són només alguns exemples –en aquest cas de projectes cooperatius concertats amb l'administració pública– d'un model d'escola que començà a articular-se en els entorns del que fou el moviment de renovació pedagògica¹⁹⁸ dels anys setanta, just en un moment d'enorme crisi del sistema educatiu, ja aleshores amb una enorme insuficiència de recursos, massificat, afectat per uns altíssims índexs de fracàs escolar i contestat

¹⁹⁸ Les fonts pedagògiques d'aquests s'hi troben en Freinet, Ferrer i Guàrdia, Montessori o Giner de los Ríos. El 1988 va nàixer la Federació de Moviments de Renovació Pedagògica del País Valencià (MRPPV), la qual es marcava entre els seus objectius la defensa d'una escola pública, democràtica, popular i valenciana. La federació, a més, defensava la creació d'un marc amb tot els col·lectius implicats amb l'escola per a transformar la seua realitat des d'una perspectiva cultural i social, progressista i d'esquerres. Es dona el cas que el febrer de 2010 el Govern presidit per Francisco Camps va decidir excloure de l'inactiu Consell Escolar Valencià l'únic representant de la Federació i va augmentar el nombre de membres de l'anomenada administració educativa, és a dir, al capdavant de representants afins al propi sistema. Sobre aquest tema podeu llegir la carta oberta adreçada al conseller Font de Mora del president d'aquesta entitat, *Carta oberta al molt honorable conseller d'Educació, Josep Vicent Bataller i Ferrando, Levante*, 6 de febrer de 2010, en línia.

rotundament pel conjunt dels seus treballadors, que sovint es veien obligats a ensenyar en condicions lamentables.

Des d'aquest moviment es va organitzar el 1976 la I Escola d'Estiu del País Valencià inspirada en l'experiència catalana d'escoles d'estiu represa el 1965 i que tenia el seu origen en la I Escola d'Estiu de 1914, impulsada per la Mancomunitat de Catalunya i a la qual van assistir també mestres valencians.¹⁹⁹ La iniciativa quallà després d'un primer intent el 1975 que fou avortat a causa de la prohibició per part del ultraconservador Governador Civil de València, Oltra Moltó.²⁰⁰

Darrere de tota aquesta activitat ja hi havia uns antecedents d'una certa solidesa. Durant el curs 1966/1967 Carme Miquel i Diego començà a treballar el text en valencià a l'escola pública de Tavernes de la Vallidigna, a la Safor, alhora que impulsava l'edició del diari escolar, *Digna Vall*. El curs següent el valencià ja s'havia introduït com a opcional al segon ensenyament en els instituts de Vila-real, Onda, Sagunt i a la filial que el prestigiós institut Lluís Vives de València tenia en la població d'Alaquàs. Un any després començà a funcionar també la primera escola en valencià, Tramuntana, a la població del Vedat de Torrent, molt a prop de la capital. Els impulsors d'aquella experiència pionera foren Adela Costa, Enric Alorisa i Carme Mira, mestres que havien format part de la secció. Paral·lelament, el 1971, es creà el Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma, autèntic embrió d'Acció Cultural del País Valencià, amb la intenció de promoure la relació amb els mestres que introduïen el valencià en les aules. Aquell any ja s'impartí valencià en escoles d'arreu del país mentre que algunes entitats cíviques a Alcoi, Algemesí, Elx, Alzira o Alberic entre d'altres, organitzaren classes per a aprendre'l. L'escola valenciana rebria, a més, l'aportació de persones com el frare mallorquí Pere Riutort instal·lat a València després d'haver-se vist obligat a sortir de

¹⁹⁹ Sobre les escoles d'estiu catalanes Marta Mata i Garriga (1985), *L'Escola de Mestres Rosa Sensat, Perspectives de educació comparada*, número 1, Unesco, París, traducció al català de Jordi Tomàs.

²⁰⁰ La sol·licitud fou cursada per Ferran Zurriaga el 25 de juny de 1975 com a president de l'Associació per la Correspondència i la Impremta a l'Escola (ACIES), formada a partir d'una escissió de la Secció de Pedagogia de Lo Rat Penat. Zurriaga sol·licità el permís per a la celebració de la I Escola d'Estiu del País Valencià, com a "curset de formació del professorat, dins de les tècniques i mètodes pedagògics" que defensava ACIES, al·legant que es faria en valencià o castellà segons l'acord dels seus participants. Estava previst que l'escola se celebrara del 2 al 6 de setembre a les Escoles Professionals de Sant Josep de València. Vegeu Albert Sansano Estradera (2003), *L'escola que volem. 25 anys de l'Escola d'Estiu del País Valencià a l'Horta*, Tàndem, València.

l'illa principalment a causa d'haver estat un dels capdavanters més actius de la introducció del català en l'ensenyament.

Per entendre, però, com es va arribar a l'organització de la I Escola d'Estiu cal parlar també del naixement el curs 1965-1966 del Seminario de Pedagogía de València, constituït en Comisión de Estudios Pedagógicos del Colegio Oficial de Doctores y Licenciados.²⁰¹ Influïts pels corrents pedagògics francesos progressistes i integrat per mestres d'ideologia marxista, el Seminario, treballava per la democratització de l'ensenyament des de l'abordatge de problemes com la necessària renovació de la pedagogia o el de les desigualtats socials a l'escola. El 1975, en el context d'un treball d'abast estatal realitzat pels diferents col·legis de doctors i llicenciats, el Seminario publicà el document "Una alternativa para la enseñanza en el País Valenciano",²⁰² tot plegat segons Luis Miguel Lázaro una acurada reflexió, "amb un cos pedagògic debatible però consistent, que és el resultat d'una dècada de lectures, de formació, de reflexions i propostes de canvi en educació en una perspectiva de renovació pedagògica".²⁰³ Es tractava en definitiva de lluitar contra el classisme en les aules, contra el fracàs escolar, de defensar l'escola activa, apostar per la formació polivalent i pel treball col·lectiu a l'aula. Tot –assenyala Lázaro– en absència de cap monopoli ideològic, amb llibertat de càtedra per al professorat i respecte envers totes les creences. Segons el Seminario, el sistema educatiu era un servei públic que calia que estiguera garantit per l'Estat i que fóra obert i flexible, a més de tenir en compte la realitat del País València. Això suposava també la introducció del bilingüisme per tal d'avançar en la normalització lingüística en tots els àmbits socials. Els continguts dels programes, a més, reflectien la realitat històrica, social, econòmica, política i cultural del país. Entre el 31 de maig i el 5 de juny de 1976 es va celebrar també la I Setmana de l'Ensenyament al País Valencià, un seguit de conferències i taules rodones amb representants de diferents col·lectius d'ensenyants, cívics i culturals a fi d'articular una

²⁰¹ Vegeu Luis Miguel Lázaro Lorente (2004), *El Seminario de Pedagogía del Colegio oficial de Doctores y Licenciados de València: la lluita per la democratització de l'educació i la utopia pedagògica, 1966-1976*, en *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 7.

²⁰² "Una alternativa para la enseñanza en el País Valenciano", *Escuela 75*, núm. 1, maig de 1975.

²⁰³ Luis Miguel Lázaro (2004), *ibidem*, p. 324.

discussió a l'entorn dels aspectes considerats més polèmics com ara l'escola privada, la gestió democràtica, el sindicat d'ensenyants, l'ensenyament i l'Estatut d'Autonomia.²⁰⁴

La referència a aquesta fita històrica de la I Escola d'Estiu del País Valencià no té res de gratuïta. Cal tenir present que aquella iniciativa suposà també el primer precedent de les actuals Trobades en Valencià, una de les manifestacions públiques més importants de l'actual escola en valencià. D'altra banda, grups de mestres procedents d'aquests moviments de renovació seran també els impulsors de la fundació a les acaballes del franquisme de les primeres escoles compromeses amb la recuperació lingüística i seguidores dels preceptes d'una educació per l'emancipació: Tramuntana (després La Masia), Nostra Escola Comarcal i les Carolines a València; La Gavina; El Rotgla a Castelló i Aire lliure a Alacant.

L'escola d'estiu, celebrada del 30 de juny al 5 de juliol de 1976, plantejava quatre temes generals de discussió, l'escola pública, la gestió democràtica, l'ensenyament i l'Estatut d'autonomia i la constitució d'un Sindicat de l'ensenyant, com hem vist temes tots tractats en la I Setmana de l'Ensenyament del País Valencià. L'escola pretenia ser “un intent de renovació pedagògica, arrelat en la realitat social i nacional del País Valencià, i enfocada cap a la normalització lingüística i cultural, per tal d'aconseguir, aviat, una Escola Popular Valenciana”.²⁰⁵ Per tant, calia que fóra pública, és a dir, al “servei de les classes populars” i “finançada amb diners públics depenent dels òrgans de governs autònoms de les diferents nacionalitats”.²⁰⁶ Tot i que la construcció d'aquesta restava “obstaculitzada” per l'escola privada, la qual calia que desapareguera per la via de la transformació i no pas per la via de la nacionalització i estatalització en base a l'expropiació, atés que tota política d'expropiació exigia un ampli consentiment popular expressat lliurement en les urnes.

²⁰⁴ Dolores Sánchez (1976) *I Setmana de l'Ensenyament al País Valencià*, *Boletín del Colegio Oficial de Doctores y Licenciados de Valencia*, València, citat per Luis Miguel Lázaro Lorente (2004), *El Seminario de Pedagogia del Col·legi oficial de Doctors i Llicenciats de València: la lluita per la democratització de l'educació i la utopia pedagògica*, 1966-1976, *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 7.

²⁰⁵ *Conclusions de la 1ª Escola d'Estiu del País Valencià* (1977), Tres i Quatre, València, p. 26.

²⁰⁶ *Conclusions de la 1ª Escola d'Estiu del País Valencià* (1977), *ibidem*, p. 27.

Confluïran en aquell primer “encontre massiu d’ensenyants”, explica Albert Sansano,²⁰⁷ els mestres que treballaven per una escola pública procedents del freinetisme, centrats en el camp de les tècniques pedagògiques i la normalització lingüística, i els que des del Col·legi de Doctors i Llicenciats de Ciències i Lletres, –especialment des del Seminari de Pedagogia– treballaven per l’Escola Democràtica procedents d’organitzacions polítiques d’esquerres com ara Bandera Roja, Partits Socialista d’Alliberament Nacional (PSAN) o Partit Comunista d’Espanya. La comissió organitzadora estava formada per l’Associació per la Correspondència i la Impremta a l’Escola (ACIES), l’Associació d’Antics Alumnes de l’Escola Normal, l’Agrupament d’Ensenyants de Formació Professional, el Col·legi de Doctors i d’Ensenyants de Ciències i Lletres i l’Institut de Renovació Pedagògica, representats per Pilar Calatayud, Maria Conca, Maria Jesús Herrero, Mercè Madrid, Carme Miquel, Dolors Sánchez, Rosa Serrano i Olga Quiñones. Una composició, adverteix Sansano, ben heterogènia que no va impedir, això no obstant, assolir un consens bàsic i fins i tot el protagonisme de les tendències més valencianistes tal i com proven algunes dels documents o el fet que la mateixa escola se celebrara sota el marc del Congrés de Cultura Catalana²⁰⁸ i en col·laboració amb el Secretariat de la Llengua, que s’encarregà de les animacions a través de persones com Josep Lluís Pitarch.

Els documents tornen a evidenciar una vegada més la militància del valencianisme en una educació per l’emancipació. Des de l’autoanomenat ‘Grup de la funció social de l’escola’ s’assegurava que els continguts que es transmetien a les aules constituïen una gran part de les idees dominants de l’època, “una aplicació separada del món i de la seua representació (ciència, religió, poder, ordre, mercaderia, la representació del món mediatitzada per imatges, etc.): *la ideologia dominant*”.²⁰⁹ Altrament, es recordava que dins de la societat de classes, com a mitjà de producció capitalista, la ideologia

²⁰⁷ Albert Sansano Estradera (2003), *L’escola que volem. 25 anys de l’Escola d’Estiu del País Valencià a l’Horta*, Tàndem, València.

²⁰⁸ El Congrés de Cultura Catalana naix el 28 de gener de 1975 amb l’aprovació unànime de la Junta de Govern del Col·legi d’Advocats de Barcelona. L’objectiu d’aquest congrés és la defensa de la cultura catalana i s’impulsa amb dos objectius: arribar a unes conclusions de cara al futur i establir els defectes d’estructura i les llacunes de cada àmbit de la cultura catalana provocades per una situació anormal com havia estat la dictadura. D’altra banda, es tractava de marcar les línies que havia d’agafar la normalització cultural dins del nou marc democràtic. El moment coincidí amb la reivindicació de l’ús públic i escolar del català. El coordinador al País Valencià del Congrés fou el vila-realenc Xavier Albiol, en aquell moment vinculat professionalment a l’estructura empresarial d’Eliseu Climent i més tard un dels consellers àulics més ben situats en l’entorn del president de la Generalitat, el socialista Joan Lerma.

²⁰⁹ *Conclusions de la 1ª Escola d’Estiu del País Valencià* (1977), *ibidem*, p. 57.

dominant serà la ideologia de la classe dominant, la qual exerceix el seu poder mitjançant l'Estat i és l'escola una dels seus aparells ideològics. "En conseqüència", s'afirmava, "l'escola està al servei de la classe dominant, i l'ensenyament no és més que un instrument en mans d'aquesta classe".²¹⁰ Al fil d'aquesta reflexió el grup determinava que:

"-El mestre deu lluitar contra el dogmatisme i el centralisme de l'ensenyament i contra la seua estructura jeràrquica. Els ensenyants han d'aspirar a una escola, no neutra, sinó pluralista, que reculla la lluita de classes del proletariat, i hem de fomentar el treball col·lectiu a tots els nivells.

-L'ensenyant, com a assalariat, està inclòs en la classe treballadora i, en conseqüència, ha de lluitar amb ella. La defensa dels seus interessos deu començar a nivell de barri, perquè els interessos dels pares dels alumnes i els dels mestres són comuns.

-La lluita contra la selectivitat a tots els nivells de l'ensenyament. L'escolarització total. La unificació de tots els tipus d'ensenyament. La millora dels mitjans econòmics i pedagògics. I una escolarització de 28 alumnes per classe".²¹¹

El grup acabava dedicant un homenatge a la figura de Ferrer i Guàrdia per tal com consideraven que la seua obra pedagògica havia estat la primera al servei de la classe treballadora.

La "qüestió nacional" serà un altre dels aspectes centrals de l'escola valenciana. Fet i fet, el concepte d'una educació emancipadora abraça de ple també la qüestió dels pobles i cultures oprimits. Opressió de classes i opressió nacional són qüestions que sovint solen anar lligades i aquest serà, sens dubte, el punt de vista des del qual el valencianisme abordarà la problemàtica nacional del país. Alliberament de classe i alliberament nacional es convertiran, doncs, pràcticament, en dos termes del tot indissociables. El País Valencià serà o no serà d'esquerres, arribarà a sentenciar Joan Fuster en el marc de la seua concepció dualista del país, al nostre entendre encara avui vigent com a explicació possible de la seua realitat social.

²¹⁰ *Conclusions de la 1ª Escola d'Estiu del País Valencià* (1977), *ibidem*, p. 58.

²¹¹ *Conclusions de la 1ª Escola d'Estiu del País Valencià* (1977), *ibidem*, p. 58-59.

Tot plegat, la “qüestió nacional i les actituds polítiques” va ser el tema de discussió de l’assemblea celebrada en la darrera sessió d’aquella primera escola d’estiu. Els mestres aplegats van concloure que:

“1-La constatació històrica que les classes hegemòniques, al nostre país, un cop esdevingudes dominants, han estat classes anti-nacionals.

2-Que, en conseqüència, la lluita contra l’opressió nacional ha estat protagonitzada exclusivament per les classes populars o subalternes.

3-Que l’opressió nacional és una conseqüència, doncs, de l’opressió de classe.

4-Que l’opressió nacional que pateix el poble del País Valencià, juntament amb la resta dels Països Catalans, s’inscriu en el marc d’opressió de totes les nacionalitats sotmeses per la burgesia al si d’estats capitalistes.

5-Que aquesta opressió es realitza des d’un aparell estatal burgés, en el qual participa plenament la burgesia de la nació oprimida juntament amb la resta de les burgesies d’arreu del territori de l’estat.

6-Que aquesta opció estatal de la burgesia de la nació oprimida no invalida determinades divergències que controlen més directament l’aparell estatal, divergències que fins i tot es manifesten en actituds oportunistes de recolzament de les reivindicacions nacionals.

7-Que la lluita contra l’opressió nacional, en una nacionalitat oprimida al si d’un estat burgés, ha d’ésser assumida i encapçalada per la classe obrera i les altres classes populars, i implica la conquesta de poders polítics a l’interior de la nacionalitat oprimida en qüestió, com ho és, per exemple, la constitució de governs autònoms.

8-Que la consciència de l’opressió nacional és una arma fonamental en totes les etapes de la lluita de les classes populars pel seu alliberament. Per exemple, ara, en la lluita per la democràcia, ha estat manifestat així, ben palesament, als darrers i més importants actes de masses realitzats al País Valencià des de l’any 1939, amb crits constant de ‘País Valencià’ i ‘Estatut d’Autonomia’”.²¹²

Trobem, doncs, que queda suficientment constatada aquesta vocació de l’escola en valencià per una educació de l’emancipació, contrahegemònica en el sentit més radical del terme, democràtica, amb una clara vocació de servei a les classes populars. Un posicionament que tant havia d’irritar el bloc conservador valencià i, encara ara, just en

²¹² *Conclusions de la 1ª Escola d’Estiu del País Valencià (1977), ibidem, p. 60-61.*

un temps –tal com adverteixen Giroux i Peter McLaren referint-se a la situació dels Estats Units-, en què la vida pública es decanta a favor dels valors i els interessos dels rics i dels privilegiats. Una època en què, “l’avarícia ha reemplaçat la compassió, i la cerca de beneficis condemna els interessos socials a una espècie d’amnèsia individual i social” i on “el nou discurs de la ideologia neoconservadora i *yuppie* suposa un perill no sols per als pobres, les minories, les dones i els vells, sinó també per a les escoles públiques de la nació, per als seus serveis socials i organismes de benestar social”.²¹³

Diran Giroux i MacLaren que “(...) el missatge central és que els ultraconservadors han llançat un atac a gran escala contra el significat i les possibilitats d’un raonament crític i dels valors democràtics. Aquelles esferes públiques que podrien oferir un espai crític per al desenvolupament de moviments socials o servir de suport a pràctiques socials oposidores compatibles amb els impulsos més importants de la democràcia han esdevingut objecte de rebuig ideològic i menyspreu per part dels grups de dretes tant dins com fora del govern, i en molts casos es pretén eliminar-los de l’horitzó de la vida pública nord-americana. (...) Als ultraconservadors els agradaria convertir les escoles públiques en institucions que s’aproximaren a una barreja d’escola dominical, economat de la companyia i museu del “vell oest”. La ideologia industrial, el sectarisme religiós i la uniformitat cultural aporten la base per a construir escoles públiques d’acord amb la imatge política dels promotors de la política reaccionària”.²¹⁴

Cal fer notar que encara que fets als anys noranta, els comentaris de Giroux i McLaren són de plena actualitat en el moment actual. No en va, els noranta foren els anys en què Ronald Reagan i George H. W. Bush als Estats Units i de Margaret Thatcher i John Major a Anglaterra, dirigiran la reconquesta del capitalisme dels espais de poder ocupats per les democràcies. Tot els indicis apunten, doncs, a una reconquesta que comença a deixar sentir de forma molt punyent en la societat valenciana i en el conjunt de les societats europees. Al congrés *Comparative Education Society* celebrat a Londres el juliol de 2002 es plantejà, tal i com recorda Antonio Viñao, si estàvem al davant del principi del final dels sistemes educatius tal i com els havíem conegut fins aleshores. Tot plegat els congressistes albiraven símptomes del desplaçament de la institució

²¹³ Henry Giroux i Peter McLaren (1990), *La educación del profesor y la política de reforma democrática* dins *Los profesores como intelectuales. Hacia una pedagogía crítica del aprendizaje*, Paidós, Barcelona.

²¹⁴ Henry Giroux i Peter McLaren (1990), *ibidem*, p. 226-227.

escolar per les noves formes d'ensenyament i aprenentatge propiciades per les tecnologies en “la fal·laçment anomenada societat de la informació i coneixement”.²¹⁵

Altrament, s'observava un desplaçament de les formes de provisió d'educació de l'àmbit nacional al local, una internacionalització deguda a la globalització i la irrupció de les agències i instàncies privades integrades o no en el sistema educatiu formal. Les polítiques educatives neoliberals necessiten, segons Viñao, que cita Dale, els Estats i els sistemes educatius. Entenent que un sistema educatiu nacional, segons Viñao, que amplia la definició clàssica de Margaret S. Archer,²¹⁶ implica l'existència d'una xarxa o conjunt d'institucions educatives d'educació formal diferenciades per nivells o cicles relacionats entre si; gestionades, supervisades o controlades per agències i agents públics; costejades, al menys parcialment, per alguna o algunes de les administracions públiques; a càrrec de professors formats, seleccionats i supervisats per aquests agents i retribuïts, en tot o en part a càrrec d'un pressupost públic; que expedeixen unes certificacions o credencials regulades pels poders públics.

Doncs, bé, els neoliberals necessiten tant d'aquests sistemes educatius fins al punt, aclareix l'autor, que arriben a apropiar-se d'ells, “(...) patrimonialitzar-los i utilitzar-los d'un mode favorable als seus interessos, a curt termini, de les classes i grups socials que se'n beneficien d'aquestes polítiques de veure reduïda la pressió fiscal, rebre finançament públic directe o indirecte per sufragar les seues despeses en educació, conferir un caràcter assistencial a bona part de la xarxa escolar de titularitat pública, i limitar la comprehensivitat, o escola comuna, al mínim d'anys possible”.²¹⁷

Allò que s'apreciarà finalment d'aquestes polítiques serà, afirma aquest autor, no tant l'afebliment de l'Estat o dels sistemes educatius, sinó més aviat el canvi de paper jugat per aquests en el joc de relacions entre els diferents grups i classes socials, i d'una manera més específica, en els processos de dominació, hegemonia i legitimació social.

La prioritització de la qüestió nacional, el problema de la lluita de classes en el context del sistema educatiu o la proposta de la desaparició de l'escola privada com a principal

²¹⁵ Antonio Viñao (2006), *Sistemas educativos, culturas escolares y reformas*, 2a edició, Ed. Morata, Madrid.

²¹⁶ Sistema educatiu nacional seria un conjunt, a escala nacional, d'institucions diferenciades d'educació formal, el control de les quals i la seua supervisió general és almenys en part fonamental, i on les parts que l'integren estan relacionades entre si. Citat a Antonio Viñao (2006), *Sistemas educativos, culturas escolares y reformas*, 2a edició, Ed Morata, Madrid.

²¹⁷ Antonio Viñao (2006), *ibidem*, p. 11.

escull per a la construcció d'una 'escola popular' poden arribar a sobtar-nos una mica plantejats de forma tan directa i contemplats des d'una perspectiva actual. Com siga, des d'aleshores fins ara, l'escola valenciana ha modulats el seu discurs. No és que els elements i les condicions que alimentaren aquests plantejaments hagen desaparegut. Només cal recordar el text escrit per Giroux i McLaren sobre les tendències polítiques ultraconservadores envers l'escola o detenir-se un moment a analitzar les conseqüències gravíssimes de l'actual crisi econòmica que amenacen la pervivència d'un sistema d'educació públic –de fet, de tot allò que encara és públic– o que de rebot, i mercès a una recentralització de l'Estat insinuada com a gran remei a la crisi, poden agranar les febles estructures polítiques sobre les quals se sustenta l'autogovern dels valencians. Un autogovern tan feble com es vullga i amb un marge d'actuació molt limitat, però que fins ara ha resultat bàsic en l'articulació d'iniciatives públiques vitals a l'hora de preservar la malmesa identitat política i cultural del país.

Certament, les qüestions d'aleshores continuen avui tant o més presents. Però l'articulació d'un determinat sistema educatiu requereix, sens dubte, d'una certa capacitat de maniobra política, d'un poder que el moviment valencianista no ha tingut si més no en el grau que requeriria. En cap cas, podem parlar tampoc d'un fracàs, ans al contrari si es tenen en compte tots els elements contextuals.

A tall d'aquesta breu reflexió resulta curiós recordar ara i ací un article de Joan Fuster publicat l'endemà de les primeres eleccions democràtiques arran de l'ensolament electoral de les opcions nacionalistes i, alhora, també, de la pèrdua de control per part de l'anticatalanista Unió de Centre Democràtic (UCD) de la Conselleria d'Educació. Va escriure Fuster: "(...) esperem a veure si la Generalitat arriba a ser 'creïble', i si els valencians s'espavilen. No ho veig massa fàcil. La grotesca 'oligarquia' regional hi farà la punyeta. Quan hem discutit el tema de la 'burguesia valenciana', jo sempre he dit que és poc 'burguesia' i poc 'valenciana': això sí, molt devota de la Mare de Déu dels Desemparats i de donya Conxa Piquer. Però aquesta és la nostra 'societat': una societat ben espessa, ben inconscient, ben autodeterminada a deixar de ser-ho. La solució seria el 'nacionalisme'. Però d'on no hi ha, no es pot traure. El petit debat sobre el 'nacionalisme' després del fracàs electoral, m'ha semblat, en línies generals, desfasat. Sóc el primer en lamentar-ho, però, és així. I jo m'estime més una 'escola valenciana',

si l'aconseguim, que tres o quatre coalicions –mal coaligades– que seran tan nacionalistes com vulguen però que no alcen un gat pel ‘rabo’ (...).²¹⁸

Certament, les coalicions han estat tres o quatre, amb resultats desiguals, mentre que ningú no dubtaria de la relativa plenitud organitzativa de l'escola valenciana, del seu creixement, paral·lel –i no ha de ser casualitat– al d'una producció cultural feta en valencià gens menyspreable, enorme, això segur, en relació a la que existia el 1962.

Des d'aleshores ençà és evident que el moviment escolar valencià s'ha emmotllat als diferents contextos sociopolítics i ha modificat o adaptat a les circumstàncies molts dels seus punts de vista. La seua adaptabilitat, no només a les circumstàncies locals o regionals sinó també globals, ha estat un dels seus trets més destacables, la garantia de la seua pervivència en un entorn que sovint li ha estat d'una hostilitat enorme. No ha estat, però, o no ha sigut només, una qüestió de pragmatisme.

El cas és que l'escola valenciana ha deixat de costat alguns dels seus plantejaments més maximalistes, molt propis del clima d'extrema politització de la fi dels setanta, adoptant-ne d'altres més possibilistes i això sense perdre mai de vista l'objectiu d'aconseguir una certa complicitat per part d'una administració sovint hostil, un nivell de consens mínim en qüestions centrals, sempre també sense eixir-se'n de les coordenades d'una voluntat, la de la transformació del país en el sentit progressista abans esmentat, la qual té en l'educació emancipadora una de les seues principals eines per a actuar. Val a dir que aquesta política de mà estesa gairebé mai s'ha vist corresposta per l'administració, en especial la dirigida pel PP.

L'evolució al·ludida de l'escola en valencià pel que fa al sistema educatiu i a la pròpia educació es podrà constatar en aquest treball a partir del tractament històric del moviment, encara que aquest es faça de manera un tant sinòptica, volem dir, sense l'exhaustivitat o l'exclusivitat d'allò que es correspondria a una investigació estrictament emmarcada en l'àmbit de la història de l'educació.

²¹⁸ Joan Fuster, *Llengua i política*, *Notícies al dia*, 9 de febrer de 1983, dins *Brevari cívica*, Ed. 62, Barcelona, p. 243, 2001.

9.2 Una nova concepció del País Valencià trencadora. La llengua, la cultura i la història en la perspectiva de l'escola en valencià.

Cal insistir de nou que la proposta de país impulsada pel valencianisme democràtic suposà una autèntica ruptura de caràcter històric i polític, l'inici d'una –segons el sociòleg Toni Mollà– *revolució tranquil·la* on els agents de la cultura van tenir un paper principal com a productors d'idees.

Joan Francesc Mira, justament un dels personatges millor situats en el centre ideològic i històric d'aquest trencament, va argumentar a la fi dels noranta que la “diferència radical” del nou valencianisme sorgit a la fi del règim franquista respecte a les experiències històriques anteriors era la seua vocació de protagonisme. Mira comparava el País Valencià dels seixanta amb un desert ocupat pel franquisme i tots els seus aliats còmplices. Una elit de poderosos sense cap legitimitat, o si més no amb una legitimitat del tot qüestionada. A fi de comptes era una elit que semblava condemnada a la desaparició juntament amb tot el seu sistema, cultura, ideologia, concepció nacional i, potser, fins i tot de l'idioma que parlaven. L'espai que necessàriament deixarien buit aquestes elits seria ocupat, argumenta Mira, pels valencianistes atés que representaven, legítimament, la llibertat i la veritat, el país i el poble, la justícia, la modernitat i la raó, i sobretot, un futur en què inevitablement caldria que triomfaren tots aquest valors. A diferència dels valencianistes d'abans de la guerra –morts o exiliats–, els quals acceptaven el món real com a tal, sense gaire possibilitats d'influir-hi, els dels seixanta consideraven que aquest món real no era permanent sinó una impostura. “Llavors, el ‘món en construcció’”, diu Mira, “és nou, és autònom i és el nucli d'un futur protagonisme històric: partint de zero –del zero social de la dictadura, i del zero d'un passat pròxim vist com a inexistent o inútil– el nou nacionalisme elabora un projecte total per a un país, amb la certesa que és l'únic projecte possible i per tant haurà de ser assumit pels seus destinataris”.²¹⁹

Fet i fet, tan nou com era aquest optimisme i aquesta ideologia de la construcció, ho era també l'impuls de difusió d'aquesta: “(...) ‘Fer país’ significava, en substància, posar les bases del que hauria de ser una societat nacionalment ‘normal’: amb quadres

²¹⁹ Joan F. Mira, “Un país potser inexistent”, *El Temps*, núm. 590, 9 d'octubre de 1995, p. 52.

intel·lectuals, història, economia, suport entre les minories més actives de ciutats i pobles, educació, lleialtat lingüística, música o pintura, amb l'esquema d'un sistema de noms i símbols que són els vehicles més visibles del projecte".²²⁰

Aquell valencianisme, s'adcrivia –i s'adscriu encara– en la modernitat, tot plegat representava “un projecte de modernització” en termes propis que se situava just enfront, com a alternativa, a un espai nacional, l'espanyol, que es percebia “endarrerit”. “(...) el país que es proposava construir o reconstruir”, explica, “és bàsicament el valencià, a pesar de compartir més o menys decididament una ideologia que defineix aquest país com a part integrant de la nació catalana”.²²¹

Cal notar que “aquesta distància entre la definició i l'acció” no varen ser impediment per a “un cert grau d'eficàcia mobilitzadora, de reclutament de minories actives o d'assentament d'una ‘infraestructura intel·lectual’”.²²² Alhora s'hi establí una mena d'acord tàcit entre totes les forces democràtiques segons el qual es rebutjava l'espanyolisme explícit i agressiu així com l'anticatalanisme directe. D'aquesta manera, “l'àmbit d'entesa (...) deixava fora les afirmacions i negacions nacionals més dures i expressives, i es concentrava (a banda dels continguts genèricament democràtics en l'àmbit espanyol) en la reivindicació o com a mínim en l'acceptació d'un espai valencià com a nou protagonista de la vida política”.²²³

L'escola valenciana participà d'aquesta voluntat de construcció descrita per Mira. La reivindicació lingüística juntament amb la recuperació d'una història totalment oposada a la versió difosa pel nacionalisme espanyol, seran dos elements molt importants en l'àmbit valencianista de l'ensenyament.

Primerament, els mestres es proposaran com un dels seus principals objectius la plena recuperació de la llengua dins d'un sistema educatiu en què aquesta ha estat històricament absent o bé, això bàsicament a partir dels darrers anys del franquisme, introduïda de forma marginal. Al capdavall, des de la perspectiva del valencianisme la llengua és l'element definitori per excel·lència de la identitat del país. “La personalitat

²²⁰ Joan Francesc Mira (1995), *ibidem*, p. 53.

²²¹ Joan Francesc Mira (1995), *ibidem*, p. 53.

²²² Joan Francesc Mira (1995), *ibidem*, p. 53.

²²³ Joan Francesc Mira (1995), *ibidem*, p. 53.

d'un poble i un país", va escriure el filòleg Manuel Sanchis Guarner pels trenta en un llibre fonamental en la història cultural valenciana, "la defineix la conjunció de factors geogràfics, històrics, econòmics i culturals. L'expressió més sensible del particularisme d'una col·lectivitat, de la seua personalitat diferenciada, és la llengua pròpia. Com que l'home és ensems productor, transmissor i receptor de la cultura, la seua llengua reflecteix tant la cultura i la personalitat de l'individu com de la seua comunitat. La llengua no és tan sols un sistema de signes útils per a comunicar, sinó que és també una xàrcia on són preservades les més entranyables formes de vida i de pensament de cada comunitat cultural individuada".²²⁴

Conscients, d'una pèrdua de consciència idiomàtica per part dels valencians, d'un retrocés social del valencià des del segle XVI, l'objectiu de l'escola serà recuperar la seua plenitud pública. La seua normalització esdevindrà una qüestió d'absoluta transcendència històrica, política i social. "Si no fem aquest esforç, si deixem la nostra llengua abandonada a la ignorància i condemnada a la desaparició, ¿Quin serà el resultat? El resultat serà que, a la curta o a la llarga, els valencians deixarem de ser valencians, deixarem de tenir una personalitat i una cultura pròpia. Renunciarem al nostre passat, a la nostra història; i de cara al futur serem únicament uns provincians, o una simple referència geogràfica: uns 'levantinos'. Seria com si els portuguesos, per exemple, deixaven de ser portuguesos per convertir-se en 'ponientinos'", advertirà Mira en un vell text amb una evident vocació d'adoctrinament, de conscienciació.²²⁵

Els ensenyants, doncs, lluitaran col·lectivament per la transformació efectiva d'una escola que consideren "autoritària, on els xiquets sols tenen un paper passiu, on la instrucció memorística ocupa la part fonamental del temps, on no es fomenta la creativitat i l'expressió espontània del nen", alhora d'un sistema qualificat de "penós" on la desvinculació escola-medi provoca que els xiquets acaben el seu aprenentatge "sense sentir-se més conscientment membre de la comunitat a què pertany, coneixent-ne

²²⁴ Manuel Sanchis Guarner (2000), *La llengua dels valencians*, Tres i Quatre, València, p. 9-10. Aquest filòleg, nascut a València el 1911 i mort el 1981, tindrà una influència notabilíssima en el món del valencianisme i, especialment, en el de l'educació. El seu activisme es remunta al temps de la II República. Fou l'iniciador a València dels estudis universitaris de filologia catalana durant els primers anys de la transició. Entre les seues obres destaca *Gramàtica valenciana* (1950), *La llengua dels valencians* (1960) i la *Ciutat de València* (1972). En 1974 se li concedí el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Durant els anys setanta fou una de les figures més perseguides pel *blaverisme*, objecte fins i tot d'atemptats.

²²⁵ Joan Francesc Mira (1978), *Som. Llengua i literatura*, Tres i Quatre, València, p. 12.

només allò que l'observació no reflexiva li ofereix i, de vegades, oblidant o marginant allò que la comunitat li ha transmés com a característica cultural heretada: l'idioma".²²⁶

L'existència de l'escola valenciana es percep com un fet d'una enorme transcendència, "dintre la història de la consciència col·lectiva del País mateix, dintre de la història del valencianisme", assegura l'occitanista Robert Lafont²²⁷ al prefaci d'*Escola i Llengua al País Valencià*. Les idees vessades en aquest llibre –un dels primers que aborda l'existència contemporània de l'escola valenciana i la seua raó de ser– descobreixen uns fets socials i nacionals, superen, segons afirma l'occitanista, "la pensada noucentista", resulten també d'una "eficàcia directa".²²⁸ El filòleg apunta d'una banda a la importància de les idees de Fuster en la generació d'aquest nou moviment i de l'altra, i pel que fa a l'acció pedagògica dels mestres, a la continuïtat d'"una cadena d'actes tan explicatius com alliberadors des de fa deu anys".²²⁹ Veu també en el cas valencià una singularitat dins del que s'apunta com un procés cultural català de reunificació. "(...) els joves valencians", apunta, "prenen de Barcelona allò que és útil per al País Valencià (essencialment allò que es refereix a una situació social esqueixada i múltiple) i ofereixen una mena d'estratègia de la multiplicitat i de la lluita situacional que mereix l'atenció dels catalanoparlants, allà on visquen, i també dels occitanoparlants i d'altres pobles que han de conquerir una normalitat cultural que no siga mítica".²³⁰ Aquesta voluntat toparà com bé subratlla l'autor amb "els forrellats dels aparells ideològics de l'Estat i de les classes dominants",²³¹ unes dificultats que només es poden vèncer mitjançant la "desalienació de les consciències dels alumnes".²³²

Lafont defensarà la tasca dels mestres dins d'"aquest nou valencianisme", destacarà la importància d'aquests en la desalienació dels alumnes, "la de cadascú i la del seu poble, enmig d'immigrants democràticament considerats i davant mestres joves addictes al part de la llibertat".²³³

²²⁶ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *Escola i llengua al País Valencià*, Tres i Quatre, València, p. 15.

²²⁷ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), p. 9.

²²⁸ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *ibidem*, p. 9.

²²⁹ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *ibidem*, p. 10.

²³⁰ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *ibidem*, p. 10.

²³¹ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *ibidem*, p. 10.

²³² V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *ibidem*, p. 10.

²³³ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *ibidem*, p. 10.

L'escola, "(...) No pot ser", afirmen els autors d'*Escola i Llengua al País Valencià* tot seguint el text freinetà *L'educació pel treball*, "una caixa tancada que ignora la problemàtica concreta del lloc on és inclosa. Ha d'haver-hi una dinàmica continuada escola-medi que farà que aquella surta a la vida real i proporcione als escolars la possibilitat de conèixer el seu context i reflexionar sobre les seues condicions. Contràriament al que és ara, l'escola no hauria de ser despersonalitzadora, alienadora. No hauria de formar individus massificats, inconscients de les realitats del seu entorn. (...) es pensa que la cultura és quelcom que posseeixen uns –els qui saben– i han d'adquirir uns altres. Les grans obres d'art, el coneixement de la ciència matemàtica, de la història oficial –diuen– això és cultura. En canvi, no consideren cultura la creació artística de cada persona, la creació matemàtica de cada dia en la pròpia vida, la història que cadascú individualment i tot un poble col·lectivament protagonitza en la seua lluita diària pel domini de les coses, per la transformació de les circumstàncies adverses. I així l'escola, que hauria de possibilitar la transmissió i la creació de cultura, en dóna un concepte buit, estrany, alienador, i no proporciona mitjans pel coneixement i el domini de la pròpia realitat (...)"²³⁴

"(...) Quan, en les escoles del País Valencià, es proporciona als xiquets la possibilitat de conèixer activament i real el seu propi medi? Quan la llengua, la pròpia economia, l'emigració-immigració són temes estudiats, entre altres, de manera reflexiva, crítica pels nens? Quin lloc té la pròpia història dins dels programes d'estudi?"²³⁵ s'interroguen els autors a fi de remarcar de nou que dins d'aquest ampli concepte de cultura, la llengua, cal dir que històricament exclosa de l'educació del país, n'és part fonamental.

La idea és, doncs, insistim, restablir el valencià al lloc que es creu que li pertoca, en la mesura també en què se'l considera un factor d'adaptació de l'infant al seu medi. A fi de comptes, dissociar la llengua de la vida de la llengua de l'escola –considerada aquesta com a llengua de cultura– converteix la cultura en una cosa postissa i estranya al món real del xiquet. Creiem que és important subratllar que aquesta defensa del català mai no es farà a la contra del castellà. El moviment valencianista escolar parteix d'una

²³⁴ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *ibidem*, p. 16.

²³⁵ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *ibidem*, p. 17.

tradició bilingüista²³⁶ i, sobretot, democràtica. D'altra banda, els ensenyants no ignoren la complexa realitat lingüística del país. Els condicionants històrics i socials existents.

L'escola valenciana, segons els autors d'*Escola i Llengua al País Valencià*, ha d'ésser autònoma i en català, però, alhora ha de tenir en compte el cas dels xiquets immigrants²³⁷ i el dels xiquets castellanitzats. I, així doncs, fan propis els objectius pedagògics aplegats a l'opuscle *El bilingüisme escolar a Catalunya* de la Fundació Artur Martorell. En línies generals l'escrit defensa que la formació lingüística no provoqe cap trauma als infants a causa de la seua llengua materna. De fet, en un ambient escolar d'immersió la llengua materna acaba per oblidar-se i fins i tot se superen els efectes de la diglòssia,²³⁸ el complex d'inferioritat lingüística i l'autoodi.

²³⁶ L'opuscle publicat per Tres i Quatre el 1977 amb les conclusions de la I Escola d'Estiu del País Valencià, inclou el parlament del pedagog Carles Salvador i Gimeno (València, 1893-Benimaclet, 1955), en l'Escola d'Estiu de la Generalitat de Catalunya de 1932. Un any abans s'havia publicat a instàncies de la Generalitat de Catalunya el decret de 29 d'abril sobre la Llengua materna a l'Escola, el qual suposava la introducció a l'ensenyament del català. Salvador tancava aquell parlament recordant l'obligació dels mestres de conèixer l'"espanyol" i demanava que l'Assemblea aprovara en les seues conclusions que "(...) Per assegurar el bon funcionament d'aquest règim és condició indispensable que els mestres de les escoles de Catalunya coneguin amb la més gran perfecció les llengües catalana i castellana".

²³⁷ La immigració és un problema que preocupa enormement els ensenyants. La dels seixanta i dels setanta procedeix del territori espanyol, i, per tant, és castellanoparlant. *Escola i Llengua al País Valencià*, dedica un apartat sencer (p. 34-36) a la qüestió després d'assenyalar com el país va patir una autèntica allau d'immigrants als voltants dels seixanta. "(...) En deu anys", resa el text, "es comptabilitzen prop de 300.000 persones vingudes d'altres llocs de la península. El fet és que començava la industrialització del País Valencià i encara no s'havia produït la crisi del camp. Tenint en compte que la majoria de la gent que emigra són joves, i per això en edat de casar-se i tenir fills, comprendrem que, cap al 1970, a les escoles d'algunes ciutats del País, comencen a assistir xiquets de procedència no valenciana en una quantitat i proporció abans desconegudes. Aquests immigrants, de procedència generalment rural, passen a formar part d'un proletariat o subproletariat urbà. Els problemes que se'n segueixen són greus: vivenda, condicions de treball, escolarització, marginació social etc. (...)". A aquests cal encara afegir els "(...) diguem-ne 'funcionaris'. El seu nombre és important, si bé no de l'abast del primer grup. La seua actitud front a la llengua i característiques dels valencians serà, freqüentment, menyspreadora; sovint es queixaran del '*caràcter de los valencianos*', de '*sus costumbres*' i, a més, protestaran quan hom parle, en la seua presència, en català, encara que siga sense adreçar-se a ells. (...)".

²³⁸ El terme és emprat per primera vegada el 1959 per Charles A. Ferguson en l'article *Diglòssia*, la versió catalana del qual es publica també per primera vegada el 1983 a la revista *Quaderns de Ponent* 3/4 de Lleida. El sociolingüista Joshua A. Fishman serà un dels seus principals difusors. El terme ha sofert reinterpretacions diverses tot i que Toni Mollà i Carles Palanca, autors del primer volum dels tres del Curs de Sociolingüística publicat per Bromera el 1987, recomanen la definició de Ferguson. "Aquest parteix", escriuen, "de la hipòtesi que hi ha una situació molt caracteritzada de relació entre la llengua estàndard i la col·loquial –relació que ell anomenarà *diglòssia*–, diferent de la més generalitzada relació entre l'estàndard i els dialectes locals, i que intentarà descriure en les seues característiques essencials a partir de l'anàlisi de trets comuns a quatre casos (casos definitoris) que considera que es troben en aquesta situació (l'àrab, el grec modern, l'alemany suís i el crioll haitià)". De l'anàlisi en traurà nou característiques comunes a tots quatre que es poden agrupar en dos blocs. D'una banda hi ha els trets característics de l'estructura (lingüística): característica 7a (gramàtica), 8a (lèxic) i 9a (fonologia). De l'altra hi ha els de tipus social, que en són sis. En tots quatre casos hi ha una varietat A (alta) –de tipus estàndard–, i una B (baixa) de tipus no estàndard, d'ús col·loquial o informal. Els trets bàsics de la situació diglòssica segons Ferguson recollits breument per Mollà i Palanca són: 1-Funció: especialització funcional de A o B; segons l'ocasió serà escaient l'ús exclusiu de A o B amb molt poca imbricació. 2-

D'altra banda, es tracta d'aconseguir al terme de l'edat escolar un domini perfecte de les dues llengües, com a primera llengua, la materna. El castellà per als castellanoparlants i el català per als catalanoparlants. Cal que es proporcionen mitjans als xiquets perquè aquests puguen conviure en igualtat de condicions. Així, doncs, l'esbós de la proposta és:

“1-Ensenyament en català als valencians durant tota l'escolarització, la qual cosa suposa no sols l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura en el propi idioma, sinó, a més, la utilització d'aquest en l'estudi de les diferents matèries i en la vida col·lectiva de classe. Aprenentatge de la segona llengua en l'edat apropiada. Pensem que oralment pot introduir-se en el parvulari als 5 anys.

2-Ensenyament en castellà als immigrants. Progressiu aprenentatge del català a l'edat escaient. Oralment es podia introduir al parvulari.

3-Per als valencians que habitualment parlen castellà, és difícil donar unes normes generals perquè, segurament, hi ha casos molt diferents. Com hem explicat, aquests xiquets, encara que parlen en castellà, tenen formades unes estructures lingüístiques marcadament catalanes (català passiu). *(Aquest punt reproduïx pràcticament de forma literal un dels apartats de la ponència Principis i Metodologia del Llenguatge a EGB de la I Escola d'Estiu en què es demana també l'oficialitat de la llengua catalana atès que es considerava que la cooficialitat no podria solucionar l'actual situació de diglòssia, la qual “s'allargaria indefinidament”).*

Si volem simplificar la qüestió, proposarem un ensenyament en castellà i gradual introducció del català, que dependria del domini que d'aquesta posseea cada nen.

De cap manera pensem que hom haja de fer grups separats entre catalanoparlants i castellanoparlants. El fet d'haver d'ensenyar en principi a cada nen en la seua llengua complica la tasca del mestre, ho sabem, però el fet de separar-los suposaria posar-hi més barreres socials encara”.²³⁹

Prestigi: A és considerada superior a B en alguns sentits. 3-Herència literària: Tots els casos definitoris tenen un cabal considerable de literatura escrita en A, de la qual la comunitat parlant està orgullosa. 4-Adquisició: La varietat A és apresada de manera formal: (ensenyament), mentre que la varietat B és apresada de manera ‘natural’, és a dir per transmissió familiar. 5-Estandardització: La varietat A ha estat objecte d'estudis, disposa de gramàtiques, diccionaris, etc. Mentrestant, això està pràcticament absent en la varietat B. 6-Estabilitat: la diglòssia es caracteritza per la seua estabilitat. 7-Gramàtica: L'estructura gramatical de B és més *senzilla* que no pas la corresponent d'A. 8. Lèxic: Una característica molt notable de la diglòssia és l'existència de mots que donen el segell de A o B en l'expressió oral o escrita. 9-Fonologia: La fonologia de B és el sistema bàsic, i a través del qual és *llegit* A.

²³⁹ V. Moliner, C. Miquel, T. Pitxer, M. Conca i M. Lacuesta (1976), *ibidem*, p. 40-41.

La lluita per la normalització lingüística té, naturalment, unes clares connotacions polítiques. Recuperar públicament la llengua del país equivaldrà també a recuperar la pròpia cultura lluny dels tòpics folkloritzants, recuperar el propi país en un sentit estrictament polític, tot plegat tenir el control sobre el propi present col·lectiu, però també sobre la interpretació del passat, des de sempre controlada per l'Estat a través del sistema educatiu. La història, doncs, anava a jugar un paper importantíssim en la lluita per la recuperació de la identitat, a esdevenir una arma política en el context de la transició. La Batalla de València és des d'aquest punt de vista, cal recordar-ho, una batalla també en favor o a la contra d'unes determinades visions del passat a partir de les quals es redissenya el present polític i es projecta un determinat futur. Els valencians discuteixen abundantment al carrer sobre quina és l'autèntica bandera històrica que ha de representar el país o sobre quins són els orígens i la filiació filològica de la llengua que parlen. Els diaris també en van plens i junt als articles erudits dels uns, s'hi difonen també extravagants teories sobre el origen del valencià o del Regne medieval meitat heretades de la historiografia decimonònica, meitat refetes, falsificades, sota el prisma ideològic del franquisme gens disposat a cedir a cap nova visió sobre el passat. Des de les files acadèmiques del bloc conservador, ferit de mort en l'àmbit universitari atesa la puixança de les noves generacions de professors, s'hi desenvoluparà una activitat editorial important.²⁴⁰ Calia desmuntar al preu que fóra la versió d'un país que no tan sols no havia estat socialment una bassa d'oli, sinó que a més s'havia incorporat a Espanya a través d'un procés traumàtic que tenia el seu origen en la descomposició d'un altre àmbit nacional, el català. El llibre de Fuster, *Nosaltres els valencians*, se situarà, com veurem de seguida, en el centre d'aquesta polèmica. El to aferrissat del debat és ben comprensible. A fi de comptes, la legitimitat d'una versió històrica o bé d'una altra determinarà també la legitimitat política d'un bàndol o d'un altre, la dels seus projectes

²⁴⁰ Ens permetem suggerir una bibliografia molt bàsica amb les teories anticatalanistes sobre la llengua i la història apareguda principalment a finals dels setanta. Sobre les teories històriques vegeu Antonio Ubieto Arteta (1976), *Los orígenes del reino de Valencia*, Anubar, València; Maria Desamparados Cabanes Pecourt (1977), *El 'Repartment' de la ciutat de Valencia*, Anubar, València; Julián San Valero (1987) *El pueblo de Valencia (Configuración de la personalidad valenciana)*, Del Senia al Segura, València; Francesc Almela i Vives (2004), *València y su Reino*, reedició, Ajuntament de València, València. Sobre les teories lingüístiques vegeu Leopoldo Peñarroja Torrejón (1990) *El Mozárabe de Valencia. Nuevas cuestiones de Fonología Mozárabe*, Biblioteca Románica Hispánica, Gredos, Madrid; Vicente L. Simó Santonja (1979), *¿Valenciano o Catalán?*, Centro de Cultura Valenciana, València; Miquel Adlert Noguero (1977), *En defensa de la llengua valenciana*, València; Chimo Lanuza Ortuño (1983), *Valencià ¿Llengua o dialecte?. Una aproximació des de la sociolingüística*, Lo Rat Penat, València. Sobre la bandera Fermin Juanto Manrique (1979) en *Bandera del Reino de Valencia (Datos históricos)*, Paraval S.A., València.

polítics. Es tractava com sabem o de continuar en una Espanya uniforme i centralista, dominada per la cultura castellana, o de desfer el camí de la història i reconstruir un país nou, democràtic, recobrat en la seua identitat cultural i lingüística.

En aquesta brega, no sempre limitada a la discussió erudita, la premsa escrita –però també les ràdios i més endavant la televisió– hi jugarà un paper de primer ordre. *Las Provincias* i el *Levante*, pertanyent encara a la premsa del Movimiento, es decantaran obertament pel secessionisme lingüístic. Algunes de les polèmiques com ara la mantinguda al voltant de l'origen històric del valencià a les pàgines de *Las Provincias* entre el filòleg Manuel Sanchis Guarner i el seu director, José Ombuena, l'abril de 1975, tindran una important repercussió pública.

Els cas és que per als ensenyants valencianistes la història que s'havia explicat fins aleshores havia deixat de tenir valor. Era un relat escrit al dictat de les idees que conformen el nacionalisme espanyol, sota l'òptica també de les classes dominants i difosa, a més, com totes les altres disciplines, mitjançant mètodes pedagògics considerats del tot inadequats en un moment en què una de les banderes aixecades pel món dels ensenyants és, justament, la de la renovació educativa.²⁴¹

Cal recordar que la història juga un paper important en la configuració de les identitats col·lectives. L'historiador Juan Sisinio Pérez Garzón²⁴² ha advertit com tots els governs s'han preocupat més pels llibres de text d'història que no pas pels de matemàtiques. “(...) això és així”, assegura, “perquè la història i també la geografia han servit històricament per configurar comportaments nacionals entre les persones, per a

²⁴¹ La I Escola d'Estiu també comptà amb un grup dedicat a la Didàctica de la Història. Els seus integrants arribaren a la conclusió que l'assignatura d'història no guardava cap relació amb la realitat que envoltava l'alumne no permetent-li a aquest, “la identificació i integració en el procés històric del que és protagonista”. Pensaven que aquesta disciplina s'estudiava en funció d'una concepció determinada que conformava l'ordre establert. I concloïen que la història era concebuda com una acumulació de dades amb l'absència d'una perspectiva global, que predominaven els mètodes memorialístics, “oblidant per complet la potenciació de valors, la capacitat d'anàlisi i síntesi, llançar hipòtesis...”. Denunciaven així mateix la manca de recursos i la massificació de les aules.

²⁴² Juan Sisinio Pérez Garzón (Gójar, Granada, 1949), catedràtic d'Història Contemporània en la Universitat de Castilla-La Mancha, és un dels historiadors que millor ha radiografiat el nacionalisme espanyol com a ideologia política i realitat cultural. Llicenciat en Filosofia i Lletres el juny de 1973 per la Universitat de València i doctorat cinc anys després en la mateixa universitat. El 1978 obtingué la plaça de Científic Titular en el CSIC (Institut d'Història) càrrec que compaginà amb la docència, primer en la Facultat d'Història de la Universitat Complutense –des de 1977 fins a 1983– i després en la Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia –des de 1996 fins a 2000. Autor de nombrosos articles d'investigació i llibres com *La gestión de la memoria. La historia de España al servicio del poder (2000)*. Als anys vuitanta ocupà importants càrrecs en l'administració socialista autonòmica vinculats a l'àmbit de l'educació.

socialitzar la ciutadania com a espanyola, com a francesa o com a britànica, i també com a basca, canària o asturiana. També per a fomentar una identitat que es pretén a la vegada com a europea i cristiana”.²⁴³

A Espanya, recorda, totes dues disciplines es van institucionalitzar a principis del segle XX amb la creació el 1901 de la Real Sociedad Geográfica i el 1910 del Centro de Estudios Históricos, coincidint amb el moment dels nacionalismes polítics espanyol, català, basc i gallec, en un procés semblant al de la resta d'Europa. Des de mitjans segle XIX la història s'havia implantat a les escoles i als instituts per tal de donar-li, aclareix l'autor, cohesió a la construcció nacional de l'Estat liberal. “(...) Els llinars de l'Espanya del segle XIX, que no eren ni molt menys els de la monarquia hispànica dels segles XVI, XVII i XVIII, foren els que adquiriren carta de naturalesa i es transformaren, per obra i gràcia dels geògrafs i historiadors liberals, en les fronteres d'un mode de ser, d'una essència cultural i d'una essència política que s'establí com si fóra exclusivament l'única que encaixava amb la identitat espanyola. El nacionalisme historiogràfic espanyol, d'aquesta manera, transformà en essència atemporal el concepte d'Espanya, mentre que els geògrafs afermaren la ideologia del territori peninsular com a espai inqüestionable d'allò espanyol. Tots, historiadors i geògrafs, classificaren les persones en funció del seu origen o pertinença a un determinat territori. Es forjà la identitat espanyola, per tant, a partir de la història i de la geografia”.²⁴⁴ “Una història”, afirma, “concebuda de mode teleològic des de la necessària conquesta de la unitat territorial, de forma que acoblaren projectes socials i dominis territorials per a donar com a resultat l'esdevenir irrefrenable d'una Espanya identificada amb la Península Ibèrica com a espai de la seua existència”.²⁴⁵

La geografia escolar reproduí mitjançant els mapes el concepte d'Espanya mentre la història, assegura, “convertí l'organització de la humanitat en Estats-nació en la meta inevitable de tot procés històric i, en concret, en Espanya es mitificà tot fet que es considerara baula per a assolir l'objectiu de la unitat enfront dels successos de caràcter centrífug. El centralisme va anar més enllà i féu de Castella el regne organitzador d'Espanya, com també convertí la Meseta en l'espai que vertebrava la resta de la

²⁴³ Juan Sisinio Pérez Garzón, (2008) *¿Por qué enseñamos geografía e historia? ¿Es una tarea educativa la construcción de las identidades?* dins *Revista Historia de la Educación*, núm. 27, p. 38. El número està dedicat a la *Educación y construcción de las identidades nacionales*.

²⁴⁴ Juan Sisinio Pérez Garzón, (2008), *ibidem*, p. 43.

²⁴⁵ Juan Sisinio Pérez Garzón, (2008), *ibidem*, p. 43.

geografia”.²⁴⁶ Comptat i debatut, “(...) la visió de la unitat d’espai i història a Espanya suposà el desterrament d’altres possibles marcs territorials i polítics”.²⁴⁷

S’havien acabat de traçar les línies d’una idea d’Espanya excloent on les diferències es reduïren “a diversitats d’un mateix tronc l’essència del qual remetia (...) al fet de compartir el mateix medi físic”.²⁴⁸ Els ensenyants valencianistes també se n’ocuparan, dels estudis de geografia. De fet, com hem vist pocs elements com el territori són tan importants en la configuració d’una identitat. Enric Ramiro,²⁴⁹ ha arribat a constatar l’existència, per bé que limitada, d’una Escola Valenciana de Geografia, amb unes característiques diferenciadores respecte del conjunt espanyol, això és, d’una comunitat de científics conscients de formar un grup diferenciats, amb un origen més o menys clar i reconegut per altres geògrafs i unes línies d’investigació pròpies i consistents, és a dir, amb una mínima tradició i una certa estabilitat en el temps. Així mateix, aquest mestre i pedagog constata com la geografia n’ha format part, de la idea de recuperació nacional del País Valencià. “Al nostre país”, assegura, “la ciència geogràfica s’ha trobat tradicionalment connectada amb majors o menors lligams amb la seua recuperació nacional, tot i constatar el caràcter abrusadorament espanyol dels seus habitants. (...) Les diferents propostes de comarcalització per a vertebrar el territori per part de geògrafs, la incidència d’autors com el professor López Gómez amb el seu llibre *Les terres valencianes* o del professor Rosselló amb els seus estudis sobre la geografia del país, o dels més recents treballs al voltant de l’Enciclopèdia de les comarques valencianes o de l’*Atlas escolar valencià* confeccionat per la quasi totalitat del Departament de Geografia de València en són proves evidents”.²⁵⁰

Fou l’estat liberal el que exercí els mecanismes de control de la memòria legislant sobre el sistema educatiu, sistematitzant totes les lleis anteriors amb la Llei Moyano de 1857 mitjançant la qual s’aconseguia no tan sols controlar els continguts dels llibres de text sinó també l’accés a la docència. Altrament, la geografia i la història contribuïren decisivament durant el segle XIX a l’elaboració d’un discurs nacional sobre allò

²⁴⁶ Juan Sisinio Pérez Garzón, (2008), *ibidem*, p. 43.

²⁴⁷ Juan Sisinio Pérez Garzón, (2008), *ibidem*, p. 44.

²⁴⁸ Juan Sisinio Pérez Garzón, (2008), *ibidem*, p. 44.

²⁴⁹ Enric Ramiro, mestre i un dels principals activistes de l’escola en valencià, és autor de la tesi doctoral *Institucionalització i difusió de la Geografia Escolar: la Percepció del Professorat de la Comarca de la Ribera*, llegida el 20 de juliol de 1998 al Departament de Geografia de la Universitat de València.

²⁵⁰ Enric Ramiro (2003), *Aproximació a l’Escola Valenciana de Geografia, Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, Barcelona, p. 117.

espanyol organitzat teleològicament, això és, com “un esquema productor d’identitat espanyola des de temps immemorials i apegat als territoris peninsulars”.²⁵¹

“La història de la Península”, prossegueix, “es transformà en la història d’Espanya i en un relat d’èxit moral, en una carrera en el temps en què cada corredor passà la torxa, fóra la de la llibertat, de la unitat o de l’Estat, al següent equip. La geografia aportà la caracterització de les peculiaritats territorials que arrelaven la identitat espanyola en formes de ser, modes d’organitzar-se socialment i lligams afectius que determinaven el comportament polític i, alhora, la mateixa història de la Península. Les fronteres es feren intocables, la unitat es convertí en indivisible i el territori es predestinà amb la història per a produir l’Espanya que s’estava vertebrant en el segle XIX”.²⁵² Així, doncs, “Historiadors i geògrafs feren del nucli cristià aferrat a la Meseta, bressol del castellà i seu de la primera unitat religiosa assignada a Leovigild, el referent de la unitat d’Espanya. Des d’aquesta Meseta castellana es va estendre un idioma, una religió i un mode d’organitzar-se per mig món. No pensaren ni per causalitat que les coses podrien haver estat diferents: una Catalunya independent, com Portugal, per exemple, perquè en aquest discurs espanyol la peça que no acabava d’encaixar era precisament Portugal. Des de la forma del present es revestí de certes científiques la realitat de l’Estat organitzat com a Espanya i s’assentaren prejudicis com si foren raons històriques i geogràfiques”.²⁵³

Tot plegat, aitals estructures narratives sobre el passat i sobre el territori no foren exclusives d’Espanya²⁵⁴ i inclús l’autor afirma que durant la construcció de l’estat de les autonomies es van produir mecanismes similars. Juan Sisinio defensa que les conselleries d’educació han convertit l’ensenyament de la història i la geografia en suport per a articular la identitat de cada comunitat autònoma dins de l’estat així com per a afirmar i consolidar espais institucionals de poder i donar ancoratge a un model federalitzant d’Espanya en què es puguen justificar les diversitats. Amb tot, fa una observació –creiem que important– en el sentit que l’escola ja no té la capacitat

²⁵¹ Juan Sisinio Pérez Garzón, (2008), *ibidem*, p. 44. Per una visió panoràmica de l’evolució de l’ensenyament de la història a Espanya vegeu també Ramón López Facal (2010), *Nacionalismos y europeísmos en los libros de texto: Identificación e identidad nacional*, Clío & Asociados, núm. 14, Universidad Nacional de La Plata, Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, La Plata.

²⁵² Juan Sisinio Pérez Garzón, (2008), *ibidem*, p. 45.

²⁵³ Juan Sisinio Pérez Garzón, (2008), *ibidem*, p. 45.

²⁵⁴ Vegeu *Histoire de l’Éducation, Histoire et Nation en Europe centrale et orientale XIXe –XXe* sota la direcció de Marie-Élizabeth Ducreux, núm. 86, maig del 2000, Service d’Histoire de l’Éducation, París.

d'influència que tenia per a configurar imaginaris territorials i idearis històrics ja que, ara mateix, es veu obligada a competir amb els mitjans de comunicació. Al País Valencià tenim un claríssim exemple d'aquesta competència amb el diari *Las Provincias* dels anys que van des de finals dels setanta fins a finals dels noranta. El rotatiu mantingué no només una autèntica croada per 'descatalanitzar' el sistema educatiu en tots els seus nivells i en el sentit més ample que es vullga donar al mot sinó que, a més, d'alguna manera competí amb els continguts curriculars alhora que 'descatalanitzava' bàsicament en matèries com la història i la filologia.

El cas valencià, com veurem, té més peculiaritats. Fet i fet, els diferents governs autonòmics valencians s'han interessat poc per marcar un perfil històric propi que s'allunyara massa del discurs historicista oficial espanyol. La Fundació Bofill publicà el 12 de juliol de 2000 *Els llibres d'història, l'ensenyament de la història i altres històries*,²⁵⁵ en resposta a un informe de la Real Academia de la Historia de 27 de juny de 2000 en relació a aquest tema i en ple debat pel Decret d'Humanitats impulsat pel PP. L'estudi de la Bofill fou encarregat a diversos especialistes de totes les comunitats autònomes i, a grans trets, conclouïa que la majoria dels llibres de les editorials espanyoles tractaven de forma similar els continguts referits a la història. En aquest sentit la legislació estatal era molt restringida atesa la por –sobretot pel que feia a Catalunya– que les comunitats autònomes permeteren uns projectes curriculars que s'apartaren en excés de la idea i del concepte d'Espanya. D'altra banda, en alguns llibres continuaven reiterant-se tòpics com els dels Reis Catòlics i la unitat d'Espanya, “una mena d'ens”, segons l'informe, “abstracte però viu i etern”.²⁵⁶ De la mateixa manera es continuaven emprant de manera acrítica expressions com 'reconquesta' o 'espanyol' a l'hora de referir-se a l'expulsió dels àrabs o a realitats anteriors a la configuració d'Espanya. També la cartografia continuava repetint els anacronismes de sempre.

El professor titular Rafael Valls Montés, del Departament de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de València, fou l'encarregat de l'elaboració de la part de la investigació que atenyia al cas valencià. Valls assegurava que les referències en els

²⁵⁵ Antonio Segura (coordinador), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca (2001), *Els llibres d'història, l'ensenyament de la història i altres històries*, Fundació Bofill, Barcelona.

²⁵⁶ Antonio Segura (coordinador), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca (2001), *ibidem*, p. 14.

llibres de text de l'ESO a les qüestions estrictament valencianes eren limitades i això malgrat la voluntat del legislador que aquestes pogueren ser àmpliament tractades. En el cas del batxillerat, la legislació (DOGV, 29 de setembre de 1994) mai no contemplava “el referent valencià en cap dels quatre apartats habituals dels currículums valencians: introducció, objectius generals, nuclis dels continguts i criteris d'avaluació”.²⁵⁷ Més concretament en el cas de la història “el referent gairebé exclusiu és la història contemporània d'Espanya i els manuals de batxillerat utilitzats majoritàriament en els centres escolars valencians segueixen al peu de la lletra les instruccions administratives valencianes, i, per tant, no inclouen cap referència a la història de València ni presenten cap diferència amb els manuals utilitzats en altres autonomies espanyoles”.²⁵⁸ Valls recorda, a més, que una resolució de juny del 2000, negava l'homologació als manuals que no s'ajustaren “a la varietat lingüística pròpia de la Comunitat Valenciana”²⁵⁹ amb la qual cosa ocorria que un mateix manual s'aprovara en la seua versió castellana i es rebutjara en la seua versió valenciana. Per ser aprovats els manuals no podien utilitzar el terme País Valencià o *País Valenciano* com tampoc català ni *catalán* per referir-se a la llengua. També s'excloïa un llarg llistat de paraules presumptivament de “marcat caràcter catalanista”. El professor conclou que els manuals de les editorials estudiades, que representen un 85% de la quota general del mercat valencià, dedicaven només un 8% de les seues pàgines a la geografia i la història –considerada conjuntament– del País Valencià a primer cicle d'ESO i poc més del 5% a segon cicle d'ESO. De vint manuals analitzats, només tres superaven, “i per molt poc” puntualitza Valls, el 10% de dedicació (considerant conjuntament la geografia i la història) a les característiques específiques valencianes. Així, doncs, les recomanacions administratives en el sentit que es tractara l'especificitat valenciana en els llibres de text no s'acomplien per part de les editorials. “(...) els continguts propis de la comunitat no únicament no arriben al 45% que estableix la llei, sinó que, amb una mitjana del 6,9%, considerant conjuntament la geografia i la història, o del 7,2% (5,7), considerant només la història, pel conjunt de l'ESO, queden molt lluny d'aquest percentatges. De fet, els manuals dediquen molta més atenció a la història d'Europa, o de determinats països europeus i

²⁵⁷ Antonio Segura (coordinador), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca (2001), *ibidem*, p. 58.

²⁵⁸ Antonio Segura (coordinador), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca (2001), *ibidem*, p. 58.

²⁵⁹ Antonio Segura (coordinador), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca (2001), *ibidem*, p. 58.

de la resta del món que no pas a la història del País Valencià”.²⁶⁰ Segons Valls tampoc el professorat majoritàriament s’esmerçaria massa a donar uns continguts específics per tal com “coneix millor els grans plantejaments estatalistes que no pas els estudis historiogràfics regionals desenvolupats fonamentalment en les darreres dècades”.²⁶¹

D’altra banda, les editorials aposten per un producte marcadament tradicional. “Els manuals que podríem dir alternatius”,²⁶² assegura Valls, que són molt més suggeridors, creatius i impulsors d’una consciència històrica més crítica i d’un pensament històric raonat, no desperten l’anuència de sectors molt amplis del professorat de secundària.

En definitiva, Valls concloïa que el tractament de les qüestions valencianes era molt inferior a les possibilitats que ofería la mateixa legislació. El predomini dels continguts temàtics tradicionals sense que ni tan sols s’haguera fet una actualització didàctica adient, privilegiant la transmissió i la memorització dels continguts més que no pas el seu aprenentatge real i actiu per part dels alumnes. I un excés de continguts temàtics que n’impedien el seu estudi en profunditat i el seu tractament enraonat.

El canvi de visió sobre la pròpia història del País Valencià arribà, però, alguns anys abans de la transició democràtica, molt abans també doncs que el PP arribara al poder i iniciara el seu procés de depuració, d’anorreament de la vida pública de la cosmovisió valencianista sobre el país.

Serà el 1962 amb la publicació de *Nosaltres els valencians* de Joan Fuster, inspirat en l’assaig de Jaume Vicens Vives²⁶³ *Notícia de Catalunya*. El llibre encarregat pels joves Max Cahner i Ramon Bastardes, inaugurarà l’editorial 62, sotragà consciències al país i serví, també, per trencar en el Principat allò que fins aleshores havia estat una visió del nacionalisme regionalista, circumscrita a les quatre províncies, ampliant la perspectiva a la dels Països Catalans.²⁶⁴ La seua publicació es dona en un context acadèmic valencià

²⁶⁰ Antonio Segura (coordinador), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca (2001), *ibidem*, p. 59.

²⁶¹ Antonio Segura (coordinador), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca (2001), *ibidem*, p. 80.

²⁶² Antonio Segura (coordinador), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca (2001), *ibidem*, p. 80.

²⁶³ Trobareu informació sobre aquest historiador al Fons Jaume Vicens Vives de la Universitat de Girona: http://www.udg.edu/tabid/12019/language/ca-ES/default.aspx#bibliografia_de_jaume_vicens_vives

²⁶⁴ Sobre les vicissituds editorials del llibre vegeu l’entrevista de Francesc Viadel a l’editor Josep Maria Castellet amb motiu del cinquantenari de la publicació de l’assaig de Fuster, *Castellet: “Nosaltres els valencians’ és un llibre d’una plena vigència”*, edició valenciana del *Quadern d’El País*, 26 d’abril de 2012. De Francesc Viadel l’entrevista també a Castellet publicada al número 633 corresponent a setembre

molt propici. Cal recordar que a la Universitat de València de finals dels cinquanta coincidiren tot un seguit de professors, alguns d'ells deixebles de Vicens Vives, de tendència nacionalista, com Joan Reglà, catedràtic d'Història Moderna, i Emili Giralt,²⁶⁵ catedràtic d'Història Contemporània. D'altres, com el catedràtic d'Arqueologia i Prehistòria Miquel Tarradell, havien rebut la influència directa de Pere Bosch Gimpera, un científic innovador, rector de la Universitat de Barcelona entre 1932 i 1939 i conseller de Justícia al govern de Lluís Companys, entre d'altres mèrits.²⁶⁶ Posteriorment, arribarien a València els catedràtics d'Història Econòmica i alumnes també de Vicens, Jordi Nadal i Josep Fontana.

La influència d'aquests professors fou decisiva en l'ambient estudiantil on es movien, entre d'altres, Alfons Cucó, Ferran Zurriaga, Ricard Pérez Casado, Lluís Vicent Aracil, Raimon, Jaume Pérez Muntaner, Josep Vicent Marqués, Vicent Àlvarez o Eliseu Climent. Una influència, per cert, que no passà desapercebuda per a alguns ideòlegs de l'anticatalanisme local que interpretaren la presència d'aquest elenc d'acadèmics en termes conspiracionistes.²⁶⁷

“L'assaig de Fuster, i junt amb ell, la notable influència historiogràfica de Vicens, descobriren als universitaris valencians de la dècada dels setanta (...)”, afirma l'historiador Pedro Ruiz, “que era possible un altre tipus d'història. La història del seu propi país, ignorada per la historiografia oficial i enaltida d'un mode nostàlgic pel medievalisme regionalista, podia tenir ara interès acadèmic i comprendre's des de la universitat com una vertadera disciplina científica, a la vegada que trobar-se políticament compromesa amb un projecte viable de futur. Així ajudava a transformar el present i amb el final de la dictadura, que semblava un fet immediat, pronosticava l'inici d'una nova època”.²⁶⁸

de 2012 a *Serra d'Or*. En *La Vanguardia*, de Jordi Amat, *Edicions 62. Primeres Passes*, 25 de gener de 2012.

²⁶⁵ Sobre Emili Giralt vegeu Rosa Congost, Llorenç Ferrer, Rafael Aracil, Antoni Segura, Pedro Ruiz (2004), *Homenatge a Emili Giralt*, dins revista *Estudis d'Història Agrària*, Centre d'Estudis Internacionals de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.

²⁶⁶ Trobareu recursos sobre aquest important personatge a la web de la Fundació Pere Bosch Gimpera pertanyent a la UAB: <http://www.bib.ub.edu/fileadmin/personatges/boschg/7resbosch.htm>

²⁶⁷ A part de Vicente Ramos, a qui ja ens hem referit anteriorment en aquest treball, cal veure també José Rafael García-Fuster y González Alegre (1980) *Historia y cultura del Reino de Valencia*. Ponència presentada durant el II congrés regional d'Aliança Popular (AP) celebrat a Benidorm el 26 d'abril de 1980. L'opuscle, editat pel mateix partit, fou prologat per Manuel Fraga Iribarne; Manuel Zarzo, (1989) *Valencians front el catalanisme* (autoedició).

²⁶⁸ Pedro Ruiz (1989) *Nacionalismo y ciencia histórica* dins *Nacionalismo e historia*, coord. Carlos Forcadell, Institución Fernando el Católico (CSIC), Diputación de Zaragoza, Zaragoza, p. 131.

Ruiz assegura que el llibre assenyalà el camí d'un nou nacionalisme a aquelles generacions. El mateix Fuster ho havia escrit en diverses ocasions que “atés el fracàs evident del regionalisme, no hi havia cap altre valencianisme realment alternatiu al nacionalisme espanyol dominant que el dels ‘Països Catalans’”.²⁶⁹ Fuster posava en relleu l'especificitat del ‘cas valencià’, el producte d'una història que s'havia anat separant del Principat a partir d'un passat medieval comú.

Hi ha, a més, un aspecte molt important també ressenyat per Ruiz. L'historiador afirma que així com el catalanisme historiogràfic de Vicens Vives influïa cada vegada més en la política del Principat al connectar amb les aspiracions d'una burgesia nacionalista moderada, el valencianisme d'inspiració fusteriana, en canvi, se sentia orfe d'una burgesia local que històricament havia estat “inexistent”. La tesi de Vives era que les minories dirigents havien possibilitat la nació catalana durant l'època medieval i el seu manteniment al llarg dels segles. Al País Valencià, però, només es podia reivindicar històricament, explica Ruiz, la resistència popular, “atesa la claudicació de les seues minories dirigents, l'absència d'una autèntica burgesia de caràcter industrial i el predomini d'una oligarquia agrària rendista”. “El poble valencià”, diu, “era el principal protagonista de la nova història nacionalista, al mantenir la llengua i la cultura autòctones durant segles, malgrat els abandonaments i les traïcions de les seues classes dirigents i de tots els obstacles, pressions i repressions vingudes des de fora”.²⁷⁰ Aquesta “inclinació” segons Ruiz cap al poble, –potser caldria dir aquesta mistificació del paper històric del poble valencià– convertí el valencianisme en un moviment d'esquerres. Malgrat el fracàs polític, Ruiz, constata que “bona part de les seues idees en relació al passat i el futur dels valencians s'estengueren socialment i han arribat a grups de persones, cada vegada més nombroses i influents, que treballen en un sector de la nostra economia molt desenvolupat, el dels serveis, i especialment amb tot el que té relació amb el món de l'educació i de la cultura”.²⁷¹

El llibre, doncs, sacsejà la historiografia del país i despertà un interès pel passat fins aleshores insòlit.²⁷² Ruiz recorda que aquest canvi es percebé clarament l'abril 1969 en el context del III Congrés Nacional d'Història de la Medicina organitzat, entre d'altres, per

²⁶⁹ Pedro Ruiz (1989), *ibidem*, p. 131.

²⁷⁰ Pedro Ruiz (1989), *ibidem*, p. 137.

²⁷¹ Pedro Ruiz (1989), *ibidem*, p. 139.

²⁷² En relació a l'evolució de la historiografia valenciana és important l'aportació de Pau Viciano (2005), *El regne perdut*, Afers, València. Del mateix historiador i sobre la construcció dels mites nacionals a partir de la història podeu llegir *Des de temps immemorial*, 2003, Tàndem, València.

Emili Giralt, Alfons Cucó, Sebastià García Martínez i Lluís García Ballester i en què hi hagué un nombre molt important de treballs sobre història social. Aquella fita seria l'esperó per a l'organització d'una altra trobada encara més important com fou la del Primer Congrés d'Història del País Valencià, inaugurat el 14 d'abril de 1971. Presidit per Julián San Valero, a més dels organitzadors del congrés de 1969, també hi contribuïren Miquel Tarradell i Joan Reglà. El congrés fou, assegura Ruiz, l'esdeveniment historiogràfic per excel·lència del canvi de dècada per tal com posava en relleu l'enorme desenvolupament a què havia arribat la nova historiografia valenciana en poc temps.²⁷³

Això no obstant, i com molt bé ha indicat Alexandre Crespo i Durà, el congrés del 1971 va posar també en relleu les tensions polítiques del moment al si de la comunitat d'historiadors.²⁷⁴ A partir d'aleshores, un grup d'aquests, encapçalats per Antonio Ubieto Arteta,²⁷⁵ qüestionà els plantejaments de l'assagista de Sueca.

Ubieto mantenia la tesi que la repoblació catalana durant la reconquesta de Jaume I havia estat mínima i que, per tant, era fals afirmar la catalanitat cultural i lingüística dels valencians. Volia denunciar així un imperialisme amb origen al Principat que tenia com a objectiu l'absorció, també, d'Aragó i les Balears, des d'una legitimitat històrica que considerava falsificada. Els seus escrits i els de la seua deixeblla i també futura consellera d'Educació durant el darrer govern preautonòmic presidit per la UCD, Empar Cabanes, proporcionaren al *blaverisme* l'argument històric. El trencament es féu inevitable.

Els comentaris sobre aquesta obra cabdal en la producció de Fuster han estat nombrosos. Per al malaguanyat, Alfons Cucó, *Nosaltres els valencians*, “es converteix

²⁷³ Amb motiu de la publicació del IV volum de les actes del Congrés, l'historiador i polític Joaquim Nadal, va escriure en el 24 d'abril de 1976 a *Presència* que la reunió va mobilitzar tots els investigadors i va servir “per a legitimar la mateixa noció de PAÍS durant molts anys desdibuixada per denominacions oficials híbrides que feien referència a allò que ens feien dir de la ‘región levantina’”. Altrament, el congrés, segons Nadal, “donà també una empena notable a l'ús públic de la llengua i una part molt important dels actes es féu en català”.

²⁷⁴ Alexandre Crespo i Durà (2002), *La utilización de la historia como arma política: la transición valenciana (1975-1983)*, dins *Actas del V Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea. Usos públicos de la historia, 19-21 septiembre, coordinadores Carlos Forcadell, Carmen Frias, Ignacio Peiró y Pedro Rújula*, Zaragoza.

²⁷⁵ Antonio Ubieto Arteta (Ayerbe, Osca, 1923-Saragossa, 1990). Historiador medievalista, es llicencià en 1945 en la capital aragonesa. Exercí a Lleó, Santiago de Compostel·la i València, ciutat de la qual va tornar a Saragossa en 1977. Fundà la revista *Ligarzas* i també l'editorial *Anubar*, tots dos projectes relacionats amb la divulgació de la història medieval.

en l'expressió més explícita d'una profunda renovació teòrica i ideològica del valencianisme, i fins i tot, d'una manera nova de concebre el país mateix".²⁷⁶ Cucó, el primer historiador justament que va gosar fer un primer relat històric, rigorós del valencianisme, no menystenia de cap manera la producció de papers que havien acompanyat el que considerava una "relativament dilatada trajectòria d'autoctonisme valencià" però convenia que cap com el de Fuster s'havia enfrontat amb els grans problemes de fons dels valencians. Eren papers, afirmava, "tangencials, reflexions incompletes, més preocupades per la mimesi abstracta i doctrinària provinent de les preocupacions dels ideòlegs catalans –l'intent d'*adaptació* valenciana de Prat de la Riba és un *leit-motiv* constant d'aquests escrits– o decantats a l'estricta preocupació conjuntural o tactista".²⁷⁷ En aquest sentit, "no té precedents en la modesta tradició contemporània del pensament valencianista" i d'ací "l'encertada frase de Lluç (...) reflecteix, al meu parer, una realitat evident: *Nosaltres els valencians* separa la història de la pre-història".²⁷⁸ Segons Cucó, estem al davant d'un llibre nacionalista, d'un nacionalisme cal dir que "posa en la funció política de la llengua no solament la major característica diferenciadora, sinó també l'essència màxima de la nació. (...) Per a Fuster (...) la llengua és la nació i tots els altres elements diferenciadors se li subordinen (...)".²⁷⁹

Per a un altre historiador valencià, Ferran Archilés, *Nosaltres els valencians* no es pot entendre si no és com una proposta de modernització econòmica i social. L'assagista, argumenta, "plantejava una lluita de la societat valenciana (més encara, del poble valencià, és a dir, de la seua llengua) literalment per la seua supervivència contra el retard econòmic que el paralitzava. L'efecte 'descolonitzador' del fusterianisme a què s'ha referit Joan Francesc Mira era això. La lluita contra la mentalitat provinciana i la 'dependència' del centralisme espanyol anaven units a deixar de ser un país rural, gairebé 'colonial'. El nacionalisme era per a Fuster un factor de modernitat, i l'única resposta possible, exactament com a Catalunya".²⁸⁰ És aquest un posicionament

²⁷⁶ Alfons Cucó (1989), *País i Estat: La qüestió valenciana*, Tres i Quatre, València, p. 276.

²⁷⁷ Alfons Cucó, (1989), *ibidem*, p. 276.

²⁷⁸ Alfons Cucó, (1989), *ibidem*, p. 276 i 277.

²⁷⁹ Alfons Cucó, (1989), *ibidem*, p. 277.

²⁸⁰ *Nosaltres, els valencians. Narració i modernitat en la identitat valenciana*, dins del dossier *Repensar el país en el franquisme* publicat per *L'Avenç*, núm. 305, setembre de 2005, p. 39. Archilés (2102) és autor també de *Una singularitat amarga. Joan Fuster i el relat de la identitat valenciana*, Afers, València. L'historiador revisa les tesis de *Nosaltres els valencians* i discrepa amb Fuster sobre les causes del fracàs del nacionalisme al País Valencià. Una crítica interessant d'aquest assaig la trobareu en Francesc Calafat,

radicalment contrari als tòpics del regionalisme valencià adoptat per la burgesia del país des del segle XIX. Uns tòpics que menaven al conformisme i a la resignació satisfeta de les classes dirigents enfront de la política de l'Estat, la qual reservava per als valencians un lloc del tot subsidiari.

La visió de Fuster trenca, però, amb aquesta imatge indiscutida, col·lectivament assimilada des de generacions, inculcada. És una visió analítica, laica en un sentit generós del terme, entesa també com un programa de futur i havia de despertar de seguida l'interés de les joves generacions d'universitaris cridats a ser els elements actius, els nous dirigents del nou règim democràtic sorgit de l'esgotament ideològic i programàtic de la dictadura. Tot plegat, la interpretació fusteriana de la realitat, les seues idees al voltant d'allò que eren els valencians, van esquarterar per sempre –a desgrat del bloc conservador– la imatge odiosa del *Levante feliz*, un autèntic bàlsam contra el descontent en mans de la propaganda del regionalisme espanyolista. Altrament, la interpretació fusteriana desafiava, també, la patrimonialització del poder per part de les classes dominants locals així com el seu control obsessiu sobre la memòria, sobre la història, o sobre les representacions simbòliques de la identitat dels valencians.

Aquesta nova perspectiva sobre el passat junt amb uns quants manuals generalistes d'història constituí una preuada herència per als ensenyants valencianistes,²⁸¹ no cal dir que molt minoritaris en el conjunt del sistema educatiu valencià i, per tant, amb una influència limitadíssima. Caldrà recordar de nou les conclusions del catedràtic de

La deconstrucció de Fuster, Quadern, 27 de juny de 2012, en línia, i en Enric Sòria, *Ni anomalia ni 'Levante feliz'*, Quadern, 27 de juny de 2012, en línia. Vegeu també entrevista de Laura Ballester a l'autor, *El error de Fuster en la autopsia del nacionalismo*, *Levante*, 22 de juny de 2012, en línia.

²⁸¹ Durant molts anys a banda de *Nosaltres els valencians* a penes s'hi comptaven uns quants llibres dedicats a la història del país. El 1968 es va publicar *Aproximació a la història del País Valencià*, de Joan Reglà. Una dècada després Tres i Quatre posava en circulació un petit llibret de caràcter altament divulgatiu de Joan Francesc Mira, *Som*, on s'aplegaven les qüestions bàsiques en relació a la llengua i la història defensades pel valencianisme. Ricard Blasco el 1979 impulsava el llibre *Història del País Valencià*, un volum de gran format, amb il·lustracions pensat per als xiquets. El 1965 va eixir també el I volum de la *Història del País Valencià* de 62 dedicat a la prehistòria i els musulmans. L'edició es va interrompre i l'aparició del segon volum no arribà fins l'any 1989. La col·lecció, amb cinc volums en total, finalitzà el 1990. Una altra col·lecció de qualitat en què es recollien les investigacions més recents fou *Nuestra Historia*, composta per set volums publicats entre 1980 i 1987. El 1988 el diari *Levante* publicava 3 volums d'*Historia del Pueblo Valenciano*. El 1992 Tres i Quatre editava l'obra col·lectiva dels autors Milagro Gil-Masarell, Thomas Glick, Manuel Ardit, Carme Garcia Moneris i Antonio Furió. Precisament aquest darrer historiador serà l'autor de la *Història del País Valencià*, publicada inicialment per la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació (IVEI) i en una segona edició per l'editorial d'Eliseu Climent. (Consulta feta al historiador Pau Viciano).

didàctica de la història en el departament de Ciències Socials de la Universitat de València, Rafael Valls, al seu informe sobre els llibres escolars d'història encarregat per la Fundació Bofill quan diu que el professorat valencià, majoritàriament, no s'ha esmerçat massa a donar uns continguts específics per tal com coneix millor els grans plantejaments estatalistes que els estudis historiogràfics regionals que s'han anat desenvolupant fonamentalment durant les darreres dècades.

10- ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ I EL SEU PAPER EN LA CONSTRUCCIÓ D'UN IMAGINARI SOCIAL. EL CAS VALENCIÀ.

Fins ara hem esbossat la importància dels mitjans de comunicació en el conflicte valencià. De fet, com creiem que aquests n'han condicionat els intents d'articulació d'un sistema educatiu democràtic amb una presència rellevant del valencià com a llengua de comunicació i de cultura socialment acceptada.

Hem avaluat també la importància que té el control dels mitjans de comunicació per tal com el poder, segons assenyala el sociòleg Manuel Castells, es basa principalment en el control de la comunicació i de la informació. Un poder, l'essència del qual és la seua capacitat d'emmotllar la ment. Al capdavant, la forma en què sentim i pensem, dirà Castells, determina la nostra manera d'actuar, tant individualment com col·lectiva.

D'altra banda, hem seguit en part els raonaments del pedagog Antoni Tort, que ha destacat que tant les funcions de l'escola com les pràctiques pedagògiques s'han vist enormement condicionades per uns *mèdia* omnipresents des de la segona meitat del segle XX. El mateix autor, seguint Bourdieu i Van Dijk, ens ha recordat que els diaris actuen en un marc de relacions socials, polítiques i econòmiques i que els seus columnistes formen part d'una elit influent, d'un col·lectiu rellevant des del punt de vista de la producció dels discursos simbòlics.

Finalment, a través de Xambó, ens hem aproximat a la relació íntima entre mitjans de comunicació, societat i democràcia, educació i cultura. Una relació, en el cas valencià, totalment desequilibrada a resultes de la qual es ressent allò que en diríem la salut democràtica del país. Xambó conclourà que els poders públics, intervenint de diverses formes, no han respectat el caràcter independent i crític que haurien de tenir la informació i l'educació. Situació que cal canviar avançant en la construcció d'un espai comunicatiu propi, obert al món, que genere informació rellevant cap enfora, i que també siga capaç de distribuir per tot el país la que ens arriba de fora amb una lectura valenciana de la realitat,²⁸² conscient, però, que els mitjans de comunicació –com ha

²⁸² Rafael Xambó (1997), *Ideologies lingüístiques i mitjans de comunicació al País Valencià*, p. 254, dins *Política i planificació lingüístiques*, Diversos autors, a cura de Toni Mollà, Bromera, Alzira, València.

subratllat Tort– no reproduïxen idènticament la realitat sinó que ens mostren un reflex especular capaç de transforma-la.

Per a Xambó l'extrema subordinació al sistema comunicatiu espanyol ens fa destinataris, “d’una gran quantitat de continguts comunicatius sovint no rellevants o importants per als públics valencians, tot i que a causa d’una dinàmica assentada des de fa anys, els valencians puguen rebre amb més interès continguts que parlen, per exemple, d’Extremadura, que no de la Provença o de la Toscana, malgrat que els interessos i fluxos econòmics indiquen una major interconnexió entre aquestes regions europees –dins l’eix mediterrani– que no amb Extremadura. No cal dir, pel que fa als pobles germans de llengua catalana”.²⁸³

Fet i fet, es tracta d’un problema d’òptica “en els processos de selecció, producció i difusió dels continguts comunicatius que afecta de manera important els professionals del periodisme, els quals massa fàcilment es deixen dur pels clixés *espanyols* en el seu treball. (...) això repercuteix en la perspectiva que adopten els públics a partir d’allò que els subministren els mitjans”.²⁸⁴

Aquesta lectura valenciana de la realitat reivindicada pel sociòleg valencià, hauria de substituir la saturació als mitjans de comunicació dels tòpics ja habituals sobre els valencians, així com les manipulacions i les omissions intencionades, per una informació de qualitat, d'utilitat pública, plural, atenta també a les fites en matèria de producció cultural estrictament valenciana o a les reivindicacions de caràcter social. Deslliurada, per descomptat, del llast dels estereotips encunyats, tal i com recordava Aracil el 1966, per la burgesia de la Renaixença del XIX de la qual n'és hereva avui la classe dominant representada políticament pel PP. Treballar en definitiva, com afirma Xambó, per la consolidació d'un espai comunicatiu valencià en un temps de predomini dels mitjans de comunicació com a conformadors de la realitat. Un tasca que ha de ser l'objectiu central de la vertebració social del País Valencià. “La construcció”, diu, “d’un nosaltres en què tots els valencians ens puguem reconéixer”.²⁸⁵

²⁸³ Rafael Xambó (1997), *ibidem*, p. 254-255.

²⁸⁴ Rafael Xambó (1997), *ibidem*, p. 255.

²⁸⁵ Rafael Xambó (1997), *ibidem*, p. 255.

No cal dir que la pràctica inexistència d'un sistema propi a més de limitar la qualitat de la mateixa democràcia priva també a la majoria de les moltes manifestacions culturals i socials del país no tan sols d'una visibilitat sinó, també, evidentment, d'una certa capacitat de pervivència, de reproducció social.

La televisió valenciana –a la pràctica liquidada empresarialment des de l'estiu de 2012– junt amb el diari *Las Provincias*, han estat dos dels principals productors de discursos sobre la realitat valenciana de les darreres dècades. Uns discursos que s'han mogut sempre dins dels marges simbòlics esmentats fins ara. Sembla que l'objectiu dels detentors del control d'aquests mitjans ha estat, per una banda, apuntalar l'imaginari d'un marc nacional concret enfront de qualsevol alternativa, com era la del valencianisme o la dels sectors progressistes i, alhora, la de defensar els interessos del bloc conservador hegemònic, de la classe dominant a la que es referia Aracil a finals dels seixanta.

Val a dir, que aquesta enorme capacitat d'influència desplegada per aquests importants mitjans s'ha vist poc compensada per l'existència d'altres que pogueren oferir discursos alternatius. El desequilibri, conseqüència també, sens dubte, d'un sistema de comunicació heretat del franquisme, jugà a la contra del valencianisme i els sectors socials i polítics d'ideologia no conservadora durant la transició en la seua pugna civil per modernitzar, transformar la societat cap a un model democràtic.

Fet i fet, l'espanyolisme i l'anticatalanisme –alineats ideològicament amb el bloc conservador– comptaren –i compten encara– amb recursos propagandístics molt superiors tot i que la seua efectivitat no es devia a aquesta superioritat quantitativa sinó, com ha recordat Xambó, a “la realitat psicosocial o, expressat des de la perspectiva de Bourdieu (1985 i 1987) la força de les coaccions estructurals que pesen sobre les interaccions i que, al seu torn, fonamenten les representacions subjectives. Els avantatges del poder a l'hora d'establir sistemes de classificació i de divisió, és a dir, les paraules, els noms que construeixen la realitat social tant com l'expressen, es veuen contraposats al capital cultural que ha acumulat el nacionalisme i que ara pugna per canviar les categories d'adscripció”.²⁸⁶

²⁸⁶ Rafael Xambó (2010), *Els mitjans de comunicació al País Valencià*, p. 8, dins *Arxius. Arxius de Ciències Socials*, dins *Sociologia dels mitjans de comunicació al País Valencià*, coordinat per Rafael Xambó, Universitat de València, València.

Certament, el sistema comunicatiu valencià, com l'espanyol, deu molt encara a les antigues estructures del franquisme i, per tant, suposa un important escull per a la vertebració territorial, social i política defensada des del valencianisme.

El doctor i professor de la Universitat de València, Josep Maria Gómez Mompart, ha estudiat també la sociologia dels professionals dels mitjans de comunicació espanyols i en concret dels valencians detectant també –com Xambó– la importància de l'herència ideològica, cultural i política del franquisme. Mompart recorda que sobre el periodisme del període comprés entre 1977 i 1982 va pesar enormement el llast del franquisme, una influència que va afectar tothom tret d'algunes minories crítiques. El periodisme espanyol, i el del País Valencià en particular, quedaria caracteritzat de la manera següent:

“(…) -escassa consciència crítica dels periodistes,
-nul·la autonomia professional,
-escriptura excessivament oficialista,
-adulació als poders establerts,
-autoritarisme empresarial,
-valors gremials rancis com si el periodisme fóra un estament estatal,
-sindicalisme vertical,
-informació censurada i unidireccional, i
-comunicació sectària”²⁸⁷.

Aquesta herència, per bé que matisada amb el temps, ha configurat durant les dues darreres dècades, segons Gómez Mompart, un ecosistema comunicatiu caracteritzat per la dependència de la majoria dels mitjans dels diferents poders; una inflació de notícies institucionals; un dèficit de periodisme d'indagació i encara més del d'investigació; una tendència al subministrament d'informacions i temes sense continuïtat; una escassa contrastació de les fonts; una espectacularització temàtica; un partidisme acusat i una baixa imparcialitat; un groguisme en temes de pugna partidista; un excessiu periodisme de declaracions; tertúlies demagògiques; periodisme sense informació; afectat per un

²⁸⁷ Josep Lluís Gómez Mompart (2010), *Periodistes i periodismes a Espanya i al País Valencià. Sociologia i cultura professional dels informadors* dins *Els mitjans de comunicació al País Valencià*, p. 20-21, dins *Arxius. Arxius de Ciències Socials*, especial Sociologia dels mitjans de comunicació al País Valencià, coordinat per Rafael Xambó, Universitat de València, València.

retrocés de la llibertat de premsa que ha vingut constatant entitats com ara ‘Reporters sense fronteres’; una personalització per part dels comunicadors de les notícies; situacions de batalles “delegades”, és a dir, de l’existència de periodistes implicats en les pugnes contra altres mitjans per interessos de caràcter econòmic; una suplantació de l’opinió ciutadana pels sondejos induïts.

Un panorama que cal dir que s’accentua amb el progressiu deteriorament de les condicions laborals dels periodistes i la crisi del sector. L’investigador assegura que “el balanç no és captivador ni massa esperançador mentre la societat civil no siga més exigent del benestar informatiu i demani que mitjans i periodistes acompleixin amb més rigor el paper que d’ells s’espera en tota la societat oberta i avançada (...) calen uns mitjans públics vertaderament de qualitat i autònoms (...) enfortir l’associacionisme, crear organismes independents de regulació i supervisió (de l’Audiovisual i de la Informació), muntar un observatori de la qualitat periodística i repensar els mitjans privats davant la metamorfosi imposada per la crisi i l’expansió digital, tot a partir de la sostenibilitat i la utilitat social”.²⁸⁸

Enmig d’aquest panorama l’existència dels mitjans de comunicació en català al País Valencià ha estat des de sempre molt precària. El professor valencià, Francesc Martínez Sanchis, ha investigat el fenomen dels mitjans de comunicació en català del País Valencià així com l’estructura de la premsa de proximitat. Sobre el primer dels aspectes que ha abordat recorda que, tot i que la LUEV determinava l’obligació de la Generalitat d’impulsar l’ús del valencià en la ràdio i la televisió –sense mencionar la premsa–, la realitat ha sigut finalment la d’una absència de tals polítiques independentment dels tipus de govern, foren aquests del PSOE o del PP. Així, si durant el període de governs socialistes que van des de 1982 fins a 1995 es van posar les bases per a la recuperació de l’ús normal de la llengua, el període de governs del PP s’ha caracteritzat per “un continuisme limitat, tot reduint el valencià a la mínima expressió d’ús social”, la qual cosa ens torna a recordar l’estratègia de contraprogramació lingüística descrita en aquest treball.

²⁸⁸ Josep Lluís Gómez Mompart (2010), *ibidem*, p. 33.

L'investigador assenyala la feble presència del català als mitjans de comunicació valencians de manera que “(...) En el sistema comunicatiu valencià predomina una clara dimensió espanyola. Els mitjans en castellà acaparen les audiències, mentre que els que usen el català com a llengua vehicular ocupen un espai complementari i minoritari en tots els àmbits”.²⁸⁹

Una situació a què encara cal afegir l'entrebanc que ha representat des d'un punt de vista de l'acceptació del català el conflicte lingüístic, les indecisions polítiques i la no aplicació de les polítiques de suport als mitjans de comunicació dictades pel Consell mateix.

En la mateixa línia s'ha manifestat Anselm Bodoque, de qui recordem que ha insistit a destacar que les polítiques valencianes han estat polítiques sobre la llengua, o més concretament, sobre la identitat de la llengua, i no sobre el seu ús social. Bodoque afirma que el principal factor per garantir la presència del valencià en la premsa escrita ha estat el voluntarisme dels editors i la xarxa de subscriptors mínima matisant que “(...) sense el suport dels poder públics valencians durant l'època socialista (i, en alguns casos, de la resta del domini lingüístic i especialment de Catalunya) bona part de les publicacions en valencià haurien tingut bastants dificultats per sobreviure”.²⁹⁰

Pel que fa a les ràdios i les televisions públiques destaca el paper de la Generalitat en la seua creació sense deixar d'advertir que “(...) els models de mitjans de comunicació públics que ha promogut la institució presenten limitacions pel que fa a la programació, la qualitat lingüística i a l'ús mateix del valencià”,²⁹¹ especialment durant el període del PP. Tot plegat, “(...) la política d'incentius a l'ús del valencià en les ràdios i les publicacions periòdiques parcialment o totalment escrites en valencià, a través de subvencions i publicitat institucional, que va practicar el govern socialista, així com la política seguida pels governs socialistes i del PP respecte als mitjans de comunicació de la Generalitat (Ràdio Nou, Canal 9 i Punt Dos), a penes ha modificat el predomini del castellà en la ràdio, la premsa i les televisions públiques i privades d'àmbit estatal i d'àmbit valencià, ja que aquesta sol ser l'única llengua usada tant en la premsa escrita

²⁸⁹ Francesc Martínez Sanchis, (2010), *La informació de proximitat del País Valencià en l'àmbit dels territoris de llengua catalana* dins *Els mitjans de comunicació al País Valencià*, p. 38, dins *Arxius. Arxius de Ciències Socials*, especial Sociologia dels media al País Valencià, coordinat per Rafael Xambó, Universitat de València, València.

²⁹⁰ Anselm Bodoque Arribas (2009), *ibidem*, p. 203.

²⁹¹ Anselm Bodoque Arribas (2009), *ibidem*, p. 203.

com en la ràdio i la televisió de major audiència”.²⁹² A més, en un panorama de creixent digitalització dels mitjans de comunicació apunta Bodoque que “(...) el suport del Consell a la presència del valencià en les noves tecnologies ha estat pràcticament inexistent, llevat d’algunes iniciatives puntuals”.²⁹³

La irrupció de la Tecnologia Digital Terrestre (TDT) no va fer sinó empitjorar aquest panorama de restriccions. Així, doncs, el 30 de desembre de 2005 el conseller de Relacions Institucionals i Comunicació, Esteban González Pons, atorga la immensa majoria de les llicències a emissores de ràdio i televisió afins. Les dues de cobertura autonòmica anaren a parar a mans de la Cope i de Vocento (*Las Provincias* i *ABC*). De les 42 d’àmbit local, 4 foren per a Libertad Digital de Federico Jiménez Losantos, 4 per a Intereconomía, 2 per a l’excap d’informatius de TVV i excap de premsa d’Eduardo Zaplana, Genoveva Reig i 4 per a *Unedisa-El Mundo*. La resta se les repartien entre empresaris de la construcció afins al PP o empresaris de la comunicació afins als constructors. Una altra de les empreses més beneficiades pel repartiment fou Mediamed Comunicació Digital, propietat de José Luís Ulibarri, imputat en el cas Gürtel. Prisa, l’editora de *Levante* i *Información*, televisions locals com TeleElx o independents com InfoTV, impulsada pel periodista Juli Esteve, en foren els grans perjudicats. Segons declaracions del mateix 30 de desembre del llavors portaveu del Consell, Esteban González Pons, en el repartiment havia primat “*la pluralidad*” atés que, segons ell, les empreses agraciades representaven distintes línies editorials. L’oposició, no obstant això, qualificà aquest repartiment, tant pel perfil dels concessionaris com per la forma en què es va dur a terme, d’autèntic “colp d’estat mediàtic”.²⁹⁴

Com fóra, el 13 de setembre de 2012 el Tribunal Suprem anul·lava la concessió de les llicències pels greus defectes de forma i com a conseqüència fruit d’un recurs de cassació presentat per *TeleElx*.

Aquest panorama de marginació de nombrosos col·lectius socials de les agendes dels mitjans, la marginació lingüística també, ha propiciat, segons el sociòleg Xavier Ginés Sánchez, l’aparició de mitjans alternatius, l’increment de recursos per part dels

²⁹² Anselm Bodoque Arribas (2009), *ibidem*, p. 203-204.

²⁹³ Anselm Bodoque Arribas (2009), *ibidem*, p. 205.

²⁹⁴ Vegeu en l’annex documental, l’informe de març de 2010 del grup de periodistes *Media.cat: La TDT local als Països Catalans: una oportunitat perduda per millorar la vertebració de l’espai català de comunicació*, de Laia Altarriba Piguillem.

moviments socials dedicats a la comunicació a fi de guanyar presència en el context d'una societat que viu un procés d'informacionalització. Recorda Ginés com aquest fet ha propiciat l'aparició de tot un seguit de nous activismes, que durant els darrers anys han experimentat una revolució per la irrupció de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC). Tant és així, que aquestes noves eines no sols han generat noves formes de relació amb els mitjans de comunicació convencionals sinó que, a més, “(...) han possibilitat la creació de plataformes de comunicació independents, que han provocat canvis tant en la comunicació interna dels moviments com en la informació que es genera des dels mateixos mitjans cap a l'exterior, cap al públic en general”.²⁹⁵

Ginés determina que aquest fenomen global s'ha concretat en el cas valencià en el sorgiment d'un entramat de relacions generades a partir d'una densa xarxa de col·lectius, especialment actius entre 1995 i 2007, d'un conjunt de mitjans alternatius que, encara que escàs, ha estat molt divers. Altrament, l'investigador posa l'accent en la importància de la comunicació social i els intents d'apropiació d'aquesta per part dels grups en conflicte, la dialèctica entre llibertat i control pel que fa a l'evolució tecnològica. Fet i fet, l'abaratiment dels costos de la comunicació i l'existència de noves eines no ha evitat que els mitjans de producció d'informació continuen en les mateixes mans, al capdavant en les mans dels que també tenen els mitjans productius. “En el context valencià”, diu, “la comunicació i els mitjans que la vehiculen tenen un paper clau en la construcció d'un imaginari col·lectiu”.

Però les condicions estructurals no han permés, fins ara, com ha detectat Toni Mollà, l'aflorent d'un tercer espai comunicatiu que “(...) podria haver posat de manifest un tercer espai intel·lectual i social”.²⁹⁶ En qualsevol cas, “(...) Internet ha estat el pas necessari, imprescindible, per canalitzar els significats de la resistència d'aquest nou món en què ens trobem: la societat xarxa”.²⁹⁷

D'altra banda, els moviments socials, ha constituït la seua pròpia xarxa de comunicació alternativa entesa, segons Ginés, en múltiples sentits entre els quals destaca el ciutadà.

²⁹⁵ Xavier Ginés Sánchez (2011), *Comunicant la revolta. Moviments socials i mitjans de comunicació al País Valencià*, Edicions 96, València, p. 15.

²⁹⁶ Xavier Ginés Sánchez (2011), *ibidem*, p. 18.

²⁹⁷ Xavier Ginés Sánchez (2011), *ibidem*, p. 18.

Dit altrament, la comunicació alternativa seria, segons l'investigador, aquella que es transmet per canals alternatius i té origen i destinació en la mateixa ciutadania. Una comunicació també que a hores d'ara se'ns fa impossible de desvincular de les noves tecnologies. Ginés n'és conscient també de la dificultat de determinar en el cas valencià quins mitjans són alternatius i quins no i es pregunta, per exemple, si podríem incloure entre ells aquells que s'expressen en valencià pel fet que la llengua vehicular emprada és una llengua marginada tot i que puguen fer servir un discurs proper al dominant. Com siga, conclou que un mitjà alternatiu cal que reunesca aquestes característiques: Que siga, organitzativament alternatiu, això és, horitzontal, assembleari, amb molt de treball voluntari; que tinga el valencià com a llengua vehicular, totalment o parcial; que aporte continguts transformadors, contra el sistema dominant; que done veu a la ciutadania amb fórmules com el periodisme ciutadà, i als col·lectius dels moviments socials.

Els intents des de la societat civil –i ja no diguem des del sector professional mateix– de modificar en qualsevol sentit els trets que configuren actualment el sistema comunicatiu han estat fins ara, al meu entendre, molt marginals. Cal dir que tampoc la societat civil valenciana, el nucli principal de la qual estaria conformat avui en dia com a tot arreu per aquelles institucions dedicades a la intervenció solidària en la vida social,²⁹⁸ s'ha caracteritzat precisament pel seu múscul, per la quantitat i qualitat de les seues iniciatives en la direcció del canvi social.

D'entre les poques entitats pertanyents a aquesta migrada societat civil a què em referesc cal destacar l'activisme de l'Associació Ciutadania i Comunicació (ACICOM). Justament, el 10 de desembre de 2010, ACICOM, impulsà la campanya 'Millora la teua dieta mediàtica' la qual comptà amb el recolzament de l'Associació de Publicacions Periòdiques Valencianes, la Federació Escola Valenciana, l'Associació d'Editors del País Valencià, la Xarxa d'Emissores Municipals Valencians, Acció Cultural del País Valencià i la Unió de Periodistes Valencians. En un comunicat públic²⁹⁹ l'entitat exigí a la Generalitat Valenciana:

²⁹⁸ Salvador Giner (2008), *¿Qué hay que entender por sociedad civil?*, dins *El Mito de la sociedad civil catalana*, quadern central de *Metropolis*, revista de informació y pensamiento urbanos, núm. 71, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

²⁹⁹ Vegeu pàgina web ACICOM, <http://www.acicom.org/>.

- Que prioritzara la política lingüística iniciant el desenvolupament reglamentari de la LUEV en tots els camps de la vida social i econòmica, i especialment en l'àmbit dels mitjans de comunicació, en compliment del Pacte pel Valencià de 2001. Per als promotors de la campanya els mitjans en valencià tinguen la consideració per part de la Generalitat d'indústria cultural a protegir, potenciar i preservar.
- El desenvolupament d'una política nacional de comunicació que duiguera a terme, entre altres accions, la reordenació profunda del sector audiovisual valencià, començant per una reforma de RTVV que incloguera la valencianització total dels continguts. Així mateix, una política que assegurara l'acompliment de les lleis com la del Sector Audiovisual, la qual ha de complir amb uns percentatges d'emissió en valencià que ara mateix no són respectats.
- La continuïtat de l'audiovisual com un element estratègic en la comunicació. Per la qual cosa calia fomentar la producció audiovisual mitjançant la creació d'un Institut Valencià d'Indústries Culturals i del Consell de l'Audiovisual Valencià. Aquest organisme també està contemplat per l'Estatut d'Autonomia i hauria d'estar ja en funcionament. Altrament, es demanava el desplegament de recursos econòmics, de la legislació audiovisual i dels organismes adients per a enfortir el sector.
- La potenciació del valencià en els mitjans de comunicació privats mitjançant polítiques públiques de subvencions desenvolupades des de la Generalitat, diputacions provincials i ajuntaments. Un suport que hauria de cobrir diversos fronts, com ara la promoció de l'ús del valencià en els mitjans ja existents, l'edició de nous mitjans en valencià, les ajudes estructurals per a projectes de consolidació de premsa, ràdio, televisió i mitjans digitals en valencià o el foment del periodisme digital i mitjans audiovisuals.
- La consolidació i potenciació de xarxes d'emissores públiques locals de ràdio, televisió i portals web, per tal d'aprofitar sinergies professionals, tècniques i econòmiques que milloraren la qualitat. Juntament a això, es demanava que es plantejara la creació d'una agència valenciana de notícies en valencià.
- De la mateixa manera, exigien que la Generalitat arribara a una acord amb els governs de Madrid, Catalunya i Balears per a obtenir la reciprocitat de totes les cadenes autonòmiques de ràdio i televisió que emeten en llengua catalana.

- La fixació per part del Consell d'uns criteris jurídics i polítics clars (amb legislació i reglaments) per tal d'evitar que continuara augmentant la dependència mediàtica en castellà, mitjançant l'establiment d'un marc favorable per als operadors i empreses que empren el valencià com a llengua de comunicació.
- La visibilització dels mitjans de comunicació en valencià a través de la creació d'un observatori de mitjans amb el suport de la Generalitat, les universitats valencianes, les associacions de mitjans de comunicació, les empreses privades i les associacions professionals de periodistes. L'observatori havia de servir per a quantificar els mitjans existents, detectar potencialitats, avaluar audiències, usos i consums culturals i, finalment, plantejar estratègies.
- Atesa la influència dels mitjans audiovisuals en els usos lingüístics dels individus, s'hi demanava també que s'arribara a un consens polític i social a través de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua per tal d'establir una llengua oral normativa, un estàndard del valencià oral en RTVV i en el sector de la ràdio i televisió local i comarcal en valencià.
- I finalment, l'elaboració d'un pla autonòmic de la TDT per tal de reorientar el sector de la televisió local valenciana cap a projectes comunicatius compromesos amb la identitat cultural valenciana i la llengua.

Dos anys després la Generalitat decretava l'ERO de RTVV i a Madrid el PP vetava la Iniciativa Legislativa Popular Televisió sense Fronteres que hauria permés la reciprocitat de TV3 i Canal 9 al País Valencià i Catalunya.³⁰⁰

Com siga, i dins d'aquesta consciència de precarietat mediàtica, el 14 de setembre de 2012, ACICOM, presentava la campanya Educomunicació. Adreçada als alumnes de 2n i 3r cicle de Primària, així com els de l'ESO i Batxillerat, la campanya pretenia millorar l'educació mediàtica dels joves conscients de la necessitat de desxifrar i interpretar els codis de la societat de la informació i la comunicació, carregats d'ideologies, interessos

³⁰⁰ El 12 de setembre de 2012 el PP vetava en el Congrés de Madrid la Iniciativa Legislativa Popular (ILP), amb el suport de 620.000 signatures, adduint motius de caràcter econòmic. El secretari general del PSPV, Ximo Puig, defensa la idoneïtat de la ILP per motius de pluralitat lingüística. Com siga, la iniciativa impulsada per ACPV va rebre per segona vegada el veto de Madrid. La primera ocasió aquest arribà de la mà del PSOE, concretament de la vicepresidenta del Govern, María Teresa Fernández de la Vega. Segons Eliseu Climent, secretari d'ACPV, "la vicepresidenta assegurarà que l'aplicació de la llei tenia un cost massa elevat, concretament d'uns 810 milions d'euros. Per informes que vaig encarregar al sector vam saber que en realitat només n'hauria costat tres". Entrevista a Eliseu Climent el 26 de juliol de 2012.

i intencions. Formar al capdavant ciutadans capaços d'interpretar críticament la realitat. No cal dir l'excepcionalitat d'aquest tipus de campanyes en el context valencià.

Amb un panorama com el descrit és lògic que des de 1962 ençà el valencianisme haja intentat ocupar aquells espais que subsidiàriament cedien els mitjans de comunicació tradicionals i alhora constituir un espai comunicatiu propi amb la voluntat, al nostre entendre, de legitimar-se socialment i reproduir-se a través d'aquest espai.

Aquest interès començà amb revistes com *Gorg*,³⁰¹ impulsada per Joan Senent i per l'escriptor gandià Gonçal Castelló, i *Saó*³⁰² adscrita als també molt minoritaris sectors valencianistes de l'església. També als anys 60 reeixiren iniciatives com la revista *Al Vent*, fundada per Albert Sánchez-Pantoja i Domínguez i Frederic Rivas i Garcia a l'entorn del Grup Castellonenc d'Estudis i del Club d'Estudiants,³⁰³ mentre que el 28 de maig de 1969 naixia al si de Ràdio Popular, dirigida per Joan Soler, el programa de *Nosaltres els valencians*, que va comptar amb el suport de la Fundació Gaetà Huguet³⁰⁴

³⁰¹ La revista *Gorg*, editada per Joan Senent Anaya, aparegué el juny de 1969. La periodicitat fou inicialment bimestral tot i que des de 1970 la majoria dels números foren mensuals. En la publicació convergiren diferents generacions de valencianistes, com Enric Valor o Gonçal Castelló, però també Amadeu Fabregat, Vicent Soler o Rafael Lluís Ninyoles. En ple procés de maduració del projecte i sempre sota l'acusació de ser una revista catalanista, el règim va pràcticament escapar-la en denegar-li el 1972 el permís per a convertir-se en revista d'informació general. *Gorg* desaparegué el 29 d'abril de 1972 amb vint-i-nou números publicats. Amb tot i això, Gonçal Castelló reprenqué la iniciativa en forma de llibres amb la col·lecció *Els Quaderns de Gorg*, ajudat literàriament per Manuel Sanchis Guarner, Ricard Blasco i Enric Valor. El 9 d'octubre de 1973 aparegué el primer número, *Estimem la nostra llengua*, de Sanchis Guarner i el mallorquí, Josep Melià. Li seguiren onze números més i hi col·laboraren, entre d'altres escriptors, Maria Aurèlia Capmany o Joan Fuster, així com artistes com Josep Renau o Antoni Tàpies. El Ministerio de Informació n'acabà prohibint la publicació. Sobre la història d'aquesta aventura editorial trobareu informació molt completa a les memòries de Gonçal Castelló, *Final de viatge. Memòries d'un gandià: amics, coneguts i saludats* (CEIV, Alfons El Vell, 2010) i en l'article de Francesc Fernández Carrasco, *Gorg (1969-1972)*, publicat dins del dossier dedicat a les revistes valencianes de literatura de *L'Aiguadolç* núm. 9-10, 1989. L'edició completa de la publicació ha estat recentment editada en format digital per *Faxímil*.

³⁰² La revista mensual *Saó* aparegué per primera vegada el 1978 estretament vinculada als sectors cristians progressistes. La publicació ha mantingut des de sempre una línia molt dura amb la jerarquia eclesiàstica a causa de les seues actituds i aliances polítiques. A final de 2008, sense cap suport institucional valencià, la revista passà per una de les crisis més greus des de la seua fundació fins al punt de plantejar-se el seu tancament. El 2009 la Generalitat va decidir suspendre també les subscripcions que tenia contractades des de feia molts anys i gràcies a les quals la revista arribava a un miler llarg d'escoles i biblioteques del país. A la pràctica, això suposava la condemna a mort de la publicació. Diverses entitats valencianistes van reaccionar engegant una campanya per a captar possibles subscriptors.

³⁰³ Vegeu Albert Sánchez-Pantoja i Vicent Pitarch (2009) *El combat per la premsa. Al vent i Nosaltres els valencians*, Universitat Jaume I, Castelló.

³⁰⁴ Aquesta entitat té origen en el testament redactat el 5 de gener de 1959 pel patrici castellonenc Gaetà Huguet Segarra, que morí l'11 de novembre d'aquell mateix any. La raó de ser de la fundació era la defensa dels valors del valencianisme defensats pel mateix Huguet durant tota la seua vida. Oficialment quedà constituïda el 3 de gener de 1962. Entre les nombroses activitats des de 1968 atorga el premi Valencià de l'any a aquelles persones que s'han destacat per la defensa de la llengua del país, des de qualsevol dels seus àmbits. Per més informació vegeu <http://www.fundaciohuguet.com/patronat.htm>.

i amb col·laboradors com Vicent Pitarch, Jordi Artigas, Antoni Royo, Manuel Carceller, Lluís Ronchera o el mateix Albert Sánchez-Pantoja.

Per la mateixa època a l'àmbit universitari aparegueren publicacions com *Lluita*,³⁰⁵ *Diàleg* o *Concret* vinculades a valencianistes com Vicent Àlvarez, Eliseu Climent, Lluís Vicent Aracil, Vicent Ventura, Francesc Pérez Moragón, Joan Francesc Mira o Alfons Cucó.

A partir dels vuitanta arribaren setmanaris d'informació general com *El Temps*³⁰⁶ o *L'Avanç*, així com d'altres publicacions especialitzades com *L'Espill*, *Mètode*, *Allioli* o *Caràcters*. Als pobles proliferaren també les emissores de ràdio i en moltes televisions locals s'introduí el valencià d'una manera normal sent una de les pioneres l'emissora *Berca*, d'Algemesí.

El 25 d'abril de 2009, impulsada pels mitjans escrits *El Punt*, *Saó*, *Crònica* de la Vall d'Albaida, *Eines*, *Camacuc* i *Papers de l'Horta* es constituïa en la seu de la Societat Coral El Micalet l'Associació de Publicacions Periòdiques Valencianes (APPV). Amb només un 9% de lectors –la majoria en la franja social de la classe mitjana-alta i amb estudis universitaris segons un estudi de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua–, l'APPV es marca entre molts altres objectius el d'impulsar la premsa del país i el de representar-se davant d'una administració, la valenciana, la qual fins ara s'ha posicionat en contra d'aquestes publicacions vetant-les o reduint-ne les ja de per si escadusseres subvencions que atorga.

Les noves tecnologies han permés, a més, l'aparició de mitjans com *Vilaweb* –mitjà que cobreix informativament tota l'àrea de parla catalana–, *L'informatiu* o *La veu del País Valencià* entre d'altres, de fòrums oberts a la participació i el debat com *valencianisme.com* o televisions com *InfoTV* o *Pluralia.com*, on s'agrupen diverses entitats de caràcter progressista.

Altrament, des d'ACPV i amb el suport de milers de ciutadans, s'ha fet durant els darrers anys un esforç ingent a fi de possibilitar la connexió del País Valencià amb els

³⁰⁵ Per a un coneixement més profund de la premsa clandestina d'aquests anys, majoritàriament vinculada a les formacions de l'esquerra i en bona part vehiculitzada en català, vegeu Francesc Pérez Moragón (1988), *Premsa clandestina al País Valencià (1962-1977)*, dins la revista *L'Espill*, núm. 5, Universitat de València, València.

³⁰⁶ El número 0 del setmanari *El Temps*, impulsat per Eliseu Climent amb la inspiració de Joan Fuster, va eixir al carrer el 4 d'abril de 1984. A causa de la crisi el 2012 la publicació es va veure obligada a abandonar la presència en quiosc i va passar al format digital. Vegeu Francesc Viadel, *Vicent Sanchis mil cinc-cents números d'El Temps*, *Serra d'Or* núm. 640, abril de 2013.

mitjans de comunicació públics de Catalunya per tal de proporcionar als valencians la possibilitat de consumir uns productes informatius i culturals de qualitat en català. Paral·lelament, aquests mitjans públics en català i d'altres privats han mantingut al país una presència estable de corresponsals.³⁰⁷

Impedir la recepció de TV3 al país –cal dir que amb unes quotes d'audiència molt modestes– ha estat un dels temes importants de l'agenda política del PP. Una actuació que s'ha justificat habitualment mitjançant una interpretació estricta/restrictiva de l'Estatut i de les lleis estatals sobre l'ocupació de l'espai radioelèctric.

No cal dir que perseguir la recepció de TV3 al país limita el lliure accés de la informació en un règim democràtic, però, és el preu que el PP fa pagar col·lectivament a una part important dels valencians per tal de presentar-se, amb l'exhibició del seu anticatalanisme, com el partit defensor d'uns interessos valencians i d'una identitat suposadament amenaçada per Catalunya. La maniobra, a més, serveix per a criminalitzar la institució i les persones que fan possible la recepció.

La televisió de Catalunya deixa de veure's analògicament el febrer de 2011 quan ACPV, asfixiada per les multes imposades pel govern de Francisco Camps, es va veure obligada a tancar els repetidors que permetien des de feia vint-i-cinc anys la recepció del senyal.³⁰⁸

Altrament, i com ja hem apuntat al principi d'aquest apartat, les entitats en defensa d'una escola en valencià s'han procurat d'uns mitjans de comunicació, de difusió propis en un intent de superar l'escassetat informativa, la parcialitat o el tractament en termes de conflicte sovint emprat pels mitjans tradicionals. Algunes associacions com la d'*El Tempir* d'Elx han arribat a mantenir fins a tres línies de publicació des de 1994. La federació Escola Valenciana publica des de maig de 2000 amb una periodicitat anual la revista corporativa *Sembra*, alhora que treballa també l'àmbit de les xarxes socials.

³⁰⁷ Les informacions sobre el país aparegudes als mitjans catalans, la imatge que dels valencians es projecta sobre la societat catalana, ha estat motiu des de sempre d'una certa controvèrsia. Una mirada superficial sobre aquesta qüestió indica que diaris i televisions del Principat prioritzen les notícies sobre successos, fets extraordinaris, aquelles que tenen relació amb el conflicte lingüístic i, de vegades també, les que guarden relació amb la producció cultural. Aquestes darreres ben sovint són poc indagatòries, referides la majoria de les vegades a uns mateixos *agents* i uns tipus de productes.

³⁰⁸ Contrasta aquest zel de la Generalitat a fer acomplir la llei que s'ha aplicat a ACPV amb la laxitud que aplica a les emissores afins. De fet, la immensa majoria de les cadenes autonòmiques incompleixen la Llei de l'Audiovisual valencià en aspectes com mantenir un 25% de la programació en valencià o emetre un 20% de productores valencianes. Moltes fins i tot emeten des de Madrid. Vegeu de Federico Simón, *El Consell evita sancionar a las radios y televisiones afines al PP. La gran mayoría de las cadenas autonómicas incumplen la Ley del sector*. *El País*, 28 de febrer de 2011, en línia.

Val a dir, que una de les iniciatives més reeixides des de l'àmbit comunicatiu ha estat la coproducció de *Vilaweb* i TV3 l'octubre de 2011 del documental *Una llengua que camina*, amb el suport d'Escola Valenciana, les editorials Bromera i Edicions 96 i l'Institut d'Indústries Culturals de la Generalitat de Catalunya. El documental, dirigit per Amanda Gascó, cap de comunicació d'Escola Valenciana, repassa la salut del moviment del valencià després d'un quart de segle d'ensenyament en la llengua del país. A més, aquest ha estat projectat arreu del País Valencià dins del cicle 'Cinema a l'Escola' d'Escola Valenciana. TVV n'ha prescindit, de l'emissió d'aquest.³⁰⁹

10.1 El cas de TVV: Registre lingüístic, manipulació informativa i propaganda al servei d'un model polític i social.

La televisió valenciana va nàixer amb uns trets constitutius especials en relació a altres televisions autonòmiques de l'estat. Cal recordar, com ja hem assenyalat, que va començar les seues emissions incomplint el principal precepte legal sobre el qual es justificava la seua creació, això és, la promoció del valencià en un context precisament de substitució lingüística molt avançada i de conflicte.

Des del principi fou una emissora bilingüe. Això, però, mai no va ser un problema, ans al contrari, pels qui la varen fundar i dirigir. Fet i fet, només cent dies després de la primera emissió –estrenada un emblemàtic 9 d'octubre amb la versió doblada al valencià de la pel·lícula *Casablanca*– el seu director, Amadeu Fabregat, es vantava d'estar al capdavant de la primera i única televisió bilingüe d'Espanya.³¹⁰

El directiu ja havia donat pistes públicament en més d'una ocasió de quin model defensaria i uns mesos abans, a Barcelona, havia afirmat que “no calia esperar que la

³⁰⁹ *Una llengua que camina. Amanda Gascó retrata la vida de cinco valencianos en un documental producido por Vilaweb para Televisión de Catalunya*, Josep Lluís Galiana, *Levante*, 8 d'octubre de 2011, en línia.

³¹⁰ Entrevista a Amadeu Fabregat en *Las Provincias*, 16 de gener de 1990. Citat a la tesi doctoral de José María Anchel Cubells dirigida per Julio Montero Díaz, *Canal 9: Historia de una programación (1989-1995)*. Universidad Complutense de Madrid, Facultad de Ciencias de la Información, Departamento de Sociología IV, llogida en setembre de 2002.

TVV fóra la gran esperança blanca” en la resolució del conflicte lingüístic valencià, i entenem, també, que en la normalització del valencià.³¹¹

En aquest sentit la campanya engegada per ACPV la tardor de 1988 ‘Televisió valenciana, en valencià!’³¹² així com les demandes provinents del sector de la cultura, van ser inútils. D’altra banda, TVV va començar emetent per la mateixa freqüència que ho feia TV3 a través de la xarxa de reemissors propietat de la mateixa entitat cultural esmentada.³¹³ El fet va confrontar les dues Generalitats en relació a qüestions com la possibilitat d’un espai comú de comunicació –escasses d’altra banda a la llum de les declaracions fetes– alhora que va evidenciar la manca d’entusiasme, quan no la més rotunda de les oposicions, del Govern de Madrid, llavors presidit pel socialista Felipe González.

És evident que ni Fabregat, ni els dirigents polítics socialistes d’aquella primera etapa, van tenir mai la idea de fer de TVV un potent instrument de normalització lingüística malgrat les declaracions de bones intencions. Tampoc, com veurem, de fer de la televisió una eina capaç de coadjuvar en la transformació social, la modernització, una eina també amb què articular un espai comunicatiu, polític i cultural valencià propi. Paradoxalment, TVV, es resistia a parlar en valencià perquè l’ús de la llengua estava poc estés o bé en retrocés. Sota aquest axioma es va justificar sempre el fet que la programació fóra majoritàriament en castellà. Val a dir, que el poc, el com, i en “què” s’usava el valencià deia moltes altres coses del model més enllà de les qüestions estrictament lingüístiques.

Al final d’agost de 1990, Amadeu Fabregat, dictaminava la prohibició de fins a 543 paraules que calia evitar tant en la redacció de les notícies com en el doblatge de les sèries i pel·lícules.³¹⁴ Es tractava de bandejar, contra les mateixes convencions de caràcter filològic, aquell lèxic que era considerat com a massa “català” tot i que

³¹¹ Aquestes declaracions les va fer en el context de les jornades *Nosaltres (i) els valencians* organitzades per l’entitat ACTA i mentre participava en una taula rodona junt amb Joan Francesc Mira i Max Cahner, moderada pel llavors subdirector general de política lingüística de Catalunya, Isidor Marí. Vegeu *Mira afirma en un debate que Valencia debe recuperar su capitalidad cultural*, *La Vanguardia*, 8 d’abril de 1989, p. 44.

³¹² L’objectiu de la campanya era demanar als grups de les Corts valencianes que la Llei de creació de RTVV incloguera que totes les emissions de la futura televisió valenciana foren en la llengua del país. Paral·lelament s’animà els municipis a exigir a través dels seus plenis el mateix. A la campanya s’adheriren centenars de municipis, fins a 19 membres del Consell Valencià de Cultura amb noms com el de Xavier Casp, personalitats com l’ucedista Emilio Attard o els principals sindicats valencians. Vegeu butlletí intern d’ACPV, número 47, maig de 1989, p. 11-18.

³¹³ *Valencia no podrá recibir TV3 cuando funcione su propio canal autonómico*, *La Vanguardia*, 23 d’agost de 1989, p. 15.

³¹⁴ *Una lista de palabras entra en vigor en Canal 9*, *El País*, 19 d’agost de 1990, en línia.

l'acceptació social del model lingüístic de la televisió era enorme, llevat és clar, dels sectors anticatalanistes, refractaris gairebé sempre a qualsevol ús públic de la llengua.

Amb la prohibició els redactors es veieren obligats a emprar, per exemple, *Alemania* o *sello*, en comptes dels mots normatius *Alemanya* i *segell*. La mesura fou acompanyada d'un útil informàtic mitjançant el qual s'hi podia conèixer els redactors que no aplicaren la nova norma. Coincidí la mesura també amb la contractació com a assessor lingüístic de Lluís Fornés, més conegut amb el sobrenom de Lluís el Sifoner,³¹⁵ que vingué aparellada d'una transformació profunda de la plantilla de lingüistes. Cal no perdre de vista que al carrer es respirava amb més intensitat que mai la presència de l'anticatalanisme, políticament liderat per Unió Valenciana (UV).

Paral·lelament des d'alguns sectors del valencianisme democràtic es buscava una aproximació a aquest anticatalanisme dins del que es va conèixer com la "tercera via".³¹⁶ L'objectiu final d'aquests moviments era arribar al d'un gran consens identitari que tindria en un pacte lingüístic la seua màxima concreció, un tema a què ens referirem també de forma àmplia en aquest treball.

La mateixa directora de *Las Provincias* reconeixeria molts anys després l'existència d'un acord entre Amadeu Fabregat i el poeta Xavier Casp,³¹⁷ un dels notables del món

³¹⁵ Lluís Fornés Pérez Costa (Pedreguer, 1945) 1979 Llicenciat en Filosofia i Ciències de l'Educació el 1979 per la Universitat de València, Doctor en Filologia per la mateixa universitat des del 2004, professor de valencià, actor i cantant conegut amb el sobrenom de Lluís *el Sifoner*. Començà la seua carrera artística el 1973 quan fundà a Pedreguer el grup de folk *Crit i Cant*. Fornés naix com a "El Sifoner" l'agost de 1975 en el II Festival de la Cançó celebrat a Xàtiva, on va obtenir el primer premi. El 1979 fou escollit per votació dels oients del programa Jove Club de Ràdio Popular de València el cantant més popular del País Valencià. El 1990 abandonà els escenaris després de ser esbronat pel públic del Teatre Principal durant les actuacions dins de l'espectacle Quart Creixent per la seua col·laboració amb Amadeu Fabregat entre 1990 i 1996 en la *descatalanització* de valencià de TVV. Des de llavors el mateix Sifoner s'autoconsidera "mort" com a membre de la Cançó. Durant els anys vuitanta fou també un dels impulsors de la Coordinadora de Pares Professors i Alumnes per l'Ensenyament Públic en Valencià (CAPPEPV). D'aquesta entitat fou secretari des de 1984 fins a 1986 i president des de 1987 fins a 1990. Fundador el gener de 1988 del butlletí *Ensenyar i aprendre* i membre del comitè organitzador del Primer Congrés de l'Escola Valenciana que se celebrà a València els dies 4, 5 i 6 de desembre de 1993. Articulista, guionista de televisió, també ha fet incursions en el món del teatre i la poesia.

³¹⁶ L'anomenada *tercera via* nasqué a finals dels anys vuitanta al voltant de les tertúlies de l'Hotel Inglés, on s'aplegaren assenyalats nacionalistes i *blavers*. Algunes de les posicions sorgides d'aquelles trobades influïren notablement el nacionalisme dels noranta i encara ara. Les principals tesis d'aquest moviment, crític amb el fusterianisme i parcialment integrador pel que fa a alguns aspectes del *blaverisme*, es poden trobar al llibre dels sociòlegs Eduard Mira i Damià Mollà 1986 *De impura natione*, Tres i Quatre, València. Vegeu també Vicent Franch, Agustí Colomer, Rafael Company i Miquel Nadal (1988), *Document 88*, Tres i Quatre, València.

³¹⁷ Sobre la trajectòria de Xavier Casp, Francesc Viadel (2009), *No mos fareu catalans. Història inacabada del blaverisme*, Universitat de València, València.

anticatalanista per tal d'establir un model lingüístic per a la televisió més d'acord amb les tesis del secessionisme.³¹⁸

La decisió, doncs, era del grat dels sectors conservadors i comptava del ben cert amb el vistiplau del PSPV-PSOE. Val a dir, que aquesta actitud no ha impedit als socialistes defensar en seu parlamentària, des de l'oposició, i en diverses ocasions, un ús ple i normatiu del valencià en TVV.

Un dels capdavanters d'aquest entorn que treballava pel pacte, el dirigent polític del PP Joaquín Calomarde, en referir-se a la decisió de Fabregat, diria molt significativament: "(...) Nada veo en ella censurable, desmedido o absurdo. Ninguna imposición abominable percibo en su criterio y me da la impresión que, desde el punto de vista de un director general de Televisión Valenciana, es algo absolutamente lógico. Si nuestra televisión es valenciana, es normal, y no debería constituir piedra de escándalo para nadie, que recoja, asuma y use la forma habitual de hablar de los valencianos. (...) Cualquier discusión de carácter filológico queda fuera de esa decisión (...) No estamos ante una decisión académica sino pragmática. Pues que las lenguas no están estandarizadas, las palabras significan aquello que su uso determina y las formas en las que habla, escribe y entiende una colectividad deben de ser respetadas. Es más, son constitutivas de su peculiaridad propia y de su autonomía. Quien no entienda esto no podrá, jamás, gestionar un ente público de comunicación valenciano. (...) La lengua de los valencianos, como recoge nuestro Estatuto de Autonomía, es el valenciano. Una vez votado y aprobado dicho Estatuto ningún otro problema se debería haber planteado. La Comunidad Valenciana es la Comunidad Valenciana, en modo alguno parte de una macrocomunidad política o lingüística englobada dentro de unos hipotéticos Países Catalanes. Amadeu Fabregat, como director de TVV, lo único que hace es esto. Cualquier otra interpretación de su proceder (por otro lado extremadamente fino respecto al bilingüismo real de nuestra Comunidad) en materia lingüística, es, de suyo, absurda.

³¹⁸ Reyna parla d'aquest assumpte amb el periodista J.R. Seguí. Concretament diu: P-Cuentan que, en los arranques de Canal 9, hubo un intento de pacto secreto por la lengua entre Universidad, partidos y colectivos sociales que usted no rechazó, pero Vicente González Lizondo sí. R-Es verdad que cené con Ramón Lapiedra y Pérez Casado en casa de éste último y que aquella noche se habló de todo. Pero yo no estaba para pactar nada. El pacto lo hicieron Amadeu Fabregat y Xavier Casp, y fue aquello de las 500 palabras, con mucho sentido común, además, por ambas partes. Todo lo que vino después fue bastante peor, incluida la Academia Valenciana de la Lengua, que nació con un *texto ambiguo e infumable*. Vegeu entrevista a María Consuelo Reyna, "*Los políticos no pisan la calle y viven al margen de la realidad*, *Levante*, 10 de setembre de 2011, en línia.

Imaginar ahora una caza de brujas o calificar de ‘listas negras’ lo que no son sino palabras y usos lingüísticos netamente valencianos es, a mi juicio, de locos (...)”.³¹⁹

Hi ha encara un altre element important a l’hora de delimitar els contorns de la polèmica. És important recordar com el fet s’inseria de ple en el context de l’aferrissat debat mantingut a Catalunya sobre el model de llengua. Un debat que dividia als partidaris d’un català cada cop més col·loquial, subordinat o interferit pel castellà, amb aquells que optaven per un model més fidel a la normativa i a la pròpia tradició lingüística. Els mitjans de comunicació, principals protagonistes d’aquest debat, el batejaren com el debat entre el català *light* i el *heavy*. La notorietat d’aquesta discussió pública provocà que els aspectes latents de la prohibició de Fabregat, l’estratègia política a la qual obeïa, quedaren notablement desdibuixats a Catalunya.³²⁰ En certa manera els qui s’oposaren a la mesura convençuts que tenia implicacions molt més enllà de les estrictament filològiques foren considerats en determinats entorns de la premsa catalana com uns “radicals”.³²¹

L’actuació del llavors director de TVV tingué infinitud d’episodis, alguns de molt assenyalats, els quals es perllongaren durant anys i que no poden ser tractats ací per raons òbvies. De la mateixa manera que no podem fer el relat exhaustiu de les demandes per part de partits polítics i entitats a fi que TVV, en compliment de la pròpia llei, emeta integrament en valencià. Unes demandes que sempre han estat contestades amb estadístiques dubtoses en les quals invariablement s’assenyala un increment de la presència del valencià en les emissions de TVV. La sola anàlisi d’aquestes respostes requeriria d’un altre estudi.

Podem detenir-nos, però, a subratllar allò més substancial pel que fa a l’ús del valencià en TVV, a allò que implica la decisió política d’adoptar un model determinat.

El sociolingüista Toni Mollà, testimoni de primera mà com a cap de la Unitat de Lingüistes de TVV, recordava fa uns anys justament en relació a l’episodi de la prohibició de les paraules, com els conflictes sobre la forma de l’idioma i sobre la seua

³¹⁹ Joaquín Calomarde, *Disparar contra Amadeu Fabregat, declarado fiesta de guardar, Las Provincias*, 29 d’agost de 1990, dins Joaquín Calomarde (1996), *Vertebración valenciana*, Carena editors, València.

³²⁰ Per a un coneixement més en profunditat d’aquesta qüestió i fins i tot de la polèmica prohibició vegeu Maria-Lluïsa Pazos (1992), *La violació del català*, Tibidabo, Barcelona.

³²¹ Conversa amb Toni Mollà, 16 d’octubre de 2012.

identitat són atats per amagar, enfosquir diu Mollà, el conflicte real. “La patuesització”, afirma, “sempre reforça el procés de substitució lingüística. (...) un mitjà de qualitat exigeix un model funcional i un de populista n’imposa un de folkloritzant. En aquest sentit, la renúncia a un model de llengua estandarditzat duu implícita la renúncia a la normalització lingüística (...)”.³²² Mollà, a més, assegura que el tipus de programació de Canal 9, folkloritzant i molt marcada per l’òptica de l’espanyolada castissa “no avala la funcionalitat del català, sinó que l’associa a la comicitat i la intranscendència. (...) la qualitat lingüística depèn, en primer lloc, de l’índex d’ús de la llengua, i per descomptat, del model de televisió. (...) el tipus de programació i la identitat corporativa de la cadena predisposen l’espectador a acceptar o a rebutjar unes determinades propostes lingüístiques. En el cas d’una programació de marcat perfil antropològic, com alguns volien per a les nostres televisions, els usos lingüístics s’associarien inevitablement a propostes de tall diguem-ne arcaïtzant (...) Perquè el doblatge siga acceptat com a natural, per contra, la imatge de marca de la televisió ha de ser moderna, actual, contemporània. La qual cosa no significa, com és natural, que haja de deixar de ser ‘valenciana’. Ben al contrari, ha de demostrar que ser valenciana és la manera de ser moderna al País Valencià (...)”.³²³

No ha estat, però, denuncia amb coneixement de causa el sociolingüista, aquesta la vocació dels gestors de TVV. Tampoc hi ha hagut –hi hagué en el seu moment–, la voluntat de desenvolupar una indústria autòctona amb la vocació de construcció d’un país, diu Mollà, modern i europeu. Més aviat, els mitjans de comunicació valencians, i Canal 9 en concret, “(...) han estat els instruments de difusió massiva de missatges aliens a la realitat social, cultural i lingüística i econòmica del país, quan no els ressorts de recuperació de les mentalitats i les ideologies més rànies i conservadores. (...) el cultiu del tòpic més esperpèntic i l’antiintel·lectualisme més militant han estat els recursos d’un populisme bròfec que els ha amerat quasi totalment”.³²⁴

Tot plegat, “El grau màxim de patetisme s’esdevé quan la pròpia condició lingüística es converteix en objecte de burla i, correlativament, l’analfabetisme es presenta com una

³²² Antoni Mollà (2007), *El model lingüístic oral: el cas de Canal 9 o el nivell (lingüístic) desnivellat*, dins *La calidad de la lengua en los medios audiovisuales*, Quaderns del CAC, núm. 28, Consell Audiovisual de Catalunya, Barcelona, p. 17.

³²³ Toni Mollà (2006), *ibidem*, p. 18.

³²⁴ Toni Mollà (2006), *ibidem*, p. 18.

condició venerable. És també el *súmmum* de la ‘identificació amb el poderós’ i l’autoodi, tal i com va assenyalar lúcidament Rafael-Lluís Ninyoles (...).³²⁵

L’autor es mostra contundent a l’afirmar que estem al davant dels mitjans de comunicació més mistificadors que mai no han tingut els valencians i no s’està d’afirmar que “(...) La destrucció de la identitat particular que s’havia anat gestant des de la dècada dels seixanta i la criminalització del projecte cultural que representa això que en diuen el catalanisme sembla haver estat l’únic objectiu explícit”.³²⁶ Si no l’únic objectiu, sí el més evident juntament, i molt especialment en el cas que ens ocupa, al de la manipulació i el control polític dels espais informatius.³²⁷

Certament TVV ha jugat un paper destacat en aquesta “criminalització” del projecte cultural i polític, de transformació social, proposat democràticament pel valencianisme progressista, en atacar, ocultar les seues activitats o bé en informar-ne de les mateixes sense cap contextualització en conseqüència amb les més elementals normes de la praxi periodística. En aquest sentit, el valencianisme cultural i polític junt amb els partits de l’esquerra han estat presentats com una mena d’enemic interior, d’aliança malèfica, en una amenaça per a la “vertadera identitat valenciana”, per al mític i inqüestionable consens hispanovalencià adoptat a la transició per les forces polítiques, així com per als interessos econòmics de tots els valencians en oposar-se, posem per cas, a projectes com el del transvasament de l’Ebre.³²⁸

³²⁵ Toni Mollà (2006), *ibidem*, p. 18.

³²⁶ Toni Mollà (2006), *ibidem*, p. 18 i 19.

³²⁷ Segons Julià Álvaro, periodista des de 1989 dels informatius de Canal 9 i membre del Comité de Redacció de l’emissora, el control polític ja era molt estricte durant l’etapa socialista. “Hi havia un cap d’Informatius i un coordinador i ja no hi havia res més. No es va organitzar una redacció. Tot passava pels responsables de cada informatiu i, per damunt, omnipresent, estava la figura del coordinador que ho dirigia. Eren informatius de perfil baix, no molestar mai... i, sobretot, cap mena de control periodístic sobre la tasca del govern Lerma”, assegura Álvaro. Pel que fa a la llengua el periodista defineix el valencià com una “incomoditat”. “Calià”, diu, “parlar un valencià el més pobre possible. Cap voluntat de pujar un poquet el nivell. Hi havia una por total a molestar la caverna i tot el que sonara a català s’havia d’arraconar”. Evidentment això implicava també arraconar “la realitat cultural ‘catalana’, de Fuster a Raimon, d’Ovidi a Estellés..., era l’àmbit ‘sospitós’ i, per tant, s’havia de fer com si no existira”. En aquest sentit Álvaro considera que la prohibició de paraules decretada per Fabregat simplement confirmava una situació de facto. Entrevista a Julià Álvaro, 25 de setembre de 2012.

³²⁸ Yolanda Verdú (2010), *El tratamiento del urbanismo y del agua en los informativos de Canal 9*, dins *Arxius. Arxius de Ciències Socials*, especial Sociologia dels mitjans de comunicació al País Valencià, coordinat per Rafael Xambó, Universitat de València, València.

Per contra, aquesta mateixa televisió ha estat decisiva en la promoció de les icones, tòpics i mites sobre el propi país defensats per la classe dirigent gairebé en els mateixos termes en què ho va fer durant la Renaixença i, posteriorment, durant el franquisme.

El país descrit als informatius de TVV és, així doncs, un territori pròsper econòmicament, sense atur; sense conflictes socials per tal com aquests mai no apareixen igual que mai no apareix tampoc la corrupció llevat, és clar, que aquesta afecte a l'oposició. Dirigit per un govern –el del PP– cohesionat, sense crisis internes, amb una forta projecció exterior i influència política en el conjunt de l'Estat que es tradueix en una mena de poder valencià que no és cap altra cosa, en realitat, que una emulació de caire local de la suposada capacitat d'influència estatal del nacionalisme català.

Així mateix, el PP representa la modernitat. L'esquerra: el passat. Els uns, representen el vigor, l'entusiasme, la joventut, el missatge clar. Els altres, les idees obtuses, la foscor, les opcions abstractes. Un llenguatge que podem fins i tot observar en el tractament de les imatges. De fet, creiem que un estudi dels diferents emmarcaments d'aquestes, de la seua qualitat tècnica, confirmarien empíricament el que de moment només és una evidència derivada de la simple observació.

D'altra banda, el país explicat a TVV és un país que es diverteix i s'expressa culturalment a través, i gairebé únicament, de les seues manifestacions folklòriques o festes populars quasi sempre d'un marcat caràcter religiós. La de la televisió valenciana és una realitat ideal només destorbada pels inevitables successos de la crònica negra o els incidents climatològics. Certament, els successos ocuparan una part importantíssima dels informatius. Aquesta preeminència de gènere no és exclusiva de la televisió dels valencians ni tampoc una casualitat. Afirmar Bourdieu que els successos en la televisió són elements de distracció. “Els prestidigitadors tenen un principi elemental, que consisteix a cridar l'atenció sobre una cosa distinta de la que estan fent. Una part de l'acció simbòlica de la televisió, a nivell dels noticiaris, per exemple, consisteix a cridar l'atenció sobre uns fets que per la seua naturalesa poden interessar a tot el món, d'aquells que podríem dir que són per *a tots els gustos*. Es tracta de fets que, evidentment, no han d'escandalitzar a ningú, en què no es ventila res, que no divideixen, que creen consens, que interessin a tot el món, però que per la seua pròpia naturalesa no toquen res important. La crònica de successos és una espècie de sucedani elemental,

rudimentari, de la informació, molt important, perquè interessa a tot el món, malgrat la seua inanitat, però que ocupa temps, un temps que es podria usar per a dir una altra cosa”.³²⁹

Més enllà de la informació, la programació incidirà en aquests mateixos aspectes a què ens hem referit. Així, doncs, i de manera molt sintètica, una programació generalista i comercial basada principalment en l'entreteniment, amb una presència testimonial del valencià pel que fa a les pel·lícules o sèries de màxima audiència i amb uns espais de debat molt poc, per no dir gens, plurals. Tot plegat, una televisió amb una forta presència del castellà i un ús del valencià subsidiari,³³⁰ qualitativament amb un perfil molt baix, obsessionada com qualsevol televisió privada amb les audiències i no en l'obligació de retre un servei públic. Al capdavant, hi ha la intenció de produir –reproduir– una realitat determinada. Una emissora que, podríem dir també, es va concebre a imatge i semblança d'allò que socialistes i populars consideraven que era el país, d'un país que calia sobretot que fóra tal i com ells el concebien, l'entenien, el miraven.

Com assegura Bourdieu, “(...) Els perills polítics inherents a la utilització quotidiana de la televisió resulten del fet que la imatge posseïska la particularitat de produir allò que els crítics literaris anomenen l'*efecte de la realitat*, pot mostrar i fer creure en allò que mostra. Aquest poder d'evocació és capaç de provocar fenòmens de mobilització social. Pot donar vida a idees o representacions, així com a grups. Els successos, els incidents o els accidents quotidians poden estar prenyats d'implicacions polítiques, ètiques, etcètera, susceptibles de despertar sentiments intensos, sovint negatius, com el racisme, la xenofòbia, el temor-odi a l'estranger, i la simple informació, el fet d'informar, *to record*, de manera *periodística*, implica sempre una elaboració social de la realitat capaç de provocar la mobilització (o la desmobilització) social”.³³¹

³²⁹ Pierre Bourdieu (1997), *Sobre la televisió*, Anagrama, Barcelona, p. 22-23.

³³⁰ Prova d'aquesta subsidiarietat és no només l'escassa presència en la programació sinó la manca d'interés de la cadena pels programes destinats a l'aprenentatge del valencià. El gener de 2012 Canal 9 va suprimir justament l'únic espai conegut d'aquest gènere, *Trau la llengua*, després de 26 setmanes d'emissió amb uns bons índexs d'audiència. Aquest espai d'entreteniment, inspirat en el *Caçadors de paraules* de TV3, comptava amb el patrocini de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. *EU e intersindical acusan a Jaraba de 'deshacer' RTVV por retirar 'Trau la llengua'*, *Levante*, 18 de gener de 2012, en línia.

³³¹ Pierre Bourdieu (1997), *ibidem*, p. 27 -28.

A manca d'un observatori dels mitjans l'anàlisi dels seus continguts, i concretament dels continguts informatius de TVV s'ha limitat a alguns estudis acadèmics i, sobretot, i pel que fa a primera etapa d'existència de la televisió, als informes del Comitè de Redacció de Canal 9, així com als informes elaborats per les centrals sindicals que han continuat la tasca del Comitè després de la seua desaparició.

El Comitè va nàixer de l'aplicació de l'Estatut Professional de la Redacció de RTVV aprovat a final de 1996 pel PP.³³² Es tractava d'un text avançat en matèria de drets i obligacions professionals i en pro d'una informació veraç i democràtica en TVV, que es comprometia també en l'ús i la protecció del valencià.³³³ Fins a la seua desaparició el febrer de 2003 es van elaborar sis informes.³³⁴

Ja en el seu primer informe el comitè denunciava l'incompliment sistemàtic dels informatius tant de la normativa vigent com de la deontologia professional i s'assegurava que els informatius no volien oferir als espectadors una visió real del que passava a la societat arribant a la conclusió, doncs, que aquests estaven pensats per a desinformar. "Es busca", deia l'informe, "una imatge de la Comunitat Valenciana feliç on les coses van bé i on no hi ha conflictes socials ni problemàtiques obertes. Els únics problemes vénen, en forma de casos extrems, per la part dels accidents i les morts violentes".³³⁵

³³² Julià Álvaro explica que la creació del Comitè es va intentar sense èxit durant l'etapa socialista. El PP llavors va fer costat a un sector de la redacció i va prometre recolzar la iniciativa cas de guanyar les eleccions. Álvaro assegura que no hi havia per part del PP cap intenció de complir: "A nivell de la direcció, mai van voler aplicar l'Estatut de Redacció. Ells van apostar per la manipulació i la desinformació pura i dura. No van escoltar ni una sola de les reivindicacions del Comitè". A part de les represàlies, els membres del Comitè van haver d'enfrontar-se al boicot actiu de la direcció. "Inicialment", explica el periodista, "la direcció presentava 'tapats' al Comitè però tot el món els detectava i no els votava ningú. Quan van assumir això, van veure que el més intel·ligent era intentar que no s'arribàs al 50% en la participació electoral. Llavors es van dedicar a amenaçar i pressionar als treballadors perquè no votaren i al segon o tercer intent ho van aconseguir. No es va arribar al 50% de participació i la votació no va ser vàlida. Després, ni des de la Redacció –lògicament– ni des del Comitè d'Empresa –molt menys encara– es va fer res per recuperar el Comitè". Aquest va desaparèixer el febrer de 2003. Entrevista a Julià Álvaro, 25 de setembre de 2012.

³³³ Un exemplar d'aquest Estatut en la seua edició de 1996 es podrà consultar en l'annex documental.

³³⁴ 1a Memòria de seguiment d'informatius, publicada el juny de 1997, analitza continguts informatius que van des del 18 de novembre de 1996 fins al 17 de juny de 1997; 2a Memòria de seguiment d'informatius, publicada a l'abril de 1998, analitza continguts de tres blocs de dues setmanes de Notícies 9, del 20 d'octubre al 2 de desembre de 1997, del 17 al 30 de novembre de 1997, del 29 de desembre de 1997 a l'11 de gener de 1998; 3a Memòria de seguiment d'informatius, publicada en novembre de 1999, analitza continguts que van de maig de 1998 a maig de 1999; 4a Memòria de seguiment d'informatius, publicat en octubre de 2000, analitza continguts que van de maig de 1999 a agost de 2000; 5a Memòria de seguiment d'informatius, publicada el novembre de 2001, analitza continguts que van de setembre de 2000 a octubre de 2001; 6a Memòria de seguiment d'informatius, publicada el febrer de 2003, analitza continguts des de final de desembre de 2001 fins al 14 de febrer de 2003.

³³⁵ 1a Memòria de seguiment d'informatius, p. 6.

L'absoluta desatenció del valencià serà una altra de les denúncies destacades a l'informe. A banda de la laxitud lingüística, de l'empobriment del llenguatge dels informatius, els membres del Comitè denunciaren també la falta d'interès a l'hora d'incorporar el valencià en espais tan importants per a la promoció del valencià com les retransmissions de futbol, fetes per una majoria de comentaristes castellanoparlants, fins al 75%.

Aquest primer informe posarà en relleu també l'emmudiment absolut del món del valencianisme i, per tant, també el de l'ensenyament en valencià, una pràctica val a dir que heretada del període socialista i que es veuria notablement aguditzada a partir de l'entrada del PP al poder el 1995.³³⁶

Cal dir que tots els informes del Comitè redundaran en les mateixes qüestions com passarà després amb els documents de seguiment elaborats durant un temps per UGT o per CCOO. La lectura atenta de tots aquests textos, elaborats amb un gran rigor analític, descriu unes pràctiques, orientacions, estratègies desinformadores, un model en definitiva, que s'ha mantingut invariable fins a dia d'avui, sense que les crítiques provinents ja no dels àmbits valencianistes o des de l'oposició política, sinó d'entitats cíviques o institucionals com l'AVL o la Sindicatura de Greuges, hagen pogut erosionar-lo.

La greu crisi oberta arran de l'expedient de regulació d'ocupació de 2102 no ha fet més que mostrar socialment amb tota la seua cruditat aquest context de manipulació, control polític i desviació dels objectius propis de TVV des de la seua fundació.

La televisió ha servit no tan sols per a amagar un determinat país sinó per a mantindre unes elits polítiques en el poder i perpetuar col·lectivament la seua pròpia visió social, cultural i econòmica del país.

³³⁶ Julià Álvaro recorda com el món del valencianisme entraria puntualment a final de 1995, quan "el PSPV es veu perdut i pensa que pot fer gestos per acostar-se als proscrits". El valencianisme estigué durant aquella etapa primera d'existència de TVV: "en la zona de sospita i, a més, podia perjudicar electoralment els socialistes, per tant, com si no existira. Passar de puntetes, no donar-li presència. En resum, millor El Titi que Ovidi". El tractament en aquest mateix període del món escolar en valencià és, segons assegura Álvaro: "Mínim. No recorde res que poguera fer pensar que es considerara un àmbit estratègic. En realitat, formaven part del sector sospitós o incòmode". Entrevista a Julià Álvaro, 25 de setembre de 2012.

Com ha recordat de manera irònica el sociòleg Rafael Xambó, actualment membre del consell d'administració de RTVV per la coalició política Compromís pel País Valencià, Canal 9 no té ni una entrevista a Joan Fuster, una sola a Enric Valor, sols té el deute, calculat per cert, en uns 1.200 milions d'euros.³³⁷

Fets relacionats amb l'àmbit valencianista que no foren tractats pels informatius de TVV. Selecció feta a partir de la informació dels 6 informes del Comitè de Redacció de RTVV sobre informació emesa entre el 19 de novembre de 1996 i el 14 de febrer de 2003.

- Celebració de la IX edició dels Premis de Novel·la Ciutat d'Alzira que guanya l'escriptor de Sueca, Josep Franco, 1997.
- Naix El Micalet Galàctic, primera publicació juvenil en valencià.
- Celebració de la XVI edició dels Premis d'Octubre. Guanya l'Andròmina de novel·la Martí Domínguez amb *Confidències del Comte Buffon*, 1997.
- El PP de Castelló dedica un carrer a Joan Fuster, 1997.
- Un avantprojecte de llei del Govern central sobre administració pública admet que Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià tenen "llengua pròpia coincident", 1997.
- Mor a Mallorca el poeta Blai Bonet, Premi Nacional de Literatura, 1988.
- Xiulada en las Ventas a Raimon per parlar en valencià durant el recital homenatge a Miguel Àngel Blanco, regidor del PP mort per ETA, 1997.
- Roda de premsa de Raimon queixant-se de la intolerància de què va ser objecte a Las Ventas, 1997.
- El president Jordi Pujol assegura que el seu partit deixarà de recolzar el PP si el president Aznar no condemna la xiulada a Raimon, 1997.
- Mort sobtadament a Bétera, l'editor, activista polític i dirigent d'ERC, Valerià Miralles, 1997.
- L'Institut Valencià de la Joventut (IVAJ) es nega a emprar la denominació Elx

³³⁷ Entrevista a Rafa Xambó, "A Canal 9 no hi ha excés de treballadors sinó de comissaris polítics", *Vilaweb*, 17 de gener de 2012, en línia.

per considerar-la 'catalanista', 1997.

- Més de 300 joves protesten contra la política lingüística de l'IVAJ. Es registren incidents, 1997.
- **18 de juny de 1998**, la Conselleria de Presidència decideix que no es corregiran els textos escrits en valencià no normatiu i després rectifica i continua realitzant les correccions.
- **4 d'octubre de 1998**, la Conselleria d'educació manté sense homologar el 75% dels llibres de text d'editorials valencianes. Des de l'Associació d'Editors del País Valencià s'havia denunciat el greuge econòmic que representava la censura prèvia dels textos escolars per adaptar-los a la normativa estatutària, és a dir, per eliminar aspectes considerats catalanistes.
- **15 d'octubre de 1998**, el Tribunal Suprem anul·la l'acord de l'Ajuntament de Benifaió per a usar l'ortografia de la Real Academia de Cultura. El tribunal li nega a l'ajuntament la capacitat de decidir sobre aspectes que afecten l'àmbit científic.
- **23 de novembre de 1998**, el president de la Generalitat, Eduardo Zaplana, justifica l'anomenada Batalla de València i afirma que "potser fou necessària" en un acte d'homenatge a Abril Martorell, dirigent ucedista que fou clau des de Madrid en l'enlairament de l'anticatalanisme al País Valencià.
- **24 de novembre de 1998**, els partits de l'oposició i agents socials s'oposen al control lingüístic i ideològic de la Conselleria d'Educació sobre els mestres a través d'un manifest de la Mesa de l'Ensenyament. La conselleria prohibeix que els mestres parlen de la unitat de la llengua o usen el terme País Valencià.
- **11 de febrer de 1999**, el diputat socialista, Jesús Huguet, acusa la Conselleria de Cultura dirigida per Manuel Tarancón de prohibir determinades paraules en valencià com ara 'amb' o 'aquest'. Tarancón ho nega.
- **12 d'abril de 1999**, la Unesco està a punt de suspendre una exposició sobre el Misteri en la seua seu de París a causa de la discussió entre la Conselleria de Cultura i l'Ajuntament d'Elx per un plafó on es deia que el valencià era una variant dialectal del català.
- **Abril-Maig de 1999**, durant aquests dos mesos tenen lloc les Trobades de les Escoles en valencià. S'ignoren.
- **25 de novembre de 2000**, s'obvia la manifestació de més de 20.000 persones a València a favor de l'ensenyament públic. Canal 9 no cobreix l'acte i el dia següent dona la notícia amb imatges comprades a Tele 5.
- **9 d'abril de 2000**, Canal 9 no informa de les Trobades en valencià, que

apleguen aquell dia més de 70.000 persones. La cadena prioritza aquell dia una informació promocional dedicada a Disneyland París oferta per un enviat especial. L'excusa és la signatura d'un conveni entre Air France per a poder arribar-hi directament des de Manises.

- **26 de gener de 2000**, la diputació rebutja amb els vots del PP i UV una proposta perquè Enric Valor obtinga la distinció al mèrit cultural a títol pòstum. L'Ajuntament de València actua igual en impedir que s'hi dedique un carrer a l'escriptor.
- **7 de juliol de 2000**, el mestre Gonzalo Anaya rep l'homenatge de l'Escola d'Estiu del País Valencià i denuncia l'abandonament de l'escola pública per part de l'administració valenciana.
- **19 d'agost de 2000**, el Síndic de Greuges, Luis Fernando Saura, exigeix que es garanteixca el valencià en els col·legis públics.
- **1 de maig de 2001**, homenatge al poeta alcoià Joan Valls.
- **23 de maig de 2001**, 60.000 signatures reclamen al Consell la protecció de l'Horta.
- **3 d'agost de 2001**, el Consell nega a la Universitat el requisit lingüístic que demana als funcionaris.
- **2002**, Canal 9 no dona la notícia de la publicació d'un informe de la CAM titulat *Aproximació a l'anàlisi de les relacions econòmiques entre Aragó, les Illes Balears, Catalunya i la Comunitat Valenciana* on s'assegura que els territoris de l'Antiga Corona d'Aragó són el motor econòmic de l'Estat, amb un 33,7% del PIB.
- **Abril, 2002**, no es dona notícia de la celebració de les Trobades d'escola en valencià en diferents comarques del país.
- **23 de maig de 2002**, acte d'investidura com a doctor honoris causa de l'historiador Miquel Batllori en la basílica de Santa Maria del Mar de Barcelona. Batllori era premi de les Lletres Valencianes i un estudiós internacional de la família Borja.
- **7 de juny de 2002**, se silencia l'acte d'entrega dels IV premis *Sambori* al paranimf de la Universitat de València, organitzats des de la Federació d'Escoles en Valencià i al que concorren escolars de tot el país.
- **9 d'octubre de 2002**, Canal 9 no dedica ni un segon a la manifestació convocada per la Comissió 9 d'Octubre.

- **26 d'octubre de 2002**, té lloc la XXI edició dels Premis d'Octubre a València organitzats per Tres i Quatre. El premi de novel·la recau en Vicent Usó per *Crònica de la devastació* i Josep Vicent Boira guanya el Joan Fuster d'assaig amb *Euram 2010, una geografia necessària*.
- **8 de novembre de 2002**, el catedràtic d'islamologia de la Universitat d'Alacant, Mikel de Epalza, rep el Premi Nacional de Traducció per la traducció de l'Alcorà al català.
- **22 de novembre de 2002**, 12 entitats polítiques i socials signen el manifest Compromís per la Llengua, 50 mesures per a impulsar l'ús social del valencià. L'acte desperta l'interès de la resta de mitjans valencians.
- **27 de novembre de 2002**, Canal 9 no dona la inauguració del Centre Ovidi Montllor d'Alcoi.
- **18 de desembre de 2002**, el filòleg internacionalment reconegut, Germà Colom, celebra una conferència a Castelló organitzada per l'AVL amb motiu del 70é aniversari de les Normes de Castelló.
- **19 de desembre de 2002**, no es dona cap notícia relacionada amb el 70é aniversari de les Normes de Castelló.

Fets relacionats amb l'àmbit valencianista que varen tenir un tractament informatiu esbiaixat o periodísticament inadequat. Selecció feta a partir de la informació dels 6 informes del Comitè de Redacció de RTVV sobre informació emesa entre el 19 de novembre de 1996 i el 14 de febrer de 2003.

- **25 d'abril de 1997**, el Tribunal Constitucional dona la raó a la Universitat de València i li permet emprar la denominació de català per al valencià. La notícia, d'un gran impacte polític, no va en titulars i es dona en tan sols 39 segons.
- **26 d'abril de 1997**, la tradicional manifestació convocada per ACPV amb motiu de la Batalla d'Almansa aplega a València unes 35.000 persones. No se'n dona cap informació. Sí s'informa a bastament, amb tres vídeos, de la manifestació en contra de la unitat de la llengua d'un 3.000 persones a Madrid el 20 de maig d'aquell any convocats per l'entitat d'extrema dreta Grup d'Acció Valencianista (GAV).
- **6 de febrer de 1997**, s'interromp el partit entre Real Madrid i Futbol Club Barcelona per a llegir un comunicat del Consell en contra de l'acusació per part

d'Eliseu Climent d'ACPV contra el president Zaplana per boicotejar la recepció de TV3 al País Valencià.

- **14 de setembre de 1997**, la notícia sobre la profanació de la tomba de Joan Fuster al cementeri de Sueca per uns desconeguts no va en el sumari. En canvi sí hi va el campionat de paelles celebrat aquell mateix dia en la mateixa població.

- **9 d'octubre de 1997**, la manifestació organitzada per la comissió nacionalista 9 d'octubre amb uns 10.000 assistents es dona dins d'un bloc dedicat a festes per darrere d'un homenatge de les falles del districte marítim amb una assistència de 300 persones.

- **6 de maig 1999**, es criminalitzen els actes organitzats per ACPV a València en commemoració de la data del 25 d'abril, on s'apleguen 25.000 persones. Només es dona la informació 35 segons passades les 12 de la nit. El diumenge però es reprenen les informacions i s'acusa l'entitat de la destrossa de l'estàtua del torero Montoliu davant de la plaça de bous, on van tenir bona part dels actes. Es vincula l'assemblea de regidors celebrada en el mateix context al Foro del País Vasco i apareixen declaracions de dirigents del PP en què es vinculen els actes amb els assassinats d'ETA. ACPV convocà una roda de premsa per a defensar-se a què Canal 9 no va assistir.

- **22 de juny de 2000**, Canal 9 dona l'homenatge a Ovidi Montllor en el Teatre Principal en només 42 segons de l'informatiu de mitja nit.

- **9 de juliol de 2001**, el conseller en Cap de la Generalitat de Catalunya i el líder de l'oposició al parlament català, Pasqual Maragall, visiten València. La presència de Maragall i la seua trobada amb el també socialista Joan Ignasi Pla, se situà set notícies més avall de l'anunci de la presència dels dos polítics al país, entre una informació sobre legionel·la i un atemptat suïcida a Israel. Només es recullen declaracions de Maragall en relació a la posada en marxa de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

- **5 de maig de 2001**, la tradicional manifestació convocada per ACPV amb motiu de la diada del 25 d'abril aplega unes 30.000 persones a València. Canal 9 li dedica 29 segons en la segona edició de l'informatiu amb un text en què es destaca que els manifestants cridaren consignes contra el Pla Hidrològic nacional i a favor de Terra Lliure a més de causar greus desperfectes en edificis públics pel llançament d'ous i pedres. Cap mitjà recull l'endemà cap notícia

sobre desperfectes. El mateix dia Canal 9 dedica dos minuts a una festa d'antics *tunos* a Benidorm apadrinada per Norma Duval.

- **7 d'abril de 2001**, es dediquen dues notícies a la negativa per part de la Diputació de cedir a ACPV la plaça de bous de València per a celebrar els actes commemoratius del 25 d'abril. Les informacions s'ofereixen amb fotografies cedides per *Las Provincias* on es veuen desperfectes i pintades a favor d'ETA. No es dóna, però, la roda de premsa celebrada uns dies abans per Eliseu Climent a causa de la negativa de la Diputació.

II PART

ESCOLA I DEMOCRÀCIA AL PAÍS VALENCIÀ DEL TARDOFRANQUISME ALS GOVERNS SOCIALISTES

1. L'ESCOLA EN VALENCIÀ, UNA ALTERNATIVA DEMOCRÀTICA A L'EDUCACIÓ FRANQUISTA.

El franquisme va liquidar per sempre més el sistema educatiu que es va instaurar durant el període de la II República, també les idees que l'inspiraven i fins i tot els seus actors principals mitjançant un procés de depuració sistemàtic.³³⁸ En definitiva, va posar punt i final al projecte d'una escola pública que era laica, mixta i que s'inspirava en ideals com ara el de la solidaritat. Una escola que s'havia concebut a fi de propiciar l'alfabetització del país, procés imprescindible per a poder estendre els ideals democràtics. En aquest sentit, la reforma republicana de l'educació, fou de gran abast, i incidí en els aspectes formatius, però, també, en d'altres de caràcter estructural que eren tant o més urgents com ara el nombre de mestres i les seues retribucions salarials o la necessària construcció d'un gran nombre d'escoles.

Al capdavant, tal i com ha assenyalat el professor Ramon Navarro Saladrinas, el sistema republicà estava a les antípodes del seu model d'educació per tal com obeïa clarament als interessos de dos grups molt ben definits i que no eren altres que els de la classe econòmica dominant i els dels grups d'ideologia i mentalitat reaccionària.

Recorda aquest historiador que l'educació de les masses mai no va ser, precisament, una de les banderes enlairades per l'oligarquia espanyola. I vet ací, que quasi un segle després de l'arribada al poder del general Franco, els sectors educatius progressistes, defensors d'una educació pública, retrauen al Partit Popular, hereu ideològic d'aquella oligarquia, el fet que les seues polítiques advoquen de nou, en plena època de retallades justificades per la greu crisi econòmica, per una educació elitista, per unes polítiques que afavoreixen els interessos privats, l'escola privada i la religiosa –sovint coincidents–, la seua “espanyolització” en un sentit clarament nacionalista per més que aquest es vullga justificar en nom d'un suposat *interés comú* o apel·lant inclús a una determinada idea de modernitat.³³⁹

³³⁸ Sobre la depuració dels mestres al País Valencià, Juan Manuel Fernández Soria (1999), *Maestros valencianos bajo el franquismo: la depuración del magisterio: 1939-1944*, Institució Alfons el Magnànim, València.

³³⁹ El 10 d'octubre de 2012, el ministre d'Educació del Partit Popular, José Ignacio Wert, admetia durant una sessió de control del Congrés a la pregunta del diputat del PSC, Francesc Vallés, que l'interès del Govern central era “espanyolitzar” els alumnes catalans a fi que “*se sientan tan orgullosos de ser catalanes como españoles y que tengan una vivencia equilibrada de esas dos identidades que les enriquecen*”. La pregunta de Vallés es produïa després que el ministre atribuïra en un programa de

“En quasi vint anys de postguerra”, apunta Navarro, “el dèficit escolar espanyol passà d’estar quasi en la recta final de l’extinció als tres quarts de milió de xiquets sense escola. Aquesta era l’escola que interessà sempre i tornava a interessar ara a la classe dominant: una escola pobra, en quantitat i en qualitat. Per a produir advocats i enginyers, tècnics per a l’Estat i tècnics per a una indústria de límits molt reduïts, no calen més escoles que les que la classe dominant necessita per a posar als seus fills (això és, els col·legis de pagament de l’Església, als quals no té accés la classe treballadora). La massa no cal que passe de la pura alfabetització, i en absolut tota; en aquest model social són tolerables un bon percentatge d’analfabets i una cultura popular al caire del límit de l’alfabetització”.³⁴⁰

Tot plegat, l’escola franquista representava una reacció contra la modernitat, contra el liberalisme, el marxisme, el parlamentarisme i el lliurepensament. Posa en relleu Navarro com aquest nou sistema s’esmerçà, doncs, a combatre el laïcisme, la coeducació, el bilingüisme, el progressisme pedagògic alhora que n’implantava un de nou, de caràcter confessional, en què se separava els alumnes per sexes a les aules, que confonia Espanya amb Castella, que va eradicar les llengües que no foren el castellà i on s’aplicava una metodologia tradicional, immobilista, rutinària enfront d’una que havia estat dominada per l’activitat, per les teories pedagògiques més avançades. Altrament, el

Telemadrid l’auge del sentiment independentista a Catalunya a causa d’un cert adoctrinament en les escoles. Com a exemple d’aquest adoctrinament Wert posava l’exemple de l’assignatura d’Història. Mentre a Catalunya se la denominava simplement Història, a la resta de l’estat, se la denominava Història d’Espanya. Altrament, Wert explicava que es minimitzaven els elements comuns de Catalunya dins la història d’Espanya i, en canvi, “*se exageran, a veces hasta la caricatura, los elementos particulares de Catalunya*”. Vallés contestà a Wert que a Catalunya no s’adoctrinava sinó que s’educava. (Font: *La Vanguardia*, 10 d’octubre de 2012). Els arguments de Wert són fal·laços en primer lloc perquè el sistema educatiu català, els continguts de les matèries que s’hi imparteixen, són supervisats i aprovats pel Ministeri. El mateix passa a totes les comunitats autònomes on també s’expliquen aspectes de la història pròpia i on, per cert, això no ha representat un augment del sentiment independentista. En qualsevol cas, aquestes declaracions encengueren la premsa i serviren perquè els sectors més conservadors de l’Estat reclamaren un major control sobre els continguts educatius per part del Govern central. Sovint tertulians i opinadors van recórrer a informacions inexactes o falses per justificar el seu prejudici polític com per exemple la d’un tertulià del programa de *La sexta, Al rojo vivo*, del 19 d’octubre de 2012, que va assegurar que als llibres de text de Catalunya s’ensenyava que l’Ebre naixia a Riba-roja com a conseqüència d’un excés de particularisme. La polèmica no és nova ni de bon tros. De fet, des dels inicis de la democràcia aquesta del “particularisme” ha estat una de les batalles lliurades pels sectors més conservadors unida a la batalla contra el laïcisme educatiu o el manteniment dels privilegis seculars de l’ensenyament privat.

³⁴⁰ Ramon Navarro Saladrinas (1989), *El franquismo, la escuela y el maestro (1936-1975)*, Sociedad Española de Historia de la Educación, núm. 8, p. 167.

nacionalisme reaccionari espanyol va fer hegemònic als continguts dels textos escolars l'exaltació de la "unidad nacional" i tots els seus tòpics. Es tornà, doncs, al sistema anterior al de la República només que ara amb uns trets moltíssim més accentuats.

L'arribada de la dictadura va suposar també l'anorreament dels pocs avenços fets en l'àmbit de l'ensenyament en valencià al país. Des de principis de segle, i encara abans, s'havien fet esforços en aquesta direcció orientats pel principi pedagògic, d'altra banda defensat des del Renaixement, de la lògica que suposava ensenyar als infants en la seua pròpia llengua materna.

Certament, l'escola franquista fou també, a més de repressiva, pedagògicament arcaica i ineficaç, eminentment antivalenciana en tots els sentits. Aquest és el context educatiu en què creixeran els principals impulsors, de diferents generacions, procedència geogràfica i classes socials, de l'escola valenciana i del valencianisme. Impulsors, val a dir que en la immensa majoria dels casos, procedents tots de les comarques del país i de famílies de classe treballadora.

Els records del món escolar franquista per part d'alguns d'aquests mestres o activistes del valencià serveixen, com veurem en una petita, però, molta representativa mostra, molts punts en comú. Tots recorden una escola repressiva, classista, inspirada pel nacionalcatolicisme, deslligada del propi entorn cultural i lingüístic.

Alguns tindran la sort de tenir a casa uns pares mestres que els inculcaran algunes idees pedagògiques avançades. Per a d'altres, l'entorn valencianoparlant mantindrà en ells viva una certa consciència idiomàtica. En la majoria dels casos serà a la Universitat dels anys seixanta i setanta, la de València, Alacant o Barcelona, on despertaran al món polític, on entraran en contacte amb l'antifranquisme, les idees progressistes i el valencianisme polític i cultural, un moviment llavors en ple procés d'articulació i expansió.

Del seu pas per un col·legi a València ciutat recorda Carme Miquel (La Nucia, Marina Baixa, 1945), mestra i expresidenta d'Escola Valenciana: "Vaig anar a una 'Escuela Nacional' on ma mare era una de les sis mestres que hi havia, en unes aules que estaven en el segon i tercer pis d'un edifici fosc i humit de la Plaça Marqués de Busianos, sense pati ni res. L'ensenyament memorístic, sempre amb la mateixa mestra que mentre

estava a classe feia punt de calça. Amb molt d'adoctrinament religiós i polític (estudiàvem *Catecismo* i *Historia Sagrada*, i a classe hi havia uns cartonets que omplíem amb segells si donàvem diners (cada duro un segell) per a la construcció del Seminari i també ens donaven 'vale' si els diumenges anàvem a missa a San Nicolau – que és on ho podien controlar– i si ens portàvem bé i després a qui tenia més 'vales' un regalet. I assistíem a 'ejercicios espirituales' i misses i coses així. Tot això dels 6 als 10 anys. Pel que fa a l'adoctrinament polític estava, en tot, en la *Enciclopedia* que gastàvem, en les lectures, en les commemoracions que fèiem (el dia del *estudiante caído*, el *dia de la raza...*), en tot, ja ho saps. El batxillerat elemental (11-14 anys) el vaig fer a las Madres Escolapias perquè havia tret una beca, crec que de l'Ajuntament, i ens aconsellaven que anàrem a col·legis privats que la mantindríem amb més facilitat, la beca, que no si anàvem a l'Institut on suposadament l'ensenyament era més dur. D'aquell món tinc bon record de les companyes adolescents. Ens duem bé però les monges eren classistes a rabiar. D'una banda feien diferències, encara que subtils, entre les becàries (una o dues per classe) i les de *pago*. I més diferències encara amb les 'gratuïtes', que anaven a una classe especial unitària i mai no es trobaven amb nosaltres al pati ni a cap lloc. Aquí no hi havia tant d'adoctrinament polític. Sí religiós, clar".³⁴¹

"Ma mare i mon pare", prossegueix Miquel, "eren mestres i la meua germana major també va estudiar Magisteri, així és que de manera directa o indirecta des de sempre vaig estar en contacte amb la pedagogia. En casa se'n parlava alguna vegada i hi havia llibres. Noms com els dels pedagogs Pestalozzi o Maria Montesiónos o Dewey els vaig veure a les prestatgeries de casa, als lloms dels llibres i sense saber qui eren els tenia memoritzats. Però sobretot els referents pedagògics que arribaven a casa eren els oficials: el Padre Manjón i San José de Calasanz. Eixos noms també els tenia memoritzats. Pel que fa a l'Escola de Magisteri de València, quan hi vaig anar, no exagere si dic que no hi vaig aprendre res de res No sé per què en el meu grup només vam estudiar Història de la Pedagogia i hi arribàrem fins a la *Educación en Roma*. Sí que hi vaig aprendre molt de religió catòlica i de *Formación del Espíritu Nacional*. Així és que el contacte amb la pedagogia de veritat va ser precisament amb el grup de Lo Rat Penat i en les escoles d'Estiu de Barcelona. Aquests van ser els meus referents pedagògics, la millor formació que he tingut: els companys de la Secció de Pedagogia de Lo Rat Penat i les pràctiques pedagògiques cooperatives amb ells. Després les

³⁴¹ Entrevista a Carme Miquel, 23 d'octubre de 2012.

Escoles d'Estiu que ens introduïen en l'Escola Nova i en la pedagogia activa dels anys 30, que era molt progressista, i també en els moviments pedagògics nous”.³⁴²

“Sóc de la generació”, prossegueix Miquel, “que accedia a Magisteri després del Batxillerat elemental, és a dir, amb 14 anys, i als 17 o 18 ja érem mestres. Això ho canviaria la Llei d'educació de 1970. Així és que no conec la Universitat directament. Vaig tindre una sort, però: el meu germà, major que jo, anava a la Universitat i allà s'hi vivien moments interessants. Eren els primers anys 60 i, de manera clandestina, unes altres idees polítiques i una altra cultura es feia present a la Universitat. A través d'ell vaig conèixer gent, llibres i algunes activitats universitàries. Pel que fa a l'escola de Magisteri, vaig estar en un edifici provisional mentre construïen la nova, que havien d'haver-la construït al carrer Micer Mascó, prop del nou Campus Universitari que s'estava fent a Blasco Ibáñez. Però, expressament, van decidir no fer-la allà perquè els futurs mestres no es contaminaren de la Universitat. Açò és cert. Era l'època del nacionalcatolicisme recalcitrant, de l'adoctrinament feixista i l'obscurantisme intel·lectual. Tot això ben present a Magisteri”.³⁴³

El contacte veritablement amb les noves idees pedagògiques es produí en l'entorn valencianista: “(...) el contacte amb la pedagogia de veritat va ser precisament amb el grup de Lo Rat Penat i en les escoles d'Estiu de Barcelona. Aquests van ser els meus referent pedagògics, la millor formació que he tingut: els companys de la Secció de Pedagogia de Lo Rat Penat i les pràctiques pedagògiques cooperatives amb ells. Després les Escoles d'Estiu que ens introduïen en l'Escola Nova i en la pedagogia activa dels anys trenta, que era molt progressista, i també en els moviments pedagògics nous”.³⁴⁴

Ferran Zurriaga i Agustí (València, 1938), un altre dels principals animadors de la renovació pedagògica i de l'escola en valencià al país, també estudià a la ciutat de València: “Crec que he tingut molta sort. Vaig decidir ser mestre quan feia el batxillerat. Les lectures de Tagore, al llibre *Shantiniketan*, un llibre de tapes blaves dures que portava a dintre un segell que deia Patronato de Misiones Pedagógicas, que tenien els meus pares a casa, va ser el que va motivar la meua vocació. Estudie després a la Normal de la Plaça del Forn de Sant Nicolau, un vell palau per una escola de mestres

³⁴² Entrevista a Carme Miquel, *ibidem*.

³⁴³ Entrevista a Carme Miquel, *ibidem*.

³⁴⁴ Entrevista a Carme Miquel, *ibidem*.

que feia tristor per les coses que ens ensenyaren. Únicament a l'escola –Annexa de Mestres– vam respirar un poquet d'allò que havia estat l'Escola Nova d'Europa – allí vam escoltar per primera vegada qui era Decroly, Montessori, Dewey, Ferriere, Cusinet..., i un mestre ens anima a seguir llegint-los buscant els llibres expurgats que trobàvem a les llibreries de vell. Aquelles lectures en vam ajudar molt, alguns d'aquells llibres ens van guiar i ens van fer estimar l'ofici de mestre. (...) El primer contacte amb la pedagogia, fon en l'escola de pàrvuls d'Olocau, amb una mestra, D^a Maria Crespo, que al poble li deien *la Roja*, que ens va ensenyar seguint les teories de Montessori... Amb ella sempre guardaria una bona amistat i m'animaria a ser mestre. Després, els meus pares sempre me van animar a llegir. A casa hi havien alguns llibres, molts d'ells deixats per una mestra amb la qual la meua mare va conviure uns anys a Bétera. Entre ells estaven els de Tagore, *Platero y yo*, *Pueblos y leyendas* d'Herminio Almendros,³⁴⁵ un personatge que després resultaria real i seria un gran amic i un bon conseller en la divulgació de les tècniques Freinet”.³⁴⁶

L'editor i activista, Eliseu Climent i Corbera (Llombai, Ribera Alta, 1940), conegué l'ambient dels internats escolars del franquisme. “Tots els nostres avis eren pagesos”, recorda l'editor, “clar, què volies que foren? Per part de la meua àvia eren industrials. La part del meu pare eren acomodats del camp i la de la meua àvia de part de pare, industrials. La meua mare, pagesos, i, absolutament, res més. Ambient de parla catalana. Als quatre anys em dugueren a València perquè el meu pare tenia un problema d'asma i no podia aguantar a Llombai. Mon pare començà el negoci familiar que havia estat d'oli primer i després de vi i mistela. Era un bon negoci en què es treballava quinze dies a l'any i es guanyaven molts diners. Venia a les grans cases, Cinzano, Torres..., a tres o quatre grans cases, totes del Principat. Cada any a setembre féiem l'esperat viatge a Catalunya: anàvem a Tarragona, Vilafranca i Barcelona. Jo tenia un gran arrelament al poble. Em dugueren a la primera escola als jesuïtes de València, que era el col·legi de la

³⁴⁵ Herminio Almendros Ibáñez (Almansa, 1898-l'Havana, 1974). Pedagóg, periodista i editor. Fou el divulgador del freinetisme a l'estat espanyol. Sobre les tècniques del pedagóg francès publicà el 1932, *La imprenta en la escuela*. Després de la guerra civil s'exilià a Europa i, posteriorment a Cuba d'on marxà després de ser destituït del seu lloc a la Universidad de Oriente pel dictador Fulgencio Batista. Tornà a l'illa poc abans de la victòria de la Revolució. El 1985 publicà *La Escuela Moderna. ¿Reacción o progreso?*, una anàlisi de les idees de Freinet i on culpa també del fracàs escolar en la Escuela Camilos Cienfuegos, de la que va ser director, el dogmatisme i el sectarisme. Vegeu també Amparo Blat (1998) *Herminio Almendros Ibáñez: Època, vida y obra*, Ajuntament d'Almansa. Un resum d'aquest llibre de la mateixa autora el trobareu en la revista *Añil*, número 16, hivern de 1998.

³⁴⁶ Entrevista Ferran Zurriaga, 2 de juliol de 2012.

burguesia i la petita noblesa. El trauma per mi fou que no sabia parlar en castellà, ara entenc allò dels jueus i l'estrella groga. El castellà era una llengua que a penes entenies i quan t'equivocaves, llavors, trenta o quaranta nanos es reien de tu allà dalt la tarima. Estava intern, era la moda, la manera d'excel·lir... Durant dos anys com a mínim intente que els meus pares em parlen en castellà quan vénen a veure'm. Als deu anys em faig amic d'Aracil, Alfons Cucó..., era un grupet més agosarat. Als exàmens de primer de batxillerat vaig dir que no els feia en castellà com a reacció a tot el que havia patit. M'havia rebotat, era molt dur. L'empestat pot o apartar-se o donar el colp i tirar endavant. La sort és que els jesuïtes en aquell moment eren de la província *Tarraconensis* i, per tant, eren tots barcelonins els que m'educaren a mi. Hi havia el pare prefecte de València, Bertran Saliati, que va ser un poeta discret amic del pare Batllori. Saliati ho va entendre i em va deixar fer l'examen en valencià. Tot i el comportament contestatari d'Aracil, Cucó i jo mateix, hi hagué el comportament digne dels jesuïtes: no cantaves el *Cara el sol*, no te pegaven. Malgrat tot en 4 de batxillerat ens expulsen als tres i ens envien a cadascú a un lloc. Cucó se'n va a Saragossa. Aracil crec que als maristes i a mi, com que era el més rebel, em posen a una cosa terrorífica que era el col·legi de La Salle de Paterna. El regien *Els Hermanos de las Escuelas Cristianas* que havien acabat de baixar tots de les muntanyes d'Aragó. Era un correccional. Anaven els expulsats dels col·legis de València i pegaven, o et tiraven a terra i et posaven un peu al damunt i et deien: *tienes el alma negra...* ara fa riure... però... Si parlaves en català te posaven al darrer de la classe. Allà, en 5é de batxillerat, hi ha un conflicte amb un xiquet i vaig aconseguir amb totes les classes fer una vaga. A les 12 tocava entrar a classe i no entrava ningú. Van descobrir que era jo i el mateix dia a les dues em portaren a casa. Mon pare es va quedar horroritzat, estava desesperat... Vaig anar llavors al Lluís Vives, era una altra cosa. Sempre he anat aprovant. Acaba l'any del Vives 58-59 i només entrar a la Universitat ens tornem a trobar els expulsats... Un nucli educat pels jesuïtes que comença tot el que ja se sap... Ja érem valencianistes i ens deixàvem la classe per anar a Lo Rat Penat".³⁴⁷

Vicent Pitarch i Almela (Vila-real, Plana Baixa, 1942), filòleg, activista polític i cultural, fill d'una família de treballadors, va viure l'escola franquista al seu poble, Vila-

³⁴⁷ Entrevista a Eliseu Climent, 26 de juliol de 2102.

real: “Bàsicament, recorde la meua escola com una activitat rutinària, sense encants, però, també sense traumes. El mestre que em va durar més anys, sempre me l’he representat com un senyor vell (en contrast amb el seu predecessor que el recorde jove i sempre fent-nos cantar), foraster i que ens parlava en una llengua que no era la nostra. Una curiositat que se’m reproduïx al llarg de la vida és la de no poder recordar cap escena en la qual em sobtara la presència de la llengua espanyola. Potser no n’hi va haver cap, i aleshores la raó que no em sobtara la interferència de l’altra llengua l’he creguda trobar en el fet que vaig nàixer i em vaig criar als afores del poble (Vila-real), un carrer molt obert als primers immigrants que hi arribaven procedents de l’Alt Millars, els xiquets dels quals tot d’una s’assimilaven al català local, però, els seus pares hi mantenien amb naturalitat la seua llengua pròpia i acabarien la vida sense desprendre’s del seu castellà nadiu. De tota manera, l’escola em va deixar una curiositat, gairebé obsessiva, la qual no vaig ser capaç d’esbrinar fins als quinze o setze anys: del repertori de cançons feixistes que l’escola ens feia cantar. Se’m va quedar la curiositat d’entendre què volia dir aquella estrofa que jo interpretava com a *D’Isabel y Fernando / el espíritu la pera / moriremos besando / la sagrada bandera*. Per descomptat, a una criatura immersa en el món rural, les peres, com les taronges, li resultaven absolutament familiars. Als meus anys d’escola em costava de relacionar una pera (la forma verbal “impera” de la cançó em devia sonar inabastable) amb Isabel i Fernando, cosa que no cessava d’intrigar-me. Un altre record inesborrable és el del company de classe, un coixet, que es va morir cap als set o vuit anys, de malaltia del cor. L’escola la relacione també amb una colla força nombrosa de xiquets, entre els quals jo em sentia formant part del segment dels més poc afavorits per la fortuna social. I a fe que tampoc no ho recorde amb rancor, ni de bon tros, perquè tenia assumida la meua condició de fill d’una família de jornalers amb recursos ben limitats. Com a contrapunt, el mestre em considerava un dels alumnes avançats. Sense haver complit encara els onze anys vaig haver de deixar aquell petit món infantil per incorporar-me a la prega, això és, per anar a collir taronges, llogat! Amb mon pare, això sí, durant tot el curs. Aleshores, cada dia, en tornar de l’hort, jo regressava a la meua escola, amb el meu mestre preferit, per fer-hi la comptabilitat, que m’obriria, potser, les portes d’alguna oficineta, l’estatus professional de màxim rang al qual jo podia aspirar, d’acord amb els càlculs familiars. I és així com

em vaig trobar fent el batxillerat, en règim d'alumne lliure, el nivell que cloïa la meua etapa d'escolaritat primària".³⁴⁸

Com en la majoria dels casos, per a Pitarch l'ambient universitari va suposar el despertar a la consciència política: "Així que acabe el Preuniversitari i aprobe l'ingrés a la universitat, l'octubre de 1963, ingresse en la de València, amb unes condicions econòmiques que continuaven sent molt deficitàries. Naturalment, als vespres he de fer classes particulars (en primer lloc, classes a alumnes interns dels Dominicans, gràcies al pare Llop, un vila-realenc d'una família per a la qual ma mare feia treballs dispersos) i durant les vacances de Nadal (aleshores duraven ben bé un mes, des de la Puríssima fins a Reis, si fa no fa) i de Pasqua em guanyava el jornal, sempre que podia, a collir taronja. Algun estiu també vaig anar a París a estalviar-me un grapat de francs per començar el nou curs. Naturalment, a aquests estipendis se sumaven les beques. Recorde la universitat com una casa de senyorets, amb jaqueta i corbata gairebé tothom i, ai!, parlant espanyol. Cada divendres el claustre (vaig estudiar al carrer de la Nau) esdevenia una fira de vanitats, envaïts per joves engolats que hi acudien a la conquesta de senyoretetes, que aquell dia se'ns hi presentaven abillades per a una gala. Ací i allà et trobaves amb algun despistat procedent de poble, amb qui podies parlar amb naturalitat. Era una universitat dominada encara per l'olor de naftalina, sota la qual, tanmateix, havia pres ja el volcà que no trigaria a emergir. De fet, un bon dia el sindicat democràtic d'estudiants va decidir de fer una tancada i allà que m'hi vaig trobar, disposats a passar-hi la jornada sencera i tota la nit. A l'hora de sopar, però, ja havíem decidit d'abandonar-hi la revolta. En diverses ocasions fèiem manifestacions al carrer, sobretot davant la premsa del *Movimiento*, que teníem al carrer de les Barques (o Pintor Sorolla, no ho sé ben bé). Del professorat, conserve records ben amables de Miquel Dolç, Carlos París i Joan Reglà. Tota una altra cosa eren, i per raons diverses, Antonio Ubieto, Zabala, Sánchez Castañer, Felipe Garín (pare)... Tinc la sensació que aquells dos anys a València (els dos cursos anomenats de "comuns" de Filosofia i Lletres) no em van aportar res; de fet, tampoc no vaig fer cap amistat ni mai n'he sentit enyor en cap aspecte. No em reconec cap mena de marca que em deixàs aquella universitat, en fort (fortíssim) contrast amb el que representaria per a mi la Universitat de Barcelona, a partir del curs següent. La Universitat de Barcelona (a la qual acudia l'octubre de 1965 per començar l'especialitat de Filologia Romànica, que vaig compartir amb la de

³⁴⁸ Entrevista a Vicent Pitarch, 28 de desembre de 2011.

Filosofia) pertanyia a una altra galàxia, gairebé als antípodes de la de València. Em va trasbalsar i transformar profundament. Sempre l'he recordada com la meua universitat: inquieta, oberta, militant, sensible intensament a la catalanitat. Els companys i les companyes em feien sentir al bell mig de l'avantguarda universitària europea. Els primers símptomes de desvetllament polític que vaig experimentar a València, a Barcelona foren empentes entusiastes vers el compromís polític. Clavat enmig de les onades de revolta antifranquista, vaig haver de passar per mans de la bòfia almenys en cinc ocasions, des d'un habitacle d'estudiant a mitja nit fins a assemblees en la meua Facultat i en d'altres, en tancades... També vaig haver de pagar matrícula diverses vegades, a causa de condemnes policials. En aquell ambient em sentia plenament satisfet, emocionat. Al mateix temps, la Barcelona ciutat, especialment el barri gòtic, m'entusiasrava i em feia somiar en una nació que jo viuria recuperada. Barcelona és el meu petit paradís ideal, mitja vida meua".³⁴⁹

Josep Chaqués i Noverques (Almussafes, la Ribera Alta, 1949), un dels fundadors i president d'Escola Valenciana des de 1991 fins 1992, activista cultural, i principal impulsor del Premi Sambori,³⁵⁰ és fill de jornalier. El seu món escolar fou també el del franquisme: "Vaig estudiar la primària a les escoles del poble situades al castell adossat (torre Al Rasef), després, als vuit anys, vaig passar al centre nou al parc d'Almussafes Grupo Escolar Salas Pombo, ara es diu CEIP Almazaf. El batxillerat laboral el vaig fer a l'institut Sant Vicent Ferrer d'Algemesí. Recorde els peus gelats i les espadenyes de veteta, la por de no tirar el tinter, ni embrutar-me amb la tinta. Als mestres, sobretot a un mestre en particular que ens pegava bescollades i estirons d'orella. La felicitat jugant al carrer amb els amics i a casa. De l'institut recorde el fred de l'hivern, tots els matins per anar amb bicicleta d'Almussafes a Algemesí esforçant-me per seguir els companys de cursos superiors, després amb autobús i tren. Tinc molts bons records de l'institut, era una persona volguda i respectada, amb bona relació amb el professorat, dels qui guarde bons records. La cosa més desagradable és que no vaig fer el viatge de fi de batxillerat,

³⁴⁹ Entrevista a Vicent Pitarch, *ibidem*.

³⁵⁰ El premi literari escolar Sambori es va instituir el 1998 amb l'objectiu de promoure i difondre l'ús del valencià dins de l'àmbit educatiu. Arran de l'èxit del certamen es va instituir el 2004 la Fundació Sambori. L'entitat ha possibilitat que el premi arribe a tots els nivells educatius, fins i tot a les escoles oficials d'idiomes i les escoles d'adults. Des de 2006 i amb la col·laboració d'Òmnium Cultural el concurs també arriba als alumnes de Catalunya, Catalunya Nord, la Franja de Ponent i la ciutat de l'Alguer. Així mateix també s'atorga el Premi Sambori a Mallorca en col·laboració amb el Moviment d'Escoles Mallorquines.

els meus pares vivien ja a Gargáligas (Badajoz) i me'n vaig haver d'anar amb ells".³⁵¹
L'entorn de Chaqués era absolutament valencianoparlant a excepció de la majoria dels mestres tot i que molts d'ells "fora de classe parlaven valencià".³⁵²

A quart de batxillerat fins i tot un mestre li faria escoltar el cantant Raimon. Per tota la resta, una sistema educatiu pobre i ple de secrets que començaria lentament a obrir-se en el període universitari: "No sabia res d'història, sols el que ens ensenyaven a l'escola. La meua família tampoc em contava res, tot era tabú, fins i tot amagaven que mon pare tenia un oncle a Rússia. Quan acabí el batxillerat vaig anar a treballar amb la meua família en els tractors i els camps d'arròs, vaig deixar d'estudiar, als divuit anys vaig reprendre l'estudi, estava fart del camp, i vaig fer l'ingrés a l'escola de magisteri Nuestra Señora de Guadalupe a Badajoz, matriculant-me lliure. Anava a una acadèmia en Villanueva de la Serena amb altres vuit o deu companys que també estudiaven magisteri. Tots eren fills de treballadors però de política parlàvem poc, això sí, estàvem a l'avantguarda dels escriptors prohibits i fins i tot amb fort sentiment regionalista extremeny, a què jo em sumava. Dos mestres molt bons ens preparaven, eren classes normals però de pocs alumnes. L'ambient universitari sols el coneixia la setmana d'exàmens a Badajoz a juny, setembre i febrer. Quatre mesos a l'any treballava amb el tractor a la nit, i a les vuit del matí tenia la primera classe, a migdia preparava les classes del dia següent, dinar, dormir i a treballar tota la nit amb el tractor, sobretot a la primavera, quan plovia i feia mal temps és quan aprofitava. (...) jo volia ser arquitecte, i mon pare no em va deixar que anara a estudiar a Sevilla o Barcelona on feien arquitectura, em deixava a Badajoz, allí sols podia estudiar pèrit agrícola o mestre, i jo, que estava fart de camp, vaig elegir mestre, però reconec que la meua professió va estar ben elegida. Sí que comence a obrir els ulls en política, quan vinc a treballar a València de mestre en una escola privada i compartisc pis amb estudiants i mestres. També estudiant oposicions, podríem dir que és la meua presa de contacte amb el món estudiantil".³⁵³

Les primeres influències pedagògiques les rebria fent pràctiques a l'escola de Villanueva de la Serena i a finals dels setanta entraria de ple en el món escolar valencià

³⁵¹ Entrevista a Josep Chaqués i Novarques, 21 d'octubre de 2012.

³⁵² Entrevista a Josep Chaqués i Novarques, *Ibidem*.

³⁵³ Entrevista a Josep Chaqués i Novarques, *Ibidem*.

després del seu pas per les escoles d'Euskadi. Chaqués ha tingut un assenyalat protagonisme en l'àmbit valencianista: “Abans de la Llei d'Ús i Ensenyament en Valencià, sols es feien cursos a les universitats, es donava valencià de forma voluntària, en acadèmies, Formació permanent d'adults, molt dispers i sempre amb mestres molt conscienciats, i als pobles sense control, després comença el reciclatge massiu del professorat on comença la conscienciació d'una escola en valencià. Abans del 84 eren les escoles de la Masia, Llopis Marí de Cullera i Almoines les que comencen a fer l'ensenyament en valencià, després ja de forma massiva començaren les escoles a fer els projectes educatius en valencià, a aprovar-los en claustre, informant els pares i mares, decidint-ho i aprovant-ho en els consells escolars per a demanar l'aprovació de la Conselleria per començar a treballar. Cal ressenyar que no hi havia llibres, tampoc fotocopiadores, tot fet a mà, amb màquina d'escriure i en la “ciclostil”. Ni cartilles de lectura, ni mètodes, ni res de res, només hi havia el treball diari i la coordinació dels mestres que es deixaven les fitxes els uns als altres, amb un treball d'investigació de milers de persones que preparaven les classes, investigaven i milloraven dia a dia el valencià a la classe. Ningú ens havia ensenyat com ho havíem de fer, però la màquina comença a treballar. Em destinen l'any setanta-huit al col·legi Altamira d'Azcoitia, Guipúscoa, a una escola estatal, l'única en aquell poble, era en castellà i donàvem l'assignatura obligatòria d'èuscar, mentre els altres tres centres, una cooperativa i dos centres religiosos ho feien tot en èuscar i una assignatura en castellà. A través d'un jesuïta que treballava en el col·legi Sant Ignasi de Loyola, vaig conèixer una realitat científica i pedagògica, tan natural com ensenyar en la seua pròpia llengua. Molt lluny d'on estaven els valencians d'aleshores. Aquell curs era professor tutor d'un cinquè, clar, jo explicava en castellà i més de la meitat dels alumnes bascos que venien en transport i vivien al caserius, no m'entenien el que explicava a classe, vaig haver de prendre una decisió, un fill d'un funcionari de l'estat, m'ajudaria i faria de traductor simultani. Vaig tindre clar amb el problema dels alumnes a classe i els centres que feien l'ensenyament en èuscar, era sense dubte la millor pedagogia ensenyar a l'alumne en la seua pròpia llengua. A través dels mestres dels cursos de l'ICE de la Universitat de València, vaig començar a conèixer gent que pensava com jo, després d'aprovar la Llei d'Ús i Ensenyament en Valencià, vaig treballar a Rafelguaraf, totes i tots els companys explicàvem en valencià i els llibres eren en castellà, era un clamor popular de fer el Projecte d'Ensenyament en Valencià. Sóc destinat l'any vuitanta-quatre al col·legi Trullàs de Benifaió. Només arribar em feren cap d'Estudis, aquell any va ser la

revolució, claustres i més claustres, informació als pares i mares, reunions amb l'AMPA, invitar el professorat d'altres centres que ja havien començat, coordinació amb la Conselleria i amb els assessors de valencià, aprovació del projecte educatiu de centre amb l'oposició sols d'una mestra i amb l'aprovació per amplíssima majoria, tant en el claustre com al consell escolar”³⁵⁴.

Vicent Romans i Noguera (Ondara, Marina Alta, 1959), un altre dels presidents d'Escola Valenciana, concretament des de 1994 fins a 2002, malgrat ser més jove que els anteriors entrevistats no viurà una escola gaire diferent. Fill també d'una família de treballadors va estudiar a la Marina i a la Ribera als anys seixanta. La seua primera escola fou la de les monges d'Ondara, a la Marina Alta: “Estava al costat de la presó, una presó municipal on nosaltres jugàvem. De fet, es diu la replaceta de l'escola. Ens donaven confitets les *'hermanas'*. Aquelles dones també portaven l'asil. A repàs amb Don Salvador, em va pegar una bascollada que em va fer els nassos xorrant sang. La dona, Dora, no tenien fills, escarotada em va taponar l'hemorràgia. Primària a Fortaleny, Ribera Baixa, vam anar perquè el meu oncle Pep, obrer com tots els Romans, tenia unes contractes d'obres. Allà vaig fer la primera comunió. Ens tancaven al *cuarto* de les rates i anàvem a banyar-nos a l'assut al riu Xúquer. Pels camins menjàvem móres d'esbarzer. De tornada a Ondara, als 9 anys, ens envien a Dénia a fer Batxillerat Elemental, a l'institut de baix del castell. El primer dia de classe el director passa llista i en arribar a mi em diu (estàvem a setembre), que com encara no tenia els 10 anys, els complesc al gener, que no puc tornar l'endemà i que m'he de quedar a l'escola d'Ondara repetint 5é de primària. Per esmorzar duia pa amb formatge de bola, no em passava per la gola del disgust. Més avant, fent el batxillerat superior a l'institut Roc Chabàs, també a Dénia, em retrobe aquell professor, militar retirat, profe de literatura espanyola i amb qui tinc unes converses curioses: jo volia llegir literats nostres en la nostra llengua i ell... al remat em deixa *Dues llengües dues funcions*, de Francesc Vallverdú, amb olor de colònia inclosa. Amb 10 anys complits torne a Dénia a fer el batxillerat elemental, però no vull anar a l'institut de tan mal record. Vaig als Maristes, davant mateix del magatzem de pansa dels anglesos. Conec gent de tots els pobles de la comarca, entre a cantar al cor, cantem al teatre Condal, ara no sé si existeix, fem encontres de *coles* maristes amb distintiu morat. Partides de frontó amb un company de

³⁵⁴ Entrevista a Josep Chaqués i Novarques, *Ibidem*.

Murla, dinars de *bocata*, no ens quedàvem al menjador, amb un amic de Bufali, la vall d'Albaida, que ja portava ortodòncia!..., guitarra de l'amic Ballester interpretant els Rolling..., un dia vam calar foc dins l'aula..., *rosa, rosae, rosa...*, teníem un profe, no un *hermano*, que ens va ensenyar com es van crear els burgs a l'edat mitjana, que havia estat a l'Àfrica... El mes de maig: el mes de Maria. Als patis de terra, si estaven molls per haver plogut, els de fora jugàvem amb navalles al *terreno*. Era capità d'un equipet de futbol, encara que no sabia jugar. Als matins arribava d'hora i m'entretenia mirant l'aparador de la llibreria Montgó. Alguns llibres hi vaig comprar. Després va resultar que la dona de l'amo seria profe meua de francès a l'IES: Charo Cabrera. *Perdes pas ta lenga*, deia en occità una fotocòpia que ens va passar. El marit era del PC. Batxillerat superior al Roc Chabàs, només unes dècades després vaig saber qui era Roc Chabàs. Allí ningú ens ho va explicar. Anava i tornava d'Ondara a dit. Amb Peter, un escocés, amb la seua moto o amb el cotxe, a més de cent, amb el profe de Mate que era de Pego. Conec una basca, una altra Romans de Dénia que no érem família, molta gent dels pobles de la comarca, un profe de Filosofia que després resulta ser fill del cronista d'Alcoi, un profe sevillà de *naturals* que és qui m'insinuà que faria bon mestre... faig un treball d'història sobre els moviments obrers a Anglaterra, fem escapades a l'escullera, juguem a volei semifinals provincials, parle de política, de *El fuero de los españoles*, de *las leyes fundamentales del reino*, amb el profe d'educació física i política. Les xiques no estaven. Recull signatures per la unitat de la llengua catalana, un manifest signat per Raimon, Fuster, Guarnier... Una companya de la Xara em deixa "La cova de les meravelles"... llig per primera vegada Estellés. Fem reunions d'estudiants esquerrans, ja conec Sebastià Garcia, el meu Mestre nacional, banderes republicanes, senyeres, mor Franco, uns profes van amb coll pujat i barba, altres amb *traje* i corbata negra, entre ells el qui no em va deixar entrar per l'edat a l'institut primer. A casa amague papers".³⁵⁵

Romans arribà a la Universitat la tardor del 1976: "A Alacant, a l'Escola de Magisteri, dalt del castell de sant Fernando vora l'edifici dels orfes ferroviaris. Una vista excel·lent sobre la ciutat i la mar, amb unes escales immenses que et feien arribar amb la llengua fora i seure a classe amb l'ànima descansada. No hi havia ni escales mecàniques, ni ascensors panoràmics. No sé com s'ho farien les companyes o companys amb

³⁵⁵ Entrevista a Vicent Romans, 24 d'octubre de 2011.

minusvalideses. Comence en un pis compartit amb quatre companys més, gent de la Marina Alta que ja coneixia de l'institut de Dénia-Roc Chabàs i un altre de Villena. Al capçal del llit tenia enganxat amb xinxetes el poema *Assumiràs la veu d'un poble* d'Estellés, imprès sobre fons oriflama. Hui aquest cartell el tinc cedit a la seu de València de la FEV. D'Ondara a Alacant anava amb la Unió de Benissa, ara desapareguda com tantes coses. Parava a Benissa. A Benissa tenia records frescos d'haver estat treballant a l'estiu amb mon pare a l'obra (la major part dels Romans a Ondara han estat lligats a la tasca de pedrapiquers i obrers de vila), en una finca que està al costat de l'actual ajuntament. Més avant vaig substituir la Unió de Benissa per la matinada i me n'anava amb el pare d'un company del batxillerat elemental als Maristes, Escoda, que feia a diari la ruta Dénia-Alacant transportant bombones de butà. El millor record d'aquells viatges eren les vistes, a l'altura de cabina de camió dels espais preciosos del Mascarat, Calp, el penyal d'Ifac, el morro de Toix, l'Albir, el Puig Campana i tants altres paisatges, encara sosteniblement verges, que m'omplien el viatge. Aquella Escola de Magisteri depenia orgànicament de la Universitat de València. Encara no s'havia creat la d'Alacant. Era una escola que tenia una annexa, on els futurs mestres podíem fer pràctiques. Una escola amb una cafeteria amb taules de *railite*, on penjàvem en rotllos de paper continu missatges per la democràcia, per la llengua, pel país, per tot, tot feia encara gust de dictadura i tot feia gust d'il·lusions i pors. Assemblees plenes de gent amb secreta camuflada, assemblees on ja et deien: en *castellano*, i jo no renunciava, parlava més alt i lent. Teatre de l'escola on duquérem '*No hablaré en clase*'. Escola on vam fer tancaments i alguns agafaren sarna, escola on pujàrem als teulats, escola on constituïrem grups de pressió i raonàvem amb els equips directius, escola on enganxàvem a la tele una enganxina que deia: Per què no en la nostra llengua? Escola on fèiem desenfrenades festes, la Nostra va tancar un cicle, ja no se'n feren més. Escola on hi havia profes *progres* que ens deixaven parlar i actuar. Escola on hi havia una professora que deia que les xiques que portaven vaquers tan ajustats es masturbaven només d'anar anant, escola que tenia una capella on algú es va fer més de quatre canuts, escola que ja tenia vagues de professorat: els Pnn, professors no numeraris. Escola on CONEC i ens enamorem Rosana i jo. Esposa amb qui encara compartim tantes coses i tres fills. Escola de conèixer realitats com Elda, Alacant, persones de Albacete..., uns mons desconeguts per mi des de la Marina Alta estant. Una escola on es podia fumar a les classes, profes i alumnes, classes totes en castellà, classes pleníssimes, com per exemple matemàtiques, on el nombre de repetidors feia créixer el

nombre d'alumnes ordinaris. Recorde un dia que des de les finestres de la nostra aula llançàrem rotllos de paper higiènic com si foren serpentes. Companys de desitjos com Juan, d'Alacant, membre de la Lliga Comunista Revolucionària, l'amic Manolo, que li dèiem Manolo Fellini per la seua dedicació i amor al cinema. Recorde un treball de camp per a un profe de Geografia que ens va demanar llibres per al Banc d'Alacant, també desaparegut, i després se'ls quedà. Després fou regidor socialista de l'ajuntament. Recorde el profe que cercava carn fresca de femelles joves. Recorde les companyes relatant els afers de les alumnes amb els profes. Els aprovats o l'augment de nota... També l'equip de treball de camp que férem sobre antropologia a la Foia de Castalla. Escola on vaig començar a fer classes de valencià com a profe per a mestres més majors que jo. Cursos Carles Salvador coordinats des d'Acció Cultural al carrer Girona 12, ja desaparegut també, amb persones com Josep Forcadell, i profes, dels que vaig aprendre molt, com Cinto Llorca. Recorde l'any especial de 2n de Magisteri que vaig viure amb el professor Jordi Colomina".³⁵⁶

El sociòleg i periodista, Toni Mollà (Meliana, l'Horta, 1957), de la mateixa generació que Romans, coneix l'escola a l'Horta de València i a la ciutat mateixa: "Vaig tindre sort. Llevat de casos molt comptats, vaig tindre bon mestres. A les Escoles de Meliana hi havia un bon equip. Després, al Pius XII de València, també. Fins i tot els religiosos, que no eren fanàtics ni massa severs. Eren Operaris Diocesans, de les comarques del nord del País Valencià i de l'àrea de Tortosa, la majoria valencianoparlants (en situacions informals, no cal dir-ho). Eren pitjor els professors contractats, almenys algun d'ells. En recorde un tal don Jesús que em va dir que *'cuando hablas en valenciano, tienes cara de patata'*. Molts anys després, el vaig tindre d'alumne en un curs de 'reciclatge' organitzat per l'ICE de la Universitat de València. Va deixar el curs abans de l'examen. No l'hauria aprovat mai i ell ho sabia, encara que em feia la pilota, el molt miserable! Però, la majoria dels profes diguem-ne que eren gent normal, de l'època, com és natural, però gens bel·ligerants en cap tema. Crec que també eren pitjors alguns alumnes. Recorde que, al migdia, després de dinar i sense fer la digestió, cada dia organitzaven uns partits de futbol *'pueblo contra ciudad'*, la qual cosa era, devien pensar ells, una distinció tan clara com l'apartheid sud-africà. Ja em feia pensar la cosa. Però em compensaven dos detalls. Un, que sempre guanyàvem els de poble. I, dos, que

³⁵⁶ Entrevista a Vicent Romans, *ibidem*.

els de poble portàvem millor dinar que els de ciutat. Encara recorde els de ma mare: sardina amb ou, truita d'all tendres, etc. Ells ja estaven tan evolucionats que menjaven Nocilla amb pa de motle! I així els van les coses, clar! La distinció rural-urbà continua sent una distinció de “mentalitat”, la qual cosa és més important que les distincions “ideològiques”, segons com es mire...”³⁵⁷

Per a Mollà la universitat representarà també una experiència fonamental: “Jo comence Magisteri el 20 de novembre de 1975! Poca broma, per tant! La Universitat, per a un xicot de poble, és tot un descobriment: un ascensor intel·lectual molt gran, la descoberta d'un món del tot aliè, distint al meu entorn familiar, sense universitaris i llibres comptats, malgrat la predisposició totalment favorable de mon pare, que era impressor i, per tant, un home enamorat de la tinta i el paper, dels llibres i de la gent que sabia llegir i escriure. Si a l'anada a la Universitat li afegeixes el traspàs de Franco i la bromera democràtica consegüent, ja tens els ingredients del còctel en què vaig iniciar la meua formació diguem-ne intel·lectual, per entendre'ns. Els nous amics, les noves lectures, els actes polítics, les cafeteries de la ciutat (Madrid, Malva-rosa, el Pub Gent, etc.), les llibreries, els teatres, la cançó, tot això és el caldo de cultiu de la meua socialització diguem-ne “secundària”. Diguem-ne que és la segona capa de la meua (nova) personalitat. La Universitat bullia. A l'aula i fora. I tot això ens feia sentir-nos vius com no havíem estat mai”³⁵⁸

Diego Gómez (València, 1958), president d'Escola Valenciana des de 2002 fins al 2010, encara que nascut a la Malva-rosa de València va arrelar a Alzira des que va acabar els seus estudis de mestre. Gómez és una rara avis per tal com el seu entorn no fou ni comarcal ni eminentment catalanoparlant: “Sóc fill de pares castellanoparlants i emigrants que s'instal·laren a València a principis de la dècada dels cinquanta del segle passat. Mon pare perruquer i cambrer va acabar treballant a les drassanes del port en Unió Naval de Llevant. I ma mare com a dona de casa ja feia prou en tirar endavant la família amb tres fills des del barri de la Malva-rosa, on visqueren fins que varen morir (per cert mon pare als seixanta-quatre anys). A l'actualitat a la vivenda de la Malva-rosa viuen els meus fills. La meua escoleta infantil encara existeix a l'avinguda Malva-rosa com a centre d'educació d'adults. Recorde la mestra Teresa –quina casualitat, com la cançó de l'Ovidi–, però més casualitat va ser quan vaig coincidir amb aquesta mestra en

³⁵⁷ Entrevista a Toni Mollà, 22 de juny de 2012.

³⁵⁸ Entrevista a Toni Mollà, *ibidem*.

el meu primer destí com a mestre al CP Carles Salvador de Barxeta, ella ja major i jo amb la il·lusió de començar la meua vida com a docent. Els estudis primaris els realitze en una acadèmia particular del Cabanyal i el Batxillerat a l'IES Isabel de Villena, on per aquells anys començava l'obligatorietat de la coeducació i on em vaig iniciar en tot el moviment estudiantil i polític del final del franquisme. Coincidint amb la mort del dictador comence els estudis de magisteri a l'Escola Universitària de Magisteri de València i la meua implicació cívica amb el moviment associatiu mitjançant l'Associació de Veïns del Barri”.³⁵⁹

A l'entorn lingüístic de Gómez durant molt temps no va existir el valencià: “Tots els meus estudis des d'infantil fins a la Universitat han estat sempre en castellà. De menut l'únic contacte amb el valencià era amb la família de la núvia del meu germà major, que eren del Cabanyal. Al barri de la Malva-rosa s'escoltava molt poc el valencià, sols al mercat i a alguns veïns autòctons. He de destacar un fet significatiu. La meua germana, també major, és va apuntar a la falla del barri com a estratègia d'integració, però recorde que era jo qui li venia la loteria pel veïnat. Poc sabia del meu País, de la seua història. Prou teníem en lluitar contra el franquisme i albirar un futur més digne amb la transició. És clar que tenia coneixement de l'existència d'una llengua i una cultura amagada i esmortida per uns quants, però, tot això era fruit de la repressió”.³⁶⁰

Com a tots els casos la Universitat marcarà profundament la visió de Gómez sobre la llengua i el país: “Comence la Universitat pocs dies després de la mort del dictador. L'ambient és totalment reivindicatiu. Estudiem en aules prefabricades sense calefacció i s'inicia el moviment assembleari i les primeres vagues. Tot és cultura de l'acció, tot és voler menjar-se el món. També hi ha ambient de treball, d'investigació i recerca en grup, d'aproximació a la renovació pedagògica, de bons professors com el mestre Gonzalo Anaya o la mestra Olga Quiñones. És a Magisteri on conec la meua companya, és ella la que m'obri els ulls i la boca al valencià. A la Universitat, a Magisteri de València, els anys finals del setanta i principis dels vuitanta tot el que es respira és reivindicació (he de dir que uns anys després de finalitzar Magisteri, acabe la Llicenciatura de Pedagogia en la branca d'Organització Escolar). Tot el ventall de partits de l'esquerra tenen presència als corredors i assemblees de la Universitat. Tot cal canalitzar-ho, tot cal reconduir-ho, tot cal fer-ho des de l'acció, i això em condiciona en

³⁵⁹ Entrevista a Diego Gómez, 21 d'octubre de 2012.

³⁶⁰ Entrevista a Diego Gómez, *ibidem*.

la meua forma d'actuar i de veure la meua projecció personal i professional de futur. És per això que sempre he volgut considerar-me una persona i un docent compromés amb la gent, amb la canalla, amb el meu poble i amb el meu territori". Com no podia ser d'una altra manera Gómez també tindrà contacte amb les teories més innovadores de la pedagogia a l'aixopluc de les quals es gestarà el valencianisme escolar.

"Les primeres influències pedagògiques", recorda, "m'arriben del professorat mateix de l'Escola de Magisteri Ausiàs March. Les classes de Gonzalo Anaya ens acosten a un model d'escola crítica. Les d'Olga Quiñones a una visió de l'escola cooperativa i sobre tot coeducativa. Llig moltes experiències educatives: L'assemblea a l'escola d'Orellana, Pablo Freire i l'alfabetització, Tonucci i tot el moviment pedagògic italià, Les experiències de Summerhill i de les aules autogestionades de Hamburg, els pedagogs russos... i sobretot Freinet i les tècniques de l'Escola Moderna. Molta teoria i poca pràctica, però sense dubtes un basament suficient per a dur a la pràctica xicotetes cosetes i petits reptes d'innovació en les meues primeres pràctiques i en el meu primer contracte de treball docent a l'escola parroquial de Vera (al meu barri). Una escola unitària amb criatures amb necessitats de compensació social. Tot un repte".³⁶¹

Vicent Moreno (Massanassa, L'Horta, 1957), president d'Escola Valenciana des del 2010, procedeix també d'un ambient familiar de classe treballadora, en un entorn lingüístic valencià que acabaria, però, segons recorda, ressentint-se amb l'arribada a finals dels seixanta, principis dels setanta, dels emigrants. Fill d'un xofer i de la dependent d'un estanc administrat per la família, l'escola que recorda Moreno, amb xiquets i xiquetes separats per un pati, funciona sota la metodologia "del pal", segons recorda. "Del nostre país, llengua, territori, cultura, no en sabia pràcticament res, ja que a l'escola sols érem una regió d'Espanya", afirma. Moreno començà els estudis de Magisteri a 17 anys i mig: "Havia de compaginar el treball a casa i els estudis. Aquest context a casa va fer que el temps de classe i els horaris (torn de matí 2 anys i 1 de vesprada) va fer que em passaren massa ràpids. Així i tot era l'època de la mort del dictador i vaig notar en l'ambient la seua mort. L'ambient era un poc marejat pel context, per una part intentar treballar, estudiar i per altra el tema dels canvis a la societat es notaven a les classes, reunions i assemblees d'estudiants. Pense que va ser allò que diuen sort amb la decisió i el record d'una infantesa a l'escola de primària (jo

³⁶¹ Entrevista a Diego Gómez, *ibidem*.

vaig fer un ingrés ja per poder passar a l'institut), passava moltes hores (de 9 a 21:00 hores) a l'escola i amb el mestre de matí i vesprada, i amb el que seguia després fins les 21:00 hores amb els repassos de diferents nivells que tocaren en cada moment, perquè la meua mare treballava fins a tard i jo no podia anar a casa. Crec que aquella etapa em va influenciar de manera important en la meua decisió de ser mestre. Les influències polítiques crec que van tenir poc a veure. A casa d'eixes coses no es parlava, i si es parlava era respecte al treball i els pocs recursos econòmics”.³⁶²

Moreno tindrà les mateixes influències pedagògiques que tots els membres del valencianisme escolar: “Recorde Freinet, Tonucci..., i els mestres que explicaven com treballar en una escola oberta, participativa, democràtica, inclusiva. Recorde una enganxina que veníem per al viatge fi de curs, eren una senyera amb les quatre barres i la frase *Per una educació lliure i democràtica* (era als anys 1976-77) i, a més a més, va coincidir amb la Batalla de València. A Massanassa, el meu poble, portar a la Vespa apegada aquesta enganxina era una provocació, perquè Massanassa (molt a prop de València, a l'Horta Sud) era un dels focus del blaverisme. Crec que tot junt em va fer ser mestre i ajudar en la meua part a ajudar en la recuperació de la nostra llengua”.³⁶³

Acabat Magisteri s'incorporarà al món de l'ensenyament: “En acabar magisteri, on no es dona encara res en valencià que jo recorde, vaig treballar un curs a Beniatjar, a la Vall d'Albaida, a una unitària de 13 xiquets/es de 5é, 6é, 7é i 8é d'EGB del moment, i on encara que els llibres eren en castellà, la classe la fèiem tota en valencià, allí tot el context era en valencià. En tornar de la mili, vaig fer uns cursos de Carles Salvador per decisió pròpia. En començar a treballar a Picassent, ja amb les oposicions fetes, em vaig preocupar que a Picassent s'organitzaren uns cursets de valencià per a mestres que vaig iniciar amb Cristòfor Aguado i Medina, el qual em va influenciar molt segurament. També vaig conèixer per eixos anys Carme Miquel (mestra, escriptora i fundadora de la Federació Escola Valenciana). A més a més, durant eixos anys vaig fer el pont i els cursos corresponents de Geografia i Història, i per tant vaig reprendre el contacte amb el món universitari”.³⁶⁴

³⁶² Entrevista a Vicent Moreno, 11 de juliol de 2012.

³⁶³ Entrevista a Vicent Moreno, *ibidem*.

³⁶⁴ Entrevista a Vicent Moreno, *ibidem*.

2- ELS ORÍGENS DE L'ESCOLA EN VALENCIÀ. EL NUCLI DE LO RAT PENAT.

Com ja hem assenyalat la dictadura va suposar un colp letal per als tímids intents de valencianització engegats durant els anys trenta i encara dels d'abans.³⁶⁵ Les activitats de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana, de l'Associació de Mestres Valencians, de l'Agrupació Valenciana Escolar, les petites passes donades ací i allà pels ajuntaments republicans, en definitiva la incipient normalitat d'una escola valenciana, fou aniquilada pel franquisme. Certament, no s'havien pogut fer grans progressos per tal com no es va arribar a temps a causa de la guerra de tenir un Estatut d'Autonomia que potser hauria permés una certa bilingüïtzació del sistema educatiu tot i que el ministeri arribà a promulgar un parell d'ordres per permetre l'ensenyament en valencià.³⁶⁶

Amb tot, el valencianisme va ser actiu i com assegura Jesús Fortea i Peris, "(...) va intentar dur endavant els seus propòsits tot i no entrar en els objectius –almenys prioritari– de la reforma educativa republicanosocialista; l'escola valencianista partia d'aquest fet diferencial sense localismes ni folklorisme. A partir del primer bienni l'esmentada llibertat de càtedra, consubstancial al nou règim, revifà tot d'entitats i projectes per normalitzar la llengua i la cultura pròpies (...); en el camp escolar eixes propostes comptaven amb el suport d'una pedagogia renovadora".³⁶⁷ Això no obstant, i malgrat les bones intencions, la realitat era que mancaven infraestructures, no faltaven tampoc els desacords entre els mateixos valencianistes, i els mestres no estaven prou formats per a dur a terme una escola de qualitat. Altrament, "(...) els cercles catolicoconservadors continuaven en la mateixa línia de prohibició-repressió anterior al nostre període 1931-33 (...) i no miraven amb bons ulls les innovacions valencianistes".³⁶⁸

³⁶⁵ Per a una visió històrica de conjunt, Alejandro Mayordomo (2007), *L'escola, la llengua i el redreçament cultural i cívic dels valencians. Una perspectiva històrica*, dins *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni*. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana, Ceic Alfons el Vell, Gandia.

³⁶⁶ Es tracta de les ordres del Ministerio de Instrucción Pública de 21 de gener de 1938 per la qual es concedeix a l'Institut de Castelló una càtedra de valencià d'assistència voluntària per a alumnes de batxillerat i de la de 8 de març del mateix any molt similar per als instituts de València. Vegeu tesi doctoral de Joan Enric Pellicer i Borràs, *L'ensenyament de la llengua catalana al País Valencià (1238-1939)*, dirigida pel doctor Josep Ballester i Roca, Universitat de València, Departament de Didàctica de la llengua i literatura, llegida el 21 de maig de 2003.

³⁶⁷ Tesi doctoral de Jesús Fortea i Peris, *La incidència de la reforma escolar republicana a la societat valenciana (1931-1933)*, dirigida per la doctora Aurora Bosch Sánchez, Departament d'Història Contemporània de la Universitat de València, llegida el 7 de novembre de 2003, p. 408.

³⁶⁸ Jesús Fortea (2003), *ibidem*, p. 408-409.

Fins i tot, des del mateix republicanisme “aparentment progressista”, diu Fortea, es crítica aquesta escola valenciana des de posicionaments polítics que poc tenien a veure amb la pedagogia. El cas és que “ (...) a l’iniciat progrés cap a una escola pública, moderna i valenciana”, afirma Mayordomo, “va seguir, com en tantes altres coses, el silenci, i l’intent d’esborrat o confiscació de la memòria d’un pretés afany per aprofundir en l’avanç social i pedagògic de tots”.³⁶⁹

Carles Salvador³⁷⁰ fou un dels protagonistes principals d’aquests avenços a través de la divulgació d’articles, la creació d’entitats o la promoció de campanyes cíviques, i posteriorment, en plena dictadura, un dels pocs continuadors d’aquell valencianisme i, sobretot, de la divulgació del valencià. Alguns dels seus textos es revelen d’un gran interès com ara el que aplega la seua conferència el 1919 organitzada per l’Associació Provincial de Mestres Oficials de Castelló i publicada aquell mateix per la Unió Valencianista Regional³⁷¹ amb el títol *L’idioma valencià a les escoles*.³⁷²

El mestre de Benassal mantenia que la defensa del valencià en cap cas es feia per odi envers cap altra llengua del món, defensa l’espanyolitat del valencià en un sentit iberista i lamentava que l’escola valenciana fóra tractada com “una escola conquistada”. La seua crítica a l’etnocentrisme espanyolista i el seu unitarisme lingüístic fou rotunda. Per a Salvador aquest unitarisme havia fracassat en el seu objectiu de combatre l’analfabetisme, es mostrava pedagògicament ineficaç. Recolzant-se en veus tan sòlides

³⁶⁹ Alejandro Mayordomo (2007), *ibidem*, p. 52.

³⁷⁰ Carles Salvador i Gimeno (València, 1893-València, 1955), Mestre, gramàtic, activista cultural i poeta. És un dels valencianistes més assenyalats de principi de segle. Sotassinat de les Normes de Castelló de 1932, fundador el 1933 de les Colònies Escolars Valencianistes, i animador d’entitats com l’Associació Protectora de l’Ensenyança Valenciana o de revistes com *Taula de les Lletres Valencianes* i *La República de les Lletres*. Influït per Joan Maragall i per Salvat-Papasseit fou un dels capdavanters de l’avantguarda literària en català al País Valencià. Cal destacar de la seua obra poètica, *Vermell en to major* (1929), *Rosa dels vents* (1930) i *El bes als llavis* (1934). A la fi de 1948 va entrar a la junta de Lo Rat Penat com a president de la Secció de Literatura i Filologia i organitza els cursos orals i per correspondència de valencià, que usen com a text la seua obra *Lliçons de Gramàtica Valenciana* amb exercicis pràctics editada per primera vegada el 1951. Gràcies aquest cursos es van poder alfabetitzar en valencià molts ciutadans del país, mantenint-se en plena dictadura un ús culte de la llengua. Per conèixer la importància d’aquests cursos vegeu Santi Cortés (2006), *Ensenyament i resistència cultural. Els cursos de Llengua de Lo Rat Penat (1949-1975)*, Denes, Paiporta. D’altra banda, qui millor ha divulgat l’obra i vida de Salvador ha estat el professor Vicent Simbor. A l’annex documental es pot consultar una petita biografia del gramàtic inicialment publicada el 1983 per Tres i Quatre i escrita per Simbor: *Carles Salvador (1893-1955)*, Fundació Irla, Barcelona, 2008. De Simbor és també l’edició d’una antologia d’articles de premsa *Carles Salvador. Papers de premsa* (2000), Alfons el Magnànim, València. En xarxa el web de la fundació Carles Salvador: <http://www.carlessalvador.net/>

³⁷¹ Sobre el paper històric d’aquesta formació política fundada pel financer Ignasi Villalonga, Alfons Cucó (1999), *El valencianisme polític 1874-1939*, Afers, Catarroja.

³⁷² Vegeu el document a l’annex documental.

com la de Lluís Vives, de qui cita el seu *De tradendis disciplinis*, del txec Juan Amós Comenius, el pare Gregoire Girard autor el 1845 del cèlebre *Course éducatif de la langue maternelle à l'usage des écoles et des familles*, els pedagogs Friedrich Fröbel, Johann Friedrich Herbart, Johann Heinrich Pestalozzi i Maria Montessori, defensà una reforma educativa on el valencià fóra la llengua vehicular de l'ensenyament i el castellà s'ensenyara tan bon punt quan els alumnes tingueren el grau de cultura suficient i maduresa intel·lectual a partir del mètode bilingüe comparatiu. On el valencià s'ensenyara tant als alumnes castellanoparlants procedents de la immigració com als mestres vinguts de fora. Com argumenta Mayordomo, el contrari d'això fóra per a Salvador propiciar la desigualtat social, una imposició, i “una mena de crim pedagògic”.³⁷³

Durant la postguerra i com tantíssims altres valencianistes, Salvador, es refugià en Lo Rat Penat, des d'on impulsà els cursos de valencià. Com explica Santi Cortés per tal que la dictadura permetera a una entitat ensenyar una llengua que no fóra el castellà, calia complir amb uns determinats requisits. Lo Rat Penat els tenia tots, principalment perquè “era una societat conservadora, folklòrica en el sentit més convencional de la paraula, amb una influència social innòcua i dirigida per persones addictes al règim”.³⁷⁴ El que no va impedir que “(...) els valencianistes que ingressaren –republicans o no i joves i vells–, no es limitaren a fer allò que la superioritat n'esperava: ‘vetllades i versets’, sinó que aprofitant les fissures de la repressió, es proposaren salvaguardar la llengua, difondre les normes de la unificació ortogràfica, restaurar i potenciar el valencianisme cultural”.³⁷⁵

Serà justament gràcies a la protecció d'aquesta entitat conservadora i a la tasca de Carles Salvador i els seus cursos orals i per correspondència que es podrà articular un primer grup de mestres interessats en la construcció social d'una escola valenciana. Fet i fet, l'entitat, segons explica el pedagog Ferran Zurriaga, es limitava a deixar fer.

³⁷³ Alejandro Mayordomo (2007), *L'escola, la llengua i el redreçament cultural i cívic dels valencians. Una perspectiva històrica*, dins Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana, Ceic Alfons el Vell, Gandia, p. 35.

³⁷⁴ Santi Cortés (2006), *Ensenyament i resistència cultural. Els cursos de Llengua de Lo Rat penat (1949-1975)*, Denes, Paiporta, p. 11.

³⁷⁵ Santi Cortés (2006), *ibidem*, p. 11.

“Un oncle meu, casat amb una germana de la meua mare, Ismael Rosselló i Zurriaga, amic de Adolf Pizcueta,³⁷⁶ Carles Salvador, Balaguer, Bogani, Mariner...”, explica Zurriaga, “va portar-me estudiant batxillerat a alguns actes de Lo Rat Penat i del Cercle de Belles Arts. Un d’aquests actes que recorde molt bé fon la presentació a l’Ajuntament de València de l’exposició del diccionari Català-Valencià-Balear, era el 1951. Després, vaig fer els cursos de Lo Rat Penat, dels quals, ell, juntament amb Mossén Sorribes,³⁷⁷ van ser els dos primers voluntaris que ajudaven Carles Salvador en la correcció dels cursos per correspondència. Seria per 1957, quan a Lo Rat Penat, ens trobem un grup de joves que aconseguen recuperar i animar la secció de la Joventut, entre ells recorde els Codonyer, Tàrrega, Bagues, Cuevas, els Bonafont,³⁷⁸ i alguns d’ells estudiants de mestres que finalment vam acabar per reunir-nos i fer una colla de mestres, entre ells Pilar Calatayud, Pepe Pitarch, Paco Català, Carme Miquel, Joan Tortajada, Manola Rico, Pilar Vela, Tere Pítxer, Enric Alcorisa..., i poc a poc, els mestres intentem reunir-nos. En tot això, anàvem coincidint amb altres grups valencianistes. El 1959, es creava l’Aula Ausiàs March i un grup d’universitaris visitaven Lo Rat Penat, és així com vaig contactar amb Eliseu Climent, Francesc Mira, Alfons Cucó, Lluís Aracil... S’organitzà la Ruta Universitària de 1962 a Olocau. En aquell moment ja conec Joan Fuster, Vicent Ventura i Miquel Terradell...”³⁷⁹

Zurriaga sap de la secció de Pedagogia pel seu oncle, que formava part de la Junta Directiva. Una secció contemplada pels estatuts però que no funcionava. Decideixen llavors impulsar-la: “Això era el 1964, però abans ja ens reuníem i parlàvem de l’escola

³⁷⁶ Adolf Pizcueta i Alonso (València, 1901-1989). Polític, empresari, promotor cultural i bibliòfil. Fou president de la Joventut Valencianista i seguí l’escissió liberal i nacionalista que el 1923 se separà d’Unió Valencianista Regional; amb ells promogué la creació de la revista *València Nova*. Col·laborà en revistes valencianistes de l’època com *El Crit de la Muntanya*, *Nostra Parla* i *Correspondència de València*. El 1928 fundà i dirigí l’editorial *l’Estel* que remprengué en una segona època la seua activitat vinculada a la Fundació Gaetà Huguet de Castelló i sota la direcció de Manuel Sanchis Guarner. Pizcueta dirigí també *Taula de lletres valencianes*, des d’on impulsà la unificació ortogràfica del català per al País Valencià en les anomenades Normes de Castelló (1932). Com a membre fundador de l’Agrupació Valencianista Republicana, va dirigir la publicació *Avant*. Durant la guerra formà part de la delegació valenciana al II Congrés Internacional de Defensa de la Cultura. Presidí la Fundació Gaietà Huguet i de la societat de publicacions Bibliovasa. Font: Enciclopèdia Catalana. Per conèixer a fons el personatge vegeu l’estudi de Francesc Pérez Moragón (1990), *Adolf Pizcueta. Memòries fragmentàries*, ACPV-Fundació Gaetà Huguet, Castelló.

³⁷⁷ Vicent Sorribes i Gramatge (València, 1903-1986). Capellà vinculat al valencianisme fou autor de *l’Eucologi. Misal valencià per a fidels*, avançant-se a les recomanacions del Concili Vaticà II sobre l’ús de les llengües vernacles en la litúrgia. Sobre la seua trajectòria vital i intel·lectual vegeu de Josep Enric Estrella Garcia (1998), *La fe en la paraula. L’obra de Mossén Sorribes*, Saó, València.

³⁷⁸ Aixoplugats en Lo Rat Penat, Enric Tàrrega Andrés, els germans Codonyer, Bonafont i Antoni Bagues, fundaren cap al 1955 el Front Marxista Valencià. El 1962, però, i com a conseqüència del suport del Front als vaguistes d’Astúries, el grup patí una caiguda de què ja no se’n va poder refer.

³⁷⁹ Entrevista a Ferran Zurriaga, *ibidem*.

i de l'ensenyament en valencià. En aquell temps un grup dels que ens reuníem vam decidir organitzar la Biblioteca de Lo Rat Penat, i entre els materials que anàrem trobant estaven com mig amagats en armaris i cambres d'aquell casalot els llibres de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana, i d'altres institucions valencianistes. Allò va ser una gran sort, perquè teníem a l'abast molts dels llibres editats per la Generalitat de Catalunya, i els treballs de les Escoles d'Estiu i de les Escoles del Mar, del Bosc..., i els llibres de l'Escola Nova i l'Escola de Ginebra... En un principi, llegíem i discutíem allò que més ens preocupava, com era saber didàcticament com resoldre el tema del bilingüisme. Un llibre que vam trobar a la biblioteca i que ens va ajudar i servir de base era *El bilingüismo en la educación*, traducció de la Conferència Internacional de la Oficina d'Educación, celebrada a Luxemburg el 1928, editat per Espasa-Calpe el 1932. Va ser el document base de l'escola valenciana que nosaltres volíem. Altres llibres més moderns, van ser aquells que un llibreter amic, Rigal, del carrer Fèlix Pizcueta, ens feia arribar importats de l'Argentina. És així com van arribar dos llibres que sempre he considerat de capçalera per aquells que pensen ser mestres. Si ideològicament o pedagògicament es vol estudiar el grup de mestres de la Secció de Pedagogia, cal buscar els orígens, entre altres, en aquests dos llibres: *Hay que cambiar de educación*, de Robert Dottrens. Buenos Aires 1958 i *Espiritu de la Escuela Primaria*, d'Eduard Spranger. Buenos Aires 1964”.³⁸⁰

Amb el temps, i fruit d'una evolució, el grup descobreix també l'organització del moviment de mestres francès de Célestin Freinet, l'Institut Cooperatiu de l'Escola Moderna (ICEM): “(...) Vam seguir aquella metodologia, de discussions de temes, anàlisi de la nostra pràctica escolar i vam organitzar els “estatges” que eren reunions de caps de setmana amb un tema de debat i intercanvi de tècniques de treball a les nostres respectives aules. Des de 1953, pense que vaig començar a rebre *El Correo de la Unesco*, aquella revista em va ser força útil a l'hora de guanyar les oposicions de mestre 1961 i també per fer-me interessar per les activitats del Servei Civil Internacional i participar dels seus camps de treball. A l'estiu de 1962, estic a l'Arieja, a Aulus-les-Bains, en un Camp de Treball del SCI, on trobe una mestra francesa que parla de Freinet i del seu Institut Cooperatiu, amb la seua ajuda, entre en contacte amb aquests mestres i aconseguisc que els mestres de la Secció també s'integren en aquella descoberta.

³⁸⁰ Entrevista a Ferran Zurriaga, *ibidem*.

Nosaltres, en aquell moment desconeixíem tota la trajectòria dels mestres Freinet dels temps de la República. El fet és que en la Pasqua de 1965, participe en una estada de quinze dies en un estatge a Andorra amb el mestres Freinet del grup del Rosselló, ells es convertiran en els nostres protectors i ens facilitaran contactes i materials per seguir endavant en la pràctica d'aquelles tècniques escolars. El fet és que el 1968, havíem acordat reunir-nos amb C. Freinet en el Congrés de Perpinyà. En aquell congrés participen Adela Costa, Pilar Vela, Monola Rico i jo. Trobem per primera vegada Pere Fortuny de Sabadell i Mª Teresa Codina de l'Escola Thalita de Barcelona i un mestre de l'exili que residia a Andorra, Josep Alcové, i un mestre de Portugal, on també hi havia un grup que començava. En aquell congrés, on sempre hi havia mestres exiliats republicans, ens van donar la paraula i ens van demanar que d'ara endavant portàrem la representació els mestres del grup de València. També vam saber que existien un grup d'ikastoles que tenien contacte amb els mestres Freinet dels departaments del País Basc francès. D'aquells contactes va nàixer la idea d'organitzar a nivell peninsular una trobada que va ser la de Santander".³⁸¹

A través de Freinet fan la connexió amb els mestres de l'exili: "Freinet i Elise, ens van facilitar contactes amb els mestres exiliats a Cuba i Mèxic i és així com vam contactar amb Herminio Almendros, que havia estat inspector a Catalunya i havia iniciat els grups Batec de Lleida i la Cooperativa Espanyola de la Impremta a l'Escola. Una llarga correspondència amb aquest mestre ens obri moltes portes i relacions per aconseguir editar els llibres de Freinet a l'Editorial Laia de Barcelona. També Costa Jou i Tapia a Mèxic van establir relacions amb nosaltres".³⁸²

També connecten amb Joan Fuster, amb el que queda del valencianisme escolar republicà al país, a l'hora que comencen a dotar-s'hi de canals de comunicació propis imprescindibles en un context mediàtic absolutament controlat pel règim: "El 13 de novembre de 1965, Joan Fuster, va ser convidat a parlar-nos dels seus mestres de primària. Ens va reunir amb el grup a la Biblioteca de Lo Rat Penat i, a més, de parlar-nos dels seus mestres vam parlar de les activitats de la Secció. És quan es va interessar per aconseguir-nos de la fundació Gaetà Huguet algun tipus d'ajuda, és així com es va finançar el butlletí *Escola*. Un butlletí, que volia ser un mitjà de difusió de les nostres activitats i una forma d'interessar més mestres pel nostre treball. Gràcies al butlletí, un

³⁸¹ Entrevista a Ferran Zurriaga, *ibidem*.

³⁸² Entrevista a Ferran Zurriaga, *ibidem*.

dia el mestre Enric Soler i Godes,³⁸³ al descobrir la portada de linòleum d'*Escola*, va quedar sorprès que nosaltres iniciàrem el mateix camí que ell i la colla de Castelló van utilitzar per ensenyar en valencià els anys 30 (...) Els objectius estan presents en alguns textos de la revista *Escola*. Les dificultats estaven presents, però, comptaven amb el voluntarisme de tots nosaltres. Les complicitats de vegades ajudaven molt. La primera impremta que va arribar via correus, no ens la volien entregar directament, aleshores vam recórrer a l'inspector en cap de València, D. José María Vela, una filla del qual, Pilar, participava de les activitats de la secció, com el material era per a una Escola del Patronat Municipal d'Educació Especial, els tràmits van ser ràpids. Després el material de la Cooperativa de Cannes, era enviat a un mestre de Banyuls (PO), el qual creuava la frontera i des de la Jonquera ens el feia arribar, directament o via Barcelona".³⁸⁴

Carme Miquel entra en contacte amb el grup a través de Ferran Zurriaga. "Primer Ferran i jo", explica Miquel, "només vam tindre contactes esporàdics perquè ell feia de mestre a Bellmunt de Ciurana i jo preparava les oposicions. Però, ja n'anàvem parlant i contactant altres companys o amics de la professió. Quan Ferran va vindre a València ja ens vam constituir com a la Secció de Pedagogia de Lo Rat Penat (1964). Érem mestres molt joves i alguns estudiants de magisteri, amb inquietuds que compartíem: canviar l'escola i canviar la societat. I vam formar un equip d'autoformació semiclandestí: combinàvem la teoria amb la pràctica escolar i aquestes pràctiques les compartíem. Vam conèixer la pedagogia Freinet i ens hi vam implicar i vam formar el Moviment Freinet. Mestres molt joves i algun estudiant universitari. Pilar Calatayud, Adela Costa, Enric Alcorissa, Vicent Moliner, Tere Picher, Joaquin Sánchez, Presen Sáez, Manuela Rico, Víctor nosequé Rosa Raga, Pilar Vela, Paco Hernández... Vam ser autodidactes. Ens reuníem cada dissabte per la vesprada. Vam començar llegint llibres i comentant-los. Recorde que jo vaig ser una de les primeres –no sé si la primera– a comentar *Les llengües vernacles a l'ensenyament*, un opuscle de la UNESCO, editat en català. Quan ja treballàvem a l'escola, ens plantejàvem desenvolupar un tema amb els xiquets i

³⁸³ Enric Soler i Godes (Castelló de la Plana, 1903- València, 1993). Mestre, pedagog i escriptor. Signant de les Normes de Castelló i amic i deixeble de Carles Salvador, freinetista, contribuï a la valencianització i la renovació pedagògica de l'escola valenciana iniciada als 20. Represaliat durant el franquisme mantingué una estreta relació amb les publicacions catalanes de l'exili. El 1991 fou guardonat amb el premi de les Lletres Valencianes. La Universitat Jaume I de Castelló en col·laboració amb la seua família, l'ajuntament de la ciutat i la Diputació provincial, manté una càtedra al seu nom dedicada a la memòria de Soler i al futur de l'educació al País Valencià. Vegeu de Santi Cortés (2001), *Aportacions a la biografia d'Enric Soler i Godes* dins *Enric Soler i Godes: l'escola i la cultura. Antologia de textos*, Universitat Jaume I, Castelló.

³⁸⁴ Entrevista a Ferran Zurriaga, *ibidem*.

després de treballat a classe dúiem al grup de mestres el programa realitzat, els materials elaborats, les activitats que havíem fet, tot això, i ho explicàvem als companys.

De tant en tant fèiem el que anomenàvem estatges. Eren trobades de cap de setmana, algun de tres dies, en alguna casa de camp o en algun poble on teníem amics. Per exemple vam fer un estatge a Quatretondeta, potser l'any 1967, on estava de rector Antoni Llidó.³⁸⁵ Ens reunírem a l'escola, dormírem en cases particulars i a la nit férem una vetllada a la plaça del poble. Crec recordar que va vindre la guàrdia civil –d'un altre poble, a Quatretondeta no n'hi havia– i no ens deixaren fer la vetllada. No estic segura del que va passar. En els estatges ens plantejàvem un tema, teòric o pràctic o tots dos aspectes, a tractar. Ho fèiem en diferents sessions i per les nits organitzàvem vetllades amb jocs, cançons, etc., que després portàvem a les escoles respectives. També vam fer alguna Ruta de mestres. Eren com els estatges, però d'un dia i ens plantejàvem els temes per grups i els discutíem caminant. Vam organitzar algun curset obert a més gent. Assistíem als Congressos internacionals del Moviment Freinet i a les Escoles d'Estiu de Catalunya”.³⁸⁶

L'abril del 66 representa per a Carme Miquel la data fonamental de constitució del grup com a freinetista en el moment en què assisteixen al XXII Congrés de l'Escola Moderna de Perpinyà: “Hi vam anar Adela Costa, Pilar Vela, Ferran Zurriaga i més gent que ara no recorde. Hi hagué ponències i tallers sobre les tècniques Freinet (el text lliure, la creativitat, la impremta a l'escola, els Consells de classe com a punt de partida per a l'autogestió...), però sobretot sobre ‘l'esperit Freinet’. La frase en qüestió, la senties per tot arreu. Molt interessant per a mi va ser trobar-me amb gent de moltes edats diferents. N'hi havia alguns que eren els patums, tothom els coneixia, si més no de nom. I gent de molts països diferents: francesos, belgues, italians, danesos, polonesos (recorde una dona gran polonesa que es deia Alina), tunisians... No n'hi havia cap de cap altre lloc de

³⁸⁵ Antoni Llidó i Mengual (Xàbia, 1936-Santiago de Xile, octubre 1974?), Sacerdot i mestre. Llidó, fill d'una família de classe humil fou ordenat sacerdot el 21 de setembre de 1963 i nomenat rector de Balones i Quatretondeta al Comtat, pobles on exercí fins a 1967. Persona amb fermes conviccions socials tingué problemes amb la jerarquia eclesiàstica. El 1969 arribà a la població xilena d'O'Higgins, on fou rector de la parròquia de Nuestra Señora de los Desamparados y de la Medalla Milagrosa. A causa de la seua militància en el Grupo de Cristianos por el Socialismo, proper al govern d'Unitat Popular de Salvador Allende, fou detingut pels militars colpistes el 24 de setembre de 1974, torturat i assassinat probablement l'octubre de 1974. La seua germana Pepa Llidó –casada amb Ferran Zurriaga– fundà l'Associació per entre d'altres objectius preservar la memòria del sacerdot i lluitar per dur davant la justícia els responsables del seu assassinat. Vegeu Mario Amorós (2007), *Antoni Llidó: un sacerdote revolucionario*, Universitat de València; i de l'Associació Cultural Antoni Llidó (1999), *Antoni Llidó, epistolari d'un compromís*, Tàndem.

³⁸⁶ Entrevista a Carme Miquel, *ibidem*.

l'estat espanyol. Nosaltres –o jo, no sé– vam contactar especialment amb els algerians, que per cert després van vindre a una trobada nostra ací a València. I amb gent del Rosselló que parlava català. Aquell Congrés va suposar l'empenta definitiva per constituir-nos com a *freineters*. Val a dir que quan eixíem a l'estranger a aquestes trobades (la de Perpinyà i moltes posteriors) teníem un poc de por. No solíem parlar en públic, en ser tot tan obert, temíem que hi haguera policies espanyols o 'xivatos' infiltrats o quelcom així. Recorde que uns belgues van fer una entrevista a una companya i la hi van gravar. En haver-la acabat a la companya li entrà un atac de por, es posà a plorar i els belgues la van destruir davant d'ella. Bé, el que passava en aquella època”.³⁸⁷

Al juliol del 66 part del grup assistirà a l'Escola d'Estiu de Barcelona organitzada per l'Associació de Mestres Rosa Sensat.³⁸⁸ S'establí una relació continuada i fonamental entre aquell grup i el grup Rosa Sensat i, en definitiva, amb el món escolar del Principat. “A l'Escola d'Estiu”, relata Miquel, “vam conèixer mestres d'arreu dels Països Catalans i ens vam posar en contacte amb una nova pedagogia que practicaven algunes escoles a Europa, la pedagogia activa que tenia els seus orígens allà pels anys 20. Freinet podíem considerar-lo dins d'aquesta tendència però anava més enllà, més compromesa políticament. A l'Escola d'Estiu ens vam fer presents com a grup valencià. L'any següent ja hi vam fer, nosaltres, un seminari sobre Freinet. De manera més o menys continuada, a partir del 66 vam mantenir contacte amb la gent de la 'Rosa Sensat', que és la manera com es van organitzar a Barcelona els iniciadors de les Escoles d'Estiu. L'Escola d'Estiu – i la derivació Rosa Sensat– va iniciar un moviment de mestres, primer a Catalunya amb connexions a les Illes i ací al País Valencià, però, posteriorment a tot l'Estat espanyol, que arribaria a tenir molt d'abast, més organitzat que el nostre, amb diners, infraestructura i el suport del catalanisme politicocultural. Hi havia molt de nivell pedagògic i intel·lectual en general. Hi vam, vaig, aprendre molts recursos didàctics, vam arribar a conèixer pedagogs catalans de l'època de la Mancomunitat i la República (Alexandre Galí, Artur Martorell...) que aviat moririen. Vam aprendre geografia, sociologia i història de Catalunya –no l'oficial del franquisme, clar–. S'hi analitzaven els fets sociopolítics del moment... Pel que fa a la Trobada de Santander de

³⁸⁷ Entrevista a Carme Miquel, *ibidem*.

³⁸⁸ Aquesta associació és potser la més representativa de Catalunya en l'àmbit de la renovació pedagògica. Fundada el 1965 encara té activitat avui en dia. L'entitat manté una pàgina web amb informació relativa als seus projectes.

mestres Freinet, el 67, va plantejar el dilema de si ens dedicàvem a treballar a nivell estatal, amb la qual cosa s'afeblia la lluita lingüística o si per contra seguïem incidint més en el nostre País i tota la nostra problemàtica. I s'hi van crear dins del grup com dues tendències”.³⁸⁹

La Secció de Pedagogia organitzà tres estatges aquell curs del 66-67: el Pla de Quart, els dies 29 i 30 d'octubre del 66, dedicat als treballs manuals; el de Xàbia, els dies 7 i 8 de gener del 67, al voltant de la conducta activa de la classe; i el de l'ermitori de Sant Pau d'Albocàsser, el 23 i 26 de març de 1967, on es va tractar de les relacions entre llengua i cultura i on participaren mestres de les ikastoles i de l'Escola Mestres Rosa Sensat de Barcelona, així com el lleidatà Jaume Miret, històric de la Cooperativa de l'Imprempta Escolar de 1932.

El grup, segons recorda Miquel, eixirà de Lo Rat Penat l'any 1969: “Nosaltres deixarem Lo Rat Penat el 1969 per diferents factors. Un va ser que la Junta Directiva de l'entitat la van dominar persones més tancades, un sector més dur sembla, (...) i efectivament ens van fer arribar que ja no ens hi podíem reunir.”³⁹⁰ A banda, aquell any es va proclamar l'estat d'excepció a tota Espanya i la cosa de reunir-se es va posar molt dura, igual això va influir. Alhora el grup estava un poc en crisi per allò de si ens dedicàvem més al país o, per contra, si ens dedicàvem a expandir Freinet per la península. Hi havia criteris diferents, ens vam dispersar un poc i no vam fer força per mantenir-nos dins de Lo Rat Penat, tot i que continuàrem trobant-nos, almenys alguns, i a nivell escolar fent intercanvis, trobades d'alumnes i tot això. D'altra banda, uns membres del grup havien muntat ja l'escola Tramuntana, en valencià, i començava també el Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma, així és que hi hagué un poc de dispersió. A banda en l'ensenyament començaren mogudes presindicals de més abast i gairebé tots els del grup ens hi implicàrem. Es van fer les primeres vagues, crec que el 72, que es deien '*paro técnico*'. Tornarem a reunir el grup, gairebé tots, allà pel 1972 o 73 com a

³⁸⁹ Entrevista a Carme Miquel, *ibidem*.

³⁹⁰ Entre 1962 i 1972, presidí l'entitat l'arquitecte algemesinenc Joan Segura de Lago. Santi Cortés en el seu estudi esmentat sobre els cursos de llengua de l'entitat durant la postguerra, en destaca el fet que fóra un personatge controvertit. Considerat per uns com un president dels més insignes i per altres com un sectari, el president que donà ales als sectors més reaccionaris de Lo Rat. Com siga, Cortés recorda que mantingué una actitud ambigua pel que feia a la unitat de la llengua, defensant –per conveniència?– el secessionisme i alhora reivindicant una escola valenciana. Així, doncs, permeté l'activisme polític dins de Lo Rat Penat i la fundació també de la Secció d'Alumnes i Exalumnes presidida per Emili Martí Gómez, la qual, assenyala Cortés, es va fer càrrec a partir de 1971 de les classes per correspondència amb l'objectiu de fundar un partit valencianista.

Associació per a la Correspondència i la Impremta a l'Escola (ACIES), legalitzada el 1974, i seguïrem treballant en la proposta Freinet, a partir de grups: el grup de Matemàtiques, el de Coneixement del Medi, el de Didàctica del català, el d'Iniciació".³⁹¹ Val a dir que l'eixida de Lo Rat Penat el 1969 no va implicar un cessament de les activitats del grup que aquell any debateren el famós Llibre Blanc del ministre José Luis Villar Palasí, a més de plantejar suggeriments per a l'ensenyament de les llengües vernacles a l'escola, o participaren també en el Seminari de Pedagogia que impulsava el Colegio Oficial de Doctores y Licenciados de València a què ja ens hem referit.

3- L'INSTITUT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ (ICE) I LA FORMACIÓ DELS PRIMERS MESTRES EN VALENCIÀ.

L'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) de la Universitat de València –com els d'arreu de l'Estat espanyol– fou creat mitjançant el Decret 1678/1969 de 24 de juliol. L'objectiu d'aquests centres era preparar el professorat per a l'aplicació de la Llei General d'Educació de 1970 impulsada pel ministre José Luis Villar Palasí. Els Ices, segons disposava l'ordre ministerial,³⁹² havien de formar pedagògicament els universitaris tant en l'etapa prèvia o inicial de la seua incorporació a l'ensenyament com, posteriorment, possibilitar el seu perfeccionament i reentrenament. Haurien, a més, de dedicar-se també a la investigació activa en el domini de les ciències de l'educació i servir d'assessorament tècnic en els problemes educatius, foren aquests pedagògics o de tema social o econòmic.

Malgrat el paper de centres pioners en la formació permanent del professorat que van jugar, val a dir que la seua tasca es va acabar concretant en bona part en l'oferta d'un ample ventall de cursets. Aquests cursets es caracteritzaven per impartir-s'hi en un nombre reduït d'hores durant les quals algun "expert" transmetia informació als seus alumnes sense que ben sovint es tingueren en compte les necessitats dels professors.³⁹³

³⁹¹ Entrevista a Carme Miquel, *ibidem*.

³⁹² Boletín Oficial del Estado (BOE), número 195, pàgina 12979, 15 d'agost de 1969.

³⁹³ Vegeu Soledad García Gómez (1998), *Dos hitos en la historia reciente de la formación del profesorado en España: la creación de los Institutos de Ciencias de la Educación y la configuración de los movimientos de renovación pedagógica*, *Revista de Educación*, núm. 317, p. 145-156.

En el cas valencià, però, aquests cursets foren decisius en l'articulació posterior d'un sistema escolar valencià gràcies a la intervenció del professor Manuel Sanchis Guarner, fundador del Departament de Lingüística Valenciana i director de l'ICE des de 1976.

Entre les principals preocupacions del filòleg –tal i com ha posat en relleu el doctor Antoni Ferrando–, van estar les de garantir una autoritat científica de la Universitat en relació a la identitat del valencià just en plena Batalla de València, incorporar la filologia valenciana en els plans d'estudis universitaris i impulsar la formació dels professors de primària i secundària en lingüística valenciana i la seua didàctica pensant en la futura cooficialitat del valencià.³⁹⁴

Un dels passos importants en aquesta direcció, segons recorda Ferrando, fou la creació del Departament de Lingüística Valenciana, que va donar rang acadèmic a la llengua del país per primera vegada en la història. Guarner dirigí també el 1978 l'Institut de Filologia Valenciana, creat dos anys abans amb la idea de canalitzar els estudis del valencià, impulsar la publicació de la literatura del país, assessorar tècnicament en matèria lingüística i onomàstica a institucions i particulars que ho requeriren, i a formar lingüísticament el professorat no universitari.

Assenyala Ferrando que l'absència de recursos per a dur endavant la major part d'aquests objectius farien que Sanchis Guarner se centrara més en l'ICE. Gràcies a la seua activitat formadora l'administració autonòmica va poder disposar d'un cos de mestres preparat per a incorporar-se a l'ensenyament en valencià en tots els nivells educatius.

Sanchis Guarner fou nomenat director de l'ICE pel rector Manuel Cobo del Rosal el setembre de 1976 i va ocupar aquest lloc fins el seu decés el 1981. Amb anterioritat havien ocupat el seu lloc els catedràtics Pedro Pérez Puchal i María Isabel Gutiérrez Zuloaga. L'historiador Santi Cortés, un dels investigadors que millor coneix l'obra i la trajectòria del filòleg, destaca que al professor li tocà bregar amb la pitjor de les etapes de l'ICE per tal com el règim en el moment que és nomenat director ja havia deixat de trobar útils aquests centres.³⁹⁵

³⁹⁴ Vegeu Antoni Ferrando (1998), *En record de Sanchis Guarner*, dins *Manuel Sanchis Guarner: el compromís cívic d'un filòleg*, Universitat de València, València.

³⁹⁵ Santi Cortés (2002), *Manuel Sanchis Guarner 1911-1981. Una vida per al diàleg*, Universitat de València, p. 325.

Segons Cortés l'entitat acadèmica va poder superar la manca de suport per part de l'administració estatal (el 1980 se li van retirar les subvencions) amb ajuts provinents d'ajuntaments i de caixes d'estalvi, a més d'organitzant activitats autofinançades.

Des de l'ICE s'afavorí la recerca tant la recerca com la confecció de textos escolars, a més de crear-se dues col·leccions noves, *Investigacions didàctiques* i *Papers de Llengua*. L'institut publicà també dins d'aquesta darrera col·lecció el *Curs de Gramàtica normativa per a ús de valencians (1979-1980)* en els tres graus, elemental, mitjà i superior, escrit per un grup de joves escriptors i filòlegs entre els quals es comptava Jaume Pérez Montaner, Vicent Simbor, Joan Ramón Borràs o Salvador Jàfer.³⁹⁶

Dins la mateixa col·lecció aparegué el llibre *Els jocs dels xiquets al País Valencià* (1979), de Josep Bataller Calderón, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (1980) d'Antoni Ferrando Francés, *Curs bàsic de valencià* (1981) i *Exercicis de valencià (1er de BUP)* (1981) d'Enric Pons Seguí.

Comptat i debatut, Sanchis Guarner tenia clar des de feia molt temps endarrere que calia preparar el camí a una escola valenciana com demostren algunes de les seues actuacions, com ara la creació a la ciutat de València el 20 d'octubre de 1974 de l'Assessoria Didàctica Valenciana amb la finalitat de contribuir a l'ensenyament de l'idioma mitjançant la preparació de llibres i material docent, la formació de professorat i altres activitats educatives complementàries.³⁹⁷

De la importància de Sanchis Guarner en el desenvolupament d'una escola en valencià durant els darrers anys de la dictadura i els primers de la democràcia donen compte els reiterats atacs que va patir per part de l'activíssim anticatalanisme local. A tall de recordatori sumari, Antoni Ferrando recorda que fou exclòs el 1976 com a membre "elegible" de la Comissió supervisora per a la incorporació a l'ensenyament de "las

³⁹⁶ Santi Cortés (2002), *ibidem*, p. 326.

³⁹⁷ He pogut consultar l'acta de creació d'aquesta organització gràcies a Alfons Llorenç Gadea, llavors estudiant de filologia moderna i professor de llengua que en formà part. Signen l'acta de fundació com a professionals de l'ensenyament i de la investigació a més de Llorenç, Manuel Sanchis Guarner, Teresa Pitxer Llop, Pere Riutort Mestre, Alfred Ramos González, Vicent Ramon Moliner i Santamaria, Maria Lacuesta Contreras, Honorat Ros i Pardo, Ferran Zurriaga Agustí, Carme Miquel Diego, Vicent Escrivà, Maria Conca i Martínez i Vicent Pitarch. La falta de materials didàctics fou en general, com ja hem comentat en aquest treball, un dels grans problemes dels ensenyants, que sovint es varen veure obligats a utilitzar materials elaborats pels seus col·legues catalans o a impulsar l'edició de llibres d'urgència en que participaren personalitats com el mateix Sanchis Guarner o Joan Fuster.

lenguas nativas”, la seua expulsió de Lo Rat Penat el 1977 o els reiterats atemptats de què fou objecte.

Durant tota l’etapa de Sanchis Guarner al front de l’ICE el director adjunt fou Josep Iborra,³⁹⁸ un altre intel·lectual destacat procedent de l’àmbit del valencianisme cultural. Quan Iborra va entrar a l’ICE el curs de 1976-1977, l’entitat ja tenia en marxa dos cursos en català pensats per als mestres o els futurs mestres valencians. “(...) Aquesta intenció”, va escriure Iborra,³⁹⁹ “la va portar a la pràctica cada vegada amb més empena, fent de mediador entre la Universitat i el Secretariat de l’Ensenyament de l’Idioma. En realitat, l’ICE era una institució universitària que tenia com a finalitat l’organització de cursos de perfeccionament destinats als professors d’EGB i BUP de les matèries que impartien. El català, és clar, no existia en aquell temps com a assignatura ni a l’escola ni als instituts, i per tant, no tenia per què figurar entre les activitats de l’ICE. La institució central, a Madrid, no incorporava cap partida destinada a cursos en català per la senzilla raó que no es podien impartir cursos de perfeccionament d’una matèria que no existia en els plans d’estudis”. Com siga, segons relata Sorribes, Sanchis Guarner va acabar aconseguint una partida per al valencià aconseguint, a més, que la pràctica es generalitzara en aquells ICE de les universitats que tenien llengua pròpia no reconeguda.

El mateix institut dóna compte el 1981 de tota la seua activitat durant una dècada en l’única de les memòries que va publicar.⁴⁰⁰ Valga com a dada la llista de professors que varen participar als cursos de Lingüística Valenciana organitzats a partir de l’any 1974 gràcies a la col·laboració de l’ICE amb la càtedra de Lingüística Valenciana de la Universitat, pels quals van passar fins a 12.000 alumnes. Entre els professors cal assenyalar que es troben molts dels principals escriptors de la literatura en català contemporània del país (Eduard Verger; Joan Navarro; Josep Ignasi Mora, Joan Francesc Mira; Lluís Alpera; Josep Palomero; Antoni Prats; Josep Lluís Bonet;

³⁹⁸ Josep Iborra Martínez (Benissa, 1929 – València, 2011). Reconegut com el pare de la crítica literària valenciana. Llicenciat en Dret i doctor en Filosofia i Lletres per la Universitat de València. Va codirigir l’Institut de Ciències d’Educació (ICE) de la Universitat de València i fou membre també del Servei de Normalització Lingüística de la UV. Té publicats entre d’altres *Confluències* (1995) i *La trinxera literària* (1974-1990). Vegeu de Francesc Pérez Moragón (1995) *Perfil biogràfic de Josep Iborra*, dins *Homenatge Universitari a Josep Iborra*, edició a cura de Vicent Alonso, Antoni Ferrando i Manuel Pérez Saldanya, Universitat de València, València.

³⁹⁹ Josep Sorribes (1998), *Memòria personal*, dins *Manuel Sanchis Guarner: el compromís cívic d’un filòleg*, Universitat de València, València, p. 78.

⁴⁰⁰ ICE (1981) *10 años de actividades del I.C.E. de la Universidad de Valencia (1971-1980)*(1981), Universitat de València, València.

Salvador Jàfer; Empar de Lanuza; Victor Gomes Labrado; Jeremies Barberà o Rafael Gomar) sociòlegs, lingüistes, futurs dirigents polítics i agents de la cultura en general (Sebastià García Mut; Vicent Pitarch; Maria Conca; Jesús Huguet; Brauli Montoya; Joan Ramon Borràs; Abelard Saragossà; Santi Cortés; Vicent Simbor; Vicent Roig; Josep Giner; Rosa Balaguer; Avel·lí Flors; Lluís Fornés; Rafael Xambó; Josep Gregori; Joan Climent; Rafael Alemany; Xavier Albiol, Pere Riutort o Miquel Francesc) i destacats membres de l'àmbit educatiu (Vicent Costa; Alfred Ayza; Enric Ramiro, Vicent Romans; Gabriel García Frasquet o Vicent Pasqual).

Una altra de les tasques importants de l'ICE va ser la tutela per llei del centre pilot d'EGB d'Elx, El Palmeral –poc abans anomenat José Antonio–. Segons l'ICE l'ideari pedagògic d'El Palmeral ressenyat en la memòria d'aquest centre corresponent al curs 1977-78 era el “(...) de una escuela activa, científica y pluralista, con la misión de estar a la vanguardia del campo de la investigación y experimentación y con clara vocación valenciana, es decir, considerando las características diferenciadas y específicas del pueblo valenciano”.⁴⁰¹ Entre els projectes de l'escola destaca el de bilingüisme iniciat el curs 1977-78 amb alumnes de preescolar i la investigació coordinada per l'ICE *Experiencia de la enseñanza del valenciano como segunda lengua*, dirigida per Joan Ponsoda, professor de l'ICE i director també del centre entre 1978 i 1981.

Tot plegat, El Palmeral, interessat també en la renovació pedagògica va esdevenir un centre de referència al Vinalopó.⁴⁰²

4- EL SECRETARIAT DE L'ENSENYAMENT DE L'IDIOMA. FORMACIÓ I AGITACIÓ CULTURAL.

⁴⁰¹ ICE (1981) *10 años de actividades del I.C.E. de la Universidad de Valencia (1971-1980)(1981)*, València, *ibidem*, p. 113.

⁴⁰² Per un relat més complet de l'experiència d'aquest centre vegeu també Victor Labrado (2010). *L'Escola Valenciana. 25 anys de trobades*, Escola Valenciana, València.

El Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma (SEI) va jugar també un paper destacat en l'articulació del moviment escolar valencianista modern, a més de ser l'embrió d'una de les entitats nacionalistes més importants, Acció Cultural del País Valencià (ACPV).

“Als anys 60”, assegura el seu principal impulsor, l'editor Eliseu Climent,⁴⁰³ “la qüestió de la llengua i l'escola no arribà a plantejar-s'hi seriosament”. Una dècada després la situació, però, va fer un tomb i és llavors quan es va optar per la creació d'una mena d'associació similar a les que ja existien a Catalunya i Balears, l'Òmnium Cultural i l'Obra Cultural Balear, i al voltant de les quals s'aixoplugava el moviment de resistència cultural catalanista. L'any 70 van començar els primers moviments per a crear el Secretariat que, finalment, s'oficialitzà un any després.

“Érem Adolf Pizcueta,⁴⁰⁴ l'home de confiança de Gaetà Huguet a València i, per tant, de la fundació del mateix nom, l'única que tenia *algo* de diners; Joan Fuster i Manuel Sanchis Guarner”.⁴⁰⁵

Cal dir que el naixement del Secretariat anava lligat, indubtablement, a un context de creixent activisme cultural i polític així com als primers intents seriosos d'articulació entre els nacionalistes de Catalunya i el País Valencià. Recordem que aquestes ja s'havien produït també des de l'àmbit de l'educació.

“Max Cahner”, recorda Climent,⁴⁰⁶ “em va fer portar l'Enciclopèdia Catalana a València,⁴⁰⁷ estava també oberta la llibreria Tres i Quatre des del 12 de març de 1968, que era el centre cultural de tot el país. Es feien moltes activitats culturals. Teníem llogat un pis a uns amics del meu pare, l'amo d'Indústries Carlet i un tal Gil de Silla, al carrer Moratín número 15, porta 8. Ens el deixaren molt barat i inicialment era el magatzem de Tres i Quatre i també una mica d'Enciclopèdia Catalana. Les conferències que ens demanaven de tots els pobles les organitzem des del pis, això seria cap al 69. Hi ha tanta gent organitzant que pensem que cal posar algú al front i contractem Queti

⁴⁰³ Entrevista a Eliseu Climent, 25 de gener de 2013.

⁴⁰⁴ Adolf Pizcueta (València, 1901-1989) polític, empresari i activista cultural. Presidí la Joventut Valencianista, i fou fundador de l'editorial L'Estel. Dirigió la *Taula de Lletres Valencianes* i col·laborà en les revistes *Camí*, *Timó* i *Avant*. El juliol de 1985 va donar la seua biblioteca a la Biblioteca Valenciana. Font Biblioteca Valenciana.

⁴⁰⁵ Entrevista a Eliseu Climent, *ibidem*.

⁴⁰⁶ Entrevista a Eliseu Climent, *ibidem*.

⁴⁰⁷ Vegeu Josep Maria Castellet: *'Nosaltres els valencians és un llibre d'una plena vigència'*, entrevista a Josep Maria Castellet de Francesc Viadel, *Quadern d'El País*, 26 d'abril de 2012.

Valera, que se'n ve a treballar allà, i Frederic Jordan⁴⁰⁸, que venia per la vesprada. Al 71 és el primer moment, prou revolucionari, en el qual necessitem posar una persona en nòmina. Vaig tenir la primera *bronca* de Joan Fuster, que em diu: i tots els mesos s'haurà de pagar?... el mes passa de seguida... Pizcueta era el més important de tots, parlava poc, però, quan la deixava anar... I sempre deia que potser algun dia hi hauria una escola, no teníem tradició pràcticament de res. L'escola, doncs, esdevé un dels eixos del Secretariat, sense deixar de banda les falles, els aplecs, les coses habituals d'agitació cultural i conscienciació. També agafem l'àrea de l'ensenyament del valencià, inicialment eren només cursos, Ferrer Solivares,⁴⁰⁹ era prefecte dels escolapis on fèiem reunions, alguna de clandestina. Un bon dia Solivares trenca amb Lo Rat i marxa d'allà per començar de nou. Ferrer, ve i em proposa de fer una cosa nova, els

⁴⁰⁸ Frederic Jordan (València, 1934-2003), des de l'any 1973 i fins a la seua mort va presidir la Societat Coral el Micalet, una de les entitats civils del valencianisme més importants del Cap i Casal. Fundada el 1893 s'inclogué el mateix any dins de l'associació dels Cors Clavé de Catalunya. A les acaballes de la dictadura franquista fou un nucli de referència per a la resistència democràtica. Ja durant la transició esdevingué en bona part el punt d'irradiació de la Nova Cançó per a tot el país. La Societat se sobreposà als intents de boicot del *blaverisme* i continuava mantenint-se com un punt de trobada per a tot el valencianisme. Actualment manté l'Institut Musical Salvador Giner; la Jove Orquestra Salvador Giner; les corals Infantil el Raconet, Juvenil Anselm Clavé i Giner; la Rondalla El Micalet; l'Institut de Dansa Salvador Giner; el grup de danses Alimara; un teatre i una aula de teatre. Entre els fets més importants dels seus anys de mandat està la reobertura el 1971 del teatre després d'un incendi. Els locals de la societat esdevingueren des d'aleshores un referent al país i a la ciutat de la Nova Cançó així com del teatre en català. El 1988 impulsà la institució dels premis Micalet d'Honor atorgats a personalitats del país com Enric Valor, Ovidi Montllor, Eliseu Climent o la Universitat de València. L'any 2002 obrí el nou teatre amb un aulari.

⁴⁰⁹ Enric Ferrer Solivares (Gandia, 1943). Estudià el batxillerat al Col·legi de l'Escola Pia de Gandia. En 1959 va ingressar en l'Orde de l'Escola Pia. Llicenciat en Teologia (Salamanca, 1968). Sacerdot des de 1969. Professor de llengua, literatura i història en diversos centres escolapis. Va iniciar la seua activitat literària en el camp de la poesia i la narrativa. Va ser antologat en *Antologia de sacerdots poetes* (Zuric, 1975) i en *Els darrers. Generació del 70* (Castelló, 1972). Posteriorment es va centrar en la crítica literària i la història. Ha estat professor de Lo Rat Penat, dels Cursos de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de València i del Centre Carles Salvador. Ha publicat assaig i crítica en diverses revistes (*Gorg, Ciudad, Serra d'Or, Cairell, Saó, L'Espill*) i ha aconseguit, entre altres premis, el *Serra d'Or* d'escriptors joves els anys 1970 i 1971, Iarani el 2005 i Falles de Gandia el 2008. Autor entre d'altres de *Literatura i societat. País Valencià, segle XX* (1981); *Antologia d'escriptors de la Safor*, amb Joan Pellicer (1986); *Tragèdia de Caldesa*, de Joan Rois de Corella, estudi i edició (1997); *77 mirades a un mateix paisatge*, de Joan M. Monjo (2007); *Déu entre les coses. Antologia de poesia religiosa*, de Vicent Andrés Estellés, selecció i introducció (2009); *Tast d'eternitat*, de Joan Valls i Jordà, estudi introductor i edició, (2012). Ha publicat treballs en algunes obres col·lectives (*Els vents del món, El llibre de la Safor, Campanes fi de segle, Francesc M. Miret. L'últim romàntic, 10 anys de Premi Iarani, Vint anys de novel·la catalana al País Valencià*) i en les miscel·lànies dedicades a F.G. Perles, Josep Iborra, Josep Camarena, Teresa Pascual i Josep Piera, com també l'assaig "*Més alta la vida s'endevina*". *La poesia religiosa de Vicent Andrés Estellés* (Acadèmia Valenciana de la Llengua) (2012). Igualment ha publicat els estudis introductoris de *Pietat i Art*, de Vicent Pellicer (2007) i *Hidrografia i Geologia valenciana*, de Leandro Calvo (edició de Josep Maria Ferrairó) (2008). En 1992, a Roma, va publicar una història de l'Escola Pia, el 1996 traduïda a l'anglès i alguns treballs d'assaig i investigació en revistes escolàpies de València, Madrid i Roma. Des del 1995 resideix a Gandia, on col·labora, entre altres activitats, en publicacions religioses, culturals i festives. És conseller del Centre d'Estudis i Investigacions *Alfons el Vell*, de Gandia, i director del seu anuari *Revista de la Safor*.

Carles Salvador. Els patrons dels Carles Salvador són Francesc de Borja Moll,⁴¹⁰ Antoni Maria Badia i Margarit...⁴¹¹ es donen 200 cursos anuals que formen en català i en la renovació pedagògica des que comencem fins a l'any 1975. La base formativa són uns 80 professors repartits en tot el país”.

El gandíà Enric Ferrer Solivares, escolapi procedent de família treballadora, concretament fill d'un fuster, serà certament la persona que propiciarà la transformació del Secretariat en els Cursos Carles Salvador, finalment una eficaç eina de suport a una escola valenciana que encara no era més que un anhel. Solivares mateix explica en dos extensos articles la seua intervenció i les raons del canvi.

Per a Solivares, com per a la majoria de valencians, el valencià fou durant molt temps, paradoxalment, la llengua pròpia i la llengua desconeguda. “Recorde haver tingut alguna dificultat de comprensió del castellà a l'escola. A part de l'ambient familiar, el valencià públicament només el recorde a les Falles. La primera vegada que vaig sentir parlar el valencià en un registre culte, va ser en un discurs de Martí Domínguez en un teatre de Gandia quan tenia 11 anys”.⁴¹²

⁴¹⁰ Francesc de Borja Moll i Casanovas (Ciutadella, Menorca, 1903-Palma, Mallorca, 1991). Lingüista, professor, editor i activista cultural. Fou durant la seua joventut seminarista a Menorca, cosa que li va permetre conèixer Mossén Antoni M. Alcover, un dels impulsors de la recuperació del català a Balears. El 1921, va deixar els estudis eclesiàstics i es va traslladar a Mallorca, on fou professor de l'Institut Ramon Llull de Palma i on va treballar també amb mossén Alcover en la preparació del *Diccionari català-valencià-balear*, del que fou secretari permanent, i que després de diverses vicissituds acabà publicant-se el 1962. Posteriorment, va col·laborar al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, i va publicar una *Ortografia mallorquina* (1931). Després de la dissolució el 1993 de l'editorial Alcover a causa de la mort del mossén va fundar la Biblioteca Les Illes d'Or, la qual es va mantenir activa fins al 1997. Fundador de la revista *Raixà* i de l'editorial Moll. El 1962 va fundar l'Obra Cultural Balear. Doctor Honoris Causa de les universitats de Basilea, Barcelona, València i Balears i vicerector de l'Estudi General Lul·lià. El 1971 rebé el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, el 1978 el premi Ossian de la República Federal Alemanya i el 1981 la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya. Vegeu també *Francesc de Borja Moll. Semblança biogràfica. Aina Moll i Marqués. Conferència davant del Ple el dia 19 de febrer de 2001, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2001*. Diverses fonts.

⁴¹¹ Antoni Maria Badia i Margarit (Barcelona, 1920), lingüista. El 1948 esdevingué catedràtic de gramàtica històrica de la llengua espanyola a la Universitat de Barcelona el 1977, de gramàtica històrica catalana, fins a la seua jubilació el 1986. Fou també rector d'aquesta universitat de 1978 a 1986 i, des d'aquesta data, rector emèrit. Membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de l'Institut d'Estudis Catalans, la Secció Filològica del qual presidí en 1989-95. President de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes des de 1973 fins a 1976 i president del Grup Català de Sociolingüística des del 1974. Doctor *honoris causa* de les universitats de Salzburg (1972), Tolosa de Llenguadoc (1980), la Sorbona (1986), Perpinyà (1989), el Knox College de Galesburg, Illinois, als EUA (1990), Alacant (2002), de les Illes Balears (2007) i de Barcelona (2007). El 1995 fou premiat per la Fundació Lluís Carulla per les seues aportacions científiques al coneixement de les llengües romàniques i el 1996 rebé el premi Fundació Catalana per a la Recerca. L'Institut d'Estudis Catalans li atorgà una medalla en l'acte de celebració del 90è aniversari de la institució, el 1997, i el 1999 rebé la Medalla d'Or de la Ciutat de Barcelona al mèrit científic. Ha rebut també el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (2003) i la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (2012). Font: Enciclopèdia Catalana.

⁴¹² Entrevista a Enric Ferrer Solivares, 20 de març de 2013.

Les possibilitats del valencià com a llengua de cultura i educació són, doncs, un misteri per a aquella generació de la postguerra i encara per a les posteriors: “(...) Els qui acabàvem el batxillerat entre 1957 i 1959 no teníem cap contacte amb la llengua escrita i la seua ensenyança. A Gandia, la celebració en 1959 dels 500 anys de la mort d’Ausiàs March, ens va fer conèixer molt vagament l’existència del poeta i d’una llengua, tan sols coneguda oralment i a tot estirar, en forma escrita, en una alguna festa, com les falles. Sí que recorde haver vist en l’aparador d’una llibreria els volums de la poesia d’Ausiàs March, de l’editorial Barcino. Saber que el premi de poesia l’havia guanyat un tal Pere Quart, això ja era com descobrir un planeta desconegut. Ben poc després ja podia conèixer obres com la *Gramàtica* de Carles Salvador, la de Sanchis Guarner (adquirida fàcilment de tants exemplars que encara en quedaven), el *Diccionari de la Rima* (de Ferrer Pastor), amb l’excel·lent introducció gramatical de Josep Giner, el *Diccionari Català-valencià-balear*, el *Vocabulari valencià-castellà*, de Ferrer Pastor; algunes publicacions de Torre, Sicània o Lletres Valencianes; algun número de la *Revista Valenciana de Filologia* (amb l’inevitable sant Vicent Ferrer...), com també els cursos per correspondència de Lo Rat Penat... i poc més. El model de llengua de la *Gramàtica* de Sanchis Guarner era ben raonable, però la seua obra, en aquell context, no era de fàcil assimilació (...)”.⁴¹³

Una vegada descoberta l’existència d’aquest registre calia fer el pas d’usar-lo. Un salt ben sovint difícil de fer en unes condicions totalment adverses tant pel que feia als mitjans com al context: “Quin model de llengua vam poder conèixer en aquells anys, els seixanta del passat segle? Com podíem passar del nostre valencià col·loquial a expressar-nos amb certa dignitat en una llengua capaç d’endinsar-nos en les subtilitats del pensament filosòfic, sobretot marxista o estructuralista, coneguts sobretot en francès? Sobre la renovació intel·lectual teníem algunes conviccions, més o menys inconscients o també poc meditades, però arrelades profundament. Una d’eixes conviccions era que calia fugir de tot allò que sonara a cultura agrària i al seu suport col·loquial: ni sainets ni versets festius o devocionals... I una altra, de convicció, era la urgència d’incorporar-nos al nou món que descobríem nord enllà, com si Espriu, amb el seu *Assaig de càntic en el temple*, ens mostrara el camí i ens permetera arribar a aquella terra “noble, culta, rica, lliure”, tot deixant enrere els bancals seculars del nostre poble.

⁴¹³ Intervenció d’Enric Ferrer Solivares en la presentació de la revista *Aula de Lletres Valencianes* a Gandia, Biblioteca Central, 20 de novembre de 2011. *Aula de Lletres Valencianes, Revista de Filologia Valenciana*, número 1, València, 2011.

Ens abocàrem amb entusiasme a conèixer la literatura, la llengua, les revistes, les editorials, que no feien olor de localisme. La distància entre la llengua col·loquial i la culta nos ens preocupava massa, sí la distinció entre correcte i incorrecte. Moltes referències casolanes, per dir-ho breument, ens semblaven estantisses. Al mateix Xavier Casp la insistència d'Enric Valor de potenciar les formes valencianes li semblava un perillós secessionisme...”⁴¹⁴

El canvi, òbviament, tal i com recorda Ferrer, no tan sols implicava un registre de llengua sinó la transformació de tota una societat i una cultura: “Alguns de nosaltres teníem més tracte amb Riba i companyia, que amb els nostres Casp, Valls o Estellés... Quan en 1962 vam llegir *Nosaltres els valencians*, encara vam tindre més clar que havíem de superar les nostres mancances valencianes i tirar pel dret. Potser per jóvens, la nostra ingenuïtat era ben profunda: volíem transformar de cap a peus la nostra cultura, la nostra societat i encaminar-nos cap a un futur plenament europeu, sense complexos. En aquesta tasca teníem, pensàvem, les armes de la raó i de la ciència... No sabíem, però, que en altres llocs es preparava una guerra... De la nit al matí, en aquells primers anys setanta, vam entrar en un combat cos a cos amb altres valencians i vam viure allò que després s’ha dit la ‘Batalla de València’. No sols trontollava la unitat de la llengua, sinó que aquelles Normes de Castelló, de 1932, eren blasmades i hom intentava substituir-les per unes altres... Amb el suport del poder semblava que aquell “tsunami” acabaria amb els nostres projectes de futur i que el nostre poble tornaria a l’ensopiment de segles que havia fet de València una amable visió folklòrica, sense cap pretensió política. La història posterior ja és coneguda i com no és massa habitual, entre tanta foscor, la llengua va resistir i fins i tot va avançar la seua estima i el seu conreu literari i social (...).”⁴¹⁵

La implicació de Ferrer Solivares en aquesta voluntat de canvi és plena des d’un bon principi. De fet, i tal i com hem apuntat, l’escolapi de Gandia i mestre dels cursos de Lo Rat Penat, tindrà una intervenció decisiva en l’articulació primerenca d’una escola valenciana.

“A l’octubre de 1972”, escriu Ferrer Solivares, “entrava al palau dels marquesos de la Scala, a la plaça de Manises, de València, seu de Lo Rat Penat des del 1906. Un lloc

⁴¹⁴ Enric Ferrer Solivares (2011), *ibidem*.

⁴¹⁵ Enric Ferrer Solivares (2011), *ibidem*.

tenebrós, amb una bombeta esmorteïda que a penes insinuava els esglaons de l'escala, noble en altres temps millors. Els bons oficis del conserge ajudaven a no rrelliscar en aquell laberint. Al pensament venia allò dels “fills de la morta-viva”, com un premonitori decadent de la llengua d'Ausiàs March. Hi havia, però, al seu interior encara un poc de caliu, atiat per un grup de mestres dels cursos orals i per correspondència de valencià. L'ambient hi era respectuós, amb el tracte cortés de vosté, com una petjada d'altres temps. Ben prompte la tasca de professor-corrector dels cursos per correspondència va absorbir molts dels pocs temps de lleure que tenia. L'exemple dels companys animava a ser curós, a explicar els dubtes, a corregir de forma positiva les errades o incoherències. Amb reverència hom invocava Carles Salvador i la seua gramàtica, com també l'excel·lent treball del qüestionari de la revàlida, una síntesi valuosa de l'ortodòxia fabriana. A aquell cenacle de mestres arribaven consultes, en algunes ocasions, de persones senzilles amb preguntes sobre si el valencià era una llengua o un dialecte. La resposta dialècticament ben eficaç va venir d'un mestre que va assegurar que un poeta com Salvador Espriu tenia alguna possibilitat de concórrer al Nobel. La nostra parla no era, doncs, un simple dialecte familiar o local. Una tal resposta, però, amagava el que al carrer ja anava assolint la categoria de conflicte lingüístic i social. La cerimònia de la confusió venia propiciada d'alguna manera per Xavier Casp i Miquel Adlert, ambdós reconeguts crítics de Lo Rat Penat”.⁴¹⁶

La mort aquell any de Joan Segura de Lago, a qui ja ens hem referit a través de les referències de l'historiador Santi Cortés, anava a provocar alguns canvis en la centenària entitat. D'entrada, passava a substituir-lo Emili Beüt Belenguer, defensor convençut de les Normes del 32. Inicialment, res no va canviar al si de l'entitat en un moment en què el règim franquista ja maniobrava per neutralitzar l'incipient moviment valencianista. El conflicte, constata Ferrer Solivares, es va mostrar en tota la seua cruesa el 1975.⁴¹⁷

⁴¹⁶ Enric Ferrer Solivares (2013), *L'escissió de 1975. Creació del Centre Carles Salvador. Inèdit*.

⁴¹⁷ El catedràtic d'història del CEU San Pablo de València, el carlí Federico Martínez Roda, donarà precisament la seua peculiar visió d'aquell conflicte que s'allargà durant alguns anys i de la intervenció de Beüt en aquest, president de Lo Rat entre 1972 i 1980, en un article publicat a *Las Provincias* el 31 de maig de 2007 amb el títol: *Emili Beüt: “Com els pancatalanistes no paren, tampoc nosaltres podem parar”*. Martínez Roda recorda la defensa de Beüt de les normes del 32 just en el moment en què l'anticatalanista Miquel Adlert publicava *En defensa de la llengua valenciana* (1977) i que des dels sectors més reaccionaris de l'entitat es demanava el cap de Manuel Sanchis Guarner.

“En el mes de març de 1975”, relata Ferrer, “va esclatar amb virulència, sobretot a la premsa de la capital, la polèmica sobre el nom de la llengua, que amagava una complexa problemàtica política més que filològica. Les publicacions recents sobre allò que es va retolar com a “Batalla de València”, per la fredor de la distància, a penes al·lenen acta dels incidents familiars, les baralles entre amics, les amenaces sobre la integritat física, les desqualificacions més grolleres, fins i tot en els llocs de treball. Al context general –els darrers mesos del franquisme estricte–, s’hi afegia una particular tensió que va dividir profundament la societat valenciana, sobretot en l’àrea d’influència de la capital (...)”.⁴¹⁸

Un sector dels professors de Lo Rat, molestos amb aquell ambient, van donar el pas de publicar un informe datat el 30 de maig d’aquell any: “(...) Fins al començament de la campanya sobre el nom de la llengua, havia estat un problema subterrani l’enfrontament catalanistes-valencianistes al si dels Cursos. Alguns fets, però, han trencat aquesta aparent calma: l’elecció de Josep Cervera i Grífol per al càrrec de director dels Cursos sense cap consulta als professors. La personalitat del nou director és prou coneguda pel seu anti-catalanisme; la gestió de les aportacions econòmiques no és gens clara; recentment tres alumnes del Curs oral, dirigit per Cervera, van ser-ne acomiadats pel professor i pel mateix president de Lo Rat Penat. Aquests estudiants havien estat acusats de catalanistes. Alguns professors davant d’aquests fets i molts més que no val la pena ressenyar ara, decidiren emprendre una acció. El primer pas ha estat una reunió”.⁴¹⁹

Sis professors decidiren llavors continuar fent els cursos per correspondència en cas que aquests no pogueren fer-se a l’entitat i restar com a socis d’aquesta. Altrament, un cop acabat el curs el dia 15 de juny, pensaven presentar la dimissió al director: “(...) En la cloenda dels Cursos, al palau de la Generalitat, l’acte va tenir una gran tibantor, amb expressions tan directes com la del president Beüt, que va advertir, en el seu parlament final, que a Lo Rat Penat s’ensenyava la llengua valenciana i el qui vullga ensenyar una altra cosa, que se’n vaja. Més encara: que no necessitaven arrebregar firmes per a defensar la personalitat valenciana. Tant l’alcalde de la ciutat, com el conferenciant, van fer algunes al·lusions a la polèmica que ja havia esclatat a València. Molta gent jove, en rebre el diploma, se’n van anar”.⁴²⁰

⁴¹⁸ Enric Ferrer Solivares (2013), *ibidem*.

⁴¹⁹ Enric Ferrer Solivares (2013), *ibidem*.

⁴²⁰ Enric Ferrer Solivares (2013), *ibidem*.

El 17 de juny set professors s'adreçaren per escrit a Cervera Grífol retraient-li la seua actitud antidemocràtica i anticientífica per haver expulsat tres alumnes per defensar la unitat de la llengua. Així mateix, li tiraven en cara el fet d'haver maltractat lingüísticament el valencià en uns llibrets de falla dels quals n'era l'autor. "Nosaltres desitgem un lloc més alt i científic per a la nostra llengua i cultura", acabaven per afirmar amb rotunditat.⁴²¹

Els professors ja havien tingut uns primers contactes amb Eliseu Climent per tal de fixar una col·laboració amb el Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma, així com amb diferents personalitats i institucions a fi de concretar quin havia de ser el projecte: "(...) A les oficines del Secretariat es va habilitar un lloc per tal d'anar preparant tot el que feia falta en aquells moments. En octubre ja s'havia completat l'organigrama del Centre amb un director, secretari i professorat. En reunions de professors es tractaren diversos aspectes del Centre i, sobretot en la del 7 de juliol, s'estudià un dossier amb els apartats següents: document fundacional, organització, pressupost, reglament, pla dels Cursos i didàctica. En una reunió de principis de juliol s'acordà donar el nom de Carles Salvador a la institució tot just nascuda, sempre que la família ho autoritzara.

Les converses i contactes epistolars, segons els casos, amb Francesc Ferrer Pastor, Adolf Pizcueta, Manuel Sanchis Guarner, Enric Valor, Joan Fuster i Vicent Pitarch, entre altres, van ser de gran utilitat. Els aspectes legals van ser consultats adequadament i ben prompte va ser possible eixir a la llum pública. Hom acordà enviar un informe al Patronat de la Fundació Huguet, de Castelló, amb data del dia 20 de juny. La seua ajuda econòmica per a 1976 va significar un bon suport per a la novella institució.

Amb els bons oficis de Manuel Sanchis Guarner es va aconseguir que el Centre portara el nom de Carles Salvador. Sofia i Carles Salvador, els seus fills, van donar el seu consentiment en una carta manuscrita de Sofia a don Manuel, on exposava el seu amor a la nostra llengua i l'agraïment per haver pensat en el nom del seu pare per a la nova institució (lletra del 10 de setembre de 1975).

Per iniciativa del Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma, es va idear la constitució d'un Consell Patrocinador del Centre. Carles Salvador i Monferrer n'acceptà la presidència i el Consell comptà amb Gerard Vassalls (Perpinyà),⁴²² Francesc de Borja

⁴²¹ Enric Ferrer Solivares (2013), *ibidem*.

⁴²² Gerard Vassalls (Sant Esteve del Monestir, Rosselló, 1910-la Roca d'Albera, 1994). Físic. Estudià a Montpeller i des del 1953 fou professor en aquesta ciutat i després a París. A partir del 1973 col·laborà en la difusió del català normatiu al Rosselló a través del grup Nostra Terra de Perpinyà. Doctor per la Universitat de París el 1948 treballà en física teòrica al CNRS i fou professor a la Universitat de

Moll (Ciutat de Mallorca), Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona) i Manuel Sanchis Guarner (València), tots ells personalitats de prestigi, la missió dels quals era vetllar per la qualitat de la institució i la seua alta representació”.⁴²³

El mateix mes es van iniciar els contactes amb els alumnes i el treball en els materials didàctics en col·laboració amb Francesc Ferrer Pastor, Enric Valor i Vicent Simbor a més de les aportacions del professor Josep Martí Bodí i del mateix Enric Ferrer Solivares. Intervingueren també Manuel Sanchis Guarner i Vicent Pitarch amb les seues orientacions. El pla d’estudis s’articula a partir de quatre cursos: iniciació, bàsic, progressiu i títol de professor. Més endavant es va completar l’oferta amb un curs per a castellanoparlants i també de cursos orals i presencials. L’octubre de 1975 es començava a funcionar. Recorda Ferrer que “(...) En el curs 1975-1976 es van fer un total de 41 cursos en 30 poblacions, amb uns 600 alumnes. Posteriorment, integrats en la coneguda Campanya Carles Salvador, van constituir un decisiu instrument per a l’extensió de l’aprenentatge de la llengua en nombrosos pobles valencians, de tal manera que en el període de gener a abril de 1978 els cursos van arribar a 130 localitats valencianes. La publicitat, amb l’edició de tríptics, entrevistes en els mitjans de comunicació, etc., va fer conèixer en molts llocs l’actuació del Centre, fins i tot fora de l’àmbit valencià. Alguns alumnes estrangers s’hi matricularen i seguiren els cursos. L’emblema del Centre va ser dissenyat a partir de l’escut de la família March, com un signe de la unitat lingüística, en aquells moments tan combatuda, fins i tot des dels lloc de poder”.⁴²⁴

La funció del Secretariat –com ja hem apuntat anteriorment a través del testimoni de l’editor Climent–, depassaria de bon tros la de la formació d’un cos de professors. Xavier Albiol⁴²⁵ va entrar a treballar després de contactar amb Climent a través de

Madagascar entre 1960 i 1973 i degà d’aquesta entre 1965 i 1970, i de la de Perpinyà entre 1976 i 1979. Promotor també de la Universitat Catalana d’estiu a Prada, va presidir-la entre 1973 i 1977. Font: Enciclopèdia Catalana.

⁴²³ Enric Ferrer Solivares (2013), *ibidem*.

⁴²⁴ Enric Ferrer Solivares (2013), *ibidem*.

⁴²⁵ Entrevista a Xavier Albiol, 10 d’abril de 2013. Com la majoria dels valencians de la seua generació Albiol, nascut a Vila-real el 1944, es va educar en un ambient escolar absolutament repressiu i on el valencià no existia. Segons el seu propi testimoni estudià en una escola on els xiquets de 6 a 14 anys compartien aula, “les quatre operacions matemàtiques, ortografia i molta disciplina a base de bufetades” amb un mestre, don Olimpo, que “sempre parlava castellà”. Durant molt temps va pensar que el valencià no es podia escriure i el seu primer contacte amb l’alfabetització de l’idioma li arribà de la mà de Lo Rat Penat, institució de la qual va seguir els seus cursos per correspondència. A la Universitat de València conegué els professors Joan Reglà, Miquel Tarradell i Emili Giralt i llegí *Nosaltres els valencians*. El

l'ICE: “En 1976 faig el curs superior, amb Enric Ferrer Solivares, i l'any següent em contracten com a professor. Quan el Col·legi d'Advocats de Barcelona convoca el Congrés de Cultura Catalana, Eliseu m'encomana la secretaria del Congrés al País Valencià, i entre a treballar al Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma. Era una fauna irrepetible. L'Eliseu Climent, Paco Pérez Moragón, Josep *Iusuf* Pitarch, Queti Valera, Empar Lanuza, Beatriu Civera, Pepa Alacreu, Joan Serrano, Jordi Bigas, Manuel Rodríguez Castelló, Vicent Castelló... I a temps parcial, mentre feien els primers cursos a la Universitat, Vicent Sanchis, Pere Mayor, Enric Morera... Una autèntica arca de Noé. Tot s'ha de dir. El sou escàs era compensat àmpliament per les converses amb els visitants més o menys habituals: des de Joan Mengual (*alias* Isa Tròlec) fins a Enric Valor, l'Estellés o Joan Fuster. Només cal repassar el catàleg editorial de Tres i Quatre. S'hi feia tot allò que podria incloure el concepte d'agitació cultural: defensar les activitats culturals que hi havia i fomentar les que feien falta. Personalment, de 1976 a 1977, em faig càrrec de la secretaria valenciana del Congrés de Cultura Catalana que, en realitat, eren vint-i-un congressos que havien de preparar el camp de cara a la reivindicació i l'establiment de les bases d'un Estatut d'Autonomia. Hi van participar centenars de professionals i professors universitaris de tots els camps, alguns dels quals, posteriorment, van ser consellers i alts càrrecs de la Generalitat Valenciana amb Joan Lerma. Quan va acabar el Congrés, al qual van contribuir econòmicament uns quants milers de valencians, a l'Eliseu se li va acudir que si els mateixos congressistes que havien pagat 1.000 pessetes es comprometien a seguir fent la mateixa aportació cada any, es podria crear una organització com l'Omnium Cultural. I així va nàixer Acció Cultural (els estatuts de la qual vaig haver de presentar dues vegades a Govern Civil, perquè en la primera no hi constava que els socis havien de ser majors d'edat)”.⁴²⁶

Albiol titlla el paper del Secretariat de “providencial”. “Eliseu Climent amb el Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma i Manuel Sanchis Guarner amb l'Institut de Ciències de l'Educació, de la Universitat de València, van formar un ampli cos de milers de mestres i professors de valencià. I quan la UCD aprova el Decret de Bilingüisme aquest es pot aplicar immediatament a tot el país, amb professorat

1982 es convertí en el primer traductor al valencià del Butlletí Oficial de la Generalitat i un any després entrà a formar part del gabinet del president de la Generalitat, Joan Lerma.

⁴²⁶ Entrevista a Xavier Albiol (2013), *ibidem*.

competent. Què hauria passat si només hi haguera hagut professors de valencià de Lo Rat Penat?”,⁴²⁷ es pregunta.

Certament, Lo Rat continuà la seua deriva anticatalanista amb episodis tant assenyalats com el de l'expulsió de Manuel Sanchis Guarner el 1977 alhora que el Centre Carles Salvador feia camí en una direcció ben oposada.⁴²⁸

5- LES PRIMERES ESCOLES AL PV.

Com hem vist és durant els anys seixanta que es gesta un clima procliu al sorgiment d'una escola valenciana. Hi havia antecedents, per bé que molt modestos, i sobretot un cert ambient pedagògic en determinats cercles del valencianisme d'aquest període, concretament el dels mestres que s'aixoplugaven a Lo Rat Penat.

Com siga, començà a arrelar en determinats sectors pedagògics amb una mentalitat oberta la idea que la llengua materna n'era el millor mètode d'ensenyament per a un alumne.⁴²⁹ No era una idea nova. Només cal recordar l'abrandada defensa feta el 1919 pel mateix Carles Salvador en una conferència a Castelló que posteriorment va ser publicada amb el títol *L'idioma valencià a les escoles*.

El 1953 la Unesco va publicar *Empleo de las Lenguas Vernáculas en la enseñanza, Monografías sobre educación fundamental*,⁴³⁰ en realitat l'informe resultant d'una reunió d'especialistes sobre l'ús de les llengües vernacles a l'escola que havia tingut lloc dos anys abans a París. Al prefaci d'aquest informe s'insistia que la meitat de la població mundial era analfabeta i s'advertia que una gran proporció dels xiquets en edat escolar no assistien a l'escola o bé rebien l'ensenyament en una llengua que no era la seua. Argumentaven els especialistes que el principi de la llengua materna resultava més eficient per a l'ensenyament.

⁴²⁷ Entrevista a Xavier Albiol (2013), *ibidem*.

⁴²⁸ Per a una versió des del secessionisme lingüístic d'aquest episodi històric vegeu Alfons Vila i Francés (2000), *Lo Rat Penat i el conflicte llingüístic*, dins *Historia de Lo Rat Penat*, Diversos autors dirigit per Federico Martínez Roda, Lo Rat Penat, València.

⁴²⁹ El catedràtic de Filologia catalana de la Universitat de Lleida, Amadeu Viana, professor entre 1982 i 1984 de la Nostra Escola Comarcal de Picassent, considera que aquesta noció de la idoneïtat de les llengües maternes per l'ensenyament junt amb el prestigi de la fórmula cooperativa aplicada a les escoles fou més determinant que no pas la ideologia nacionalista en el sorgiment de les primeres escoles al final del franquisme. Sobre les seues opinions en relació a l'escola en valencià vegeu *El valencià a l'escola*, Ullal 9, *Revista d'història i cultura*, La Safor, 1986, en annex documental. Vegeu també, entrevista a Amadeu Viana, 6 de juliol de 2012.

⁴³⁰ *Empleo de las Lenguas Vernáculas en la enseñanza, Monografías sobre educación fundamental*, Unesco, 1953, París-Lucerna. Vegeu text íntegre en l'edició de 1954 a l'annex documental.

“És un axioma afirmar”, resava el text, “que la llengua materna constitueix el mitjà ideal per a ensenyar un xiquet. Des del punt de vista psicològic, la llengua materna és el sistema de signes que funciona de manera automàtica en la seua ment per a permetre-li expressar-se i comprendre. Sociològicament, és un mitjà d’identificació entre els membres de la comunitat a què pertany. Des del punt de vista educatiu, el xiquet aprèn més ràpidament usant aquesta llengua que mitjançant altra amb què no estiga familiaritzat”.⁴³¹ Això no obstant, no sempre es podia utilitzar la llengua materna en l’escola per una suma d’obstacles la naturalesa dels quals podia ser “política, lingüística, educativa, sociocultural, econòmica, financera, pràctica”.⁴³²

El document es referia també al cas espanyol, assegurant que “certs factors polítics”⁴³³ n’impedien l’ús de les llengües vernacles, que en “altres períodes històrics havien estat emprades a l’escola”⁴³⁴ alhora que remarcava que la majoria de les persones que parlaven llengües vernacles sabien també el castellà.

Per als especialistes en la vehiculització de l’ensenyament en la llengua materna només hi havia que avantatges. Altrament, qualsevol llengua era adequada per a ser vehicle de civilització moderna, vehicle d’instrucció en universitats i centres d’ensenyament. Una idea justament que xoca amb una visió jeràrquica de les llengües tan habitual en no pocs contextos com ara l’espanyol.

És, doncs, en aquest clima relativament favorable en què es donen les primeres passes de l’escola valenciana. Els professors d’història de l’educació de la Universitat de València, Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico, autors de *Les cooperatives d’ensenyament al país Valencià i la renovació pedagògica (1968-1976)* són els qui millor han estudiat el naixement d’aquestes primeres escoles en valencià allà pels finals dels seixanta coincidint també amb l’auge del fenomen del cooperativisme. Com hem anat veient fins ara les raons d’aquest naixement són tan diverses com alhora complexes. Per a Agulló i Payà, hi havia el qüestionament des de diferents sectors

⁴³¹ *Empleo de las Lenguas Vernáculas en la enseñanza, Monografías sobre educación fundamental* (1953), Unesco, París-Lucerna, p. 13.

⁴³² *Empleo de las Lenguas Vernáculas en la enseñanza, Monografías sobre educación fundamental* (1953), Unesco, París-Lucerna, *ibidem*, p. 13.

⁴³³ *Empleo de las Lenguas Vernáculas en la enseñanza, Monografías sobre educación fundamental* (1953), Unesco, París-Lucerna, *ibidem*, p. 47.

⁴³⁴ *Empleo de las Lenguas Vernáculas en la enseñanza, Monografías sobre educación fundamental* (1953), Unesco, París-Lucerna, *ibidem*, p. 47.

pedagògics envers una escola franquista que havia trencat amb una certa tradició d'educació activa i renovadora. També l'exemple català d'algunes experiències d'èxit, sobretot a l'àmbit privat. Per descomptat fou decisiu també el fracàs de les temptatives del règim a l'hora de renovar l'escola unit al desig de molts pares i mares compromesos amb les idees de la democràcia d'oferir alguna cosa diferent per als seus fills. Es tractava, comptat i debatut, d'articular una alternativa des de l'àmbit privat i aquesta va arribar de la mà del cooperativisme, més pròxima, diuen els historiadors “als ideals igualitaris i democràtics”.⁴³⁵

Les primeres experiències foren impulsades, com hem recordat en diverses ocasions, per alguns dels mestres que formaren part de Lo Rat Penat, els quals treballaran en dues línies: la de l'ensenyament en l'educació infantil i primària i la de la formació professional agrària. Assenyalen Agulló i Payà que es tracta d'“(…) experiències fonamentades, en gran part, en les propostes teòriques del model basc de Mondragón del cooperativisme social, que intentava transformar la societat des de bases solidàries i no revolucionàries, i que considerava l'educació com una eina imprescindible per aconseguir-ho”.⁴³⁶

L'escola de caràcter cooperatiu, amb un funcionament democràtic i amb voluntat de formar humanament i professional, es presentava com l'eina fonamental en aquest procés de transformació col·lectiva de gran abast. A més, “(…) cal recordar que aquest grup, compromés amb el foment del cooperativisme valencià dels anys 70, té els seus orígens en una institució d'arrels cristianes i rurals, la JARC (Juventud Agraria Rural Católica o Juventud Rural de Acción Católica),⁴³⁷ la qual cosa condiona la seua visió social i els dota d'una mirada crítica de cara a la realitat del món rural. Pertanyer a la JARC els havia ensenyat a pensar de manera crítica, els havia educat en una metodologia activa, que la discussió i la reflexió col·lectives eren la base de l'acció. La seua procedència rural els havia ajudat a fer-se conscients de la necessitat de defensar una llengua i un País que consideraven com a propis. (...) alguns d'ells eren

⁴³⁵ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *Les cooperatives d'ensenyament al País Valencià i la renovació pedagògica (1968-1976)*, Universitat de València, València, p. 9.

⁴³⁶ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 10.

⁴³⁷ Sobre les JARC al País Valencià el millor estudi que s'ha fet fins ara el devem al filòleg i investigador, Òscar Pérez Silvestre, autor de *Una veu en el camp valencià. Aproximació a la història de la JARC (1957-1981)*, Saó, València, 1998. Per ampliar la informació sobre la importància del moviment valencianista al si dels ambients cristians de base, Agustí Colomer Ferrándiz, *Retrobar la tradició. El valencianisme d'inspiració cristiana de la postguerra a la transició*, Saó, València, 1996.

professionals del magisteri i formaven part de col·lectius de renovació pedagògica, vinculats, en un primer moment, a Lo Rat Penat i, després, a les ACIES (Asociación para la Correspondencia y la Imprenta Escolar), és a dir, al moviment d'escola cooperativa impulsat per Freinet, que duïen endavant la recuperació del valencià i la seua incorporació a l'àmbit escolar (...)”.⁴³⁸

En la creació de la primera escola el 9 de setembre del 1968 hi intervingué de manera decisiva la Secció de Pedagogia de Lo Rat Penat, amb l'estímul del periodista Vicent Ventura,⁴³⁹ que congruïa per aquest projecte un ampli grup de nacionalistes, entre els quals es comptaven Joaquín Maldonado,⁴⁴⁰ Joan Fuster, Adolf Pizcueta o la Fundació Huguet de Castelló. A l'escola es varen matricular els fills d'altres valencianistes

⁴³⁸ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 10.

⁴³⁹ Vicent Ventura Beltran (Castelló de la Plana, 1924-València, 1998). Polític i periodista. El 1948, instal·lat a València, ingressà en el Frente de Juventudes, on fou responsable de premsa i propaganda. Un any després començà a col·laborar als diaris *Levante* i *Jornada*, òrgans periodístics del Movimiento. També fou redactor de Ràdio Nacional de España. Per aquesta mateixa època fou expulsat de Falange, però malgrat això se li encarregà la direcció de la revista *Claustro*, òrgan del Sindicato Español Universitario (SEU). El moment coincidí amb la seua adscripció al corrent de Dionisio Ridruejo i a la coneixença de Fuster, Josep Iborra, Josep Garcia Richart i Josep la Roca. El 1956 participà en la fundació i en la direcció al País Valencià del Partido Social de Acción Democrática, presidit per Ridruejo. Per la seua participació el 1962 en el IV Congrés del Moviment Europeu a Munic s'hagué d'exiliar durant uns mesos a París, on es guanyava la vida escrivint cròniques de societat per a periòdics americans a través d'una agència de Nova York que dirigia Joaquim Maurín, exdirigent del POUM. Al seu retorn fou confinat durant mig any a Dénia, on l'acollí el canonge Josep Espasa. Llavors ingressà en el Partit Socialista Valencià al mateix temps que començava a col·laborar al setmanari *Valencia-Fruits*, on coincidí amb Martí Domínguez i J. J. Pérez Benlloch. El 1963 se li va prohibir exercir la professió per haver signat un manifest adreçat al ministre Fraga Iribarne, en protesta per la manipulació informativa de la vaga d'Astúries. El 1967 participà en la fundació de Comissions Obreres. Un any després fou detingut i empresonat pel seu activisme sindical. Des de 1963 començà a publicar a *Valencia-fruits* i entre maig i desembre de 1966 fou redactor de *Al Día*, dirigit per Martí Domínguez. El 1969 participà amb Adolf Pizcueta, Joan Fuster, Francesc de P. Burguera, Martí Domínguez i Joaquín Maldonado en la fundació de la Societat Bibliogràfica Valenciana, dedicada a l'edició de textos antics valencians amb l'objectiu d'obtenir recursos per a l'activisme cultural. El 1970 creà amb Maldonado el gabinet d'estudis econòmics Sigma, des d'on es fomentaren activitats contra el règim. Aquell any impulsà amb Màrius Garcia Bonafé i J. J. Pérez Benlloch els Grups d'Acció i Reflexió Socialista (GARS) que el 1974 esdevindrien el Partit Socialista del País Valencià (PSPV). Partidari de mantenir un socialisme valencià autònom i arrelat al país, fou la principal víctima del procés d'integració del PSPV en el PSOE. El 1987 participà en la llistes de l'Esquerra dels Pobles al Parlament europeu en representació de la Unitat del Poble Valencià (UPV). El 1997 rebé la Creu de Sant Jordi. En *Política per a un país* (Tres i Quatre, 1977) s'hi troba el nucli del seu ideari polític.

⁴⁴⁰ Joaquín Maldonado Almenar (València, 1907-2009) Financer i polític. Dirigent de les joventuts de la Derecha Regional Valenciana i home clau a València de la Junta Militar que preparà el colp d'estat del 18 de juliol del 1936. Durant el franquisme fou durant molt poc temps secretari polític del Govern Civil de València. President durant la transició de la Unió Democràtica del País Valencià (UDPV), partit que abandonà després del seu fracàs electoral. Impulsor de la Borsa de València i president de l'Ateneu Mercantil de València. Des de l'Ateneu impulsà una sèrie de conferències sobre economia i Europa que foren l'embrió del conegut com a contuberni de Munic de 1962. El 1960 fou nomenat director de la Real Sociedad Económica de Amigos del País. El 1971 entrà a formar part del patronat de la Universitat de València, el qual presidí el 1978. El 1983 l'Ajuntament de València el va nomenar fill predilecte.

assenyalats com Valerià Miralles,⁴⁴¹ Manuel Girona, Doro Balaguer,⁴⁴² Josep Lluís Blasco⁴⁴³ i Adela Costa, Vicent Diego⁴⁴⁴ i Conxa Romero, Ferran Zurriaga i Pepa Llidó, Ernest Lluch⁴⁴⁵ o Josep Vicent Marqués⁴⁴⁶ entre molts d'altres. Tots ells varen jugar anys després un paper importantíssim en la construcció de la societat democràtica al país des d'àmbits molt diferents. Alguns des del civil com Marqués o Zurriaga, altres des de la política com el socialista Girona o el nacionalista Balaguer. Pares i mares provinents de la classe mitjana i la majoria d'ells dedicats a professions liberals. “Es podria apuntar”, expliquen, “que l'escola era, en cert sentit, interclassista, perquè hi havia una proporció gens menyspreable de gent de classe mitjana-baixa, al voltant d'un

⁴⁴¹ Valerià Miralles Ortolà (Pego, 1938-València, 1999). Dirigent nacionalista, milità en el PSV i el PCPV. El 1982 fundà Esquerra Unida del País Valencià, sigles que cediria deu anys més tard a l'actual coalició. El 1988 participà en diverses accions de la Crida per la Solidaritat al País Valencià i el 1992 va abandonar Unitat del Poble Valencià (UPV) per integrar-se en Esquerra Republicana del País Valencià (ERC). Impulsor també, a final dels seixanta, de la llibreria Concret. Col·laborà amb *Gorg* i el 1983 fundà Concret Edicions i Edicions del Bullent amb Gabriel Sendra.

⁴⁴² Isidor Balaguer Sanchis (València, 1931). Artista i polític. Estudià Belles Arts a l'Escola de Sant Carles entre 1946 i 1952. Entre 1956 i 1959 va prendre contacte a París amb les avantguardes artístiques. El 1959 s'integra en el Grup Parpalló junt amb Eusebi Sempere i Andreu Alfaro. El 1957 ingressà al Partit Comunista després d'haver estat convidat al Festival de la Joventut de Moscou. El 1959 fou detingut en tornar del VI Congrés del PCE a Praga. Sense passaport es veié obligat a deixar la capital francesa i tornar a València. El 1973 fou el representant dels comunistes en la Junta Democràtica i després en la taula de Forces Polítiques i Sindicals del País Valencià. Contribuí a la publicació del setmanari *Cal dir*. El 1977 esdevingué l'autèntic referent del PCPV. El 1980 va abandonar aquest partit disconforme amb l'allunyament del partit d'un model nacional i la manca de renovació interna. Entre 1980 i 1983 promogué la revista *Trellat*. Fou secretari de la Fundació Josep Renau i un dels artífexs del projectat retorn del pintor Josep Renau a València, finalment frustrat per manca de suport institucional. Formà part de la candidatura de la UPV a les eleccions generals del 1982 i el 1987 defensà el pacte electoral amb EUPV.

⁴⁴³ Josep Lluís Blasco i Estellés (Sagunt 1941-València, 2003). Filòsof, polític i acadèmic. Estudià Dret i Filosofia i Lletres a València. El 1965 s'incorporà com a docent a la facultat. El 1983 fou nomenat catedràtic de Teoria del Coneixement de la Universitat de València, institució on fou també director del Departament de Metafísica i Teoria del Coneixement i degà de la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació. Als seixanta va militar en el PSV i el 1974 ingressà en el Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN). El 1981 contribuï junt amb Vicent Ventura i Doro Balaguer a la creació de l'Agrupament d'Esquerrers del País Valencià. El 1984 aquesta formació es va fusionar amb el Partit Nacionalista del País Valencià donant lloc a la Unitat del Poble Valencià (UPV).

⁴⁴⁴ Vicent Miquel Diego (La Nucia, 1939). Advocat. Secretari d'actes del Consell Preautonòmic i, posteriorment, durant vint-i-tres anys i fins desembre de 2009, secretari major de l'Ajuntament de València. La seua intervenció fou fonamental en la fundació de la Unió Democràtica del País Valencià (UDPV).

⁴⁴⁵ Ernest Lluch Martín (Vilassar de Mar, 1937-Barcelona, 2000). Polític i economista. Professor de les universitats de Barcelona, Madrid i València. Del 1977 al 1989 es dedicà a la política, amb una gran implicació en els primers temps del PSPV. El seu retorn a Catalunya el 1977 per ocupar un lloc a les llistes del PSC privà el PSPV d'un dels seus principals mentors i forçà, segons alguns, la seua pràctica dissolució a dins del PSOE. Diputat al Congrés i portaveu del PSC entre 1980 i 1982. Ministre de Sanitat i Consum en el primer govern socialista de Felipe González, entre 1982 i 1986. Rector de la Menéndez i Pelayo el 1989. El 21 de novembre del 2000 fou assassinat per ETA.

⁴⁴⁶ Josep Vicent Marqués González (València, 1943-2008). Professor de sociologia a la Universitat de València. Membre del PSV i fundador de Germania Socialista. Fou també un dels principals dirigents de l'ecologisme al país. De la seua obra destaquen *País perplex* (1973) i *Tots els colors del roig* (1997).

30%, tot i que no seria, certament, una escola popular per no ser accessible a la classe obrera”.⁴⁴⁷

Seguint Joan Gay, Rosa Quitllet i Àngels Pasqual,⁴⁴⁸ els autors conclouen que es tracta d’una procedència econòmica, social i ideològica que “concordava amb la que nodria les escoles catalanes renovadores durant el franquisme, perquè també pertanyen a la *intelligentsia*, tenen consciència nacional, senten la necessitat d’un compromís civicopolític i practiquen un cristianisme conciliar”.⁴⁴⁹

L’escola va començar amb un grup de 20 xiquets i xiquetes, entre 2 i 14 anys, i en les instal·lacions d’un xalet llogat al Vedat de Torrent. L’equip pedagògic estava format per Enric Alcorisa, Adela Costa i Carme Mira, tots tres vinculats al grup de Lo Rat i amb el moviment ACIES i, per tant, freinetistes. Altrament, Francesc Pérez Moragón destaca el paper de Joan Fuster, el qual “participà decididament”.⁴⁵⁰ “I amb ell,” afegeix l’investigador, “Adolf Pizcueta i Vicent Ventura, entre d’altres que desconec. Cap dels tres no tenia fills —tot i que Ventura intervingué generosament perquè hi anara la seua neboda, Anna— i és evident que l’objectiu de la seua participació era sobretot civil: es tractava que hi haguera una escola en català. Fins i tot, a l’Arxiu Fuster es conserva documentació sobre els comptes de Tramuntana, ja que tots ells seguien de prop l’evolució del projecte, amb les seues dificultats. *Un món per a infants*, ben anterior, indica ja la preocupació de Fuster sobre la falta de lectures en català per als xiquets valencians. Pensa que ell mateix, després, arribà a escriure un text amb aquesta finalitat: *Abans que el sol no creme*. Ara, crec que ho va fer sobretot per insistència de l’editor de La Galera, Romà Dòria, segons el que aquest em va comentar en una ocasió. (...) no s’ha de menystenir el pes que en la creació de Tramuntana degué tenir Pizcueta, que tenia l’experiència de l’etapa republicana sobre els intents de valencianització de l’àmbit escolar, a través de Carles Salvador, de Soler i Godes, d’Empar Navarro i d’altres molts. I aquesta preocupació per la manca de lectures també venia d’abans. El volum de versions de l’anglès fetes per Joaquim Reig *Contes per infants. De la imaginació nòrdica*, publicat el 1930, declarava en la dedicatòria aquesta intenció. Ho

⁴⁴⁷ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 58.

⁴⁴⁸ Autors de *Societat catalana i reforma escolar. La continuïtat d’una institució*, Laia, Barcelona, 1973.

⁴⁴⁹ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 58.

⁴⁵⁰ Entrevista a Francesc Pérez Moragón, 26 de setembre de 2012.

deia, si fa no fa, així —parle de memòria—: ‘als xiquets valencians, òrfens de llibres en la llengua pròpia’⁴⁵¹.

Amb tot, Pérez Moragón creu que no es pot limitar la influència de Fuster en l’ensenyament a l’experiència de Tramuntana o a la seua participació en l’edició d’un qualsevol llibre infantil. Allò important segons l’investigador “(...) és que moltes de les persones que protagonitzaren els canvis d’orientació en l’escola, al País Valencià, havien llegit Fuster i n’havien après coses. I no sols pel que afecta a la realitat valenciana i a la pertinença a l’àmbit nacional català —les escoles d’estiu d’ací, i moltes altres activitats, serien impensables sense la relació amb els cercles pedagògics del Principat, a les dècades de 1960 i 1970—, sinó també perquè Fuster els transmeté una certa manera de veure i d’entendre el món que probablement no trobaven a les escoles de Magisteri, de la mateixa manera que uns altres no la trobaven a les facultats on estudiaven. Amb els seus assaigs de temàtica més general, amb articles de premsa, amb converses personals. Fuster era partidari d’una clara modernització dels sistema docent i fins i tot dels sistemes pedagògics, però diríem que amb cauteles. I per això podia fer bromes sarcàstiques sobre determinades tendències pedagògiques més o menys ‘avançades’, molt vinculades als aires de transformació moral que circularen pel món occidental més avançat en la dècada de 1960, i que també arribaren ací, amb sordina i d’amagat. Com ara els que propugnaven la plena llibertat dels xiquets en l’escola, la manca de coaccions, del tipus que fóra —duta la cosa a l’extrem. Ell solia dir que l’educació infantil començava pel fet que s’educava els xiquets a controlar els esfínters, cosa que ja suposava una certa privació de llibertat. Com induir-los, a una edat o altra, a llegir, a escriure o a aprendre una matèria o altra. Recorde perfectament que Fuster era partidari d’uns mecanismes escolars —ell tenia com a model, si més no en les converses que mantinguérem sobre aquestes qüestions, l’escola pública francesa— amb què l’alumnat aprenguera a parlar, a llegir i a escriure. Tan senzill com això: amb redaccions, exposicions en públic i petits debats a l’aula. I ho comparava amb el fet que ací, els xiquets, eixien de l’escola sense saber parlar, llegir ni escriure amb prou solvència, amb la capacitat discursiva i intel·lectual que qualsevol de nosaltres pot observar encara avui si escolta com s’expressa —amb quina claredat, amb quina varietat

⁴⁵¹ Entrevista a Francesc Pérez Moragón (2012), *ibidem*.

de lèxic, de recursos lingüístics, més enllà del ‘vale, tia’, ‘hòstia, nano’ i coses per l’estil— un xiquet francès, o alemany, estadísticament de nivell mitjà”.⁴⁵²

L’escola Tramuntana seria una escola, segons assenyalen Agulló i Payà, valenciana, laica, coeducativa, democràtica i activa. El valencià era la única llengua vehicular, sempre es parlava de País Valencià i mai no es qüestionava ni la unitat ni la catalanitat de la llengua. El règim, però, no va la reconèixer legalment i el 1972 el centre, assetjat també per problemes econòmics i pedagògics, es va replantejar de cap a peus. Llavors els pares i mares es constituïren en una Junta Rectora provisional de què en formaven part Josep Lluís Blasco, Adela Costa, Eugeni Boscà, Vicent Diego, Francesc Díez, Ernest Lluch, Josep Vicent Marqués i Carles Paulo per a la constitució de la cooperativa Mistral, amb la idea de continuar amb l’experiència de l’escola. Mistral naix, doncs, el 1973 com a cooperativa de pares de pares i es manté fins a 1975 sense que, això no obstant, fou mai reconeguda.

Aquest mateix any de 1975 a resultes de l’evolució de Tramuntana es va fundar La Masia mitjançant la creació de la Societat Civil Escola La Masia com a cooperativa de treball associat. La Masia tal i com recullen els seus estatuts fundacionals vol contribuir a la formació de la consciència de poble, defensa en tant que Escola Valenciana la seua pertinença a l’àmbit cultural català i vol formar contra les causes primeres de l’opressió de gènere i classe, el patriarcalisme, el masclisme i l’homofòbia. Des de 1983 l’escola funciona a la localitat de Museros.

El punt de partida d’una altra d’aquestes emblemàtiques escoles, La Nostra escola Comarcal, és la coincidència d’un grup de professionals que es trobaven al front de la gestió de la Cooperativa de Viviendas Populares a l’Horta Sud. El grup va acordar l’estiu de 1972 engegar una cooperativa d’ensenyament. Segons Josep Maria Soriano Bessó⁴⁵³ intervingué en aquesta decisió, a més de l’ambient cooperativista molt relacionat amb el de Mondragón i Catalunya, la vinculació d’algunes dones dels cooperativistes amb el magisteri i la renovació pedagògica, la implicació d’aquests amb la comarca i les JARC i el funcionament des de 1969 d’una escoleta infantil

⁴⁵² Entrevista a Francesc Pérez Moragón (2012), *ibidem*.

⁴⁵³ Sobre el cooperativista Josep Maria Soriano Bessó (Alaquàs, 1944), trobareu una completíssima biografia en Xavier Serra (2009), *Biografies Parcialis. Els 70 al País Valencià*, Afers, València.

d'orientació pedagògica renovadora a Massanassa.⁴⁵⁴ Les activitats s'iniciaren el setembre de 1973 en un emplaçament provisional a la Villa Carmen de Catarroja, en el que era el mateix edifici de l'Escola de Formació Agrícola de l'Horta, on aquell mateix mes també començaven les activitats de formació professional pròpies del centre. Finalment, el 6 d'octubre d'aquell any obria l'escola amb cinquanta xiquetes i xiquets de dos a sis anys i un equip docent de què formaven part Benet Baeza i Conxa Romero, directora, a més de les auxiliars de parvulari Mari Neus Álvarez i Roser Martínez. L'escola depenia de l'escola pública de la Mare de Déu de la Vallivana de Picassent, que no comptava amb suficients alumnes a l'iniciar tots els cursos i així poder legalitzar-se.

Asseguren Agulló i Payà com "l'autonomia pedagògica comportava un cost econòmic que moltes no podien –o no volien– afrontar. La majoria dels socis eren de classe mitjana, i en l'ample ventall que podem estendre entre l'alta i la baixa, aquesta era, amb diferència, on més socis podien situar-se".⁴⁵⁵ D'altra banda, aquesta composició social marcarà ideològicament i econòmicament el projecte de La Nostra Escola Comarcal per tal com "(...) encara que es definia com a popular, no era una escola a l'abast de tots perquè, encara que no tots hi podien accedir per qüestions econòmiques, sí que podien considerar-la més propera a la majoria de les que sorgien amb les mateixes característiques a Catalunya, Euskadi o al mateix País Valencià".⁴⁵⁶

Tot plegat, "El conflicte entre la realitat d'un cert classisme enfront de l'ideal d'una escola popular ha estat sempre present en La Comarcal".⁴⁵⁷

"(...) no ser accessible a tothom des d'una perspectiva econòmica", asseguren els autors, "és haver-se constituït en escola privada",⁴⁵⁸ quan ideològicament des del nucli impulsor de La Nostra es defensava una escola pública.

Altrament, l'escola es definia per la seua adscripció a la comarca com un dels trets definitoris de la seua identitat i valenciana. L'ús del valencià era, de fet, un dels pilars constitutius de l'escola. Inicialment la denominació de la llengua no fou conflictiva però la cosa canvià quan, en plena transició, el centre es va anar ampliant amb la incorporació de gent aliena al nucli fundacional, fins al punt que alguns socis marxaren a causa de la llengua i això malgrat compartir l'ideari pedagògic.

⁴⁵⁴ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 66.

⁴⁵⁵ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 72.

⁴⁵⁶ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 72.

⁴⁵⁷ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 72.

⁴⁵⁸ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 72.

La utilitat o no del valencià com a llengua vehicular de l'ensenyament també estigué present a l'escola: "La defensa del bilingüisme des de diferents àmbits conduiria al fet, comprovat en els xiquets, que l'aprenentatge de les dues llengües (valencià i castellà) facilitava la d'una tercera, la qual cosa va sentenciar el debat".⁴⁵⁹

Així mateix, les activitats de caràcter extraescolar, els continguts relacionats amb la història, el medi i la cultura caracteritzaven el currículum de l'escola.

L'ànima de l'Escola Gavina, el tercer projecte escolar valencianista estudiat per Agulló i Payà, fou Rosa Serrano.⁴⁶⁰ La que després seria una de les editores més assenyalades del País Valencià començà a estudiar Pedagogia a la Universitat de València i el 1968 es traslladà a Barcelona per acabar la carrera. El seu pas per la capital catalana seria decisiu a l'hora de la seua posterior incorporació al moviment escolar valencianista. De fet, Serrano contactà a Barcelona amb l'Associació de Mestres Rosa Sensat i amb la pedagoga Marta Mata.⁴⁶¹ A la seua tornada a València, i sense perdre el contacte amb

⁴⁵⁹ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 89.

⁴⁶⁰ Rosa Serrano Llàcer (Paiporta, 1945). Editora, autora, traductora i mestra. Des de 1990 i fins a la seua jubilació va dirigir l'editorial Tàndem, la qual va tenir entre molts encerts el del rescat de l'obra d'Enric Valor. Estudià pedagogia a Barcelona i cursà estudis de francès a París. Des del 9 de gener de 1998 i fins al 23 de desembre de 2002 va formar part del Consell Valencià de Cultura. També va ser membre de la junta directiva de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (AEPV) i de l'Associació d'Editors del País Valencià (AEPV), de la qual ha estat presidenta durant dos períodes. Ha publicat contes i articles en diferents revistes i periòdics com ara *Faristol*, *Perspectiva Escolar*, *Saó*, *Levante*, *El País* o *Infància*. Com a autora ha publicat diverses novel·les per al públic infantil, entre les quals destaquen *Amanida de bruixes* i *Papers secrets*, títol que ja va per la vuitena edició. En l'àmbit de la literatura per a adults ha escrit la novel·la *Viatge*, el poemari *Paraules de vidre* i el llibre, *Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*. Ha estat també la responsable de l'adaptació per a lectors infantils de les 36 Rondalles Valencianes de l'escriptor de Castalla.

⁴⁶¹ Marta Mata i Garriga (Barcelona, 1926-2006). Pedagoga, escriptora i política. La seua influència en el món escolar català fou cabdal. Es formà a l'escola Pere Vila i a l'Institut de la Generalitat. El 1944 es va formar com a docent a Saïfores (Baix Penedès), a la casa pairal dels Mata, on es recuperava d'una malaltia. El 1957 es llicencià en pedagogia i participà en la creació de l'escola Talitha, centre impulsat a Sarrià per Maria Teresa Codina que esdevingué un autèntic referent en la recuperació de la renovació pedagògica dels anys trenta. El 1965 fundà l'Escola de Mestres Rosa Sensat, on posà en pràctica els preceptes de la renovació pedagògica inspirada en l'Escola Normal de la Generalitat republicana. L'escola, segons recull el testimoni de la mateixa Marta Mata, començà de forma clandestina amb quinze alumnes-mestres en una casa particular i amb l'ajut d'una mestra d'abans de la guerra, Angeleta Ferrer Sensat, filla d'una altra mestra, Rosa Sensat, directora d'una de les primeres "escoles noves o actives" a l'aire lliure, El Bosc, impulsades per l'ajuntament de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya el 1914. La idea de l'escola Rosa Sensat és abastir de mestres preparats en les idees de la renovació pedagògica les poques escoles privades catalanes que com la Talitha, Costa i Llobera, Thau, Elaia, o Ton i Guida, apostaven per aquesta metodologia. Aquest primer grup de mestres organitzarà clandestinament el 1966 la primera Escola d'Estiu de la postguerra, en què participaran també mestres de les Balears i del País Valencià. Entre 1971 i 1980 tingué una actuació destacada a l'Institut de les Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona i el 1974 impulsà la revista *Perspectiva Escolar*. Mata esdevingué entre 1975 i 1976 la veu visible del moviment civil a favor d'una escola pública, democràtica i catalana. El 1976 ingressà en Convergència Socialista, posteriorment PSC-PSOE, i un any després fou diputada per aquest partit a Madrid. Entre aquesta data i fins a 1996 ocupà diversos càrrecs en la política: regidora de

Mata, impulsarà la creació de l'Escola Gavina. Li ajudà Teresa Hermoso Villalba, una mestra molt relacionada amb els mestres freinetistes als que havia conegut en el Seminari de Pedagogia del Colegio Oficial de Doctores i Licenciados de València. Després de treballar durant un temps en l'elaboració del projecte educatiu de l'escola, es va configurar el primer equip docent amb Serrano i Hermoso, Vicent Calixte Juan, Llorenç Giménez, Mario Máñez, Empar Sena i Geno Icardo.

L'escola s'instal·là inicialment al xalet la Pinadeta del Cel, a l'Eliana, i obrí les seues portes el setembre de 1975 com una cooperativa de mestres i amb la idea de substituir l'escola tradicional, això és, amb el mateix plantejament trencador amb el qual nasqueren les primeres escoles valencianes. Val a dir, que l'escola va apostar des de ben d'hora pel model d'immersió lingüística, malgrat els problemes que això representava per tal com ni pares ni mestres havien estat escolaritzats en valencià i a causa també de la manca de materials. Actualment l'escola funciona a la població de Picanya.

Chon García-Sala va ser qui va engegar el 1971 Les Carolines, al barri del mateix nom a la pedania de València de Benimàmet. Inicialment el projecte arrancà com a parvulari per a xiquets de 2 a 6 anys. El centre va anar adoptant a poc a poc els continguts de la renovació pedagògica a mesura que García-Sala i l'equip docent van anar coneixent altres experiències, com ara la de l'arabització de l'escola a Algèria, país que va visitar junt amb Maluy Benet entre els dies 4 i 11 d'abril de 1977 en un viatge organitzat per la revista *Cuadernos de Pedagogía*. En tornar, l'equip va revisar el seu projecte i va aplicar les experiències d'algunes escoles actives com la de Ton i Guida de Barcelona, liderada per Maria Antònia Canals.⁴⁶² En aquell moment el centre passa de parvulari a

l'Ajuntament de Barcelona, diputada al Congrés, al Parlament de Catalunya i al Senat. Presidí el 2004 el Consell escolar de l'Estat. Vegeu de Marta Mata i M. J. Udina (1982) *Pensemos en la nueva educación*, Ed. Nuestra Cultura, Madrid. També, la web <http://www.martamata.cat/index.html>, amb abundant informació de l'autora.

⁴⁶² Maria Antònia Canals i Tolosa (Barcelona, 1930). Mestra. Nascuda al si d'una família vinculada al món de l'ensenyament. Les seues tietes Dolors i Francesca Canals foren les introductores a Catalunya del mètode Montessori. El 1950 va acabar magisteri i tres anys després es llicencià en ciències exactes a la Universitat de Barcelona. Entre 1956 i 1962 treballà a l'escola Talitha, on s'impartia l'educació infantil segons el mètode de la pedagoga italiana. L'octubre de 1962 fundà en solitari al degradat barri del Verdum l'escola Ton i Guida, la qual comença amb 42 xiquets i xiquetes d'entre 4 i 6 anys en un 90% procedents de famílies immigrants. Als primers anys setanta l'escola ja comptava amb més de 400 alumnes. El 1965 fundà junt a Marta Mata, Teresa Codina, Jordi Cots, Pere Darder, Enric Lluc i Anna Maria Roig, l'escola de mestres Rosa Sensat. Després d'un breu pas per l'administració com a cap de l'Àrea de Serveis de l'Ensenyament de Barcelona, es dedica de ple a l'ensenyament universitari. Primer a l'Escola de Mestres de la Universitat Autònoma de Barcelona i el 1982, després d'aprovar una oposició, a l'Escola Normal de Girona. També impartí classes de didàctica de les matemàtiques en infantil i primària a l'escola de mestres de Vic. Jubilada des de 2001 és professora emèrita de la Universitat de Girona i

escola d'EGB alhora que es van definir les línies pedagògiques que d'ara endavant s'anaven a seguir. Aquell centre, assenyalen Agulló i Payà, respondria a les característiques d'una escola integral, social, moderna, científica, laica, pluralista, coeducativa i autogestionada pels pares, alumnes i professionals. En relació a les famílies de l'escola, "(...) els pares i les mares, exercien majoritàriament professions liberals, entre les quals destacaven les relacionades amb la sanitat, per raons d'amistat i coneixement de Chon, així com advocats, arquitectes, artistes, etc. Es tractava de pares i mares en gran part amb una formació universitària i que residien a València ciutat. (...) La ideologia política, tan important en aquells moments (...), era d'esquerres; la majoria dels pares i mares (també del professorat) participaven d'aquests supòsits sociopolítics. Alguns pares lluitaven als barris, a través de les associacions de veïns, i també n'hi havia d'altres sindicalistes. En línies generals, pot afirmar-se que era gent compromesa amb el canvi social, que acostumava a anar a les manifestacions i als actes reivindicatius".⁴⁶³

El curs 1978-79 l'escola es trasllada a un xalet del carrer dels Xops, a l'Eliana. Un any després l'escola va formar part junt amb La Comarcal, La Gavina, La Masia i Les Carolines, del patronat de l'Institut de Ciències de l'Educació, la qual cosa els permetria, a part de la possibilitat d'intercanviar experiències, accedir a unes subvencions que aleshores no tenien pel tipus d'ensenyament que feien o per no tenir alumnes fins a vuité. La introducció del valencià la farien de forma progressiva ateses les característiques del seu alumnat, la majoria castellanoparlant. El 1981 s'inaugurà l'edifici definitiu. Les Carolines serà l'escola més *sui generis*, perquè "(...) a diferència de les anteriors, no parteix d'una proposta pedagògica clara. Serà la realitat, amb les seues demandes, la que anirà configurant una escola propera, on la felicitat, la creativitat i els aspectes lúdics la dotaran de la seua peculiar manera de ser".⁴⁶⁴

Els historiadors Agulló i Payà posen en relleu la importància d'aquests projectes educatius durant la Transició i encara el paper que jugaran en la democratització del País Valencià, "(...) perquè no s'ha d'oblidar que les organitzacions cíviques – especialment les docents– tenen un compromís educatiu que va més enllà dels murs dels

dirigeix el Gabinet de Materials de Recerca per la Matemàtica a l'Escola. Font: *Proyecto Maria Antònia Canals del Ministeri de Cultura*.

⁴⁶³ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 122.

⁴⁶⁴ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 132.

centres, expandint la seua influència a la resta de la realitat social. Un compromís que pedagogs com Freinet consideraven inherent a les tasques educatives, i que feren seu pares i mares, mestres, alumnes i totes les persones que han contribuït a la consolidació de les cooperatives d'ensenyament valencianes (...)"⁴⁶⁵.

Junt amb aquests projectes caldria afegir encara experiències d'arreu del país com la d'algunes escoles de la Safor, comarca amb una notable implantació cultural i política del valencianisme.⁴⁶⁶ La petita població de Barx fou una de les primeres de la comarca a introduir el valencià a les aules el curs de 1974-75 de la mà de la mestra Marifé Arroyo⁴⁶⁷ i de Josep Piera, que arribà a l'escola el gener de 1975. El curs següent tots dos van contactar amb el professor Manuel Sanchis Guarner, aleshores al front de l'ICE, per a presentar-li un projecte experimental d'ensenyament de la llengua materna.

Des d'aleshores, un grup de docents que constituïrien el primer nucli del Col·lectiu de Mestres de La Safor, es va dedicar a l'elaboració de programes i materials al mateix temps que intercanviaven idees i experiències amb La Masia, La Nostra Escola Comarcal i l'Escola Gavina.

A Castelló, Vicent Pitarch contribuï a la fundació del parvulari El Rotgle, la primera escola en valencià de les comarques del nord. Al final de la dictadura, com el mateix Pitarch explica, una colla d'amics i amigues "(...) decidírem dotar-nos d'una escola renovada (que actuara de revulsiu en qualsevol direcció social), una exigència que per a nosaltres implicava la valencianitat radical de l'empresa que ens disposàvem a dissenyar (...)"⁴⁶⁸. Dotze persones van ser les que el 26 de juny de 1976 van constituir Promoció Escolar de la Plana SL. L'escola es va inaugurar el 15 de setembre de 1976 coincidint amb la I Escola d'Estiu del País Valencià, en unes condicions materials precàries i amb

⁴⁶⁵ Maria del Carmen Agulló Díaz i Andrés Payà Rico (2012), *ibidem*, p. 200.

⁴⁶⁶ Marifé Arroyo i Joan Batiste Malonda (2008), *Les primeres escoles a la Safor*, dins *25 anys de Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià*, revista *Allioli*, Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament del País Valencià (STEPV), València. Vegeu també, Gabriel Garcia Frasquet (2007), *El Col·lectiu de Mestres de la Safor i la Renovació Pedagògica* dins *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*. Ceic Alfons el Vell, Gandia, València.

⁴⁶⁷ Procedent de la Font de la Figuera i filla d'immigrants castellanoparlants, Arroyo va impulsar l'ensenyament en valencià a Barx fins que fou expulsada el 1982 com a conseqüència de les pressions d'alguns pares i de la persecució per part de l'administració. La inspecció prohibí parlar en valencià a l'escola de Barx fins i tot en el pati. La seua trajectòria vital ha estat reflectida per Victor Labrado, en el llibre *La Mestra* (1995).

⁴⁶⁸ *El Rotgle, vint-i-cinc anys d'escola catalana*, Vicent Pitarch, *Serra d'Or*, núm. 504, desembre de 2001, p. 34.

l'únic ajut de la Fundació Huguet. El 1983 l'escola va canviar el seu nom pel de La Bolangera. L'oferta educativa del centre es va aturar en la primera etapa de l'EGB, en els cicles inicial i mitjà però la iniciativa fou, segons Pitarch, un estímul per tal que l'administració autonòmica obrira a Castelló l'escola Censal, la primera pública que introduïa el català. Pitarch afirma que l'oferta de la Generalitat de línies en valencià i la reducció dels segments d'edat compresos dins de l'escolarització pública feien caduca qualsevol proposta que, com la de La Bolangera, fóra privada.

El curs 1977-78 s'afegiren a l'oferta en valencià les escoles de Xeraco, Vilallonga, Rafelcofer i Palma, les quals el van introduir com a llengua vehicular inicialment en preescolar. Hi hauria altres mestres que ensenyarien el valencià de forma voluntària. Altrament, l'ensenyant Batiste Malonda Grau⁴⁶⁹ va impulsar durant el curs 1978-79 en l'escola d'Almoines l'ensenyament del valencià en els dos cursos de pàrvuls i en el primer d'EGB, amb la idea de continuar incorporant-lo de forma progressiva durant tota aquesta etapa. Les iniciatives dels mestres saforencs contaren tothora amb el suport de l'inspector d'educació Diego Bejarano fins que aquest fou destinat a Andalusia. Josep Piera recorda que l'objectiu del Col·lectiu anava més enllà d'una simple alfabetització en la llengua del país. Tot plegat es tractava de “(...) transformar a consciència l'educació a la comarca, creant un model exportable per al conjunt del país dels valencians, en incorporar per primera vegada la llengua culta a l'escola, no com una assignatura arqueològica i prou, sinó com a vehicle necessari per a la modernització i renovació de l'educació (...) renovar i modernitzar l'escola només era possible si ho féiem des de la llengua pròpia, no entesa com a finalitat, sinó com a motor de vida i cultura, tant personal com social (...)”.⁴⁷⁰

A l'igual que la Safor també a la comarca de la Costera hi van haver experiències pioneres. En el curs 1974-75 l'institut de batxillerat Josep de Ribera de Xàtiva serví de seu als cursos organitzats per l'ICE. Molts dels participants provenien del moviment de

⁴⁶⁹ El maig de 2008 Batiste Malonda fou apartat de la direcció de l'escola d'Almoines El Castell. La Federació Escola Valenciana (FEV) va denunciar el cas com un clar exemple de depuració política i de “colp d'estat” a l'ensenyament del valencià. Vegeu Neus Caballer, *Denuncia de 'depuración' en un colegio de Almoines*, *El País*, 28 de maig de 2008, en línia. Vegeu Batiste Malonda (2007), *L'escola d'Almoines: “vendre la burra”*, dins *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*. Ceic Alfons el Vell, Gandia, València.

⁴⁷⁰ Citat per Diego Berejano Galisteo (2007) a *Els inicis de l'ensenyament en valencià a l'escola pública (El Col·lectiu)*, dins *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*. Ceic Alfons el Vell, Gandia, València, p. 260.

renovació pedagògica, autèntic motor com hem vist de la valencianització escolar. D'altres experiències protagonitzades per col·lectius com el de l'Associació d'Amics de la Costera –embrió de l'actual Institut d'Estudis Comarcal–, ACIES o les escoles d'estiu, constituïren durant el curs 1978-79 el Col·lectiu de Mestres de la Costera, que va desenvolupar una intensa activitat pedagògica i de suport a la valencianització i democratització de l'escola dins del seu àmbit d'influència territorial.⁴⁷¹

També a Alacant es van mobilitzar els pares descontents amb aquell món escolar de finals del franquisme. El 1972 naixia la cooperativa de pares Aire Libre en un xalet vora la carretera d'Alacant cap a Sant Vicent del Raspeig. Quatre anys després el centre, on encara no s'havia introduït el valencià, es traslladava a un edifici nou a la partida d'Orgègia, entre Alacant i Sant Joan. El valencià va introduir-s'hi com a assignatura de l'escola el 1976. En la bona disposició dels pares hauria influït l'activitat cultural de la llibreria d'Alacant Set i Mig, propietat d'una de l'activista cultural i una de les fundadores de l'escola, Cèlia Ibàñez.⁴⁷²

6- L'ESCOLA DURANT ELS PRIMERS ANYS DE LA DEMOCRÀCIA. L'ETAPA DE LA UCD.

L'octubre de 1978 la Conselleria d'Educació, amb el conseller ucedista Josep Lluís Barceló⁴⁷³ al capdavant, va anunciar el I Pla Experimental per a l'Ensenyament del Valencià. En el pla podien participar tots els centres escolars d'Educació General Bàsica (EGB) a la segona etapa, Batxiller Unificat Polivalent (BUP) i Formació Professional (FP) primer grau, al primer curs. De fet, des de maig de 1975 el conegut com a Decret

⁴⁷¹ Vegeu Vicent Torregrosa (2007), *Llengua i renovació pedagògica a la comarca de La Costera (1975-1995)*, dins *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*. Ceic Alfons el Vell, Gandia, València.

⁴⁷² Vegeu Víctor Labrado (2010). *ibidem*.

⁴⁷³ Josep Lluís Barceló Rodríguez (Elx, 1935-1994). Llicenciat en Filologia anglesa i advocat. Diputat a Corts per Alacant a les eleccions de juny de 1977. Conseller d'Educació i Ciència en el primer Consell del País Valencià entre abril de 1978 i juny de 1979. Des de 1975 fou un dels promotors a Alacant del Partit Demòcrata Popular (PDP), el qual formava part del Consell Democràtic d'Elx i de la Taula de Forces Democràtiques. Posteriorment s'integra a la Unió de Centre Democràtic (UCD), partit de què arribà a ser vicepresident provincial. Barceló quedaria apartat de la carrera política a resultes de les seues conviccions valencianistes i com a conseqüència de la deriva anticatalanista del seu partit. El 1986 recolzà la Unitat del Poble Valencià. Fou soci d'honor d'ACPV i president de la Fundació Jaume Roig d'Elx. Font: Javier Paniagua i José A. Piqueras (2005) *Diccionario biográfico de políticos valencianos (1810-2005)*, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València.

de llengües natives⁴⁷⁴ confirmava l'orientació d'algunes ordres ministerials anteriors, les quals tenien en consideració l'ensenyament en l'escola de les llengües distintes del castellà alhora que permetia la introducció en Preescolar i EGB del valencià amb caràcter experimental a partir del curs de 1976.

Es tractava d'aconseguir, mitjançant el conreu d'aquestes 'llengües natives', "*una efectiva incorporación de las peculiaridades regionales del patrimonio cultural español*", d'afavorir "*la integración escolar del alumno que ha recibido como materna una lengua distinta de la nacional*" al mateix temps que es possibilitava "*el acceso del alumno a las manifestaciones culturales de tales lenguas*". Tot plegat, una escletxa en el monolític règim franquista que a les seues acaballes havia permés, com hem vist, algunes experiències escolars d'èxit per bé que molt minoritàries.

L'anunci de Barceló era, creiem, en part una de les conseqüències directes de la influència del moviment valencianista en la política del país. El mateix president del primer Consell del País Valencià, Josep Lluís Albinyana,⁴⁷⁵ a les ordres del qual actuava Barceló, hauria consultat Joan Fuster i Eliseu Climent sobre la seua decisió d'impulsar el valencià a les aules. D'altra banda, hi havia també pressa per avançar-se al conegut com a Decret de Bilingüisme, que en aquell moment s'estava elaborant sota el govern de la UCD. Un decret la redacció final del qual generava nombrosos dubtes en relació a qüestions com la de la identitat filològica del valencià o les garanties acadèmiques exigides als futurs mestres.⁴⁷⁶ Els temors eren lògics per tal com en aquell moment els sectors oficials de la UCD al país estaven posant-se al capdavant de l'anticatalanisme. Uns temors per part dels partits de l'esquerra, del món universitari i, en general, de la

⁴⁷⁴ *Decreto 1433/1975, de 30 de mayo por el que se regula la incorporación de las lenguas nativas en los programas de los Centros de Educación Preescolar y General Básica.*

⁴⁷⁵ Josep Lluís Albinyana Olmos (València, 1943). Advocat i jutge. President del primer Consell del País Valencià, en la preautonomia. Exercí com a advocat laboralista entre 1968 i 1977. Vinculat a sectors cristians progressistes, a finals dels seixanta formà part de la Unió Democràtica del País Valencià (UDPV). El 1975 ingressà en el PSOE després de la celebració del Congrés de Suresnes. Fou membre del Plenari de Parlamentaris del País Valencià i escollit president del Consell del País Valencià l'abril de 1978 a partir de la seua constitució per decret del Govern de la UCD. Per influència de Joan Fuster i Eliseu Climent, s'acostà als plantejaments nacionalistes posant-se en contra el seu propi partit. Cansat de la situació el desembre de 1979 va dimitir al front del Consell. Aquell mateix any, a Morella, s'havia compromés que el país optara a l'autonomia per la via de l'article 151, això és, la de les nacionalitats històriques. Posteriorment abandonà el PSOE i forma part del grup d'impulsors del Partit Nacionalista del País Valencià (PNPV), del qual fou secretari general amb Francesc de Paula Burguera com a president. El 1983 s'oposà al procés iniciat per aquest partit per a constituir la Unitat del Poble Valencià (UPV) en convergència amb sectors del PSAN i nacionalistes procedents del PCPV i abandonà la política per a exercir com a jutge a Castelló.

⁴⁷⁶ Vegeu *Con un decreto polémico. Valencià a l'escola, P.L.S., Valencia Semanal*, núm. 85, 2-9 de setembre de 1979, València.

cultura i del valencianisme que acabarien justificant-se amb promulgació del decret de 3 d'agost de 1979. De fet, el decret va acabar per incloure la denominació *lengua valenciana* sense cap referència a la seua filiació amb la resta del domini lingüística català, en un intent de legitimar al més alt nivell el secessionisme lingüístic que venia defensant-se d'uns anys ençà des de posicions científicament inadmissibles i ben sovint per la via de la violència. Aquest posicionament clarament polític de separar administrativament i legal el valencià i el català tindrà la seua continuació, com veurem, en els governs autonòmics posteriors controlats pel PP.

Des dels sectors progressistes de la societat valenciana es va saludar amb efusivitat l'anunci del Pla de Barceló. El número 40 del setmanari *Valencia Semanal*⁴⁷⁷ corresponent a la primera setmana d'octubre de 1978 dedicava la seua portada al 'valencià a l'escola'. A l'editorial, escrita pel periodista Amadeu Fabregat i titulada *Valencià a l'escola: la fi d'una humiliació*, es recordava que el dret a emprar la pròpia llengua en qualsevol àmbit de la vida quotidiana era un dels drets irrenunciables de qualsevol democràcia en un Estat modern. Fabregat acusava també Madrid de frenar les demandes dels valencians en matèria de cultura i educació perquè al seu parer, "(...) un País Valencià on l'idioma assolira la plena normalització en els mitjans de comunicació, a la vida cultural i als diversos nivells de l'ensenyament, difícilment toleraria les males jugades que ara suporta. I en aquesta fita, en aquesta normalització, està l'autèntic *'point of not return'* del redreçament nacional valencià". La introducció del valencià en l'escola tenia –i té encara-, per tant, unes connotacions polítiques de llarg abast. Altrament, la normalització lingüística equivalia a la normalització política del país.

L'equip de Barceló encarregat de posar en marxa el Pla estava format per l'historiador Sebastià García Martínez, director general d'Ensenyament Mitjà i Universitari; Josep Lluís Sorribes Mur, director general d'EGB i Ensenyaments Especials; Enric Alcaraz Varó, secretari general tècnic i Josep Lluís Pitarch com a cap Tècnic per la Normalització i Foment del Valencià. Així mateix, col·laboraren especialistes en pedagogia i en l'ensenyament del català com Adela Costa, Remei Miralles, Jeremies

⁴⁷⁷ El setmanari *Valencia Semanal* estigué inicialment vinculat a determinats personatges de la dreta liberal i valencianista integrada dins de la UCD. El primer número eixí al carrer el desembre de 1977. La revista sobrevisqué fins a finals de 1979 molt relacionada ja amb el PSPV-PSOE. En foren directors José Luís Torró i Pilar López. D'altra banda, Amadeu Fabregat ocupà el càrrec de director de publicacions.

Barberà, Carme Miquel, Vicent Simbor, Vicent Pitarch, Toni Roderic o Tudi Torró, la majoria d'ells protagonistes dels orígens de l'escola valenciana.

Una de les persones claus en el desenvolupament del pla fou Josep Lluís Pitarch, un activista assenyalat del moviment valencianista. Nascut el 1942 a Albal, l'Horta de València, procedia con tants altres nacionalistes d'una família de classe popular i valencianoparlant. L'escola que va conéixer va ser també la del franquisme, i el seu primer contacte amb el valencianisme a través dels cursos de valencià per correspondència de Lo Rat Penat. Posteriorment, el 1960 i com a estudiant de la Universitat de València, seria alumne de Joan Reglà, Miquel Tarradell, Emili Giralt i el mallorquí Miquel Dolç, docents que representaren un important estímul al procés de presa de consciència valencianista dels joves estudiants d'aquella època.⁴⁷⁸

En finalitzar els estudis, Pitarch, va estar a punt de dedicar-se a l'arqueologia amb el professor Tarradell, però finalment va optar per l'ensenyament i es va quedar en un institut de Silla fins que el 1972 fou expulsat junt amb d'altres professors a causa del seu activisme polític. Una de les activitats en aquell institut fou, explica, "(...) donar classes de valencià, amb caràcter optatiu, a més de les assignatures d'història i de llengua espanyola, que eren les que justificaven el sou. Els alumnes d'aleshores encara avui presumeixen que la història que explicàvem no era l'oficial, ni els autors de castellà que llegíem i comentàvem eren els 'recomanats'. O siga, que li trèiem tot el profit que podíem, parlant dels Països Catalans i de com ens havia perjudicat això d'Espanya, de la dictadura, de la repressió, etc. Per tot plegat, doncs, i per oposar-me a la depuració d'una professora i per no ser addicte al règim, m'expulsaren de l'ensenyament, el 1973".⁴⁷⁹

Des de 1973 fins a 1986, Pitarch va passar també pel Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma, posteriorment esdevingut Acció Cultural del País Valencià. Treballà també, entre d'altres, en l'organització dels cursos de Lingüística Valenciana i la seua didàctica, a l'aixopluc de l'ICE i també de l'organització del Centre Carles Salvador i les campanyes de cursos pels pobles del país. La seua arribada a la Conselleria es degué en part tant a la seua experiència en els cursos de l'ICE com a la seua tasca en ACPV.

⁴⁷⁸ Vegeu Oriol Malló, *Primera història de la generació F*, *El Temps*, 13 de febrer de 1995.

⁴⁷⁹ Entrevista a Josep Lluís Pitarch, 25 d'abril de 2013. Sobre el Pla vegeu també de Pitarch, *I Pla Experimental per a l'Ensenyament del valencià: una visió crítica*. *L'Espill*, núm. 3, 1979, València.

“Evidentment”, assegura, “el Pla Experimental no era tot el que volíem, però l’acceptàrem malgrat les limitacions com un primer pas en el camí cap a una normalització. L’ensenyament de la llengua es proposava per als centres que ho sol·licitaren. Les dotacions de professorat que ofería el Ministeri eren limitades, però es comptava amb els ensenyants que disposaven del certificat de l’ICE que he comentat. No hi havia ni programació ni materials, per tant s’havia d’improvisar tot, etc. Però el Pla, que havia de ser avaluat pel mateix ICE de la Universitat, sota la direcció de Manuel Sanchis Guarner, era una oportunitat que calia aprofitar, perquè si reeixia, l’ensenyament de la llengua tindria assegurada la seua continuïtat. Era o allò o res i s’optà per acceptar el repte”.⁴⁸⁰

D’altra banda, el Pla s’enfrontava a no poques traves burocràtiques: “(...) Com la participació en el Pla Experimental era voluntària per als centres i per als alumnes, ja que deixava les portes molt obertes a les exempcions, els problemes foren els típics de qualsevol projecte que comporte innovacions en les aules, que se solucionaren comptant amb la bona voluntat dels ensenyants i de les direccions dels centres. Cal tenir en compte que la major part dels ensenyants que hi participaven s’havien preparat voluntàriament, des de feia uns quants anys, en els cursos de *Lingüística valenciana i la seua didàctica* de l’ICE, sense imaginar que podria arribar l’ocasió que ofería el Pla Experimental. Arribat aquell moment els ensenyants s’abocaren amb entusiasme”.⁴⁸¹

La decisió política d’introduir el valencià agafà tothom de sorpresa: “(...) L’oferta del Pla es féu a tots els centres docents del país, un poc precipitadament (principis de setembre). Els centres s’hi havien d’adherir amb l’aprovació del claustre i de les associacions de pares. Havien de remetre una relació del professorat que disposara de la titulació de *Lingüística valenciana* de l’ICE o qualsevol altra titulació, la idoneïtat de la qual l’hauria de atorgar el mateix institut universitari. La Conselleria es comprometia a facilitar les programacions immediatament. El Ministeri havia concedit unes dotacions especials destinades als centres que no disposaren de professorat preparat o en tingueren en nombre insuficient: 45 d’EGB, 20 de BUP i 11 d’FP. En total hi participaren: 155 professors d’EGB; 37 de BUP i 6 d’FP. Podien participar tots els centres d’EGB, de 2a etapa, i de BUP i FP, de 1r curs, i ho feren: 114 centres d’EGB, 27 de BUP i 9 d’FP.

Els alumnes que reberen classes foren en total: 19.331 d’EGB; 4.638 de BUP i 623 d’FP. En les classes d’EGB l’horari era de 2 sessions setmanals de 50 minuts

⁴⁸⁰ Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*.

⁴⁸¹ Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*.

cadascuna. Una de les sessions es descomptava de l'horari de llengua castellana i la segona sessió, de l'activitat que decidira cada centre. En qualsevol cas, les classes havien d'impartir-se en horari escolar i amb qualificació ordinària. En les classes de BUP i d'FP, s'impartien tres sessions setmanals d'una hora cadascuna, amb la remodelació de l'horari de l'àrea filològica següent: 4 hores de Llengua Espanyola, 4 hores de Llengua estrangera; 3 hores de Valencià”.⁴⁸²

Com d'habitud els materials del professorat de valencià representaven un obstacle molt important. Molt d'aquest material s'hagué de preparar *ex professo* i l'elaboració anà a càrrec de Carme Miquel, Adela Costa, Remei Miralles, Alfred Ramos i Marisa Lacuesta. Pitarch confirma que es prepararen 19 unitats d'EGB i 13 de BUP i FP i que es repartiren, gratuïtament a tots els centres, 18.000 exemplars. A més, s'utilitzaren també els llibres *Faristol*, *Els vents del món*,⁴⁸³ *El llibre de pau*, *Pany i clau*,⁴⁸⁴ *Veles i vents* i el *Vocabulari valencià-castellà, castellà-valencià* de Ferrer Pastor.

La reacció per part dels sectors secessionistes contra el pla fou immediata. El 10 d'octubre de 1978 Lo Rat Penat distribuí una circular contra aquest i alguns centres van desistir de continuar endavant. “Llançaren”, explica Pitarch, “una campanya agressiva contra Barceló i el Pla Experimental que no va influir en absolut en l'ànim del conseller, sinó que, tot al contrari, l'encoratjà a continuar. El mateix Barceló va presentar a l'aprovació del Consell una declaració a favor de la unitat de la llengua catalana i en totes les declaracions que féu a la premsa deixà ben clar que la llengua catalana era una i que al País Valencià aquesta llengua rebia el nom de valencià. Una declaració tan rotunda no s'ha fet mai per cap altre govern valencià. Però, lamentablement alguns

⁴⁸² Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*.

⁴⁸³ *Els vents del món*, fou un material didàctic creat pel frare *blavet* i professor mallorquí, Pere Riutort. El llibre, segons Riutort, va rebre fins i tot els elogis de Marta Mata durant una reunió de mestres per abordar la qüestió del bilingüisme que va tenir lloc a Peníscola, bàsicament per la seua orientació pedagògica en un moment en què ensenyar llengua es limitava a, segons l'autor d'*Els vents del món*, “ensenyar Gramàtica i fer exercicis”. Riutort es refereix a les Jornades de Bilingüisme i de Bilingüisme en el marc de les autonomies celebrades els dies 27, 28 i 29 d'abril de 1978. En l'elaboració d'aquests materials col·laborà el 1975 Enric Valor. Segons el professor, entre 1970 i 1977 amb aquests materials es van iniciar en l'ensenyament de la llengua 200.000 alumnes del País Valencià i les Balears. Entrevista a Pere Riutort, 19 de febrer de 2008.

⁴⁸⁴ Alfons Llorenç i Honorat Ros són els autors de *Pany i clau*, publicat a Castelló el 1977. En l'edició del llibre col·laborà també Manuel Sanchis Guarner. Vegeu Santi Cortés (2002), *Manuel Sanchis Guarner 1911-1981. Una vida per al diàleg*, Universitat de València, p. 325.

centres, pocs, van desistir de participar-hi, per temor a les reaccions i alguns alumnes demanaren l'exempció pel mateix motiu".⁴⁸⁵

En qualsevol cas, l'excol·laborador de Barceló destaca l'èxit d'aquella primera experiència. Segons les dades de Pitarch, només demanaren l'exempció de l'assignatura el 5% de l'alumnat de l'EGB, el 16% de BUP i el 0,25% d'FP. Altrament, només s'hi van donar 20 casos d'exempció per raons políticament explícites. No hi va haver tampoc rebuig per part dels alumnes immigrants, ben al contrari, "(...) Curiosament l'actitud dels immigrants en alguns casos era més clara o menys confusa que la de molts valencianoparlants, com encara passa avui".⁴⁸⁶

La UCD, partit en què militava el conseller d'Educació, havia fet ben seus els arguments del secessionisme lingüístic i ben aviat decidiria posar punt i final al Pla i a la carrera mateixa del polític d'Elx: "(...) Barceló sabia que l'anaven a apartar de la Conselleria i de la política. La UCD (...) cedí a les pressions dels elements més reaccionaris de la societat, que havien organitzat la campanya de desprestigi, i també a les pressions de dins del mateix partit."⁴⁸⁷ El que intentaven fer era liquidar el Pla Experimental i evitar la seua continuïtat, que era el que preveia la mateixa convocatòria. Durant el mes de maig els centres varen ser requerits perquè enviaren la seua avaluació a l'ICE, que hauria de fer l'anàlisi que preveia el Pla. Si aquesta era positiva, hauria de significar la seua continuïtat automàtica. Tothom féu el seu paper, especialment l'ICE, que era tan fonamental. L'1 de juny, Barceló enviava una carta als centres que havien participat en el projecte, animant-los a continuar. Aquesta fou la seua darrera actuació, amb la qual culminava la seua carrera política. Jo encara continuava al front del Gabinet, a l'espera del que decidira el nou conseller, José Peris Soler. El dia 26 de juny encara vaig poder fer enviar des de la Conselleria una carta als centres que encara no havien enviat la respectiva Memòria a l'ICE, i una segona carta, en el mateix sentit, l'11 de juliol. Finalment, el 28 d'agost, quan estava de vacances a casa, vaig rebre en mà una carta de cessament, signada pel conseller Peris Soler".⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*.

⁴⁸⁶ Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*.

⁴⁸⁷ Sobre les intrigues i rivalitats al si de la UCD d'aquella època vegeu Patria Gascón Escudero (2009), *UCD-Valencia. Estrategias y grupos de poder político*, Universitat de València, València.

⁴⁸⁸ Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*.

Peris Soler havia arribat a la Conselleria disposat a fer complir tant el Decret de Bilingüisme com a legitimar els posicionaments del secessionisme. Per a tal finalitat es va envoltar d'alguns dels seus representants més assenyalats, com ara l'advocat José Manuel Ricart Lumbreras, un dels fundadors de la Unió Regionalista Valenciana (URV) i que molts anys després acabaria de vicepresident de Coalició Valenciana, formació liderada pel falangista Juan García Sentandreu.⁴⁸⁹

La publicació del Decret aquell agost encetà, segons Pitarch, “(...) una dialèctica entre la Conselleria, ara en mans d'un nou conseller absolutament ignorant de tot i d'un equip lamentable, amb la missió de desvirtuar els resultats del Pla Experimental i de posar tota mena d'entrebanes per a retardar l'aplicació del Decret. L'excusa que trobaren eren les disposicions transitòries del decret, segons les quals la seua posada en marxa s'ajornaria fins a l'aparició d'una ordre ministerial; així mateix es derogava el decret del Pla Experimental”.⁴⁹⁰

Altrament, “(...) els sectors més progressistes de l'ensenyament i de la societat rebutjaven aquest decret, per incoherent i anticientífic. El XVI Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques, reunits a Palma de Mallorca, signen un manifest en aquest sentit. Des d'ACPV, on m'hi havia reintegrat, creàrem una Coordinadora d'Ensenyants del País Valencià, amb tots els sindicats d'ensenyants progressistes. A finals de curs una assemblea de la Coordinadora aprovà fer tot just el contrari que fins llavors i en lloc de demanar la derogació del decret, a instància meua aprovà dos punts que seran clau en tot el procés: 1. Aprofitar al màxim els aspectes positius del decret i de la futura ordre. 2. Substituir els seus aspectes negatius per altres de positius. L'ordre

⁴⁸⁹ El mateix Ricart Lumbreras explica en una entrevista publicada el 24 de febrer de 2005 al digital *El Palleter*, que “Va ser una etapa molt bona, molt creativa en la que l'UCD es va decantar pel valencianisme i em donaren llum verda per a valencianisar tota la Conselleria que havia deixat el PSOE plena de catalanistes, d'impresos catalanisats i de treballadors totalment catalanisats. (...) Yo mateix, en companyia del Conseller José Peris Soler i d'altres directors generals prepararem les normes d'El Puig, que s'aprovaren i institucionalisaren en el meu mandat en la Conselleria i que estan publicades i que al final, al pedre l'UCD, el PSOE les va tirar. Mes tart es va celebrar la setmana de les Llengües Iberiques de Lugo, i la Conselleria va montar un stand de la Llengua Valenciana en un munt de llibres nostres, antics i clàssics, i clar, com allí estava el stand de la Llengua Catalana, els catalans al seu demà desmuntaren el stand i se'n anaren. En l'època de la Conselleria es quan es va aconseguir definitivament posar la Senyera, l'Estatut, l'Idioma Valencià, es va reconèixer l'Himne... practicament va ser la millor època del valencianisme, però al pedre les votacions l'UCD... bo, es va quedar l'Estatut i els signes d'identitat, però vam perdre el nomenament dels nostres mestres en valencià, que allò va ser un treball tremendo”. (*Respectem la grafia original*).

⁴⁹⁰ Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*.

es publicà el 7 de juliol de 1980. El curs següent (1980-81), seguint amb la mateixa dinàmica destructiva i/o obstructionista, la Conselleria trobà un altre motiu per a seguir ajornant l'aplicació del decret i de l'ordre, ara fins que no es cree la Comissió Mixta que preveu l'ordre, que s'hauria d'encarregar de les 'solucions tècniques'. Aquesta comissió, en la qual no hi ha cap altre representant amb formació lingüística que el de la Universitat, Manuel Sanchis Guarner, no anava enlloc. La situació era absolutament absurda, com era d'esperar, i no s'avançava gens en absolut. El tema arribà fins al Senat, amb intervencions contundents dels senadors Bevià i Cucó contra la UCD.⁴⁹¹ Encara la Conselleria posà en marxa una altra maniobra de dilació, el nomenament d'una 'Subcomissió Tècnica de programació i de continguts' que, en contra del que preveien, per nou vots contra un es manifestà partidària del reconeixement de la unitat del català! És aleshores que es publicà un Informe Jurídic, l'autor del qual és el jurista Enric Solà Palerm, que deia tot just el contrari que la Conselleria i que, en resum, era que malgrat que el procés administratiu no avance o no s'aclarisca, no per això el decret pot quedar en suspens i que els ensenyants i els centres poden i deuen dedicar-s'hi a l'ensenyament de la llengua, en compliment del mateix decret de la millor manera que sàpiguen. Aquest informe fou decisiu en molts casos de dubtes, i molt encoratjador per als mestres".⁴⁹²

Aquell estiu de 1980 la Conselleria va donar suport a iniciatives de caràcter escolar organitzades per un grupuscle violent com era el del Grup d'Acció Valencianista (GAV). L'1 de juliol la secció de pedagogia d'aquest grup va organitzar l'Escola Valenciana 1980, celebrada al Casal del Reino de Valencia d'Alacant simultàniament a la V Escola d'Estiu del País Valencià. Els cursos de l'escola, dedicats a diverses matèries, anaven adreçats als mestres d'EGB i eren optatius llevat dels específics de literatura i llengua valenciana.⁴⁹³ Al curs fins i tot va assistir el director general de Política Lingüística, Víctor Mansanet Boigues, en representació del conseller Peris Soler. El 10 de juliol *Las Provincias* donava notícia de les conclusions de l'escola.

⁴⁹¹ Pitarch es refereix a la interpel·lació del senador socialista Josep Bevià Pastor al ministre d'Educació Juan Antonio Ortega y Díaz-Ambrona el 24 de setembre en relació a la introducció del valencià en l'ensenyament. Vegeu Milagros Heredero, *Polémica en el Senado sobre la lengua valenciana*, *Las Provincias*, 25 de setembre de 1980, p. 7-8. Vegeu també, Manuel Broseta i Pont, *En defensa de la lengua valenciana (Respuesta a la interpelación de los senadores valencianos)*, *Las Provincias*, 28 de setembre de 1980, p. 4-6.

⁴⁹² Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*.

⁴⁹³ *Comienza el curso d'Escola Valenciana 1980*, Redacció, *Las Provincias*, 2 de juliol de 1980, p. 23.

Els cursetistes demanaven, entre altres, la supressió de les emissions de ràdio i televisió en llengua catalana; el reconeixement dels títols de valencià de la seua entitat; el reconeixement de les normes de l'Academia de Cultura Valenciana; la revisió dels textos dels llibres de Ciències Socials i llengua i literatura valenciana per tal de localitzar tots aquells que tractaren d'inculcar "(...) tota actitut que predispose a una unificació geogràfica o llingüística en la tendència a desenvolupar en els chiquets el concepte dels mal dits 'països catalans' (...)"; la creació d'una plaça de supervisor general especial, segregada de la inspecció educativa, per assegurar l'"autenticitat" dels continguts de les classes impartides de llengua, literatura i cultura valenciana; demanar a les Universitats la gestió de l'impartiment de les classes de valencià en les escoles de professorat segons les normes de l'Academia de Cultura Valenciana.⁴⁹⁴

Com es veurà un programa amb grans similituds si més no en el seu caràcter depurador, és el que s'aplicaria el 1995 a l'educació coincidint amb l'arribada del PP.

El GAV també va publicar algun material escolar com ara el llibre *Pobles i gents* del professor d'EGB, Antoni Fontelles, membre de Lo Rat Penat i que a finals dels noranta arribaria a ser cap de programes de TVV de la mà d'Unió Valenciana. Els textos eren editats per l'editorial PARAVAL S.A.

El clima polític durant aquell període era d'una gran tensió. Els canvis es produïen de forma lenta enmig de les resistències del sectors afins a l'antic règim mentre que el secessionisme reivindicava amb violència les seues posicions, sovint afirmant que defensava el poble valencià de les agressions del catalanisme. El 10 de juliol es concentraren a la porta de la Diputació de València un nodrit grup d'anticatalanistes en actitud violenta per a exigir la dimissió del president de la institució provincial, el socialista Manuel Girona, per "catalanista i traïdor" després que se sabera que durant el ple s'anaven a aprovar "varias obras en catalán" per a escolars segons n'informava *Las Provincias*. L'advocat Vicente Giner Boira,⁴⁹⁵ n'era un dels concentrats. El dia 11 es repetí la concentració i fins i tot hi hagué un intent d'agressió a Girona que es va saldar amb quatre detinguts. El diari *Las Provincias* dedicà la portada sencera a aquest succés. Si ens referim a aquest incident, entre les desenes que certament van tenir lloc durant

⁴⁹⁴ *Conclusiones de l'Escola Valenciana 1980*, Redacció, *Las Provincias*, 10 de juliol de 1980, p. 23.

⁴⁹⁵ Vicente Giner Boira (València, 1910-1997). Fou el lletrat de l'històric Tribunal de les Aigües de València. A final dels seixanta fundà la Internacional Association for Water Law, reconeguda com a entitat assessora de l'ONU. Influí en el líder del GAV, Juan García Sentandreu, i el seu decantament des de l'espanyolisme ultradretà cap al *blaverisme*.

aquella època, és perquè la directora del diari, María Consuelo Reyna, va culpabilitzar directament dels incidents a la V Escola d'Estiu en un article titulat *Recoger tempestades*. Després de lamentar i rebutjar l'atac, Reyna va argumentar que sense la voluntat d'editar llibres en català i sense política catalanitzadora del president de la Diputació no hi haurien hagut els aldarulls. “(...) Quizá lo más conveniente”, escrivia, “sería que el presidente Girona dejara de patrocinar actividades como las de l'Escola d'Estiu, por mencionar sólo una de las de las muchas que apoya y que son marcadamente catalanistas (...)”. Tot seguit transcrivía el programa de les activitats de l'escola. La periodista, a més, li retreia al dirigent socialista haver encapçalat un any abans junt amb el president del Consell, Josep Lluís Albinyana, una manifestació en què es van cridar eslògans a favor d'ETA i en què ella mateixa i el seu diari van resultar agredits pels manifestants, la qual cosa el deslegitimava per a fer cap crítica a la violència anticatalanista de la que havia estat víctima.⁴⁹⁶ Cal notar que durant molt temps *Las Provincias* relacionà directament o indirecta, el nacionalisme amb el terrorisme basc en un clar intent de criminalització.

Durant aquell mes de juliol també es publicaren diversos comunicats d'entitats secessionistes contra la inclusió, per part del Ministeri de Cultura, d'autors valencians en l'assignatura de literatura catalana del temari d'oposicions al cos de professors numeraris d'escoles de mestria industrial. És en aquest clima que es constituí l'1 d'agost la Comissió Mixta que havia d'aplicar el Decret de Bilingüisme durant el transcurs d'una solemne sessió al Saló Daurat de la Generalitat, que va presidir el nou president del Consell, el borrianenc Enrique Monsonís Domingo⁴⁹⁷ i el conseller José Peris Soler, i on només es va parlar en castellà.⁴⁹⁸ Formaven part de la comissió per part de l'administració Solange Castro, José Costa Ribas, José Antonio Iniesta, José Antonio Pérez Franco, José Hernández Belando i José Carlos Campo Lobit. També hi eren Amparo Cabanes Pecourt, Ricardo Roca Ortiz, Manuel Sanchis Guarner, José Faus

⁴⁹⁶ *Recoger tempestades*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 12 de juliol de 1980, p. 5.

⁴⁹⁷ El 22 de desembre de 1979 Josep Lluís Albinyana dimití en veure's isolat pel seu propi partit. L'eixida dels socialistes del Consell hauria d'haver suposat una convocatòria del Plenari dels Parlamentaris del País Valencià per tal d'escollir nous consellers i president, però no fou així i, Enrique Monsonís, s'autonomenà “president en funcions”, una figura no prevista pel règim preautonòmic. En aquesta situació anòmala el Consell tingué un període d'inexistència pública fins a la primavera de 1981, moment en què es va frenar el procés autonòmic valencià amb el rerefons de l'intent de colp d'Estat del tinent coronel Tejero.

⁴⁹⁸ Vegeu *Constituida la comisión mixta de enseñanza del valenciano*, Redacció. *Las Provincias*, 2 d'agost de 1980, p. 3.

Faus, José Boronat Gisbert i l'alacantí Vicente Ramos.⁴⁹⁹ Monsonís, nomenà president aquest darrer. La primera de les seues actuacions fou exigir la retirada del filòleg Sanchis Guarner de la comissió, l'únic dels membres amb capacitació acadèmica acreditada en matèria filològica. Ramos va qualificar d'absurda la presència de Sanchis, “(...) por cuanto él niega sistemáticamente e inflexiblemente la existencia de la lengua valenciana”.⁵⁰⁰ A final d'any, però, fou Ramos mateix qui resultà cessat de forma inesperada i a causa de la seua bel·ligerant posició contra el filòleg, profusament airejada per *Las Provincias*. En qualsevol cas, el seu cessament, no va suposar una renúncia del govern a mantenir la seua política lingüística emparada, a més, en un Decret que com hem dit reconeixia l'existència d'una llengua valenciana diferent de la catalana, que no obligava a tota la població escolar a aprendre el valencià i que possibilitava que amateurs de l'ensenyament procedents d'entitats secessionistes o fins i tot de grups violents com el GAV,⁵⁰¹ pogueren accedir a l'escola. En paraules de Josep Lluís Pitarch la política de la UCD consistia a “(...) fer inviable el redreçament cultural del país (...) introduir el *patoisament*, o la dialectalització més tronada com un mitjà perquè res no es puga prendre seriosament. En definitiva una llengua ben ensenyada és útil per a fer coses positives, com ara entendre que aquesta llengua està postergada dels mitjans de comunicació, de l'ensenyament en tots els seus aspectes, de la vida social... i més coses encara”.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Vicente Ramos Pérez (Guardamar, el Baix Segura, 1919-Alacant, 2011). Llicenciat en Filosofia i Lletres per Madrid i doctor per la Universitat València. Nomenat *adelantado de la hispanidad* pel general Franco. Fou director honorari vitalici de la biblioteca Gabriel Miró fins a la seua jubilació en la Caja de Ahorros del Mediterráneo el 1983. Membre de les acadèmies espanyoles de la Llengua i de la Història i cronista oficial de la província d'Alacant. El 1980 formà part de la directiva de la Asociación para la Defensa de los Intereses de Alicante i també a la Junta d'Unió Valenciana. El 1982 presidí aquesta darrera formació per la qual fou elegit diputat en les llistes de Coalición Popular. Abandonà UV el 1983 molest amb el que considerava un viratge d'aquest partit cap al nacionalisme i passà a integrar-se en el grup mixt del Congrés fins a 1986. Defensor del *suretisme*, de la desmembració del País Valencià mitjançant la integració de la província d'Alacant en Múrcia. Autor de *Pancatalanismo entre valencianos* (1978) Ed. Quiles, València i *De Albiñana a Monsonís. Agonía del pueblo valenciano* (1981) Ed. Novecientos, València.

⁵⁰⁰ Vegeu *Hasta que no se cumplan determinadas condiciones. Vicente Ramos se retira de la comisión mixta para la enseñanza del valenciano. Las Provincias*, 14 d'agost de 1980, p. 13. Vegeu també, Vicente Ramos, *La incompatibilidad del señor Sanchis Guarner en la comisión mixta, Las Provincias*, 11 de setembre de 1980, p. 5.

⁵⁰¹ Per a un relat complet del GAV vegeu Francesc Viadel (2009), *No mos fareu catalans. Història inacabada del blaverisme*. Universitat de València, València. Vegeu també *Som. Especial 25 anys*, octubre de 2002, València.

⁵⁰² Josep Lluís Pitarch (1980), *Un decret de bilingüisme i una ordre ministerial discriminatoris i lesius per al País Valencià, Butlletí Interior dels Seminaris de la DEC-Omnium Cultural*, juny-juliol, Barcelona.

De fet, el 17 de setembre de 1980⁵⁰³ la Comissió Mixta –amb l’única oposició de Sanchis Guarner–, va votar favorablement sobre la idoneïtat de l’ortografia de l’Acadèmia de Cultura Valenciana.⁵⁰⁴ Pocs dies després, el 24 de setembre, tindria lloc en el Senat una duríssima trifulga entre l’ucedista Manuel Broseta i els socialistes Josep Bevià i Alfons Cucó a compte del valencià. La discussió provocaria fins i tot dos dies després un pronunciament del Parlament de Catalunya a favor de la unitat lingüística.

El diumenge 28 de setembre *Las Provincias* va publicar un article de Broseta amb quasi dues pàgines d’extensió amb el títol *En defensa de la lengua valenciana (Respuestas a la interpelación de los senadores socialistas)*. Després d’una llarguíssima dissertació sobre el valencià, el senador, rebutjava la catalanitat de la cultura i la llengua dels valencians i considerava inadmissible que als escolars valencians se’ls ensenyara a través de llibres i exercicis escrits d’origen barceloní. Broseta recordava el poeta Salvador Espriu i la seua afirmació que les llengües havien de recollir-se del poble viu i no dels filòlegs. En la mateixa línia es va expressar aquell mateix dia María Consuelo Reyna en la seua columna, *Parlamento de filólogos*. Després de fer befa de la reacció catalana a la discussió del Senat, recordava als diputats que la llengua la creava el poble i no els filòlegs. Aquesta deslegitimació dels polítics a conveniència –si més no de forma aparent– dels filòlegs serà un altre dels arguments del secessionisme a l’hora de negar rotundament l’autoritat docent i científica dels mestres.

La segona meitat de maig del 82⁵⁰⁵ l’administració preautonòmica, per indicació de la Comissió, adoptava aquesta ortografia, allunyada dels criteris filològics de la Universitat i animada per l’advocat ultracatòlic Miquel Adlert Noguerol, com l’adequada per a impartir-se en les escoles.⁵⁰⁶

El curs 1981-82, recorda Pitarch, “(...) començà amb l’atemptat contra Joan Fuster, i el 9 d’Octubre, amb les agressions contra les autoritat socialistes durant la processó cívica. La nova consellera, Amparo Cabanes, recomana estudiar anglés abans que valencià, i

⁵⁰³ Vegeu *Por la comisión mixta de bilingüismo. Aprobadas las normas ortográficas postuladas por la Academia Valenciana*, Redacció, *Las Provincias*, 18 de setembre de 1980, València.

⁵⁰⁴ Vegeu Francesc Pérez Moragón, (1982), *L’Acadèmia de Cultura Valenciana. Història d’una aberració*. Tres i Quatre, València.

⁵⁰⁵ Vegeu *Oposición a la ortografía impuesta por la comisión mixta de bilingüismo de Valencia*, Manuel Muñoz, *El País*, 28 de maig de 1982, València.

⁵⁰⁶ Vegeu Miquel Adlert Noguerol (1977), *En defensa de la llengua valenciana. Perquè i com s’ha d’escriure la que es parla*, Del Senia al Segura, València.

pel que respecta a l'aplicació del decret assegura que no és possible “perquè encara no hi ha textos aprovats”.⁵⁰⁷ La sensibilitat d'Empar Cabanes Pecourt –una exalumna de l'historiador aragonèsista Antonio Ubieto– envers el valencià quedà palesa el 20 de novembre de 1981, quan durant una visita protocol·lària a Castelló en què l'acompanyaven els directors generals de Cultura, José Manuel Ricart Lumbrera, d'Enseñanzas Medias, Vicente Insa, i del secretari general tècnic de la Conselleria, Justo Almela, va assegurar que l'anglès era bastant més útil que el valencià. Durant la seua compareixença Cabanes va defensar també les Normes de l'Academia de Cultura Valenciana⁵⁰⁸ enfront de les Normes del 32.⁵⁰⁹ Les seues declaracions, recollides pel *Diario de Valencia*, van causar un enorme malestar⁵¹⁰ fins al punt que la consellera va haver d'emetre un comunicat en què acusava el diari de tergiversació. Amb tot i això, al comunicat, Cabanes va reconèixer que, davant la preocupació dels pares en relació als horaris i la utilitat de l'ensenyament, sí havia manifestat que “(...) ja sabem que l'aprenentatge de la Llengua Valenciana no era tan útil com saber anglès o matemàtiques però que era un dret i una necessitat per al poble valencià (...)”.⁵¹¹

L'1 de febrer de 1982 la consellera va convocar a través de la Comissió Mixta a una reunió diverses entitats culturals a més de les universitats de València i Alacant per tal de dilucidar en quina ortografia calia que s'escriviren els programes d'ensenyament de valencià destinats a les escoles. La relació d'entitats –només deu– resultava anòmala per tal com s'hi barrejaven les màximes institucions acadèmiques amb entitats de l'àmbit del secessionisme o bé sense cap rellevància acadèmica ni cultural. Així, doncs, junt a les universitats figurava també Lo Rat Penat, l'Academia de Cultura Valenciana, l'Institut d'Estudis Valencians, l'Instituto de Estudios Alicantinos, l'Associació Cultural i d'Investigació ‘El crit del Palleter’, Amunt el Cor, la Unió Valencianista de Borriana i la Societat Castellonenca de Cultura, que se'n va desentendre cordialment.

“(...) Los esfuerzos realizados en el presente siglo”, va escriure Cabanes, “por parte de los hombres de letras valencianos por encontrar una ortografía que de algún modo

⁵⁰⁷ Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*.

⁵⁰⁸ Vegeu Joan Ramón Borràs (1982), *Les Normes de l'Acadèmia. Anàlisi d'una aberració*. Tres i Quatre, València.

⁵⁰⁹ Vegeu Francesc Pérez Moragón, (1982), *Les Normes de Castelló*, Tres i Quatre, València.

⁵¹⁰ Amparo Cabanes, *Consellera de Educació, en Castelló. “Saber inglés es más importante que aprender el valenciano”*, Nadal Escrig, *Diario de Valencia*, 21 de novembre de 1981.

⁵¹¹ Vegeu Carles Recio (1982) *Tots contra ella. Historia de una Consellera Valenciana*. Ed. ENV-URV, València.

regularizara la producción escrita en Lengua Valenciana, cristalizó en dos proyectos: el primero de ellos en 1932, y que es el que se conoce como “Normas de Castellón”, y el segundo es el sistema ortográfico actualizado en 1979 por la Academia de Cultura Valenciana en su “Ortografía” (...).⁵¹²

Cabanes legitimava una ortografia no reconeguda pel món científic com era la de l'Academia de Cultura Valenciana i alhora posava al mateix nivell que Lo Rat Penat o l'Associació Cultural i d'Investigació El crit del Palleter a les universitats. Inicialment, el Departament de Lingüística de la Universitat de València, va declinar en data del 2 de març la invitació de Cabanes “(...) a tenor de unas recientes declaraciones de la Sra. Consellera de Educación, a un diario local, por las que de hecho queda minusvalorada la categoría institucional y la competencia científica de la Universidad de Valencia al ser parangonada ésta con otra entidades valencianas, este Departamento considera que es su deber no emitir ningún dictamen que en este sentido pueda ser utilizado para comprometer el prestigio científico de nuestra Universidad hasta que el Consell precise con claridad el alcance y el marco jurídico de la consulta, reconozca la indiscutible autoridad científica de la Universidad en este campo y haga saber la consideración institucional que habrá de recibir cualquier dictamen de la Universidad de Valencia (...)”.⁵¹³ La universitat, a més, manifestava la seua estranyesa pel fet que la Comissió Mixta es manifestara en qüestions de normativa gramatical, atés que havia decidit, formant-ne part encara Manuel Sanchis Guarnier, que la gramàtica no era competència d'aquesta.

Els 6 d'abril de 1982 algunes de les entitats consultades, fins i tot la Universitat de València representada per Manuel Diago, es reuniren per decidir sobre les normes ortogràfiques que s'ensenyarien a les escoles. Diago abandonà quasi immediatament la reunió, per entendre que no semblava que la intenció dels reunits fóra “(...) respetar la autoridad de la Universidad de Valencia y no debiendo él intervenir en la discusión técnica de lo que va a terminar en la adopción de una normativa ortográfica, debe retirarse y se retira de la reunión (...)”.⁵¹⁴

Els reunits finalment van acordar, entre altres i a més de “la supresión de todos los acentos excepto de los diacríticos, dando libertad para hacer uso de los que convengan siempre que lo exija la claridad de la frase y el contexto”, adoptar les normes

⁵¹² Citat d'una còpia del document original.

⁵¹³ Citat d'una còpia del document original.

⁵¹⁴ Citat d'una còpia del document original.

ortogràfiques de l'Academia de Cultura Valenciana. Manifestaven així mateix, “su más absoluta solidaridad con el pueblo valenciano, que siempre la ha considerado como incuestionable suya, dándole su nombre, y así la ha llamado, la llama y la seguirá llamando Lengua Valenciana. Esta consciencia de nuestro pueblo está acorde con la realidad histórica, tanto con nuestros clásicos, com a niveles oficiales como en el caso de las actas de la Cancillería del Compromiso de Caspe, redactadas ‘in lingua valentina’, además de en castellano y en catalán (...)”⁵¹⁵

A l'empara d'aquest acord el 19 de juliol la Conselleria va posar en peu d'igualtat els títols de valencià expedits pel GAV i Lo Rat Penat amb els de la Universitat, malgrat l'oposició frontal no només de la màxima institució acadèmica sinó també de tot el món de la cultura.

Aquest no era el primer menyspreu que en feia l'administració ucedista a la Universitat. Igual de controvertida havia estat la distracció o “pèrdua” el 1980 per part del Consell de 5.700.000 de pessetes que, procedents de Madrid, havien de destinar-se a l'ICE, l'única entitat acadèmica amb capacitat per a l'expedició de títols de valencià. El senador Cucó arribà a interpel·lar el Govern i la Conselleria es veié obligada a respondre que els diners estaven dipositats en el Banc d'Espanya i que ni l'ICE ni la Universitat en podien decidir res sobre aquests.

La situació política era realment complexa. A la realitat de la violència descontrolada en el carrer protagonitzada per l'anticatalanisme, calia afegir encara els entrebancs al procés d'aprovació de l'Estatut d'autonomia. Cal recordar, a més, que des del 15 de setembre de 1981 i fins a l'1 de juliol de 1982, el país va estar governat per un Consell d'unitat presidit per Monsonís i format per 6 conselleres d'UCD, 5 del PSPV-PSOE i 1 del PCPV. Durant aquest període –com hem vist– la Conselleria d'Educació va estar dirigida per Amparo Cabanes, defensora convençuda de les tesis anticatalanistes, mentre que la de Cultura depenia d'un socialista, Ciprià Císcar i Casabán. Aquesta bicefàlia va ser motiu també d'un enorme desordre pel que feia als criteris de l'exigua política lingüística d'aquell moment. Un problema que es tornaria a reeditar quan el 1995 el PP va necessitar formar govern amb Unió Valenciana (UV) per a governar la Generalitat.

⁵¹⁵ Citat d'una còpia del document original.

Just a punt d'acabar la legislatura, Josep Lluís Pitarch assenyala que els esforços de la Coordinadora d'Ensenyants es van centrar a evitar la contractació de 200 professors de valencià als quals se'ls havia aplicat un barem polític més que no pas acadèmic: “(...) a l'hora de la veritat no n'hi havia tants i havien de contractar-ne dels qui no volien per catalanistes. Aleshores els esforços de la Coordinadora es dirigiren a evitar que es consumara aquella barbaritat, ara, a més, amb la col·laboració del partit socialista que, finalment, s'havia afegit”.⁵¹⁶

⁵¹⁶ Entrevista a Josep Lluís Pitarch (2013), *ibidem*. Vegeu també en relació al I Pla experimental, Josep Lluís Pitarch (1983), *Cinc anys de lluita per la llengua*, Saó, número 64, p. 10-13, València; Josep Lluís Pitarch (1979) *I Pla Experimental per a l'ensenyament del valencià: una visió crítica*, *L'Espill*, núm. 3, p. 115-122.

7- L'ARRIBADA DELS SOCIALISTES A LA GENERALITAT. LA LLEI D'ÚS I ENSENYAMENT DEL VALENCIÀ (LUEV).

L'1 de juliol de 1982 va entrar en vigor l'Estatut d'Autonomia aprovat el 29 d'abril pel Congrés i, finalment pel Senat 15 de maig, sense discussió i sense possibilitat tampoc de modificacions, després d'un procés complexíssim carregat de problemes i tensions polítiques.⁵¹⁷ Des de la seua aprovació i fins a les primeres eleccions del 8 de maig de 1983 el país va tenir dos governs de transició. El primer, des de l'1 de juliol de 1982 fins al 27 de novembre de 1982 presidit per Monsonís. Després de la victòria del PSOE en les legislatives del 28 d'octubre, la UCD va deixar caure Monsonís i va facilitar la investidura el 28 de novembre de Joan Lerma al front d'un nou Consell format per 13 membres, 6 socialistes, 5 de la UCD i 1 del PCPV. Aquest govern, durà fins al 28 de juny de 1983. En l'entremig hi hagueren les eleccions del 8 de maig, que amb el 51,6 %, van donar la majoria als socialistes i van convertir Joan Lerma en el primer president valencià electe.⁵¹⁸

Val a dir que el socialisme valencià tenia unes peculiaritats pròpies que expliquen també el seu posicionament en relació a les qüestions identitàries del país i, en conseqüència, en relació a la llengua i l'escola. Tot i que certament, i tal i com ha apuntat Anselm Bodoque, la unificació socialista al País Valencià fou més un procés d'integració en el PSOE que una unificació real i que els diferents grups socialistes valencians que es van incorporar al PSOE després de les eleccions de 1977 ho van fer en condicions de debilitat, a causa dels seus respectius resultats electorals, ocupant una posició secundària al nou PSPV-PSOE, no és menys cert que una bona part de la *intelligentsia* valencianista va nodrir els equips del conseller Císcar, el qual, tot just després de les eleccions del 83, va posar-se al capdavant de les conselleries de Cultura i Educació.⁵¹⁹

⁵¹⁷ Vegeu Benito Sanz Díaz i Josep Maria Felip i Sardà (2006), 1962-1982. *La construcció política de la Comunitat Valenciana*, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València.

⁵¹⁸ Per una anàlisi dels resultats dels socialistes al País Valencià, vegeu Rosario García Mahamut i Artemi Rallo Lombarte (1996), *Estudio y análisis de los resultados electorales obtenidos por el PSPV-PSOE*, Anuario de Derecho Parlamentario, número 2, Corts Valencianes, València.

⁵¹⁹ Anselm Bodoque (2000), *Partits i conformació d'elits polítiques autonòmiques. Transició política i partits polítics al País Valencià. Working Papers*, Núm. 183, Institut de Ciències Polítiques i Socials de Barcelona.

Altrament, el valencianisme, o si més no el rebuig a l'anticatalanisme o a l'espanyolisme tradicional, esdevingué un lloc comú de les esquerres. Els socialistes, amb tots els matisos que es vullguen, feren seua, doncs, la defensa del valencià com una de les senyes d'identitat d'un autonomisme –que no pas d'un nacionalisme– redescobert.

El nou partit, la nova administració, hi comptava també amb dirigents que com Alfons Cucó o Vicent Soler, només per citar-ne dos dels més destacats, provenien d'aquell valencianisme de tall esquerrà, universitari, nascut a l'aixopluc de les idees de Joan Fuster.

L'arribada dels socialistes al primer govern provisional ja va suposar un gir en la política lingüística aplicada fins aleshores pels ucedistes. Lerma, només ser nomenat, va recórrer a *El País* per avançar quines anaven a ser les línies bàsiques del nou govern en diverses matèries, entre elles la de la política lingüística: “(...) Finalmente, está el problema de la enseñanza de la lengua autóctona, paralizada por los enfrentamientos entre los partidos de la derecha por una parte, que desean introducir una ortografía diferente de la catalana tradicional, y la izquierda y los enseñantes, de otra, defensores de la unidad lingüística. Por primera vez, los socialistas tienen la cartera de Educación en el Consell. ‘Las discusiones de los últimos años’, afirma el presidente, ‘han impedido la puesta en marcha de la enseñanza del valenciano, a pesar de que hay, incluso, horarios previstos para ello. Nosotros vamos a poner en marcha el decreto de bilingüismo, ya que hay presupuestos del Estado para ello, y, consiguientemente, intentaremos impulsar la enseñanza del valenciano, sin obligar, por supuesto, a nadie a que lo aprenda’. ‘En relación con ello, hay que decir también que se ha politizado excesivamente la discusión sobre la lengua. Hay que desdramatizar y despolitizar. Es algo que debe resolverse sobre bases y criterios científicos, y vamos a poner los medios para que sea así sin entrar en el tema político’. (...) Junto a la circunstancia de que es la primera vez que los socialistas tienen la consejería de Educación, se da la realización de una vieja aspiración de éstos, que nunca había sido posible hasta ahora: unirla con la cartera de Cultura. Cipriá Ciscar, consejero de Cultura en el Consell preautonómico, es quien ahora detenta ambas competencias. Aunque Lerma se muestra especialmente reservado sobre este tema, se prevé que mañana, en el primer pleno que celebrará el Gobierno de la Generalitat, Ciscar presente un decreto que supondrá el primer paso para la actuación en materia de enseñanza de acuerdo con los ‘criterios científicos’ que

enuncia Lerma. Los sindicatos de enseñantes del País Valenciano, que se han manifestado sistemáticamente en contra de la política de secesionismo lingüístico puesta en práctica por la anterior consejera de Educación, Amparo Cabanes, del grupo de UCD, mantienen una actitud de moderado optimismo a la espera de las primeras disposiciones de la Generalitat en este campo”.⁵²⁰

Lerma advertia d'entrada, sotmés a les pressions del carrer i amb poca convicció valencianista, que la no obligatorietat del valencià, justament un dels cavalls de batalla de la dreta i dels sectors de l'ensenyament privat,⁵²¹ seria constitutiva de la nova política lingüística. En aquest sentit el socialisme valencià no donava per a més encara que vist en la perspectiva del temps, i coneixent els actors, ara ens podria semblar tota una gosadia política el simple fet que un partit com el PSOE impulsara una llei de l'ensenyament en valencià. Com vullga que siga, el que era evident és que el nou govern no podia admetre de cap manera la política lingüística de l'anticatalanisme.

El 3 de desembre, tan sols un dia després de la publicació al diari de les declaracions de Lerma, la Generalitat promulgava un decret pel qual s'excloïa de l'ensenyament aquells professors amb títols del GAV o de Lo Rat Penat que uns mesos endarrere havia facultat la consellera Cabanes. Així mateix, es creava una comissió formada per tècnics universitaris de distints nivells educatius amb la funció principal de vetllar per l'ensenyament en valencià.⁵²²

El nou decret ja va permetre l'entrada del valencià a nombroses escoles del país. Es contractaren 230 professors, més 14 del Pla Experimental que havia estat derogat per la UCD. Els recent nomenats coordinadors de valencià, 28 concretament, van iniciar també campanyes de sensibilització i dinamització als centres escolars i durant el curs es van intensificar els cursos de l'ICE de Lingüística Valenciana i la seua didàctica per tal de reciclar el professorat. Es tractava d'una acció del tot necessària si es volia avançar en aquest àmbit. Segons dades de l'ICE fins aquell moment només s'havien pogut reciclar 2.821 professors de tots els nivells, una xifra del tot insuficient per a

⁵²⁰ *La Generalitat valenciana dará prioridad a la economía y a la enseñanza de la lengua autóctona, afirma Joan Lerma*, Manuel Muñoz, *El País*, 2 de desembre de 1982, en línia.

⁵²¹ El mateix dia que d'aprovació de la LUEV, el 18 de novembre de 1983, la Federació Provincial de Padres de Alumnos de Centros Privados asseguraven tenir una enquesta feta a 70.000 persones en què es rebutjava l'obligatorietat del valencià. La xifra d'enquestats ens sembla del tot inversemblant. El diari *Levante* se'n féu ressò dins d'una notícia més ampla, *Las Cortes aprobaron ayer la obligatoriedad del valenciano*, *Levante*, p. 4.

⁵²² 1982/900232 *Decreto de 3 de diciembre de 1982, por el que se regula la incorporación del valenciano al sistema de enseñanza de Preescolar, Bachillerato y Formación Profesional*.

arribar a desplegar el valencià en les escoles de tot el territori. En tres anys, però, aquestes xifres s'arribarien a superar de llarg.⁵²³

Aquell mateix estiu el Govern es va posar a treballar en el bastiment d'una estructura legal que al remat va permetre la promulgació de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV), segons Lluís Aguiló, estrictament la primera decisió política aprovada per les Corts Valencianes a iniciativa del Govern.⁵²⁴

Des de novembre de 1982 fins octubre de 1983 es van anar creant també diferents serveis administratius per a dirigir tot el procés. Entre d'altres, el del Departament de Valencià, en què participen com a assessors Honorat Ros, Josep Palomero, Avel·lí Flors, Anna Marí, Vicent Costa, Rafael Lluís Ninyoles i Dolors Torres.⁵²⁵

Les principals actuacions d'aquests serveis es van centrar en el disseny del model de normalització pel que fa a aspectes relacionats amb el procés d'implantació del valencià en l'ensenyament o a la preparació de l'avantprojecte de la LUEV.

Seguint aquesta mateixa línia d'actuació, el 10 d'octubre de 1983, es va crear el Gabinet d'Ús i Ensenyament amb competències en relació a la utilització normal i oficial del valencià, així com del seu ensenyament. El Gabinet, dirigit per Guillem Badenes i Franch, quedà dividit en dues unitats. La de Programa d'Ús, al capdavant de la qual estava el sociolingüista Rafael Lluís Ninyoles, i la de Programa d'Ensenyament del Valencià, dirigida per Honorat Ros.⁵²⁷ A més, hi havia també una mena de secció

⁵²³ Per a les dades de tota l'evolució del reciclatge del professorat així com de la generalització de l'ensenyament del valencià durant els primers cursos, vegeu *Balanç i perspectives de la promoció del valencià. 1983-1993, Generalitat Valenciana, 1995*, p. 81-83.

⁵²⁴ Per seguir tot el recorregut legislatiu de la llei, Lluís Aguiló (2005) *Balanç del desplegament de la Llei i Ús d'Ensenyament del Valencià*, dins *Vint anys de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià*, Bromera, Alzira, València.

⁵²⁵ S'hi integren també Manolo Mechó, Eloi Miralles, Vicent Fausto, Joan Andreu, Manolo Miró, Dionís López, com a assessors de valencià de Castelló. Tudi Torró, Diumenge Boronat, Vicent Brotons, Antoni Roderic, Josep Escolano, Susanna Torregrosa, Josep Vañó, com a assessors de valencià d'Alacant. Evarist Fillol, Joan Vila, Carles Arnal, Miquel Francés, Octavi Monsonís, Pere Calp, Salvador Ortiz, Empar Arenas, Fina Mesquida, Milagros Salort, Salvador Cunyat, Francesc Martí, Ismael Pons, Remei Oriola, Carles Manclús, com a assessors de valencià de València. Entrevista a Honorat Ros, 29 de novembre de 2012.

⁵²⁷ Honorat Ros (Vinalesa, 1940), Mestre vinculat al moviment del valencianisme, va jugar un paper important en el disseny de la política lingüística durant els governs socialistes. Titulat com a mestre el 1974 va participar en l'elaboració de materials didàctics impulsada des de l'ICE entre 1976 i 1977. Coautor amb Alfons Llorens del primer manual per a l'obtenció del grau mitjà de coneixements de valencià, *Pany i clau* (1977) i del text per a l'ensenyament mitjà, *Pams i Jovades* (1981). Participà en el I Pla Experimental d'Ensenyament del Valencià. Impulsor durant els anys setanta de la creació del STEPV. Coordinador per a l'ensenyament del valencià, entre 1983 i 1985. Cap del Gabinet d'Ús del Valencià, entre 1987 i 1991. Cap de l'Àrea de Coordinació Lingüística de la Direcció General de Política Lingüística, entre 1991 i 1992. Cap del Servei d'Ús Oficial i Acreditació de Coneixements del Valencià,

encarregada de l'assessorament lingüístic.⁵²⁸ Al Gabinet s'hi anaren incorporant progressivament també Miquel Francesc Balança, Vicent Moreno, Rafael Xambó, Aigües Vives i Rafael Gutiérrez.

La dreta reaccionà amb especial virulència davant la implantació de l'ensenyament en valencià. Alguns mestres foren les primeres víctimes d'aquesta estratègia, com fou el cas d'Antoni Defez, docent del col·legi públic 9 d'octubre de Tavernes Blanques. El mestre fou acusat per Vicente Ramos en una polèmica emissió del programa *La Clave*⁵²⁹ de l'11 de novembre dedicat als valencians, d'haver agredit suposadament una alumna de Tavernes Blanques per no saber pronunciar bé la paraula en català, *gegant*.⁵³⁰ La falsa acusació, com va acabar demostrant-se, fou airejada també per *Las Provincias* i contestada als jutjats pels sindicats d'ensenyants així com per ACPV. La intenció política d'UV no era cap altra que la d'aprofitar qualsevol incident per insignificant que fóra per tal d'escalfar el carrer i crear un clima contrari al valencià a l'escola. Clima que s'acompanyava d'una dramatització del conflicte i d'una retòrica tremendista en què se solien emprar de forma gratuïta i inopinada termes tan extremats com el de genocidi cultural del poble valencià.

El novembre d'aquell any la formació liderada per Vicente González Lizondo edità l'opuscle bilingüe *Manual Escolar Valencianista*, davant "(...) la invasión catalanista que están sufriendo las escuelas del Reino de Valencia y, sobre todo, ante el terrorismo cultural que viene persiguiendo a nuestros hijos y que poco a poco trata de que pierdan su identidad propia de valencianos (...)".⁵³¹

El Manual *destapava* els mots catalans ensenyats a les escoles i recomanava que es protestara als directors i associacions de pares de les escoles públiques i que en el cas de les privades li recordaren al director el precepte de la llibertat d'ensenyament i l'ideari

entre 1992 i 1997. Membre de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) des de la seua creació el 2001.

⁵²⁸ Per conèixer tota l'estructura administrativa encarregada de l'aplicació de la política lingüística dels governs socialistes vegeu *Balanç i perspectives de la promoció del valencià. 1983-1993*, Generalitat Valenciana, 1995, p. 30-34.

⁵²⁹ *Más de 400 llamadas bloquearon "La Clave"*, M.A.Villena, *Noticias*, 12 de novembre de 1983, p. 3.

⁵³⁰ *UV se querellará contra un profesor de valenciano de Tavernes*, Redacció, *Las Provincias*, p. 4; *El maestro de Tavernes anuncia que presentará una querrela contra UV. "Yo no pego a nadie", dice el profesor valenciano denunciado*, J. Esteve, *Noticias*, 15 de novembre de 1983, p. 5; *A la niña de Tavernes no le pegaron. "La meua filla diu "chagant" i el mestre vol que diga "gegant"*, Redacció, *Noticias*, 18 de novembre de 1983.

⁵³¹ *Manual escolar valencianista* (1983). Unió Valenciana, València.

del centre. El mateix partit s'oferia per a fer-se receptor de qualsevol denúncia. Entre d'altres, el manual recordava també que “el padre es guardián de la educación que recibe su hijo y sólo a él concierne la elección de la misma”;⁵³² que s'obviaren els títols dels mestres i es reconeguera només aquells que ensenyaven *Lengua Valenciana*; que combateren l'escola i no es resignaren que els fills aprengueren català perquè “(...) lo que se aprende en la escuela no se olvida jamás”;⁵³³ que no acceptaren “el modismo, “¿Qué más da que se llame valenciano o catalán?” Recuerda la teoría nazi: ‘Hablamos lo mismo, luego somos lo mismo’”. Tot plegat, l'abast de la normalització era molt llarg, “(...) Tras la Lengua ‘Normalitzada’, vendría la absorción por Cataluña del Reino de Valencia. Se persigue nuestro potencial económico. Lo lingüístico sólo es una ‘tapadera’”.⁵³⁴

Un dels capítols, titulat Medidas a tomar, obria amb una vinyeta en què es podia veure com dos xiquets colpejaven el cap d'un suposat professor de valencià. El dibuix va aixecar les protestes dels sindicats de l'ensenyament atesa la seua clara connotació violenta.

El sector de l'ensenyament privat es mobilitzà també. El dia abans mateix de la discussió de la LUEV es va reunir al cinema Calderón d'Alacant l'assemblea de la Federación de Asociaciones de Padres de Alumnos de Centros Privados, encapçalats per Àngel Aguado i el marista José María Rius, de la Asociación Provincial de Centros de Enseñanza. Aquests organitzacions havien estat les impulsores també d'una enquesta entre els 150 centres privats de les comarques del sud en què s'insinuaven costos addicionals de matrícula vinculats a ensenyament en valencià i un atac a la identitat del poble alacantí des del centralisme valencià.⁵³⁵

Durant l'assemblea Aguado va assegurar que, en efecte, la nova normativa posava en perill la identitat alacantina i va afirmar en relació al valencià que “(...) una lengua que se ha perdido desde hace trescientos años sólo puede considerarse como algo histórico, un monumento”.⁵³⁶

⁵³² *Manual escolar valencianista* (1983), *ibidem*, p. 14.

⁵³³ *Manual escolar valencianista* (1983), *ibidem*, p. 14.

⁵³⁴ *Manual escolar valencianista* (1983), *ibidem*, p. 15.

⁵³⁵ *Tras los primeros resultados de una encuesta. Los padres de la enseñanza privada se oponen a la ley de uso del valenciano*. María Rosa Mirasierras, *Información*, 13 de novembre de 1983, p. 8.

⁵³⁶ *Padres y enseñantes se opusieron ayer a la ley*, María Rosa Mirasierras, *Información*, 16 de novembre de 1983, p. 9.

En aquest context els dies 17 i 18 de novembre de 1983 les Corts Valencianes van discutir la LUEV reunides al saló de Plens de la Diputació d'Alacant, i van aprovar-la amb el vot favorable dels partits d'esquerra, PSPV-PSOE i PCPV, i l'abstenció d'Alianza Popular (AP).⁵³⁷ Arribar fins ací no havia estat fàcil i no tan sols per l'oposició frontal de la dreta, sinó també pels recels dels comunistes, que durant les negociacions s'havien mostrat també molt crítics, adoptant fins i tot posicions molt properes a les d'AP. Així, doncs, es mostraren partidaris de la voluntarietat d'aprendre valencià respectant sempre la voluntat expressa dels pares. Demanaren també la reestructuració total de les zones de predomini lingüístic sobre la base sociolingüística i no només sobre la base històrica, això és, tenint en compte els fluxos migratoris, un plantejament que a la pràctica potser hauria equivalgut a incloure en la zona de predomini castellà València o Alacant. Inicialment tampoc van ser partidaris de posar terminis als funcionaris per tal que aprengueren valencià.⁵³⁸

Una lectura atenta del contingut de les intervencions dels diputats dels diferents partits durant aquelles dues sessions dona idea de l'enorme divisió en termes d'identitat del país. Desacords profunds, sovint insalvables, i al capdavant simptomàtics del conflicte lingüístic valencià, de la fractura social i política. Una fractura que es tornaria a posar en relleu a les Corts el 28 de novembre de 1984⁵³⁹ durant la sessió en què es va aprovar la coneguda com a 'Llei de Símbols', on el bloc polític de dretes, sense massa resistències, va imposar i legitimar institucionalment i històrica el seu univers simbòlic.⁵⁴⁰

La LUEV no va conformar els sectors compromesos amb la recuperació del valencià i va mantenir en peu de guerra els sectors del secessionisme lingüístic, estimulats políticament tant per una força que començava a ser emergent, Unió Valenciana, com per AP, on s'aglutinava la dreta espanyolista i tradicional. Des del valencianisme la nova normativa era rebuda amb un sentiment dividit entre la resignació, l'esperança i la

⁵³⁷ Vegeu *Diari de Sessions* de les Corts del 17 i 18 de novembre de 1983 en annex documental.

⁵³⁸ Sobre el posicionament d'AP i del PCPV, Ansel Bodoque (2001), *Polítiques lingüístiques i fractures sociopolítiques al voltant de la identitat lingüística. Aproximació a la dimensió contemporània del conflicte lingüístic valencià*, dins *Revista de Llengua i Dret*, número 36, Barcelona, p. 177.

⁵³⁹ Vegeu *Diari de Sessions* de les Corts del 28 de novembre de 1984 en annex documental.

⁵⁴⁰ Vegeu Francesc Viadel (2011), *L'apropiació de la identitat. Partits polítics, societat civil, identitat*, dins dossier *Cap a on va la societat valenciana?*, *L'Espill*, núm. 39, Universitat de València, València.

frustració. Comptat i debatut, en molts sentits la LUEV, tal i com ha assegurat Toni Mollà, no va passar de ser “una simple despenalització d’usos lingüístics”.⁵⁴¹

El 26 de novembre la formació regionalista protagonitzà una manifestació a què s’afegí AP contra la llei, però, també contra la LODE. Des de *Las Provincias*, María Consuelo Reyna defensava la llibertat dels pares d’escollir centre i apuntava directament al professorat: “(...) Ya pueden decir que las normas de la Conselleria son estas o aquellas, mientras no haya un control estricto al proselitismo catalanista que, por parte de un sector de profesores se hace en los colegios, seguiremos teniendo el problema y a los niños se les enseñará catalán”.⁵⁴²

La manifestació fou saludada pel diari de Reyna, que parlà de centenars de milers de manifestants i d’èxit malgrat les amenaces de bomba de Terra Lliure, les quals resultaren ser falses com el mateix diari reconeixia en pàgines interiors.⁵⁴³

Val a dir que la capçalera estigué especialment atenta a les primeres passes de la implantació de la LUEV, i no sols pel que feia a les actituds dels mestres sinó també en relació als materials curriculars i llibres de text com *Llebeig*, durament criticats.⁵⁴⁴

Serà un altre dels temes recurrents del diari i de l’anticatalanisme, juntament amb l’encalçament del professorat i dels directors de centres, i això fins a l’arribada del PP al poder a la segona meitat dels noranta.

Al desembre naixia també la Coordinadora de Pares de l’Ensenyança en València, amb la intenció de promoure entre els pares la petició de mestres amb titulacions del GAV o de Lo Rat Penat així com l’abstencionisme de l’alumnat a les classes de valencià.⁵⁴⁵ Alhora des de València 2000, liderada per l’empresari Francisco Domingo Ibáñez, s’intentava impulsar el que van anomenar “les escoles paral·leles”, a fi de resistir-s’hi a

⁵⁴¹ Toni Mollà (2007) *Quina política lingüística?*, Bromera, Alzira.

⁵⁴² *Manifestación*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 26 de novembre de 1983, p. 5.

⁵⁴³ *El pueblo se volcó en la defensa del idioma valenciano*, Redacció, *Las Provincias*, 27 de novembre de 1983, Portada.

⁵⁴⁴ *Y con textos del Omnium*, Redacció, *Las Provincias*, 17 de desembre de 1983, p. 23.

⁵⁴⁵ *Nace la Coordinadora de Pares per l’Ensenyança del Valencià*, Concha Raga, *Las Provincias*, 2 de desembre de 1983, p. 20.

la implantació de l'ensenyament i de “realitzar un complet aprenentatge del nostre idioma basat en criteris de valencianitat lingüística (...)”.⁵⁴⁶

El 16 de desembre, poques setmanes després de l'aprovació de la LUEV, Domingo com a representant de Taula Nova de Valencia 2000, acompanyat del president de Lo Rat Penat, Joan Gil Barberà, presentava aquest projecte d'escoles paraleles i demanava ajut econòmic per a la creació d'un fons de resistència. La proposta no era massa clara i fins i tot podem interpretar que en el fons es limitava a una simple reivindicació dels cursos de llengua que ja venia fent Lo Rat Penat.⁵⁴⁷

Els recels també arribaven des dels territoris castellanoparlants, com demostra una notícia publicada per *Información* l'octubre de 1983 en què la majoria de directors i docents de col·legis públics d'Elda consultats pel diari manifestaven la seua oposició a l'obligatorietat del valencià en cap sentit. Segons la directora de l'escola Virgen de la Salud, Rosario González Gordillo, la llei que estava a punt d'aprovar-se era absurda com era absurd voler que algú aprenguera un nou idioma: “(...) Estamos en España y con el castellano nos entendemos todos (...)”.⁵⁴⁸

La LUEV tampoc no va satisfer, com hem dit, els sectors compromesos amb la normalització lingüística. La revista *Saó* li va dedicar el número de desembre de 1983. L'editorial de la publicació cristiana d'orientació progressista n'és un bon exemple de l'ambient que es respirava entre els sectors del valencianisme: “(...) el que després de tres-cents anys, el valencià torne a l'escola és un fet d'indubtable transcendència històrica, com tothom s'ha afanyat a qualificar i no serem nosaltres els qui rebaixem aqueixa qualificació, encara que ens haguera agradat més que la llei no fóra tan aigualida i vaga en alguns dels seus articles. (...) tot i que donat l'actual empobriment lingüístic i autonòmic del País sembla que no era factible una altra llei substancialment distinta d'aquesta, pensem que no s'hauria d'haver mirat tant cap a la consecució del consens dels grups parlamentaris –que en definitiva no s'ha produït– com a les opinions dels tècnics (filòlegs i lingüistes) i haver tallat així de soca, legalment i jurídica, la utilització per part de la dreta del tema de la llengua com a instrument de lluita política.

⁵⁴⁶ *Escoles valencianes paraleles*, Col·lectiu 2000, *Levante*, 29 d'octubre de 1983, p. 18.

⁵⁴⁷ *Se crean las escuelas paralelas de valenciano*. “Estamos en un momento apasionante de recuperación”, Concha Raga, *Las Provincias*, 12 de desembre de 1983, p. 16.

⁵⁴⁸ *Excepcionismo y desinterés en la mayoría de los colegios. Sólo el “Pintor Sorolla” enseña en valenciano*, Luz Ballesteros, *Información*, 22 d'octubre de 1983, p. 19.

Ens referim, per exemple, a l'ocultació que s'ha fet del nom científic de l'idioma i de la seua unitat, a no tenir previst l'organisme oficial consultiu en matèria lingüística, a haver deixat fora de l'ús àrees bàsiques de la vida cívica, com ara el treball i les relacions comercials i econòmiques, sobre les quals la llei també hauria d'incidir si realment es pretén que la utilització de la llengua siga un fet normal. Tanmateix, tornem a dir-ho, no és hora de lamentacions, sinó d'esperança. (...)”.⁵⁴⁹

En el mateix número el sociolingüista Vicent Pitarch desplegava en un llarg article les seues principals crítiques i temors davant de la nova llei, unes crítiques cal dir que compartides en aquell moment per no pocs lingüistes i especialistes de l'àmbit de l'educació. “D'entrada”, afirmava el castellonenc, “s'ha de deixar ben explícit que la LUEV no és una llei de normalització lingüística del País Valencià, sinó una normativa legal que garanteix certs usos del català en àmbits que ella anomena ‘oficial’ i ‘normal’, i en l'ensenyament”.⁵⁵⁰ El fet que el mot *ensenyament* figurara en la mateixa llei resultava desorientador per tal com “(...) contra allò que caldria esperar-ne, la parcel·la educativa tan sols ocupa un espai subaltern a la LUEV i perquè el paper assignat a la llengua catalana en l'educació és purament residual”.⁵⁵¹ Un fet que, segons l'autor de l'article, no es contradeia amb la constatació que la nova normativa també recollia una sèrie de deures i drets del català en l'escola que caldria, en qualsevol cas, defensar i fer-los valer amb la màxima contundència, comproment tots els sectors socials per tal que exigiren el compliment de la normativa arreu.

Com siga, per a Pitarch l'articulat de la llei era massa ambigu, confús, deficitari. Més encara si es tenia en compte que aquesta havia estat, “sistemàticament afusellada” de la Llei de Normalització Lingüística de Catalunya (LNLC), només que obviant aquells punts o aspectes incòmodes políticament. Així doncs, la LUEV refusava de la llei catalana, de manera expressa, tot un seguit de punts referits a drets i deures com, per exemple, que el català és la llengua pròpia de l'ensenyament en tots els nivells educatius o que el desconeixement del català impedeix, tret d'algunes excepcions, l'expedició d'un certificat d'EGB. Unes renúncies que escamotejaven qualsevol possibilitat,

⁵⁴⁹ *La Llei d'Alacant*, dins *Política Lingüística (La Llei d'Alacant)*, Saó, núm.64, desembre de 1983, p. 3.

⁵⁵⁰ Vicent Pitarch (1983), *La llengua catalana a l'ensenyament, en la 'Llei d'ús i ensenyament del valencià'. Del no-res a la misèria*, dins *Política Lingüística (La Llei d'Alacant)*, Saó, núm. 64, desembre de 1983, p. 16.

⁵⁵¹ Vicent Pitarch (1983), *ibidem*, p. 16.

afirmava Pitarch, “no ja de normalització lingüística, sinó de tractament acceptable del català com a assignatura”. Altrament, la norma valenciana tan sols admetia que el català fóra llengua vehicular educativa “en la mesura de les possibilitats organitzatives dels centres”,⁵⁵² una previsió al parer de l’articulista que per si mateixa no garantia l’existència ni tan sols d’una sola escola amb el català com a llengua vehicular. “En rigor”, apuntava, “la LUEV només preveu una certa regulació del ‘valencià’ com a assignatura, val a dir-ho, plantejada en condicions fins i tot desfavorables respecte a l’anglès, francès, llatí o grec, per exemple, donat que s’hi troba supeditada a nombroses exempcions sobretot en les comarques castellanoparlants”.⁵⁵³

Per a Pitarch la llei també havia tractat de forma banal els àmbits de l’ensenyament i dels mitjans de comunicació amb “alguna intencionalitat decidida”. “(...) hi endevine una clara decisió d’anul·lar l’operativitat de la llei precisament en aquells àmbits (...) on podíem esperar que la presència del català fóra més incisiva sobre el conjunt de la societat, donat que, per fortuna, comptem amb un respectable percentatge de professionals de l’educació i de la comunicació de masses sensibilitzats per la normalització lingüística. Vull dir que sense cap especial impuls per part d’institucions, el català a l’escola, a la premsa, a la ràdio i a la televisió podria fer progressos espectaculars si disposara d’una reglamentació jurídica mínimament adient (...)”.⁵⁵⁴

En definitiva, els principis “inductors” de la llei havien estat, “(...) una concepció de la llengua castellana com a hegemònica, explicitada mitjançant la proposició d’un bilingüisme unilateral, obertament favorable a la llengua dominant; supeditació del català al castellà i consegüent servilisme del legislador a l’hora d’articular la seua política lingüística; absència manifesta de l’objectiu de normalitzar socialment la llengua catalana i fins i tot exhibició de certes traces indicadores que la LUEV propicia el secessionisme lingüístic”.⁵⁵⁵

El punt de vista dels seus impulsors incidien en els aspectes políticament més pragmàtics i en l’ajust de la llei a la situació sociolingüística real i no ideal. El llavors director general d’EGB, Baltasar Vives, també intervingué en la revista amb un article

⁵⁵² Vicent Pitarch (1983), *ibidem*, p. 17.

⁵⁵³ Vicent Pitarch (1983), *ibidem*, p. 18.

⁵⁵⁴ Vicent Pitarch (1983), *ibidem*, p. 18.

⁵⁵⁵ Vicent Pitarch (1983), *ibidem*, p. 18.

en què defensava, lògicament, els avantatges de la LUEV. Abans d'entrar a treballar en la Conselleria, Vives, havia estat director del Col·legi Públic L'Horta, un dels que formaren part del I Pla Experimental, i implicat en l'organització de les quatre primeres Escoles d'Estiu del País Valencià. Havia col·laborat també amb l'ICE i n'havia estat un dels primers membres de l'STEPV.⁵⁵⁶ Vives insistia en la transcendència de la nova llei en el sentit que aquesta permetria mantenir “la vigència del propi idioma”.⁵⁵⁷

Argumentava que davant de fenòmens com el de la immigració iniciat els anys cinquanta, la deserció lingüística de les zones urbanes incapaces d'assumir l'allau de castellanoparlants o el desenvolupament dels mitjans de comunicació especialment de la ràdio i la televisió, calia actuar des de la Generalitat per tal de recuperar i normalitzar el valencià. Opinava que la llei era apropiada en el sentit que reconeixia el dret de la major part de la societat valencianoparlant a exercir com a tal tot i reconeixent que la regulació legal no impediria, això no obstant, que continuara donant-se una situació de diglòssia. Amb tot, l'aplicació dels objectius marcats per la nova normativa suposaria l'inici del “(...) camí de retrobament de la societat amb la seua expressió lingüística habitual i definitiva: “El valencià és llengua pròpia de la Comunitat Valenciana, i, en conseqüència, tots els ciutadans tenen dret a conèixer-lo i a usar-lo, oralment i per escrit, tant en les relacions privades com en les relacions amb les instàncies públiques (article 3) (...)”.⁵⁵⁸ L'ensenyament, en la mesura de la importància social que havia adquirit en aquell moment, garantiria per si mateix la vigència social del valencià. Calia que el valencià fóra quelcom més que una matèria d'estudi i que esdevinguera un “element dinàmic d'aprenentatge (...) connectant una realitat a què es prepara l'alumne, amb l'idioma amb què aquella realitat es defineix”.⁵⁵⁹

Vives fins i tot descansava sobre la llei la possibilitat de garantir l'ús progressiu del valencià, d'aturar o disminuir la seua regressió en l'ús social, unes perspectives ben mirat molt optimistes.

⁵⁵⁶ Vegeu Baltasar Vives (2008) *Algunes experiències d'un mestre clavat en política* dins *Canviar l'escola, canviar la societat. IV Jornades d'Història de l'educació valenciana*, Ceic Alfons el Vell, Gandia.

⁵⁵⁷ Baltasar Vives (1983), *Una llei apropiada i oportuna* dins *Política Lingüística (La Llei d'Alacant)*, dins *Saó*, núm. 64, desembre de 1983, p. 14.

⁵⁵⁸ Baltasar Vives (1983), *ibidem*, p. 15.

⁵⁵⁹ Baltasar Vives (1983), *ibidem*, p. 15.

El conseller Ciprià Císcar, entrevistat també en aquell mateix número de *Saó*, exaltaria el valor simbòlic de la LUEV alhora que defugia abordar de ple el conflicte lingüístic.⁵⁶⁰ Vint-i-cinc anys després de la seua promulgació i a la vista d'uns resultats més aviat esquifits (només el 25% de tots els xiquets i xiquetes escolaritzats en valencià), el sociòleg Rafael Castelló Cogollos recordaria com les pràctiques socials no podien canviar-se només mitjançant la legislació i menys encara amb una llei sense una adequada dotació de recursos, administrada per governs autonòmics en mans de partits que tenien l'espanyol i no el valencià com a llengua principal.⁵⁶¹

A la pràctica la llei establia dos règims lingüístics diferents, un per a la zona de predomini valencianoparlant i un altre per a la de predomini castellanoparlant. Així mateix, semblava bastant flexible pel que fa a la possibilitat de quedar-ne exempt de l'aprenentatge del valencià i més encara enfront d'una administració que volia evitar el conflicte. Res de tot això va fer canviar d'idea al bloc conservador, que no acceptava l'obligatorietat del valencià ni tan sols com a assignatura i que fins i tot s'havia manifestat partidari d'establir com a zones de predomini castellanoparlant la ciutat de València o la d'Alacant. Durant aquest període inicial d'implantació de la LUEV, els arguments d'AP i d'UV sobre una hipotètica discriminació dels castellanoparlants tingueren ampli ressò en les pàgines de diaris com *La Verdad*, *Castellón Diario*, *Información* o *Las Provincias*. Un dels moments significatius d'aquesta tensió entre partidaris i contraris de la llei s'hi va donar el 16 de maig de 1985 quan es van manifestar a Alacant uns milers de persones en contra amb el lema 'Valenciano, voluntario'.

La manifestació estava convocada per la Coordinadora Pro-libertad de aprendizaje del valenciano, de la qual formaven part, entre d'altres, l'Asociación Provincial de Centros de Enseñanza Privados –presidida pel director dels Maristes d'Alacant, José María Rius Talens–,⁵⁶² la Federación Provincial de Asociaciones Padres Alumnos Enseñanza Privada i els sindicats FESITE-USO, ANPED d'EGB i CSIF.⁵⁶³

⁵⁶⁰ Entrevista d'Emili Marín amb Ciprià Císcar, dins *Saó*, núm. 64, desembre de 1983, p. 22-26.

⁵⁶¹ Vegeu Rafael Castelló Cogollos (2008), *Especulació lingüística al País Valencià*, dins *Monogràfic Saó* número 42, 25 anys de la Llei d'Ús i ensenyament del valencià, València.

⁵⁶² Per algunes referències biogràfiques d'aquest marista barceloní llicenciat en químiques vegeu Antonio Beltrán Leguey (2007), *100 años de presencia Marista en Alicante 1907-2007*, FCISA Cía General Construcciones, Alacant.

⁵⁶³ R. Puig, *Bullangueta clerical-infantil a Alacant. Fracassa la mobilització de la dreta contra la llengua*. *El Temps*, núm. 49, 27 de maig al 2 de juny de 1985, p. 19-20.

Segons la premsa d'Alacant entre els manifestants hi haurien afiliats d'AP, Solidaridad Española –el partit que donava suport als colpistes del 23-F– i l'Asociación Cultural de Afirmación Española.⁵⁶⁴ La plataforma Pro-Libertad comptava amb el suport d'AP i amb militants tan destacats com José Luis Gimeno Ferrer, que entre 1991 i 2005 va ser alcalde de Castelló. Una crònica del setmanari *El Temps* signada per R. Puig es feia ressò de l'ambient de la concentració: “(...) colles nombroses d'exaltats jovenets cridaven consignes (...) Reproduint-ne alguna més, tot s'entendrà millor: ‘Somos españoles, no valencianos’, ‘España una, y no cincuenta y una’, ‘A la mierda el valenciano, me mola el castellano’, ‘Valencia, Valencia, da pol culo’, ‘Valencia, se acaba la paciencia’. I entonaven càntics de ritme futbolero amb aquestes lletres ‘Ala bi, Ala ba, el valenciano no vale na’, ‘Castellano, castellano, oe, oe, oe (bis) En el ram de les pancartes, escarransit, caldrà destacar aquella que deia ‘Nuestros hijos sordos sólo pueden aprender un idioma’, firmada per l'Asociación de Padres de Sordos, Don Jaime de Borbón, o aquella altra que, unipersonal i lacònica, assegurava ‘Es una vergüenza’. En efecte. (...)”.⁵⁶⁵ Val a dir, que un bon nombre de representants sindicals, regidors i institucions de les ciutats d'Alacant van mostrar el seu rebuig a través d'un comunicat.⁵⁶⁶

La manifestació tenia, a més, com a mar de fons, la forta oposició del sector privat a la Ley Orgánica Reguladora del Derecho a la Educación (LODE)⁵⁶⁷ que acabaria aprovant-se el 3 de juliol de 1985. Una llei impulsada pel ministre d'Educació, el socialista José María Maravall, amb l'objectiu de democratitzar el sistema educatiu i acabar també amb els privilegis de l'ensenyament privat a l'hora de rebre ajuts públics. La nova normativa establia la creació d'una doble xarxa de centres públics i privats que podien establir concerts per a l'obtenció de fons públics. També unes noves regles als centres privats per a obtenir aquest finançament públic. En l'oposició a la seua aplicació tingueren un especial protagonisme l'església, l'associació Pro-Libertad de Enseñanza, la Confederación Católica de Padres de Alumnos (Concapa), la Federación Española de la Enseñanza (FERE) i la patronal de Centros de Enseñanza (CECE).⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ R. Puig (1985), *ibidem*, p. 19.

⁵⁶⁵ R. Puig (1985), *ibidem*, p. 20.

⁵⁶⁶ R. Puig (1985), *ibidem*, p. 20.

⁵⁶⁷ Vegeu text íntegre de la llei en annex documental.

⁵⁶⁸ Vegeu Mariano Pérez Galán (2001), *LODE, Intrahistoria de una ley*, Junta de Comunidades de Castilla La Mancha.

La concentració d'Alacant contra l'ensenyament del valencià va posar en alerta no tan sols l'administració socialista sinó també els sectors més organitzats del valencianisme. Així, arran d'aquests fets, ACPV va impulsar una campanya de contestació al front de la qual va estar el periodista Joan Bustos Lillo.⁵⁶⁹

Aquesta va culminar amb una altra concentració a la ciutat d'Alacant el 14 de desembre d'aquell mateix any sota el lema 'A Alacant, sí a la nostra llengua'. Els vora 15.000 manifestants –segons fonts de la policia local– van desbordar les previsions de l'entitat. Entre els assistents va resultar ben significativa la presència de l'exconseller Josep Lluís Barceló, que fins i tot va intervenir en un dels parlaments de cloenda de l'acte en defensa de la tolerància i dels drets dels valencianoparlants.⁵⁷⁰

Els sectors contraris a l'aplicació de la LUEV van obtenir algunes victòries judicials com en el cas del col·legi públic Cardenal Cisneros d'Almassora, on es va suspendre l'ensenyament en valencià de l'àrea d'experiències de tercer d'EGB per una sentència de 29 de gener de 1987 l'Audiència Territorial de València motivada per l'Associació de Pares d'Alumnes de l'escola presidida per José Luis Rius, membre de la Coordinadora Pro-libertad Enseñanza en Valenciano.⁵⁷¹ Arran de la decisió judicial Vicent Pitarch afirmà que la bel·ligerància de la coordinadora demandant resultava coherent en la mesura en què era "(...) l'expressió sincera i explícita dels mateixos interessos del poder econòmic i social definit en l'ordre establert. Sense anar més lluny, aquella gent respon a la consigna del president Lerma: 'La enseñanza en valenciano, no se debe imponer' (...)"⁵⁷²

L'oposició frontal a la política lingüística dels socialistes per part del bloc conservador va ser constant tant a nivell polític i judicial com social fins al 1995, quan el PP va accedir al poder gràcies a un pacte amb UV. Aquesta oposició era de molt ampli espectre i s'estenia també a la Universitat, el món de la cultura o qualsevol associació o actuació pública de defensa del valencià. L'objectiu era el d'entorpir qualsevol avanç en

⁵⁶⁹ Joan Bustos Lillo (Alacant, 1958-1995). Periodista i llicenciat en dret per la Universitat de Salamanca. Redactor d'*El Temps* entre 1985 i 1987, any que s'incorporà a TV3 com a corresponsal al País Valencià fins al seu decés.

⁵⁷⁰ Vegeu Jeroni Castelló, *El carrer d'Alacant, sí a la llengua*, *El Temps*, núm. 79, 23 al 29 de desembre de 1985, p. 23-29. Vegeu també Isidre Crespo, *A Alacant, sí en la nostra llengua*, *Escola Catalana*, número 403, octubre de 2003, Barcelona.

⁵⁷¹ *L'exemple d'Almassora*, Albert Vicent, *El Temps*, núm. 139, 16-21 de febrer de 1987, p. 12-14.

⁵⁷² Vicent Pitarch, *L'escola de mala llei*, article de fons dins *L'exemple d'Almassora*, Albert Vicent, *El Temps*, núm. 139, 16-21 de febrer de 1987, p. 12-13.

la normalització lingüística per tal com aquesta era interpretada com un autèntic procés de substitució del valencià pel català amb la finalitat última d'una colonització del país per part de Catalunya. Fóra ingenu pensar que tots els dirigents de la dreta política creien aquesta teoria conspiranoide. En qualsevol cas es tractava d'un relat⁵⁷³ que –com encara ara mateix– permetia ocultar la vertadera naturalesa del conflicte, la lluita existent per evitar o per consolidar la substitució del valencià pel castellà.

A més, reportava al conjunt dels partits de la dreta importants rèdits polítics en la mesura en què situava el PSPV-PSOE, i en general l'esquerra política i social, al capdavant de la suposada operació antivalenciana. En aquesta estratègia tant les formacions polítiques d'AP i d'UV, com les principals entitats culturals representatives del secessionisme lingüístic, van comptar tothora amb el suport de la premsa, principalment del diari *Las Provincias*.⁵⁷⁴ Aquest, va contestar la política lingüística dels socialistes en tots els fronts, especialment en el de l'educació i en menor mesura en el dels mitjans de comunicació malgrat l'escassa presència del valencià. D'ací que Ràdio Nou, fins i tot durant l'etapa del PP durant tres anys dirigida per un exdirigent de l'extrema dreta com Francisco Mora,⁵⁷⁵ fóra tractada en ocasions amb més contundència fins i tot que TVV. “Lo de Radio Nou”, afirmava en un dels seus articles Reyna, “es vergonzoso. Es un reducto total –más que Canal 9, lo que pasa es que la gente no se entera porque no la oye– de catalanistas duros. Allí se ensalzan todos los libros del búnker barretina, viven con la mirada fija en el norte y parece que sea Radio Bloc (...)”.⁵⁷⁶

Com siga, la normalització en l'ensenyament seria la més contestada. La idea principal era que a través de l'escola, dels mestres i dels llibres de text, s'acabaria diluint la identitat valenciana i assentant-se la d'una identitat dels Països Catalans. A tall de mostra en una de les seues columnes adreçada al conseller Císcar a compte de la

⁵⁷³ Una versió extensa d'aquesta teoria en Manuel Zarzo (1995), *Valencians front al catalanisme*, Autoedició, València.

⁵⁷⁴ Per una visió del paper de *Las Provincias* en el conflicte valencià, vegeu Francesc Viadel (2009), *Las Provincias o la croada implacable contra el catalanisme*, dins *No mos fareu catalans. Història inacabada del blaverisme*, Universitat de València, València. Vegeu també Francesc Viadel (2010) *Premsa, poder i anticatalanisme. La vigència de Las Provincias*, *Arxius de Sociologia*, núm. 23, desembre, Universitat de València, València.

⁵⁷⁵ Vegeu de Joan M. Oleaque, *Les zones prohibides de Paco Mora (I)*, *El Temps*, núm. 590, 9 d'octubre de 1995, p. 24-28 i *Les zones prohibides de Paco Mora (II)*, *El Temps*, núm. 591, 16 d'octubre de 1995, p. 24-28.

⁵⁷⁶ *La gota*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 13 de maig de 1998, p. 5.

utilització del llibre *Llebeig* a les aules, Reyna, assegura que “(...) Los ejemplos que se ponen a los niños van siempre referidos a Cataluña y Baleares, de forma que en las mentes infantiles vaya calando la idea que Cataluña-Baleares y la Comunidad Valenciana forman una unidad, lo que el autor llama ‘países de lengua catalana’. De ahí a países catalanes no hay más que un paso. (...) Se está manipulando descaradamente a los niños puesto que el libro ‘Llebeig’ lleva un sustrato político importante encaminado a conseguir que, lentamente, los niños acaben pensando que Cataluña, Comunidad Valenciana y Baleares constituyen una unidad.(...)”⁵⁷⁷

Els exemples d’aquesta vigilància sobre els continguts dels llibres de text referits al valencià o altres aspectes de la identitat valenciana són nombrosíssims i podrien formar-ne part d’un estudi que encara no s’ha fet.⁵⁷⁸ Tornant, però, a la idea primària i per dir-ho a la manera de Pierre Bourdieu, la dreta va trobar en l’anticatalanisme un dels seus instruments indispensables per tal d’assegurar-se el monopoli de la manipulació legítima del discurs i de l’acció política.

Cal recordar que una de les primeres actuacions en l’àmbit judicial contra la normalització del català va tenir com a protagonista la Universitat de València i els seus estatuts, quan Juan García Sentandreu, falangista, exsecretari nacional del Sindicato Español Universitario (SEU) i, posteriorment, líder del GAV i de Coalició Valenciana (CV), va presentar a les darreries de juliol del 1986 el seu primer recurs contra un acord de 20 de juny de la Junta de Govern de la Universitat. L’acord garantia, a excepció del primer curs, la llibertat entre el professorat a l’hora d’escollir la llengua de docència i contenia dos apartats més. Un que establia, a fi de poder aplicar amb garanties el primer punt, la creació de grups de castellà per als alumnes procedents de fora del País Valencià o per a aquells estudiants que ho desitjaren. El tercer dels apartats establia el compromís de la Universitat de facilitar als alumnes les “classes de català” necessàries per tal que en un futur tingueren suficient capacitat lingüística a fi de seguir sense problemes les que s’impartiren en aquesta llengua. L’Audiència de València, en sentència de l’11 de novembre del 1986, va admetre parcialment el recurs. El tribunal va

⁵⁷⁷ *Señor conseller de Cultura*, María Consuelo Reyna, 23 de setembre de 1984, *Las Provincias*, p. 5.

⁵⁷⁸ Aquest tema ha estat treballat per autors com Alain Choppin, Jurjo Torres Santomé o Jaume Martínez Bonafé. També trobareu referències molt concloents en la tesi doctoral de Paül Limorti, *El tractament dels continguts curriculars de literatura en els llibres de text de l’assignatura Valencià (1983-2008)* dirigida per Vicent Salvador Liern del departament de Filologia i Cultures Europees de la Universitat Jaume I de Castelló llegida en novembre de 2009.

determinar que els dos primers apartats de l'acord universitari vulneraven els drets constitucionals al no garantir el dret a la no-discriminació i a l'educació dels alumnes. No obstant això, evitava pronunciar-se sobre l'apartat que, en relació als cursos de capacitació lingüística, parlava de català en referir-se a la llengua. La institució va recórrer al Tribunal Suprem, que el 12 de juny del 1987 tornà a donar la raó a Sentandreu. La institució aleshores va optar per crear grups de classes en castellà i en valencià, una situació que encara es manté avui en dia.

El 18 de maig del 1989, tres anys després d'haver-se iniciat aquell procediment, l'Audiència donava la raó de nou al sindicat estudiantil considerant que la denominació d'ús obligat de la llengua dels valencians era la de "*lengua e idioma valenciano*".

La Universitat va recórrer una altra vegada al Tribunal Suprem, que el 20 de novembre del 1992 confirmava la decisió de l'Audiència de València. En aquesta situació, es decidí acudir al Tribunal Constitucional el qual, finalment, el 21 d'abril del 1997 anul·lava els pronunciaments anteriors, fixant que segons l'autonomia universitària, la denominació de català no era contrària a l'Estatut valencià. Per als magistrats de la Sala Segona del Tribunal Constitucional, la denominació acadèmica no entrava en contradicció amb la legislació autonòmica. A partir de 1995, amb el PP en el govern, serà la mateixa Generalitat la impulsora de procediments judicials contra la Universitat per qüestions sempre d'índole lingüística.

Malgrat l'oposició el PSPV-PSOE va continuar desplegant la seua discreta política lingüística. El 30 de juliol de 1984 es publicava el decret 79/1984,⁵⁷⁹ pel qual es regulava l'ensenyament en valencià seguint el principis de la LUEV i es va crear també la Comissió Interdepartamental per a l'aplicació de l'Ús del Valencià.

El 28 d'octubre de 1985 es creava també la Junta Qualificadora de Coneixements de Valencià (JQCV), amb capacitat per acreditar coneixements de valencià en empreses públiques i privades. Les primeres proves de la Junta tindrien lloc en 1986 per als nivells Oral, Mitjà i Superior. Gradualment, s'aniran incorporant proves per a llenguatges especialitzats.⁵⁸⁰ La Junta treballaria de forma discreta amb les administracions de Catalunya i Balears per fixar criteris comuns fins que el 1994 s'acordaria l'homologació directa dels títols de les tres juntes d'avaluació. El 24 de

⁵⁷⁹ Text íntegre del decret en annex documental.

⁵⁸⁰ Anselm Bodoque (2009), *ibidem*, p. 168.

novembre de 1986 es va publicar també el decret 145/1986 sobre senyalització de vies i serveis públics.

El 1987 el Gabinet d'Ús i Ensenyament es va dividir en dos. El Gabinet d'Ús, adscrit a la Secretaria General, i el Servei d'Ensenyament en Valencià, adscrit a la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa, centrat en l'ensenyament.

La situació política en aquell moment havia canviat, però. El PSPV-PSOE ja no tenia la majoria absoluta després de les eleccions del 10 de juny de 1987 i a les Corts a més dels populars havien entrat també Unitat del Poble Valencià (UPV) coalitzada amb Esquerra Unida (EU), UV i el CDS. Pere Mayor,⁵⁸¹ un dels dos diputats upevistas, intentà condicionar tant com va poder la política lingüística dels socialistes considerada insuficient des dels plantejaments del valencianisme. Mayor explica que gràcies a la pressió del seu grup es va aconseguir la creació de la Direcció General de Política Lingüística (DGPL): “(...) es va crear per un procediment curiós: figura en un apartat de la Llei de Pressupostos que vam pactar l'any 1990. Jo mateix vaig mantenir les converses amb el conseller d'Economia, Antonio Birlanga, i finalment es crea l'organisme, a canvi que nosaltres ens abstinguérem en els pressupostos. (...)”.⁵⁸² Amb tot, la creació efectiva es farà el 1991, moment en què el PSPV-PSOE tot i haver recuperat la majoria absoluta tindrà problemes per mantenir la iniciativa política davant les expectatives de creixement electoral tant del PP com d'EU i la radicalització de l'oposició.⁵⁸³

Jesús Huguet, que va estar al capdavant de la nova direcció des de la seua creació i fins al 1995, creu també que va influir notablement no només la voluntat del Bloc i fins i tot d'una part del PSPV-PSOE, sinó també l'ambient de crispació política al carrer:

⁵⁸¹ Pere Mayor i Penadés (Ontinyent, 1959). Polític. Llicenciat en Geografia i Història per la Universitat de València. Diputat en les Corts Valencianes entre 1987 i 1991. Tinent d'alcalde de l'ajuntament d'Ontinyent i conseller de la Mancomunitat de Municipis de la Vall d'Albaida entre 1991 i 1995. El 1989 fou escollit secretari general de la Unitat del Poble Valencià (UPV) i el 1998 fou portaveu del Bloc Nacionalista Valencià (BNV), partit de què fou candidat a la presidència de la Generalitat. L'any 2000 fou escollit president del Bloc. Tres anys després, i davant dels mals resultats obtinguts per aquesta formació, dimití i passà a un discret segon terme de la vida política. Mayor ha estat un personatge clau en les relacions entre el valencianisme polític representat per UPV i posteriorment pel Bloc i Convergència i Unió (CiU). Des de la seua fundació el 2010 presideix la Fundació Valencianista i Demòcrata Josep Lluís Blasco.

⁵⁸² Pere Mayor (1999), *Un país amb futur. Converses amb Víctor G. Labrado*, Afers, València, p. 42. Text íntegre del decret de creació de la DGPL 50/1991 de 27 de març, en annex documental.

⁵⁸³ Anselm Bodoque (2009), *ibidem*, p. 79.

confirma les circumstàncies en què aquesta es va crear. “(...) crec que va influir molt la situació de violència, fins i tot física, que es vivia al carrer. Encara cuejava la denominada “Batalla de València” i supose que Joan Lerma, president de la Generalitat, i Antoni Escarré, conseller de Cultura i Educació, pensaren que podria aportar alguna cosa a la pacificació en el tema de la llengua(...)”.⁵⁸⁴

Segons explica el mateix Huguet la direcció general tenia quatre serveis amb el corresponent cap: un que tractava les qüestions de caràcter investigador i d'estudis, dirigit del Rafael Ninyoles; un altre de temes normatius i gramaticals, dirigit per Josep Lacreu; un tercer que s'encarregava de la promoció de l'ús social, com ara en el comerç, l'esport, els municipis, a càrrec de Vicent Moreno); i un generalista que dirigia Honorat Ros. Per altra part la DGPL comptava amb oficines municipals, comarcals, sindicals o d'altre tipus de promoció social, més de quaranta en total.

Huguet recorda que els recursos eren “força limitats”. “(...) Només l'any 1995, amb Joan Romero,⁵⁸⁵ la quantitat podia assenyalar-se com a rellevant. De tota manera vaig poder rebre ajuts de la Unió Europea. Crec que vaig ser dels primers directors generals o consellers valencians que va saber aprofitar el suport europeu. Gràcies a funcionaris, voldria esmentar especialment Enric M. Català, que ja havien treballat amb mi en projectes anteriors (com ara l'exposició sobre els “500 Anys de Tirant lo Blanc i la Impremta Valenciana”) amb ajudes europees, vam gestionar diversos congressos i activitats on la col·laboració europea fou considerable i essencial”.⁵⁸⁶

Malgrat les limitacions, Huguet defensa la seua gestió al capdavant de la DGPL: “(...) Es feren moltes campanyes. Campanyes als comerços, l'esport, l'ús social en general. Alguns dels materials que confeccionàrem (com ara cartells pels comerços o horaris o materials pels taxis...) encara poden contemplar-se a molts espais. Férem congressos

⁵⁸⁴ Entrevista a Jesús Huguet, 2 d'octubre de 2012. Huguet (Onda, 1944) ha estat polític i escriptor. Relacionat de ben jove amb l'ambient valencianista a través de la seua relació amb el ceramista Manolo Safont. Diplomant en Telecomunicacions i Relacions Públiques i Humanes. Funcionari de l'estat, des de 1963, passà a treballar en l'administració autonòmica el 1984. El 1991 fou nomenat director general de Política Lingüística, fins a 1995 en què resultà elegit diputat a les Corts Valencianes en les llistes del PSPV-PSOE, fins a 1998. Elegit membre del Consell Valencià de Cultura en 1998 des de juliol de 2004 n'és el secretari.

⁵⁸⁵ Joan Romero González (Albacete, 1953). Catedràtic de Geografia Humana en la Universitat de València. Fou director general de Coordinació i secretari general tècnic del Ministeri d'Educació entre 1984 i 1987; conseller d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana entre 1993 i 1995 i diputat i portaveu d'Educació al Congrés dels Diputats entre 1996 i 1999. Entre 1997 i 1999 ocupà també el càrrec de secretari general del PSPV-PSOE. Entre els seus llibres més recents destaquen: *Espanya inacabada* (2006), *Gobernanza territorial en España* (2006), *Territorialidad y buen gobierno para el desarrollo territorial sostenible* (2007) i amb Joaquín Azagra, *País complex* (2007).

⁵⁸⁶ Entrevista a Jesús Huguet (2012), *ibidem*.

sobre les llengües minoritzades i el comerç o la cultura..., sempre amb el suport europeu. Bastírem una Junta Qualificadora de Coneixements de València que arribà a examinar més de setanta mil persones cada any (...). Promocionàrem un pla d'Estudis del València Actual els fruits del qual ha servit perquè l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (completant-ho) tinga avui un mapa toponomàstic general del país o que els estudis sobre la llengua en l'actualitat presenten una bibliografia considerable. Portàrem endavant un Pla Triennal per l'ús social i preparàrem un Pla Sexennal que havia de culminar la tasca de promoció social. Encetàrem accions com la informatització (posteriorment aprofitada per l'AVL o la Conselleria d'Educació) i també les sèries sobre el coneixement i usos lingüístics⁵⁸⁷.

Altrament, en opinió de l'investigador Anselm Bodoque les polítiques lingüístiques d'aquest període tot i ser continuistes respecte als anys anteriors, "(...) incorporen elements d'innovació i d'intensificació d'algunes línies d'actuació tant en l'àmbit politicoadministratiu (creació de la Direcció General de Política Lingüística o de la Comissió Interdepartamental de Promoció del València, impuls de plans integrals de promoció lingüística), com en l'educatiu (augment de les línies en valencià i d'experiències d'immersió lingüística) o en el social (campanyes, estudis sociolingüístics, acords amb institucions privades, etc.); a més d'haver-hi una tendència a reduir l'ambigüitat identitària del valencià (homologació de titulacions administratives de català i valencià, relacions indirectes amb la resta del domini lingüístic) i de planejar el reconeixement d'un ens oficial de caire universitari que tinguera l'autoritat en normativa lingüística. Tot això, però, sense un canvi profund amb les polítiques anteriors.(...)"⁵⁸⁸.

Com vullga que siga, i mentre l'anticatalanisme va boicotejar a consciència qualsevol iniciativa institucional sobre el valencià en qualsevol àmbit públic, des del valencianisme sempre es va considerar insuficient la política dels diferents governs socialistes per a enlairar el tímid procés de normalització lingüística que s'havia encetat durant la instauració autonòmica. En alguns camps, com en el dels mitjans de

⁵⁸⁷ Entrevista a Jesús Huguet (2012), *ibidem*.

⁵⁸⁸ Anselm Bodoque (2009), *ibidem*, p. 80.

comunicació, pràcticament no hi va haver ni una sola actuació en la promoció de l'ús del valencià. Ja hem vist en els preliminars d'aquest treball com fins i tot la televisió pública està sota el signe d'un bilingüisme gens equilibrat, incomplint la mateixa llei mitjançant la qual s'havia creat.

Alhora, la insatisfacció del valencianisme –en augment a partir de 1995 amb l'arribada del PP al poder– va estimular la seua mobilització i articulació.

Algunes fites d'aquesta mobilització de caràcter civil són el naixement el 1990 de la federació de les coordinadores comarcals de pares i professors de valencià amb el nom d'Escola Valenciana-Federació d'Associacions per la Llengua, la creació el 1995 de la Mesa per l'Ensenyament en valencià o, més recentment, el 2011, de la Secció d'Ensenyament d'ACPV. De totes les entitats la que ha tingut una major presència pública ha estat la primera.

8. EL NAIXEMENT D'ESCOLA VALENCIANA-FEDERACIÓ D'ASSOCIACIONS PER LA LLENGUA (FEV).

Cap entitat cívica com Escola Valenciana-FEV ha tingut tanta transcendència dins del moviment valencianista en l'àmbit de l'educació. El seu origen cal buscar-lo en les primeres coordinadores comarcals de mestres i pares preocupades per l'ensenyament en valencià i molt relacionades amb el moviment de renovació pedagògica.

Les trobades de les escoles en valencià han estat la part més reconeixible de l'intensísim activisme d'aquests mestres. Unes trobades que tenen el seu precedent més antic en la Festa de la Primavera organitzada a Elx el 8 de maig de 1982 amb la intenció de reivindicar l'ús del valencià en l'escola.

A partir de 1984, i durant almenys dos anys, les trobades s'organitzaren des del departament de Programació i Estudis de la Conselleria. La trobada que s'imposaria

com a model, però, fou segons Carme Miquel, la de 1986, celebrada al col·legi Trullàs, de Benifaió, a la Ribera Alta. El centre havia rebut atacs molt durs per obrir una línia en valencià així com l'alcalde de la ciutat, el socialista Francesc Sanchis Baltasar, partidari també de l'ensenyament en valencià.

La trobada naixia, doncs, en un context de conflicte que pel que sembla no va agradar a la Conselleria, la qual es va mostrar reticent a l'hora de donar el seu suport segons el testimoni de l'aleshores president de l'Associació de Pares d'Alumnes del col·legi, Ramon Tel.⁵⁸⁹ Per a l'assagista i escriptor Víctor Labrado, "(...) La reticència oficial responia al fet indubtable de veure que allò se'ls escapava de les mans. La iniciativa que arribava des de Benifaió devia restar fora de l'abast dels funcionaris, sobrepassava el seu espai de maniobra, la seua capacitat de decisió (...)".⁵⁹⁰

Com siga, el director de l'escola Josep Chaqués i l'alcalde Sanchis varen aconseguir finalment el suport del conseller Ciprià Císcar després d'un tens encontre en la mateixa Conselleria. El cert és que des de 1986 l'administració va deixar d'ocupar-se de les trobades, que van ser repeses amb força pel mateix moviment valencianista escolar.

Altrament, el resultat d'aquelles mobilitzacions de caràcter festívol i reivindicatiu que han reunit fins a la data centenars de milers de persones arreu del país fou la creació el 17 de juny de 1990 d'Escola Valenciana-Federació d'Associacions per la Llengua. Inicialment integraven la federació les coordinadores comarcals de la Ribera, l'Alcoià i el Comtat, la Vall d'Albaida, i la Safor i la Valldigna, i les entitats Col·lectius de Castelló, Associació Cívica –inscrita a Alacant–, i la Coordinadora d'Alumnes Pares i Professors per l'Ensenyament Públic en Valencià.

8.1 Els cinc primers congressos 1993-2013.

Podríem dir que els congressos van dotar d'un relat inequívoc, d'un programa d'actuació al que fins aleshores havia estat un moviment fins un cert punt dispers i col·lectivament indefinit. Fet i fet, segons Labrado, el I Congrés va ser el primer, "(...) gran acte públic d'afirmació de conjunt, unitari; el mitjà per projectar una imatge de

⁵⁸⁹ Víctor Labrado (2010). *L'Escola Valenciana. 25 anys de trobades*, Escola Valenciana, València, p. 31.

⁵⁹⁰ Víctor Labrado (2010), *ibidem*, p. 31.

referent per a tot el País Valencià i, ahora, per a fixar uns continguts d'autoconsciència (...)"⁵⁹¹.

La fita tingué lloc els dies 4, 5 i 6 de desembre de 1993 a la ciutat de València, deu anys després de l'aprovació de la LUEV, en un moment de creixement de la federació però també de recrudiment del conflicte lingüístic just quan faltaven dos anys per a la convocatòria electoral que, finalment, havia de donar la victòria a unes dretes marcadament anticatalanistes.

El I Congrés d'Escola Valenciana, just en el moment que la LUEV acomplia deu anys, va tenir com a eix central l'ensenyament de la pròpia llengua i d'altres llengües, el bilingüisme i el plurilingüisme. Més enllà, de propiciar l'intercanvi d'experiències educatives al voltant d'aquests aspectes, l'entitat es plantejava la reunió com el punt de partida per a l'impuls d'un model d'escola valenciana marcat per la renovació pedagògica, la qualitat de l'ensenyament i l'arrelament a la pròpia realitat. Al capdavant, per a la construcció d'una escola i d'un model educatiu capaç de "conjuguar el ser valencians amb el ser ciutadans d'una Europa solidària, plurilingüe i pluricultural"⁵⁹².

Com veiem els mestres valencianistes continuaven mantenint-se fidels als principis pedagògics en què es varen formar als anys seixanta i a la idea també d'un país nou bastit des de l'escola entesa aquesta com a negació a l'adoctrinament educatiu del franquisme, com a autèntic instrument de transformació col·lectiva, de millora d'una societat acrítica i establerta sobre la base de la desigualtat en tots els ordres.

Durant la seua intervenció inaugural, Carme Miquel, llavors presidenta d'Escola Valenciana, va reclamar la total aplicació de la LUEV especialment en l'àmbit de l'ensenyament, la potenciació del valencià en els mitjans de comunicació i una TVV que fóra "(...) totalment en la nostra llengua"⁵⁹³.

Les seues exigències foren rebaixades pel llavors conseller d'Educació i Ciència, Joan Romero, que es va referir en el seu discurs als condicionants polítics d'un context de notable oposició a la normalització del valencià. Romero, tot i reconèixer la irreversibilitat de la introducció de la llengua en l'ensenyament, es va mostrar molt més caut en relació a l'extensió del seu ús social: "(...) pot ser", va afirmar, "el terreny per

⁵⁹¹ Víctor Labrado (2010), *ibidem*, p. 38.

⁵⁹² *Ier Congrés de l'Escola Valenciana* (1995), Ed. Escola Valenciana, València, p. 9.

⁵⁹³ *Ier Congrés de l'Escola Valenciana* (1995), *Discurs de Carme Miquel*, *ibidem*, p. 22.

recórrer siga molt més llarg. És una estructura social la nostra que es diferencia de la d'altres comunitats bilingües. És una estructura social la nostra que té una determinada burgesia, que té unes determinades classes mitges, que té una determinada concepció i percepció i vàlua del valencià; té una estructura singular. No és una problema institucional tan sols avançar en el camp de l'ús, ni de lluny, és un problema que afecta el conjunt de la societat i, com molt bé deien Carme i el nostre Rector (*es refereix a Pedro Ruiz*), avançar en el camp dels mitjans de comunicació públics, però també privats, però també privats (...)"⁵⁹⁴.

En qualsevol cas per a Romero la LUEV oferia la possibilitat d'evitar que el valencià, en inferioritat de condicions, es convertís en un instrument polític. Lluny, però, d'aquest desig el fet evident era que el conflicte generat al seu entorn estava actuant com a factor dissuasiu del seu ús social. Les tensions al voltant del valencià, recordava el conseller, sovint havien estat motivades, "(...) artificiosament amb l'innoble propòsit de traure un resquitx electoral (...)".⁵⁹⁵ Amb tot i això, defensava que el valencià era una llengua de futur, un futur, per cert, que lligava a l'avançament en "la vertebració definitiva del país".⁵⁹⁶

La majoria de les ponències del Congrés van estar dedicades, com ja hem apuntat, a qüestions de caràcter lingüístic i de didàctica de la llengua junt amb d'altres més de caràcter polític com les relacionades amb la política lingüística de la Generalitat o als balanços fets pels ponents vinculats als sindicats sobre els deu anys d'aprovació i aplicació de la LUEV.

A les resolucions del Congrés, entre d'altres, es denunciava la política antivalenciana "(...) d'aquells organismes i administracions municipals que entrebanquen la normalització i la normativització lingüística en els seus respectius àmbits de gestió"⁵⁹⁷ i es demanava a la Generalitat que fóra vigilant en l'exigència del compliment de la LUEV. Així mateix, s'exigia que la TVV es fera totalment en valencià en compliment

⁵⁹⁴ *Ier Congrés de l'Escola Valenciana* (1995), *Discurs de Joan Romero, ibidem*, p. 26.

⁵⁹⁵ *Ier Congrés de l'Escola Valenciana* (1995), *Discurs de Joan Romero, ibidem*, p. 26.

⁵⁹⁶ *Ier Congrés de l'Escola Valenciana* (1995), *Discurs de Joan Romero, ibidem*, p. 27.

⁵⁹⁷ *Ier Congrés de l'Escola Valenciana* (1995), *Discurs de Joan Romero, ibidem*, p. 405.

de la principal funció per a la qual fou creada. Una reivindicació constant, com podem comprovar al llarg d'aquest treball, per part del moviment escolar valencianista.

La federació primava també, i molt, la importància dels moviments cívics com a agents de la dinamització del procés de normalització lingüística al mateix temps que s'autodefinia com a tal, és a dir, com a moviment cívic. En aquest sentit denunciaven les dificultats dels pares i les mares que sol·licitaven l'ensenyament en valencià havent de suplir ells mateixos ben sovint les funcions de la pròpia administració o bé rebutjaven la defensa a ultrança d'interessos particulars, sectorials o corporativistes quan aquests anaven a la contra del dret dels xiquets a dominar les dues llengües oficials.

L'ensenyament ocupava bona part de les resolucions. Una lectura detinguda d'aquestes posa en relleu les greus mancances de la política lingüística dels socialistes en aquell moment, en aspectes com la manca d'una adequada competència lingüística per part de bona part del professorat, una deficient planificació de l'oferta en valencià, o encara l'escassetat de recursos econòmics o de materials didàctics específics en valencià del tot imprescindibles per al desenvolupament dels programes bilingües contemplats per la llei. En definitiva, problemes tots que van acabar per esdevenir crònics.

El II Congrés es va celebrar els dies 26, 27, 28 i 29 de març de 1997 a l'Escola Universitària de Magisteri Ausiàs March de València sent president de la FEV, Vicent Romans i Noguera. Dividit en tres grans àrees, la innovació i la renovació pedagògica, la llengua i la cultura, els valors i les actituds, va comptar amb més de 600 congressistes i 63 comunicacions.

Un dels eixos principals del congrés va ser el paper de l'escola en l'impuls d'un sistema de valors que considerara la dimensió moral de la persona a partir de conceptes com l'autoestima, l'autonomia, la capacitat de diàleg, la capacitat de transformar l'entorn, la comprensió crítica, l'empatia, el raonament moral i les habilitats socials que faciliten la convivència.

En les resolucions finals la FEV va criticar l'actitud de “desinterés, silenci o enfrontament”⁵⁹⁸ del Govern valencià –ja en mans del PP– davant del model d'escola

⁵⁹⁸ *II Congrés de l'Escola Valenciana* (1998), *Resolucions*, Escola Valenciana, p. 339.

valenciana i de qualitat. Una actitud, precisament, que es feia palesa en el refús per part de la Generalitat a participar en el Congrés.

L'entitat va reclamar el coneixement del valencià en l'àmbit de la funció pública i va demanar que sindicats i empreses afavoriren plans de normalització. Exigí, a més, que la DGPL s'adcrivira a la presidència de la Generalitat i tinguera entitat pròpia i capacitat per a executar, avaluar i ampliar el Pla General de Normalització Lingüística a fi d'estimular un major ús del valencià, la veritable assignatura pendent de tots els governs autonòmics des dels anys vuitanta. Així mateix, i davant del risc que l'administració poguera donar validesa d'alguna forma a les titulacions expedides per organitzacions del secessionisme lingüístic com durant la etapa de la UCD, demanaven també que es reconeguera l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV)⁵⁹⁹ com a únic organisme vinculant amb autoritat científica per a dictaminar, assessorar i actualitzar les diferents administracions valencianes, com també els centres educatius i els mitjans de comunicació. Una vegada més s'exigia també que la televisió valenciana emetera integrament en valencià, amb continguts de qualitat, "integradors i divulgadors de la nostra cultura transmesos amb plantejaments i principis ètics".⁶⁰⁰ Les crítiques a TVV anaven molt més lluny, però, i constataren un abandonament progressiu en l'ús del valencià així com la potenciació de subproductes televisius, una de les senyes d'identitat de la televisió autonòmica encara ara. "(...) Entenem", resava aquest punt de les resolucions, "que això (*referint-se als subproductes al·ludits*) s'emet dins d'un procés conscient d'aculturació que promouen els seus responsables. Com a educadors, no podem romandre indiferents davant la funció alienadora i antieducativa que du a terme aquest mitjà de comunicació (...)".⁶⁰¹ Altrament, consideraven imprescindible que les cadenes de ràdio i televisió amb cobertura al país incorporaren canals educatius en valencià, i la mateixa FEV es plantejava impulsar-ne un de propi al servei de les escoles.

⁵⁹⁹ L'ens acadèmic, integrat per professors i investigadors té el seu origen em la creació el 1978 per part del professor Manuel Sanchis Guarner de l'Institut Universitari de Filologia Valenciana (IUFV). Després de la mort de Sanchis Guarner, foren directors de l'IUFV, Joan Fuster, Antoni Ferrando, Rafael Alemany, Manuel Pérez Saldanya, en funcions, Joan J. Ponsoda i Ferran Carbó. L'institut es transforma en Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV) el 22 de novembre de 1994 mitjançant un decret de la Generalitat i passen a formar-ne part a més de la Universitat de València-Estudi General, la Universitat d'Alacant i la Jaume I de Castelló, les tres amb estudis superiors de filologia. L'objectiu específic de l'IIFV és l'estudi lingüístic i literari del valencià, dins del marc general de la llengua i literatura catalanes.

⁶⁰⁰ *II Congrés de l'Escola Valenciana* (1998), *Resolucions*, Escola Valenciana, *ibidem*, p. 340.

⁶⁰¹ *II Congrés de l'Escola Valenciana* (1998), *Resolucions*, Escola Valenciana, *ibidem*, p. 341.

També prestaven un especial interès per la irrupció de les noves tecnologies, les quals consideraven que calia que foren conegudes a l'escola. Alhora proposaven una utilització crítica i creativa dels mitjans tecnològics, fent-ne un ús racional i no alienant i exigien a la Generalitat la incentivació de conductes culturals en qualsevol suport tecnològic.

Com al congrés de 1993 la federació es reiterava en la necessitat d'una millor planificació de l'oferta educativa així com la generalització dels programes d'ensenyament en valencià i d'immersió a tot el país, fins i tot en les comarques castellanoparlants, facilitant a aquells xiquets que volgueren el seu dret a ser bilingües i la possibilitat d'accedir a un plurilingüisme a partir del coneixement del valencià i del castellà.

Més recursos per al Servei d'Ensenyament en Valencià, la derogació de l'article 19é de la LUEV⁶⁰² per considerar que entrebancava el mateix compliment de la llei, una norma que fera possible l'harmonització de la llei d'Alacant a la LOGSE, la reciprocitat de l'homologació dels certificats i titulacions de valencià amb la resta de territoris de parla catalana derogada pel PP, eren algunes de les moltes altres reivindicacions fetes en aquell congrés.

Aquest to combatiu, bastant més que el del I Congrés, tenia un context polític especialment complicat des del punt de vista de les aspiracions valencianistes, amb una Generalitat governada pel PP i UV, partit aquest darrer disposat a retornar a les polítiques lingüístiques de l'extinta UCD. Cal ressenyar que a penes un mes abans del congrés, concretament el 21 d'abril de 1997, el Tribunal Constitucional, havia dictat una sentència favorable perquè la Universitat de València poguera denominar català el valencià dins del seu àmbit sense que això atemptara contra l'Estatut d'Autonomia, com fins aleshores havien determinat diverses sentències.⁶⁰³ La decisió del Constitucional remogué l'anticatalanisme i situà el PP en una situació complicada. El 20 de maig hi

⁶⁰² Una lectura atenta de l'article posa en relleu el seu caràcter lax pel que fa a l'aplicació de la mateixa llei. (Article 19. 1. Hom procurarà, en la mesura de les possibilitats organitzatives dels centres, que tots els escolars reben els primers ensenyaments en llur llengua habitual, valencià o castellà. 2. Això no obstant, i sense perjudici de les excepcions regulades a l'article vint-i-quatre, al final dels cicles en què es declara obligatòria la incorporació del valencià a l'ensenyament, i qualsevol que haja estat la llengua habitual en iniciar els estudis, els alumnes han d'estar capacitats per a utilitzar, oralment i per escrit, el valencià en igualtat amb el castellà).

⁶⁰³ Ja ens hem referit a aquest episodi. La sentència és la 75/1997 de 21 d'abril de 1997, BOE, número 121, p. 8. Vegeu en l'annex documental.

hagué una primera manifestació a Madrid convocada pel GAV davant el monument de la Constitució, el mateix dia que la comissió d'educació de les Corts aprovava una proposició no de llei a favor de la unitat del català i amb els vots en contra del PP i UV. El 13 de juny d'aquell mateix any tingué lloc a València una altra manifestació sota el lema *Sí a l'Estatut. Sí a l'idioma valencià. Sí a les Normes de l'Academia de Cultura*, en defensa del 'valencià' i de l'Estatut. Secundada pel PP fou liderada –com a Madrid– per l'exfalangista i líder del GAV, Juan García Sentandreu, la mateixa persona que havia estat des de 1986 al capdavant de les demandes contra la universitat per l'ús de la denominació de català en els seus estatuts.

Els dies 27, 28, 29 i 30 de març de 2002 va tenir lloc el III Congrés sota el lema 'L'Escola Valenciana en el món de la globalització'. Un congrés les resolucions del qual van ser incorporades simbòlicament a l'esperit de la Declaració del seminari sobre educació del fòrum social mundial de Porto Alegre, de la Carta de Porto Alegre de l'educació pública per a tots i totes, de la Declaració universal de la Unesco sobre la diversitat cultural i fins i tot del manifest del Comitè d'Empresa de RTVV 'Per uns mitjans públics al servei dels ciutadans i de la democràcia'.

Havien passat només uns pocs mesos des del triomf del PP en les eleccions legislatives espanyoles i es vivia a nivell mundial un moment d'enorme efervescència contra les polítiques neoliberals que havien engegat molts anys abans Ronald Reagan i Margaret Thatcher. La política de control de RTVV es refermava també durant aquest període com hem pogut veure al principi d'aquest treball.

Escola Valenciana, alineada en aquell mateix moviment d'oposició, partia també de la idea que aquella globalització estava liderada per forces econòmiques i polítiques compromeses amb el neoliberalisme. Un neoliberalisme que en l'educació, segons tots els seus detractors, es traduïa en privatitzacions, reducció dels pressupostos públics per a l'educació, a més, d'una modificació dels currículums escolars en funció de les necessitats del mercat, cosa que equivalia a un retrocés.

Les resolucions finals del III Congrés en relació a aquestes qüestions són clares. Escola Valenciana rebutjava d'entrada la globalització econòmica que anteposava els interessos del món del capital als dels ciutadans, creant desigualtat en la distribució de la pobresa. Refusava també la globalització que feia de la violència estructural i armada un element intrínsec als sistemes, utilitzada a més com a mitjà per a salvaguardar els privilegis d'uns

pocs. També per sotmetre el món a les lleis del mercat convertint les relacions humanes i la cultura en relacions comercials i per manipular la identitat cultural dels valencians i d'altres pobles imposant els valors de les cultures econòmicament dominants. Una conseqüència aquesta darrera que proposaven contrarestar des de l'educació animant els ensenyants a encarar la cultura global infantil i juvenil en un sentit crític, això és, "(...) des de la prevenció contra la manipulació de les tradicions i la perpetuació de valors reaccionaris".⁶⁰⁴

Per tot això, i considerant el dret a l'educació com a irrenunciable, exigien un augment dels pressupostos de les administracions als països empobrits amb la idea de donar suport als seus sistemes educatius independentment dels seus governs, que sovint intenten manipular o esperar un resultat d'acord als seus interessos econòmics. D'altra banda, denunciaven la mercantilització arreu dels sistemes educatius amb l'aplicació de polítiques neoliberals. Una oposició clara a la reforma educativa en aquell moment engegada pel PP i que segons Escola Valenciana obeïa a criteris de competitivitat en nom d'un presumpta qualitat que finalment cercava la selecció de persones útils per al món del mercat. Una crítica rotunda que estenien a la Generalitat, a la qual acusaven de practicar una política privatitzadora. Justament, el president Eduardo Zaplana havia impulsat tan sols dos anys abans de la celebració d'aquell Congrés i enmig de la polèmica la creació de CIEGSA, una empresa pública creada per a la construcció de col·legis i instituts. L'empresa, amb una existència i gestió envoltada permanentment pels escàndols de corrupció, depassa avui en dia un deute de 2.500 milions d'euros i es troba en procés de liquidació.

Així doncs, per a la FEV el referent del sistema educatiu valencià calia que fóra l'escola pública, gratuïta, plural, laica i integradora. Com ja havien fet quatre anys endarrere, els congressistes tornaven a demanar un ús responsable d'unes noves tecnologies, no propagandístics, amb un ús funcional i pedagògic. De la mateixa manera no s'estalvien crítiques als mitjans de comunicació públics denunciant la vinculació mediàtica i el sotmetiment d'aquests als poders de la globalització, el caràcter "embrutidor" de molts dels mitjans mancats de rigor, sensacionalistes i trivialitzadors de la vida quotidiana. Animaven, doncs, els professionals a desvincular-se'n d'aquestes pràctiques alhora que

⁶⁰⁴ III Congrés, 2002. *L'Escola Valenciana en el món de la globalització*, Escola Valenciana, en línia.

exigien el compliment dels codis deontològics garants de la llibertat d'expressió. Uns retrets generals que es concretaven molt més, de bell nou, en la TVV, de la qual denunciaven l'adopció "(...) de formes i mitjans alienants i barroers" així com una utilització partidista i patrimonial pel part del Govern valencià. Exigien també a la televisió pública valenciana que acomplira amb els seus objectius de potenciació i enriquiment de l'ús del valencià.

Denunciaven també la concessió partidista i discriminatòria de les subvencions a determinats mitjans de comunicació, en una clara al·lusió als que eren d'ideologia afí al PP, i demanaven amb urgència que les institucions impulsaren una indústria audiovisual valenciana, que potenciara "(...) la identitat cultural pròpia en els diversos mitjans de comunicació social".⁶⁰⁵

Escola Valenciana situa, doncs, la globalització com un problema per a una educació igualitària i humanista, però també com una amenaça per a la supervivència de la identitat quan els seus processos tendeixen a excloure cultures i llengües en funció dels interessos homogeneïtzadors dels grups dominants. La globalització cal encarar-la per tant des d'una perspectiva oposada, és a dir, potenciant la llengua i la cultura pròpies, perfectament compatibles amb les actituds universalistes, els intercanvis a nivell mundial i la solidaritat. Calia, doncs, que les institucions valencianes aplicaren polítiques lingüístiques efectives, que l'ús públic del valencià s'estenguera a funcionaris, polítics, representants sindicals i acadèmics, al cap de l'audiovisual, que es mamprengheren estudis sociolingüístics en un país justament que pràcticament no ha impulsat cap investigació durant els darrers anys, de nou una planificació de l'oferta educativa en valencià estudiada, recursos, el compliment d'acords com el del Pacte per la Llengua solemnement signat el juliol de 2001 pels síndics del PP i el PSOE de les Corts Valencianes i el mateix dia que s'arribava a un acord per a la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Els redactors de les resolucions finals acabaven assegurant que aquestes serien útils en la mesura que els participants del congrés foren capaços de "(...) crear –presencialment o telemàticament– xarxes de comunicació, de reflexió i d'actuació entre el conjunt de les persones que, d'una manera o altra, protagonitzen el sistema educatiu valencià.

⁶⁰⁵ III Congrés, 2002. *L'Escola Valenciana en el món de la globalització*, Escola Valenciana, *ibidem*, en línia.

Davant del procés inexorable de globalització, la Federació Escola Valenciana decideix sumar-se a les veus que pregonen, pertot arreu, que un altre món és possible”.⁶⁰⁶

El IV Congrés celebrat a València entre els dies 4 i 7 de desembre de 2006, amb el lema ‘Escola Valenciana i societat sostenible’, arribava tot just després de l’elaboració prèvia per part de l’entitat de tres documents de caràcter mediambientalista: Manifest Escola Valenciana i societat sostenible;⁶⁰⁷ Carta de la Terra i Llibre Verd del Territori Valencià. Aquest treball preliminar era conseqüència no només de la pròpia vocació i tradició ecologista dels mestres valencianistes sinó d’un context molt concret, únic en la història recent del país, d’articulació i mobilització social en defensa del territori com a reacció a les polítiques urbanístiques engegades pel PP.⁶⁰⁸

Fet i fet, aquella legislatura es va caracteritzar per un creixement urbanístic desorbitat a l’ombra d’una legislació molt més permissiva.⁶⁰⁹ Tots els informes d’entitats i organismes autoritzats com ara l’Institut Internacional d’Economia de la Universitat de València, el Parlament Europeu o Greenpeace, alertaven de la depredació urbanística en el territori valencià i coincidien a denunciar les pràctiques urbanístiques de l’administració autonòmica.⁶¹⁰ Així, doncs, els mestres valencianistes, una vegada més, conferien al seu congrés un caràcter eminentment públic en el sentit de voler aportar també solucions des de l’àmbit de l’educació a alguns dels problemes més importants de la societat valenciana.

Del resultat dels debats i ponències resolien que l’educació havia de capacitar els individus i les col·lectivitats per a un desenvolupament sostenible. Calia que l’educació per a la sostenibilitat no contemplara el medi ambient com un aspecte separat de l’activitat humana sinó que s’incentivara la implicació en la seua protecció.

⁶⁰⁶ III Congrés, 2002. *L’Escola Valenciana en el món de la globalització*, Escola Valenciana, *ibidem*, en línia.

⁶⁰⁷ Vegeu annex documental.

⁶⁰⁸ Vegeu Josepa Cucó Giner (2006), *Urbanización y revuelta. Aproximación al caso de la ciudad de València*, documents web Col·lectiu Terra Crítica; vegeu també Francesc Viadel (2007) *València contra l’Horta*, inèdit, treball elaborat dins del programa del doctorat de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, Benestar social, cooperació i desenvolupament.

⁶⁰⁹ *El tsunami urbanístico, El territorio valenciano afronta uno de los grandes envites urbanísticos de las últimas décadas*, Cristina Vázquez, *El País*, 21 de maig de 2007, en línia.

⁶¹⁰ Vegeu en l’annex documental *Informe sobre las alegaciones de aplicación de la Ley Reguladora de la Actividad Urbanística (LRAU) y sus repercusiones para los ciudadanos europeos* del Parlament Europeu i *Destrucción a toda costa, julio 2006. Informe sobre la situación del litoral español*, Greenpeace.

Però, més enllà de les reflexions generals, la federació apuntava fets concrets: “(...) Denunciem que al País Valencià s’ha adoptat un model de creixement depredador de territori i de recursos naturals, el qual ha fet que en sis anys unes 25.000 hectàrees hagen sigut segellades amb asfalt i ciment. Aquest model ha provocat també que el consum de recursos renovables exigisca ja una superfície de terra biològicament productiva sis vegades més grans que el territori valencià”.⁶¹¹

Davant d’això, els mestres exigien entre d’altres mesures reconsiderar el model de creixement i “aturar el procés urbanitzador salvatge”, en la línia de les peticions fetes de forma molt clara per Compromís pel País Valencià i de forma més matisada pel PSPV-PSOE.⁶¹² Que la Generalitat impulsara un Consell Valencià per la Sostenibilitat format per científics i tècnics independents en un país, justament, on la seua capital estava al caire de ser expulsada de les ciutats europees que incomplien l’Agenda 21.⁶¹³ També que l’administració educativa es preocupara des d’aquell moment que totes les construccions escolars així com les activitats que es realitzaren en aquestes s’adequaren als principis de sostenibilitat i que s’adaptaren els centres ja existents el màxim possible a aquests principis. Una demanda que s’acompanyava d’un ‘Decàleg del centre educatiu mediambiental sostenible’.⁶¹⁴

Compromesos en l’aplicació de programes d’educació per a la sostenibilitat i conscients també que, territori i llengua, eren dos elements del patrimoni valencià indissolublement units, els congressistes es reafirmaven en els principis que sempre havien impregnat l’Escola Valenciana declarant que seguirien “(...) potenciant els models d’educació enriquidors que aporten coneixement efectiu i un ús normalitzat de la nostra llengua, així com, (...) fomentant el coneixement de la pròpia cultura i afavorint l’autoestima com a valencians”.⁶¹⁵

⁶¹¹ IV Congrés, 2006. *Escola Valenciana i Societat Sostenible*, Escola Valenciana, en línia.

⁶¹² Sobre l’impacte d’aquelles polítiques teniu una bona retrospectiva en l’article del professor d’urbanística de la Universitat Politècnica de València, Fernando Gaja Díaz (2011), *Antes, durante y después del tsunami urbanístico en el País Valenciano (El saqueo inmobiliario del País Valenciano)*, ponència de les jornades dels dies 10 i 11 de novembre celebrades a Madrid i organitzades per l’Observatorio Metropolitano i el Centro Complutense de Estudios e Información Medioambiental, amb el títol, *Contra la depredación de los bienes comunes. Ciudad, territorio y capitalismo*.

⁶¹³ Vegeu Francesc Viadel (2007) *València contra l’Agenda 21. Crònica d’una impostura*, inèdit, treball elaborat dins del programa del doctorat de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, Benestar social, cooperació i desenvolupament.

⁶¹⁴ Vegeu annex documental.

⁶¹⁵ IV Congrés, 2006. *Escola Valenciana i Societat Sostenible*, Escola Valenciana, *ibidem*, en línia.

El president de FEV, Vicent Moreno, fou l'encarregat el 4 de febrer de 2012 d'inaugurar a la facultat de Filosofia, Traducció i Comunicació de la Universitat de València el V Congrés amb el lema 'L'Escola Valenciana: un model de qualitat més enllà del plurilingüisme'. Un congrés atípic en el sentit que no se celebrà en unes quantes jornades sinó al llarg de tot un any, clausurant-se el 3 de febrer de 2013 a Alacant.

Des del primer congrés dènou anys abans, amb els socialistes encara en la Generalitat, fins a aquesta darrera cita, la situació sociolingüística, econòmica i política, la de les condicions del mateix sistema educatiu valencià, han canviat radicalment. Amb una nova normativa a punt de ser aprovada,⁶¹⁶ la Llei Orgànica de Millora de la Qualitat Educativa (LOMQUE), i amb la crisi econòmica afectant de ple una Generalitat en bancarrota, les reivindicacions d'Escola Valenciana tenen més que mai un caràcter del tot resistencialista.

El repte del congrés és, assegura Moreno, el de defensar un model públic d'ensenyament en valencià i de qualitat, "amenaçat d'una forma contundent"⁶¹⁷ i necessitat del consens i la cohesió de tots els agents de la comunitat educativa.

El congrés, en realitat arrancat en 2012 mitjançant l'organització de nombroses jornades, es va establir en base a quatre eixos: plurilingüisme i sostenibilitat; participació social i valors; innovació i noves tecnologies i medi ambient i sostenibilitat. El fet que es tractara dels temes centrals dels anteriors congressos convertia aquest en una mena de gran recapitulació i posada al dia de quasi vint anys de treball amb una voluntat clar, segons el mateix Moreno, de continuïtat.

Un resum de les conclusions finals, fou llegit a la sala d'actes de la Facultat d'Òptica de la Universitat d'Alacant el 3 de febrer de 2013. La FEV d'una banda apostava pel foment d'un sistema d'educatiu plurilingüe amb una bona planificació en matèria de tractament integrat de llengües. Pel reenfocament del professorat en el sentit que tots els ensenyants entengueren que al capdavall són professors de llengües, que no hi ha assignatures de llengües, sinó que aquestes són vehicles transmissors de coneixements. Així mateix, apostaven per la potenciació de les TIC com a eines d'ensenyament, però també com a eines imprescindibles per mantenir xarxes i donar solució a les retallades en qualitat educativa. Un retorn a l'autoorganització del professorat com en els temps de

⁶¹⁶ El PP va aprovar la llei en solitari el 17 de maig de 2013.

⁶¹⁷ Discurs de Vicent Moreno, acte inaugural del V Congrés, Escola valenciana, en línia.

la República per fer front a la burocratització, al treball des dels propis mètodes metodològics i conviccions educatives a l'aula, a la incentivació dels debats i el reforç d'aquesta estratègia amb les reivindicacions de caràcter públic.⁶¹⁸

8.2 Escola Valenciana-FEV. Trets organitzatius.

Entre les associacions en defensa de la normalització lingüística que integren el moviment valencianista podem afirmar que, junt amb Acció Cultural del País Valencià (ACPV), l'Escola Valenciana-Federació d'Associacions per la Llengua (FEV), és la major de totes i la que té també un major grau de complexitat organitzativa. Actualment, la integren 27 coordinadores comarcals formades per mestres i pares així com entitats diverses amb diferents nivells d'activitat, rellevància pública i recursos. Fins i tot, entre els membres s'hi compta amb una entitat l'àmbit d'actuació de la qual és Catalunya, Espai pel País Valencià constituïda el 2004. A més, des de 2012 es pot formar part de l'entitat a títol individual, una possibilitat inexistent fins aleshores per tal com l'esperit fundacional de la federació no era la de la prestació d'uns serveis a canvi d'una quota a uns socis determinats, sinó la implicació en un treball de tipus col·lectiu.

Entitats membres d'Escola Valenciana-Federació d'Associacions per la Llengua

-
- 1 Col·lectius per la llengua i la cultura de Castelló**
 - 2 Coordinadora de la Plana Baixa per l'Ensenyament en Valencià**
 - 3 Coordinadora per l'Ensenyament en Valencià Camp de Morvedre**
 - 4 Coordinadora pel Valencià-Camp de Túria**
 - 5 Coordinadora pel Valencià-Horta Nord**
 - 6 Cappev-València ciutat**
 - 7 Guaix coordinadora pel Valencià, Horta Sud**
 - 8 Coordinadora de Centres d'Ensenyament en Valencià de la Ribera**
 - 9 Coordinadora d'Escoles en Valencià de la Costera**
 - 10 Coordinadora de l Vall d'Albaida per la Defensa i Ús del valencià**
 - 11 Coordinadora Safor-Valldigna pel Valencià**
 - 12 Coordinadora de l'Alcoià i el Comtat pel Valencià**
 - 13 Cappev Marina Alta**
 - 14 Coordinadora d'Escoles d'Ensenyament en Valencià-Marina Baixa**
 - 15 La Cívica-Associació per la Normalització del Valencià-Alacantí**
-

⁶¹⁸ V Congrés, 2013. *L'Escola Valenciana un model de qualitat més enllà del plurilingüisme*, Escola Valenciana, *ibidem*, en línia.

- 16 Associació Cívica per la Llengua El Tempir d'Elx**
- 17 Associació Cívica de Guardamar- La Gola**
- 18 Associació Cívica per la Normalització del Valencià-El Bull**
- 19 El Raig-Associació per la Llengua**
- 20 Amics de l'Alguer**
- 21 Associació Cívica Valenciana Tirant Lo Blanch**
- 22 La Fàbrica de la Llum**
- 23 Espai País Valencià**
- 24 Reviscola**
- 25 Coordinadora Valls del Vinalopó**
- 26 Coordinadora per la Llengua dels Ports i Maestrat**
- 27 Associació Cultural L'Antina Santa Pola**
- Amigues i amics d'Escola Valenciana**
- Oficina de Drets Lingüístics**
- Voluntariat pel valencià**
- Xarxa de centres educatius valencians de qualitat**

La federació compta amb tres seus centrals, a Castelló de la Plana, a València i a Alacant. Algunes comarques com les del Camp del Túria, l'Horta Sud o la Vall d'Albaida compten amb seus pròpies.

Els inicis de l'entitat cal buscar-los en el període que va de 1984 a 1986, moment en què naixen les primeres coordinadores de mestres i pares en defensa de l'ensenyament en valencià just en el moment, com hem vist, de l'aprovació i aplicació de la LUEV.

El 1990 aquestes coordinadores es federen amb el nom amb què es coneix ara l'organització amb l'objectiu de potenciar la creació d'un sistema educatiu en valencià com a llengua vehicular. Socialment i mediàtica, les festes pel valencià o Trobades, celebrades des dels anys vuitanta, és l'activitat que ha donat a la federació un major grau de rellevància pública. Segons la mateixa federació les 20 trobades comarcals que se celebren cada any reuneixen més de 220.000 persones.

Així, doncs, podem dir a partir de l'anàlisi de les dades emprades en aquest treball que l'articulació associativa del moviment escolar valencianista es produeix en realitat a partir dels primers anys 80, coincidint amb la promulgació de la LUEV.

La majoria de les associacions formen part de l'àmbit educatiu tot i que posteriorment s'hi han anat afegint d'altres implicades en la normalització lingüística del valencià en els seus respectius àmbits locals.

Les dimensions associatives d'aquestes entitats és molt variable i pot anar des del centenar llarg de membres fins a unes poques desenes. Pel que fa a la seua composició la majoria d'elles estan integrades per persones en totes les franges d'edat i dedicades a professions liberals.

Generalment l'àmbit d'actuació sol ser local i comarcal tot i que es donen casos d'associacions com Espai pel País Valencià, radicada a Barcelona, o l'Associació Cívica Tirant Lo Blanch, amb àmbits d'actuació de tot un territori, en aquest cas Catalunya i País Valencià respectivament. Altrament, tot el territori del país està cobert per més d'una entitat federada a Escola Valenciana.

Normalment les activitats que desenvolupen solen anar lligades al món escolar i la promoció del valencià en l'àmbit educatiu tot i que trobarem també nombrosos exemples d'associacions que desenvolupen altres tipus d'activitat, com el conreu de la memòria històrica local, la defensa del patrimoni mediambiental i cultural o la solidaritat.

També Escola Valenciana-FEV com a tal, tot i que centrada en l'àmbit de l'escola, ha ampliat al llarg d'aquests anys el tipus d'activitats que venia realitzant.

Al marge de les Trobades, la més important de totes i que dóna sentit i origen a les coordinadores, la federació compta amb activitats com:

- La creació en col·laboració amb les Universitats d'Alacant, de València i la Universitat Jaume I de les Unitats per a l'Educació Multilingüe, amb l'objectiu d'oferir assessorament als centres educatius en matèria d'educació plurilingüe i potenciar-ne la investigació universitària.
- L'Oficina de Drets Lingüístics. Escola Valenciana va anunciar la posada en marxa d'aquest servei a Alacant el 22 de novembre de 2008, en el XXV aniversari de la promulgació de la LUEV i en plena polèmica per l'ordre de la Generalitat d'impartició de l'assignatura d'Educació per la Ciutadania en anglès. L'oficina ofereix diferents recursos de consulta sobre drets dels valencianoparlants i vol servir també com a instrument per al foment de l'ús del

valencià en àmbits on aquest és molt minoritari, com ara el del món empresarial, comercial o del lleure.

- Des de 2005 funciona el servei 'Parla'm en valencià' de voluntariat pel valencià, amb la idea de fer créixer el nombre de nous parlants. Des de la seua creació s'han format 3.000 parelles lingüístiques. Paral·lelament dins del mateix servei tenen lloc activitats de foment de la lectura, tallers de doblatge o passejades culturals. L'activitat compta amb el suport institucional de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i de la Fundació Bancaixa.
- El premi de literatura infantil Sambori, iniciat el 1998, és una de les activitats més consolidades de l'entitat. Atés l'èxit de la iniciativa el 2004 es va crear al voltant del certamen la Fundació Sambori. La participació d'originals s'ha obert a tots els territoris de parla catalana.
- El 2003 va tenir lloc la primera Nit d'Escola Valenciana, un acte pensat per a guardonar la trajectòria de persones i entitats compromeses amb la normalització del valencià.
- Des de 2006 organitza dins de les Trobades el festival de música en valencià, La Gira. El projecte té com a objectiu ampliar les activitats de la Trobada als alumnes de secundària, batxillerat i universitaris. Segons l'organització La Gira ha comptat fins a l'any 2013 amb la participació de 22 conjunts i cantants i més de 130.000 persones en concerts que han tingut lloc arreu del país. La Gira conclou cada any en el Festival Feslloch, celebrat a la població de Benlloch (Plana Alta).
- També des de 2006 i per iniciativa de la CAPPEV Marina Alta, Escola Valenciana organitza 'Acosta't al territori', activitat de caràcter extraescolar amb l'objectiu d'apropar els escolars al coneixement del medi i del patrimoni. L'activitat compta amb el suport del sindicat Unió de Llauradors i Ramaders i amb la Fundació Baleària.

- El 2008 l'entitat va engegar la campanya 'Un euro llavor de solidaritat', amb la intenció de fomentar en les aules el valor de la solidaritat. Els diners obtinguts contribueixen a la campanya 'Ara més que mai', engegada per la Creu Roja per a pal·liar els efectes de la crisi.
- Des de 2004 Escola Valenciana promou entre els escolars el cinema doblat al valencià a través de la campanya 'Cinema a l'Escola' en què col·laboren els ajuntaments de ciutats d'arreu del país. L'entitat fa de mediadora entre les distribuïdores i els ajuntaments per posar a l'abast dels col·legis un ample catàleg de pel·lícules infantils. Segons dades de l'entitat, durant la campanya 2010-2011 fins a 60.000 alumnes visionaren alguna de les pel·lícules en valencià.
- Una de les activitats més reeixides dels darrers anys ha estat l'impuls el 2011 del documental *Una llengua que camina*, dirigida per Amanda Gascó i produïda per Vilaweb i Televisió de Catalunya amb la col·laboració de les editorials Bromera, 96, i l'Institut Català de les Indústries Culturals. El documental aborda des d'un to positiu la situació del valencià vint-i-cinc anys després de la promulgació de la LUEV a través d'alguns dels joves d'aquelles primeres generacions que es van escolaritzar en valencià.

En la mesura que ho han permés els propis recursos Escola Valenciana ha intentat estar des de sempre present tant en els mitjans de comunicació com en les xarxes socials. Des del maig de 2000 edita anualment la revista corporativa, *Sembra*. La federació està present, a més, a les xarxes socials més importants com Facebook, Myspace, Twiter, Flickr, Youtube i Blip.Tv. A més, des de la seua pàgina web es pot accedir a Escola TV, un espai en què poden veure's vídeos de producció pròpia o aliena relacionats amb les activitats de l'entitat.

9. I BLOC D'ANÀLISI DE CONTINGUTS INFORMATIUS CORRESPONENTS ALS PERÍODES DEL 17 D'OCTUBRE AL 17 DE DESEMBRE DE 1983 (APROVACIÓ DE LA LUEV) I DEL 4 DE SETEMBRE AL 4 DE NOVEMBRE DE 1997 (REVISIÓ DELS CONTINGUTS DELS LLIBRES DE TEXT).

9.1 L'aprovació de la LUEV en els diaris *Información*, *Levante* i *Las Provincias*.

Tot i la importància que amb posterioritat s'ha donat a l'aprovació de la LUEV des de tots els punts de vista, una anàlisi tant de l'espai dedicat com dels continguts tractats per aquests tres diaris valencians de referència en el període que va del 17 d'octubre al 17 de desembre de 1983, posa en relleu com l'interés de la premsa del país per aquesta qüestió fou, podríem dir, relatiu.

Temes com el de les infraestructures educatives o com l'aplicació de la Ley Orgánica del Derecho a la Educación (LODE), són objecte d'un major tractament informatiu per part d'aquests diaris més que no pas la introducció de l'ensenyament en i del valencià per primera vegada en la història com a conseqüència de l'aprovació de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV).

Assenyalar d'entrada que és *Las Provincias* el diari que va manifestar un interès major en la introducció del valencià en l'escola, oposant-s'hi, i ben sovint contraposant l'extensió relativa de l'obligació d'aprendre el valencià a tot el sistema educatiu al dret dels pares a l'elecció de centre per als seus fills o al dret dels professors a la llibertat de càtedra, tots dos amenaçats, al parer del diari, per la LODE. Des d'aquest diari també s'hi deslegitimarà i perseguirà el model lingüístic del valencià que s'ensenyava tot oposant-lo al model proposat pel secessionisme lingüístic.

Altrament, les informacions relacionades amb aspectes de la normalització lingüística o, encara, amb l'activitat i producció cultural com a conseqüència d'aquest incipient procés molt vinculat a l'activisme del moviment valencianista, són tractats de manera ocasional per la premsa progressista, és a dir pel *Levante* i *Información*, sovint dins d'especials de cultura, com és el cas d'algunes entrevistes a Vicent Andrés Estellés, Raimon o Ovidi Montllor signades per actors del valencianisme, com és el cas del poeta i professor de català, Lluís Alpera. A la secció de Cartes al Director dels diferents diaris es derivaran nombrosos comentaris sobre les discussions al voltant de la identitat dels

valencians o sobre temes relacionats amb l'educació, freqüentment signats per les mateixes persones.

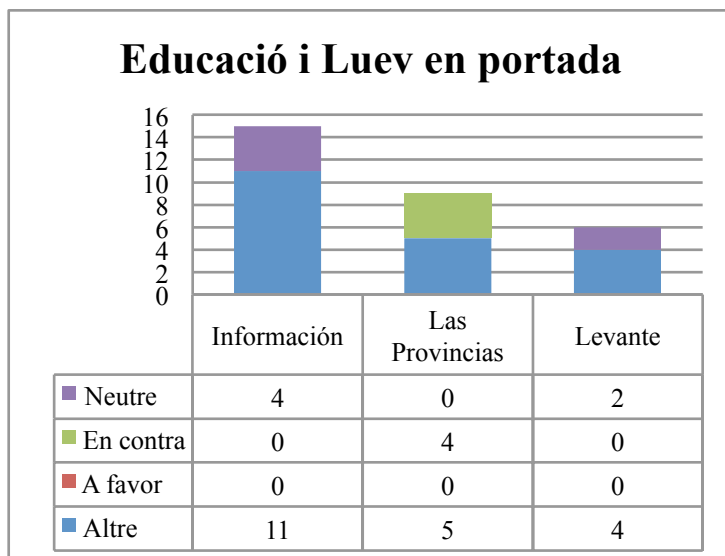
De les 48 portades d'aquest període, *Información* va tractar amb titulars a la portada 15 vegades temes relacionats amb l'educació, dels quals 4 es van centrar en la discussió i aprovació de la LUEV, la qual va ser discutida per les Corts Valencianes a Alacant, un fet que òbviament va tenir la seua transcendència des d'un punt de vista local. Val a dir, que el principal diari de les comarques del sud va tractar aquesta informació en portada des d'un punt de vista neutre, això és, seguint el criteri periodístic d'oferir una informació objectiva i veraç. En línies generals, les portades d'*Información* se centraren preferentment en els problemes relacionats amb infraestructures de tot tipus amb una especial afectació a la província, a temes d'interés local relacionats amb la capital de la província o bé als propis de l'agenda espanyola, com ara el terrorisme.

El diari *Levante* s'ocupà en les seues portades de l'educació en 6 ocasions, de les quals en 2 va tractar la LUEV. Pel que fa als temes d'educació tractats en portada principalment va informar dels conflictes ocasionats amb motiu de la imminent aplicació de la Ley Orgànica del Derecho a la Educación (LODE), principal eina legislativa dels socialistes en el seu projecte de modernització de l'educació pública, un projecte que necessàriament havia de passar per una revisió dels privilegis de l'ensenyament privat.

Pel que fa a les dues portades dedicades a la LUEV, cal assenyalar que en una d'elles, el titular posava en relleu la circumstància, no del tot certa, que la llengua del país seria des d'aleshores ençà obligatòria en l'escola (*Las Cortes dan luz verde a la obligatoriedad del valenciano, Levante*, 18 de novembre de 1983).

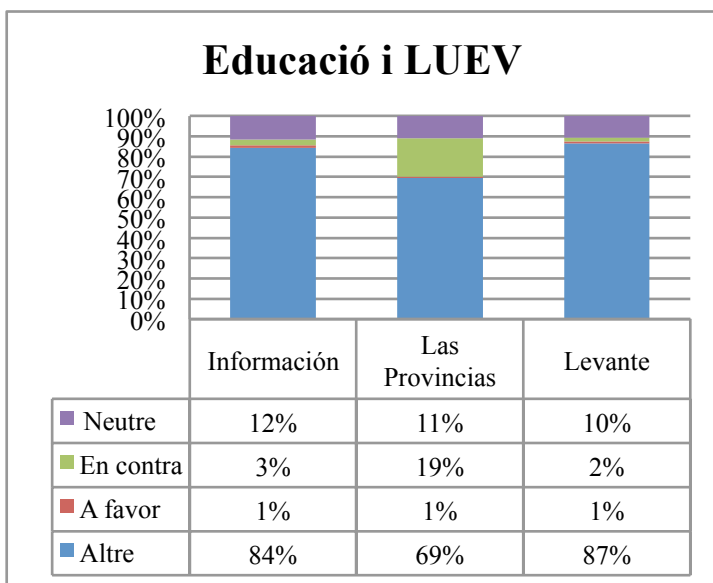
El diari *Las Provincias* tractà en 9 portades temes sobre educació, dels quals 4 es van referir al conflicte generat per l'aprovació de la LODE i 4 en relació a la LUEV. D'aquestes quatre referències a la llei del valencià, el diari es va posicionar en contra en 3 de les 4 ocasions al donar suport a la manifestació d'UV de 26 de desembre de 1983 en contra de l'ensenyament en valencià o a la creació d'una xarxa escolar alternativa amb un model de llengua secessionista impulsada des de la plataforma Valencia 2000. (*Promovida por UV. El 26 manifestación en contra del método de enseñanza del*

valenciano, *Las Provincias*, 10 de novembre de 1983; *El pueblo se volcó en defensa del idioma valenciano*, *Las Provincias*, 27 de novembre de 1983; (*A modo de resistencia*) *Se crearán “escuelas paralelas” para la enseñanza del valenciano*, *Las Provincias*, 13 de diciembre de 1983).

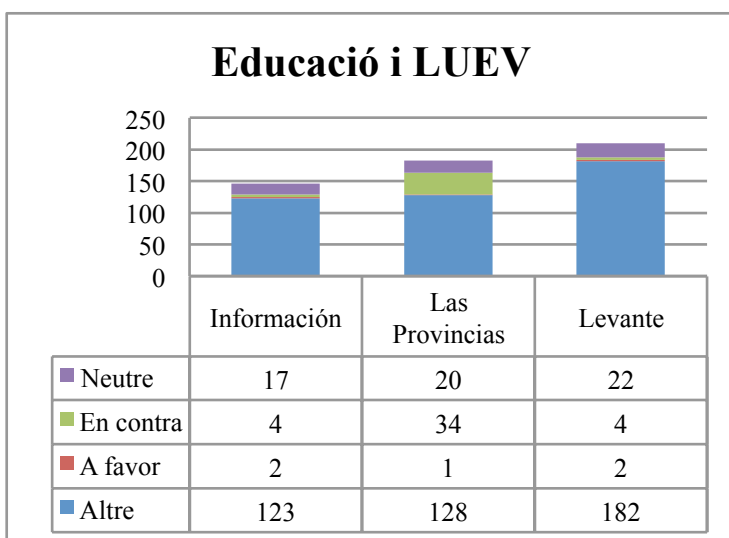

*Altre, fa referència a informacions amb continguts relacionats amb l'educació publicats en portada.

Pel que fa a continguts *Información* va publicar continguts relatius a l'educació en 123 ocasions, 23 de les quals es van referir a la LUEV, 4 en un sentit contrari, 2 en un sentit positiu i 17 en un sentit neutre. *Las Provincias* va publicar continguts relatius a l'educació en 128 ocasions, de les quals 55 es van referir a la llei, 20 en un sentit neutre, 34 en un sentit contrari, 1 en un sentit favorable. Pel que fa a *Levante*, va publicar en 182 ocasions informacions relatives a l'educació, de les quals 28 es van referir a la LUEV, 22 en un sentit neutre, 4 en un sentit contrari i 2 en un sentit favorable.

*Altre, fa referència a informacions amb continguts relacionats amb l'educació.

*Altre, fa referència a informacions amb continguts relacionats amb l'educació.

Només *Las Provincias* va editorialitzar sobre la llei del valencià si considerem –com de fet ho fem–, com a autèntiques peces editorials les columnes de la seua directora María Consuelo Reyna. La periodista dedica tres de les seues columnes a la LUEV de forma directa o indirecta. En la primera, la periodista ataca d'arrel l'esperit de la llei per considerar que margina els castellanoparlants: "(...) Desde el momento en que a una criatura, se la obliga a estudiar el valenciano y, si no supera las pruebas, no pasa de

curso, se le está discriminando con respecto a los que sí hablan valenciano”.⁶¹⁹ Reyna es manifesta de forma clara contra l’obligatorietat del valencià.

En el segon dels seus editorials donant suport a la manifestació convocada per UV contra l’ensenyament en valencià adopta una posició molt més bel·ligerant en assegurar que cal “poner coto al proselitismo catalanista” d’un sector dels professors i alhora recordar-los que el que s’ha d’ensenyar és el “idioma valenciano”.⁶²⁰

En el tercer dels editorials, Reyna avançarà un dels temes importants de l’agenda política de l’anticatalanisme, els continguts dels llibres de text. En relació al programa d’ensenyament del valencià donat a conèixer per la Conselleria, Reyna, escriu: “(...) Conforme se van pasando páginas de esta propuesta de enseñanza de lo que ellos llaman valenciano, se va apreciando claramente cuál es esa “llengua nostra” y de qué “llengua” consideran variedad el idioma valenciano. Verdaguer, Maragall, Espriu, Sagarra, Rusiñol, Gual, Brossa, Salvat-Papasseit, Rosselló-Porcel, Pere Quart, Maria Aurelia Capmany, Mercé Rodoreda, Josep Pla y otros muchos que desde luego ni son valencianos, ni escriben en valenciano, son los autores que estudiarán los niños valencianos. ¿Comprenden cuál es el sistema para la introducción en la Comunidad Valenciana de ese idioma que ni la Consellería se atreve a nombrar? Vamos, el catalán”.⁶²¹

Las Provincias és l’únic diari també que se n’ocupa, de manera directa, dels ensenyants en valencià amb una clara intenció, però, d’assenyalar-los com a proselitistes del catalanisme i manipuladors lingüístics. Amb tot, i malgrat la càrrega simbòlica i sobretot la intenció en la manera en què es donen aquestes informacions, estem parlant d’un volum poc important de notícies i d’una sola editorial a la qual ja ens hem referit. El gruix més important de la informació es refereix a la denúncia d’una mare contra el professor Antoni Defez per una presumpta agressió a la seua filla per no saber pronunciar la paraula “catalana” *gégant*. La denúncia la va fer pública un assenyalat anticatalanista, Vicente Ramos, durant l’emissió d’un programa especial de l’espai televisiu *La Clave* dedicat als valencians que es va emetre l’11 de novembre de 1983. D’aquesta polèmica, ens n’ocupem en el present treball en el capítol dedicat a l’arribada

⁶¹⁹ *¿Derecho o deber?*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 17 de novembre de 1983, p. 5.

⁶²⁰ *Manifestación*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 26 de novembre de 1983, p. 5.

⁶²¹ *Dialecto, ¿de qué?*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 30 de novembre de 1983, p. 5.

dels socialistes a la Generalitat. (*Sindicatos de enseñanza piden a La Clave que rectifique*, Las Provincias, 20 de novembre de 1983; *Los alumnos denuncian la catalanización*, Las Provincias, 15 de novembre de 1983; *UV se querellará contra un profesor de valenciano de Tavernes*, Las Provincias, 16 de novembre de 1983; *La madre de la niña de Tavernes: Mi hija sólo quiere que aprender el valenciano que le hablamos en casa*, Las Provincias, 22 de novembre de 1983; *Denuncias de catalanización en centros de Albaida y Alcoi*, Las Provincias, 23 de novembre de 1983; *Expulsado un mes de clase por decir que se enseñaba en catalán*, Las Provincias, 27 de novembre de 1983).

En definitiva, l'aprovació del la LUEV i, per tant, la introducció de l'ensenyament en valencià té una acollida discreta en la premsa valenciana si la comparem amb l'atenció que s'hi dedica a l'educació en el sentit més ampli.

9.2 La revisió dels llibres de text per a la seua “adaptació” a la legalitat estatutària en els diaris *Levante* i *Las Provincias*.

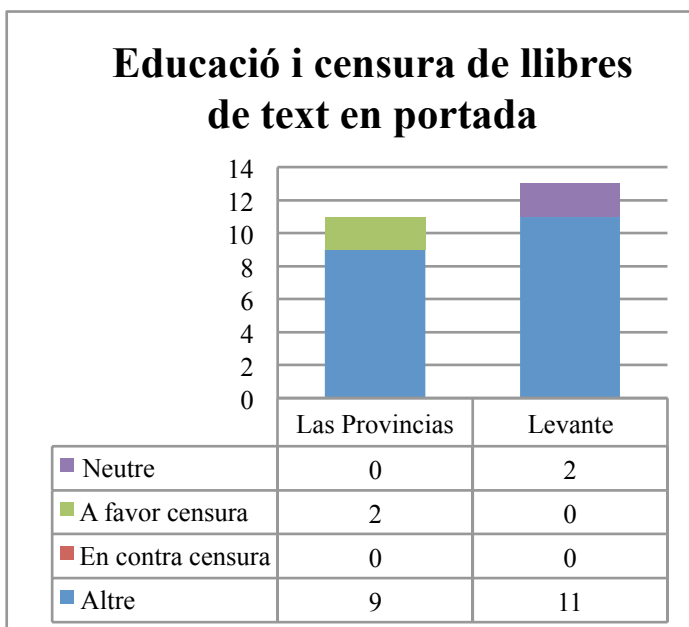
L'adopció de mesures de control sobre els continguts dels llibres de text per tal d'adaptar-los suposadament a la legalitat estatutària es produí en meitat del procés de pacte lingüístic engegat pel president Eduardo Zaplana la tardor de 1997, en un context d'instabilitat política propiciada per les pressions d'UV al PP a favor d'un gir anticatalanista de la política lingüística de la Generalitat. Les informacions referides a la censura dels llibres de text d'afectació directa a l'escola en valencià apareixen, doncs, junt amb les del pacte, una qüestió profusament tractada tant pel diari *Levante* com per *Las Provincias*.

La censura dels llibres de text es produeix en dos fronts. D'una banda, l'adopció de mesures impulsades des de la Conselleria i anunciades el 3 de setembre, a inicis del curs escolar, pel conseller d'Educació, Francisco Camps. De l'altra, la derogació el 8 d'octubre de 1997 per les Corts Valencianes de l'autoritat de la Universitat de València pel que feia a la revisió dels continguts dels llibres de text.

Cal dir també que durant aquest període *Las Provincias* adoptarà posicions anticatalanistes molt dures que combinarà amb un discret suport a les activitats de les entitats civils, culturals i polítiques enquadrades en el secessionisme lingüístic.

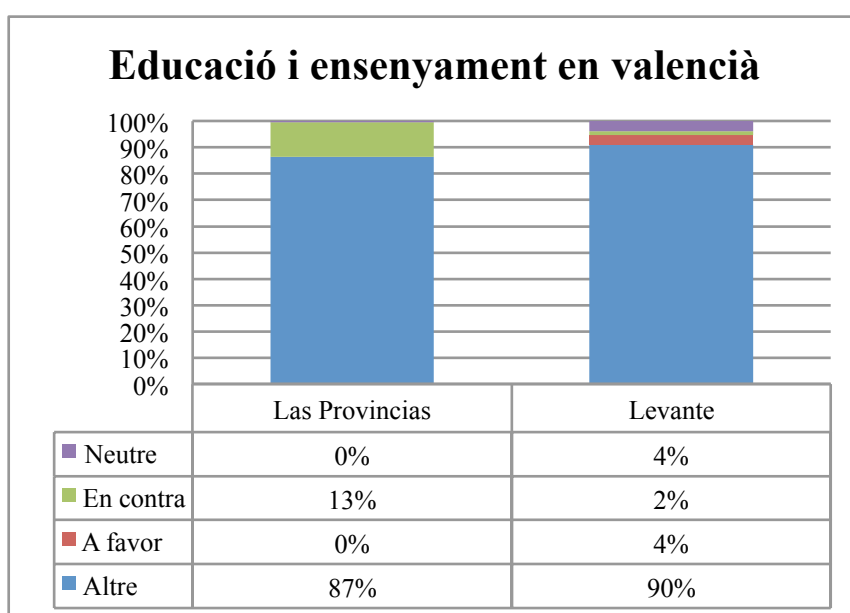
D'especial rellevància fou la campanya del diari contra Raimon arran de la xiulada que aquest va patir el dimecres 10 de setembre de 1997 en un concert d'homenatge al regidor del PP assassinat per ETA, Miguel Àngel Blanco. La presa de posició del diari es devia al seu desacord amb les declaracions de Raimon prèvies a la seua actuació en què assegurava cantar en el català que es parlava al País Valencià.

De les 73 portades d'aquest període *Levante* va tractar temes relacionats amb l'educació en 13 de les quals 2 va abordar el tema de la censura dels llibres de text. (*Camps obliga a "ajustar a la legalidad" el 20% de los libros de texto*, Levante, 4 de setembre de 1997; *PSOE y EU consideran que el acuerdo de las Cortes impossibilita el pacto lingüístico PP y UV quitan a la Universidad el control de los libros de texto*, Levante, 4 de setembre de 1997). *Las Provincias* va tractar temes relacionats amb l'educació en 11 de les seues portades, de les quals 2 van tractar la censura dels llibres de text des d'un posicionament totalment favorable a la Conselleria. (*Camps actuará contra las editoriales que no han cambiado los libros de texto*, Las Provincias, 4 de setembre de 1997; *Los padres se rebelan contra los libros catalanizados*, Las Provincias, 12 de setembre de 1997).

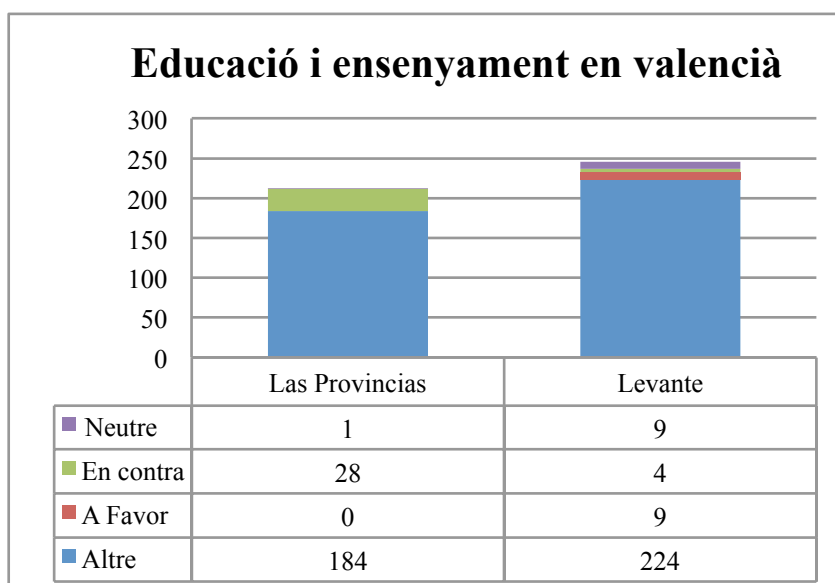

*Altre, fa referència a informacions relacionades amb l'educació tractats a portada.

Pel que fa a les notícies sobre educació i ensenyament en valencià, *Las Provincias* publicà 184 informacions en diversos gèneres referides a temes d'educació de les quals només 28 es van dedicar a l'ensenyament en valencià, totes amb continguts contraris a aquest. *Levante* va publicar 224 informacions sobre l'educació de les quals 22 amb contingut referit a l'ensenyament en valencià, 9 d'elles amb continguts favorables, 4 amb continguts contraris i 9 amb continguts neutres. Com es pot veure hi ha una gran diferència en la proporció d'informacions sobre l'educació en general i les informacions dedicades estrictament a l'ensenyament en valencià.

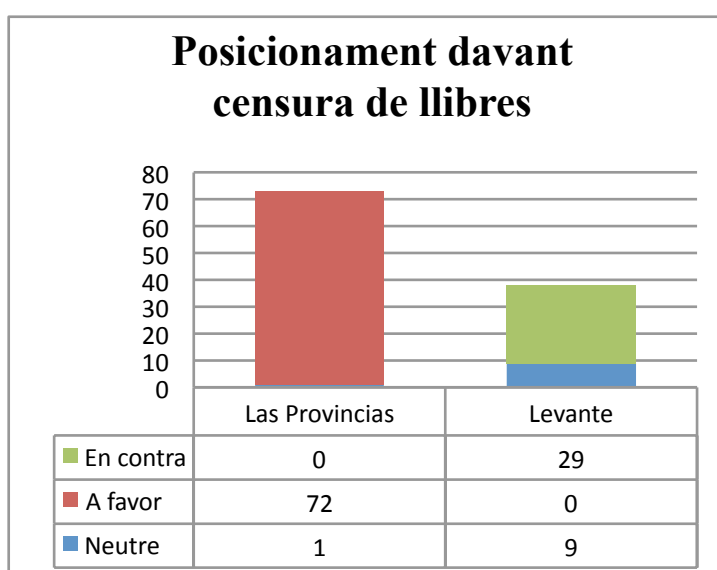
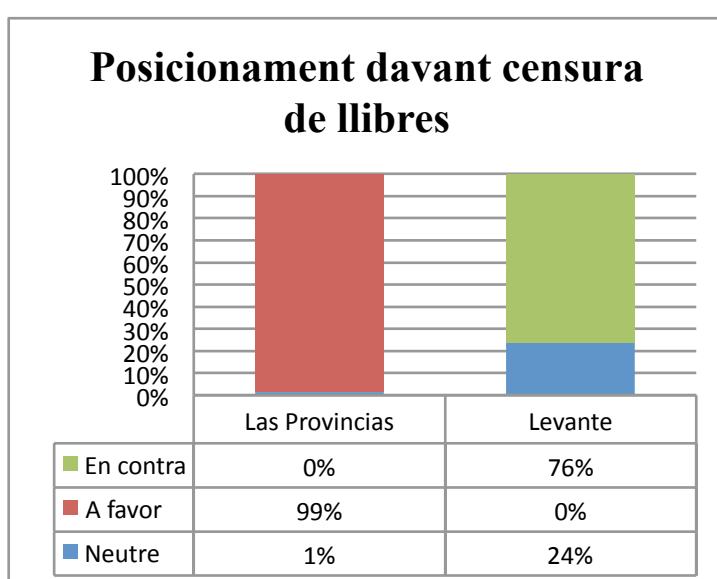

*Altre, fa referència a informacions relacionades amb l'àmbit de l'educació.

*Altres, fa referència a informacions relacionades amb l'àmbit de l'educació.

Tots dos diaris manifesten també posicions diametralment oposades pel que fa a les mesures adoptades per la Conselleria en relació al control dels continguts dels llibres de text. Així de les 73 informacions relacionades amb aquest tema publicades per *Las Provincias*, el contingut de 72 es clarament favorable a la censura. D'altra banda, *Levante* publicà 38 informacions, de les quals 29 amb continguts contraris a l'actuació de la Conselleria i 9 neutres.

Durant aquest període *Levante* dedica 4 editorials a l'educació (*El pacto de las titulaciones*, Levante, 24 de setembre de 1997; *Cambio de perspectiva*, Levante, 3 d'octubre de 1997; *La polémica de las humanidades*, Levante, 30 d'octubre de 1997) una de les quals toca tangencialment el tema de l'ensenyament en valencià, i cap, doncs, a la decisió de la Generalitat de controlar els continguts dels llibres de text.

Ens referim a l'editorial, *Amenazas preocupantes*, en què el diari denuncia suposades amenaces de mort per part del Grup d'Acció Valencianista (GAV) a professors de valencià de Vilafranca. L'editorial reflexiona sobre altres incidents marcats per l'anticatalanisme com ara la negativa del president Zaplana a condemnar la xiulada a Raimon a Madrid i la profanació de la tomba de Joan Fuster, ocorreguda el 13 de setembre i en aquest moment encara no esclarida. En una fosca al·lusió a l'anticatalanisme l'editorial es refereix de forma genèrica als autors d'unes amenaces que “están agitando una bandera fantasmagórica para dañar la convivencia social”.⁶²² Altrament, el text fa referència també a les declaracions del líder del grupscle anticatalanista, Juan García Sentandreu, en què nega qualsevol relació amb els fets de Vilafranca. Com siga, cal cridar l'atenció sobre el protagonisme que el diari atorga durant aquest període a Sentandreu i el seu paper en el pacte lingüístic.

Las Provincias, en canvi, sí que farà una aposta editorial molt decidida a favor del control dels continguts dels llibres de text i de la marginació de la Universitat en matèria lingüística. Reyna escriu 12 de les seues columnes editorials dedicades a l'educació, de les quals 2 guarden relació amb la universitat, 1 amb el decret d'humanitats de la ministra Esperanza Aguirre i fins a 8 relacionades amb el control dels llibres de text. Totes les columnes a l'entorn d'aquesta darrera qüestió justifiquen les decisions adoptades per la Generalitat i ataquen la Universitat o l'oposició, especialment i en concret la líder d'Esquerra Unida, Glòria Marcos. Cal recordar que aquesta serà la formació més reticent de totes a entrar a rubricar un pacte lingüístic.

En *Pagar con la misma moneda*, Reyna, anima els pares a secundar la decisió de Camps d'actuar contra les editorials que no adapten els seus textos a la legalitat estatutària i al boicot d'aquestes si cal a fi d'acabar amb la catalanització. Adreçant-se als pares, escriu: “(...) Veten los libros de editoriales que se niegan a respetar la legalidad valenciana y voten los que sí la respetan”.⁶²³

⁶²² *Amenazas preocupantes*, Levante, 19 de setembre de 1997, p. 2.

⁶²³ *Pagar con la misma moneda*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 4 de setembre de 1997, p. 5.

Aquesta idea d'animar el boicot la repetirà en la columna editorial *Qué mosqueo que llevan*⁶²⁴ en la que, a més, carregarà també contra la diputada Marcos i el líder del Bloc, Pere Mayor, crítics amb la decisió de la Generalitat.

Reyna posarà de manifest la perfecta sintonia entre el sector de l'ensenyament privat i conservador, el PP i el diari en matèria de política lingüística en la seua columna *Ya hemos aguantado bastante*, en què elogia el suport de la Confederación Católica de Padres de la Comunidad Valenciana mitjançant el seu president, Rafael Morte, a la decisió de Camps. La directora del diari aprofita per avisar que davant d'hipotètiques mobilitzacions contra la Generalitat per l'ordre de la Generalitat hi ha la possibilitat que aquests ensopenguen amb uns pares decidits a plantar-se perquè “unos enseñantes” no imposen als seus fills uns llibres que no respecten la legalitat estatutària.

L'editorialista és especialment dura amb la diputada catalana Pilar Rahola per haver criticat la Generalitat i per pretendre “(...) hacer desaparecer la Comunidad Valenciana engullida por Cataluña, la que comparte listas electorales con gente de Terra Lliure y tiene la desvergüenza de acusar al presidente Zaplana de practicar “limpieza étnica” por pedir respeto a nuestro Estatuto. Aquí los únicos que persiguen la limpieza étnica son los que como ella luchan por los Países Catalanes, por la desaparición de la identidad valenciana convertida en un mero apéndice de Die Grossen Katalonien...”.⁶²⁵

La universitat és un altre dels temes centrals de les editorials de Reyna. La periodista justifica la retirada de competències de la Universitat adoptada per les Corts amb els vots d'UV i PP amb l'argument que en cap comunitat autònoma amb llengua pròpia la Universitat té aquesta autoritat, cosa que no és certa ja que era el cas de Balears. Com siga, en una dura columna la periodista adverteix que la Generalitat pot arrogar-se el dret de dictar normes lingüístiques i adverteix que “partir de las del padre Fullana seria un acierto”.⁶²⁶

La columnista va atacar també el comunicat del Departament de Didàctica de la Llengua de la Universitat de València, que descriu l'actuació de la Generalitat de “censura perversa”. Per a Reyna el comentari resulta “estrafolario” i un “destarifo puro”

⁶²⁴ *Qué mosqueo que llevan*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 5 de setembre de 1997, p. 5.

⁶²⁵ *Ya hemos aguantado bastante*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 8 de setembre de 1997, p. 5.

⁶²⁶ *Competencias lingüísticas*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 11 de setembre de 1997, p. 5.

i aprofita per a assenyalar alguns “enseñantes sectarios” que posen al cap dels xiquets “tergiversaciones históricas” convertint les classes en mítings catalanistes. D’altra banda, fa befa sobre la lamentació dels professors que asseguruen sentir-se perseguits: “(...) ¿Perseguidos porque los padres, que se han sacudido el miedo que tenían a las represalias, les exigen que enseñen con libros que respeten el Estatuto? Eso, señores no es perseguir. (...)”.⁶²⁷

La directora del diari conservador va tornar a aplaudir la política de la Generalitat quan a l’octubre es va donar a conèixer la decisió de PP i UV de derogar l’autoritat lingüística de la Universitat. Hi dedicà dos editorials, *Un acierto*,⁶²⁸ en què justificava la derogació per considerar que l’autoritat de la Universitat emanava d’una ordre “fuente constante de crispación” i en benefici del pacte lingüístic engegat, i en *Tolerancia frente al sectarismo*,⁶²⁹ en què va criticar la reacció “virulenta” de la diputada Glòria Marcos davant la decisió de les Corts.

Bona part dels arguments i directrius manifestats en les columnes de Reyna es correspondran després amb les línies mestres de la política lingüística del PP.

⁶²⁷ *¿Pero de qué vais corazones?*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 16 de setembre de 1997, p. 5.

⁶²⁸ *Un acierto*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 5 d’octubre de 1997, p. 5.

⁶²⁹ *Tolerancia frente al sectarismo*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 9 d’octubre de 1997, p. 5.

III PART

LA IMPLANTACIÓ DEL MODEL NEOCONSERVADOR VALENCIÀ EN L'EDUCACIÓ, 1995-2009. EVOLUCIÓ. SUPORTS I RESISTÈNCIES.

1. L'ARRIBADA AL PODER DEL PP. EL GIR DE LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA.

1.1 El gir de la política lingüística

El 26 d'abril de 1980 Aliança Popular (AP) va celebrar el seu II Congrés regional a Benidorm. L'aleshores vicepresident provincial de la formació conservadora, l'advocat José Rafael García-Fuster y González-Alegre, va ser l'encarregat de la ponència, 'Historia y cultura del Reino de Valencia'. El text es va publicar aquell mateix any acompanyat d'un elogiós pròleg de Manuel Fraga Iribarne en què es comparava la visió política del "gran rey español Don Jaime el Conquistador" amb la de Guillem de Normandia i on definia València com "una joya preciosa de la corona de las Españas". Per a Fraga, el treball de García-Fuster, demostrava allò que ell "siempre había pensado" que "la verdadera España es una unión indestructible de regiones también indestructibles".

A l'opuscle, escrit amb estil pamfletari, García-Fuster es limitava a reproduir fidedignament l'argumentari de l'anticatalanisme valencià més ortodox, les seues teories sobre la història del país, sobre la filiació filològica del valencià, sobre el suposat bilingüisme secular i no conflictiu dels valencians, etc., alhora que en paral·lel argumentava l'existència d'una conspiració pancatalanista nascuda en temps de Prat de la Riba i orientada, en aquest cas, a destruir l'esperit de "valencianía" sorgit a la postguerra, un esperit segons l'autor inconcebible si no era "dentro de España, y para engrandecer España".

"(...) firmados los compromisos de San Sebastián y Manresa en la clandestinidad" , escriu, "el reino de Valencia es secretamente entregado en manos del pancatalanismo a través de los judas del momento. Los partidos de izquierda apoyan la idea a cambio de pactos y ayudas y así, cuando cambia el régimen político y los valencianos demócratas de izquierda emiten su voto, no sospechan que en realidad con su papeleta están

metiendo en la urna el pancatalanismo en su patria chica y el desgarramiento de su patria grande (...)”.⁶³⁰

La campanya pancatalanista i antiespanyola és tan increïble, afirma l'autor de l'opuscle, que molts no la capten i donen temps a “el enemigo común” d'organitzar una “tremenda ofensiva por el sistema del caballo de Troya”.⁶³¹ Això és, creant una administració local arreu del país de caràcter catalanista i ocupant en el Consell del País Valencià, les conselleries d'Educació i Cultura considerades claus per al dirigent conservador.

“(…) el momento era crítico. En la Universidad, Institutos, y Escuelas se organizaron grupos pancatalanistas y cursos de lengua y cultura catalanas. Una inmensa maniobra de tergiversación y falseamiento de los principios básicos fue llevada adelante en los medios informativos. En cuatro días se cambió la bandera, el nombre, la cultura y hasta el Himno Regional. A mayor abundamiento, el pancatalanismo estaba firmemente encaballado en el marxismo, y había aprovechado todo tipo de reivindicaciones justas o injustas”.⁶³²

Les conclusions d'aquella ponència d'AP –partit matriu del futur PP– són molt clares pel que fa a la seua concepció política del país i a la seua ideologia lingüística. La unitat d'Espanya és “indiscutible e innegociable”. El partit conservador afirma, “una clara repulsa al federalismo, desintegrador de la unidad nacional” i exigeix i dóna suport al “regionalismo como servidor de la democracia y la integridad nacional”.⁶³³

Altrament, “Valencia es una región bilingüe desde siempre; sus lenguas oficiales son el castellano y el valenciano. Ni se puede obligar a que hablen valenciano los castellano-parlantes, ni se puede prohibir su difusión y su empleo”.⁶³⁴ Així mateix, cal que el Consell vetlle “por la pureza de la lengua valenciana y de la Historia del Reino”.⁶³⁵

Les posicions d'AP, com les de la UCD o les d'UV, sempre es van moure dins d'aquestes coordenades tan pròpies del nacionalisme espanyol, sense massa matisos.

⁶³⁰ José Rafael García-Fuster y González-Alegre (1980), *Historia y cultura del Reino de Valencia*, Alianza Popular, València, p. 23.

⁶³¹ José Rafael García-Fuster y González-Alegre (1980), *ibidem*, p. 24.

⁶³² José Rafael García-Fuster y González-Alegre (1980), *ibidem*, p. 24.

⁶³³ José Rafael García-Fuster y González-Alegre (1980), *ibidem*, p. 44.

⁶³⁴ José Rafael García-Fuster y González-Alegre (1980), *ibidem*, p. 45.

⁶³⁵ José Rafael García-Fuster y González-Alegre (1980), *ibidem*, p. 46.

Amb la desintegració de la UCD, AP es va convertir en el partit defensor de l'anticatalanisme seguit de molt a prop per una UV⁶³⁶ que se li menjava el terreny electoral a València i la seua àrea d'influència. L'arribada el 1991 del PP a l'ajuntament de la capital mitjançant un pacte amb UV va permetre al bloc conservador posar en pràctica de nou la seua política lingüística, basada en la nul·la promoció de l'ús del valencià i la substitució sistemàtica dels elements lingüístics considerats "catalans" pels "valencians" en llibres, retolació o documentació oficial.

El desgast dels governs socialistes feia preveure que tard o d'hora les dretes guanyarien també les eleccions autonòmiques, com de fet va passar la primavera de 1995 i això malgrat les crides fetes des dels sectors de la cultura o de la mobilització –no tan sols de les formacions d'esquerra– sinó de la majoria del valencianisme, que es va articular al voltant de l'organització Bloc de Progrés impulsada per ACPV amb el recolzament vetllat del govern de Joan Lerma.

El 28 de maig de 1995 el PP va obtenir 42 escons, el PSOE 32, Esquerra Unida 10, i 5 UV. El llavors president de l'Asociación Valenciana de Empresarios, Federico Félix, va fer de mitjancer entre el PP i UV perquè aquests arribaren a un acord polític. En la negociació, que va tenir lloc al mateix despatx professional de Félix, intervingueren el president de la Confederación Empresarial Valenciana, José María Jiménez de Laiglesia, un home de l'anticatalanisme, acadèmic de número de la Real Academia de Cultura Valenciana i membre de Lo Rat Penat; Vicente González Lizondo i Filiberto Crespo per UV i Eduardo Zaplana i José Luis Olivas pel PP.⁶³⁷

El fet que foren elements de la més alta cúpula empresarial valenciana els encarregats de forjar un pacte d'aquelles característiques dona idea no només de la influència dels sectors econòmics sobre la dreta política del país sinó també del posicionament dels elements més destacats d'aquest sector en el conflicte valencià.⁶³⁸

⁶³⁶ Per a un estudi d'aquesta formació política vegeu Anselm Bodoque (2009), *Unió Valenciana. Una aproximació, Papers*, núm. 92, València.

⁶³⁷ "¿Pacto del pollo? Hicimos lo que había que hacer: presionar a Zaplana y Lizondo para que los dos partidos conservadores alcanzaran un acuerdo", Pedro Ortiz, *Las Provincias*, 8 d'agost de 2010, en línia.

⁶³⁸ Per a una visió panoràmica d'aquest govern de coalició entre 1995 i 1999 vegeu Jordi Calvet (2003), *El gobierno de coalición entre PP y UV en la Comunidad Valenciana: El fin de Unió Valenciana*. Ponència del Vè Congrès de la AECPA, Barcelona, en línia.

La nova configuració del Govern valencià tindria conseqüències immediates en la política lingüística, que en part se centraria en el desmuntatge jurídic i administratiu de les poques eines mitjançant les quals s'havia engegat un tímid procés de normalització lingüística. La política en relació al valencià practicada pels partits conservadors va girar a l'entorn dels pressupòsits ideològics de l'anticatalanisme i a l'establiment d'una mena de procés de *galleguització* del valencià *oficial* consistent a accentuar la varietat dialectal pròpia i amagar en la mesura del possible els trets considerats més catalans procurant, això no obstant, no caure en la incorrecció acadèmica.

Durant bona part d'aquesta etapa els responsables tècnics en l'aplicació d'aquesta política foren Josep Vicent Felip Monlleó, director general d'Ordenació i Innovació Educativa i Política Lingüística de la Conselleria de Cultura des de 1996 fins a 2007, i Alfred Ayza, vicepresident de la JQCV des de 1996 fins a 2003, entre d'altres càrrecs.

El PP va consolidar l'acompliment dels seus objectius garantint-se fins i tot un cos d'inspectors afí. El 15 de gener de 1996 l'administració va cessar 54 inspectors, la majoria membres de l'Associació d'Inspectors de l'Educació del País Valencià (ADIDE-PV), en el que es va considerar una autèntica depuració.

D'altra banda, l'estiu de 2001 es nomenaren a dit 46 inspectors vinculats al PP o a familiars de càrrecs d'aquesta formació política. Lluny d'amagar-se'n l'aleshores conseller d'Educació Manuel Tarancón va afirmar en seu parlamentària que "l'inspector ha de ser el primer abanderat de la política del Govern del PP o demanar l'excedència".

La primera conseqüència fou la supressió aquell estiu de la Direcció General de Política Lingüística (DGPL) i la seua integració en una nova Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa i Política Lingüística, al front de la qual es nomenà inicialment Alejandro Bañares Vázquez. D'altra banda, el pressupost per al programa de promoció d'ús del valencià cauria dels 600 milions de pessetes als 43.⁶³⁹

Els incipients canvis en l'ordenament jurídic administratiu que regulava la política lingüística s'acompanyaven, així mateix, d'accions de tipus més simbòlic que a la pràctica invisibilitzaven o 'estrangeritzaven' el valencianisme i les seues realitzacions socioculturals així com d'altres orientades al control dels continguts acadèmics de l'ensenyament, principalment dels continguts dels llibres de text amb el pretext d'una

⁶³⁹ Alfons Esteve (2004), *La política Lingüística del PP al País Valencià: anàlisi de la legislació de 1995 a 2003*, *Revista de Llengua i Dret*, núm. 41, p. 220.

readaptació d'aquests a una legalitat estatutària que hauria estat presumptivament vulnerada durant els mandats anteriors.⁶⁴⁰

En aquesta línia d'actuacions el 25 de setembre d'aquell any la Generalitat va paraitzar l'autorització per a la publicació del llibre de text de tercer curs d'educació secundària, *Per Argumentar*. El manual, inicialment titulat *Per a convèncer*, havia estat aprovat per l'anterior govern socialista, en virtut d'una ordre del 25 de novembre de 1994, i reproduïa, entre d'altres molt textos, un fragment de la conversa telefònica entre Eduardo Zaplana –llavors encara candidat del PP a president de la Generalitat– i un militant del PP sobre el cobrament d'unes presumptes comissions il·legals. La conversa, que formava part del sumari del conegut com a Cas Naseiro, havia estat transcrita anteriorment i de forma íntegra pel setmanari *El Temps*. En aquesta es podia llegir com Zaplana manifestava la seua pressa per enriquir-se. Més endavant les autores van enretirar la transcripció del llibre per tal com el jutge va desestimar la validesa de la cinta com a prova per un defecte de forma.

Com siga, *Las Provincias* carregà durament contra el llibre i alhora, i com als inicis de l'ensenyament en valencià, engegà una campanya per aconseguir l'eliminació en els materials didàctics de referències a la llengua catalana.⁶⁴¹

La Comissió de Revisió de Projectes Editorials de Llibres de Text –reunida dies després que se signara la suspensió– va determinar que el llibre en el seu conjunt atemptava contra els valors ètics i morals dels alumnes.⁶⁴² Les seues autores –Montserrat Ferrer, Rosa Escrivà i Gemma Lluch– van recórrer contra la suspensió i la Generalitat, davant la impossibilitat de mantenir-la en no trobar cap incompliment de la Llei, va veure's obligada a autoritzar-ne de nou la publicació encara que amb condicions. Una de les indicacions fetes amb vista a futures edicions o reimpressions especificava que “el material curricular promourà que la publicitat de productes i la presència d'autors, a través dels seus textos, se centren de manera prioritària en l'àmbit de la Comunitat

⁶⁴⁰ Encara que en aquest treball apareixen referenciades algunes d'aquestes actuacions en contra dels principals agents culturals del valencianisme, com ara Enric Valor, Joan Fuster, Ovidi Montllor, Raimon, etc., caldria un estudi més específic no només per l'interés que pogueren tenir des d'un punt de vista de la necessària història cultural del País Valencià sinó també com a instrument per aprofundir en el coneixement de les ideologies en conflicte en la societat valenciana.

⁶⁴¹ Alfons Esteve (2004), *ibidem*, p. 221.

⁶⁴² Vegeu Montserrat Ferrer, Rosa Escrivà i Gemma Lluch (1996), *Torna la censura als llibres de text?*, *Escola Catalana*, núm. 327, Barcelona.

Valenciana i adequarà les flexions verbals a la morfosintaxi pròpia del valencià, fins i tot en els textos traduïts”. Era la primera mesura de censura política i lingüística en els llibres de text que adoptava l’administració.

De més calat polític va ser la derogació el 22 de desembre de 1995 de l’homologació dels certificats de la Junta Qualificadora de Coneixements de Valencià de la Generalitat Valenciana (JQCV) amb els de la Junta Avaladora de Català de les Illes Balears i la Junta Permanent de Català de la Generalitat de Catalunya. L’ordre d’homologació es va signar el 16 d’agost de 1994 i havia estat una de les darreres decisions del conseller socialista Joan Romero, mesos abans que el seu partit perdera el poder.

L’ordre de derogació del conseller, ara del PP, Fernando Villalonga Campos, es va publicar el 22 de desembre de 1995 sota la pressió política d’UV. En l’exposició de motius s’adduïa que aquesta, de fet una simple confirmació administrativa d’un fet que a la pràctica es produïa de forma automàtica, “havia creat en la societat valenciana un clima de divisió, al mateix temps que havia augmentat la politització del tema lingüístic, la qual cosa no afavoreix a la dignificació de la nostra llengua, el valencià, vertader símbol d’identitat del poble valencià”.⁶⁴³

La derogació suposava també, paradoxalment, la revalidació administrativa entre el nivell superior de la JQCV i el títol de llicenciat de Filologia Catalana. ACPV i l’STEPV van recórrer contra la derogació. El Tribunal Suprem els donaria la raó el 15 de març de 2006 en una sentència argumentada en base a l’informe de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua, de 9 de febrer de 2005, segons el qual el valencià i el català són la mateixa llengua i amb la definició del valencià feta per la Real Academia de la Lengua Española (RAE).⁶⁴⁴

El 7 de març de 1996 la Conselleria d’Educació va retirar les subvencions a les Trobades d’Escoles en Valencià, que aquell any començaven unes setmanes més tard, el dia 24 d’aquell mes, a l’Alfàs amb el lema ‘Estimem la nostra llengua’. Fins aleshores les Trobades havien rebut una subvenció d’entre 5 i 6 milions de pessetes.

⁶⁴³ *Ordre de 22 de desembre de 1995 de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, DOCV núm. 2651 de 22 de desembre de 1995.*

⁶⁴⁴ *El Supremo se apoya en la Academia de la Lengua para equiparar catalán y valenciano. El tribunal obliga a la Generalitat a admitir los certificados de idioma de Cataluña y Baleares.* Manuel Altozano, *El País*, 6 d’abril de 2006.

Fonts oficials de la Conselleria van argumentar la decisió al llavors president de la FEV, Vicent Romans, assegurant que des d'aquell moment s'estava apostant per "altres formes de promoció del valencià" sense que això implicara, però, que s'estiguera "en contra d'aquestes trobades".⁶⁴⁵ No seria l'única ocasió en què aquesta activitat ensopegara amb l'oposició del PP.

Les actuacions en contra dels agents culturals més assenyalats del valencianisme també es va palesar de seguida. Així, el 25 de novembre PP i UV van rebutjar una proposta d'EUPV que comptava amb el suport dels socialistes per tal que les Corts concediren a l'escriptor Enric Valor la distinció al Mèrit Cultural. Els populars argumentaren el seu vot assegurant que la proposta era "injusta" i "il·legal" per tal com es tractava d'una iniciativa que no entrava dins de les funcions de la institució. La negativa coincidia amb una campanya sostinguda per *Las Provincias* contra el lingüista atesa la seua ideologia i pel fet sobretot d'haver presidit el Bloc de Progrés articulat des d'ACPV en les vespres de les eleccions autonòmiques de 1995. Com siga, el PP va acabar afavorint la distinció per al bioquímic Primo Yúfera, vinculat a l'àmbit cultural del secessionisme lingüístic.⁶⁴⁶ En aquella mateixa comissió es va votar per unanimitat que es demanara el retorn des del Museu de Cervera de la peça d'art rupestre L'arquer de la Valltorta, a Catalunya des de 1920, perquè fóra exposada en el museu de Tírig. Durant la seua compareixença el diputat d'UV Jose Manuel Igual va afirmar que des del seu partit s'estava elaborant una llista amb peces sostretes del patrimoni valencià bona part de les quals s'exhibien a Catalunya.⁶⁴⁷

El 23 de gener de 1997 una ordre de la Conselleria d'Educació va catalogar tot els llocs de treball d'infantil i primària com a bilingües, però alhora es va permetre que el professorat es poguera adscriure a aquests sense haver de demostrar que tenia coneixements suficients de valencià per a donar les classes. Aquest requisit lingüístic tampoc no era necessari per als docents de batxillerat, secundària, religió i formació

⁶⁴⁵ *Educación retira la ayuda a les "Trobades d'Escola en valencià"*, *Levante*, Maite Ducajú, 8 de març de 1996. Per un relat pormenoritzat dels enfrontaments amb la institució, Francesc Viadel (2009) *No mos fareu catalans. Història inacabada del blaverisme*, Universitat de València, València.

⁶⁴⁶ Eduardo Primo Yúfera (Mazarrón, Múrcia, 1918-València, 2007). Catedràtic de Bioquímica i Química Agrícola des del 1964. Durant el franquisme ocupà diversos càrrecs en institucions de caràcter científic. El 2001 la Generalitat el va guardonar amb el Premi Jaume I. Presidí el Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Membre per designació del PP del Consell Valencià de Cultura.

⁶⁴⁷ Val a dir, que aquesta caracterització, acusació, de Catalunya com a territori espoliador s'explotarà ideològicament tant per l'anticatalanisme valencià com, sobretot, per l'anticatalanisme aragonés.

professional. Els col·lectius en defensa de la llengua i els sindicats consideraren l'ordre una agressió inacceptable i anunciaren immediatament mobilitzacions. El requisit en tots els trams –a excepció dels ensenyaments artístics– s'aconseguí finalment a finals de febrer de 2013 coincidint amb el procés d'aplicació del decret de plurilingüisme de 2012.⁶⁴⁸ L'administració, això no obstant, concedia als docents un llarguíssim període de quatre anys per acreditar els seus coneixements de valencià.

D'altra banda, el 1997 la Generalitat va aprovar els estatuts de la Universitat Jaume I de Castelló fent desaparèixer el terme d' 'acadèmicament llengua catalana' com a definició complementària de *valencià*. Aquest posicionament del Consell i en general de l'anticatalanisme contra la denominació acadèmica del valencià en els estatuts de les universitats del país ha quedat sempre en evidència als tribunals.

Justament, el 28 d'abril d'aquell mateix any, el Tribunal Constitucional es va pronunciar a favor que la Universitat de València poguera emprar en el seus estatuts el nom de llengua catalana per al valencià. La Sala Segona del Tribunal Constitucional reconeixia aquest dret a la institució després d'un llarg procés judicial a què ja ens hem referit anteriorment. La mateixa nit que es va conèixer la notícia, el president de la Generalitat, Eduardo Zaplana, es fa afanyar a assegurar que la sentència de cap manera reconeixia la unitat de valencià i català mentre que Xavier Casp, un dels caps més visibles del secessionisme, i el mateix president de les Corts, l'unionista Héctor Villalba, intentaven restar importància al fet assegurant que cap dels magistrats no era filòleg. Com vullga que siga, la decisió judicial deixava en una situació incòmoda el PP, que es va veure obligat a fer gestos de cara el seu electorat més anticatalanista.

Així, les Corts van aprovar el 29 d'abril, amb els vots del PP i d'UV, una declaració segons la qual "el valenciano es un idioma diferente y diferenciado de otras lenguas del Estado español". Tots dos partits intentaren rendibilitzar la declaració. Per als unionistes aquesta donava satisfacció a les posicions del secessionisme acadèmic. El PP per la seua banda es referia a la declaració aprovada en termes d'un ajust tècnic a l'Estatut. "La cuestión", va assegurar Zaplana durant la sessió de les Corts, "es si la autoridad

⁶⁴⁸ Segons dades de l'administració, en 2013 un 79% dels professors –inclosos els interins– que imparteixen classes en valencià poden acreditar-ne el seu coneixement amb el Grau Superior de Coneixements de la JQCV a més d'altres títols. A la Formació Professional la xifra només arribava al 40%. Vegeu *La normalización lingüística llega por fin a la enseñanza Secundaria*, Juan Manuel Jàtiva, *El País*, 20 de febrer de 2013, en línia.

científica puede imponerse a la voluntad popular en torno a las señas de identidad, si los criterios científicos pueden anteponerse a la legitimidad democrática, si se puede contraponer la autonomía universitaria a la voluntad de los ciudadanos expresada en las urnas, si se puede ejercer esa autoridad en contra de las normas constitucionales o estatutarias”.

Aquell mateix dia, l'edició valenciana de l'*ABC* deslegitimava la decisió del tribunal acusant alguns dels seus magistrats de proximitat ideològica al catalanisme. El diari apuntava a Carlos Viver Pi-Sunyer, nomenat a proposta de CiU, i Tomás Vives Antón, “cuya línea ideológica cercana al Bloc fue muy patente en la época socialista”. “Es grave”, s'assenyalava en un destacat, “la sospecha de que el catalanismo, por vía de dos conspicuos representantes en el Tribunal Constitucional nos haya metido un auténtico gol a cuantos desde Valencia y el valencianismo, pensamos que el rango normativo propio de la autonomía universitaria no puede ni debe, en ningún caso, prevalecer sobre la jerarquía constitucional que corresponde al Estatuto de Autonomía (...)”.⁶⁴⁹

L'1 de maig es va fer públic als mitjans de comunicació el text íntegre del vot particular del president del tribunal, José Gabaldón López, en què rebutjava la legalitat del terme *català* als estatuts universitaris. L'endemà mateix, el líder del GAV, García Sentandreu, qüestionava des de *Las Provincias* la legitimitat del Tribunal Constitucional alhora que afirmava que la sentència era “una muestra de las ambiciones y frustraciones políticas de algunos jueces que no lo son de carrera y que han llegado, incluso para su sorpresa, a dicha institución de la mano del PSOE en su afán de controlarlo todo”. Davant el to de la polèmica, el president del govern espanyol, José María Aznar, pressionat per Unió Democràtica de Catalunya (UDC), es va pronunciar sobre la polèmica el 2 de maig, des de la universitat nord-americana de Georgetown. Segons Aznar era “absolutamente comprensible que haya personas que digan que eso (*en referència al valencià*) forma parte de una unidad, pero con la misma razón habrá que respetar a los que digan que no forma parte de esa unidad, sino que tiene una singularidad muy propia y que la quieren

⁶⁴⁹ *Sospecha de que dos magistrados “catalanistas” influyeran decisivamente en sus compañeros del TC. Carlos Viver fue propuesto por CiU y Tomás Vives está cercano a los ambientes del ‘Bloc’, D.V., ABC, 29 d'abril de 1997, p. 65.*

defender”. L'alcalde de València, Rita Barberá, també va irrompre en la polèmica i fent ús de la seua condició com a presidenta nata de la Junta Central Fallera, va instar-la a aprovar la nit del 15 de maig de 1997, un manifest en defensa de les senyes d'identitat de l'Estatut valencià.

Les rivalitats pel vot anticatalanista complicaven les relacions entre els dos socis de govern i afectaven directament la direcció de la seua política lingüística. En aquest context el valencianisme i els sectors de la societat civil compromesos amb el valencià intentaven també influir.

El 4 de juny de 1997, l'exrector de la Universitat de València, Ramon Lapiedra,⁶⁵⁰ juntament amb els rectors Pedro Ruiz, també de València, i Andrés Pedreño, de la Universitat d'Alacant, van presentar al paranimf de la institució acadèmica a València el 'Manifest per la dignificació i el futur de la llengua dels valencians'. La declaració va comptar també amb el suport d'escriptors com Manuel Vicent, Alfons Cervera, Enric Valor, o altres personatges rellevants de l'àmbit de la cultura com el dissenyador Xavier Mariscal, el sociòleg Josep-Vicent Marqués o el cantant Raimon. En el mateix acte l'escriptor Enric Sòria va oferir la conferència, 'Defenses de l'idioma'.

Fou en aquest ambient en què la Coordinadora de Entidades del Reino de Valencia va convocar una manifestació contra la sentència del Tribunal que va ser encoratjada i finançada des de les institucions, malgrat que el PP, com a partit, optà per mantenir-se en un segon pla. La manifestació amb el lema *Sí a l'Estatut. Sí a l'idioma valencià. Sí a les Normes de l'Acadèmia de Cultura*, en defensa del 'valencià' i de l'Estatut, tingué lloc a València el 13 de juny. La policia nacional va xifrar el nombre de participants en

⁶⁵⁰ Ramon Lapiedra Civera (Almenara, 1940). Físic. Des de 1963 fins a 1966 va estudiar física teòrica a París. Investigador en el Centre National de la Recherche Scientifique a la capital francesa des de 1966 fins a 1969. Doctorat el 1969 en física teòrica a la Universitat de París. Doctor en física teòrica el 1974 per la Universitat de Barcelona. Des de 1978 fins a 1982 professor agregat de la Universitat de Santander. Des de 1982 catedràtic de física teòrica de la Universitat de València. Lapiedra fou rector d'aquesta universitat des de 1984 fins a 1994, període durant el qual s'encarà la polèmica aprovació dels estatuts de la institució sota la pressió de l'anticatalanisme. El 1993 fou investit doctor Honoris Causa per la Universitat Jaume I de Castelló i el 1995 guardonat amb la medalla de la Universitat de València. És membre de l'Institut d'Estudis Catalans, del Consell Valencià de Cultura i formà part també de la comissió assessora per a l'elaboració de l'informe Universitat 2000, conegut com Informe Bricall. Membre també de Valencians pel canvi. Compta amb més de quaranta publicacions sobre física teòrica.

50.000, en 100.000 la policia local, en més de 500.000 *Las Provincias*. Hi assistiren els principals dirigents d'UV i del PP, amb les excepcions calculades de Zaplana i dels consellers del seu govern tot i que des de la ciutat d'Elda s'hi va adherir el llavors titular d'Educació i Cultura, Francisco Camps. La seua adhesió se sumava, entre moltes d'altres, a les de la Comuni3n Tradicionalista Carlista, la Confederaci3n Cat3lica de Padres o la de la segregacionista Uni3n Provincial Alicantina. Entre els assistents hi era tamb3 el llavors president del Val3ncia CF, Paco Roig; els empresaris Federico F3lix, Antonio Gil Terr3n –assessor de Zaplana, pr3xim al GAV– i Jim3nez de la Iglesia; membres de les fam3lies dels empresaris Lladr3 i de l'exministre ucedista, Abril Martorell; els senadors del PP Pedro Agramunt i Jos3 Rafael Garc3a-Fuster; el president de l'Ateneo Mercantil i diputat del PP, Jos3 Manuel Botella. Tampoc no hi van faltar personatges rellevants com Carlos Climent, expresident de l'Audi3ncia de Val3ncia. Entre els esl3gans la premsa va recollir alguns dels habituals en manifestacions d'aquest tipus: 'No mos fareu catalans', 'Polaco el que no vote', 'PSOE i IU, traidors al poble', 'Pujolini i Rajhola, fills de la mateixa..', 'PP covart, volem llengua valenciana', 'No hi ha prou diners en el condat per a comprar als veraders valencians', 'Aragoneses con Valencia y la Justicia, Catalans a Balears no gracias'...

Juan Garc3a Sentandreu, la persona que va liderar pol3ticament la manifestaci3n, va arribar a proclamar davant de l'3xit de la convocat3ria, la vict3ria del *blaverisme* en la Batalla de Val3ncia. Un 3xit que va servir-li per a enlairar-se pol3ticament aix3 com per a rebre el suport del PP en la seua estrat3gia d'acabar de dividir les forces de l'anticatalanisme i afeblir el seu soci unionista.

L'assist3ncia massiva a la manifestaci3n posa en relleu un clima social agitat des dels sectors contraris a la normalitzaci3n lingüística en una situaci3n pol3tica complexa, d'instabilitat i radicalitzaci3n en qu3 els dos socis de govern volien capitalitzar pol3ticament el malestar i liderar des de les seues 3rees de responsabilitat les actuacions contra –a ulls del *blaverisme*– el 'catalanisme' institucionalitzat, el qual inclo3a, b3sicament i des d'aquest punt de vista, les estructures que permeten la normalitzaci3n, sobretot, l'escola.

Durant aquell estiu el llavors conseller d'Educaci3n, Francisco Camps, va centrar les seues actuacions en la 'readequaci3n a la legalitat estatut3ria' dels llibres de text, un

terme un tant obscur amb què el PP es referia a la revisió dels seus continguts, o a una ‘depuració tranquil·la’, en paraules del diputat d’UV Fermin Aragoitia.⁶⁵¹

El 3 de setembre 1997 Camps ja va advertir que exigiria a totes les editorials que s’adaptaren a la legalitat constitucional i estatutària recordant que era obligatori que els llibres es referiren estrictament als termes *llengua valenciana* i Comunitat Valenciana. D’aquesta manera, l’explicació històrica de la filiació filològica del valencià quedava reduïda a un origen difusament medieval com tenien tantes altres llengües peninsulars.⁶⁵² La mesura va obligar les editorials a fer desaparèixer els mapes il·lustratius del domini lingüístic del català i a *elaborar* un valencià el més dialectal possible sense caure, però, en la incorrecció acadèmica o l’ultradialectalisme anormatiu proposat pel secessionisme. Això a la pràctica, i a grans trets, volia dir escriure sense l’*aquest* ni sense l’*amb* però evitant l’*este* o l’*ab* per no caure en la incorrecció, el que va dificultar enormement la tasca dels editors.

Durant la seua compareixença davant dels mitjans per explicar la mesura, Camps, va afirmar que l’adaptació de llibres de text no era un procés de “caça de bruixes” sinó un tema de “dignitat”. “(...) A veces”, va dir, “nuestras instituciones no tienen el mismo respeto o tratamiento que las instituciones de otras comunidades autonómicas. Nosotros los valencianos, tenemos una identidad política e institucional que no es un hecho artificial, sino que se trata de una identidad histórica y que tiene tras de sí una tradición (...)”.⁶⁵³ “(...) Estamos”, va afirmar, “ante la gran aventura de seguir creando un proyecto común para un pueblo singular como es el valenciano”.⁶⁵⁴

D’aquesta darrera afirmació, així com de l’orientació i intencions de les diferents actuacions polítiques, podríem deduir que el PP, si més no des d’una òptica propagandística, considerava que estava protagonitzant una autèntica deconstrucció del País Valencià autonòmic. Treballant, doncs, en la construcció –reconstrucció– d’un poble a l’entorn de la tradició del regionalisme. Aquesta voluntat refundadora, a la que se li atribueix una transcendència històrica, serà un tret constant en el discurs públic de

⁶⁵¹ *Cultura usará la vía judicial si las editoriales no recogen los cambios. El PP presenta unos libros de texto que diluyen el origen del valenciano*, Neus Caballer, *El País*, 4 de setembre de 1997, p. 8.

⁶⁵² Neus Caballer (1997), *ibidem*, p. 8.

⁶⁵³ Francisco Camps *asegura que se actuará contra las editoriales que no han cambiado los libros de texto*, Concha Raga, *Las Provincias*, 4 de setembre de 1997, p. 17.

⁶⁵⁴ Vegeu Concha Raga (1997), *ibidem*.

Zaplana, Camps i encara de Rita Barberá, al qual fins ara no se li ha prestat cap atenció acadèmica.

Malgrat les tensions desencadenades tant en el sector editorial com en l'àmbit dels ensenyants a causa de la revisió dels textos, el conseller es manifestava partidari que de la política educativa i de les senyes d'identitat no se'n fera cap "(...) elemento de crispación y disputa, y menos debemos hacer de nuestras señas de identidad nada que divida, sino que tiene que ser al revés, defender unas señas de identidad que unan a los valencianos (...)".⁶⁵⁵

D'altra banda, Camps va afirmar en la seua compareixença que el 85% de les editorials ja havien fet les adaptacions dels seus textos de cara al curs, un 10% no havien pogut a causa dels costos i de la falta de temps, i només un 5% no havien contestat tot i saber que la Conselleria actuaria jurídicament en cas que no es feren les modificacions oportunes. *Las Provincias*, que havia animat des de sempre aquesta política, va aplaudir la decisió i va recordar que més enllà de l'administració, els pares i les mares també podien denunciar aquells llibres que es considerara que no respectaven la legalitat estatutària, demanant-ne el boicot. "(...) Les ha dado la oportunidad (*es refereix a Camps*) de cambiar por las buenas, no lo han hecho, pues tendrán que atenerse a las consecuencias. Ahora bien, no es lo único que hay que hacer. Si algunas editoriales no acatan nuestro estatuto los padres están en su perfecto derecho de hacerles el boicot. Los padres son los que tienen la palabra. Y el voto ya que, con la nueva composición de los Consejos escolares, su presencia ha aumentado considerablemente y pueden influir decisivamente en qué tipo de libros se escoge. Ejercen su derecho. Vetan los libros de editoriales que se niegan a respetar la legalidad valenciana y voten los que sí la respetan. Que aquí, si es que queremos acabar con la catalanización, todos tenemos que arrimar el hombro y dar un poco la cara (...)".⁶⁵⁶

Com *Las Provincias*, els representants més assenyalats dels sectors de l'ensenyament privat i conservador van saludar la iniciativa. Així per a José Luis Zanón, president de la patronal de centres privats, tot i reconèixer que no era el mateix un mapa geogràfic que un de lingüístic, no hi havia dubte que calia que els textos s'ajustaren a la legislació

⁶⁵⁵ Vegeu Concha Raga (1997), *ibidem*.

⁶⁵⁶ *Pagar con la misma moneda*, María Consuelo Reyna, *Las Provincias*, 4 de setembre de 1997, p. 5.

estatutària.⁶⁵⁷ Rafael Monter, president de la Confederación Católica de APAS de la Comunidad Valenciana, anava un pas més enllà i acusava els partits d'esquerra de no haver defensat mai les senyes d'identitat dels valencians alhora que singularitzava aquest retret en la dirigent d'Esquerra Unida, Glòria Marcos, objecte d'una dura campanya per part de *Las Provincias* contra la seua persona i els seus posicionaments ideològics.⁶⁵⁸

Dins d'aquesta mateixa dinàmica política el 8 d'octubre del 1997 les Corts reunides a la Col·legiata de Xàtiva, van derogar amb els vots del PP i d'UV la capacitat de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV) per a la supervisió dels llibres de text, alhora que el Consell Valencià de Cultura (CVC) iniciava els treballs per tal d'arribar a un pacte lingüístic.⁶⁵⁹ L'endemà mateix, en la data emblemàtica del 9 d'octubre, la Generalitat guardonava amb la distinció del Mèrit Cultural alguns dels protagonistes més assenyalats del secessionisme, el poeta Xavier Casp i el catedràtic de dret Juan Ferrando Badía, junt a la compositora Matilde Salvador⁶⁶⁰ i el filòleg Sanchis Guarner, coneguts justament per la defensa de posicionaments totalment contraris.

El 17 de novembre, unes setmanes després de la sessió plenària de Xàtiva, les Corts van aprovar també la iniciativa d'UV de retirar les subvencions a totes aquelles publicacions que usaren el terme País Valencià amb el pretext de fer complir la legalitat estatutària, sempre és clar, sota l'òptica dels partits conservadors. En qualsevol cas, la mesura obviava que es tractara d'un corònim d'ús habitual en nombroses institucions o partits polítics amb representació en el mateix parlament valencià o que aquest fóra recollit al preàmbul de l'Estatut com una de les denominacions modernes per al territori. El recurs a la prohibició o més aviat la proscripció simbòlica d'aquest terme, ha estat

⁶⁵⁷ *La patronal de centros privados apoya la petición de la adaptación de los libros de texto*. José Luis Zanón: "Nadie puede negar que los libros de texto se han de ajustar a la legalidad estatutaria", Concha Raga, *Las Provincias*, 11 de setembre de 1997, p. 28.

⁶⁵⁸ *Rafael Monter, presidente de la Confederación Católica de APAS de la Comunidad Valenciana. Los padres tenemos derecho a opinar sobre los libros*, Concha Raga, *Las Provincias*, 8 de setembre de 1997, p. 17.

⁶⁵⁹ Diari de sessions de les Corts 8 d'octubre de 1997 íntegre en l'annex documental.

⁶⁶⁰ Matilde Salvador i Segarra (Castelló de la Plana, 1918-València, 2007). Compositora i pintora. Compromesa amb la recuperació social del valencià, musicà poemes de Bernat Artola, Joan Fuster, Xavier Casp, Salvador Espriu, Rafael Caria o Miquel Costa Llobera, entre d'altres. Fins ara ha estat l'única dona que ha estrenat una òpera al Liceu de Barcelona. *Vinatea*, amb llibret de Casp, s'estrenà el 19 de gener de 1974. Les seues composicions han estat interpretades arreu del món per artistes com Victòria dels Àngels, José Iturbi o Montserrat Caballé.

habitualment emprat pel PP en períodes preelectorals o políticament complicats en els quals s'ha vist obligat per tactisme electoral a recórrer a l'anticatalanisme.⁶⁶¹

Dins de l'estratègia de separació administrativa del valencià i del català cal ressenyar també l'exigència al Govern central, l'11 de febrer de 1998, per part del PP i d'UV de deshomologació dels títols de filologia valenciana i catalana reconeguts per la legislació espanyola a través diversos reals decrets, així com la manifestació de “rebuig total” a la resolució del Congrés dels Diputats de 20 de maig de 1997 segons la qual l'Estat considerava totes dues llengües “coincidents”.

Altrament, el 5 d'abril del 1999 el Govern dictava el decret 48/1999 pel qual es regulava l'ensenyament a les escoles oficials d'idiomes del País Valencià, decidint la no aplicació del Reial Decret 47/1992 de 24 de gener, el qual incloïa el català entre les llengües que s'ensenyaven a les escoles oficials.⁶⁶²

L'oposició al valencià normatiu venia aparellada a la legitimació del valencià secessionista, una exigència dels socis del PP. Així, doncs, el 8 de juny de 1998 la normativa defensada per l'anticatalanisme entrava per primera vegada des de la democràcia a les institucions des del moment en què la subsecretària de relacions amb les Corts, Catalina Escuin, ordenava als traductors del Diari Oficial de la Generalitat que deixaren de corregir els textos que els arribaren des dels respectius departaments. La decisió d'Escuin obria la porta, doncs, perquè les institucions dirigides per UV, és a dir, les de les conselleries d'Agricultura, *Mig Ambient* i l'Institut Valencià de la Joventut (IVAJ), pogueren utilitzar les normes de la Real Academia Valenciana de Cultura en els seus documents oficials.

El 21 d'octubre de 1998, es varen redoblar els esforços per controlar la tasca dels professors en les aules. Aquell dia el parlament valencià aprovava amb els vots del PP, d'UV i del Grup Mixt, i a iniciativa del diputat trànsfuga d'UV, Rafael Ferraro, una

⁶⁶¹ El 15 de maig de 2013 el PP aprofitava la seua majoria absoluta per a vetar la tramitació en les Corts de qualsevol document on figurara el corònim País Valencià. La iniciativa va arribar en un moment electoralment molt delicat per als conservadors. Durant la defensa de la proposta el portaveu del PP, Rafael Maluenda, arribà a comparar els defensors d'aquest terme amb els nazis dels anys quaranta i la seua política territorial en relació als països de parla germànica. Heus ací un altre dels tòpics de l'anticatalanisme, l'equiparació de la defensa d'un espai nacional i cultural de parla catalana amb les teories racials i nacionals del nazisme.

⁶⁶² Alfons Esteve (2004), *ibidem*, p. 229.

proposició no de llei per tal que “la inspecció educativa verifique si alguns professors estan vulnerant deliberadament la legislació en matèria d’ensenyament de la llengua i cultura valencianes”.⁶⁶³

Els continguts de la discussió sobre aquest tema posen en relleu bona part dels temors i prejudicis en relació als mestres per part dels conservadors. Per al diputat Ferraro estava fora de tot dubte que en determinats centres s’utilitzaven materials complementaris i fins i tot llibres contraris a l’Estatut. Fins i tot explicava que alguns mestres es vantaven d’emprar llibres i apunts que no s’adequaven ni a la Constitució ni al text estatutari valencià. Ferraro es prevenia –i així ho feia saber– de qualsevol raonament filològic o pedagògic asseverant que enfront del compliment de la norma no s’hi podia argüir ni la llibertat de càtedra ni sentències del Tribunal Constitucional, segons ell, més o menys discutibles.

En una de les seues contestacions al diputat del Grup Mixt, Albert Taberner, mestre per cert d’una de les primeres escoles cooperatives del país, Ferraro va assegurar que la llibertat de càtedra s’havia utilitzat per anar en un sol sentit de l’educació. “Fins ara” (...), enraonava, “(...) i des de fa dotze anys fins a esta legislatura, des de la Generalitat s’ha estat portant una política de dirigisme cultural, s’està emprant el sistema *gramscian*. Gramsci sap vosté el que deia, que s’ha d’entrar en la política a través de la cultura. Això és lo que s’està fins ara. I això és lo que s’ha de controlar i vore els inspectors si efectivament s’està utilitzant la cultura per a ideologitzar als nostres chiquets, als nostres fills. Això és el que s’ha de fer i vore si s’acomplix lo que estableix la Constitució i el nostre Estatut d’Autonomia. Eixe és el tema. I això seria llibertat de càtedra, no allò atre. Allò atre és dirigisme (...)”.⁶⁶⁴

Abundant en aquesta idea de la llibertat de càtedra el diputat d’UV Artagoitia donaria el seu suport a Ferraro amb l’argumentació que no es podia confondre la llibertat de càtedra amb el llibertinatge.

En un altre moment de la sessió i en contestació al diputat socialista Jesús Huguet, fins feia poc el director de la desapareguda DGPL, Ferraro va assegurar: “(...) ustedes en su época de gobierno comenzaron apoderándose el alma de los niños –continuaré en

⁶⁶³ Vegeu annex documental, Diari de sessions de les Corts Valencianes, 21 d’octubre de 1998, núm. 173.

⁶⁶⁴ (*Es respecta la transcripció literal del diari de sessions*) Diari de sessions de les Corts Valencianes, 21 d’octubre de 1998, núm. 173, p. 7010.

valencià— seguien ab la dels jóvens en els instituts i les universitats, varen imposar la neteja de sang a través de la Junta Qualificadora i infiltraren una quinta columna de traductors en l’administració. Això ho varen fer tots vostés. I ara en estos moments es diposen a depredar l’Acadèmia Valenciana de la Llengua (...)”.⁶⁶⁵

Aquesta visió, diguem-ne ‘diabolitzadora’ del professorat, o el relativisme en relació a la veracitat dels continguts científicament acceptats i com a conseqüència sempre de raons de tipus ideològic o prejudicis, han estat des de sempre presents en el discurs públic de la dreta valenciana en relació a l’ensenyament. Cal dir que no només en el discurs de la dreta valenciana, sinó també de l’espanyola. Només cal recordar –per no retrocedir molt en el temps– els arguments del ministre d’Educació, el popular Wert, a favor de la necessitat d’‘espanyolitzar’ els xiquets catalans i en contra de la immersió lingüística a Catalunya, posicionament que ja hem abordat en aquest treball.

La decisió adoptada en les Corts va ser contestada des de les principals centrals sindicals. Fins i tot membres del STEPV arribaren a autoinculpar-se públicament per ensenyar d’acord amb la realitat social i amb la ciència. Quasi un any més tard el PP s’afegia d’alguna manera a la línia encetada per UV quan un altre conseller de Cultura, Manuel Tarancón, prohibia en alguns dels escrits i documents de la seua Conselleria, paraules com *amb* o *aquest* per considerar-les ‘estrictament’ catalanes.

Les eleccions autonòmiques del 13 de juny de 1999 van deixar fora UV amb 106.000 vots, un terç menys dels que havien tret el 1995. Segons tots els analistes polítics l’electorat unionista havia estat fagocitat pel PP.

Així les coses, des d’UV ni tan sols es va poder evitar la creació el 16 de setembre de 1998 de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) en un marc legal de reconeixement d’aspectes tan contraris al seu ideari com la unitat de la llengua encara que, això sí, amb fórmules retòriques. Alhora l’existència de l’ens, creat en unes circumstàncies molt concretes, no va poder evitar tampoc que el PP continuara amb les

⁶⁶⁵ (*Es respecta la transcripció literal del diari de sessions*) Diari de sessions de les Corts Valencianes, 21 d’octubre de 1998, núm. 173, p. 7013.

seues polítiques de contraplanificació lingüística i *galleguització* del valencià i menys encara que reconeguera la unitat del català amb tot el que això podria representar.

Tant és així que el 5 de setembre de 2001, va transcendir que la Conselleria d'Educació planejava excloure dels llibres de text autors catalans o balears. La mesura es pensava aplicar durant el curs de 2002-2003 i va provocar les protestes de les formacions d'esquerra, les editorials, els escriptors i els ensenyants. En un intent d'esclarir la situació el president Zaplana va informar al conseller de Cultura català, Jordi Vilajoana, que l'objectiu dels nous materials curriculars no era el de marginar els autors catalans sinó més aviat potenciar els valencians i que, en qualsevol cas, no s'anava a dir als professors ni com ni què havien de donar a les seues classes.⁶⁶⁶

L'argument no va convèncer ningú. La consellera catalana d'Ensenyament, Carme-Laura Gil, va qualificar l'esborrany d'acientífic i d'atac a la unitat de la llengua. També el director general de Política Lingüística de la Generalitat catalana, Lluís Jou, per a qui els mínims als quals apel·lava Zaplana podrien haver previst tot l'àmbit del català. També el dirigent del PP català, Alberto Fernández Díaz, es va posicionar a la contra titllant la idea d'"absurda". Per la seua banda el líder d'Unió Democràtica, Duran Lleida, la va qualificar "pròpia del segle XV", mentre que el socialista Joaquim Nadal va acusar el president valencià de "voler posar fronteres a la literatura". En termes d'igual duresa es va referir el republicà Josep Lluís Carod-Rovira, que va qualificar d'"actitud demencial" la iniciativa de la Generalitat valenciana.

La situació posava a prova la utilitat de l'AVL com a ens capaç de foragitar la política de l'àmbit *sensu stricto* de la filologia. Però la seua presidenta, Ascensió Figueres, nomenada pel PP, va afanyar-se a apartar l'ens de la polèmica en manifestar públicament que aquell no era un assumpte que competira l'Acadèmia per tal com aquesta no s'ocupava ni dels decrets de la Conselleria d'Educació ni tampoc d'establir la política educativa. El mateix dia el conseller Tarancón mantenia que el propòsit de la Generalitat era "assegurar que els grans autors valencians se conegueren de forma obligatòria", una qüestió que de fet ja estava garantida. En meitat d'aquell creuament de declaracions el portaveu parlamentari del PP en les Corts i futur conseller d'Educació, Alejandro Font de Mora, acusava el secretari general dels socialistes, Joan Ignasi Pla, de defensar els interessos catalans "para que no se enfade su mentor (*Pasqual*) Maragall"

⁶⁶⁶ Zaplana justifica ante el Gobierno catalán la exclusión de varios autores. Ferran Bono/Jordi Martí Font, *El País*, 6 de setembre de 2001, en línia.

ahora que assegurava que el que volien des del Consell és que estigueren tots els valencians als llibres de text i després, “todos los que hagan falta”.⁶⁶⁷

El 23 de novembre de 2001 professors de valencià de 18 instituts públics de secundària del Baix Vinalopó van anunciar a Elx que elaborarien un document de consens per determinar els continguts a impartir en les classes. Els mestres advertien que no pensaven complir amb aquell decret –considerat per la Conselleria de mínims– i alhora exigien junt amb la Mesa per l’Ensenyament del Valencià un document amb criteris de caràcter científic. En representació dels professors, els sindicats STEPV, FETE-UGT, CCOO i la Mesa, va parlar a la premsa Jeroni Soler. Aquest va demanar a la Generalitat en nom del col·lectiu que representava una nova proposta que continguera, “equilibradament referències explícites d’aquelles obres i autors catalans, mallorquins i valencians d’una rellevància literària i cultural que permeta entendre el fenomen literari com un bé cultural, universal i complir així amb els objectius educatius legalment establerts” i no en criteris ‘discriminatoris’ com s’estava plantejant. Fet i fet, per als mestres era un despropòsit entendre la valencianització dels continguts que s’ensenyaven mitjançant l’‘exclusió’ d’autors de fora del país perquè d’aquesta manera quedarien fora dels temaris autors com Ramon Llull, Mercè Rodoreda, Josep Pla o Joan Maragall. A més, per als ensenyants el decret no era de mínims sinó una proposta completa que serviria per a desenvolupar les programacions dels docents i que influiria en els continguts dels llibres de text. D’acomplir-se els mestres advertien que “defensarien la racionalitat en oposició als interessos inquisitorials i manipuladors que es pogueren produir”.

Per la seua banda des de la Generalitat s’informava aquell mateix dia que durant els darrers anys s’havia augmentat el pressupost de la promoció del valencià en un 44% i que més de 3.000 funcionaris havien participat en els cursos de valencià.⁶⁶⁸

La polèmica a compte dels autors literaris va continuar i la Mesa es va haver de tornar a pronunciar el 21 de març de 2002, atés que el Govern valencià havia ignorat totes les exigències acadèmiques i propostes dels professors. En el comunicat advertien que impulsarien dins del seu àmbit la inclusió dels continguts exclosos del decret que

⁶⁶⁷ *La presidenta de la AVL pide diálogo para cerrar el debate sobre los autores. La Academia evita pronunciarse oficialmente al no ser competente*, Ferran Bono, *El País*, 8 de setembre de 2001, en línia.

⁶⁶⁸ *Los profesores de valenciano se rebelan contra el decreto de mínimos y fijarán su propio temario. La Mesa por l’Ensenyament exige la retirada en un acto en El Baix Vinalopó*, Ezequiel Moltó, *El País*, 24 de novembre de 2001, en línia.

consideraren imprescindibles i que s'oposarien a qualsevol tipus de censura directa o indirecta que entrebancara la llibertat de càtedra. Així, doncs, des de la Mesa s'impulsava la 'Iniciativa per un currículum científic' adreçada als seminaris en valencià dels instituts d'ensenyament secundari, els claustres dels col·legis per tal que els professors s'adreçaren a les editorials i feren palesa la seua voluntat de reflectir adequadament la filiació lingüística del valencià i la història de la literatura catalana a través dels autors més reeixits. "Es tracta que les editorials", resava l'escrit, "se n'assabenten que el professorat en valencià no acceptarà la manipulació política del currículum que el Govern vol consolidar mitjançant una nova normativa que, si no canvia respecte de les nostres propostes conegudes, empobrirà els continguts actualment en vigor, alhora que introduirà incorreccions manifestes i prejudicis lingüístics, tot en perjudici de l'alumnat i del respecte a la Filologia, la Literatura i la Sociolingüística. (...)".⁶⁶⁹

A la pràctica, i segons alguns membres del món editorial consultats per a aquest treball, el decret va tenir el seu efecte sobre les editorials, les quals, en la majoria dels casos, no han exclòs els autors de fora del País Valencià però sí que n'han limitat la tria.

Tot plegat, que una iniciativa com la del currículum científic partira de la Mesa equival a dir que tenia el suport de tota la comunitat educativa compromesa amb el valencià. L'entitat havia nascut el mateix any que havia arribat el PP a la Generalitat. Es considerava a si mateixa un moviment social integrat per tots els nivells educatius de forma unitària i que es constituïa amb la finalitat cívica de defensar l'ensenyament en i del valencià. La integraven CCOO, STEPV, UGT, Escola Valenciana, Confederació de Pares i Mares Gonçal Castelló, Plataforma d'Estudiants per la Llengua i professorat de tots els nivells, fins i tot personal de l'administració i serveis de les universitats valencianes. La Mesa es plantejava quatre objectius bàsics: garantir la possibilitat efectiva de l'aprenentatge en valencià en tots els àmbits educatius; el reconeixement de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana com a autoritat en matèria lingüística; la creació d'un organisme de participació social per a garantir l'ús del valencià i l'adscripció de la Direcció General de Política Lingüística a la presidència de la Generalitat. Mentre va estar activa es va mantenir expectant a les polítiques del PP com

⁶⁶⁹ *Iniciativa per un currículum de valencià científic*, pàgina web de l'STEPV.

posa en relleu un informe de 2003,⁶⁷⁰ en què es denunciava que des de l'arribada al poder del PP, la castellanització havia crescut com a conseqüència del desmantellament de la xarxa de l'escola pública –que havia estat i n'era la defensora del valencià– i l'eliminació del reconeixement de la titulació de Filologia catalana en les convocatòries d'oposició. Altrament, en aquell mateix informe, la Mesa acceptava de forma crítica la creació de l'AVL i hi retreia a l'entitat que donara per bones formes lingüístiques com el “valencià taranconí” (és a dir, el que funcionava en els escrits de la Conselleria de Tarancón), un registre que només declarava com a prescriptives aquelles formes del valencià menys convergents i amb menys tradició formal censurant-ne la utilització d'altres. L'entitat continuava reclamant que el coneixement de les dues llengües fóra un requisit previ per a l'accés a la funció pública. De fet, aquest era un objectiu en part aconseguit ja que la llei contemplava almenys el requisit per als docents, per als de primària si volien ocupar una plaça i ara per als de secundària si volien presentar-se a una oposició. Justament, la Mesa havia estat la impulsora durant el curs 2000-2001 de la campanya ‘Per l'exigència del requisit lingüístic’ per accedir a la funció pública en compliment de l'article 23.1 de la LUEV.

Un requisit que el PP mai no va voler fer extensible a tots els funcionaris de l'administració valenciana. El 18 d'octubre de 2001 aquest partit va votar a les Corts valencianes en contra d'una proposició no de llei presentada per Esquerra Unida amb suport del PSPV-PSOE, en què es demanava la modificació de la Llei de la Funció Pública amb l'objectiu d'exigir el coneixement del valencià com a requisit previ en qualsevol prova d'accés a la funció pública. A més, els mateixos alcaldes del PP de municipis castellanoparlants es van mobilitzar en contra del requisit per als mestres aprovat pel seu mateix partit. El maig de 2002 l'alcaldesa del PP de Requena i presidenta de la Federació de Municipis i Províncies, Emma Iranzo, va arribar a amenaçar amb una convocatòria de tots els municipis castellanoparlants del país en defensa dels ciutadans de parla castellana encara que finalment la regidora es va veure obligada a rectificar.⁶⁷¹

Per aquesta mateixa època es promulgava el decret del PP 62/2002, de 25 d'abril, sobre el requisit lingüístic que exclouïa la llicenciatura de Filologia Catalana com a titulació

⁶⁷⁰ 1995-2003: *Balanç de les propostes de la Mesa per l'Ensenyament en valencià*, pàgina web STEPV.

⁶⁷¹ *Iranzo rectifica, apoya el requisito lingüístico y olvida la convocatoria a los castellanohablantes. El PP obliga a la presidenta de la FVMP a desdecirse tras las numerosas críticas*, Juango García del Moral, *El País*, 24 de maig de 2002, en línia.

vàlida per acreditar el coneixement del valencià, un fet considerat com un despropòsit científic per la Universitat de València, però, coherent com hem vist fins ara amb la política del PP. Sobre aquesta qüestió cal recordar que des de 2002 i fins al 2013 els tribunals espanyols –el TSJ valencià, el Suprem i el Constitucional– han dictat en contra de la negativa de la Generalitat a acceptar el terme català o a reconèixer el títol de filologia catalana per a acreditar el coneixement del valencià fins a 63 sentències.⁶⁷²

El PP sempre s’ha mostrat molt bel·ligerant amb el reconeixement d’aquesta igualtat com quan el 2008, i enfront d’una nova sentència contrària a la Generalitat, el conseller Font de Mora acusava de deslleials a l’Estatut els defensors de la lògica paritat de les titulacions de català.⁶⁷³

Atesa la negativa dels conservadors a incloure el requisit lingüístic, l’oposició política va insistir a intentar aconseguir almenys que es fixaren normativament els drets dels ciutadans a ser atesos en la llengua del país. Aquest era el sentit d’una altra proposició de llei presentada pel diputat d’Esquerra Unida-L’Entesa, Ramon Cardona, en les Corts el 19 d’octubre de 2005, en què es demanava l’elaboració d’un text legal que protegira el dret dels ciutadans d’elecció en l’atenció i tramitació administrativa. La iniciativa, a més, incloïa la petició d’una modificació de la llei de funció pública que permetera establir el requisit lingüístic per a l’accés a les places d’aquells funcionaris que atengueren directament els ciutadans i tramitaren documents en valencià. La proposta fou desestimada pel PP. Segons el diputat d’aquest partit, Manuel Pérez Fenoll, els drets dels valencianoparlants estaven suficientment garantits mentre que l’exigència del requisit lingüístic per a l’accés de la funció pública suposaria una exigència discriminatòria, com argumentaven algunes sentències del Tribunal Constitucional i del Tribunal Suprem. La proposta d’Esquerra Unida-L’Entesa va comptar amb el suport dels socialistes.

⁶⁷² Vegeu Y Font de Mora *asumió el catalán 35 sentencias después. La cruzada del Consell ha costado a las arcas públicas 16.500 euros en costas*. Ignacio Zafra, *El País*, 6 de maig de 2010, en línia; *El TSJ anula de nuevo órdenes que no reconocen la Filología catalana. El tribunal critica el ‘empecinamiento’ de la Generalitat en rechazar la unidad lingüística*, EFE, *El País*, 7 de març de 2013, en línia; “*La Terra és rodona i el valencià és català*”, Núria Cadenes, *El Temps*, núm. 1352, 11 de maig de 2010, p. 62-64.

⁶⁷³ *Font de Mora considera desleales al Estatut a quienes reconocen que el titulo de catalán acredita el valenciano. El STE-PV impulsará un pacto cívico por la unidad de la lengua*, E.P/Maite Ducajú, *Levante*, 4 de desembre de 2008, p. 16.

El cas és que els diversos intents a favor de l'extensió del requisit lingüístic no van reeixir. Finalment, el 29 de juny de 2010, el PP i el PSPV aprovaven la Llei de la Funció Pública sense l'exigència del requisit lingüístic per a l'accés de la funció pública llevat del cas dels docents i això malgrat les recomanacions del Consell Valencià de Cultura (CVC) i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL).⁶⁷⁴

Cal recordar ací que el PSPV-PSOE fins aleshores s'havia mostrat partidari del requisit. El seu secretari general, Joan Ignasi Pla, fins i tot s'havia arribat a comprometre el 16 de desembre de 2007 amb Escola Valenciana-FEV a tractar monogràficament en una comissió executiva del seu partit la qüestió del valencià i, en conseqüència, a fer una crida a tots els ajuntaments socialistes per tal que s'adheriren a la declaració 'Compromís pel Valencià' subscripta el novembre de 2002 pel mateix PSPV, partits, sindicats majoritaris i entitats. La declaració incloïa cinquanta mesures legals per a fer efectiva la normalització lingüística al País Valencià, entre les quals estava també, de manera implícita, la del requisit lingüístic. També els sindicats CCOO i UGT-PV van acabar recolzant la llei en el seu redactat. Només l'STEPV s'hi va negar a donar suport a un text que deixava el País Valencià a la cua en drets lingüístics de la resta de les comunitats autònomes amb llengua pròpia. Una disparitat que posaria punt i final a la Mesa poc abans de la sessió que va donar llum verd a la nova normativa.

El mateix dia de l'aprovació de la nova Llei de la Funció Pública el vicepresident de l'AVL, el filòleg Manuel Pérez Saldanya, va publicar un article en el diari *El País* en què demanava la inclusió de les dues llengües en la nova llei en base a criteris d'eficiència i modernitat de l'administració. En compliment també de la LUEV. La competència lingüística dels empleats públics era, segons Pérez Saldanya, l'única via per a complir amb la llei. "(...) 'competència lingüística' es un término que define mucho mejor lo que se ha dado en llamar 'requisito lingüístico', una expresión que parece poner énfasis excesivo en la parte 'requisitoria' (en la exigencia) y demasiado poco en el aspecto más relevante para una sociedad y una Administración del siglo XXI: la 'competencia', es decir, la capacidad y la excelencia, junto con el respeto por los derechos y el buen servicio a los ciudadanos. Así lo han entendido y han aplicado a su legislación todas las otras comunidades autónomas con lengua propia: Cataluña y el

⁶⁷⁴ Vegeu en annex documental *Llei 10/2010 de 9 de juliol, Organització i Gestió de la Funció Pública Valenciana i Informe Jurídic sobre l'ús del valencià a la funció pública*, emès el 29 de juny de 2009.

País Vasco, pero también las Islas Baleares y Galicia, con gobiernos del PP presididos por Gabriel Cañellas y Manuel Fraga. Es cierto que llamarlo ‘requisito lingüístico’ ha favorecido una cierta demonización interesada del concepto y ha servido para presentarlo como una exigencia desmesurada. Nada más ajeno a la realidad: cualquier joven valenciano que haya completado con aprovechamiento la escolarización obligatoria, sea en la ‘línea en valenciano’ o no, tiene ya un nivel equivalente al nivel medio de conocimiento de la lengua propia. (...) Si la ley valenciana continúa siendo la excepción y la única que no da cabida a la competencia lingüística, será lícito entender que la Generalitat no cree en el valenciano más que para usos folclóricos y desprecia el esfuerzo de tantos valencianos, jóvenes y menos jóvenes, por aprender nuestra lengua y vivir en valenciano. (...)”.⁶⁷⁵

Després de les eleccions del 25 de maig de 2003 i amb la marxa uns mesos abans d’Eduardo Zaplana a Madrid per a ocupar-se d’un ministeri, Francisco Camps fou escollit president de la Generalitat Valenciana.⁶⁷⁶ El 18 de juny Camps es va convertir en el primer president que prometia el seu càrrec jurant els Furs i la Bíblia en un gest que, segons va transcendir públicament des del seu entorn, volia escenificar la unió entre un valencianisme conservador i un humanisme polític. Tot i el vincle ideològic del president amb el món del secessionisme i de la seua trajectòria política d’enfrontament amb el món del valencianisme democràtic, Camps es presentava ara amb un perfil bastant acoblat a les orientacions del valencianisme tercerviista. D’acord amb aquest perfil, el nou president va capitalitzar públicament la represa dels treballs de reconstrucció parcial del Monestir de la Valldigna –fundat per Jaume II el Just– iniciats en 1998 com si aquest haguera de competir en un futur i en termes simbòlics amb monestirs com els de Poblet, Montserrat o el Lluch, i encara amb el Monestir del Puig.

D’altra banda, la Comissió Interdepartamental del Valencià, reunida l’1 d’octubre de 2003 a Ares del Mestre, el primer dels pobles conquerits per Jaume I, aprovava la coneguda com a Declaració d’Ares, en realitat un decàleg de mesures a fi de garantir la

⁶⁷⁵ *Por una administración más valenciana*, Manuel Pérez Saldanya, *El País*, 29 de juny de 2010, en línia.

⁶⁷⁶ L’inici de legislatura va començar amb una picabaralla entre el diputat d’Esquerra Unida, Joan Ribó, i el president de les Corts, el popular Julio de España, quan aquest no va deixar Ribó jurar el seu càrrec en valencià durant la sessió de les Corts del 12 de juny amb el pretext que el castellà també era una llengua oficial de la Comunitat Valenciana.

plena normalització lingüística en l'àmbit de l'administració. L'encarregat de presentar aquest decàleg fou el llavors conseller de Cultura, Educació i Esports, Esteban González Pons. La iniciativa, amb l'AVL aprovada, i si jutgem per la transcendència política que se li donava, insinuava un nou gir de la política lingüística, en aquest cas en la direcció del valencianisme. Fet i fet, González Pons va assegurar que les normes eren d'una gran importància política i d'aplicació des d'aquell mateix moment.

El nou reglament, a la pràctica coincident amb el mateix articulat de la LUEV referit a l'administració, obligava que totes les comunicacions internes entre conselleries es redactaren en valencià així com les que es feren entre delegacions territorials. En el cas de les diputacions, ens públics i municipis de predomini lingüístic valencià, també es farien en valencià, i en les de predomini castellà es redactarien en les dues llengües oficials. La imatge pública i corporativa de la Generalitat i de totes les seues unitats administratives estaria en valencià, així com la retolació de les façanes, la senyalització interna, els segells, cartells i altres elements. També es redactarien *principalment* en valencià fullets informatius, pàgines web, anuncis i revistes. Comunicacions, cartes i notificacions entre l'administració i els ciutadans serien bilingües, encara que amb les ciutats de predomini lingüístic valencià aquesta llengua aniria en primer terme i en segon en les de predomini castellanoparlant. Els funcionaris haurien de començar atenent el públic sempre en valencià. El conseller manifestava que la mesura es feia per tal dignificar el valencià i equiparar-lo al castellà i donava per fet, sorprenentment si contrastem aquesta afirmació amb els informes de sindicats i entitats compromeses amb la recuperació social de la llengua del país, que el valencià ja s'havia normalitzat en l'ensenyament. Per la seua banda, el llavors director general de política lingüística, David Serra, assegurava que vint anys després de l'aprovació de la LUEV, calia donar un pas per a demostrar que la Generalitat es comprometia a fomentar-lo.⁶⁷⁷

Amb tot i això, malgrat l'escenificació, la Declaració d'Ares mai no es va arribar a aplicar en la seua literalitat i va quedar en una mera operació de propaganda en uns moments en què el PP valencià va voler vendre's com una força política valencianista moderada, com una mena de nacionalisme valencià no-anticatalanista, si es vol

⁶⁷⁷ *Los funcionarios que atienden al público habrán de iniciar siempre la conversación en valenciano. El consell aprueba una normativa valencianizadora que afecta a toda la Administración*, María Fabra, *El País*, 2 d'octubre de 2003, en línia.

compatible amb un teòric nou nacionalisme espanyol impulsat pel PP. Serà una de les autodefinicions del PP emprades durant aquests darrers anys.⁶⁷⁸

Comptat i debatut, la Declaració no només no va ser aplicada mai sinó que va ser rebutjada pel mateix PP quan el 17 de novembre de 2007 aquest partit es va oposar a la proposició del grup Compromís pel País Valencià perquè la fera efectiva. El diputat del PP Fernando Giner va argumentar en contra dels nacionalistes que els drets dels valencianoparlants ja estaven suficientment protegits i que si no s'havia avançat molt més en aquest àmbit era per causa dels que “(...) insistentment contra el sentiment majoritari del poble han pretés imposar-mos una llengua estranya, una denominació falsa i diluir-mos en una cultura que no és la nostra. (...) M’he sentit discriminat, insultat, atacat, i ferit en el meu cor com a valencià pels que dogmàticament volen que deixem de ser el que som i sempre hem segut: un poble amb una llengua pròpia, la llengua valenciana, l’idioma valencià; un territori que conformen les tres províncies germanes d’Alacant, València i Castelló; una cultura i una personalitat diferenciada que històricament va conformar el regne de València i que hui com a Comunitat Valenciana forma part d’un projecte comú que anomenem Espanya, i un projecte que amb altres pobles estem construint i que s’anomena Europa (...)”.⁶⁷⁹

Altrament, Giner negava que en aquell moment s’hi donara, com en el 1983, una situació diglòssica i alhora acusava els representants de Compromís de viure encara en aquella data, així com d’ocultar darrere la defensa de la Declaració d’Ares les seues vertaderes intencions: les de defensar la identitat dels Països Catalans.

La línia de valencianisme moderat i de bones intencions proclamades als inicis de Camps com a president no va durar gaire temps i la política del PP va tornar a agafar la coneguda deriva anticatalana i anticatalanista, de contraplanificació lingüística, exemplificada amb decisions tan controvertides com les denúncies contra ACPV a

⁶⁷⁸ *María José Catalá, alcaldesa del PP y ponente del Congreso del PPCV. “El sentimiento de valencianía es un nacionalismo compatible con España”, Víctor Romero, Levante, 17 d’octubre de 2008, p. 12.*

⁶⁷⁹ *(Es respecta la transcripció literal del Diari de Sessions).* Diari de sessions de les Corts valencianes de 14 de novembre de 2007, núm. 18, p. 468.

compte de la gestió dels reemissors de TV3, que finalment van obligar l'entitat, el 17 de febrer de 2011, a tallar el senyal de la televisió catalana.⁶⁸⁰

En l'àmbit de l'ensenyament ja hem vist al principi d'aquest treball com l'informe de l'STEPV de 2011 descrivia una situació claríssima de retrocés del valencià en el sistema educatiu, una situació que podria agreujar-se molt més amb l'aplicació de la Llei Orgànica per a la Millora de la Qualitat educativa (LOMQUE) impulsada per un govern del PP i en discussió en el moment de realització d'aquest treball.

Val a dir també que en alguns moments els desencontres entre els ensenyants del valencià –sovint clarament criminalitzats des de les pàgines de la premsa conservadora– i alguns destacats dirigents del PP han estat especialment durs com quan durant un acte a Xàtiva el 25 d'abril de 2009, el president de la Diputació, Alfonso Rus, titllava de “gilipollas a esos que dicen aleshores y gairebé” en al·lusió als mestres de valencià. En el mateix acte, Rus, va assegurar que anaven a “rematar” aquells mestres que volien posar els del PP cap per avall.⁶⁸¹ El dirigent es referia al director de l'institut de secundària Les Nòries de Monforte del Cid, José Luis Santiago, sancionat a vint dies sense sou per penjar cap per avall un retrat del conseller Font de Mora durant les mobilitzacions contra les classes d'Educació per a la Ciutadania en anglès.

El de Rus no ha estat l'únic cas d'enfrontaments entre l'administració i els professors. El juliol de 2011 la inspecció investigava els professors de l'escola El Romeral d'Alcoi per enaltiment del nacionalisme a alumnes de cinc anys, segons relatava una crònica de *Las Provincias* per una denúncia del pare d'un alumne del centre. Darrere de l'expedient es trobava la Asociación Nacional por la Libertad Lingüística.⁶⁸²

Altrament, l'1 de juny de 2012 la Conselleria destituïa el director de la Agencia Valenciana de Evaluació y Prospectiva, Mariano Vivancos, després que en una visita oficial a Ontinyent titllara els professors de talibans a les aules.

⁶⁸⁰ *La fi de TV3 al País Valencià. Un país desconnectat.* Victor Maceda, *El Temps*, núm. 1393, 22 de febrer de 2011, p. 20-23.

⁶⁸¹ *El STEPV lleva a Rus al fiscal por amenazar al profesorado*, *El País*, 1 de maig de 2009, en línia.

⁶⁸² *Educación investiga a un colegio que ensalza el nacionalismo entre niños. Unos profesores de la escuela El Romeral de Alcoy enseñan a alumnos de cinco años que viven en el País Valencià y no en Valencia.* Redacció. *Las Provincias*, 7 de juliol de 2011, en línia.

Més enllà de les moltes decisions en la línia d'una autèntica contraplanificació lingüística en els termes en què ha estat definida per Pradilla i d'acord amb Anselm Bodoque, convindriem que l'actuació més important de la política lingüística del PP des de 1995 ha estat la creació de l'AVL, procés en què ens centrarem tot seguit.

2- LA CREACIÓ DE L'AVL.

2.1 El llarg camí cap a la creació d'un ens normatiu.

Tot i que la creació de l'AVL ha estat la iniciativa en matèria de política lingüística més important de l'etapa del PP al front de la Generalitat, la idea, lluny d'obeir a les circumstàncies d'un context polític molt determinat, ja venia de lluny. De fet, la posada en marxa d'una institució amb rang acadèmic per a decidir sobre el valencià fou una vella idea de la UCD i requeria, com en el cas de l'AVL, de l'articulació d'un pacte que tenia més de polític que de lingüístic. Si jutgem per com es van donar les primeres passes d'aquell procés, podem afirmar que el sentit que la UCD li volia donar a l'acord era el de la institucionalització política del secessionisme just en el moment en què també adquirien categoria oficial els símbols defensats per l'anticatalanisme. A la pràctica, el pacte hauria escamotejat el mur que per al secessionisme representava el consens científic sobre el català i, alhora, hauria neutralitzat, amb un nou ens com una Acadèmia, la Universitat com a institució amb capacitat normativitzadora, un paper que a la pràctica i des de l'arribada de Manuel Sanchis Guarner, ja duia a terme.

Aquests seran dos elements que estaran també molt presents en la negociació pel pacte lingüístic dels anys noranta liderada pel president Eduardo Zaplana amb Joan Romero com a secretari general del PSPV-PSOE.

És important recordar que per als sectors conservadors i anticatalanistes dels anys setanta la normalització lingüística equivalia a la destrucció de la identitat valenciana per la via, entre d'altres, de la substitució d'un suposat valencià 'pur' per un català –o valencià normativitzat– del que sovint es deia –amb una clara intenció denigratòria– que era el producte artificial d'un enginyer industrial en una clara al·lusió a Pompeu Fabra. No es tracta d'un punt de vista innocu ni marginal en el pensament del secessionisme lingüístic. L'atribució de puresa que se li fa al valencià n'accentua el seu caràcter de

vertader, genuí, enfront d'un suposat valencià que ha estat fabricat i per tant artificial, filològicament manipulat, estrany. D'ací també la preeminència atorgada pel secessionisme a la llengua parlada enfront de la llengua escrita, de la qual es desconfia, una desconfiança que no afecta, però, el castellà. L'essència de l'idioma és la llengua parlada com la de l'home és la persona i no pas el seu retrat, dirà Miquel Adlert, un dels normativitzadors d'aquest valencià pretesament autèntic.⁶⁸³

En dades tan recents com la de 2006 encara podem escoltar el president Francisco Camps defensant el paper de l'AVL en el manteniment de la "puresa" i identitat del valencià.⁶⁸⁴

Altrament, i al marge d'aquesta voluntat política pel domini simbòlic del valencià, no podem oblidar tampoc que el secessionisme no tenia, ni políticament ni social, un programa de normalització lingüística del seu inestable model de valencià si jutgem per les diferents gramàtiques i ortografies publicades al llarg dels anys. Defensor de la teoria d'un bilingüisme secular i harmònic, acomodat a la *patuesització* del valencià, el secessionisme era partidari acèrrim, per exemple, de la voluntarietat absoluta en relació al seu aprenentatge en l'escola. Al capdavant, i com ja va advertir Lluís Vicent Aracil, "el bilingüisme mític valencià és un mer estratagema verbal: precisament l'escapatòria, àlibi o coartada dels grups ex-catalanòfons que a hores d'ara són castellanòfons unilingües. I ells són –insistia el sociòleg– també els que idolatren el *valenciano* quan en parlen ocasionalment –sense arribar, però, al desenfrenat excés de parlar-lo habitualment, fluentment i amb naturalitat".⁶⁸⁵

Fet i fet, davant de les exigències del valencianisme i de la imminent escolarització en valencià a penes trobarem –com hem vist– alguna insinuació per part d'alguns elements aïllats de l'anticatalanisme de muntar una escola valenciana alternativa. En realitat, la seua opció no era cap altra que l'escola de sempre, podríem dir que l'escola de sempre sense matisacions de cap tipus. Una escola, en definitiva, pedagògicament conservadora, inspirada pels valors de sempre i on el valencià –ni encara el valencià

⁶⁸³ Miquel Adlert (1977) *ibidem*.

⁶⁸⁴ Camps renueva su apoyo a la AVL al destacar su "defensa de la pureza del valenciano". *El jefe del consell preside la toma de posesión de Ricardo Bellveser como nuevo académico*, *Levante*, 1 de juliol de 2006, p. 6.

⁶⁸⁵ Lluís Vicent Aracil (1982), *Papers de Sociolingüística*, La Magrana, Barcelona.

‘pur’ – tenia reservat un lloc marginal. En qualsevol cas, i a falta de cap contraprograma al dels sectors progressistes, el control simbòlic, polític, de la llengua, esdevenia una autèntica prioritat per als dirigents de la dreta. Un control que equivalia, també, a dirigir l’escola, conjurant els perills de la inoculació de les idees partidàries d’un canvi social, d’un nou país antitètic al propugnat pel vell regionalisme de sempre, harmònic amb una idea d’Espanya ben tradicional.

Aquest és el context ideològic del pacte proposat des del secessionisme, de la creació d’una acadèmia, idea que com déiem, venia de lluny. A finals de febrer de 1979, el ministre d’Economia i candidat d’UCD per València al Congrés, Fernando Abril Martorell, ja s’havia manifestat a favor de la creació d’un ens amb la finalitat de posar fi als problemes d’identitat i al conflicte lingüístic del País Valencià. L’anunci va provocar les reaccions del món de la cultura que signaren un manifest en què s’oposaven al projecte i en què assenyalaven a les campanyes d’intoxicació informativa promogudes per la mateixa UCD per interessos electorals com l’origen dels problemes. Per als intel·lectuals, la creació d’aquesta acadèmia entraria en oposició a tota realitat lingüística i amb la tradició de valencianistes com Teodor Llorente o Carles Salvador. Sospitaven també aquests intel·lectuals que darrere hi havia la preparació de “(...) una nueva agresión contra el pueblo valenciano y su identidad cultural e idiomática (...)”.⁶⁸⁶

Un any després, el 16 de maig de 1980, el president Monsonís llançava la proposta de crear una Acadèmia de Llengua Valenciana on estigueren incorporades totes les tendències.⁶⁸⁷ Aquesta acadèmia, segons Monsonís, no havia de ser intervinguda pel Consell, que només hi col·laboraria, i hauria de ser l’encarregada d’establir de forma científica les bases definitives per posar fi al conflicte lingüístic. El president va donar a conèixer la seua proposta en una reunió amb els membres de la Coordinadora de Entidades Culturales del Reino, entitat que emulava des de l’anticatalanisme l’incipient moviment civil valencianista en bona part aglutinat a l’entorn d’ACPV.

⁶⁸⁶ *Críticas al proyecto de una Academia de la Lengua Valenciana*, Jaime Millàs, *El País*, 23 de febrero 1979, en línia.

⁶⁸⁷ *Monsonís propone crear la Academia de la Lengua Valenciana. Con la participación de todas las tendencias*, Redacció, *Las Provincias*, 17 de maig de 1980, p. 18.

Dos anys més tard, com ja hem vist, la consellera Cabanes intentà si més no un pacte lingüístic que a la pràctica es va produir només entre els secessionistes i que no va tenir cap efecte després que el 1982 arribaren els socialistes al Consell.

Amb l'arribada del PP a l'ajuntament de València l'estiu de 1991 de la mà d'UV es reobrí la qüestió d'un pacte per la llengua. L'acord era una promesa del programa electoral del PP. Per a UV, com per al PP, la llengua formava part de les seues prioritats només que en un sentit molt més rotund. De fet, els unionistes van intentar des del principi imposar les seues iniciatives en matèria lingüística a costa fins i tot de generar un clima d'una certa inestabilitat política que n'impedia l'assentament institucional dels populars. En aquest context, cap a finals d'aquell estiu, el PP va relançar la idea d'un pacte que acabà tenint com a conseqüència la neutralització política d'UV. La proposta coincidia amb un dels moments més àlgids de l'anomenada tercera via. El 22 de setembre de 1991 el sociòleg Damià Mollà, un dels membres assenyalats d'aquest corrent, escrivia en el diari *Levante* sobre la necessitat d'un acord. Tres dies més tard des del mateix diari s'hi referia el diputat del PP, Joaquin Calomarde Gramage, amb un article titulat *Por el entendimiento lingüístico*, al qual seguiren molts altres, tots en aquesta mateixa línia d'impulsar un gran acord que en el fons es limitava a l'establiment d'una determinada ortografia.⁶⁸⁸

Bàsicament, la proposta de Calomarde, la persona assignada des del PP per a liderar aquest procés, passava, per la *galleguització* del valencià, per institucionalitzar un model de llengua particularista que, sense caure en la incorrecció, aprofundira en les diferències entre valencià i català més que no pas en les seues coincidències. Fet i fet, per una reducció localista de la parla, per una depuració de barcelonismes i orientalismes lingüístics, considerats aliens al valencià. Si ho haguera aconseguit, el PP, no hauria trencat del tot el model de llengua acadèmicament acceptat i alhora hauria donat satisfacció, aparentment, a una majoria del seu electorat neutralitzant-ne els sectors del blaverisme més moderat. D'ací, doncs, i amb raó, les suspicàcies de l'anticatalanisme més conseqüent.

Per a il·lustrar l'estat d'ànim entre el blaverisme davant les maniobres polítiques del pacte engegades pels populars, només cal llegir l'article que el 29 de setembre va

⁶⁸⁸ Vegeu Joaquin Calomarde (1996) *La vertebración valenciana*, Carena, València.

publicar *Las Provincias* signat per un periodista de la casa amb el pseudònim de Baró de Charlús. De la seua lectura es podia preveure que el secessionisme no es conformaria, doncs, amb simples depuracions ortogràfiques o sintàctiques i que exigiria el reconeixement ple de les seues teories lingüístiques i de les institucions que les avalaven. “El acceso de nuevos gobernantes a un viejo ayuntamiento, el de Valencia,” escribia el Baró de Charlús, “ha permitido que, en pleno ejercicio de sus totales facultades legales, aquellos intenten poner orden en lo que consideran caos, especialmente en lo concerniente a las lenguas utilizadas oficialmente por la corporación, junto a otros asuntos de no menos enjundia como el Palau, la Mostra, las Fallas, la Fundación Municipal de Cine, etcétera. Por lo que respecta a la cuestión lingüística, los medios de comunicación plantean la situación utilizando una terminología poco apropiada y hablan de normas lingüísticas, contraponiendo las de la Generalitat a las de la Real Academia de Cultura Valenciana, habiendo caído algunos en una trampa interesada i propagándola para que otros caigan, trampa tendida por ciertos poderes, llamémosles fácticos, que actúan sin cesar en dicha línea. De ahí que proceda hacer luz donde predomina la oscuridad, la tergiversación y la falsedad. Actualmente dos son las lenguas oficiales en la Comunidad Valenciana de acuerdo con el Estatuto de Autonomía: la lengua valenciana y la lengua castellana. Pero frente a estas dos únicas lenguas oficiales se usa una tercera: la lengua catalana. Esta tercera lengua es la utilizada por un reducido sector de gentes que viven en Valencia pero que, en su mayor parte, se creen y se consideran catalanes, como etnia y como cultura. Son los llamados pancatalanistas, catalanistas a secas, catalaneros o nacionalcatalanistas. Se aglutinan políticamente en tres organizaciones políticas, meramente testimoniales: Unitat del Poble Valencià (UPV), Partit Nacionalista Valencia (PNV), escindido del anterior Terra Lliure (sucursal catalana de tendencia radical y violenta); además de residuos del viejo PSPV infiltrados en el potente PSPV-PSOE, en el que constituyen un pesado lastre y un peligro al cohesionarse en una corriente renovadora que ha planteado serios problemas al president Lerma. Culturalmente ejercen su acción a través de Acció Cultural del País Valencià, entidad que tiene establecidos firmes lazos con el pujolismo y las finanzas y la burguesia catalana, empeñados todos en un expansionismo de tipo territorial y étnico. La mayor parte de estas gentes están firmemente situadas en la Conselleria de Cultura, en la Universidad del Rector Lapiedra (antes de Valencia), en institutos y escuelas y especialmente por su proyección, en un viejo periódico local del Movimiento y en otro de ámbito estatal, desde donde se lanzan feroces ataques, basados fundamentalmente en

la injuria, el insulto y la provocación, que han convertido en la base de un estilo del que se vanaglorian al identificar-lo con la auténtica libertad de pensamiento y de expresión. La segunda lengua es la lengua castellana, que no se ve afectada por la problemàtica. ¿A qué se refiere, pues, lo de normas lingüísticas, de lo que tanto se habla? Pues a nada. No hay ninguna norma lingüística, ni para la lengua catalana ni para la lengua valenciana. Lo que existe es una ortografía de la lengua catalana y un léxico catalán, que naturalmente son los que utiliza el pueblo catalán allá y los pancatalanistas aquí, intentando implantar el segundo para aplicar la primera, previa anulación y eliminación de la lengua valenciana. No existe, por lo tanto, ninguna normativa lingüística adoptada por la Generalitat Valenciana, ni mucho menos contenida en ningún estatuto de autonomía, sino las ‘normas’ aplicadas unilateralmente y obligadas a cumplir por determinados funcionarios de la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana. ¡Ojo, Andreu López! Por otra parte, la Real Academia de Cultura Valenciana ha elaborado unas normas de ortografía de la lengua valenciana, que algunos ‘iluminados científicos’ de via estrecha, sin conocerlas por supuesto se han apresurado a rechazar, descalificar y despreciar, ¡valientes caraduras! Aplicables únicamente a la lengua que habla el pueblo valenciano, adoptadas a su modo de expresión y a su léxico; normas àgiles, modernas, flexibles, como lo exige la lingüística del siglo XX. Normas, que, como en cualquier otra lengua, son convencionales y susceptibles de mejorar cuando lo exijan las circunstancias. En el Ayuntamiento de Valencia se había adoptado el léxico catalán y las normas ortográficas de la lengua catalana dictadas por el Institut d’Estudis Catalans de Barcelona. Si los actuales gobernantes quieren restituir a la lengua valenciana en pleno ejercicio de sus derechos democràticos, adoptando las normas de ortografía de la lengua valenciana recomendadas por la Real Academia de Cultura Valenciana recomendadas y fundamentadas con argumentos lingüísticos y filològicos, será muy difícil impedirlo sin el recurso a la fuerza y a la coacción, argumentos de la barbarie”.⁶⁸⁹

Davant l’allau de manifestacions públiques a favor i en contra d’un acord, el 8 d’octubre, vespra de la diada dels valencians, el Consell de Cultura de la capital va

⁶⁸⁹ *Las mal llamadas normas lingüísticas: Un problema actual grave*, Baró de l’Astral, *Las Provincias*, 29 de setembre de 1991, p. 56.

donar a conèixer el manifest “*Una Valencia para el futuro*”⁶⁹⁰ amb la pretensió d’“iniciar una reflexión en todos los estamentos del pueblo valenciano, y en el mundo del conocimiento y la cultura, acerca de lo que hemos sido en la historia y de lo que podemos volver a ser”.

La declaració, que per cert defugia entrar en la qüestió lingüística, va ser rebuda amb indiferència per part dels sectors de la cultura.⁶⁹¹ Tot plegat, per als intel·lectuals la polèmica del valencià era fal·laç. Si fa no fa en aquest sentit s’havien manifestat públicament en la premsa Vicent Franch,⁶⁹² Josep Vicent Marqués, Francesc de Paula Burguera o escriptors com Alfons Cervera o Enric Sòria. Aquest darrer explicava que la fal·làcia raïa entre l’obligació a escollir “(...) un valenciano depauperado, escrito además con fluctuante ortografía, o la del castellano, que haría las veces de un idioma *neutral* o fuerza de interposición pactada entre los belicosos defensores de una u otra manera de escribir nuestra lengua. La falacia estriba en que, para quien de verdad usa y desea que se use el valenciano, ninguna de las dos opciones es de recibo y ambas conducen a lo mismo (...)”.⁶⁹³

Enmig d’aquest debat, el 26 d’octubre, la Reial Acadèmia de la Llengua Espanyola bescanviava la definició de valencià per una de nova, lleugerament distinta que introduïa el concepte de llengua pròpia sense negar, però, la seua pertinença a l’àrea lingüística del català. La denominació va causar el malestar d’UV i des de *Las Provincias*, la seua directora, va cridar els valencians a revoltar-se contra els filòlegs i a lluitar contra la catalanització de les escoles i de la cultura en una de les seues habituals arengues periodístiques.⁶⁹⁴ Per aquestes mateixes dates, les bases dels premis literaris Ciutat de València ja parlaven d’idioma valencià com a requisit per presentar-s’hi

⁶⁹⁰ *Manifiesto del Consejo de Cultura de la Ciudad de Valencia. Una Valencia para el futuro*, Levante, 8 d’octubre de 1991, p. 67-68.

⁶⁹¹ *La declaración de principios del Consejo de Cultura provoca indiferencia entre los intelectuales valencianos. El manifiesto del escepticismo*, Joan Ramon Seguí i Jesús Civera, Levante, 13 d’octubre de 1991, p. 77.

⁶⁹² Vegeu *Acerca del pacto civil por la lengua (I) Quién es quién en el conflicto lingüístico valenciano*, Vicent Franch i Ferrer, Levante, 16 de desembre de 1991, p. 4 i *Acerca del pacto civil por la lengua (II) Juegos coloniales con la lengua propia aborigen*, Vicent Franch i Ferrer, Levante, 17 de desembre de 1991, p. 4.

⁶⁹³ *La polémica del valenciano. Nuevas defensas del idioma*. Enric Sòria, El País, 15 d’octubre de 1991, p. 6.

⁶⁹⁴ *Los catalanes se enfadan*. María Consuelo Reyna, La Provincias, 26 d’octubre de 1991, p. 5.

mentre que a l'ajuntament de la capital la regidora d'UV, Maria Dolores García Broch, separava els llibres publicats durant l'anterior legislatura que considerava havien estat escrits en català. Així, mentre els unionistes practicaven als seus àmbits d'influència i de poder l'anticatalanisme més radical, el PP mirava de marcar un perfil propi i d'assuavir la seua coresponsabilitat en aquestes polítiques.

El 15 de novembre, el PP es va pronunciar sobre la polèmica. Després d'un preàmbul farcit de tecnicismes de tipus jurídic inspirats en l'Estatut, la formació conservadora manifestava que,

“ (...) 1. El valenciano es la lengua propia de los valencianos, y es unánimamente sentida como tal por el pueblo valenciano.

2. En tanto que tal lengua propia, el valenciano lo es también de la Generalitat valenciana, de su Administración pública, de la Administración local i de cuantas corporaciones e instituciones públicas dependan de aquéllas.

3. Las normas de uso del valenciano deberán serlo de todos y cada uno de los valencianos. Por lo tanto, las normas de uso a emplear por la Generalitat valenciana deberán ser universales para el conjunto de todo el pueblo valenciano.

4. La Generalitat valenciana, en lo que respecta a las normas de uso del valenciano, dice utilizar las contempladas bajo la denominación de normas de Castellón de 1932. Leyendo atentamente y con ánimo de objetividad la mencionada normativa se observa que en la utilización ortográfica escrita del valenciano que realiza la Generalitat se usan formas no contempladas en las mencionadas normas e incorporadas muy posteriormente (años cincuenta-sesenta) a los acuerdos mencionados.

Por otro lado, es evidente que una lengua es un cuerpo vivo y en continuo cambio y evolución. La lengua valenciana, que tuvo un auténtico esplendor literario en el siglo XV, nuestro siglo de oro, sirviendo entonces de modelo literario en Barcelona, Perpiñan o Palma de Mallorca, sufre posteriormente y como consecuencia del decreto de Nueva Planta (1707) un proceso de castellanización que ha durado prácticamente hasta nuestros días. Como fruto de ese proceso, multitud de palabras, locuciones y formas lingüísticas propias de la lengua valenciana se han convertido para sus propios hablantes en extrañas y ajenas.

5. La codificación de una lengua no es sino la convención que una comunidad lingüística adopta como tal a fin de preservar su identidad como tal comunidad lingüística autónoma. (...)”

Així mateix, els conservadors afirmaven que “(...) Por todo ello, el Partido Popular de la Comunidad Valenciana llama a establecer un gran acuerdo lingüístico que permita enaltecer y engrandecer el uso de la lengua valenciana, nuestra lengua propia, por parte de todo el pueblo valenciano (...) El Partido Popular de la Comunidad Valenciana hace, pues, un llamamiento a todos los que tienen que opinar i deliberar acerca de nuestra propia lengua (...)”.⁶⁹⁵

L'anticatalanisme civil va optar de nou per pressionar el Consell des del carrer. El 14 de desembre, convocats per la Coordinadora d'Entitats Culturals del Regne de València, alguns milers de persones –5.000 segons EFE, 25.000 segons *Las Provincias* i 50.000 segons els organitzadors– es van manifestar a València contra la catalanització de la llengua valenciana. A l'acte hi hagué presència dels ultres del Valencia CF, els Yomus i de grups d'extrema dreta. S'hi cremaren llibres escrits en català i s'hi proferiren insults als líders polítics de l'esquerra valenciana, així com al president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol. Per primera vegada també s'escriu el PP per catalanista en un acte d'aquestes característiques. Entre les personalitats destacades de la societat civil es comptà la de l'empresari Juan Lladro, i la del senador del PP, Gil Lázaro, un dels dirigents conservadors amb un perfil més anticatalanista.

L'endemà mateix de la manifestació, UV va amenaçar Barberá de trencar el pacte a l'Ajuntament si no s'acceptaven com a pròpies de la institució les Normes de l'Acadèmia de Cultura Valenciana. L'alcaldeessa no va contestar immediatament i quan ho va fer va ser per afirmar que tot el que podia oferir a UV era *valencianitzar* els escrits de l'Ajuntament. Tres dies més tard, però, Lizondo va tornar a amenaçar amb un trencament assegurant que si no s'acceptaven les seues condicions el mateix 31 de desembre abandonaria el govern. A més, advertia que es faria el mateix en tots aquells ajuntaments on els dos partits compartiren govern.

El 27 de desembre, Xavier Casp, com a degà de l'Acadèmia de Cultura Valenciana, va entregar a Unió Valenciana un dictamen de l'ens sobre el valencià en el transcurs d'un

⁶⁹⁵ *Manifiesto del PP sobre la lengua valenciana, Levante*, 15 de novembre de 1991, p. 32.

homenatge promogut per diverses entitats anticatalanistes que se li va retre a l'Alameda Palace. Tres dies després, finalment, l'ajuntament de València va aprovar en comissió una moció d'UV per la qual la institució reconeixia formalment “la identitat, así como la propia personalidad diferenciada y autónoma del idioma valenciano”.⁶⁹⁶

Aprovada la moció, Lizondo, va afirmar que, “*eliminaremos el polacoide y el catalán*”, tota una declaració d'intencions polítiques que cal dir que en bona part es veurien frustrades per la inexistència absoluta d'una política lingüística en l'Ajuntament de València.

Així, doncs, mentre va durar el pacte polític en l'ajuntament de la capital el secessionisme només va tenir una translació en la documentació ixent de les àrees controlades per UV. El PP, políticament insensible a qualsevol procés de normalització, fóra quin fóra el model de llengua, sortejà les exigències dels seus socis amb prebendes i continuà emprant el castellà quasi de forma exclusiva, com fins ara. Una d'aquestes prebendes fou la rehabilitació i entrega com a seu definitiva a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua d'un palau divuitesc en el centre València. Les subvencions a les organitzacions secessionistes també van incrementar-se de manera significativa.

Les posicions polítiques d'UV es van moderar després de la defenestració política de Lizondo la primavera de 1996 i l'arribada al partit d'Héctor Villalba. També les del PP en un context de política estatal en què els conservadors, en minoria, necessitaven de Convergència i Unió per a poder governar.

En aquest context, el 28 de juny de 1996, el ple de l'Ajuntament de València aprovava per unanimitat un dels dictàmens més avançats pel que fa a l'ús i la normalització del valencià aprofitant la commemoració dels 289 anys de la Batalla d'Almansa. Un acord, això no obstant, que el 2006, nou anys després, encara no s'havia ni tan sols registrat oficialment en la secretaria municipal a causa, oficialment, d'un problema de caràcter tècnic administratiu.⁶⁹⁷

Més enllà de l'àmbit municipal de València, entre 1993 i 1995 es van produir també moviments per a segellar un pacte lingüístic. Miquel Ramon Quiles, senador per UV i

⁶⁹⁶ *El Ayuntamiento de Valencia proclama el valenciano diferente del catalán*, Francesc Bayarri, *El País*, 31 de desembre de 1991, en línia.

⁶⁹⁷ L'autor d'aquest treball treballava en aquell moment en l'Ajuntament de València i coneix de primera mà aquest pretext. Així li fou comunicat pel llavors secretari de l'Ajuntament, Vicent Miquel Diego.

fill d'un dels fundadors d'aquest partit, va mantenir converses informals en aquest sentit amb el senador d'Unió Democràtica de Catalunya, Joan Rigol.

En aquestes converses s'apuntaven bàsicament dues idees principals. D'una banda, la necessitat de consensuar unes normes ortogràfiques valencianes que, això no obstant, no contradigueren en termes generals la normativa ni l'esperit de les de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). L'elaboració d'aquesta normativa, hauria de fer-se des del Consell Valencià de Cultura (CVC) –òrgan de caràcter consultiu– i caldria que defugira cap debat sobre l'origen i la filiació del valencià.

De l'altra, planava la teoria del president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol, segons la qual el conflicte es podria resoldre tot seguint el model lingüístic neerlandés en què tant l'Estat belga com l'holandés tenen sobirania per a determinar les seues pròpies polítiques lingüístiques al mateix temps que existeixen uns òrgans comuns i uns mecanismes d'arbitratge ortogràfic. El fet que el PP necessitara després de les legislatives del 3 de març de 1996 a CIU per governar Espanya, va accelerar la necessitat d'una solució.

2.2 El pacte lingüístic previ a la creació d'un ens normatiu.

El president Zaplana fou el principal protagonista del pacte lingüístic. L'acord li va permetre desactivar UV i els seus satèl·lits culturals, que com a competidors electorals impediien al seu partit assolir una majoria. Gràcies al pacte va poder presentar-se també en l'àmbit de la política espanyola com un líder emergent amb capacitat d'interlocució amb CiU en aquell context polític tant necessària per al PP.

El pacte es va iniciar durant la IV legislatura, 1995-1999, amb el PP en minoria. Cal recordar també que els primers moviments d'aquest pacte van coincidir gairebé en el temps amb la sentència del Tribunal Constitucional de 21 d'abril de 1997, per la qual es permetia a la Universitat usar el terme *català* per a definir acadèmicament el valencià, un autèntic detonant per a la posada en marxa del pacte.

La primera reacció a la sentència fou una declaració conjunta del PP i UV en les Corts el dimarts 29 d'abril de 1997, en la qual s'afirmava que “(...) el idioma valenciano es diferente y diferenciado de las otras lenguas del estado español, sin ninguna ambigüedad, matiz o asimilación con otras lenguas amparado en criterios académicos, científicos o cualquier otros ajenos a la legalidad vigente”.

La declaració tingué ressò a Catalunya i el mateix president Jordi Pujol –després de ser interpel·lat pel socialista Joaquim Nadal– afirmà al Parlament català el 7 de maig que no acceptaria cap atac frontal a la unitat de la llengua. Referint-se al conflicte lingüístic valencià, Pujol, va afirmar que “les dues parts” havien de fer un esforç d’entesa i generositat. Així mateix, assegurà que a València “la defensa del valencià” era bàsica per al manteniment de la seua identitat pròpia. L’interés del líder nacionalista albirava que el pacte tenia altres escenaris més enllà del País Valencià.

Molt poc després, el 22 de maig, Zaplana assegurava en una entrevista en *Las Provincias* que pensava en la creació d’un ens normatiu per al valencià que hauria de comptar amb “totes” les opinions lingüístiques i amb el consens polític de la majoria dels partits amb representació a la cambra valenciana.

Tant és així que el 26 de maig Zaplana proposava a Pujol la creació d’un ens per al valencià que, juntament amb un altre organisme a les Balears i a l’Institut d’Estudis Catalans, haurien de determinar l’autoritat lingüística per a tot l’àmbit del català. Pujol, segons fonts properes a la Presidència de la Generalitat de Catalunya, tot i que va valorar positivament la proposta no la va creure convenient pels problemes que hauria creat a les Balears la conformació d’un nou organisme diferent de la Universitat.⁶⁹⁸

El món nacionalista tot i amb recels va donar passes en la direcció d’un acord. Així, el 17 de juny CiU, el BNV i el Partit Socialista de Mallorca (PSM) feien una declaració conjunta a València en què incidien en la necessitat d’enfortir la comunitat cultural i lingüística dels Països Catalans, alhora que manifestaven que la “solució del conflicte lingüístic al País Valencià passa per l’acord polític i el compromís de les forces majoritàries de fer seu aquest acord. Un acord que hauran de prendre les Corts Valencianes amb el més absolut dels respectes a les institucions acadèmiques”. Des dels partits nacionalistes es postulava a l’Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV) com a màxima autoritat lingüística, un objectiu que mai no es veuria satisfet.

El 22 de febrer del 1997, Zaplana va nomenar Francisco Camps conseller de Cultura. Camps havia estat un dels interlocutors del PP a finals dels vuitanta en les tertúlies de la tercera via a l’Hotel Inglés de València. El seu nomenament es veia de bon grat des

⁶⁹⁸ Francesc Viadel (2009), *ibidem*.

de sectors de l'anticatalanisme com *Las Provincias*. Ajudava també el fet que fóra amic del traumatòleg Manuel Sanchis Guarner i Cabanilles –fill del conegut filòleg–.

A mitjan del mes de març de 1997, Camps i Guarner, en el transcurs d'un sopar amistós, van suggerir informalment la conveniència de crear una entitat normativa valenciana que afavorira l'acord.⁶⁹⁹ Paral·lelament, Zaplana mantenia, en la més absoluta discreció, tutelat pel conseller Rafael Blasco, contactes amb el Govern de Catalunya. Les primeres informacions públiques que parlen d'aquests contactes són de final de maig del 1997.

El PSPV-PSOE seguia tots els moviments del pacte i esperava incorporar-s'hi tan bon punt resolguera la crisi interna en què es trobava. La Universitat, peça fonamental en cas de pacte, també n'estava al cas de les primeres passes del procés.

El 13 de maig Zaplana va sopar amb Antoni Ferrando, director de l'IIFV, i amb Casp president de la RACV, per sondejar les possibilitats de cara a tancar un acord. L'Institut d'Estudis Catalans (IEC) –amb autoritat lingüística en tot el domini del català per Reial Decret del 1977– també n'estava al corrent. De fet, un dia abans d'aquella trobada entre Casp i Ferrando, l'IEC havia decidit, a sol·licitud de la Universitat de València, modificar els seus estatuts per tal d'admetre la denominació de *valencià* per a la llengua catalana. El 29 de maig, i a través d'intermediaris valencians, es va mirar de convèncer el president de l'IEC, Manuel Castellet, perquè s'entrevistara en privat amb el conseller Camps. Finalment, Camps, però, va respondre a Castellet que no podria reunir-se amb ell almenys fins que passara la manifestació anticatalanista contra la sentència del Tribunal Constitucional convocada per al 13 de juny.

La manifestació, com ja hem dit abans, va ser tota una demostració de força de l'anticatalanisme, però, amb tot i això no va evitar que es continuara avançant en la cerca d'un acord, atès que aquest jugava un paper important en la governabilitat de l'Estat. Tant és així que cinc dies després de la manifestació Zaplana rebia el suport del mateix vicepresident primer del govern, Francisco Álvarez Cascos. El conflicte lingüístic valencià s'havia convertit en moneda de canvi en el context de la política estatal.

El 15 de setembre de 1997, amb Joan Romero ja de secretari general del PSPV-PSOE, va tenir lloc una reunió a la seu d'aquest partit al carrer Albacete de València. Al despatx del líder socialista es van trobar l'exconseller, Vicent Soler, el portaveu adjunt

⁶⁹⁹ Confidència de Sanchis Guarner consultada en un document de la seua autoria.

del PSPV a les Corts, Jesús Huguet, el secretari socialista de Cultura i escriptor, Josep Palomero, i el traumatòleg Manuel Sanchis Guarner i Cabanilles.

En aquellencontre es decidí deixar la responsabilitat de l'acord en mans del Consell Valencià de Cultura (CVC) prèvia negociació secreta entre el partit socialista i el PP sobre les característiques del futur òrgan normatiu i de la llista dels seus components inicials. Dos dies després i durant el debat de política general, les Corts van encarregar al CVC un dictamen sobre qüestions lingüístiques assentat tant en fonaments científics com històrics. Tots els partits a excepció d'Esquerra Unida del País Valencià (EUPV) van acceptaren la proposta.⁷⁰⁰ De fet, en la mateixa sessió EUPV va demanar que es reconeguera per part de les Corts l'IIFV com a l'ens amb capacitat per fixar la competència lingüística. Des de l'extraparlamentari Bloc Nacionalista Valencià (BNV), amb una important implantació municipal al país, també es va donar suport a la iniciativa de les Corts impulsada per Zaplana. Ben pensat, el nacionalisme polític podia resultar ser un dels majors beneficiaris si s'aconseguia que el valencià quedara fora de l'agenda política en termes de conflicte per la via d'un acord de gran abast amb les principals partits implicats.

Des del secessionisme institucional es donaren també passes importants, convençuts segurament que amb el PP liderant el procés en podrien traure un bon partit de l'acord. El 23 de setembre Casp posava sota la tutela legal de la Generalitat la Real Academia de Cultura Valenciana (RACV). La cessió féu pensar que els populars podien estar pensant a dipositar en aquella institució la capacitat normativa sobre el valencià, cosa que va fer saltar totes les alarmes en els sectors valencianistes.

Durant tot el procés i fins al 28 de febrer de 1998 els vint-i-un membres del CVC (vuit proposats pel PSPV, nou pel PP, dos per EU i dos per UV) van escoltar les opinions sobre el valencià de les entitats cíviques i culturals més emblemàtiques del país. Finalment, l'ens consultiu havia d'elaborar un dictamen sobre el valencià on es recollira el seu origen i filiació, una proposta per al seu ús i les recomanacions adients per a la formació d'un nou òrgan normatiu.

El 23 de desembre de 1997 es va renovar un terç de la composició dels membres de l'ens consultiu i es nomenaren els nous consellers: pel PSPV-PSOE, l'exrector i

⁷⁰⁰ Diari de sessions de les Corts Valencianes, núm. 101, 17 de novembre de 1997.

membre de l'IEC Ramon Lapiedra, l'editora Rosa Serrano, la soprano Enedina Lloris i el metge Manuel Sanchis Guarner i Cabanilles; pel PP, el crític d'art Manolo Muñoz Ibáñez i el bisbe de Castelló, Joan Antoni Reig; per Esquerra Unida, la degana de la Facultat de Filologia, Carme Morenilla. A mesura que avançaven les setmanes a dins del CVC s'anaven aclarint les posicions alhora que afloraven també les tensions. El grup més ortodox de la dreta, conegut internament com la 'banda dels cinc', conformat per Casp, Josep Boronat Gisbert, Leopold Peñarroja i el cap de redacció de *Las Provincias*, Ricardo Bellveser, va intentar fer valdre a tota costa els arguments del secessionisme. Per la seua banda, Vicent Álvarez i Carme Morenilla, proposats per EUPV, pretenien la redacció final d'un dictamen més coherent amb els plantejaments mantinguts per la comunitat científica, gairebé l'única aportació en termes polítics que podien fer, conscients com eren que tant el PP com el PSOE mantenien les veritables negociacions del pacte fora de l'entitat.

Mentrestant, al carrer els sectors més radicalitzats del secessionisme intentaven pressionar els membres del Consell. El 20 de febrer de 1998 el GAV va convocar una concentració davant de les portes del Palau de la Generalitat en senyal de protesta contra el CVC. Durant la concentració es van llançar consignes feixistes i fins i tot es va arribar a intentar agredir físicament l'alcaldeessa Barberá, que es trobava casualment a l'indret. L'incident recorda les concentracions de la transició contra Girona o Albinyana pels mateixos motius i pels mateixos protagonistes. Entre els concentrats es trobava també el conseller del CVC, Josep Boronat Gisbert. L'aldarull va coincidir en el temps amb el seguit d'audiències per part de la institució a diverses entitats a fi que donaren compte sobre els seus punts de vista envers el valencià.

El mes d'abril fou un mes carregat de reunions i d'audiències secretes amb els directors dels mitjans de comunicació necessaris per a legitimar públicament l'operació, en alguns casos, com en el de *Las Provincias*, absolutament imprescindibles.

El fet, però, és que alguns dels consellers nomenats pels socialistes pràcticament ja havien elaborat, i consensuat amb el PP, el dictamen. Fins i tot, ja s'havien detallat llistes provisionals dels components de la futura Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) coincidint amb la dimissió del bisbe anticatalanista de Castelló, Joan Antoni Reig, i amb l'entrada en el CVC del popular Joaquín Calomarde, que va rellevar Ramon de Soto com a negociador amb el PSPV-PSOE.

El dilluns 1 de juny va tenir lloc al Palau de la Generalitat una reunió entre el president Zaplana, el rector Pedro Ruiz i Ramon Lapiedra. Els dos homes forts de la Universitat insistiren de bell nou a afirmar que el dictamen havia de deixar molt clara la unitat de la llengua. Començà llavors a circular entre els cercles implicats directament o indirectament en les negociacions un document redactat pel benidormí Rafa Alemany, catedràtic de filologia catalana a Alacant i persona molt propera a l'entorn familiar de la dona del president de la Generalitat. El text, recolzat pel socialista Romero, definia la unitat de la llengua de forma suficientment ambigua com perquè poguera ser acceptat per tothom. El valencià quedava definit segons aquest document com “una varietat diatòpica del sistema lingüístic català”. D'altra banda es recomanava la creació d'un nou ens normatiu diferent de la mateixa Universitat, fins aleshores únic referent en tant que autoritat lingüística. La dreta, però, se sentia massa pressionada sobretot per *Las Provincias* i així les coses el plenari del CVC previst per al 10 de juny es va suspendre oficialment per problemes d'agenda.

Les negociacions, doncs, al voltant del dictamen es van perllongar encara durant alguns dies. La nit del 3 de juliol, en una cafeteria dels voltants de l'Hotel Astoria de València, Calomarde, De Soto, Lapiedra i Guarner acabaren d'enllestir la part més complicada del dictamen, la referida a l'origen i la filiació del valencià. Uns dies després, el 13 de juliol, amb catorze vots a favor, els vots en contra d'UV i el de Peñarroja (PP), i dues abstencions acompanyades de vots particulars (EU), s'aprovava al Palau de Forcalló, seu del CVC, el dictamen. Mentre es produïa la votació membres del GAV van mantenir-se concentrats a la porta del Palau en un to amenaçant. Finalment, els membres de la institució, entre ells Casp, es van veure obligats a abandonar la seu del CVC escortats dins de furgons policials sota una pluja d'ous, d'insults, i d'acusacions de traïció.

Amb el dictamen aprovat el 2 de setembre de 1998, les Corts van sotmetre a votació la Llei de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. PP i PSOE, això és Zaplana i Joan Ignasi Pla, aleshores nou secretari general dels socialistes, no tancarien però l'acord de constitució de l'ens fins a la nit del 14 de juny de 2001. En aquell acord, els dirigents de tots dos partits, van subscriure també un ambiciós 'Pacte pel valencià' que de fet ja havia estat proposat pels socialistes un any endarrere i que es marcava com a objectiu principal incentivar l'ús social de la llengua en tots els àmbits. Un pacte, cal dir-ho, que mai no ha tingut cap aplicació.

D'altra banda, la confecció final de la llista d'acadèmics, consensuada pels dos partits majoritaris, va ser una feina d'una gran complexitat. Finalment, va donar la majoria dels vint-i-un llocs a acadèmics alineats amb les tesis lingüístiques de la Universitat, que aportava fins a sis acadèmics tots procedents de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. L'endemà mateix les Corts ratificaven la constitució de l'Acadèmia sense cap vot en contra atesa la desaparició d'UV de la cambra i l'abstenció d'Esquerra Unida, formació que, malgrat no haver participat a les negociacions, es mostrava disposada a no perjudicar i donar suport a qualsevol projecte que suposara potenciar l'ús del valencià.

El 23 de juliol els vint-i-un acadèmics van prometre fidelitat a la Constitució i a l'Estatut en el transcurs d'un acte oficial al Palau de la Generalitat, mentre que al carrer de bell nou el GAV va intentar boicotejar l'acte. Durant aquest acte, l'empresari Juan Lladró, un dels més influents en l'àmbit de l'economia valenciana, va repartir entre els assistents a l'acte un pamflet contra la nova entitat en què explicava que si la Real Academia de Cultura Valenciana, Lo Rat Penat i l'Associació d'Escriptors en Llengua Valenciana estaven presents, ho era per "deure institucional de cortesia".⁷⁰¹

Van passar a formar part de l'AVL els catedràtics de filologia Antoni Ferrando, Albert Hauf, Carme Barceló, Rafael Alemany, Jordi Colomina i Lluís Messeguer, a més de l'escriptor Josep Palomero, l'excap de l'àrea de política lingüística durant el mandat socialista, Honorat Ros, del professor i articulista Josep Lluís Doménech i de la presidenta de l'Associació d'Editors del País Valencià, Verònica Cantó. Socialistes i populars consensuaren la presidenta, càrrec que va recaure en la filòloga i subsecretària de la Conselleria de Cultura, Ascensió Figueres; els altres membres, nomenats pel PP, foren l'historiador Pere María Orts, el dramaturg Juan Alfonso Gil Albers, la poetessa Maria Soletat González Felip i el responsable de política lingüística de la Conselleria d'Educació, Alfred Aiza. Per la quota secessionista es nomenaren acadèmics els membres de la RACV, Xavier Casp, l'exmilitar i cronista del Regne, Vicente Gascón Pelegrí, el professor de la Universitat i medievalista Ramón Ferrer, el filòleg Artur

⁷⁰¹ Un dels pamflets repartits per Lladró va ser recollit per l'autor d'aquest treball, present en l'acte en qualitat de periodista.

Ahuir, el catedràtic d'institut Alfons Vila, a més del dean de la catedral de València, Ramón Arnau.

Una de les primeres decisions de l'AVL d'una certa transcendència, si més no simbòlica, es va adoptar el 25 de març de 2005 i fou la declaració d'oficial per al "valencià" que des de 1983 s'havia utilitzat per part de la Conselleria d'Educació i Cultura. El fet suposava a la pràctica bandejar de l'àmbit administratiu i de forma oficial la normativa secessionista de 1978 ideada per Miquel Adlert. No va ser la primera decisió per part de l'ens acadèmic en el sentit de reconèixer la unitat de la llengua, sempre com a reacció a iniciatives provinents de les institucions en mans del PP. Comptat i debatut, el posicionament de l'ens a favor de la unitat de la llengua ha posat en perill la seua pròpia existència. El desembre de 2004 el conseller Alejandro Font de Mora va intentar que l'Acadèmia no es pronunciara sobre la denominació i entitat del valencià⁷⁰² irrompent en una de les reunions per tal d'advertir-los que no era competència de l'ens pronunciar-se sobre aquell assumpte i per a fer prevaldre l'autoritat executiva del Consell sobre la teòrica capacitat d'autonomia per a decidir i actuar dels acadèmics.⁷⁰³

L'AVL ha estat també crítica en relació a d'altres aspectes tractats en aquest treball com ara el del grau de compliment de la LUEV en el sistema educatiu valencià.⁷⁰⁴

Com siga, podem afirmar que la seua capacitat d'influència en qüestions de caràcter normatiu, i ja no diguem sobre les de caràcter polític, és molt limitada i això malgrat el seu grau de notorietat mediàtica.

Més discutible encara és el seu paper en la resolució del conflicte lingüístic o en els progressos en el procés de normalització lingüística del país. Resulta evident que solucionar el conflicte excedeix la capacitat d'un qualsevol ens normatiu de la mateixa manera que excedeix aquesta capacitat el fet de liderar o conduir un procés de normalització lingüística amb garanties d'èxit. Al capdavall, totes dues qüestions requereixen no només de consensos polítics de gran abast que, a més, cal que es complequen sinó també d'una ampla voluntat col·lectiva. La indiferència aparent d'una

⁷⁰² *Dictamen sobre principis i criteris per a la defensa de la denominació i entitat del valencià* de 9 de febrero de 2005. Vegeu annex documental.

⁷⁰³ Vegeu Francesc Viadel (2009), *ibidem*.

⁷⁰⁴ Acord núm. 5/2011, de 28 de gener, pel qual s'aprova la Declaració de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua sobre el valencià en el sistema educatiu. Vegeu annex documental.

majoria social en relació a postergació del valencià lliga amb una altra indiferència més preocupant encara, com és la que podem constatar davant la impunitat dels grupuscles de l'anticatalanisme violent, fins i tot de la coincidència en termes ideològics del PP amb aquests grups. Aquestes són, sens dubte, algunes de les conseqüències d'una societat amb uns dèficits democràtics greus, com ja ha assenyalat el sociòleg Rafael Xambó.

Per tant, l'èxit de l'efectivitat de les resolucions de l'AVL en el sentit de la pacificació del conflicte o de la denúncia dels incompliments en matèria de política lingüística per part de l'administració, dependran de si aquestes tenen un context social favorable o no, una qüestió que a penes podem insinuar en aquest treball.

De fet, de dades sociolingüístiques en tenim ben poques, per tal com des de 1995 l'administració valenciana a penes ha fet estudis d'aquests tipus.⁷⁰⁵

En contrast, *Las Provincias*, diari com se sap que ha encapçalat totes les campanyes de contraplanificació lingüística, sí que n'ha fet ús, de la sociometria, quan ha convingut i en la forma en què ha convingut, especialment en moments claus des del punt de vista d'una estratègia contraplanificadora, com per exemple les negociacions a l'entorn del pacte lingüístic.

3- DUES DÈCADES DE POLÍTIQUES EDUCATIVES CONSERVADORES. LA PRIVATITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ.

Cal dir que les polítiques educatives del PP al País Valencià han estat coherents amb un cert esperit d'època com ja hem vist que feia notar Escola Valenciana en un dels seus congressos. L'aplicació del seu model de tall netament neoliberal s'ha justificat en nom de l'eficiència, la llibertat o el rebuig a l'adoctrinament, encara que els resultats hagen estat totalment contradictoris amb aquests termes, com de fet demostren totes les dades i indicadors.⁷⁰⁶ Un model que podríem dir, també, que s'ha concretat en la defensa d'una pedagogia conservadora així com en el desmantellament parcial del sistema d'educació

⁷⁰⁵ Vegeu Rafa Castelló Cogollos (2006), *Els estudis sobre la situació sociolingüística del País Valencià*, IEC, Xarxa Crustat, Barcelona.

⁷⁰⁶ Un text de la defensa d'aquest model en Javier López Rupérez (1995), *La libertad de elección en educación*, FAES, número 23.

públic en favor dels gestors privats. No en va, el neoliberalisme educatiu, defensa la coexistència dels models privat i públic en similars condicions de finançament, la qual cosa implica, òbviament, una redistribució dels recursos públics disponibles.

Altrament, des del PP s'han llançat missatges inequívocament diabolitzadors sobre les concepcions pedagògiques i els models polítics d'educació progressistes. Els exemples són molt nombrosos. Valguen com a mostra les declaracions fetes per l'expresident José María Aznar, el 26 de novembre de 2010, a les portes d'unes eleccions legislatives i en el context del VIé Foro Educación i Libertad organitzat per l'Asociación de Centros de Enseñanza Privada (ACADE).⁷⁰⁷ Segons Aznar, el sistema educatiu dels governs socialistes hauria avariat “l'ascensor social” de forma que en aquell moment, com mai en tota la restauració democràtica, hi haurien hagut menys oportunitats. Per a l'expresident la causa de la crisi de l'educació rauria en el “menyspreu” pels principis, valors i virtuts sobre els quals deu estar basat un bon sistema d'ensenyament: el mèrit, l'esforç, el treball, l'adquisició de coneixements, la disciplina i el respecte a l'autoritat. Al seu parer el fracàs educatiu tenia els noms de les dues lleis impulsades per governs del PSOE, la LOGSE de 1990 i la LOE de 2006. Per a sortir de la crisi, Aznar propugnava, doncs, un sistema educatiu per a tots els espanyols i no disset sistemes diferents en una clara al·lusió a les autonomies. És a dir, un sistema on s'ensenyara la història d'Espanya, amb unes escoles on s'ensenyara “lo nacional” enfront de “lo local”. També un sistema amb espais oberts a la iniciativa privada i instruments que l'afavoriren, com *bonos* socials o beneficis fiscals; on milions de famílies pogueren escollir l'escolarització dels seus fills en la llengua comuna dels espanyols. Un corpus teòric contemplat en la darrera llei de l'educació impulsada pel PP i practicat –com veurem– pels governs autonòmics dels presidents valencians d'aquest partit.

El sociòleg Christian Laval ha advertit com durant els darrers anys s'ha produït una enorme literatura administrativa, més o menys científica, per a fer creure que les reformes educatives de les darreres dècades arreu del món tenien el seu significat en una major ‘eficàcia’. Unes reformes que farien entrar l'ensenyament en l'edat ‘post-burocràtica’ o fins i tot ‘post-oficial’ i que permetrien combinar la democratització dels

⁷⁰⁷ Aznar insiste: “España no va bien, y la educación tampoco”. El expresidente del Gobierno vuelve a criticar las reformas educativas del PSOE y defiende la suya. Redacció, diari digital, *Público*, 26 de novembre de 2010.

públics escolars, la reducció dels costos i un millor servei a la competitivitat econòmica i a l'ocupació. Europa mateix, recorda Laval, s'hi va comprometre l'any 2000 a Lisboa seguint les recomanacions de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE), el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional (FMI). “(...) es va iniciar”, diu Laval, “un gran canvi de direcció que consisteix a definir com a objectiu principal dels sistemes d'ensenyament la producció de capital humà per tal d'augmentar la competitivitat econòmica indispensable en el marc de la globalització”.⁷⁰⁸

Per a Laval, la reforma no és pas cap solució pragmàtica als problemes dels antics sistemes escolars sinó l'aplicació, assegura, dogmàtica de respostes prefabricades i sovint contraproductives a uns problemes que, d'altra banda, són reals. Unes respostes que volen passar, “(...) d'un 'model administratiu' de l'escola, centralitzada i costosa, a una educació flexible i eficaç organitzada segons el model de l'empresa. El primer model tindria tots els defectes, i el segon totes les virtuts, si ens creiem l'apologia que se'n sol fer, i, sobretot, no hi hauria cap altra alternativa que no fóra la immobilitat burocràtica o la innovació liberal. (...) l'escola hauria d'estar dissenyada com una empresa que presta un servei personalitzat a usuaris-clients desitjosos d'adquirir un bé individual que augmenta el seu avantatge. (...) segons aquesta lògica, l'única via de reforma de l'escola seria d'inspiració neoliberal i hauria de passar per solucions ja assajades en el sector comercial. Qualsevol altra política educativa seria retrògrada o utòpica (...)”.⁷⁰⁹ En un món global i competitiu, fracassat el model de l'escola comprensiva anglesa, dirà el conseller Alejandro Font de Mora defensant-se dels seus detractors, cal que l'educació vaja cap a sistemes que primen el treball, l'esforç, la disciplina i l'autoritat del professorat.⁷¹⁰

El canvi decisiu serà, segons Laval, que la perspectiva principal de l'escola ja no és la unitat cultural d'una comunitat política i social, sinó l'eficàcia econòmica d'una societat orientada i mobilitzada cap a objectius productius i comercials. El cas valencià és peculiar en una cosa. El model conservador espanyol manté la idea inicial, antiga, d'una

⁷⁰⁸ Christian Laval (2005), *Per què l'escola no és una empresa?*, *Debats d'Educació 3*, Fundació Jaume Bofill, Barcelona, p. 7.

⁷⁰⁹ Christian Laval (2005), *ibidem*, p. 7.

⁷¹⁰ “Hay un sector radical que busca hacer política desde la educación”, entrevista a Alejandro Font de Mora, Maite Ducajú, *Levante*, 2 de novembre de 2008, en línia.

escola vinculada a un projecte d'unificació estatal, cultural, lingüística i política, només tolerant amb la diversitat interna. L'escola com a eina d'integració ideològica i reproductora a nivell social en el sentit que li dóna Bourdieu. Alhora, però, manté el punt de vista neoliberal i converteix la gestió de l'educació en un valor econòmic amb el pretext, justament, d'aconseguir un major grau d'eficiència que repercutirà en l'interés general. Aquesta política no tan sols ha tingut uns efectes a colp d'ull perniciosos sobre el sistema educatiu públic, sobre les seues infraestructures, recursos, etc., sinó que també ha afectat la implantació del valencià en l'escola, com demostraven les dades de 2011 aportades per l'STEPV i tractades en els preliminars d'aquest treball.

El sociolingüista Vicent Pitarch, a qui també hem citat, ja advertia d'aquesta possibilitat el 1997, dos anys després de l'arribada del PP a la Generalitat. Argumentava, recordem-ho, que la política de privatització de l'ensenyament implicava riscos per al valencià en l'escola. D'una banda, perquè l'ensenyament privat estava –i està– controlat pels sectors valencians econòmicament més poderosos, que s'han caracteritzat per la seua desafecció o fins i tot aversió històrica al valencià. Pensem també en les mobilitzacions en contra de la LUEV protagonitzades als vuitanta per aquest sector. De l'altra, l'escola privada tenia –i té– un impacte en àrees on la presència del valencià és més feble, és a dir, a les grans concentracions urbanes. Tant és així que les dades de Pitarch, segons les quals els índexs més baixos d'ensenyament en català s'oferien als centres educatius de València i Alacant, poblacions que presenten també el percentatge més elevat d'alumnes escolaritzats en la privada, es tornaven a confirmar de nou el 2011 per l'STEPV. Per al sociolingüista era indubtable que el binomi privatització del sistema educatiu i estranyament del català de les aules, constituïa un dels impediments més importants per a un projecte de normalització lingüística. Així mateix, Pitarch advertia com el neoliberalisme propugnava la conveniència d'abandonar la tutela de les llengües, un plantejament, al seu parer, fal·laç en una societat com la nostra, caracteritzada per l'intervencionisme públic en els àmbits de la llengua i la cultura.

Els exemples d'aquesta visió en el discurs públic dels dirigents del PP són nombrosos. Valga com a exemple les declaracions del 8 de març de 2001 del conseller d'Educació i Cultura, Manuel Tarancón, en resposta a les peticions per part d'EU i PSPV-PSOE per conèixer els criteris lingüístics que s'aplicaven en la funció pública en aquell moment. Després de titllar d'‘agressiva’ la política lingüística dels governs socialistes, la qual només hauria causat que rebug lingüístic, Tarancón assegurava que “(...) el peor daño

que se le puede hacer al valenciano es desconocer la realidad lingüística de la Comunidad y forzar su utilización (...) El gobierno socialista intentó implantar un modelo educativo que generó rechazos”.⁷¹¹ Pel que fa al conflicte lingüístic, aquest hauria començat quan als anys cinquanta “algunas personas comenzaron a mirar hacia el norte”.

Exposats sinòpticament aquests punts de vista neoliberals sobre l’educació hem de constatar que, com ja va passar amb la política lingüística, els canvis d’orientació de la política educativa van arribar també tan aviat com es va produir el relleu en la Generalitat, sense transicions suaus, explicacions o acords de mínims amb els sectors educatius. De fet, la presentació el 23 de gener de 1996 del Mapa Escolar pel conseller Fernando Villalonga ja va ser motiu d’una agra polèmica. El Mapa definia la planificació del sistema educatiu fins al començament del segle XXI i havia estat heretat dels socialistes, que no van tenir temps abans d’eixir de la Generalitat de discutir-lo al si del Consell Escolar Valencià. El PP el va entomar i sense consens el va redibuixar, amb presses, atés que el curs següent s’havia d’implantar el primer de l’educació secundària obligatòria i calia definir, doncs, entre d’altres, quina havia de ser la xarxa de centres. Pel que feia a pressupost i volum –entre 155.000 i 200.000 milions de pessetes i la construcció de 350 centres educatius–, el pla era molt similar al socialista tot i que diferia notablement dels criteris a l’hora de dur-lo a terme. Així, en més d’un centenar de localitats rurals on el projecte del PSPV-PSOE preveia mantenir el primer cicle de la nova secundària, el PP el suprimia. A conseqüència d’això els xiquets d’aquestes localitats es veurien obligats a deixar els seus pobles si volien estudiar als 12 anys i no als 14 com passava en aquell moment.

El pla trastocava també l’equilibri entre escola pública i privada. Així, doncs, de les 36 ciutats on convivien oferta pública i privada, aquesta última guanyava 354 unitats escolars en el segon cicle de secundària obligatòria i batxillerat en relació amb les que en aquell moment tenia BUP i COU o el primer grau de Formació Professional. Per contra, en aquestes mateixes ciutats, el centres públics perdien amb el Mapa Escolar 609 unitats. A ciutats com Alcoi, el pes de la privada passava del 18,03% al 53,6%. El

⁷¹¹ *Tarancón propone un pacto lingüístico arraigado al pueblo y “sin complejos”*, Pepe Díaz Verdejo, ABC, 9 de març de 2001, en línia.

mateix conseller va assegurar que el seu pla considerava que els centres privats concertats i els públics formaven part d'un sistema únic.

El 28 de febrer els sectors de l'educació, a més d'organitzacions com la Federació d'Associacions de Veïns, van eixir als carrers d'Alacant, València i Castelló per protestar contra aquest gir de la política lingüística.⁷¹²

El cas és que el Mapa s'hauria d'haver completat el curs 1997-98, però s'hi van produir endarreriments i a principis del juny de 2000, segons informacions de la pròpia administració, encara faltaven 170 centres per construir. Així les coses, el 8 de juny el conseller Manuel Tarancón va anunciar en les Corts la creació, bé d'una societat anònima de capital públic o bé d'un ens dins de l'Institut Valencià de la Vivenda SA. (IVVSA) per a construir els centres pendents.⁷¹³ La proposta es concretaria finalment amb l'aprovació per part del Consell, el 25 de juliol de 2000, del decret 122/2000 pel qual es creava una empresa pública de dret privat, Construcciones e Infraestructuras Educativas de la Generalitat Valenciana SA (CIEGSA), amb la finalitat de completar el Mapa Escolar en el 2003 segons allò que preveia la LOGSE. Sense un pla financer i sense diners suficients en la caixa pública, des de l'oposició i des dels mitjans de comunicació, es va advertir que la societat s'hauria d'endeutar sense remei encara que ningú no va poder ser capaç de preveure en aquell moment aproximadament fins a quins nivells.

El 7 de setembre de 2002, durant un acte públic per a presentar el grau d'execució del Mapa Escolar celebrat al Palau de Congressos de València, Tarancón va insistir a assegurar que el pla estaria executat en 2003, malgrat que encara quedaven 100 dels centres compromesos per construir. El gerent de GIEGSA, Javier Garcia Lliberós, explicava que des de la creació de la societat s'havien realitzat fins a 158 actuacions de les 267 que se li havien encarregat, amb una inversió de 600 milions d'euros. L'administració reconeixia que la conclusió del pla era complexa, atesa la dificultat de trobar sòl per a edificar però que malgrat tot s'aconseguiria. Fins i tot l'aleshores

⁷¹² *El mapa escolar del PP valenciano pone en pie de guerra a los defensores del sistema público*, Adolf Beltran, *El País*, 28 de febrer de 1996, p. 30.

⁷¹³ Diari de Sessions de les Corts Valencianes, núm. 45, 8 de juny de 200, p. 45.

president de la Generalitat, José Luis Olivas, afirmava que el País Valencià seria el primer de tot l'Estat a finalitzar el seu Mapa Escolar.⁷¹⁴

L'optimisme institucional contrastava notablement amb l'opinió d'amplis sectors de l'àmbit educatiu. El 14 de maig de 2003 la secció sindical FETE-UGT va denunciar que més de 30.000 alumnes havien començat el curs escolaritzats en 1.200 aules prefabricades. Segons aquest sindicat entre 1998 i 2000 només s'havia executat el 30% del pressupost destinat a infraestructures escolars. Per a FETE-UGT entre les causes de l'endarreriment estaven la falta d'entesa del Consell amb ajuntaments del seu propi partit per a trobar sòl on edificar i les pressions dels centres privats que en alguns casos, com el de la població de Godella, havien aconseguit paralitzar la construcció d'un institut públic. La resta de les principals centrals sindicals van coincidir amb aquesta diagnosi.

El setembre d'aquell any la Generalitat va anunciar el pla d'Infraestructures Educatives Creaescola, presentat el 9 de juny de 2004 pel llavors president de la Generalitat, Francisco Camps. El PP no va amagar les seues intencions que el pla servira per incentivar la construcció de centres privats concertats a fi de garantir les peticions de 4.000 alumnes.⁷¹⁵ De fet, l'anunci es completava amb la voluntat d'estendre les subvencions a l'educació privada fins al darrer tram no obligatori, el batxillerat, mentre se suprimien grups autoritzats en la pública.⁷¹⁶ El projecte contemplava, per al període 2004-2008, 255 actuacions i la creació de 15.694 places escolars amb un pressupost total de 955 milions d'euros. El pla estava en part avalat per un crèdit del Banc Europeu d'Inversions (BEI).

Dos dies després la portaveu socialista d'Educació a les Corts, Ana Noguera, denunciava que només 174 de les 255 eren actuacions reals per tal com la resta s'havien compatibilitzat fins a dues vegades. Així mateix, la diputada socialista, afirmava que en la presentació del pla no s'havien contemplat ni terminis d'execució ni els costos de cada centre a fi d'ocultar, segons ella, sobre costos que en alguns casos havien arribat al

⁷¹⁴ *Olivas asegura que el Mapa Escolar estará en 2003 pese al centenar de colegios pendientes. El consejero de Educación sitúa el fracaso escolar en la época de gobierno socialista*, Cristina Vázquez, *El País*, 8 de setembre de 2002, p. 3.

⁷¹⁵ *González Pons anuncia "incentivos" a los centros concertados para atender 4.000 peticiones de plazas*. Neus Caballer, *El País*, 17 de juny de 2004, en línia.

⁷¹⁶ *El Consell da un paso más y amplía el concierto educativo al bachillerato. La consejería reduce grupos ya autorizados en la red pública*, Neus Caballer, *El País*, 18 de juny de 2004, en línia.

95%.⁷¹⁷ El secretari autonòmic Màxim Caturla va eixir al pas de les crítiques reconeixent que algunes actuacions s'havien duplicat i d'altres omés.

Finalment, Caturla explicava que el Creaescola preveia la construcció de 27 centres nous, la reconstrucció de 72, l'adequació de 22 col·legis rurals i obres de condicionament i ampliació en 173 centres en comptes dels 125 relacionats inicialment. D'altra banda, es mantenia la construcció de sis centres de tecnificació esportiva i de les conegudes com a Escoles de Mar.

Més enllà del ball de xifres la realitat és que el Mapa Escolar mai no acabava de completar-se, mentre que als mitjans de comunicació prevalia la imatge dels barracons escolars com a conseqüència de la gestió de la Generalitat. La situació dóna lloc a la presentació, el setembre de 2005, encara d'un altre pla paral·lel al Creaescola, el Milloraescola 2005-2009, el qual va començar a funcionar l'abril de 2006 amb l'adjudicació per un import de 25,7 milions d'euros de 30 reformes de les 115 en 90 col·legis i 25 instituts que preveia. En realitat, es tractava d'un pla d'intervencions menors. Val a dir, que el Milloraescola formava part dels 50 plans sectorials que en dos anys la Generalitat va presentar i va posar en marxa –o no– amb resultats ben diferents seguint la línia d'una política de grans anuncis que s'havia encetat amb el president Eduardo Zaplana. En definitiva, una allau de propostes, algunes vinculades a la promesa de grans inversions o com a resposta a problemes crònics com els derivats de les crisis de sectors industrials tradicionals, amb una rendibilitat mediàtica i política clara.

Com siga, els resultats de deixar en mans de la iniciativa privada la construcció d'infraestructures educatives s'ha saldat fins ara amb un enorme fracàs. Com a botó de mostra, en dades tant recents com la de gener de 2011, FETE-UGT, localitzava encara 28 centres –19 a València i 9 a Alacant– que encara que previstos pel pla Creaescola estaven encara per construir.⁷¹⁸

⁷¹⁷ *Noguera acusa al Consell de tapar con un nuevo plan su ineficacia educativa. Educación insiste en que CreaEscuela es un programa puntero*, Redacció, *El País*, 12 de juny de 2004, p. 8.

⁷¹⁸ *Los 28 centros olvidados del programa Creaescola. Un informe de FETE-UGT identifica los colegios e institutos sin construir entre 2004 y 2010. El año pasado no se licitó ningún proyecto y se sumaron los de ejercicios anteriores*, J.L.Garcia Llagües, *Levante*, 16 de gener de 2011, en línia.

Des de la seua creació la gestió de Ciegsa s'ha considerat opaca,⁷¹⁹ irregular, i no només per l'oposició política sinó encara per òrgans de la mateixa administració, com la Sindicatura de Comptes tal i com posa en relleu la lectura dels seus informes anuals des de 2002.⁷²⁰ Fet i fet, segons la Sindicatura el sistema d'adjudicació vulnera la Llei de Contractes de l'Estat per tal com l'adjudicació es produeix en lots i no de forma individual i, també, perquè els preus d'adjudicació sempre han estat més cars que els de licitació, fins a dues o tres vegades més, el triple també del que costava construir un col·legi a Espanya. D'altra banda, en paral·lel s'ha mantingut el sistema de contractació a través de la mateixa Conselleria, amb preus dues o tres vegades més barats que els de Ciegsa, la qual cosa no deixa de ser una paradoxa.

Davant d'aquesta situació, el PSPV-PSOE va demanar la creació d'una comissió d'investigació el 13 de desembre de 2005, quan segons la Sindicatura el deute de CIEGSA ja ascendia a més de 1.500 milions d'euros, i també el 14 de febrer de 2006. En tots dos casos el PP va bloquejar la iniciativa dels socialistes fent ús de la seua majoria absoluta.

El maig de 2008 un minuciós estudi de la Llei de Pressupostos per a aquell any del grup del PSPV-PSOE, dirigit pel diputat Adolfo Sanmartín, posava en relleu que només 70,7 milions d'euros, això és, el 55% de la despesa de Ciegsa, anava a parar a la construcció mentre que la resta es destinava a despeses de gestió. D'altra banda, es mantenia l'augment de les subvencions a la privada un terç del qual, 20,8 milions, anaven a parar als concerts de batxillerat.⁷²¹

Així les coses, a les portes de l'inici del curs escolar 2008-2009, l'STEPV va demanar, com tantes altres vegades, que l'administració presentara un nou pla d'infraestructures educatives negociat amb el sector atesos els mals resultats dels plans en execució. Segons dades d'aquest sindicat els centres públics es trobaven massificats amb ràtios que superaven les establertes legalment, amb més de 1.100 aules prefabricades i

⁷¹⁹ El 29 d'abril de 2005 es va declarar un foc intencionat en una nau d'Alaquàs, on l'empresa guardava documents que podrien donar llum sobre els elevats sobrecostos de la construcció de les escoles. El 17 de maig el secretari autonòmic d'Educació i conseller delegat de Ciegsa, denunciava que la seu de l'empresa a València havia estat també objecte d'un assalt tot i desconèixer si s'havien robat documents. Tots dos incidents coincidien amb la petició per part dels socialistes de documentació de l'empresa davant les sospites d'irregularitats.

⁷²⁰ Tots els informes es poden consultar a la pàgina web d'aquest organisme de la Generalitat.

⁷²¹ *Ciegsa sólo destina el 55% del gasto a obras escolares. El resto del presupuesto de 2008 se va en la gestión y el pago de la deuda*, Neus Caballer, *El País*, 16 de maig de 2008, en línia.

alumnes que al no obtenir plaça en la pública acabaven en la privada. L'STEPV va considerar que es necessitaven actuacions en el 40% dels col·legis d'infantil i primària així com en el 20% dels instituts per tal d'adaptar-los o bé per millorar les seues instal·lacions. D'altra banda, molts centres tampoc no apareixien en cap dels projectes de la Conselleria.⁷²² El malestar dels sectors educatius no va afavorir un canvi de l'actitud de l'administració, que de bell nou no va voler sotmetre a cap negociació el seu pla d'infraestructures. Aquell any Ciegsa va tancar amb un deute acumulat de 2.400 milions.

Un any després, el 2009, el deute de la societat ja arribava als 2.045 milions i a finals de 2010 als 2.517 milions. La situació era tan greu que entre febrer i octubre d'aquell 2010 l'empresa va deixar de licitar per falta de diners 26 projectes que ja tenia planificats amb un cost de 92,3 milions d'euros.

Malgrat els mals resultats el president Francisco Camps va afirmar, el 3 de juny de 2010, en el context d'una trobada amb alcaldes i constructors que tingué lloc al Palau de la Generalitat, haver fet "la major inversió mai feta" a Espanya en matèria educativa. Per la seua banda, Font de Mora, que el setembre de 2006 ja havia titllat públicament Camps de "campió de l'educació", va afirmar que l'esforç fet fins aleshores situava el País Valencià en "la història de l'educació en Espanya" i que el Millora Escola caldria que fóra rebatejat com el Pla Camps. Durant el transcurs de l'acte el president va assegurar que la Generalitat havia invertit en el transcurs de set anys 1.800 milions d'euros en la construcció i equipament de 365 infraestructures educatives i que en aquell moment hi havia en execució 47 centres amb una inversió de 190 milions d'euros.⁷²³

Tot i les dades favorables manejades per l'administració i donades a conèixer pel president mateix, el gener de 2012 va transcendir que la Generalitat preveia la liquidació de Ciegsa. Un editorial del diari *Levante* es mostrava especialment crític amb la gestió

⁷²² *El STEPV insta a Educación a negociar el plan de escuelas*, Redacció, *El País*, 31 d'agost de 2008, en línia.

⁷²³ *Camps alardea de ser el presidente de las escuelas en medio de Gürtel. El presidente dice que ha invertido 1.800 millones en 365 actuaciones en centros*, Joaquín Ferrandis, *El País*, 4 de juny de 2010, en línia.

d'aquesta societat, a la qual titllava de forat negre de deute i balafiament alhora que afalagava la decisió del nou president de la Generalitat, Alberto Fabra.

“(…) Bajo el pretexto”, resava l’editorial, “(…) de agilizar la edificación de nuevos centros docentes. Zaplana convirtió esa sociedad en otra covachuela más para colocar a sus afines y saciar el apetito de las constructoras. Las advertencias lanzadas cada año por la Sindicatura de Comptes sobre el incumplimiento de la Ley de Contratos o los astronómicos sobrecostes, que triplicaban el precio estimado, tampoco disuadieron a Camps, que dejó la plantilla de 94 empleados alojados en una sede que costó 6,5 millones de euros. Hoy está a punto de fenecer, aunque gracias al perverso sistema de centrifugado de deuda, las facturas las pagaremos hasta 2034 entre todos”.⁷²⁴

El 12 de març de 2012, una nota del comitè d’empresa defensava en nom de l’educació la continuïtat de la societat al·legant que “(…) el balance de la gestión realizada no debe en ningún caso poner en entredicho el ingente trabajo realizado para proporcionar las infraestructuras educativas que se han necesitado y se siguen necesitando (...)”.⁷²⁵ El comitè assegurava que en més d’onze anys s’havien completat i posat en ús fins a 505 actuacions entre col·legis, instituts i conservatoris de música.

El 25 de març de 2013, un any després d’aquesta nota de premsa de Ciegsa, la diputada de Compromís pel País Valencià, Mònica Oltra, desvetllava que el Banc Europeu d’Inversions (BEI), entitat que havia finançat amb préstecs el pla Creascola, qüestionava la gestió del mateix arran d’un informe emés per a contestar a les queixes de l’AMPA del col·legi públic Emilio Lluch de Nàquera. L’entitat bancària va finançar el 2008 part del programa Creascola amb un préstec de 300 milions d’euros amb la finalitat d’eliminar aules prefabricades i noves i construir instal·lacions esportives. Part dels diners haurien d’haver servit per a eliminar 386 aules allotjades en barracons prefabricats repartits en 215 centres de Primària i en 171 de secundària. Divuit mesos després els inspectors del BEI es queixaven que un terç aproximadament de les actuacions no havien encara ni tan sols començat.

En el cas concret del col·legi de Nàquera denunciaven que en poc més de dos anys s’havien gastat mig milió d’euros sense que s’hagueren començat les obres d’un

⁷²⁴ *La otra lección de los colegios*, Levante, 22 de gener de 2012, en línia.

⁷²⁵ *Nota de prensa del Comité de Empresa de Ciegsa*, 12 de març de 2012, pàgina web de Ciegsa.

projecte amb un sobrecost d'1,8 milions respecte el pressupost inicial.⁷²⁶ El PP va bloquejar novament la petició d'una comissió per a investigar el destí dels fons del BEI pressupostats per a infraestructures educatives.

La política de concertacions amb l'educació privada ha estat un altre dels eixos de la política neoliberal del PP. Ja hem assenyalat com des de la transició la dreta va defensar el dret del sector privat de l'ensenyament a obtenir recursos públics, un dret que va ser revisat per evitar desequilibris en el sistema educatiu el 1985 amb la promulgació per part d'un Govern socialista de la LODE. Al País Valencià l'oposició per part dels sectors més conservadors a aquesta nova regulació va anar aparellada amb la negativa a introduir l'ensenyament en valencià a l'escola, especialment en els centres de gestió privada.

L'arribada del PP a la Generalitat va representar, doncs, no tan sol un canvi en la gestió de les infraestructures sinó també el reconeixement de les exigències per part del sector privat de finançar-se amb majors recursos públics. La concertació de l'educació, doncs, va guanyar un gran protagonisme en les polítiques públiques dutes a terme pels conservadors.

El 7 d'abril del 2000 el conseller Tarancón va anunciar la decisió del Consell de concertar l'ensenyament infantil fins als tres anys amb els centres privats. La iniciativa va trencar les possibilitats ja de per si limitades d'un Pacte per l'Educació entre l'administració i tots els sectors implicats. Tots els principals sindicats van criticar que la mesura s'haguera pres de forma unilateral, la manca de control sobre els fons destinats a l'ensenyament privat i el fet que s'obriera la concertació de l'educació infantil quan aquesta encara no estava estesa a tota la xarxa pública de centres. Unes crítiques a què es van sumar també els partits en l'oposició.⁷²⁷

Ja hem vist també com el 2004, Esteban González Pons, havia afirmat que els plans d'infraestructures incloïen entre els seus objectius el de satisfer la demanda d'ensenyament privat de 4.000 alumnes. Aquests objectius es van concretar amb l'ordre

⁷²⁶ *Banco de Inversiones dice que el plan 'Crea Escola' dista mucho de lo esperado y recomienda hacer un informe. Compromís reclama una comisión de investigación en las Cortes Valencianas para "aclarar" el destino del dinero del organismo europeo, Europa Press, 25 de març de 2013.*

⁷²⁷ *El anuncio del Consell de concertar la privada infantil abre una crisis en el 'Pacto por la Educación', Jaime Prats, El País, 8 d'abril de 2000, en línia.*

del 8 de maig de 2007 segons la qual l'administració estenia els concerts educatius al batxillerat. Des de Confederación Católica de Asociaciones de Padres de Alumnos (CONCAPA) es va qualificar la decisió de fita històrica per tal com garantiria el dret de llibertat d'elecció de centre a aquells alumnes que desitjaren continuar els seus estudis una vegada conclusos els seus estudis obligatoris.⁷²⁸

En termes molt similars es van manifestar tant la patronal Educación y Gestión (EyG) com la Federación de la Enseñanza (FERE), mentre que des de l'STEPV s'anunciava un recurs des del convenciment que la mesura no tenia cap justificació per tal com fins aleshores l'administració estava cobrint sense problemes les necessitats d'un tram educatiu no obligatori i que, a més, anava a la baixa com demostraven les dades de què disposaven.⁷²⁹ L'STEPV tot i reconèixer que disposava d'unes dades parcials i incompletes, defensava que el 2007 s'havien perdut 165 unitats en batxillerat com a resultat de la tendència a una menor demanda de places en el batxillerat. Aquest fet deixava, segons el sindicat, sense cap justificació la concertació amb el sector privat de 144 noves places, una opinió que no compartia la Conselleria. El sindicat va calcular l'ampliació dels concerts al batxillerat en una despesa de 60 milions d'euros que, asseguraven, es retraurien de les inversions destinades a la xarxa pública, i es va mobilitzar. Una de les primeres actuacions fou la presentació d'un recurs davant del Tribunal Superior de Justícia valencià que va ser desestimat el març de 2010. En aquella ocasió els magistrats de la secció segona del contenciós administratiu van sentenciar que l'STEPV no tenia legitimitat activa i van resoldre a favor de la Generalitat, de la Federación Española de Religiosos de Enseñanza-Titulares de Centros Católicos, de la Confederación Española de Centros de Enseñanza, de la Federación Nacional de Sindicatos Independientes de la Enseñanza i de la Confederación Católica de Padres de Familia y Padres de Alumnos. Com vullga que siga, el 2008 els concerts superaren els 623 milions i el 2010 els 640 milions gràcies, segons una informació d'*El País*, a les modificacions pressupostàries que "(...) la Generalitat realiza periódicamente para ocultar el coste real (...)".⁷³⁰

⁷²⁸ *Educación extiende el concierto educativo a Bachillerato desde el próximo curso. El sindicato de profesores STE anuncia un recurso contra la orden.* Concha Raga, *Las Provincias*, 12 de maig de 2007, en línia.

⁷²⁹ *Conselleria no pot justificar tècnicament la concertació del batxillerat. La Mesa Tècnica confirma que va ser una decisió política per contentar les patronals de la concertada.* Comunicat de l'STEPV, 21 de desembre de 2007.

⁷³⁰ *Educación autoriza 10 conciertos más desde Infantil a Bachillerato.* Neus Caballer, *El País*, 23 de març de 2011, en línia.

El 2011, malgrat els problemes financers de la Generalitat, es va autoritzar la concertació amb 10 centres més la majoria per als trams de batxillerat. Aquell any el País Valencià, amb un 40% centres concertats d'un total de 2.247, es va posar al capdavant de les comunitats autònomes amb més convenis de l'administració amb l'ensenyament privat. De fet la Generalitat va arribar a modificar els seus pressupostos per millorar-ne les subvencions alhora que baixaven les subvencions a la promoció del valencià o a les universitats.⁷³¹ De l'evolució dels pressupostos es dedueix que la Generalitat hauria transferit entre l'any 2010 i 2013, 5.840.929,76 euros a centres privats concertats per a impartir els trams d'educació infantil, primària, educació especial i ESO.⁷³²

Aquesta política de concertació s'ha vist implementada amb d'altres mesures interpretades igualment per molts sectors de l'educació com a privatitzadores, com és el cas del decret de 2007 pel qual es regula l'admissió d'alumnes⁷³³ o amb la implantació dels Centres d'Iniciativa Social, empreses privades que disposaran de sòl públic per a construir edificis escolars en poblacions d'entre 10.000 i 15.000 habitants que seran concertats progressivament per etapes i a les quals ens hem referit també en els preliminars d'aquest treball.

Durant els darrers anys l'increment al País Valencià dels convenis de concertació amb el sector de l'educació privada és, doncs, un fet que ha coincidit amb un greu deteriorament de l'ensenyament públic denunciat ara i adés per sindicats i per les principals associacions de pares. Aquest deteriorament s'ha evidenciat no només en una manca de recursos humans i econòmics sinó també en el mal estat de les infraestructures educatives. De fet, des de 2012 s'han registrat problemes molt greus d'aquest tipus en centres educatius de València, Vila-real, Santa Pola o Alzira entre d'altres poblacions.

⁷³¹ *El Consell modifica sus presupuestos para mejorar la subvención de los colegios privados. Rebaja 314.349 euros en ayudas al valenciano y 13 millones en gastos de personal, funcionamiento y actividades universitarias*, Maite Ducajú, *Levante*, 8 de març de 2011, en línia; *Una apuesta por los concertados*. Editorial, *Levante*, 8 de març de 2011, en línia.

⁷³² Dada facilitada per la diputada del grup PSPV-PSOE, Pilar Sarrión Ponce. Vegeu també l'anàlisi dels pressupostos per a 2012 en *Allioli-Quaderns de l'Ensenyament del País Valencià*, núm. 247, gener 2012, p. 247.

⁷³³ *Padres, sindicatos y partidos denuncian el decreto de admisión de alumnos por ilegal*, Neus Caballer, *El País*, 4 de maig de 2007, en línia.

D'altra banda, les retallades econòmiques a causa de la crisi han provocat també un greu conflicte sostingut en el temps entre l'administració i els defensors de l'educació pública que va quedar exemplificat en les protestes de la segona setmana de febrer de 2012 dels alumnes de l'institut Lluís Vives de València, conegudes arreu de l'estat espanyol per la Primavera Valenciana. Aquestes protestes s'estengueren arreu del territori valencià evidenciant el malestar dels sectors populars del país amb les polítiques educatives del PP, especialment en allò relatiu a la distribució dels recursos públics. Les manifestacions foren durament reprimides per la policia i se saldaren amb nombroses detencions i 230 sancions greus. Altrament, des de la Unió de Periodistes Valencians es llançaren dures acusacions contra l'administració per haver manipulat informativament els fets.⁷³⁴

L'esclat d'aquestes tensions cal entendre-les en el context descrit pel sociòleg Ernest García parlant sobre les reformes del sistema educatiu, d'una confrontació sostinguda entre els partidaris de reduir les despeses públiques, també les destinades a l'educació, seguint la lògica capitalista i neoliberal de reduir la qualitat dels aspirants a llocs qualificats i els partidaris de polítiques expansives temorosos que l'escola perda el seu caràcter de palanca privilegiada de la igualtat social. Recorda García que l'administració, atrapada des de fa anys en aquest conflicte, es veu abocada a recórrer a una reforma permanent que sempre acaba per resultar insatisfactòria i s'interroga sobre la possibilitat de pensar no tan sols en un sistema menys expansiu sinó també en alternatives educatives que no es concentren exclusivament en la instrucció escolar.⁷³⁵

En qualsevol cas, la crisi econòmica continua oferint arguments i justificacions per a suportar les decisions neoliberals en matèria de política educativa. Unes decisions que, com sabem, no només es concreten en la reducció de recursos sinó que possibiliten també la marginació *dissimulada* del català, de l'èuscar o del gallec en el sistema

⁷³⁴ *La Unión de Periodistas exige rigor en la información sobre menores. Recuerda que la ley prohíbe dar imágenes y datos de menores. Enric Morera denuncia que la policía filtró datos al PP sobre su hija en Valencia. La menor fue identificada como supuesta responsable de pintadas en monumentos.* Agències, *El País*, 28 de febrer de 2012, en línia.

⁷³⁵ Vegeu Ernest García (1991) *Reforma escolar, acumulación, legitimación y estado del bienestar*, dins *Diversos Autores, Sociedad, Cultura y Educación, Homenaje a Carlos Lerena Alesón*, Vol. 2, Centro de Investigación y documentación educativa de la Universidad Complutense, Madrid.

educatiu i en favor de l'anglès i del castellà amb la coartada del criteri d'oferir als alumnes, als futurs productors, una major competitivitat laboral en un món globalitzat.

4- D'EDUCACIÓ PER LA CIUTADANIA EN ANGLÉS AL XINÉS MANDARÍ

En l'àmbit del sistema escolar valencià es va escenificar com en cap altre lloc la batalla dels sectors ultraconservadors espanyols contra la implantació de l'assignatura d'Educació per la Ciutadania (EpC), considerada per aquests com un atac des del Govern de l'Estat a la llibertat i a l'educació en els valors tradicionals, a més d'una operació d'adoctrinament a gran escala per tal de garantir en el mig termini unes majories socials filosocialistes. En ple debat sobre la implantació d'aquesta matèria, el cardenal arquebisbe de Toledo i vicepresident de la Conferencia Episcopal Española, Antonio Cañizares, assegurà que els col·legis religiosos que impartiren l'assignatura estarien “col·laborant amb el mal”, el que dóna una idea de l'actitud ideològica dels detractors de la llei.⁷³⁶

Al País Valencià aquesta batalla dialèctica –i també, òbviament, de poder pel control de l'educació–, va adquirir una especial gravetat i va comportar un important desgast polític de la Generalitat i un major enfrontament de l'administració amb els sectors educatius en un context de crisi i degradació del mateix sistema educatiu. Fet i fet, s'hi donaven moltes condicions perquè el País Valencià es convertira –juntament amb Madrid– en l'epicentre d'aquesta confrontació, insòlita en el context europeu.

Les institucions valencianes, amb el president Camps al capdavant, es van caracteritzar pel seu suport a l'església valenciana, dirigida per un arquebisbe amb posicionaments ultraconservadors com fou Agustín García-Gasco.⁷³⁷ Amb els mateixos arguments que la resta de la jerarquia eclesiàstica espanyola, l'arquebisbe de la diòcesi valenciana va acusar el Govern socialista de totalitari i de voler manipular l'educació i dividir l'escola catòlica.⁷³⁸

⁷³⁶ Cañizares identifica Educación para la Ciudadanía con el mal. El cardenal asegura que el gobierno quiere imponer una formación de la conciencia moral a los alumnos, agències. *Levante*, 27 de juny de 2007.

⁷³⁷ El Consell refuerza la estructura de la Iglesia. Camps, desde que jurara su cargo sobre la Biblia, ha multiplicado sus subvenciones a las diócesis, Redacció, *El País*, 14 d'abril de 2006.

⁷³⁸ García-Gasco considera totalitaria “la intención de sustituir la responsabilidad de los padres” de educar a sus hijos. “Cuando el estado pretende sustituir la responsabilidad de las familias se coloca en una inaceptable posición de educador de las conciencias, atmósfera propia de los totalitarismos, afirma

El cert és que la educació per la ciutadania, lluny de formar part d'una estratègia exclusiva del PSOE amb finalitats inconfessables, fou un manament de la Unió Europea inspirat per una tradició de pensament que es remuntava als anys posteriors a la Segona Guerra Mundial i que s'exigia per part de prestigioses institucions d'àmbit internacional a partir dels setanta. La idea era la de promoure una educació basada en el respecte a la diversitat cultural, el diàleg com a instrument en la resolució dels conflictes i la igualtat de les oportunitats per a homes i dones.⁷³⁹ Una tradició que entronca directament amb l'ideari de la renovació pedagògica, columna vertebral, com hem anat veient al llarg d'aquest treball, del moviment escolar valencianista.

Els països europeus, inclòs l'Estat espanyol, duïen anys intentant avançar en aquest sentit, assajant fórmules en els seus sistemes educatius sense acabar, però, de reeixir i és per això que la Unió Europea va decidir l'any 2000 prendre la iniciativa i impulsar una línia educativa anomenada, *Citizenship Education*. Aquesta línia es va concretar quan el 16 d'octubre de 2002 el Consell de Ministres de la Unió Europea va fer extensives les seues recomanacions a tots els països membres, els quals van incorporar en els seus sistemes el concepte com a matèria o com a eix transversal de les activitats acadèmiques o de la gestió dels centres. El 2006 Govern espanyol introduí Educació per la Ciutadania com a assignatura i, a més, demanà a través de la Llei Orgànica de l'Educació (LOE) que aquesta s'aplicara com a eix transversal, una formulació que permetia un ample ventall de possibilitats, com han fet notar alguns investigadors.⁷⁴⁰

Com hem dit, la reacció des del PP fou immediata i frontal. Els textos de reprovació de l'EpC són nombrosos, i ben sovint encaixen des d'un punt de vista estilístic en el gènere del pamflet. Segons l'analista polític i catedràtic d'institut, José Luis González Quirós, la vertadera funció de l'assignatura era la de "(...) abrir las puertas de los recintos educativos a las nuevas *famélicas legiones*: las feministas y homosexuales que

en referencia a la asignatura de Educación por la Ciudadanía. Europa Press, *Las Provincias*, 3 d'abril de 2008, en línia; García-Gasco llama a la "resistencia" de las familias ante Educación para la Ciudadanía. El cardenal exige unidad y acusa al Gobierno d'intentar dividir a la escuela católica. Redacció. *Las Provincias*, 1 de maig de 2008, en línia.

⁷³⁹ Vegeu Miguel Argibay y Carlé; Gema Celorio Díaz; Juanjo Celorio Díaz; Alicia López de Munain Solar (2011) *Educación para la Ciudadanía. Informe sobre la situación en ocho comunidades autónomas*. Universitat del País Basc-Hegoa.

⁷⁴⁰ Real Decret 1531/2006 de 7 de desembre i Real Decret 1631/2006 de 29 de desembre.

defienden una agresiva filosofía de género, los sectarios que dicen defender la ciencia y lo que hacen es atacar la libertad de pensamiento ajena, los falsos sacerdotes que ignoran su condición y pretenden suplantar la religión de cada cual por la suya propia, los que de manera escasamente pacífica y sin mayores justificaciones acusan a la religión (especialmente al catolicismo) de ser el origen de toda violencia; gentes, en fin, que, a cambio de apoyar a esta nueva clase de izquierda, quieren vender su mercancía en mercados sin competencia, en auditorios en que se pasa lista, con textos de adquisición obligatoria y con el apoyo de una autoridad que debería serles tan ajena como lo es, de hecho, a quienes piensan exactamente lo contrario (...).⁷⁴¹

En la mateixa línia discursiva cal inserir les opinions de Javier Orrico, també catedràtic d'institut i periodista. Per a Orrico en la mentalitat dels seus promotors l'objectiu de l'EpC és "(...) liberar al hombre de la afección a la opresiva civilización occidental de raíz cristiana, para convertirlo en seguidor del Estado ambizurdo, que vive del capitalismo, pero renegando de él y cavando, a ser posible, la ruina de lo que administra. (...).⁷⁴²

Entre els temors dels detractors de l'EpC estarà també el de l'adoctrinament sexual per tal com l'assignatura contempla conceptes com la formació afectivo-emocional, la perspectiva de gènere o una concepció de la sexualitat segregada de l'amor, la família i dins d'un context de relativisme moral.⁷⁴³ No serà potser l'argument més notori encara que mai no deixarà de ser-hi present.

Coherent amb aquests posicionaments a bastament difosos tant pels portaveus de la jerarquia eclesiàstica, sectors de l'educació vinculats a l'església, com per entitats del seu entorn com FAES, el PP va concórrer a les legislatives de 2008 amb la promesa que n'eliminarà l'assignatura si guanyava les eleccions, cosa que no va passar.

⁷⁴¹ José Luis González Quirós (2008), *¿Educación para la ciudadanía o atentado a la democracia?*, Cuadernos de pensamiento político, FAES, octubre-diciembre, p. 272.

⁷⁴² Javier Orrico (2008), *Contra la educación en valores. Cuadernos de pensamiento político*, FAES, gener-març, p. 167.

⁷⁴³ *La educación sexual que el Gobierno quiere dar a tus hijos. Profesionales por la ética*, sense data, Madrid, en línia.

Al País Valencià una de les associacions més actives en contra de la implantació de l'assignatura serà Valencia Educa en Libertad (VAEL), entitat membre de la Federación Educación y Desarrollo en Libertad (FEDEL). Fundada el 10 d'abril de 2008 com a aconfessional i apolítica, i això malgrat el seu alineament clar amb la jerarquia eclesiàstica valenciana, es manifestarà també a favor de l'absoluta llibertat dels pares a l'hora d'escollir la llengua vehicular dels seus fills a l'escola.⁷⁴⁴

Les activitats d'aquesta associació se centraran bàsicament a informar sobre els aspectes perniciosos de l'assignatura amb l'objectiu d'aconseguir objectors a aquesta.

El decret de mínims de l'EpC per a secundària fou notablement modificat al País Valencià, publicant-se amb retard, el 20 de juliol de 2007, i amb canvis i supressions. De fet, l'11 de gener de 2007 el conseller Font de Mora va justificar la decisió del Consell de no començar a impartir l'assignatura fins al curs 2008-2009, ateses les reticències del seu partit. Al seu parer l'assignatura era “confusa y polisémica”, per la qual cosa podia existir la temptació d'aplicar una mena d'adoctrinament equiparable a la Formación del Espíritu Nacional del franquisme. Font de Mora advocava, doncs, per una educació en valors constitucionals i neutral.⁷⁴⁵

La versió valenciana del decret es va publicar sense termes com globalització, diversitat social o cultural, deures ciutadans, universalitat, violació o desigualtat dels drets humans o les referències al Consell d'Europa.⁷⁴⁶ El 19 de setembre de 2007 el president Camps va anunciar, en el context d'una conferència internacional sobre innovació i desenvolupament econòmic regional de l'OCDE organitzada a València, que al País Valencià l'assignatura s'impartiria en anglès. El conseller Font de Mora va confirmar l'anunci i va assegurar que aquesta s'implantaria dins del pla d'extensió del trilingüisme. La ministra socialista d'Educació, Mercedes Cabrera, fins i tot va

⁷⁴⁴ Declaracions del president de FEDEL i VAEL, Jorge Sánchez-Tarazaga, del 8 d'abril de 2011. Pàgina web de VAEL, <http://fedelcv.blogspot.com.es/2011/10/la-conselleria-de-educacion-busca-un.html>.

⁷⁴⁵ *Font de Mora ve educació para la Ciudadanía como la antigua FEN*. Neus Caballer, *El País*, 12 de gener de 2007, en línia.

⁷⁴⁶ *Una sentència dubtosa i inviable en el context normatiu valencià. Com sabotejar la 'Ciudadanía' i quedar impune*, Joan Pau Cimarro, *Alliaoli-Quaderns de l'Ensenyament del País Valencià*, núm. 216, maig de 2008, p. 11.

considerar perfectament correcta la proposta per tal com aquesta obeïa a la voluntat de les autonomies i de l'Estat tal com recollia la LOE.⁷⁴⁷

La iniciativa, després de la clara posició del Consell i del PP a l'objecció a l'assignatura, es va interpretar com un claríssim intent de boicot per raons ideològiques, més encara quan vuit dies després de l'anunci es coneixia que les proves diagnòstiques de la Conselleria mateixa confirmaven que tres de cada quatre alumnes susprenien llengua estrangera en segon d'ESO. Un extrem, aquest del boicot, ara i adés negat pel PP, que sempre va defensar la seua posició en nom de l'extensió de la seua política lingüística en el sistema educatiu.

A finals de novembre, la Conselleria va eixir al davant de les crítiques amb els resultats d'una enquesta feta a 2.000 valencians segons la qual un 59,9% de pares amb fills en edat escolar eren partidaris d'impartir l'assignatura en anglés. D'altra banda, un 79% de pares amb fills en edat escolar i un 72,5% amb pares amb fills a les escoles eren més partidaris d'eradicar el fracàs escolar que d'implantar EpC, mentre que només un 9,5% invertia la prioritat. Els enquestats també consideraven que els valencians estaven molt més preparats en totes les matèries, fins i tot el valencià, que deu anys endarrere. I un 84% eren favorables als concerts educatius.

Segons el conseller, el govern valencià, havia adoptat de forma "intuitiva" mesures que "están de acuerdo con las preocupaciones de la sociedad y las necesidades de los padres respecto a la educación de sus hijos".⁷⁴⁸

L'ordre va començar a materialitzar-se el 2008, quan els directors dels centres van començar a rebre les instruccions de la secretària autonòmica Concha Gómez, segons les quals el professor del centre de Filosofia o Ciències Socials seria l'encarregat d'organitzar l'assignatura els continguts de la qual els verbalitzaria el professor d'anglés.⁷⁴⁹ El diari *Levante* va fer coincidir la notícia de la mesura del PP amb una enquesta sobre el fracàs escolar en secundària. Segons aquesta enquesta, basada en

⁷⁴⁷ *Educación para la Ciudadanía se enseñará en inglés en Valencia*, Neus Caballer, *El País*, 20 de setembre de 2007, en línia.

⁷⁴⁸ *Los valencianos rechazan el móvil en clase y apoyan Educación para la Ciudadanía en inglés. Una encuesta del Consell deja patente la oposición a que no se repita con cuatro suspensos*. Concha Raga, *Las Provincias*, 25 de novembre de 2007, en línia.

⁷⁴⁹ *Ciudadanía necesitará un profesor para dar la materia y otro de inglés para "verbalizarla"*. CCOO afirma que se sume en el caos a los institutos y el STE critica la traducción simultánea, Maite Ducaju, *Levante*, 4 de setembre de 2008, p. 5.

dades del curs 2005-2006 subministrades per l'Institut Nacional d'Estadística i publicada a la revista digital de magisteri, *Magisnet*, el 39,7% dels estudiants valencians no acabava els seus estudis obligatoris de secundària (ESO). Durant els darrers sis anys l'abandonament dels estudis en aquest tram s'havia incrementat 14,4 punts. D'altra banda, només un 60,3 % dels alumnes valencians acabava l'ESO en l'edat que els corresponia.⁷⁵⁰

El conseller Font de Mora es limità a negar les dades i a sol·licitar la modificació dels criteris de quantificació del fracàs escolar adduint, entre d'altres, que s'hi comptabilitzaven els xiquets estrangers que a una determinada edat abandonaven el país.⁷⁵¹ Pel que feia a l'impartició de l'assignatura en anglés, el 4 de setembre, només deu dies abans de començar el curs, el conseller mateix reconeixia que només comptava amb 11 professors i que el fet que dos docents compartiren aula ocasionaria problemes.⁷⁵²

La mesura va ser qualificada amb termes molt durs per part dels sindicats i de les Ampes a més de considerar-se d'impossible aplicació. Al baix nivell de competència lingüística en anglés per part dels alumnes valencians calia també afegir la falta de professors amb aquesta mateixa competència. A l'abril de 2008 només 20 professors interins de Filosofia i Geografia i Història van poder aportar títols d'anglés a la Conselleria. El 16 de maig l'STEPV assegurava que, segons els seus càlculs, el Govern valencià anava a necessitar 3 milions d'euros per fer front a la mesura.

El mateix mes es produïren importants mobilitzacions sindicals a les capitals del país que, això no obstant, no van poder evitar que l'11 de juny el Consell publicara una ordre segons la qual s'obligava a impartir l'assignatura en anglés amb la possibilitat d'aprovar-la amb treballs trimestrals. L'ordre també emparava les objeccions, una possibilitat recolzada, bàsicament en una sentència del 4 de març d'aquell any del

⁷⁵⁰ *El fracaso escolar en secundaria afecta a cuatro de cada diez alumnos valencianos. El abandono de los estudios en la Comunitat se ha incrementado 14'4 puntos en los últimos seis años.* Maite Ducajù, *Levante*, 4 de setembre de 2008, p. 4.

⁷⁵¹ *El conseller solicitará que se unifiquen criterios sobre el fracaso escolar.* Maite Ducajù, *Levante*, 5 de setembre de 2008, p. 6.

⁷⁵² *Educación admite que faltan cien profesores para Ciudadanía a diez días del inicio de curso. Font de Mora asegura que habrá problemas de coordinación entre docentes de Filosofía e Inglés.* Maite Ducajù, *Levante*, 5 de setembre de 2008, p. 5.

Tribunal Superior de Justicia d'Andalusia, posteriorment anul·lada pel Tribunal Suprem el 17 de febrer de 2009.⁷⁵³

Així les coses, el 19 de juny el Consell Escolar Valencià recriminava públicament aquesta política i només cinc dies després diversos claustres de centres del País Valencià secundaven la decisió de l'IES Ballester Gozalbo de València d'impartir EpC en valencià. Font de Mora va respondre al desafiament dels instituts amenaçant amb sancions, però, l'1 de juliol ja eren cent directors d'institut els que instaven les famílies a demanar l'assignatura en valencià o bé en castellà.

El 28 d'aquell mes el Tribunal Superior de Justicia, a demanda de l'STEPV, suspenia cautelarment la possibilitat que es poguera aprovar l'assignatura amb treballs trimestrals.

Davant de les dificultats per aplicar la seua pròpia norma la Conselleria va optar perquè els professors de l'assignatura foren acompanyats per un professor d'anglès. La mesura es va implementar extremant la vigilància de la inspecció i amb l'amenaça d'expedients disciplinaris i sancions. En aquest clima de tensió els inspectors iniciaren un procés sancionador en l'IES Altaia d'Altea⁷⁵⁴ que va ser motiu de l'autoinculpació el 30 de setembre de tot el secretariat de l'STEPV per haver sol·licitat als centres impartir l'assignatura en valencià o en castellà.

Durant la sessió de les Corts Valencianes del 16 d'octubre de 2008, en un clima de tensió en els instituts,⁷⁵⁵ Camps va tenir ocasió de defensar la seua proposta contra les crítiques dels socialistes, que, per boca del diputat Àngel Luna, van qualificar la situació generada d'indescriptible. En opinió de Luna si Camps havia anunciat que donaria l'assignatura en anglès era perquè estava convençut que el seu partit guanyaria les eleccions de març de 2008 i que aquesta seria eliminada. Segons Luna, el president només mantenia la seua voluntat per una qüestió d'arrogància política. En la seua contestació, Camps va assegurar que la iniciativa responia a la seua voluntat que "(...)

⁷⁵³ *Cinco sentencias avalan al Consell en su apoyo a la objeción a Educación por la Ciudadanía*. Concha Raga. *Las Provincias*, 29 de març de 2008, en línia.

⁷⁵⁴ *"El inspector de Educación nos humilló y nos trató como si fuéramos basura"*. Dos profesoras insumisos a la Ciudadanía traducida al inglés relatan su situación. Sergi Castillo. *El País*, 2 d'octubre de 2008, en línia.

⁷⁵⁵ *Encierros contra la Ciudadanía en inglés en la mayoría de institutos. La plataforma por la enseñanza pública exige la retirada de la orden*. Neus Caballer/Ezequiel Moltó, *El País*, 16 d'octubre de 2008, en línia.

los valencianos puedan hablar en valenciano en la Comunidad Valenciana; en castellano, en España; y en inglés y en castellano, en todo el mundo. (...) Eso es lo que yo quiero para los valencianos. (...)”.⁷⁵⁶ Altrament, el president retreia a Luna que no defensara les competències de la Generalitat en matèria educativa contra la negativa del Govern de Madrid a l’EpC en anglés. A Camps li semblava que era “(...) coherente, responsable y correcto, teniendo la opción de poner en marcha una nueva asignatura, que planteemos que esa nueva asignatura que, además, habla de derechos, de las personas, que habla de propuestas de civilidad, que habla de nuestro encaje en España y en el mundo, se imparta en una lengua que en estos momentos es la lengua que habla el mayor número de personas en todo el mundo. Así de sencillo. Así de sencillo. (...)”.⁷⁵⁷ Una decisió en qualsevol cas, adoptada segons Camps per un govern modern, sensat i responsable. Per la seua banda, i en el mateix ple, el conseller Font de Mora, manifestava la seua confiança que el procés d’implantació de l’EpC en anglés, un procés complex i innovador, “una nueva forma de entender una immersión lingüística en una disciplina concreta” es normalitzara i alhora negava l’existència de les amenaces i les coaccions per part de l’administració als centres.⁷⁵⁸

A principis d’octubre, també durant una de les seues intervencions en el ple de les Corts, Font de Mora es va manifestar amb vehemència quan es va mostrar contrari a l’obligatorietat de l’assignatura, a la qual va relacionar amb l’enginyeria social i amb les superestructures d’adoctrinament controlades pels socialistes.⁷⁵⁹

El 30 d’octubre transcendia que el 99% d’alumnes de tres instituts d’Alacant havien suspés la primera prova de l’assignatura en anglés feta al País Valencià. Només aprovaren 2 alumnes, britànics, de 201. El mateix dia, durant el transcurs de la sessió plenària de les Corts, Camps, malgrat les dades, insistia a continuar aplicant la mateixa política. A penes dos dies després una ordre de Conselleria signada pel director general d’Ordenació i Centres Docents, Francisco Baila, i pel director general de Personal, David Barella, reduïa EpC a una classe interactiva d’anglés i audiovisuals.

⁷⁵⁶ Diari de sessions de les Corts Valencianes, núm. 54, 16 d’octubre de 2008, p. 1725.

⁷⁵⁷ Diari de sessions de les Corts Valencianes, núm. 54, 16 d’octubre de 2008, *ibidem*, p. 1725.

⁷⁵⁸ Diari de sessions de les Corts Valencianes, núm. 54, 16 d’octubre de 2008, *ibidem*, p. 1726.

⁷⁵⁹ Diari de sessions de les Corts Valencianes, núm. 51, 1 d’octubre de 2008, p. 1368.

Lluny de reconèixer l'error, a principis de novembre, el conseller Font de Mora eixia al pas de les crítiques en una entrevista publicada en el diari *Levante*, en què qualificava de “sector radical” els docents i pares mobilitzats contra la seua gestió. Els seus arguments eren simples i se centraven a vincular els hipotètics rèdits polítics d'una mobilització contra la situació de l'educació al principal partit de l'oposició, sense anomenar ni una sola vegada la Plataforma per l'Ensenyament Públic,⁷⁶⁰ formada per la majoria dels sindicats i Escola Valenciana, autèntica protagonista de les protestes.

“(…) Sencillamente”, afirmava Font de Mora, “hay un sector de la izquierda que piensa que el Partido Popular no tiene derecho a gobernar, en una concepción que a mí me parece antidemocrática y que, por otra parte, tampoco es nueva en la historia de España. Se busca una confrontación permanente. Me preocupa que el PSOE se haya alineado porque dificulta lo que debería ser una interlocución natural entre dos fuerzas políticas. (...)”.⁷⁶¹ El conseller defensava que el País Valencià comptava amb la xarxa de centres més potents de territoris de les seues dimensions a Espanya, amb una millor proporció de centres públics i privats de 70 a 30, on es batien rècords de construcció de centres, augment de plantilles i inversions en la xarxa pública, que en deu anys s'havia passat del 40% al 30%, 31% en l'índex de fracàs escolar. Font de Mora, a més, deixava clar que l'assignatura d'Educació per la Ciutadania, detonant de les mobilitzacions, continuaria impartint-se en anglés perquè s'ajustava a llei i perquè hi havia recursos suficients per atendre-la. Els arguments, ni pel que fa a la defensa del model educatiu del PP ni pel que fa a l'atac al model progressista d'educació simbolitzat per Font de Mora en la Logse i l'escola comprensiva anglesa, eren nous.

El 12 de novembre de 2008 el govern central va invalidar per decret la normativa de la Generalitat segons la qual l'assignatura podia ser impartida per professors d'anglès. El 18 i davant l'amenaça d'una vaga Font de Mora es mostrava partidari a negociar amb la Plataforma per l'Ensenyament Públic una moratòria en l'aplicació de l'ordre sense concretar, però, els termes d'aquesta a condició que se suspengueren les mobilitzacions. El 26 de novembre 500 centres educatius anunciaven en pronunciaments fets a través

⁷⁶⁰ La Plataforma per l'Ensenyament Públic, formada per Escola Valenciana, Fapa València, els sindicats STEPV, UGT i CCOO, l'Associació de directors de la Primària y Secundària, l'Associació d'Inspectors, la Federació d'Alumnes FAAVEM i el Moviment de Renovació Pedagògica, es va fundar el 1995 per defensar l'ensenyament públic. Entre les fites més importants cal destacar el seu treball en el Mapa escolar de 1996.

⁷⁶¹ “Hay un sector radical que buscar hacer política desde la educación”, Maite Ducajú, *Levante*, 2 de novembre de 2008, en línia.

dels consells escolars i dels Ampa que se sumaven a la manifestació convocada a València per a finals de mes.

Finalment, el 29 de novembre va tenir lloc una multitudinària manifestació –unes 44.000 persones segons la Policia Nacional– amb el lema ‘Amb aquesta educació Font de Mora Dimissió’ convocada per la Plataforma i amb una campanya prèvia dissenyada per Escola Valenciana, una de les principals entitats protagonistes de les protestes. A més de la dimissió del titular d’educació la Plataforma reivindicava la immediata constitució d’una xarxa pública de 0-3 anys capaç d’atendre a tot l’alumnat en el curs 2009-2010 enfront de les concertacions amb les guarderies privades; la creació de 300 places de llengua estrangera per al curs 2009-2010 per a ensenyar amb eficàcia en totes les unitats escolars de quatre i cinc anys; el començament i la finalització l’any 2009 d’una negociació amb tots els agents socials i escolars d’un nou mapa escolar per a donar resposta a les necessitats d’escolarització del país; l’adequació de les plantilles dels centres a les necessitats, unes plantilles segons la Plataforma desfasades des de 1997; la catalogació lingüística dels llocs de treball de secundària; l’efectiva matriculació equilibrada de l’alumnat amb necessitats educatives especials en tots els centres sostinguts amb fons públics; l’adopció de les mesures necessàries per tal que els alumnes es pogueren expressar en les dues llengües oficials i en una d’estrangera en finalitzar l’ensenyament primari; l’adopció de mesures per tal d’evitar l’abandonament escolar, amb un 21% d’alumnes que deixaven el sistema educatiu entre els 15 i els 16 anys; de mesures també per estimular la continuïtat dels estudis dels graduats en educació secundària en la formació professional a fi de garantir un desenvolupament econòmic i social sostenible del país; un cens dels inspectors escollits a dit i una convocatòria pública de procés de selecció d’aquest; la neutralitat de l’administració i la fi de les actuacions partidistes encaminades a controlar les juntes directives dels centres escolars; la retirada de l’ordre per a la Ciutadania i de qualsevol procés administratiu iniciat contra el professorat o les juntes directives; la concessió de beques de transport i menjador escolar per a l’alumnat d’educació infantil, de batxillerat i formació professional, i gratuïtat en tot el procés escolar.

La llista de reivindicacions evidenciava no només un conflicte puntual com era l’encetat per la polèmica aplicació de l’assignatura d’Educació per la Ciutadania sinó que insinuava també l’existència d’un sistema educatiu concebut i administrat d’esquenes a les necessitats bàsiques de la majoria de la societat i d’esquenes també a l’extensió del

valencià en la xarxa escolar, com de fet havien estat denunciant des de 1995 entitats com Escola Valenciana o l'STEPV.

Cal notar que els mitjans de comunicació van donar una ampla cobertura de la manifestació a excepció de la televisió pública valenciana, que a penes va dedicar 35 segons en l'informatiu del dissabte 29 a la nit i 35 segons més a les declaracions del conseller d'Educació.

La resposta del conseller va arribar la mateixa tarda, just unes hores abans de començar la manifestació. Font de Mora va comparèixer cap al migdia junt al secretari general del PP valencià, Ricardo Costa, després d'una reunió amb regidors d'educació de la formació conservadora per a afirmar en to d'advertència que no desistiria en l'imperatiu d'instal·lar el sistema plurilingüe. El conseller va defensar que l'ensenyament de la llengua estrangera constituïa un dels eixos de la política del seu partit. En la mateixa compareixença anuncià una inversió addicional de 7 milions d'euros per a l'aprenentatge de l'anglès. Altrament, afirmà també que al seu departament l'interessava l'alumne i l'anglès encara que “si a otros les interesa el lío tendrán también su momento” en una clara al·lusió als col·lectius educatius convocants de la manifestació.⁷⁶² Ricardo Costa qualificà la protesta de fracàs amb l'argument que no havien assistit la totalitat dels dos milions de persones que conformaven la comunitat educativa valenciana, ahora que lamentava que el PSPV hi haguera assistit per “plantar cara al inglés y no al fomento del catalán en la Comunidad”.⁷⁶³

Per la seua banda, Camps, va aprofitar per a reivindicar les inversions de la Generalitat en infraestructures educatives mentre ignorava la protesta, la qual va atribuir a la “crispación generada por la política educativa del PSOE y de Zapatero”.⁷⁶⁴

Amb la perspectiva d'una vaga de l'ensenyament públic convocada per al 17 de desembre, finalment el 15 Camps autoritzava el conseller perquè mitjançant una circular es fera saber que de cara al curs 2009-2010 els alumnes podrien estudiar l'assignatura

⁷⁶² Font de Mora assegura que “no cejará en el imperativo” de instalar el sistema plurilingüe. Redacció. *El Mundo/Europa Press*, 29 de novembre de 2008, en línia.

⁷⁶³ Costa: “Fue un fracaso absoluto”, *Levante*, 1 de desembre de 2008, p. 5.

⁷⁶⁴ Camps ignora la manifestación educativa y la vincula a la “crispación” de Zapatero. Asegura que en su mandato ha inaugurado 300 centros escolares e invertido 4.500 millones. Juan Antonio Blay, *Levante*, p. 6.

en qualsevol de les dues llengües cooficials. La vaga es va desconvocar i l'administració es va mostrar disposada a asseure's a negociar.

El conflicte, però, no es va tancar en cap dels fronts oberts. Pel que fa a l'assignatura, el 22 de novembre de 2011 el Tribunal Suprem fallava definitivament contra la seua impartició en anglés donant la raó al sindicat CCOO-PV⁷⁶⁵ i després d'un reguitzell de sentències i recursos, de conflictes entre la inspecció educativa i centres.⁷⁶⁶ El final definitiu d'aquesta batalla es donaria el 31 de gener de 2012, pocs mesos després de la victòria electoral del PP en les legislatives, quan el ministre d'Educació José Ignacio Wert va anunciar en una compareixença en el Congrés dels Diputats la supressió de l'assignatura.

Font de Mora va acabar 2008 amb l'anunci el 29 de desembre que 1.564.000 euros dels 7 milions previstos per al Pla de Foment de Plurilingüisme s'invertirien en l'adquisició dels materials didàctics de la col·lecció *Danny and Daddy* gestionats per la Fundació per a la Qualitat depenent de la Generalitat. La xifra, segons va denunciar la Plataforma per l'Ensenyament Públic, representava la totalitat del pressupost dedicat per la Conselleria a aquest concepte. Des d'Escola Valenciana, el seu president Diego Gómez, va aprofitar per advertir-li al conseller que els materials didàctics calia que atengueren les necessitats de les dues llengües oficials i no tan sols de l'anglés.

El 2009 va estar protagonitzat també per un altre polèmic anunci de Font de Mora, el de la incorporació del xinés mandarí de forma experimental com a assignatura optativa de secundària per al curs 2010-2011. La notícia es va conèixer el dia 23 de febrer de 2009 en el context de les jornades 'Plurilingüismo en la educación del siglo XXI' dins del Màster de direcció, gestió i qualitat de centres educatius organitzat per la Federación de Centros de Enseñanza (FECEVAL) que integra titulars de centres privats educatius de tots els nivells. La idea, va defensar Font de Mora, no era original i s'inspirava en una iniciativa similar recent del Govern britànic. L'objectiu era despertar l'interés pel xinés i

⁷⁶⁵ Vegeu en annex documental la sentència Tribunal Suprem 8174/2011, de 22 de novembre de 2011.

⁷⁶⁶ *Educación reabre el frente de Ciudadanía y traslada a quienes no la den en inglés*. Neus Caballer. *El País*, 2 de juliol de 2009, en línia; *El profesorado se opone a dar Ciudadanía en inglés*. Neus Caballer. *El País*, 10 de juliol de 2009, en línia; *La sanción al director de Les Nòries desata las protestas. Una foto de Font de Mora cabeza abajo causó el expediente*. Neus Caballer. *El País*, 17 de febrer de 2010, en línia; *Inspectores atacan la inconsistencia de la sanción al director de Monforte. Criticar no basta para suspender, ni se puede imputar injuria por omisión, señalan*, Neus Caballer, *El País*, 24 de febrer de 2010, en línia.

multiplicar per cent els 200 aprenents d'aquest idioma existents en aquell moment en el país, no arribar tard a un altre idioma com havia passat amb l'anglès. Anunciava també la introducció per al curs 2009-2010 d'una assignatura d'anglès pràctic per a la secundària obligatòria de caràcter generalista a diferència de l'anglès específic dels batxillerats segons el seu tipus.

La comunitat educativa, amb les mobilitzacions de finals de 2008 molt recents i pendents encara d'una contestació a les reivindicacions de la Plataforma per l'Ensenyament Públic, van criticar amb duresa una iniciativa que no havia passat per cap de les meses del sector.

Des de FAPA-València, la seua presidenta Gemma Piqué li va recordar al conseller que el sistema educatiu valencià continuava sense una catalogació lingüística del professorat i que l'administració no havia atés les demandes de molt centres d'implantació de línies en valencià.⁷⁶⁷

La proposta es va concretar una mica més el 14 de maig quan Font de Mora va anunciar que s'incorporarien a l'ensenyament del xinés 30 centres de secundària després de mantenir una reunió amb el secretari de l'ambaixada de la Xina a Espanya, Wang Zhiwei, en la qual es van assentar els termes d'un conveni de col·laboració. L'acord havia de permetre així mateix la incorporació d'uns 10 mestres de xinés pagats entre la Generalitat i el govern de la República de la Xina. El conseller aprofundí més en les raons que feien necessària la introducció de la llengua asiàtica recordant que el 2008 fins a un 18% de les exportacions valencianes eren a la Xina, amb un valor de 260 milions d'euros.⁷⁶⁸

El 23 de setembre de 2009 el DOCV va publicar el conveni marc signat entre Font de Mora i la directora de l'entitat subordinada al Govern xinés, Hanban, Xu Lin, per a recolzar i promoure l'ensenyament de la llengua xinesa i enfortir l'enteniment mutu i l'amistat entre els dos pobles.⁷⁶⁹ Val a dir que un acord similar es va signar dos anys

⁷⁶⁷ FAPA acusa a Font de Mora de "burlarse de nuevo" de la comunidad educativa por la optativa de chino. La presidenta de FAPA-València opinó que esto es "otra burla más del conseller Alejandro Font de Mora, que parece que la negociación de la política educativa no va con él", *Levante/Europa Press*, 25 de febrer de 2002, en línia.

⁷⁶⁸ *Las clases de chino mandarín empezarán a impartirse en 30 centros públicos a partir del curso 2010-2011*, Redacció. *Las Provincias/Europa Press*, 14 de maig de 2009, en línia.

⁷⁶⁹ *Resolució de 17 de setembre de 2009, del director general de Relacions amb les Corts i Secretariat del Consell, de la Conselleria d'Indústria, Comerç i Innovació, per la qual es disposa la publicació del conveni marc de col·laboració en matèria d'educació entre la Comunitat Valenciana (Conselleria d'Educació) i l'entitat Hanban per a integrar en centres educatius de la Comunitat Valenciana professors voluntaris de xinés*, DOCV, núm. 6108, 23 de setembre de 2009.

després entre la mateixa entitat i la Junta d'Andalusia per a ensenyar xinés en deu centres andalusos.

El 8 de febrer de 2010 la Conselleria va rebaixar les pretensions inicials limitant la introducció del xinés a només 10 centres, per a alumnes de tercer o quart de secundària obligatòria, fora de l'àmbit lectiu i amb una sola setmana de duració dins l'epígraf d'«Introducció a la llengua i cultura xinesa».⁷⁷⁰

La incorporació definitiva del xinés i dels cursos d'anglès pràctic va ser aprovada pel ple de Govern valencià el 31 de març de 2010 amb les crítiques dels sindicats, que insistiren a denunciar les deficiències del sistema educatiu en aspectes com les infraestructures o la manca de recursos, com ara de professors d'anglès.

Emmarcat dins d'aquesta política de difusió del xinés entre els valencians la Conselleria començà a distribuir el 17 d'octubre 5.000 exemplars d'una guia de conversació xinés-valencià, principalment destinada a la comunitat xinesa en el País Valencià, 14.250 residents l'any 2009.

La implantació del xinés es va truncar en novembre de 2011 quan el TSJ valencià es va pronunciar en una sentència i a requeriment de l'STEPV en contra del conveni de la Generalitat amb Hanban. El tribunal donava la raó al sindicat en argumentar que el conveni introduïa la possibilitat que els centres públics pogueren impartir classes amb voluntaris contractats per una entitat privada sense complir els requisits exigits a la resta dels docents. Així mateix, els magistrats no donaven la raó al sindicat quan aquest assegurava que el conveni vulnerava el Pla de Plurilingüisme de la Generalitat per tal com no es desprenia que l'aprenentatge de les llengües estrangeres quedara restringit a les llengües comunitàries per més que el Consell d'Europa ho assenyalaria com a desitjable.⁷⁷¹

La polèmica del xinés mandarí és una de les darreres protagonitzades pel conseller Font de Mora, un dels membres assenyalats del PP que millor ha exemplificat la ideologia lingüística dels sectors conservadors de la societat valenciana i en concret del PP. El conseller ha comparat els defensors de la normalització lingüística amb els nazis, en un

⁷⁷⁰ *Resolució de 8 de febrer de 2010, del director general d'Ordenació i Centres Docents, per la qual es realitza la convocatòria amb caràcter experimental per a l'organització de l'acció formativa específica Introducció a la Llengua i Cultura Xinesa per a l'alumnat d'Educació Secundària Obligatòria en els centres docents de la Comunitat Valenciana*, DOCV, núm. 6206, 15 de febrer de 2010.

⁷⁷¹ Sentència del TSJ CV Sala de lo Contenciós, secció 5ena, 10497/2011 de 29 de novembre de 2011. Annex Documental.

intent de criminalitzar-los i amagar al mateix temps la seua inoperància com a responsable polític d'aquesta;⁷⁷² ha refusat l'ús del valencià en àmbits extralocals manifestant una molt baixa consideració pel valencià com a llengua de prestigi⁷⁷³ o ha titllat el català d'idioma estranger explicitant la seua catalanofòbia.⁷⁷⁴

Lluny de ser una excepció, doncs, trobaríem comportaments similars en altres dirigents del PP o membres destacats de la bona societat valenciana, tan radicalment castellanòfons com bilingüistes. Tot plegat, en aquesta mentalitat el valencià, com qualsevol altra llengua de l'Estat no castellana, és tractada amb el menysteniment i recel amb què es pot tractar una llengua considerada colonial en el sentit atorgat pel lingüista Louis-Jean Calvet.⁷⁷⁵

Com ja hem explicat al llarg d'aquest treball l'arribada al PP va suposar també l'inici de la revisió del model lingüístic implantat en l'escola des de 1983, una revisió que va avançar Font de Mora el 7 d'agost de 2010 i que es va acabar per concretar amb el decret de 2012. El conseller va justificar el canvi de model, entre d'altres raons, a la seua insostenibilitat, a la necessitat d'introduir l'anglès, i a les necessitats dels pares, malgrat que durant el curs 2009-2010 s'hi van reduir fins a 1.222 les places de valencià deixant desatesa la demanda.⁷⁷⁶

Quasi dues dècades després de l'arribada del PP el valencià ha retrocedit en tots els àmbits, especialment en el de l'ensenyament, l'únic gairebé de tots els àmbits públics on podem constatar que s'havia engegat una mínima normalització lingüística, en bona part, certament, animada i sostinguda per l'acció d'entitats com Escola Valenciana, amb campanyes des de 2003 'Marca't un punt. Matricula en valencià, matricula en qualitat' des de 2003, o de sindicats com l'STEPV.

⁷⁷² Font de Mora dice que si mandara EU señalaría al que no usara el valenciano, como los nazis a los judíos. El presidente de las Cortes niega que las palabras del consejero fueran ofensivas. Juanjo García del Moral/Joaquín Ferrandis, *El País*, 16 de juny de 2006, en línia.

⁷⁷³ Font de Mora renuncia a usar el valenciano al hablar ante el consejo de la UE. Europa Press, *El País*, 14 de novembre de 2006, en línia.

⁷⁷⁴ Font de Mora prefiere el inglés a un idioma "extranjero" como el catalán, Redacció, *El País*, 14 de febrer de 2008, en línia.

⁷⁷⁵ Louis-Jean Calvet (1974), *Linguistique et colonialisme. Petit traité de glottophagie*. Payot, París.

⁷⁷⁶ Font de Mora plantea revisar el modelo lingüístico. Redacció. *El País*, 8 d'agost de 2010, en línia.

Segons l'informe de matrícula elaborat per Escola Valenciana el maig del 2013 l'oferta d'ensenyament en castellà en els centres públics d'infantil i primària era del 54%. D'aquests, només el 14% tenien el valencià com a matèria i en cap més altra assignatura. El percentatge de centres públics per a aquest tram que oferien alguna línia en valencià era del 46%. Als centres privats, i per al mateix tram, l'oferta d'ensenyament en castellà era del 93%. D'aquests centres només un 10% tenien el valencià com a matèria.

L'oferta d'ensenyament en castellà dels centres públics en secundària era del 60%. D'aquests només un 14,6% tenien el valencià com a matèria.

En batxillerat, el 77,5% era d'oferta de línies en castellà i un 18,4% només tenien el valencià com a matèria. L'oferta de línies d'ensenyament en valencià era del 40% a secundària i del 22,5% a batxillerat. Als centres privats el desequilibri era molt major. L'ensenyament en castellà a secundària se situava en el 94,6% i d'aquests centres el 13,9% tenien el valencià com a matèria. En el batxillerat l'oferta d'ensenyament en castellà ascendia al 99,5%. Només el 31,2% tenien el valencià com a matèria. El percentatge de centres privats i concertats que oferien alguna línia d'ensenyament en valencià a secundària era del 5,4% i en batxillerat de 0,5%. Sense el posicionament proactiu del moviment escolar valencià molt probablement aquestes xifres serien molt més baixes atesa l'escassa voluntat per part de l'administració.

Fet i fet, el partit conservador ha combinat des de sempre la clàssica retòrica de l'anticatalanisme autòcton amb una política administrativament de contenció pel que fa a l'ampliació de l'ensenyament en valencià, lleugerament modificada per primera vegada el 2013, quan la Conselleria va autoritzar 38 de les 44 sol·licituds dels centres per a establir línies en valencià per al curs 2013-2014. La decisió de la consellera Maria José Català coincideix pràcticament en el temps amb el decret de plurilingüisme de 2012 i amb dues sentències del TSJ valencià de finals de 2012 a favor de l'escola Rei En Jaume de Xirivella i del centre concertat Sant Cristòfol de Picassent⁷⁷⁷ contra la decisió de la Generalitat de no autoritzar als centres la línia en valencià. L'administració al·legava, entre d'altres motius, el context sociolingüístic on s'ubicaven els centres i

⁷⁷⁷ Sentència TSJ Sala Contenciosa, secció 5a, 7937/2012 d'11 de desembre de 2012; sentència TSJ Sala Contenciosa, secció 5a 7963/2012 de 19 de desembre de 2012, vegeu annex documental.

entenia que la concessió de les línies en aquest cas trencaria l'equilibri de l'ús normal i ensenyament de les dues llengües oficials.

Com siga, ni el canvi puntual per part de l'administració en el criteri d'autorització de línies, ni les darreres sentències judicials exigint a la Generalitat l'autorització de noves a demanda dels pares, creiem que canvia en allò fonamental el que ha estat una política de contraplanificació lingüística en un context de desmantellament de l'escola pública, l'única que pot garantir la pervivència del valencià en el sistema educatiu.

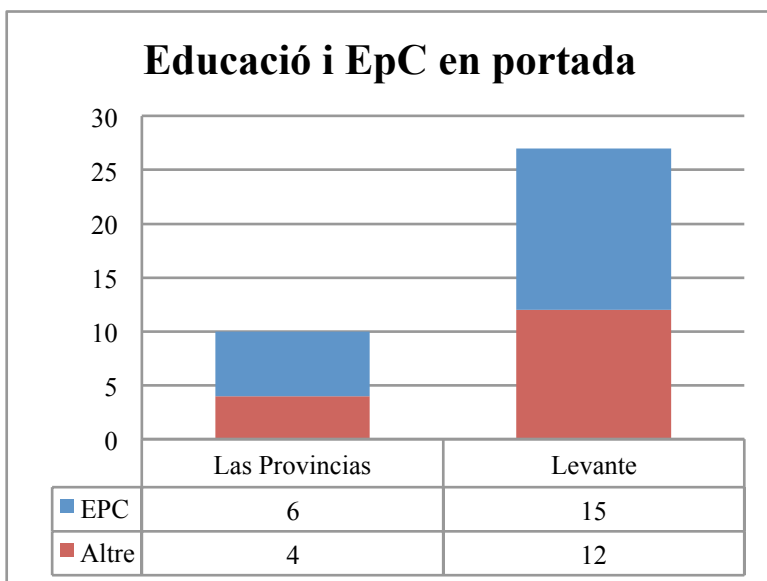
5 II BLOC D'ANÀLISI DE CONTINGUTS INFORMATIUS CORRESPONENTS ALS PERÍODES DEL 2 DE SETEMBRE AL 2 DE DESEMBRE DE 2008 (ORDRE D'IMPARTICIÓ DE L'ASSIGNATURA D'EPc EN ANGLÉS) I DEL 31 DE MAIG AL 23 DE JUNY DE 2011 (PROPOSTA DE SUPRESSIÓ DE LES LÍNIES EN VALENCIÀ).

5.1 *Levante* i *Las Provincias* davant de la polèmica d'EpC en anglés

L'ordre de Conselleria d'impartir l'assignatura d'Educació per la Ciutadania (EpC) en anglés va obrir un dels períodes més tensos i conflictius en l'àmbit de l'ensenyament des de la instauració de l'autonomia. D'una banda, les intencions del govern –com hem vist– sembla que pretenien fer un boicot actiu a una assignatura ideològicament combatuda des dels sectors conservadors. De l'altra, el govern excusava el fet de vehiculitzar-la en anglés en aplicació d'una política de plurilingüisme que, això no obstant, se n'oblidava per a l'ocasió del valencià, altrament, i segons tots els indicadors, notablement desprotegit des de l'arribada del PP a la Generalitat el 1995.

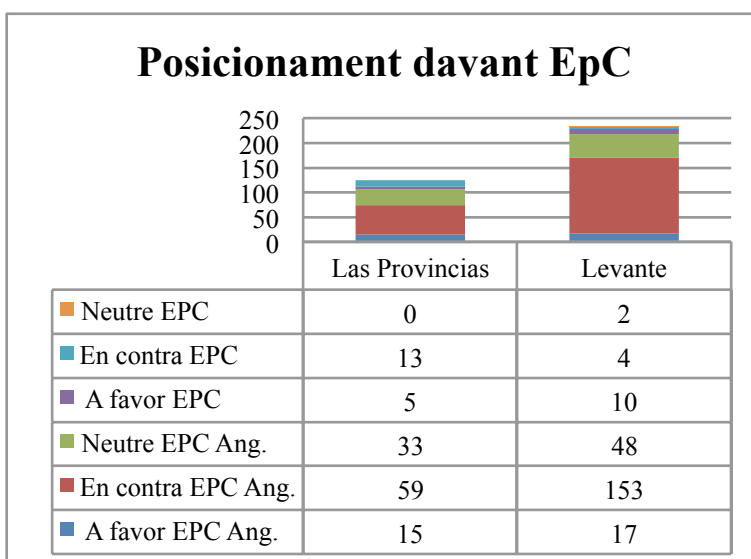
En un context de crisi de l'educació fins i tot el suport de *Las Provincias* a aquest pla del Consell va ser tebi. Així, el diari solia accentuar més el problema d'aquesta forma d'impartir EpC que no pas els suposats avantatges declarats pel conseller, Alejandro Font de Mora. Les protestes contra la mesura coincidiren en el temps amb les mobilitzacions massives dels estudiants universitaris contra Bolonya, no sempre tranquil·les, i que des de *Las Provincias* es van criticar amb duresa.

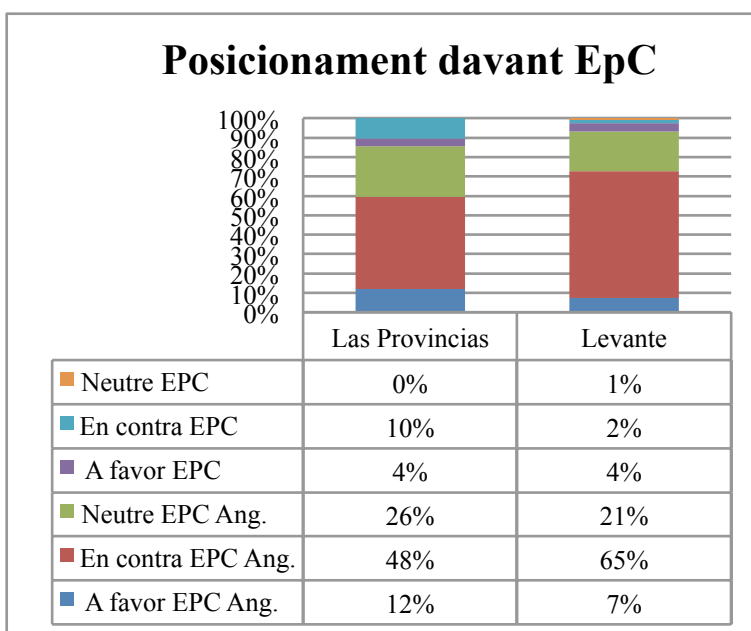
De les 91 portades d'aquest període, *Las Provincias* va tractar l'educació en 10 ocasions, de les quals 6 titularen en relació a algun aspecte de la polèmica sobre la impartició d'EpC en anglés. Per la seua banda, *Levante* va tractar temes relacionats amb l'educació en 27 portades, 15 de les quals van tractar informacions relacionades amb la polèmica d'EpC.

En relació a la polèmica *Las Provincias* va publicar continguts que s’hi referien informativament en 125 ocasions. Un 48% d’aquests continguts eren contraris a la decisió de la Conselleria, percentatge que posa en relleu la clara discrepància del diari amb el Consell pel que fa a aquesta qüestió.

Levante quasi duplicà les informacions del diari conservador dedicades a aquest tema, amb continguts contraris a la decisió del Govern en el 65% de les ocasions. Cal dir que *Las Provincias* fins i tot va publicar el 6 de setembre de 2008 una vinyeta d’humor signada per Emebé ironitzant sobre la iniciativa del Consell.

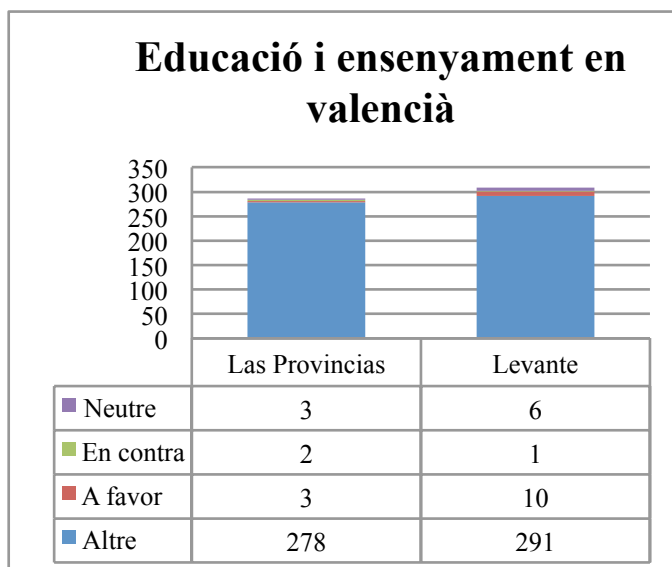
El tractament editorial donat pels dos diaris a aquesta polèmica contrasta de manera molt notable. Durant tot el període analitzat *Las Provincias* a penes dedica una petita nota en què amb to conciliador demana sensatesa tant a l'administració com al sector educatiu a fi de rebaixar la tensió generada a causa de la impartició d'EpC en anglès. (*Moratoria, Las Provincias*, 19 de novembre de 2008).

Levante per la seua banda dedica a EpC 4 dels 6 editorials en què tracta el tema de l'educació, tots obertament discrepants amb el Consell (*Educación persiste en inglés, Levante*, 18 de setembre de 2008; *Situación insostenible en Ciudadanía, Levante*, 29 de setembre de 2008; *Un giro copernicano en Ciudadanía, Levante*, 19 de novembre de 2008; *El conflicto y la rectificación, Levante*, 30 de novembre de 2008).

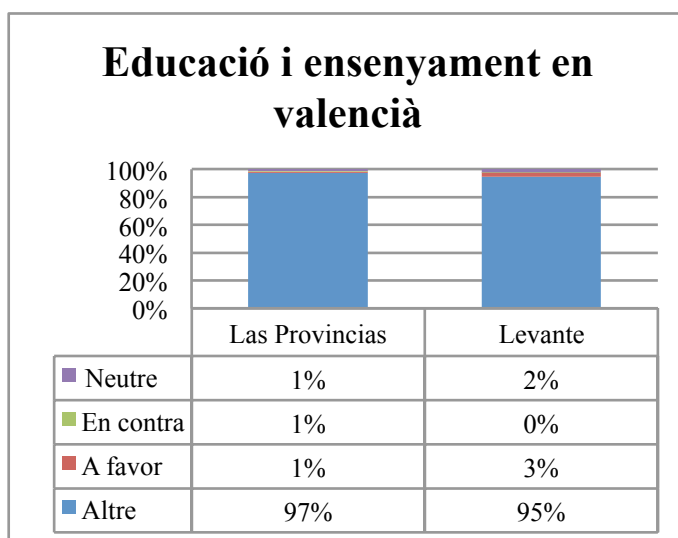
La informació durant aquest període dedicada a l'educació –al marge de la polèmica d'EpC– fou important en tots dos diaris mentre que la informació específica dedicada a l'ensenyament en valencià fou anecdòtica fora d'aquelles informacions, és clar, en què aquest apareixia relacionat directament o indirecta amb la polèmica de l'assignatura.

Així, *Levante* tracta temes relacionats amb l'educació en 308 ocasions, de les quals 17 van tenir relació amb l'ensenyament en valencià. D'aquestes 17, 10 informacions reflectien una posició favorable a l'ensenyament en valencià, 1 era contrària i 6 eren continguts neutres. Mentre que *Las Provincias* va tractar temes relacionats amb l'educació en 286 ocasions, de les quals 8 tenien contingut relatiu a l'ensenyament en

valencià. D'aquestes 8, 3 reflectien una posició favorable a l'ensenyament en valencià, 2 en contra i 3 eren neutres.

*Altre, fa referència a informacions sobre educació en general.

*Altre, fa referència a informacions sobre educació en general.

Cal dir que amb tot i això el 23 de novembre de 2008 *Levante* va prestar una especial atenció en portada i en l'interior a la commemoració dels 25 anys de la promulgació de la LUEV i la presentació per part d'Escola Valenciana de la campanya 'Junts. En

valencià, naturalment'. El diari dona el titular principal d'aquesta informació reflectida en la portada a les manifestacions del conseller Alejandro Font de Mora segons les quals la Generalitat es comprometia a promoure el valencià "sin tapujos y con orgullo". Aquest diari també dedica el seu editorial a la LUEV encoratjant l'administració a continuar aprofundint en la seua aplicació. (*Retos de la Llei d'Ús en su 25 aniversario, Levante, 23 de noviembre de 2008*).

Per la seua banda, *Las Provincias*, va donar un tractament informatiu de perfil molt baix a la campanya de la Conselleria de promoció del valencià, a penes una peça curta a final de pàgina (*Educación lanza una campaña de uso del valenciano "sin tapujos y con orgullo". El conseller considera que la ley ha cumplido con sus objetivos, Las Provincias, 23 de noviembre de 2008*).

5.2 El pla de trilingüisme i la desaparició de les línies en valencià en *Levante* i *Las Provincias*.

La iniciativa a principis de maig de 2011 per part de la Conselleria d'impulsar un pla de trilingüisme que a la pràctica, amb el seu sistema de percentatges, representava la desaparició de les conegudes com a línies en valencià, tornà a posar de manifest, més de 25 anys després de l'aprovació de la LUEV, les diferents sensibilitats existents al si de la societat valenciana sobre la pertinència o no de l'ensenyament en valencià.

D'una banda, la del sector que valora l'ensenyament en valencià com el que hauria de ser una autèntica prioritat col·lectiva a fi de preservar uns drets ciutadans, un patrimoni cultural, la màxima expressió d'una identitat singular que no es vol perdre. Però l'ensenyament en valencià, també, i sobretot, com una eina pedagògicament testada pel que fa a la seua eficàcia de cara l'aprenentatge d'altres llengües, i en concret de l'anglès. L'ensenyament en valencià, doncs, entés com a socialment útil en un món cada vegada més globalitzat.

De l'altra, en canvi, el sector dels que consideren l'ensenyament en valencià com una qüestió secundària, sentimental a tot estirar, d'escassa utilitat pedagògica, sense cap aplicació pràctica en l'àmbit –posem per cas– del mercat laboral, gairebé prescindible

en un sistema educatiu en què ha de ser clarament prioritari l'aprenentatge del castellà junt amb el de l'anglès. Significativament, des del món del secessionisme es va aplaudir la iniciativa del PP. Per al president de Lo Rat Penat, el pla de Conselleria –malgrat la desaparició de les línies i les escasses garanties de la permanència del valencià dins del nou sistema– era molt positiu “para la enseñanza de las nuevas generaciones de valencianos”, a l'hora d'aprendre la llengua del país.⁷⁷⁸

Uns posicionaments que s'han mantingut invariables durant les darreres dècades i que han estat representats pels dos diaris analitzats.

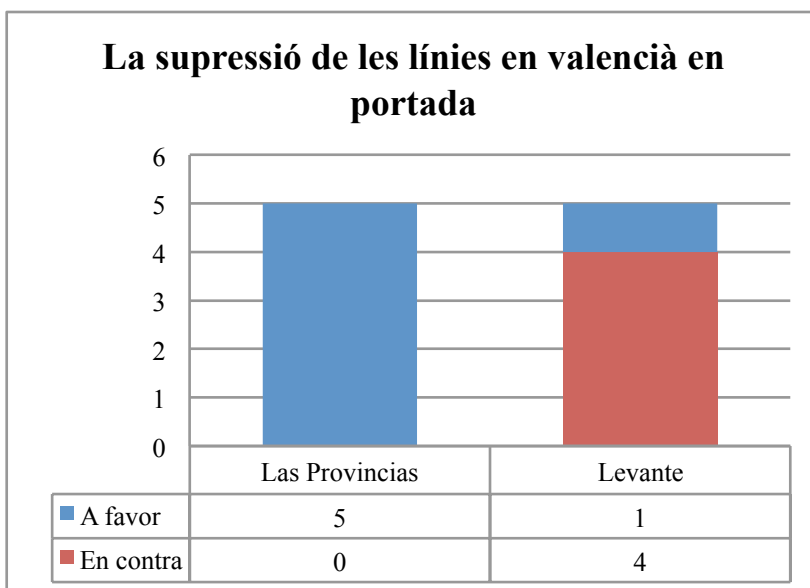
Així, doncs, i com veurem, la supressió de les línies fou criticada pel *Levante* que, a més, donà veu als defensors de l'ensenyament en valencià i aplaudida, tant de forma directa com indirecta per *Las Provincias*, que interpretà l'aplicació del pla del trilingüisme a costa de les línies com un *aggiornamento* necessari per al sistema educatiu. Quan la Conselleria va rebaixar les expectatives al no comptar ni amb recursos ni amb professors preparats deixant en mans dels centres la decisió dels percentatges en què s'estudiaria en anglès, el diari va atacar el sistema d'immersió lingüística de Catalunya en un intent d'igualar-lo al sistema valencià, alhora que defensava tant la necessitat de l'aprenentatge de l'anglès com la llibertat dels pares a escollir per als seus fills els centres que més s'adigueren al seu ideari pedagògic. El diari va editorialitzar –com veurem– a l'entorn d'aquests ítems, però no va dedicar ni una sola informació argumentant des de la sociolingüística o des de la pedagogia els seus punts de vista com sí va ser el cas de *Levante*, encara que de forma molt discreta.⁷⁷⁹

Ens movem, doncs, en els mateixos eixos ideològics dels anys setanta.

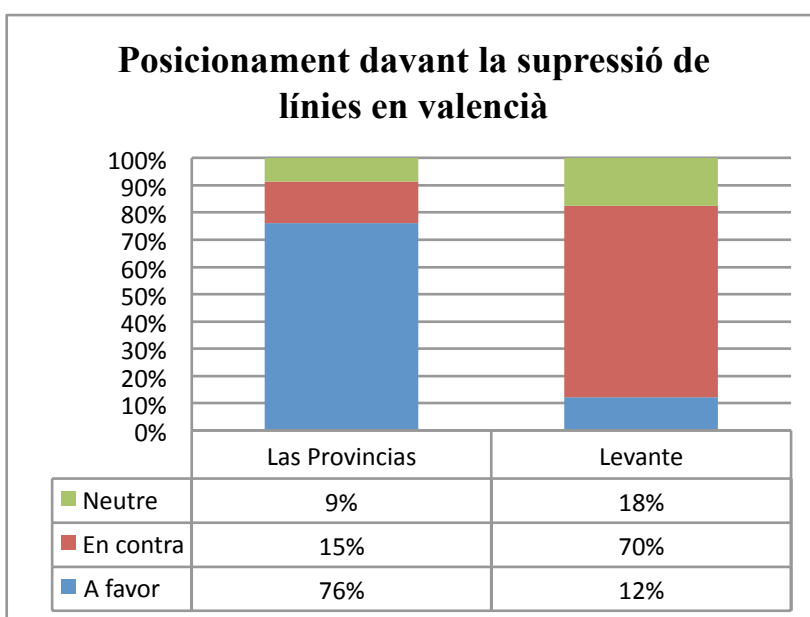
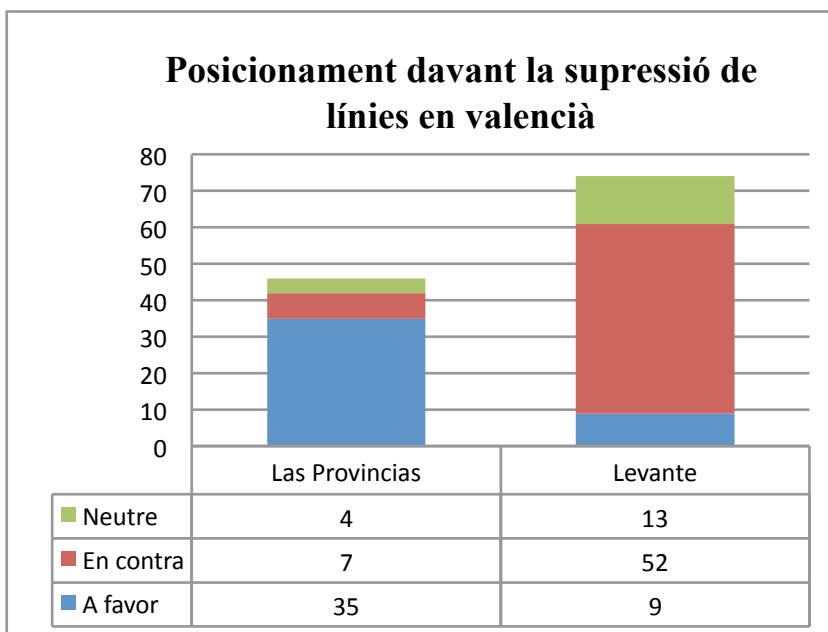
⁷⁷⁸ *Lo Rat Penat ve “muy acertado” el modelo plurilingüe de Font de Mora. La entidad contraria a la AVL recibe 225 libros de Cultura, tres retratos y la restauración de la “senyera”,* Alfons García, *Levante*, 16 de juny de 2011, p. 13.

⁷⁷⁹ En tot aquest període només trobem en el diari *Las Provincias* dos articles amb una certa voluntat instructiva sobre la conveniència o no, sobre els avantatges o desavantatges de l'ensenyament en valencià. Ens referim a una columna d'opinió signada pel criminòleg i psicòleg Vicente Garrido apareguda l'11 de juny de 2011 amb el títol *Don de lenguas* en què intenta desmuntar els arguments d'aquells que defensen que el bilingüisme predisposa millor a l'aprenentatge d'altres llengües. Set dies després el mateix autor publicarà en el mateix diari *Perdón, hablo español*, una abrandada defensa del castellà amb motiu de la celebració del dia internacional dedicat a aquesta llengua. L'altre article amb el títol *Un modelo único* es va publicar el 2 de juny de 2011 i el signava Rafael Carbonell Peris, director general d'Ordenació i Centres Docents. Per a Carbonell, el nou pla pretenia “superar planteamientos monolingües del pasado” lluny de “ideologismos y posicionamientos sesgados de una lengua respecto de otra”.

De les 24 portades del període analitzat, *Levante* va tractar la supressió de les línies en valencià en 5 ocasions, de les quals 4 van reflectir continguts contraris a la desaparició de les línies i 1 favorable. Les 5 ocasions en què *Las Provincias* va tractar el tema va reflectir un contingut a favor del pla de plurilingüisme del Consell i, per tant, favorable a la desaparició de les línies.

Pel que fa a la informació, *Levante* va publicar en 74 ocasions informacions que es referien al pla del conseller i a la desaparició de les línies, de les quals el contingut de 52 era contrari a la desaparició de les línies, 9 a favor i 13 neutres. *Las Provincias* va publicar 46 informacions de les quals 35 reflectien continguts favorables al pla i a la desaparició de les línies, 7 amb un contingut en contra i 4 neutres.

Altrament, *Levante* va dedicar dos editorials a l'educació, en un dels quals –el del 14 de juny– s'hi va referir tangencialment al pla del plurilingüisme com un dels temes polèmics de l'agenda política en matèria d'educació del Consell (*Malas notas para la Universidad*, *Levante*, 9 de juny de 2011; *Sin educación no hay bienestar*, *Levante*, 14 de juny de 2011). Per a *Las Provincias* aquell fou, sens dubte, un tema molt important i dels 4 editorials que va publicar sobre educació, els 4 es van referir al pla d'aplicació del trilingüisme (*Apuesta por el trilingüismo. El Consell cumplirà a partir de 2012 con*

la promesa de una única línea de educación, Las Provincias, 31 de maig de 2011; Sucédaneo de trilingüismo. El nuevo modelo educativo está falto de concreción y no impulsa la enseñanza del inglés, Las Provincias, 1 de juny de 2011; Repensar el modelo. Educación debe madurar su apuesta por el trilingüismo y no precipitarse, Las Provincias, 2 de juny de 2011; Inglés necesario, Las Provincias, 7 de juny de 2011).

La posició del diari fou inicialment de suport al conseller i de defensa de l'anglés i del castellà, dues llengües hipotèticament amenaçades amb l'actual sistema de protecció de la llengua minoritària. Al País Valencià el cas no és tan greu, deduïm, com a Catalunya, on de fet el castellà podria desaparèixer a causa de les polítiques lingüístiques de nacionalistes i socialistes. L'editorialista redueix el paper del valencià dins de l'educació a un objecte patrimonial, una mena d'espècie lingüística en perill d'extinció a protegir, lluny de la utilitat universal de l'espanyol i de l'anglés. Es tracta d'una argumentació que ens sembla coherent, un quart de segle després de la promulgació de la LUEV, amb els plantejaments en matèria d'ideologia lingüística del bloc conservador.

Així en un món globalitzat i sense fronteres, "(...) necesita de jóvenes que sepan hablar a la perfección otra lengua además de la nacional y es evidente que España es deficitaria en esta materia. Por otra parte, el reparto a partes iguales permitiría garantizar la supervivencia de la lengua propia de los valencianos, patrimonio cultural e inmaterial de incalculable valor que no se puede imponer a costa de hacer desaparecer el castellano – como han hecho los nacionalistas y los socialistas en Cataluña– pero que hay que proteger para evitar su propia desaparición (...)". El diari argumenta, a més, que la majoria de la societat avala les tesis lingüístiques del PP i que la posició de les esquerres i dels sindicats de l'ensenyament, "(...) Más bien suenan a berrinche dogmático que no quiere ver la evolución de la sociedad y lo que hoy en día le está reclamando a los jóvenes".⁷⁸⁰

L'altre editorial més significatiu es va publicar poc després que el conseller rebaixara les expectatives del seu pla. El diari es mostra obertament decebut, planteja una alternativa política al Consell i ataca frontalment la immersió lingüística. Atés que finalment si s'aplica el sistema cada centre decidirà el percentatge que dedicarà a

⁷⁸⁰ *Apuesta por el trilingüismo. El Consell cumplirà a partir de 2012 con la promesa de una única línea de educación, Las Provincias, 31 de maig de 2011, p. 26.*

l'anglés, “(...) sería necesario avanzar hacia la libertad de elección de centro por parte de los padres, que no se vea restringida por el criterio de zona de residencia (...)”. Altrament, Galícia, amb el PP governant, i Euskadi, “con un lendakari socialista”, ja apliquen un pla com el que inicialment es plantejava la Generalitat, lluny de la “conflictiva inmersión lingüística” de Catalunya que “está dejando importantes secuelas sociales”. Tot plegat amb la marxa enrere de Font de Mora, “(...) ayer se arrojó un jarro de agua fría sobre la aspiración de avanzar hacia un sistema más racional, eficaz, igualitario y económico”.⁷⁸¹

⁷⁸¹ *Sucédaneo de trilingüismo. El nuevo modelo educativo está falto de concreción y no impulsa la enseñanza del inglés, Las Provincias*, 1 de juny de 2011, p. 28.

CONCLUSIONS

1. L'escola i el valencianisme.

El valencianisme fusterià va proporcionar als valencians, no només un relat sobre la seua pròpia història sinó també les traces teòriques d'un programa d'actuació política i civil que, entre d'altres, passava per la recuperació de l'ús social del valencià postergat des de segles i el retrobament en un sentit ampli amb la resta de països de parla catalana, per l'emancipació política i institucional respecte del centralisme nacionalista espanyol, pel control –per dir-ho d'una manera sumària– dels valencians sobre el seu propi destí com a país.

És en aquest context ideològic on cal situar els primers nuclis de mestres valencianistes sorgits després de la guerra civil, els quals van organitzar-se inicialment a l'empara de Lo Rat Penat, l'única entitat valencianista amb una certa presència pública que va sobreviure a l'esfondrament del món de la II República a causa, paradoxalment, del seu caràcter profundament conservador. Aquests primers mestres valencianistes, amb noms com els de Ferran Zurriaga o Carme Miquel, van redescobrir durant els seus inicis professionals, sovint de forma autodidacta o bé a través de contactes amb els moviments de renovació pedagògica catalans i bascos, les idees progressistes sobre l'educació difoses abans de la guerra i amb notables precedents valencians –i cal dir que valencianistes– com els de Carles Salvador o Enric Soler Godes. Aquests mestres també faran seues les idees més avançades sobre educació desenvolupades a l'entorn de figures de renom internacional i, sobretot, les del francès Célestine Freinet, el qual se seguirà com un autèntic model.

Considerem acreditat que el valencianisme escolar es gesta guiat amb la voluntat de construir una escola valenciana, popular, sobre la base d'una educació humanista, laica, harmònica amb l'entorn cultural i lingüístic del propi país i, per tant, antagònica als preceptes escolars del franquisme. La d'una escola concebuda com a instrument de transformació de la societat, com a eina d'emancipació de l'individu i no tan sols com a institució reproductora de la ideologia dominant o d'un determinat sistema

políticoeconòmic. Una escola que, en el cas valencià, insistim de nou, vol fer del valencià una llengua d'instrucció, amb la qual vehicular el coneixement però no tan sols per qüestions de caràcter identitari –acusació llançada des dels sectors detractors de l'ensenyament en i del valencià– sinó d'acord també a uns principis pedagògics que tindran un gran ressò internacional a partir de la dècada dels cinquanta i que queden perfectament reflectits en textos com el publicat el 1953 per la Unesco, *Empleo de las Lenguas Vernáculas en la enseñanza, Monografías sobre educación fundamental*.

Considerem definitiva la influència de la producció intel·lectual de Joan Fuster en la gestació d'aquest valencianisme escolar. Fuster, partidari d'una modernització del sistema educatiu inspirada en el model d'escola pública francesa, aportarà amb els seus escrits models d'interpretació de la realitat del país per a molts dels mestres, educadors o dirigents que estaven cridats a ser els protagonistes principals dels canvis d'orientació de l'escola. Constatem així mateix que la intervenció de Fuster en aquests canvis no és només indirecta o teòrica ja que de fet ell mateix participa en l'elaboració d'uns primers materials escolars en valencià, fins i tot en la creació el 1968 al Vedat de Torrent de l'escola Tramuntana, la primera escola valenciana creada fora del sistema educatiu estatal sota l'única fórmula que era possible en aquell moment, la d'una cooperativa d'ensenyament.

2. L'escola valenciana, un moviment civil independent arrelat a les classes populars i a les comarques.

Considerem acreditat que, amb unes classes mitjanes i altes urbanes profundament castellanitzades, amb un país notablement canviat des dels anys seixanta pel fenomen de la immigració interior, el valencianisme escolar va haver d'articular-se, bàsicament, al voltant d'individus procedents de les classes treballadores, en molts casos agràries, i amb entorns familiars i socials valencianoparlants. La majoria d'ells procedents, també, de les principals comarques amb una major presència de la llengua del país, la Safor, la Ribera, la Costera, l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, on el valencianisme cultural i polític va trobar un clima molt més propici per a reproduir-se socialment.

El valencià és per aquests individus, tal com desvetllen les entrevistes, una llengua normal de comunicació en el seus àmbits més propers i alhora una llengua absent,

estranyada, en els àmbits més formals, més rellevants de la vida pública, especialment el de l'escola, un dels pocs que pot possibilitar l'ascens social en un context determinat per fortes desigualtats socials. Una escola, d'altra banda, que és percebuda per aquests valencianistes com un àmbit que podem titllar de miserable, no només en un sentit material sinó també en un sentit moral, des d'un punt de vista de la transmissió de valors i de l'eficàcia en la transmissió de coneixements útils. Tot plegat, l'escola com a institució a penes proporciona coneixements rudimentaris, desconnectats absolutament del propi entorn sociocultural que en aquest àmbit és ignorat i fins i tot proscrit en pràcticament totes les seues manifestacions. Observem que s'hi produeix en aquesta primera etapa una autèntica presa de consciència dels entrevistats a l'entorn del que ha de ser l'escola com a institució formadora d'individus i ciutadans.

A partir dels anys setanta la immensa majoria d'aquests primers mestres va entrar en contacte amb les idees pedagògiques més avançades i, alhora, amb el valencianisme polític, en la Universitat de València, el que no equival a dir en les escoles o en les facultats de Magisteri, orientades encara per preceptes pedagògics molt conservadors. Com siga, la Universitat, és el lloc on com en cap altre s'escenifica el naixement i desenvolupament d'aquest valencianisme portador d'una nova idea de país, compartit en molts dels seus aspectes per les emergents organitzacions de l'esquerra.

Altrament, considerem l'activitat desenvolupada al voltant de les escoles d'estiu a imitació de les que tenien lloc a Euskadi i Catalunya, l'experiència educativa consolidada després d'alguns anys d'existència de les primeres escoles cooperatives (Tramuntana, La Comarcal, La Masia i Les Carolines), la creació dels Cursos Carles Salvador –vinculats a Acció Cultural del País Valencià– i la transformació de l'Institut de Ciències de l'Educació en mans de Manuel Sanchis Guarner de l'ICE, com a factors bàsics en la contribució de l'existència d'un primer grup de mestres important pel que fa al nombre, decidit a transformar el sistema educatiu vigent i convertir-lo en un autèntic sistema públic, valencià i de qualitat. No en va, molts anys després, el pedagog i valencianista Vicent Pascual Granell, definia l'escola valenciana com un col·lectiu format per ensenyants amb l'objectiu d'assolir una educació democràtica i solidària, amb una ferma consciència nacional. Uns valors que conviuran amb d'altres com ara els d'una educació no sexista, igualitària, partidària de la multiculturalitat, i que inculca el respecte pel medi ambient.

Constatem que serà la promulgació el 1983 de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV), les vacil·lacions i deficiències de la seua aplicació per part dels primers governs socialistes autonòmics, el que impulsarà el salt qualitatiu del moviment escolar valencianista en el sentit que li dóna una cohesió i provoca la seua articulació des d'un punt de vista organitzatiu.

Recordem que la LUEV possibilitava la introducció per primera vegada en la història, després de la curta experiència del 'I Pla Experimental per a l'ensenyament del valencià' del curs 1978-79, de la llengua del país a l'escola. El fet, vist en perspectiva, malgrat totes les limitacions, indiscutiblement va ser d'una transcendència enorme en la mesura en què representava tota una revolució pel que feia als usos lingüístics. Revolució cal dir que únicament va ser detectada i teoritzada en el seu sentit més ampli pel sociolingüista Lluís Vicent Aracil.

Però la llei, ben pel contrari que a Catalunya, no garantia un ple desplegament del valencià en tot el sistema, el convertia, com a molt, en una assignatura mal protegida administrativament, de l'aprenentatge de la qual era relativament fàcil aconseguir legalment l'exempció. Altrament, la LUEV deixava en mans de la voluntarietat de la comunitat escolar, dels pares, la iniciativa d'educar els seus fills plenament en valencià, sempre d'acord amb la voluntat última de l'administració. Així les coses, a la força la llei s'havia de percebre des del valencianisme i els sectors compromesos amb la normalització lingüística –i això encara ara– com una simple despenalització d'usos, totalment insuficient. Des d'aquests sectors la nova normativa va ser rebuda, doncs, amb resignació, decepció i alhora esperança en un context polític amb un nacionalisme polític molt minoritzat i en què un pacte entre el PSOE i Aliança Popular havia legitimat institucionalment tot l'univers simbòlic identitari del bloc conservador, defensat des de les acaballes dels setanta amb violència inclosa. El valencianisme restà al marge durant tot aquest període inicial tant dels centres de poder de decisió política com de l'univers simbòlic identitari oficial.

Com siga, aquest incert punt de partida de la normalització lingüística en l'escola, va motivar que els mestres i pares compromesos amb un model escolar públic i en valencià, en un país on tradicionalment l'ensenyament privat s'ha posicionat en contra, s'organitzaren al marge d'una administració molt tèbia en la seua política lingüística a fi

de visibilitzar i estendre la seua proposta. Les Trobades seran l'expressió principal d'aquesta voluntat de promoure i estendre l'ús del valencià en l'escola i en la societat. en un país on tradicionalment l'ensenyament privat s'ha posicionat en contra. Entre 1984 i fins 1986 les Trobades organitzades per les primeres coordinadores de pares i mestres pel valencià van comptar encara amb el suport de l'administració. El punt d'inflexió arriba el 1986 després dels problemes que hi van haver entre els organitzadors de la trobada celebrada en el col·legi Trullàs de Benifaió i la Conselleria, que recelava de l'encontre en un centre que havia introduït el valencià amb una forta contestació per part de l'anticatalanisme.

Així, doncs, el distanciament per part de les coordinadores amb l'administració socialista, molt temorosa de la contestació de l'anticatalanisme a la implantació del valencià en l'escola, va afavorir el 1990 el naixement d'Escola Valenciana-Federació d'Associacions per la Llengua.

Constatem que la federació va tenir una primera fase de creixement a l'entorn de 1995 amb la incorporació d'entitats sorgides en el context de la mobilització del Bloc de Progrés articulat des de ACPV per evitar l'arribada del PP a la Generalitat, precisament per l'amenaça que representava al feble procés de normalització lingüística.

Les darreres aportacions a la Federació les faran joves universitaris escolaritzats en valencià.

Ens trobem al davant d'una entitat de caràcter horitzontal, descentralitzada, democràtica, implantada amb un cert equilibri en tot el territori valencià, bàsicament en centres d'ensenyament no universitari, la qual, a més, aglutina majoritàriament valencians amb estudis superiors i amb professions liberals o qualificades.

Cal insistir en la idea que Escola Valenciana des dels seus inicis creixerà i s'articularà al marge totalment de l'administració i dels partits polítics, com un autèntic moviment civil que amb el pas del temps anirà diversificant les seues activitats en defensa de la normalització social del valencià més enllà de l'àmbit estrictament educatiu.

El paper d'Escola Valenciana, amb centenars de membres i amb una enorme capacitat de convocatòria, en favor de la normalització lingüística en una societat com la

valenciana, amb un poder polític que ha jugat decididament a la contra o que se n'ha abstret, ha estat fins ara d'una gran transcendència social i històrica. Fet i fet, durant les darreres dècades no trobarem en la mobilització a favor de la normalització lingüística institucions rellevants com podria ser la de l'església, associacions veïnals o empresarials de pes, col·legis professionals o empreses de primer nivell.

Així, doncs, afirmem que sense l'estímul decidit i compromés dels poder públics, autonòmics o estatals, la normalització del valencià ha estat quasi exclusivament una iniciativa de sectors molt concrets de la societat civil, entre les quals destaquem l'Escola Valenciana.

La federació, més enllà de la defensa de l'ús social del valencià, s'ha mostrat també molt activa en àmbits com el de la defensa del patrimoni cultural o mediambiental, el de la solidaritat, la multiculturalitat o la defensa d'uns mitjans de comunicació públics i de qualitat, no tan sols pel paper que podien jugar aquests en la promoció de l'ús del valencià sinó per la seua capacitat en la millora d'un sistema democràtic com el valencià, molt deficitari i en la mesura que aquesta millora repercuteix en la creació d'una bona societat.

3. El bloc conservador enfront de l'ensenyament en i del valencià. Una posició invariable des dels anys setanta.

La introducció de l'ensenyament del valencià a finals dels anys setanta va mobilitzar a la contra els sectors més conservadors de la societat. Uns sectors que ideològicament consideraven la llengua del país com una autèntica relíquia, del tot inútil per a la vida social, laboral o econòmica o, el que era pitjor, com la via de penetració d'un valencianisme sospitós la concreció política, social i cultural del qual amenaçava greument el món tal i com l'havien conegut. La normalització lingüística, fins i tot quan encara aquesta a penes s'intuïa com a concepte, s'igualava en alguns dels discursos retòrics d'aquests sectors a un genocidi cultural perpetrat per les esquerres en col·laboració amb una suposada burgesia imperialista catalana i en el marc d'una conspiració de llarg abast que tenia com a objectiu final la destrucció de l'Espanya heretada al segle XV. Al capdavall, la dialèctica valencià *versus* català, amb tots els seus episodis de creacionisme filològic fantàstic, encoratjada pel secessionisme

lingüístic que s'articulava a l'entorn del nacionalisme espanyol i franquista, en realitat amagava un prejudici atàvic i radical contra el valencià i, per extensió, contra qualsevol llengua espanyola no castellana.

Els partits de la dreta valenciana, tributs de l'espanyolisme més tradicionalista, es van alinear des del principi i sense matisos ni concessions amb aquest posicionament lingüístic. Així, durant l'etapa del consell preautonòmic i a través de la UCD intentaren sense la legitimació acadèmica i administrativa d'un secessionisme que no dubtava a defensar les seues posicions amb violència o amb la manipulació i la propaganda i en contra de qualsevol criteri científic.

La dreta social i política es mobilitzà també contra la posada en marxa del 'I Pla Experimental per a l'ensenyament del valencià' durant el curs 1978-1979 i, tot i que s'ha mitificat molt la unanimitat amb què es va aprovar la llei socialista de la LUEV, cal no oblidar que Aliança Popular s'abstingué deixant molt clar no només les seues idees secessionistes sinó també la seua oposició a l'obligatorietat de l'ensenyament del valencià en l'educació, pedra angular del model.

Afirmem que aquesta oposició extrema mai no es va veure compensada per una proposta alternativa d'escola en valencià mínimament articulada. La dreta tampoc tenia, però, un model per a l'escola més enllà de la defensa de l'ensenyament privat i de la reclamació d'una mena de *patent de cors* en relació als continguts de l'escola que evidentment no admetien en el cas de l'escola pública. La invocació a la llibertat igual valia, doncs, tant per a negar l'obligatorietat del valencià com per a exigir, posem per cas, l'ensenyament d'un "valencià" no reconegut acadèmicament o la religió amb totes les garanties. L'escola dels sectors conservadors no era cap altra que l'escola de sempre, justament la que els impulsors de la renovació pedagògica i els defensors de l'escola pública volien transformar profundament.

Quan el Govern socialista va iniciar les primeres passes per l'aprovació de la Ley Orgànica Reguladora del Derecho a la Educación (LODE), la qual havia de limitar els privilegis de l'ensenyament privat en benefici del conjunt del sistema, es va evidenciar de forma molt clara la complicitat existent entre aquests sectors empresarials i els sectors socials contraris a l'ensenyament en i del valencià.

Des de 1983 i fins a 1995, l'oposició del bloc conservador, amb el PP al capdavant, va ser molt frontal a la normalització lingüística, bàsicament a l'ensenyament en i del valencià a l'escola fins al punt que va aconseguir rebaixar encara més els continguts programàtics i les actuacions de la política lingüística dels socialistes. La reacció del bloc conservador va condicionar i hipotecar qualsevol iniciativa en aquest sentit.

Constatem així mateix que amb l'arribada al poder del PP el 1995, la dreta va engegar una veritable contraplanificació lingüística que va culminar amb l'inici del desmuntatge el 2012, mitjançant el Decret de Plurilingüisme, del model d'escola valenciana resultant de la promulgació de la LUEV.

Durant tot aquest temps els dirigents del PP s'han prodigat en manifestacions públiques de signe clarament anticatalanista, en enfrontaments amb els docents a compte del "valencià" i en actuacions administratives orientades ideològicament per l'anticatalanisme, com la de la deshomologació dels títols de valencià i català o l'eliminació dels autors catalans dels llibres de text en el marc d'un autèntic procés de depuració i censura dirigida des del poder.

Unes actuacions que es feien des de l'administració alhora que es negava l'existència d'un conflicte lingüístic i que el partit en el poder es reivindicava com el màxim defensor de la promoció del valencià en tots els àmbits, i això malgrat els informes contraris de sindicats i entitats com l'Acadèmia Valenciana de la Llengua o el Consell Valencià de Cultura. Val a dir, que de les actuacions exposades en aquest treball es posa en relleu el fet que el PP ni tan sols ha respectat els propis acords polítics en matèria lingüística adoptats precisament en ares d'un consens i en benefici del conjunt de la ciutadania. Els seus reiterats plets contra la inclusió dels títols de filologia catalana en els concursos d'oposició o les seues declaracions fora de tota lògica científica sobre la naturalesa del valencià en contra de dictàmens emanats d'entitats de rang autonòmic com l'AVL així ho evidencia.

Tot plegat, es tracta de fets i manifestacions coherents amb una trajectòria històrica d'utilització de la qüestió lingüística amb finalitats polítiques, de minusvaloració de la llengua del país com a llengua de cultura i de preferència per un model d'ensenyament privat d'acord amb una visió neoliberal de l'educació.

Així, doncs, el nostre treball posa en relleu com la pauperització del valencià en l'educació pública coincideix amb el desmantellament d'aquesta mateixa en benefici dels sectors de l'ensenyament privat contraris històricament a la implantació del valencià.

Alhora, observem com l'estrangulament del valencià per part d'una administració controlada pel PP forma part d'una estratègia política d'abast estatal i amb un marcat caràcter nacionalista de restitució del castellà en el més alt de l'escala jeràrquica a què ens hem referit. Així, la promulgació de la llei Wert suposaria a la pràctica la fi del model d'immersió lingüística de Catalunya. Una immersió lingüística que el PP ja ha suprimit a Balears en benefici d'una hipotètica major eficiència de l'educació i d'una major competitivitat dels alumnes en un món globalitzat. També el PP a Galícia va estrangular el gallec amb un model de llengua que amb matisos s'ha acabat per exportar al País Valencià. Els principis rectors d'aquesta política són els mateixos, l'aplicació d'un trilingüisme per percentatges que des d'un punt de vista pedagògic acaba per enfortir el castellà i l'anglès per ofegar la llengua feble. En el cas de Balears els pares poden fins i tot decidir quina de les llengües ha de vehiculitzar l'ensenyament dels seus fills.⁷⁸⁴ La dreta espanyola continua insistint, doncs, a aplicar la seua ideologia lingüística, de caràcter supremacista i colonialista en el sentit del lingüista Jean-Louis Calvet.

Així les coses, amb una política decididament orientada a la contraplanificació, la pervivència del valencià es troba més amenaçada que mai. Com sempre aquesta restarà confiada a la capacitat d'autoorganització dels col·lectius com Escola Valenciana implicats en el seu ús i promoció.

4. Uns mitjans de comunicació hostils al valencianisme.

Hi ha un gran acord, tant entre els professionals de la informació com entre els teòrics de la comunicació consultats per a la realització d'aquesta investigació, a l'hora de

⁷⁸⁴ *Bauzá diu que la majoria dels balears no creu en la immersió lingüística*, Cristina Polls, *Diari de Balears*, 23 de juliol de 2013, en línia.

definir l'ecosistema comunicatiu valencià com un espai plenament emmarcat en l'espai comunicatiu espanyol, apendicial i, per tant, dependent, restringit i restrictiu des d'un punt de vista de les opcions professionals.

Consideren aquests professionals que els mitjans valencians no han estat capaços –o no han volgut– de construir un marc referencial informatiu propi i menys encara vehiculat almenys en una part important en valencià. L'ús del valencià a les sucursals de les emissores de televisió i ràdio espanyoles és inexistent, mentre que als diaris regionals de màxima difusió és ocasional i especial, en el sentit que es limita a seccions perifèriques i específiques que solen estar subvencionades per la seua contribució a l'ús del valencià.

En aquest sentit és lògic pensar que el moviment social valencianista haja estat tractat mediàticament de forma residual, generalment en relació a situacions de conflicte. Sovint també ha patit l'hostilització per part dels mitjans de comunicació situats en l'òrbita del conservadorisme polític. És evident que amb l'actual configuració dels mitjans de comunicació no es pot garantir un tracte neutral i equilibrat del valencianisme i de les seues realitzacions socials o culturals.

Amb un marc referencial propi és evident que canviarien no només les preferències informatives i el seu enfocament més d'acord amb els interessos del propi país, sinó també la percepció sobre determinats fenòmens. Aquest paper de construcció d'un marc referencial propi l'haurien pogut fer els mitjans de comunicació públics, però, ja hem vist com RTVV, a hores d'ara empresarialment liquidada, va optar per oferir una versió dialectal del model espanyol de mitjans de comunicació a través, d'altra banda, d'uns continguts informatius i d'entreteniment qualitativament molt baixos i d'un ús del valencià clarament diglòssic. La percepció dels professionals consultats coincideix a assenyalar els dos grans partits polítics i la seua visió limitada, condicionada pel marc nacional espanyol, sobre les possibilitats col·lectives dels valencians, com els responsables d'una televisió pública valenciana escassament valenciana i amb uns estàndards molt baixos pel que fa als seus continguts.

D'altra banda, la televisió pública valenciana convertida des de ben hora en un instrument al servei del poder polític, va tractar el moviment social valencianista com

un enemic. Òbviament, l'escola valenciana, convertida aleshores en un objecte polític, en va patir les conseqüències d'aquest estranyament.

De l'anàlisi empírica tant com del resultat de les entrevistes amb els professionals deduïm que en termes generals la premsa regional, amb dos diaris de referència importants com són *Levante* i *Las Provincias*, han mantingut amb matisos les fronteres i els límits d'aquest marc comunicatiu referencial espanyol que hem esmentat. Des d'un punt de vista ideològic, *Levante*, amb una clara vocació de premsa comarcal, s'ha dirigit als sectors de la població més progressistes procurant, però, acontentar les classes dirigents. Això ha confegit al diari d'una identitat que podíem qualificar d'híbrida. Això és, d'un producte que és capaç d'enfrontar-se informativament a les actituds més reaccionàries de l'església d'acord amb els paràmetres d'unes idees progressistes i, alhora, explotar comercialment fins i tot les manifestacions més nostrades del sentiment popular religiós.

Per la seua banda, *Las Provincias*, s'ha erigit en el portaveu dels sectors més conservadors així com d'una certa classe empresarial valenciana pròpia organitzativament i ideològica als plantejaments polítics del PP.

Pel que fa al valencianisme, *Levante* ha mostrat una actitud condescendent amb alguns dels seus plantejaments i actuacions, que ha combinat amb el que podríem descriure com una espectacularització del *conflicte valencià* i amb un sentit de la pluralitat titllat per algun professional consultat com d'*extravagant* en el sentit, entenem, que ha permès la publicació d'opinions o informacions relatives a personatges o entitats amb una relativa o nul·la rellevància social ni política, però, capaços de contribuir amb les seues manifestacions o actes a la continuïtat d'un relat del conflicte, tan rendible en termes d'empresa.

La informació sobre l'escola en valencià –a l'igual que en la majoria dels altres mitjans– ha representant només una part molt petita del gruix de les informacions de *Levante* referides a l'amplíssim àmbit de l'educació. Sovint moltes de les informacions han aparegut dins de l'emmarcament del *conflicte valencià*.

Las Provincias, per la seua banda, ha estat la gran corretja de transmissió de l'anticatalanisme i més recentment de la política de contraplanificació lingüística duta a terme pel PP. Com a exemple d'aquest paper cal recordar només el suport de *Las Provincias*, el 2011, a l'intent de supressió de les línies en valencià com a conseqüència de l'aplicació del pla de trilingüisme de Font de Mora.

Cal dir també que aquest diari ha prestat des de sempre una especial atenció a la informació de tota mena que generava l'ensenyament privat, sempre alineat –com hem vist– en contra de l'ensenyament en valencià i amb les posicions ideològiques més conservadores.

L'atenció a l'escola en valencià ha estat poca o fins i tot hostil en alguns moments, especialment durant tota l'etapa de María Consuelo Reyna com a directora, això és, des de 1978 fins a 1999. De fet, cap diari com aquest –a excepció dels continguts d'alguns articulistes de l'ABC– s'ha posicionat mai amb tanta duresa, i des del principi, a l'ensenyament en valencià. Durant els inicis de l'ensenyament en valencià *Las Provincias* va centrar bona part dels seus atacs en els mestres, als quals va presentar com a proselitistes del catalanisme i com a educadors entregats a la manipulació política dels alumnes. Altrament, va encoratjar pares i alumnes a combatre el model d'ensenyament en valencià mitjançant la manipulació emotiva, amb el pretext de la defensa d'una identitat valenciana amenaçada pel catalanisme.

Davant d'aquest panorama, el valencianisme ha intentat la construcció d'un sistema comunicatiu propi, generalment centrat en productes de l'àmbit de la premsa escrita, sense a penes disposar de recursos econòmics o del recolzament de grups empresarials o de poder. Els mitjans resultants, malgrat la qualitat informativa i solidesa d'alguns com ara el setmanari *El Temps*, han tingut, certament, una influència social limitada.

Cal dir que les noves tecnologies propicien aquesta estratègia de creació de nous mitjans i canals de comunicació en valencià i des de l'àmbit del valencianisme, amb el resultat de l'aparició constant de productes d'un cert interès, com ara el diari digital *La Veu del País Valencià*.

Això no obstant, està lluny de provar-se que aquestes noves tecnologies i els productes de comunicació social associats a aquestes puguen canviar el panorama descrit en allò

essencial. La hipòtesi és que els canvis, doncs, de moment potser només podran arribar de la mà d'uns mitjans audiovisuals valencians públics, democràtics i plurals.

5. El moviment social valencianista en la perspectiva de futures recerques.

Segurament una de les qüestions més interessants suscitada com a conseqüència d'aquesta recerca ha estat la descoberta de les enormes llacunes que encara tenim des d'un punt de vista del coneixement a l'entorn d'un moviment social com el del valencianisme. Un moviment amb un gran interès per a l'estudi del País Valencià, però, també, com a exemple per a l'estudi d'altres moviments socials amb les mateixes característiques del nostre entorn cultural i polític més immediat.

Les qüestions a investigar encara relacionades amb el valencianisme són múltiples, començant per les que afecten l'àmbit de l'educació –objecte principal d'aquest treball–. Desconeixem, posem per cas, quina és la percepció social dels valencians en un sentit extens sobre el model d'ensenyament en la llengua del país. Un estudi que hauria d'abordar-se amb una certa urgència en un moment en què les pulsions recentralitzadores de l'hegemònic nacionalisme espanyol semblen amenaçar els models perifèrics de normalització lingüística del català, basc i gallec, d'altra banda sostinguts per unes estructures administratives relativament autònomes igualment amenaçades. Aquest coneixement potser ens permetria dilucidar no només com ha afectat el model valencià tants anys de contraplanificació, sinó conèixer, també, si durant les darreres dècades hi ha hagut una erosió dels prejudicis lingüístics dels valencians més arrelats, inculcats durant generacions des dels pressupòsits d'una mentalitat lingüística i política amb traces de vocació colonialista. La mera intuïció sociològica ja ens avisa que, en efecte, la contraplanificació no ha estat innòcua, encara que no sabem fins a quin punt i en quin sentit i si han pogut intervenir també amb una certa eficàcia elements compensatoris o equilibradors.

Sobre contraplanificació lingüística i la ideologia política que la inspira ens seria d'una utilitat enorme analitzar el contingut dels discursos retòrics sobre el valencià fets pels diferents presidents de la Generalitat i comparar-los cronològicament amb les seues actuacions.

L'anàlisi dels mitjans de comunicació encara pot donar molta més informació, no tan sols sobre l'escola en valencià, sinó sobre com, per exemple, s'ha tractat la producció cultural i social del valencianisme, quin pes ha tingut aquesta informació en relació a la producció cultural estrictament espanyola, que és la comunament acceptada per la majoria. Sabem també, encara que de forma intuïtiva, que el continguts relacionats amb aquest àmbit han tingut un tractament residual –i així ho corroboren els professionals consultats per a aquesta investigació– però, sens dubte, l'anàlisi detallada ens permetria anar molt més enllà.

Altrament, coneixem encara molt poc també sobre la història, les característiques, les orientacions i les temàtiques dels mitjans alternatius del valencianisme, el paper que juguen les noves tecnologies dins del valencianisme. Tot plegat, continuem tenint encara moltes zones fosques sobre aquest moviment que ha marcat la història i la societat de les darreres generacions de valencians.

BIBLIOGRAFIA

ABERCROMBIE, NICHOLAS; STEPHEN HILL; BRYAN S.TURNER, *La tesis de la ideología dominante*, Siglo XXI, Madrid, 1987.

ADELL, ELIES, i ALTRES AUTORS, *Joan Fuster entre nosaltres*, Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, València 1993.

ADORNO, THEODOR, *Educación para la emancipación. Conferencias y conversaciones con Hellmut Becker (1959-1969)*, Edición de Gerd Kadelbach, Morata, Madrid, 1998.

ADLERT, MIQUEL, *En defensa de la llengua valenciana. Perqué i cómo s'ha d'escriure la que es parla*, Del Senia al Segura, València, 1977.

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA, *Sobre principis i criteris per a la defensa de la denominació i l'entitat del valencià*, AVL, València, 2005.

-, *Acords 2001-2004 Acadèmia Valenciana de la Llengua*. València, 2005.

-, *Llibre blanc de l'ús del valencià-Volum I. Enquesta sobre la situació social del valencià. 2004*, AVL, València, 2005.

-, *Llibre blanc de l'ús del valencià-Volum II. Iniciatives per al foment del valencià*, AVL, València, 2008.

ALONSO, LUIS ENRIQUE, *La mirada cualitativa en sociología*, Fundamentos, Madrid, 1998.

ALONSO, VICENT, *Les paraules i els dies*, Bromera, Alzira, 2002.

-, *Cròniques interessades*, Denes, València, 2010.

ALCARAZ, MANUEL, *De l'èxit a la crisi. Pamflet sobre política valenciana*, Universitat de València, València, 2009.

ALEMANY FERRER, RAFAEL, *L'ensenyament del català al País Valencià*, Dins d'Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Frankfurt 18-25 de setembre de 1994. Biblioteca Abat Oliba-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.

ÀLVAREZ RUBIO, VICENT, *Aquella esquerra revolucionària. Notes i apunts inicials de l'experiència, dels somnis i les realitats (1967-1983)*. Inèdit, València, hivern 2006-2007.

ALTABELLA, JOSÉ, *Las Provincias. Eje histórico del periodismo valenciano 1866-1969*, Nacional, Madrid, 1970.

ALTARRIBA PIGUILLEM, LAIA, *Media.cat: La TDT local als Països Catalans: una oportunitat perduda per millorar la vertebració de l'espai català de comunicació*, Media. Cat, Barcelona, 2010.

ALMELA I VIVES, FRANCESC, *Valencia y su Reino*, reedició, Ajuntament de València, València, 2004.

ALMENDROS, HERMINIO, *La escuela moderna ¿Reacción o progreso?*, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, Cuba, 1985.

ALTHUSSER, LOUIS, *El aparato ideológico del estado escolar como aparato dominante* dins *Sociología de la educación: textos fundamentales*, Alain Gras, Narcea, Madrid, 1985.

ANAYA SANTOS, GONZALO, *¿Qué otra escuela?*, Akal, Madrid, 1978.

ANDERSON, BENEDICT. *Comunitats imaginades. Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*. Universitat de València. Ed. Afers, Catarroja-València, 2005.

ANÒNIM, *Biografia de Manuel Sanchis Guarner*, Opuscle Acció Cultural del País Valencià, València, 1982.

ANÒNIM, *Manual escolar valencianista*, Opuscle Unió Valenciana, València, 1983.

AMORÓS, MARIO, *Antonio Llidó, un sacerdote revolucionario*, Universitat de València, València, 2007.

APPLE, MICHAEL, *Educación y poder*, Paidós, Barcelona, 1994.

ARACIL, LLUÍS, *Papers de sociolingüística*, La Magrana, Barcelona, 1982.

-, *Dir la realitat*, Ed. Països Catalans, Barcelona, 1983.

-, *La situació minoritària*, dins *Dir la realitat*, Ed. Països Catalans, Barcelona, 1983.

-, *Qui té por de qui al País Valencià*, dins *Dir la realitat*, Ed. Països Catalans, Barcelona, 1983.

-, *El bilingüisme com a mite*, dins *Papers de sociolingüística*, La Magrana, Barcelona, 1982.

ARCHER, WILLIAM, *Vida, proceso y muerte de Francisco Ferrer y Guardia*, Tusquets, Barcelona, 2010.

ARCHILÉS CARDONA, FERRAN, *Una singularitat amarga. Joan Fuster i el relat de la identitat valenciana*, Afers, Catarroja, 2012.

ARIÑO, ANTONI, *Sociología de la cultura. La constitución simbólica de la sociedad*, Ariel, Barcelona, 2000.

ARON, RAYMOND, *Estudios sociológicos*, Espasa Calpe, Madrid, 1989.

ARTIGAL, JOSEP MARIA, *La immersió a Catalunya*, Eumo, Vic, 1989.

ASSOCIACIÓ CULTURAL ANTONI LLIDÓ, *Antoni Llidó, epistolari d'un compromís*, Tàndem, 1999.

AGULLÓ, M. DEL CARMEN I PAYÀ, ANDRÉS, *Les cooperatives d'ensenyament al País Valencià i la renovació pedagògica (1968-1976)*, Universitat de València, València, 2012.

AGUILÓ, LLUÍS, *Balanç del desplegament de la Llei i Ús d'Ensenyament del Valencià*, dins *Vint anys de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià*, Bromera, Alzira, 2005.

BADIA I MARGARIT, ANTONI, *Llengua i cultura als Països Catalans*, 62, Barcelona, 1977.

BANKS, OLIVE, *Aspectos sociológicos de la educación*, Narcea, Madrid, 1983.

BARONA, JOSEP LLUÍS, *La problemàtica construcció del país*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), *País Valencià segle XXI. Vint-i-una reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

BASSA MARTÍN, RAMON, *El català a l'escola (1936/39-1995). Crònica d'una desigualtat (De la repressió a la resistència lingüística)*, La Llar del llibre, Barcelona, 1991.

BATALLER CALDERON, JOSEP, *Els jocs dels xiquets al País Valencià*, ICE, Universitat de València, València, 1979.

BALAGUER, DORO, *L'esquerra agònica. Records i reflexions*, Afers, Catarroja-València, 2009.

-, *Un país híbrid*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), País Valencià segle XXI. *Vint-i-una reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

BALLESTER, JOSEP, *Temps de Quarantena. Cultura i societat a la postguerra (1939-1959)*, Tres i Quatre, València, 1992.

BAYARRI, FRANCESC, *El valencianisme que no vindrà en Xarxa*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), País Valencià segle XXI. *Vint-i-una reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

BAYARRI, FRANCESC; FURIÓ, ANTONIO; MUÑOZ, GUSTAU i PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC, *Francesc de P. Burguera. Des de la trinxera periodística. Articles 2003-2009*, Universitat de València, València, 2010.

BAUMAN, ZYGMUNT, *Identitat. Converses amb Benedetto Vecchi*. Universitat de València, València, 2005.

-, *Sobre la educación en un mundo líquido. Conversaciones con Ricardo Mazzeo*, Paidós, Barcelona, 2013.

BAKER, COLIN, *Fundamentos de educación bilingüe y bilingüismo*, Cátedra, Madrid, 1997.

BEAUVOIR, SIMONE DE, *El pensament polític de la dreta*, 62, Barcelona, 1968.

BELTRAN I CATALÀ, ADOLF, *Un país possible (Identitat valenciana i modernització)*, L'Eixam, València, 1994.

-, *Els temps moderns. Societat i cultura de masses al segle XX*, Tàndem, València, 2002.

-, *Vicent Ventura. Converses amb un ciutadà*, Tàndem, València, 1993.

-, *Quina política valencianista?*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), País Valencià segle XXI. *Vint-i-una reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

BELTRÁN LEGUEY, ANTONIO, *100 años de presencia Marista en Alicante 1907-2007*, FCISA Cía General Construcciones, Alacant, 2007.

BERGER L. PETER i LUCKMANN, THOMAS, *La construcció social de la realitat*, Herder, Barcelona, 1988.

BEREJANO GALISTEO, DIEGO, *Els inicis de l'ensenyament en valencià a l'escola pública (El Col·lectiu)*, dins *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*. Ceic Alfons el Vell, Gandia, València, 2006.

BERNSTEIN, BASIL, *Poder, educación y conciencia. Sociología de la Transmisión Cultural*, Cristián Cox Editor, CIDE, Santiago de Chile, Chile, 1988.

BELTRAN LLAVADOR, JOSÉ, *Ciudadanía y educación. Lecturas de imaginación sociológica*, Germania, Alzira, 2002.

BELLO, VICENT, *La pesta blava*, Tres i Quatre, València, 1988.

BILLIG, MICHAEL, *Nacionalisme banal*, Universitat de València, 2006, València.

BODOQUE, ANSELM, *La política lingüística dels governs valencians (1983-2008). Un estudi de polítiques públiques*, Universitat de València, València, 2009.

BOUDON, RAYMOND; BESNARD, PHILIPPE; CHERKAOUI, MOHAMED I LÉCUYER, BERNARD-PIERRE, *Diccionario de sociología*, Larousse Planeta, Barcelona, 1995.

BOURDIEU, PIERRE, *Sobre la televisión*, Anagrama, Barcelona, 1997.

- , *Cuestiones de sociología*, Akal/Istmo, Madrid, 2008.

- , *El sentido práctico*, Siglo XXI, Madrid, 2007.

- , *Razones prácticas*, Anagrama, Barcelona, 1997.

- , *La distinción. Criterio y bases sociales del gusto*, Taurus, Madrid, 1998.

- , *La miseria del mundo*, Akal, Madrid, 1999.

- , *Monopolización política y revoluciones simbólicas*. En xarxa, adreça: <http://pierre-bourdieu.blogspot.com>

- , *Intelectuales y política*. En xarxa, adreça: <http://pierre-bourdieu.blogspot.com>

- , *Los intelectuales de hoy. Entrevista a Pierre Bourdieu*. En xarxa, adreça: <http://pierre-bourdieu.blogspot.com>

- , *Algunas propiedades de los campos*, dins de *Cuestiones de sociología*, Akal/Istmo, Madrid, 2008.

- BOURDIEU, PIERRE i JEAN-CLAUDE PASSERON, *La reproducción. Elementos para una Teoría del Sistema de Enseñanza*. Ed. Popular, Madrid, 2001.

- , *Los herederos: Los estudiantes y la cultura*, S XXI, Buenos Aires, Argentina, 2003.

- BONNEWITZ, PATRICE, *La sociología de Pierre Bourdieu*, Ediciones Nueva Visión, Buenos Aires, 1998.

- BORNAL, XAVIER, *Sociología de la educación: una aproximación crítica a las corrientes contemporáneas*, Paidós Ibérica, Barcelona, 1998.

BORRÁS, JOAN RAMÓN, *Les normes de l'acadèmia. Anàlisi d'una aberració*, Tres i Quatre, 1982.

BURGUERA, FRANCESC DE PAULA, *És més senzill encara: digueu-li Espanya*, Tres i Quatre, València, 1991.

BRIONGOS, MIQUEL, HERNÁNDEZ FRANCESC i MERCADÉ, FRANCESC, *Sociologia d'avui*, Teide, Barcelona, 1979.

BLAT AMPARO, *Herminio Almendros Ibañez: Época, vida y obra*, Ayuntamiento de Almansa, 1998.

CABANES PECOURT, MARÍA DESAMPARADOS, *El 'Repartiment' de la ciutat de Valencia*, Anubar, València, 1977.

CARBÓ, FERRAN, *El teatre valencià entre 1963 i 1970*, Universitat de València, València, 2000.

CARBÓ, FERRAN i SIMBOR, VICENT, *La recuperació literària en la postguerra valenciana (1939-1972)*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

CARBONELL, JAUME, *La escuela entre la utopía y la realidad: diez temas de sociología de la educación*, Eumo, Vic, 1996.

CARDÚS, SALVADOR, *El desconcert de l'educació*, La Campana, Barcelona, 2000.

CASTELLÓ, GONÇAL, *Final de viatge. Memòries d'un gandià: amics, coneguts i saludats*, CEIV, Alfons El Vell, Gandia, 2010.

CASTELLS, MANUEL, *Comunicación y poder*, Alianza Editorial, Madrid, 2009.

CASTILLO, JOSÉ, *Introducción a la sociología*, Guadarrama, Madrid, 1968.

CALVET, LOUIS-JEAN, *Linguistique et colonialisme. Petit traité de glottophagie*, Payot, París, 1974.

CALZADO ALDARIA, ANTONIO i TORRES FABRA, RICARD CAMIL, *Valencians sota el franquisme*, La Xara, Simat de la Valldigna, València, 2002.

CALAFAT, FRANCESC, *Països de paper. Notes sobre literatura*, Afers, Catarroja, 2013.

CALAFORRA, GUILLEM, *Paraules, idees i accions. Reflexions "sociològiques" per a lingüistes*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.

CALOMARDE, JOAQUÍN, *Vertebración valenciana*, Carena editors, València, 1996.

CERDÀ, MANUEL, *Els moviments socials al País Valencià*, Institució Alfons el Magnànim. Diputació de València, València, 1981.

COINTET, MICHÈLE, *Histoire culturelle de la France 1918-1958*, Sedes, París, 1988.

COL·LECTIU MAULET DE LA COMARCA DE L'HORTA, *Estatut d'Elx. Estatut Maulet*, Col·lectiu Maulet de la comarca de l'Horta, València, 1980.

COL·LECTIU PERE SISÈ/"PÈLS I SENYALS", *Raons d'identitat del País Valencià*, Tres i Quatre, València, 1977.

COLOMER FERRÀNDIZ, AGUSTÍ, *Retrobar la tradició. El valencianisme d'inspiració cristiana de la postguerra a la transició*, Saó, València, 1996.

COLOMER FERRÀNDIZ, A; COMPANYY. R; FRANCH I FERRER V., i NADAL, M., *Document 88*, Tres i Quatre, València, 1988.

CORTÉS, SANTI, *València sota el règim franquista (1939-1951)*, IIFV-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València-Barcelona, 1995.

-*Manuel Sanchis Guarner, 1911-1981. Una vida per al diàleg*, IIFV-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València-Barcelona, 2002.

-*Lletres de resistència* (correspondència de Manuel Sanchis Guarner), Afers, Catarroja-Barcelona, 2005.

-*Ensenyament i resistència cultural. Els cursos de Llengua de lo Rat Penat (1949-1975)*, Denes, Paiporta, València, 2006.

CORTÉS, SANTI i MESSEGUER, LLUÍS, *Aportacions a la biografia d'Enric Soler i Godes* dins *Enric Soler i Godes: l'escola i la cultura. Antologia de textos*, Universitat Jaume I, Castelló, 2001.

CONILL, JOSEP J, *Entre Calimero y Superman. Una política lingüística per al català*, El Tangram, 2012.

-, *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: materials per a una sociolingüística de la complexitat*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2007.

COOPER, ROBERT L., *Language Planning and Social Change*, Cambridge University Press, Nova York, 1989.

COOMBS, PHILIP HALL, *La crisis mundial de la educación*, Península, Madrid, 1978.

CUBEDO, J.V; SÁEZ, M.C.; GIL J.M., *Enric Tàrraga. L'amant de la ciutat somniada. Converses*, Universitat de València, València, 2010.

CUCÓ, ALFONS, *Papers públics*, Fernando Torres-editor, València, 1983.

-, *El valencianisme polític 1874-1939*, Afers, Catarroja-València, 1999.

-, *Roig i blau. La transició democràtica valenciana*, Tàndem, València, 2000.

-, *El valor de la nació*, Alfons el Magnànim, València, 1995.

-, *País i estat: La qüestió valenciana*, Tres i Quatre, València, 1989.

CUCÓ, ALFONS; GARCÉS, VICENT; JUAN, EMPAR; SANCHIS, JOSEP, *Partit Socialista del País Valencià*, Tres i Quatre, València, 1977.

CUCÓ, ALFONS i CORTÉS, SANTI, *Llengua i política, cultura i nació. Un epistolari valencià durant el franquisme*, Tres i Quatre, 1997.

CHESA, ALBERTINA i MADERO-CANDELAS, TERESA, *Vint anys d'Escola Comarcal: 1973-1993*, Picassent, La Nostra Escola Comarcal, 1993.

DIJK, TEUN VAN, *Ideología. Una aproximación multidisciplinaria*, Gedisa, Barcelona, 1999.

-, *La noticia como discurso. Comprensión, estructura y producción de la información*, Paidós Comunicación, Barcelona, 1990.

DIVERSOS AUTORS, *Homenatge a Joan Fuster*, Generalitat Valenciana-Consell Valencià de Cultura, València, 1994.

DIVERSOS AUTORS, *Debat. Propostes nacionals per a un poble*, CEIC Alfons el Vell, Gandia, València, 1987.

DIVERSOS AUTORS, *Conclusions de la 1era Escola d'Estiu del País Valencià*, Tres i Quatre, València, 1977.

DIVERSOS AUTORS, *Conclusions de la 2ona Escola d'Estiu del País Valencià*, Tres i Quatre, València, 1978.

DIVERSOS AUTORS, *La sociedad valenciana de los 90*, Alfons el Magnànim, Generalitat Valenciana, València, 1992.

DIVERSOS AUTORS, *Ier. Congrès de l'escola valenciana*, Federació Escola Valenciana, València, 1995.

DIVERSOS AUTORS, *II Congrès de l'escola valenciana. València, març de 1997*, Escola Valenciana. Federació d'Associacions per la Llengua, València, 1998.

DIVERSOS AUTORS, *III Congrès de l'escola valenciana. València. L'escola valenciana en el món de la globalització*, Escola Valenciana. Federació d'Associacions per la Llengua, València, 2002. En línia.

DIVERSOS AUTORS, *IV Congrès de l'escola valenciana. Escola Valenciana i la societat sostenible*, Escola Valenciana. Federació d'Associacions per la Llengua, València, 2006. En línia.

DIVERSOS AUTORS, *V Congrès de l'escola valenciana. L'escola valenciana: un model de qualitat més enllà del plurilingüisme*, Escola Valenciana. Federació d'Associacions per la Llengua, València, 2013. En línia.

DIVERSOS AUTORS, *Vint anys de la llei d'ús i ensenyament del valencià*, Bromera, Alzira- València, 2005.

DIVERSOS AUTORS, *La gran desil·lusió, una revisió crítica de la transició als Països Catalans*, El Cep i la Nansa, Vilanova i la Geltrú, Barcelona, 2005.

DIVERSOS AUTORS, *I Jornades de sociolingüística, "La llengua estàndard"*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1993.

DIVERSOS AUTORS, *III Jornades de sociolingüística, "Normalització i planificació lingüística"*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1994.

DIVERSOS AUTORS, *IV Jornades de sociolingüística, "La política lingüística a l'estat espanyol: balança i perspectives"*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1994.

DIVERSOS AUTORS, *El valencianisme polític. Homenatge a Alfons Cucó*. Afers, núm. 55, Ed. Afers, Catarroja, 2006.

DIVERSOS AUTORS, *Valencia Semanal. La revista del País Valencià*. Col·lecció completa. Faximil Edicions, València, 2006.

DIVERSOS AUTORS, *Gorg*. Col·lecció completa. Faximil Edicions. València, 2007.

DIVERSOS AUTORS, *País Valencià segle XXI. Vint-i-una reflexions crítiques*. Edició a cura d'Antoni Furió, Gustau Muñoz i Pau Viciano, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

DIVERSOS AUTORS, *País Valencià segle XXI. Noves reflexions crítiques*. Edició a cura d'Antoni Furió, Gustau Muñoz i Pau Viciano, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

DIVERSOS AUTORS, *Ara, País Valencià. Reflexions i experiències de la generació que ve*. Edició a cura de Jordi Muñoz. Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

DIVERSOS AUTORS, *País Valencià, segle XXI. Sud Enllà. El País Valencià vist des de Catalunya*, Edició a cura de Martí Domínguez. Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2010.

DIVERSOS AUTORS, *Qüestions per al debat. Propostes de canvi*. Edició a cura de Francesc de P. Burguera i Joan Francesc Mira. Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2006.

DIVERSOS AUTORS, *35 anys fent camí. El sindicalisme autònom i assembleari en l'ensenyament al País Valencià*, STEPV, València, 2010.

DIVERSOS AUTORS, *Anàlisi crítica del discurs, mitjans de comunicació i llengua*. Ed. a cura de Laia Climent. IIFV-Symposia Philologica, 13, Alacant, 2006.

DIVERSOS AUTORS, *Recherches internationales a la lumière du marxisme. L'éducation*, núm. 28, Editions la Nouvelle Critique, Paris, 1962.

DIVERSOS AUTORS, *Balanç i perspectives de la promoció del valencià 1983-1993*, Generalitat Valenciana, València, 1995.

DIVERSOS AUTORS, *Empleo de las lenguas vernáculas en la enseñanza*, Unesco, Lucerna, 1954.

DIVERSOS AUTORS, *Por la normalización del español. Estado de la cuestión de una cuestión de Estado*, Federación de Asociaciones por el Derecho al Idioma Común Español (FADICE), Barcelona, 1997.

DIVERSOS AUTORS, *El bilingüisme escolar a Catalunya*, Fundació Artur Martorell, Barcelona, 1972.

DIVERSOS AUTORS, *Grau elemental orientacions didàctiques/ Grau Mitjà/ Grau Superior/ Obra completa, Papers de Llengua*, ICE, Universitat de València, València, 1979-1980.

DIVERSOS AUTORS, *La educación sexual que el Gobierno quiere dar a tus hijos. Profesionales por la ética*, sense data, Madrid, en línia.

DENARDI, LUCIANE, *La cultura popular entra a la escuela: proyecto pedagógico, habitus y educación popular*, Eduvim, Córdoba, Argentina, 2009.

DURANDIN, GUY, *La mentira en la propaganda política y en la publicidad*. Paidós, Barcelona, 1983.

DUVIGNAUD, JEAN, *Introduction à la sociologie*, Gallimard, París, 1966.

DREITZEL, HANS PETER, *On the Political Meaning of the Culture. In Beyond the Crisis*, Oxford University Press, Londres, Anglaterra, 1977.

EQUIPO RESEÑA, *La cultura española durante el franquismo*, Mensajero, Bilbao, 1977.

ELIOT, T.S., *Notes towards the definition of cultura*, Faber and faber, Londres, Anglaterra, 1948.

ESTEVE, FRANCESC, *El revisionisme lingüístic: retorn al passat, secessionisme de fet*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), *País Valencià segle XXI. Noves reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

ESTEVE, ALFONS I ESTEVE, FRANCESC, *Drets cap a la normalitat. Propostes per a una política lingüística eficaç i factible al País Valencià*, Tres i Quatre, València, 2007.

ESTEVE, JULI; ÀLVARO, JULIÀ; ALCANIZ JOSEP MANUEL; LÓPEZ, JOSEP i BLAY, JOAN ANTONI, *La televisió (im)possible. 10 anys d'informatius a Canal 9*, Tres i Quatre, València, 2000.

EASTMAN, CAROL M., *Language Planning: an Introduction*, Chandler and Sharp, San Francisco, 1983.

FABREGAT, AMADEU, *Partits Polítics al País Valencià*, Tres i Quatre, València, 1976.

-, *Converses extraparlamentàries*, Tres i Quatre, València, 1978.

FAUS SABATER, SALVADOR, *Evolució de la llengua valenciana*, Marí Montañana, València, 1980.

FERGUSON, JOSHUA, *National Sociolinguistic Profite Formules*, Anwar S. Dil, Stamford, California, EUA, 1971.

FERNÁNDEZ ENGUITA, MARIANO, *L'educació en temps de crisi*, Centre d'Estudis Jordi Pujol, Barcelona, 2011.

-, *Educación en tiempos inciertos*, Morata, Madrid, 2006.

-, *La escuela a examen (un análisis sociológico para educadores y otras personas interesadas)*, Ediciones Pirámide, Madrid, 1999.

-, *Marxismo y sociología de la educación*, (coord). Akal, Madrid, 1986.

FERNÁNDEZ SORIA, JUAN MANUEL, *Educación, socialización y legitimación política (España 1931-1970)*, Tirant lo Blanch, València, 1998.

-, *Estado y educación en la España contemporánea*, Madrid, Síntesis Educación, 2002.

FERNÁNDEZ SORIA, JUAN MANUEL i AGULLÓ, M. DEL CARMEN, *Maestros valencianos bajo el franquismo: la depuración del magisterio: 1939-1944*, Institució Alfons el Magnànim, València.

FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, JOSÉ ANTONIO, *Paulo Freire y la educación liberadora*, dins Jaume Trilla (coord.) *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI*, Graó, Barcelona, 2002.

FERRANDO, ANTONI, *En record de Sanchis Guarner*, dins Manuel Sanchis Guarner: *el compromís cívic d'un filòleg*, Universitat de València, València, 1998.

-, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, Institut de Filologia Valenciana, Universitat de València, 1980.

FERRANDIS, XIMO, *L'esquerra al sofà. Claus per a entendre la política valenciana*, Bromera, Alzira-València, 2006.

FERRÉ i TRILL, XAVIER, *No tot era Levante Feliz. Nacionalistes valencians (1950-1960)*, Alambor, Benicarló-Castelló, 2000.

-, *Abans i després de “Nosaltres els valencians”*, Curial, Barcelona, 2001.

FLACHSLAND, CECILIA, *Pierre Bourdieu y el capital simbólico*, Campo de Ideas, Madrid, 2003.

FLOR, VICENT, *Noves glòries a Espanya. Anticatalanisme i identitat valenciana*, Afers, Catarroja, 2011.

FONT ROSSELLÓ, JOAN, *Artisanos de la culpa. Los intelectuales y las buenas intenciones*. Coc 33, Palma, 2005

FRECHINA, JOSEP VICENT, *La cançó valenciana. Dels repertoris tradicionals als gèneres moderns*, Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, 2011.

FREIRE, PAULO, *La educación como práctica de libertad*, Siglo XXI de España, Madrid, 1974.

-, *Política y educación*, Siglo XXI, Madrid, 1996.

FREINET, CÉLESTIN, *La escuela moderna francesa; Una pedagogía moderna del sentido común; Las invariantes pedagógicas*, Morata, Madrid, 1996.

-, *Per l'escola del poble*, Eumo, Vic, 1985.

-, *La educación por el trabajo*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 2006.

FURIÓ, ANTONI, *Àlbum Fuster*, Alfons el Magnànim, València, 1994.

-, *Repensar el país: un discurs alternatiu sobre la nació*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), País Valencià segle XXI. *Vint-i-una reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

FUSTER, JOAN, *Qüestió de noms*, Edicions d'Aportació Catalana, Barcelona, 1962.

-, *Antologia de la poesia valenciana*, Selecta, Barcelona, 1956.

-, *El blau en la senyera*, Tres i Quatre, tercera edició, València, 1978.

-, *Ara o mai*, Tres i Quatre, València, 1981.

-, *Nosaltres els valencians*, 62, Barcelona, 1984.

-, *Breviari Cívic (recull d'articles)*, 62, Barcelona, 2001.

-, *Llengua i política*, dins *Breviari Cívic (recull d'articles)*, 62, Barcelona, 2001.

-, *De viva veu (recull d'entrevistes)*, Afers, Catarroja, 2003.

-, *Correspondència. Xavier Casp, Miquel Adlert, Santiago Bru Vidal, 1era part, Volum 9 de la correspondència preparat per Josep Ballester*, Tres i Quatre, València, 2005.

-, *Correspondència. Xavier Casp, Miquel Adlert, Santiago Bru Vidal, 2ona part, Volum 10 de la correspondència preparat per Josep Ballester*, Tres i Quatre, València, 2006.

-, *Pròleg*, dins *Recull de contes valencians*, Albertí editor, Girona, 1958.

-, *Un món per a infants*, València, 1959.

GARCÍA I GARCÍA, ERNEST, *Reforma escolar, acumulación, legitimación y estado del bienestar*, dins *Sociología de la educación: textos fundamentales*, Alain Gras, Narcea, Madrid, 1985.

GARCÍA FERRANDO, MANUEL, i ARIÑO VILLARROYA, ANTONIO, *Postmodernidad y autonomía; los valores de los valencianos 2000*, Tirant lo Blanch, València, 2001.

GARCÍA-FUSTER, i GONZÁLEZ-ALEGRE, JOSÉ RAFAEL, *Historia y cultura del Reino de Valencia (conclusiones II Congreso d'Alianza Popular)*, Alianza Popular, València, 1980.

GARCÍA FRASQUET, GABRIEL, *El Col·lectiu de Mestres de la Safor i la Renovació Pedagògica dins Valencià a l'escola, Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana 2005*. CEIC Alfons el Vell, Gandia, València, 2006.

GARCÍA FRASQUET, GABRIEL; AGULLÓ DÍAZ, MARIA CARMEN; MAYORDOMO PÉREZ, ALEJANDRO, *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana 2005*. CEIC Alfons el Vell, Gandia, València, 2006.

GARCÍA GRAU, MANUEL, *Polítiques (i) lingüístiques*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997.

GARCÍA SENTANDREU, JUAN, *Les claus del pacte de la llengua. L'història recent de la lluita valencianista*, GAV, 1999.

-, *Breu història de València. Didactica elemental per a amar i defensar a València*, Fundació Nou Valencianisme, València 2004.

GARCÍA NEGRO, MARIA PILAR, *L'estat espanyol: monolingüe o plurilingüe*, dins DDAA IV Jornades de Sociolingüística. *La política lingüística a l'estat espanyol: balanç i perspectives*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1995.

GARRIDO MAYOL, VICENTE; MARTÍN CUBAS, JOAQUÍN, i SOLER SÁNCHEZ, MARGARITA, *El nacimiento del Estatuto Valenciano*, Fundación Profesor Manuel Broseta, València, 2001.

GASCÓ ESCUDERO, PATRICIA, *UCD-Valencia, Estrategias y grupos de poder político*, Universitat de València, València, 2009.

GAY JOAN; QUITLLET, ROSA i PASQUAL, ÀNGELS, *Societat catalana i reforma escolar. La continuïtat d'una institució*, Laia, Barcelona, 1973.

GIL VILLA, FERNANDO, *Teoría sociológica de la educación*, Amarú, Salamanca, 1997.

-*Teoría sociológica de la educación*, Amarú, Salamanca 1994.

GIL-BARBERÀ, JOAN; FERRANDIS, OLMOS, MARIVÍ, MARTÍ MORA, ENRIC; i MORENO MORENO, JULI, *Lo Rat Penat*. Sèrie Minor, Generalitat Valenciana-Consell Valencià de Cultura, València, 1996.

GINÉS SÁNCHEZ, XAVIER, *Comunicant la revolta. Moviments socials i mitjans de comunicació al País Valencià*, Ed. 96, València, 2011.

GINER, SALVADOR, *Sociología*, Circulo de lectores, Barcelona, 1988.

GIROUX, HENRY A., *Los profesores como intelectuales. Hacia una pedagogía crítica del aprendizaje*, Paidós, Barcelona, 1990.

-, *Teoría y resistencia en educación*, Siglo XXI, Mèxic, 1992.

GÓMEZ MOMPART, JOSEP LLUÍS, *Per un civilisme glocal valencià*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), *País Valencià segle XXI. Noves reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

GÓMEZ NADAL, EMILI, *Articles (1930-1939) El País Valencià i els altres*, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 1990.

GONZÁLVEZ MADRID, DAMIÁN, *Educación y dictadura franquista. Los años cuarenta*, dins *La educación en Castilla-La Mancha durante el siglo XX*, Ciudad Real, Biblioteca Añil, 2007.

GUTIÉRREZ B. ALICIA, *Las prácticas sociales: una introducción a Pierre Bourdieu*, Tierra de nadie ediciones, Madrid, 2002.

GUIA, AITANA, *La llengua negociada*, Tres i Quatre, València, 2000.

GRAS, ALAIN, (coord.) *Sociología de la educación: textos fundamentales*, Narcea, Madrid, 1985.

GREENFELD, LIAH, *Nacionalisme i modernitat. Afers*, Universitat de València, Catarroja-València, 1999.

JENSEN K.B i JANKOWSKI N.W., *Metodologías cualitativas de investigación en comunicación de masas*, Bosch, Barcelona, 1993.

JUANTO MANRIQUE, FERMIN, *Bandera del Reino de Valencia (Datos históricos)*, Paraval S.A, València, 1979.

KANT IMMANUEL, *Crítica de la razón pura. Qué es la ilustración*, Universitat de València, València, 1991.

KING, LINDA, (Coor. edició), *La educación en un mundo plurilingüe*, Unesco, Documento de orientación, 2003.

HERNÁNDEZ DOBÓN, FRANCESC J. i BELTRAN LLAVADOR, JOSÉ, *Sociología de la educación*, McGraw-Hill, Madrid, 2011.

HERNÁNDEZ MARTÍ, GIL-MANUEL, *La modernitat globalitzada: anàlisi de l'entorn social*, Titant Lo Blanch, València, 2000.

-, *La festa reinventada: calendari, política i ideologia en la València franquista*, Universitat de València, València, 2002.

-, *Falles i franquisme a València*, Afers, Catarroja, 1996.

HERRERO, JAVIER, *Los orígenes del pensamiento reaccionario español*, Cuadernos para el Diálogo-Edicusa, Madrid, 1973.

HOBBSAWM, ERIC i RANGER, TERENCE, *L'invent de la tradició*, Eumo, Vic, 1988.

HOBBSAWM, ERIC (ed.), *La revolución en la historia*, Crítica, Barcelona, 1990.

HUGUET PASCUAL, JESÚS, *Deu anys de política lingüística valenciana*, dins DDAA IV Jornades de Sociolingüística. Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1995.

IBORRA, JOSEP, *La trinxera literària (1974-1990)*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV)-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.

-, *Confluències: una mirada sobre la literatura valenciana actual*, Edicions Alfons el Magnànim, València, 1995.

I.C.E., *Diez años de actividades del ICE de la Universidad de València*, Universitat de València, València, 1981.

IMBERNÓN MUÑOZ, FRANCISCO, *Célestin Freinet y la cooperación educativa*, dins Jaume Trilla (coord.) *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI*, Graó, Barcelona, 2002.

LABRADO, VÍCTOR, *La mestra*, Bromera, Alzira, 2010.

-, *L'Escola Valenciana. 25 anys de trobades*, Escola Valenciana, València, 2010.

LANUZA ORTUÑO, CHIMO, *Valencià, ¿llengua o dialecte?*, Ed. Lo Rat Penat, València, 1983.

LARRAÑA, ENRIQUE, *La construcción de los movimientos sociales*, Alianza Editorial, Madrid, 1999.

LARRAIN, JORGE, *Ideology and cultural identity. Modernity and the third world presence*, Polity Press-Blackwell Publishers, Cambridge, Anglaterra, 1994.

LAVAL, CHRISTIAN, *Per què l'escola no és una empresa?*, Debats d'educació, 3, Fundació Bofill, Barcelona, 2005.

LE GOFF, JACQUES, *Pensar la historia. Modernidad, presente y progreso*, Paidós, Barcelona, 2005.

-, *El orden de la memoria. El tiempo como imaginario*, Paidós, Barcelona, 2004.

LEGRIS, MICHEL, *Les parles maternes*, Edicions d'Aportació Catalana, Barcelona, 1965.

LERENA ALESÓN, CARLOS, *Escuela, ideología y clases sociales en España. Crítica de la sociología empirista de la educación*, Círculo de Lectores, Barcelona, 1989.

-, *Materiales de sociología de la educación y de la cultura*, Zero, Madrid, 1985.

-, *Trabajo, escuela e ideología*, Akal, Madrid, 1985.

LUKES, STEVEN, *El poder. Un enfoque radical*, Siglo XXI, Madrid, 1985.

MALONDA, BATISTE, *L'escola d'Almoines: "vendre la burra"*, dins *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*. Ceic Alfons el Vell, Gandia, València, 2006.

MARAVALL, JOSÉ M., *La reforma de la enseñanza*, Laia, Barcelona, 1984.

MARCOS MARTÍN, FRANCISCO A., *Conceptos básicos de política lingüística para España*, FAES, Madrid, 1994.

MARQUÉS, JOSEP-VICENT, *País perplex*. Tres i Quatre, València, 2000.

MARTÍNEZ I SANCHIS, FRANCESC, *Periodisme contra les cordes*, Denes, València, 2010.

MARTÍNEZ RODA, FEDERICO (Ed.), *Historia de Lo Rat Penat*, Lo Rat Penat, València, 2000.

MARTÍNEZ BONAFÉ, JAUME, *Converses amb un mestre de mestres*, Universitat de València, València, 2002.

MATA, MARTA, *¿Qué era? ¿Qué es? La educación pública*, Destino, Barcelona, 1997.

MATA, MARTA i UDINA M.J. *Pensemos en la nueva educación*, Nuestra Cultura, Madrid, 1982.

MATEO, MIGUEL ÀNGEL, *Análisis de la situación social y política de la comunidad valenciana (1977-1997)*, Universitat d'Alacant, Alacant, 2000.

MAYOR, PERE, *Converses amb Víctor G. Labrado*, Afers, Catarroja, 1999.

MAYORDOMO PÉREZ, ALEJANDRO; AGULLÓ DÍAZ, CARME i GARCIA FRASQUET, GABRIEL, *Les altres escoles. L'educació fora de l'escola. II Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*, CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2004.

MASTERMAN, LEN, *La enseñanza de los medios de comunicación*, Ediciones de la Torre, Madrid, 1993.

MICÓ, JOSEP LLUÍS, (Dir) *El tractament periodístic de la política catalana als mitjans nacionals, espanyols i internacionals. De la Diada de 2012 a les eleccions al Parlament*, Laboratori de comunicació digital DIGILAB de la Facultat de Comunicació Blanquerna de la Universitat Ramon Llull-Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2013.

MICHAVILA, FRANCESC, *El futuro de los valencianos, estrategias y políticas*, Fundació Societat i Progrés, València, 2003.

MILLÁN, FERNANDO, *Del PSOE al PSPV. Anatomía de una escisión*, Víctor Orenga, València, 1991.

MIQUEL DIEGO, VICENT, *L'església valentina i l'ús de la llengua vernacla*, Ed. L'Estel, València, 1965.

MIQUEL DIEGO, CARMÉ, *Un país sense pedagogia*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), *País Valencià segle XXI. Noves reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

-, *Discurs*, dins *Ier Congrés de l'Escola Valenciana*, Escola Valenciana, València, 1995.

MIRA, JOAN FRANCESC, *Crítica de la nació pura*, Tres i Quatre, València, 1985.

-, *Som. Llengua i literatura*, Tres i Quatre, València 1979.

MOLINER, VICENT; MIQUEL, CARMÉ; PITXER, TERESA; CONCA, MARIA; LACUESTA, MARISA, *Escola i llengua al País Valencià*, Tres i Quatre, València, 1976.

MOLL, AINA, *La política lingüística a l'estat espanyol, La política lingüística a l'estat espanyol: balanç i perspectives*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1995.

-, *Francesc de Borja Moll. Semblança biogràfica*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2001.

MOLLÀ, DAMIÀ, i MIRA, EDUARD, *De impura natione*, Tres i Quatre, València, 1986.

MOLLÀ, TONI, *Joan Fuster. Converses inacabades*, Tàndem, València, 1992.

-, *La utopia necessària (Nacionalisme i societat civil)*, Bromera, Alzira, 1994.

-, *Ideologia i conflicte lingüístic*, Bromera, Alzira, 2001.

-, *Quina política lingüística?*, Bromera, Alzira, 2007.

-, *El “valor afegit” del nacionalisme valencià*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), País Valencià segle XXI. *Vint-i-una reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

-, *Opcions de política lingüística: Models i vies*, dins *III Jornades de Sociolingüística. Normalització i planificació lingüístiques*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1994.

MOLLÀ, TONI i PALANCA, CARLES, *Curs de Sociolingüística*, Vol. 1, Bromera, Alzira, 1987.

MOLLÀ, TONI i VIANA, AMADEU, *Curs de Sociolingüística*, Vol. 2, Bromera, Alzira, 1989.

-, *Curs de Sociolingüística*, Vol. 3, Bromera, Alzira, 1991.

MOLLÀ, TONI; DOLÇ, JOAN; PIERA, EMILI; BAYARRI, FRANCESC; ARNAL, RAFA; JARDÍ, MANUEL S., *Nosaltres exvalencians. Catalunya vista des de baix*, L'esfera dels llibres, Barcelona, 2005.

MONTOYA I ABAT, BRAULI, *Alacant: La llengua interrompuda*, Denes, Paiporta, 1996.

MORENO LUZÓN, JAVIER, *Construir España. Nacionalismo español y procesos de nacionalización*, Centro de estudios políticos y constitucionales, Madrid, 2007.

MUÑOZ, GUSTAU, *Herència d'una època*, Tàndem, València, 2006.

-, *La inflexió*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), País Valencià segle XXI. *Vint-i-una reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

-, *Els reaccionaris valencians. La tradició amagada*, Afers, Catarroja, 2010.

MUÑOZ, JORDI, *Hegemonia i síndrome d'Estocolm*, -, *La inflexió*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), País Valencià segle XXI. *Vint-i-una reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

-, *Els reaccionaris valencians. La tradició amagada*, Afers, Catarroja, 2010.

MULET TROBAT, BERTOMEU (coord.), *Sociologia de l'educació: Cultura i pràctica escolar. Les reformes actuals*, Universitat de les Illes Balears, Mallorca, 2004.

MCQUAIL, DENIS, *Sociologia de los medios masivos de comunicación*, Paidós, Buenos Aires, 1972.

MAYNTZ, RENATE, HOLM, KURT i HÜBNER, PETER, *Introducción a los métodos de la sociología empírica*, Alianza Universidad, Madrid, 1980.

MOUSSEAU, JACQUES (Ed), *Les communications de masse*, Hachette, París, 1972.

NINYOLES, RAFAEL LLUÍS, *Bases per a una política lingüística democràtica a l'estat espanyol*, Tres i Quatre, 1976.

-, *Cuatro idiomas para un estado. El castellano y los conflictos lingüísticos en la España periférica*, Cambio 16, Madrid, 1977.

- , *Mare Espanya. Aproximació al nacionalisme espanyol*, Tàndem, València, 1979.

- , *Idioma i prejudici*, Moll, Mallorca, 1982.

- , *Estructura social i política lingüística*. Bromera, Alzira, 1989.

- , *El País Valencià a l'eix mediterrani*, L'Eixam, Tavernes Blanques, 1992.

- , *Sociologia de la ciutat de València*, Germania, Alzira, 1996.

- , *Informe sociològic de les comarques centrals valencianes*, CEIC Alfons el Vell, Gandia, 1996.

- , *La societat valenciana: estructura social i institucional*, Bromera, Alzira, 2000.

- , *Conflicte lingüístic valencià*, Tres i Quatre, València, 2002.

- ORRICO, JAVIER, *Contra la educació en valors. Cuadernos de pensamiento político*, FAES, Madrid, 2008.

- OLTRA, BENJAMÍN, *Una sociología de los intelectuales: la imaginación ideológica*, Vicens Vives, Barcelona, 1980.

- PALÀ, ALBERT; MARÍN, DOLORS i MOLINA, VICENÇ, *Francesc Ferrer i Guàrdia: entre la política i la pedagogia*, Fundació Ferrer i Guàrdia, Barcelona, 2010.

- PANIAGUA JAVIER, i PIQUERAS JOSÉ ANTONIO, *Diccionario biográfico de políticos valencianos (1810-2003)*, Institució Alfons el Magnànim i Fundación Instituto Historia Social, en línia.

- PARRA, LLUÏSA; PONS, ENRIC I BALDÓ, FELIP, *L'Ullal: Curs bàsic de valencià*, ICE, Universitat de València, València, 1981.

PASSERON, JEAN CLAUDE; YAPUR, MARÍA CLOTILDE; ROCANGLIOLO, RAFAEL; TEDESCO, JUAN CARLOS I SILBER JULIA M., *Educación e ideología*, Axis, Argentina, 1975.

PASQUAL GRANELL, VICENT, *Llengua i escola (I) L'Escola valenciana: situació actual i definició provisional* dins *II Congrés de l'Escola Valenciana*. València, març de 1997, Escola Valenciana, València, 1998.

PEÑARROJA TORREJÓN, LEOPOLDO, *El Mozárabe de Valencia. Nuevas cuestiones de Fonología Mozárabe*, Gredos, Madrid, 1990.

PENNAC, DANIEL, *Mal d'escola*, Empúries, Barcelona, 2009.

PAZOS, MARIA-LLUÏSA, *La violació del català. La subordinació de la llengua a València i Barcelona*, Tibidabo, Barcelona, 1990.

PELLISSER, NEL·LO; MONTÓN, A; PÉREZ MORAGÓN, F, *Ser Joan Fuster. 33 visions sobre l'escriptor*, (Volum amb documental en DVD) Universitat de València, València, 2008.

PÉREZ BENLLOCH, JOAN JOSEP, *Al cierre. El periodismo tal com lo he vivido. Memorias*, L'Eixam, Tavernes Blanques-València, 2005.

PÉREZ GARZÓN, JUAN SISINIO, *Memoria, historia y poder. La construcción de la identidad nacional española*, dins *Relatos de nación, La construcción de las identidades nacionales en el mundo hispánico*, Fernando Colom González ed., Iberoamerica, Verduert, Madrid, Frankfurt, 2005.

-, *La gestión de la memoria. La historia de España al servicio del poder*, Crítica, Barcelona, 2000.

PÉREZ GALÁN, MARIANO, *La Enseñanza en la II República*, Edicura, Madrid, 1975.

-, *LODE, Intrahistoria de una ley*, Junta de Comunidades de Castilla La Mancha, Toledo, 2001.

PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC, *Contra l'Himno Regional*, Tres i Quatre, València, 1981.

-, *L'Acadèmia de Cultura Valenciana. Història d'una aberració*, Tres i Quatre, València, 1982.

-, *Perfil biogràfic de Josep Iborra*, dins *Homenatge Universitari a Josep Iborra*, Vicent Alonso, Antoni Ferrando i Manuel Pérez Saldanya (eds.), Universitat de València, València, 1995.

-, *Joan Fuster el contemporani capital*, Germania, Alzira, 1994.

-, *Les normes de Castelló*, Tres i Quatre, València, 1982.

-, *Adolf Pizcueta. Memòries fragmentàries*, ACPV-Fundació Gaetà Huguet, Castelló, 1990.

PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC i FERRANDO, ANTONIO, *Manuel Sanchís Guarner: el compromís cívic d'un filòleg*, Universitat de València, València, 1998.

PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC i FRESQUET, RAFAEL, *Vicent Ventura: un home de combat*, Universitat de València, València, 1998.

PÉREZ SILVESTRE, ÒSCAR, *Una veu en el camp valencià. Aproximació a la història de la JARC (1957-1981)*, Saó, 1998.

PETERS, R.S., *El concepto de educación*, Paidós, Buenos Aires, 1969.

PERICAY, XAVIER i ALTRES, *¿Libertad o coacción? Políticas lingüísticas y nacionalismos en España*, FAES, Madrid, 2007.

PIQUERAS INFANTE, ANDRÉS, *La identitat valenciana. La difícil construcció de una identitat colectiva*, Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 1996.

PIQUERAS, JOSÉ ANTONIO; MARTÍNEZ, FRANCESC; LAGUNA, ANTONIO I ALAMINOS, ANTONIO, *El secuestro de la democracia. Corrupción y dominación política en la España actual*, Akal, Madrid, 2011.

PITARCH, VICENT, *Fets i ficcions*, Tres i Quatre, València, 1988.

-, *Control lingüístic o caos*, Bromera, Alzira, 1996.

-, *Polítiques de claudicació*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), País Valencià segle XXI. *Vint-i-una reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

-, *Experiències de planificació lingüística al País Valencià*, dins III Jornades de Sociolingüística. *Normalització i planificació lingüístiques*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1994.

PORTELLI, HUGUES, *Gramsci y el bloque histórico*, Siglo XXI, Madrid, 1976.

PUELLES BENÍTEZ, MANUEL, *Educación e ideología en la España contemporánea*, Labor, Barcelona, 1980.

PLA, JOSEP. *Joan Fuster. Homenot*. Tres i Quatre, València, 1998.

PRADILLA I CARDONA, MIQUEL ÀNGEL, *La llengua catalana al tombant del mil·lenni*, Empúries, Barcelona, 1999.

-, *La tribu valenciana*, Onada, Benicarló, 2008.

QUIVY, RAYMOND i CAMPENHOUDT, *Manual de recerca en ciències socials*, Herder, Barcelona, 2001.

- RAMOS, VICENTE, *Pancatalanismo entre valencianos*, autoedició, València, 1978.
- , *De Albiñana a Monsonís. Agonía del pueblo valenciano*, Novecientos, València, 1981.
- RECIO, CARLES, *Tots contra ella*, ENV-URV, València, 1982.
- REIG, RAMIR, i PICÓ, JOSEP, *Feixistes, rojos i capellans*, Moll, Mallorca, 1978.
- REIG, JOAQUIM, *Contes per a infants (de la imaginació nòrdica)*, L'Estel, València, 1930.
- RIUTORT, PERE, *Els vents del món* (3 volums), autoedició, València, 1974-1977.
- RIUTORT, PERE i VALOR, ENRIC, *Llebeig*, autoedició, València, 1975.
- RODRÍGUEZ-BERNABEU, EMILI, *Alacant contra València*, Universitat de València, València, 2005.
- RODRÍGUEZ ILLERA, JOSÉ LUIS i ESCOFET ROIG, ANNA, *Basil Bernstein y la sociología de la educación*, dins Jaume Trilla (coord.) *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI*, Graó, Barcelona, 2002.
- RODRÍGUEZ BORNAETXEA, FITO, *La bilingüitat com a crítica a les polítiques en la normalització lingüística*, dins DDAA IV Jornades de Sociolingüística. *La política lingüística a l'estat espanyol: balanç i perspectives*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi, 1995.
- ROMERO, JOAN, *Espanya inacabada*, Universitat de València, València, 2006.
- , *Discurs*, dins *Ier Congrés de l'Escola Valenciana, Escola Valenciana, València, 1995*.
- ROMERO, JOAN i AZAGRA, JOAQUÍN, *País complex*, Universitat de València, València, 2007.

ROSSELLÓ, RAMON X., *Aproximació al teatre valencià actual*, Universitat de València, 2000.

ROS, HONORAT i LLORENÇ, ALFONS, *Pany i clau: gramàtica de grau mitjà per a ús dels xics valencians*, Societat Castellonenca de Cultura, Castelló. 1977.

RUIZ TORRES, PEDRO, *Nacionalismo y ciencia histórica en la representación del pasado valenciano*, dins *Nacionalismo e historia*, (Coord. Carlos Forcadell), Instituto Fernando el Católico (CSIC), Diputación de Zaragoza, Saragossa, 1998.

SALVADOR, CARLES, *L'idioma valencià a les escoles*, Unió Valencianista Regional, València, 1919.

SALVADOR, VICENT i PIQUER, ADOLF, *Vint anys de la novel·la catalana al País Valencià*, Tres i Quatre, València, 1992.

SAMPEDRO BLANCO, VÍCTOR FRANCISCO, *La pantalla de las identidades*, Icària, Barcelona, 2003.

SÁNCHEZ-PANTOJA, ALBERT i PITARCH, VICENT, *El combat per la premsa. Al Vent i Nosaltres els valencians*, Universitat Jaume I, Castelló, 2009.

SANCHIS GUARNER, MANUEL, *La llengua dels valencians*. Tres i Quatre, València, 2000.

SANCHIS, VICENT, *Valencians, encara. Cinquanta anys després de Joan Fuster*, Proa, Barcelona, 2012.

SANSANO, ALBERT, *L'escola que volem (25 anys de l'Escola d'Estiu del País Valencià a l'Horta)*, Tàndem, València, 2003.

SANTACREU SOLER, JOSÉ MIGUEL i GARCÍA ANDREU, MARIANO, *La transició democràtica al País Valencià*, La Xara, Simat de la Vallidigna, 2002.

SANZ, BENITO, *Los socialistas en el País Valenciano (1939-1978)*, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 1988.

-, *Sociologia y política del socialismo valenciano, 1939-1989*. Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 1990.

SANZ, BENITO i NADAL, MIQUEL, *Tradició i modernitat en el valencianisme*, Tres i Quatre, València, 1996.

SANZ, BENITO, i FELIP I SARDÀ, JOSEP MARIA, *La construcción de la Comunidad Valenciana, 1962-1982*, Edicions Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 2006.

SANZ, BENITO, i ROMEU, FRANCESC, *Memòria històrica de la transició y la democràcia valenciana*, Fundació Jaume Vera i Universitat de València, València, 2006.

SAN VALERO, JULIAN *El pueblo de Valencia (Configuración de la personalidad valenciana)*, Del Cénia al Segura, València, 1987.

SARAGOSSÀ, ABELARD, *El valencià del futur. Una contribució ideològica*, Alambor, Benicarló-Castelló, 2002.

SARAGOSSÀ, ABELARD; PITARCH, VICENT, i PÉREZ SALDANYA, MANUEL, *Les Normes del 32, setanta anys després. Homenatge a les Normes de Castelló 1932-2002*, Alliolí, Sindicat de Treballadors i Treballadores de l'Ensenyament del País Valencià-Intersindical valenciana (STEPV-IV), València, 2002.

SEGURA, ANTONI (Coord.), *Els llibres d'història, l'ensenyament de la història i altres històries*, Fundació Bofill, 2001.

SERRA, XAVIER, *Biografies parcials. Els 70 al País Valencià*, Afers, Catarroja, 2009.

-, *Biografies parcials. Nascuts abans de la guerra*, Afers, Catarroja, 2011.

SERRANO, ROSA, *La llengua, els llibres i la construcció de la consciència nacional*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), *País Valencià segle XXI. Noves reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

SIMBOR ROIG, VICENT, *Carles Salvador. Papers de premsa*, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 2000.

-, *Carles Salvador: Política i nacionalisme*, Tres i Quatre, 1983.

SIMBOR ROIG, VICENT i CARBÓ, FERRAN, *Literatura actual al País Valencià (1973-1992)*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993.

SIMÓ SANTONJA, VICENTE, *¿Valenciano o catalán?*, Centro de Cultura Valenciana, València, 1979.

SÒRIA PARRA, ENRIC, *L'espill de Janus*, Proa, Barcelona, 2000.

SORIANO BESSÓ, JOSEP MARIA, *País Valencià. Pels camins del retrobament*, Pòrtic, Barcelona, 1974.

SORRIBES, JOSEP, *Memòria personal*, dins Manuel Sanchis Guarner: *el compromís cívic d'un filòleg*, Universitat de València, València, 1998.

SOLVES, JOSEP, *El pensament nacionalista valencià*. Denes, Paiporta, 2003.

-, *Pensament social i qüestió nacional al País Valencià*, dins *La societat valenciana: estructura social i institucional*. Coordinat per Rafael Lluís Ninyoles, Bromera, Alzira, 2000.

STREET, JOHN, *Política y cultura popular*, Alianza Editorial, Madrid, 2000.

TAIBO, CARLOS, *Nacionalismo español. Esencia, memoria e instituciones*, Catarata, Madrid, 2007.

TORT BARDOLET, ANTONI, *Opinions públiques sobre l'educació*, Ceac-Diputació de Barcelona, Barcelona, 1997.

TORT BARDOLET, ANTONI i CARBONELL, JAUME, *La educación y su representación en los medios*, Morata, Madrid, 2006.

TORRES, CARLOS ALBERTO, *Educación y neoliberalismo: Ensayos de oposición*, Editorial Popular, Madrid, 2006.

TORRES FABRA, RICARD CAMIL i CALZADO ALDARIA, ANTONIO, *Valencians sota el franquisme*, La Xara, Simat de la Vallidigna, 2002.

TORREGROSA, VICENT, *Llengua i renovació pedagògica a la comarca de La Costera (1975-1995)*, dins *Valencià a l'escola. Memòria i testimoni. III Jornades d'Història de l'Educació Valenciana*. Ceic Alfons el Vell, Gandia, 2007.

TUSÓN, JESÚS, *Mal de llengües*, Empúries, 1986.

THERBORN, GÖRAN, *La ideología del poder y el poder de la ideología*. Siglo XXI Madrid, 1987.

THUAL, FRANÇOIS, *Els conflictes identitaris*. Afers, Catarroja, 1997.

TRAVERSO, ENZO, *Els usos del passat. Història, memòria, política*, Universitat de València, 2006.

TRILLA, JAUME (coord.), *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI*, Graó, Barcelona, 2002.

TOURAINÉ, ALAIN, *La sociedad postindustrial*, Ariel, Barcelona, 1973.

-, *El postsocialismo. Los nuevos caminos de la izquierda más allá del socialismo*, Planeta, Barcelona, 1982.

-, *Los movimientos sociales*, Almagesto, Viel, Argentina, 1991.

-, *Movimientos sociales, hoy*, Hacer, 1990, Barcelona.

UBIETO ARTETA, ANTONIO, *Los orígenes del reino de Valencia*, Anubar, València, 1976.

VALLVERDÚ, JOSEP, *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, 62, Barcelona, 1980.

VALLVERDÚ, FRANCESC, *El fet lingüístic com a fet social. Assaig de lingüística institucional*, 62, Barcelona, 1984.

VÁSQUES, AÏDA i OURY FERNAND, *Hacia una pedagogia del siglo XX*, Siglo XXI, Mèxic, 1974.

VENTURA, VICENT, *Política per a un país*, Tres i Quatre, València, 1977.

VICIANO, PAU, *La temptació de la memòria*, Tres i Quatre, València, 1995.

-, *Des de temps immemorial*, Tàndem, València, 2003.

-, *El regne perdut*, Afers, Catarroja, 2005.

-, *De Llorente a Marx. Estudis sobre l'obra cívica de Joan Fuster*, Universitat de València, València, 2012.

VICIANO, PAU, i ALTRES AUTORS, *Josep Pla/ Joan Fuster*, El Temps, Edicions del País Valencià, València, 1997.

VILA I FRANCESC, FRANCESC, *Lo Rat Penat i el conflicte llingüístic*, dins *Historia de Lo Rat Penat*, (ed.) Federico Martínez Roda, Lo Rat Penat, València, 2000.

VILLAFRANCA, ENCARNA, i FRESQUET, RAFAEL, *Anys de letargia. Crònica de la pervivència de la llengua i la cultura al País Valencià (1939-1975)*, Saó, València, 2000.

VIÑAO, ANTONIO, *Sistemas educativos, culturas escolares y reformas*, Morata, Madrid, 2006.

VIVES, BALTASAR, *Algunes experiències d'un mestre clavat en política*, dins *Canviar l'escola, canviar la societat. IV Jornades d'Història de l'educació valenciana*, Ceic Alfons el Vell, Gandia, 2008.

VIADEL I GIRBÉS, FRANCESC, *No mos fareu catalans. Història inacabada del blaverisme*, Universitat de València, València, 2010.

-, *Valencianisme, l'aportació positiva. Cultura i política al País Valencià (1962-2012)*, Universitat de València, 2012.

VOLTAS, EDUARD, *La guerra de la llengua*, Empúries, Barcelona, 1996.

WAHL, ALFRED, *Cultures et mentalités en Allemagne 1918-1960*, Sedes, París 1988.

WELCH, SHARON (1985), *Communities of resistance and Solidarity: A Feminist Theology of Liberation*, Orbis Press, Nova York.

WEINREICH, URIEL, *Llengües en contacte*, Bromera, Alzira, 1996.

WRIGHT MILLS, C, *La imaginación sociológica*, Fondo de Cultura Económica, Madrid, 2000.

XAMBÓ, RAFAEL, *Dies de premsa. La comunicació al País Valencià des de la Transició Política*, L'Eixam, Tavernes Blanques, 1995.

-, *Ideologies lingüístiques i mitjans de comunicació al País Valencià*, dins Toni Mollà (ed.) *Política i planificació lingüístiques*, Bromera, Alzira, 1997.

-, *Informació i educació. Cultura i democràcia*, dins de *Qüestions per al debat. Propostes per al canvi*, dins Quaderns d'orientació valencianista, Universitat de València, València, 2006.

-, *Comunicació, política i societat. El cas valencià*, Tres i Quatre, València, 2001.

-, *Pamflets anacrònics*, Tres i Quatre, València, 2007.

-, *Paisatges per al canvi*, dins Antoni Furió, Gustau Muñoz, Pau Viciano (eds), *País Valencià segle XXI. Noves reflexions crítiques*, Quaderns d'Orientació Valencianista, Universitat de València, València, 2009.

YOUNG, MICHAEL, *El triunfo de la meritocracia 1870-2033. Ensayo sobre la educación y la igualdad*, Tecnos, Madrid, 1064.

ZARZO, MANUEL, *Valencians front al catalanisme*, Autoedició, València, 1995.

Articles revistes científiques i de divulgació acadèmica

AGULLÓ DÍAZ, MARIA DEL CARMEN, *Entre l'entusiasme i l'obstruccionisme: la realitat de l'escola valenciana durant la Segona República (1931-1939)*, Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació-Societat Catalana de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, núm 11, gener-juny, Barcelona, 2008.

ARACIL, LLUÍS VICENT, *Educació i sociolingüística*, Treballs de Sociolingüística-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 2, Barcelona, 1979.

-, *A Valencian Dilemma/Un dilema valencià*, Identity Magazine, Cambridge, Massachusetts, EUA, 1966.

-, *Notes sobre un segle de vida valenciana*, Serra d'Or, any VIII, núm. 6, Barcelona, 1966.

ALBEROLA GARCIA, PERE, *Estratègies polítiques i identitat col·lectiva al País Valencià*, Revista Catalana de Sociologia, núm. 18, Barcelona, 2002.

ALCARAZ RAMOS, MANUEL, *Aproximació a la situació jurídica del valencià*, Treballs de Sociolingüística- Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 16, Tres i Quatre, València-Barcelona, 1991.

ALPERA, LLUÍS i GIMENO, FRANCESC, *Cap a una anàlisi sociolingüística del País Valencià*, Treballs de Sociolingüística. Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 9, Barcelona, 1991.

ANAYA SANTOS, GONZALO, *Construcción de la educación como derecho humano: restablecer y fundamentar la educación constitucional en nuestra democracia*, Arxius. Arxius de ciències socials, núm. 4, juny, Universitat de València, València, 2000.

-, ANAYA SANTOS GONZALO; BELTRÁN LLAVADOR, JOSÉ; BENEDITO CASANOVA, ANTONIO; CABREJAS HERNANSANZ, MARA; DUART SOLER,

FRANCISCA PURA; HERNÁNDEZ DOBÓN, FRANCESC JESÚS; OLGA QUIÑONES, AMELIA i RODRÍGUEZ VICTORIANO, JOSÉ MANUEL, *La quiebra del sistema dual en el sistema educativo del País Valenciano: algunas reflexiones sobre sociología de la educación*, Arxius. Arxius de ciències socials, núm. 7, novembre, Universitat de València, València, 2002.

ANDALUZ ROMANILLOS, ANA MARÍA, *La educación en la perspectiva de la Ilustración*, Arxius. Arxius de ciències socials, núm. 4, juny, Universitat de València, València, 2000.

ARCHILÉS, FERRAN, *Nosaltres els valencians. Narració i modernitat en la identitat valenciana*, Dins del dossier *Repensar el país en el franquisme*, L'Avenç, núm. 305, Barcelona, setembre de 2005.

-, *Vivir la comunidad imaginada. Nacionalismo español e identidades en la España de la restauración*, Historia de la educación-Universidad de Salamanca, núm. 27, Salamanca, 2008.

-, *La influència de Gramsci en Joan Fuster*, L'Espill, segona època, núm. 38, tardor, Universitat de València, València, 2011.

BADANELLI RUBIO, ANA MARÍA, *Ser español en imágenes: La construcción de la identidad nacional a través de las ilustraciones de los textos escolares (1940-1960)*, Historia de la educación-Universidad de Salamanca, núm. 27, Salamanca, 2008.

BADANELLI RUBIO, ANA MARÍA i DEL POZO ANDRÉS MARIA DEL MAR, *Desde la Madre-Patria española al estado de las autonomías: La idea de España en los manuales escolares (1900-2007)*, Historia de la educación-Universidad de Salamanca, núm. 27, Salamanca, 2008.

BADENES, GUILLEM, *La presència de la llengua en el sistema educatiu*, Revista de Llengua i Dret-Escola d'Administració Pública de Catalunya-Generalitat de Catalunya, núm. 8, desembre, Barcelona, 1986.

BARRANCO I FONT, ORIOL. *Aportacions de Pierre Bourdieu a la 'teoria de la ideologia'*, Revista Catalana de Sociologia, número 19, Barcelona, 2003.

BAS PORTERO, JUAN JOSÉ i PÉREZ LLAVADOR, JORDI, *La recerca en comunicació al País Valencià. Estructura i polítiques de comunicació*, Treballs de Comunicació. Societat Catalana de Comunicació, núm. 22, juny, Barcelona, 2007.

BASURTO MOTRICO, FÉLIX, *La normalización de la ikastola: Breve historia y estado de la cuestión de la escuela pública vasca*, Historia de la educación-Universidad de Salamanca, núm. 8, Salamanca, 1998.

BASCUÑÁN CORTÉS, JAVIER, *Crònica d'un temps d'un país: Administració local i polítiques educatives en la Transició democràtica valenciana (1975-1985)*, Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació, núm. 18 (Juliol-desembre, 2011), Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, Barcelona, 2011.

BASAIL RODRÍGUEZ, ALAIN BASAIL, *La operación mediática del poder. Ensayo sobre comunicación política y sociología de la prensa*, Liminar. Estudios sociales y humanísticos, Vol. 2, núm. 2, juliol-desembre, Universidad de Ciencias y Artes de Chiapas, Mèxic.

BODOQUE ARRIBAS, ANSELM, *Unió Valenciana, Una aproximación*, Papers, núm. 92, València, 2009.

-, *Polítiques lingüístiques i fractures sociopolítiques al voltant de la identitat lingüística. Aproximació a la dimensió contemporània del conflicte lingüístic valencià*, Revista de Llengua i Dret- Escola d'Administració Pública de Catalunya-Generalitat de Catalunya, núm. 36, desembre, Barcelona, 2001.

-, *El model valencià de política lingüística*, Revista Llengua i Dret, núm. 56, Barcelona, 2011.

BOSCH I RODOREDA, ANDREU, *L'altra cara de la normalització lingüística a l'Alguer: l'escola*, Llengua i ús, Revista Tècnica de Política Lingüística, núm. 4, tercer quadrimestre, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1995.

BOURDIEU, PIERRE, *Monopolización política y revoluciones simbólicas. Comunicación a la Asociación francesa de ciencias políticas, noviembre de 1973*. Foro Pierre Bourdieu para investigadores y estudiosos en la heurística del socioanálisis. En línia.

BRANCHADELL GALLO, ALBERT; MOLES I CARRERA, JOAN i VILARNAU I DALMAU, JOAN, *Cap a la plena igualtat de "llengües espanyoles". Les campanyes d'organització pel multilingüisme*, Llengua i ús, Revista Tècnica de Política Lingüística, núm. 17, primer quadrimestre, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2000.

BROTONS, VICENT, *La formació permanent en català del professorat del País Valencià ("Del reciclatge dels ICE" al Pla de formació Lingüístico-tècnica del Professorat no Universitari*, Temps d'Educació- Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona , núm 16, segon semestre, Barcelona, 1996.

CALAF I MASSACHS, ROSER, *Educación geográfica 1940-1982 (El ciclo de enseñanza primaria)*, Historia de la educación-Universidad de Salamanca, núm. 8, Salamanca, 1998.

CALVET CRESPO, JORDI, *El gobierno de coalición entre PP y UV en la Comunidad Valenciana (1995-1999). El fin de Unió Valenciana*. Ponència dins del V Congrés de l'AECPA, 2003, Barcelona. En línia.

CANCIO, MIGUEL, *Bibliografía de Pierre Bourdieu y su equipo en materia de sociología de la educación y de la cultura*, Revista de educación, núm. 282, Madrid, 1987.

CASTELLÓ I COGOLLOS, RAFA, *El país com a argument. Nacionalismes al País Valencià i Catalunya*. En xarxa, adreça: <http://www.uv.es/-socant2>

-, *Economia dels intercanvis lingüístics al País Valencià*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 16, Tres i Quatre, València-Barcelona, 2002.

-, *Tendències socials al País Valencià*, dins *Cap a on va la societat valenciana*, L'Espill, núm. 39, hivern, València, 2011.

-, *Els estudis sobre la situació sociolingüística del País Valencià*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2006. En línia.

CASALS, XAVIER (coord.), *Xenofòbia, populisme i extrema dreta*, dins L'Espill, núm. 38, tardor, segona època, Universitat de València, València, 2011.

COMELLAS CASANOVA, PERE, *Idees entorn de les llengües a l'escola: representacions lingüístiques a l'ensenyament secundari obligatori públic de Barcelona*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 20, Barcelona, 2009.

COSTA RICO, ANTÓN, *Historia de Galicia, educación e construcción nacional*, Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, núm. 3, Barcelona, 1.997-1998.

CUCÓ GINER, ALFONS, *Actituds polítiques i lingüístiques al País Valencià contemporani*, dins de les ponències del VIII Congrés Mundial de Sociologia de Toronto, Treballs de Sociolingüística Catalana- Societat Catalana de Sociolingüística, Barcelona, 1974-1976.

CUCÓ GINER, JOSEPA, *Urbanización y revuelta. Aproximación al caso de la ciudad de Valencia*, Col·lectiu Terra Crítica, València, 2006. En línia.

CRESPO I DURÀ, ALEXANDRE (2002), *La utilización de la historia como arma política: la transición valenciana (1975-1983)*, dins *Actas del V Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea. Usos públicos de la historia, 19-21 septiembre*, Zaragoza.

CHOPPIN, ALAIN, *Pasado y presente de los manuales escolares*, Revista Educación y Pedagogía, Vol. XIII, núm. 29-30 gener-setembre, Medellín, 2001.

DÁVILA BALSERA, PAULÍ, *Euskal herria tiene forma de corazón. La escuela en la construcción de la identidad nacional vasca*, Historia de la educación-Universidad de Salamanca, núm. 27, Salamanca, 2008.

DE PABLO LOBO, CARLOS, *La depuración de la educación española durante el franquismo (1936-1975). Institucionalización de una represión*, Foro de Educación, núm. 9, Salamanca, 2007.

DEL POZO ANDRÉS, MARIA DEL MAR, *Presentación. Educación y construcción de las identidades nacionales*, Historia de la educación-Universidad de Salamanca, núm. 27, Salamanca, 2008.

DIJK, TEUN VAN, *Discurso y Dominación. 25 años de Análisis Crítico del Discurso. Lección inaugural de la Facultad de Ciencias Humanas de la Universidad Nacional de Colombia, 17 de febrer de 2004*, Grandes Conferencias en la Facultad de Ciencias Humanas, núm. 4, Universidad Nacional de Colombia, Bogotá, febrer de 2004.

DOMÍNGUEZ, MARTÍ, *Examen del columnisme valencià. Els gèneres d'opinió en els mitjans escrits valencians*, dins *Sociologia dels media al País Valencià*, Arxius, Arxius de Ciències Socials, núm. 23, desembre, Universitat de València, València, 2010.

DUCREUX, MARIE-ELIZABETH, (Dir.) *Histoire de l'Education, Histoire et Nation en Europe centrale et orientale XIXe –XX*, núm. 86, maig, Service d'Histoire de l'Éducation, París, França, 2000.

ESCOLANO BENITO, AGUSTIN, *Discurso ideológico, modernización técnica y pedagogía crítica durante el franquismo*, Historia de la educación-Universidad de Salamanca, núm. 27, Salamanca, 2008.

ESCRIVÀ, ROSA i LLUCH, GEMMA, *Torna la censura als llibres de text?*, *Escola Catalana*, núm. 327, Barcelona, 1996.

ESTEVE, ALFONS, *La política lingüística del PP al País Valencià, anàlisi de la situació de 1995 a 2003*, *Revista de Llengua i Dret- Escola d'Administració Pública de Catalunya-Generalitat de Catalunya*, núm 41, Barcelona, 2004.

ESTEVE, FRANCESC, *La llengua a debat. La problemàtica lingüística del País Valencià des de la transició*, *Rels*, núm. 6, hivern de 2005, Barcelona, 2005.

-, *Contra el revisionisme lingüístic*, *L'Espill*, núm. 31, Universitat de València, València, 2009.

ESCRIBANO, DANIEL, *El programa lingüístic del "no"-nacionalisme espanyol*, *Els Marges* 85, Primavera 2008, Barcelona, 2008.

FERRER SOLIVARES, ENRIC, *L'escissió de 1975. Creació del Centre Carles Salvador. Inèdit*, 2013.

-, *Intervenció presentació revista Aula de Lletres a Gandia, Biblioteca Central, 20 de novembre de 2011*, *Aula de Lletres Valencianes, Revista de Filologia Valenciana*, núm. 1, València, 2011.

FURIÓ, ANTONI, *Nosaltres els valencians. La vigència d'una proposta historiogràfica i política*, dins *País Valencià, del roig al blau*, *L'Avenç*, núm. 251, octubre, Barcelona, 2000.

FUSTER, JOAN, *El cas valencià*, *Mirador*, núm. 1, Barcelona, 1966.

FULLANA, GERARD, *Escola Valenciana: fets per la llengua*, *Llengua i ús, Revista Tècnica de Política Lingüística*, núm. 32, primer quadrimestre, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2005.

FLOR, VICENT, *La instrumentalització mediàtica de la identitat valenciana: el discurs anticatalanista de Las Provincias (1978-1999)*, dins *Sociologia dels media al País Valencià*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 23, desembre, Universitat de València, València, 2010.

GARCIA, ERNEST, *Desenvolupament i sostenibilitat al País Valencià: Signes de deriva*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, número 7, novembre, Universitat de València, València, 2002.

-, *Tres notes sobre identitat i mundialització*, Quaderns de filosofia i ciència, núm. 34, Societat de Filosofia del País Valencià, València, 2004.

-, *La cultura política de la rebel·lió dels estudiants a l'Europa Occidental (més o menys 1965 i 1975)*, L'Espill, núm 5, Universitat de València, 2000.

-, *Los conflictos escolares en la transición democrática*, dins *Diez años de educación en España, (1978-1988)*, Javier Paniagua i Angel San Martín, coordinadors, *Anales del Centro de Alzira de la Universidad Nacional de Educación a Distancia*, núm 5, Alzira, 1989.

GARCÍA GÓMEZ, SOLEDAD, *Dos hitos en la historia reciente de la formación del profesorado en España: la creación de los Institutos de Ciencias de la Educación y la configuración de los movimientos de renovación pedagógica*, *Revista de Educación*, núm. 317, Madrid, 1998.

GARCÍA MAHAMUT i RALLO LOMBARTE, ARTEMI, *Estudio y análisis de los resultados electorales obtenidos por el PSPV-PSOE*, *Anuario de Derecho Parlamentario*, número 2, Corts Valencianes, València, 1996.

GAJA DÍAZ, FERNANDO, *Antes, durante y después del tsunami urbanístico en el País Valenciano (El saqueo inmobiliario del País Valenciano)*, ponència de les jornades dels dies 10 i 11 de novembre, *Contra la depredación de los bienes comunes. Ciudad*,

territorio y capitalismo. Madrid, Observatorio Metropolitano i Centro Complutense de Estudios e Información Medioambiental. En línia.

GINÉS, XAVIER, *El fet diferencial: la comunicació alternativa i els moviments socials al País Valencià*, dins *Sociologia dels media al País Valencià*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 23, desembre, Universitat de València, València, 2010.

GIMÉNEZ, GILBERTO, *La sociologia de Pierre Bourdieu*, Instituto de Investigaciones sociales de la UNAM. En línia.

GINER, SALVADOR, *¿Que hay que entender por sociedad civil?*, dins *El Mito de la sociedad civil catalana*, quadern central de Metropolis, revista de información y pensamiento urbanos, número 71, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

GODÀS, XAVIER; FLECHA, RAMON i SORDÉ, TERE, *Postmodernisme i moviments socials*. Revista Catalana de Sociologia, núm. 7, Barcelona, 1998.

GÓMEZ MOMPART, JOSEP LLUÍS, *Periodistes i periodismes a Espanya i al País Valencià. Sociologia i cultura professional dels informadors*, dins *Sociologia dels media al País Valencià*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 23, desembre, Universitat de València, València, 2010.

GÓMEZ NICOLAU, EMMA, *El tractament informatiu de la violència de gènere en els informatius de Canal 9*, dins *Sociologia dels media al País Valencià*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 23, desembre, Universitat de València, València, 2010.

GONZÁLEZ AGÀPITO, JOSEP, *La renovació pedagògica durant el franquisme. “Si se salva l’home és té tot salvat”*, Educació i Història: Revista d’Història de l’Educació, Societat d’Història de l’Educació dels Països de Llengua Catalana, núm. 1, Barcelona, 1994.

GRIFELL, QUIRZE, *Lluís Vicent Aracil: una veu per a la sociolingüística catalana*, L’Erol, núm. 15, Berga, primavera 1986.

HAMEL, RAINER ENRIQUE, *Conflictos entre lenguas y derechos lingüísticos: perspectivas de análisis sociolingüístico*, Alteridades-Universidad Metropolitana-Iztapalapa, Vol. 5, núm. 10, Mèxic, 1995.

HERNÁNDEZ DÍAZ, JOSÉ MARÍA, *La renovación pedagógica en España al final de la transición. El encuentro de los movimientos de renovación pedagógica y el ministro Maravall (1983)*, Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, núm. 18, juliol-desembre, Barcelona, 2011.

HERNÁNDEZ I DOBÓN, FRANCESC JESÚS, *Notes sobre el valencià a València*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 16, Tres i Quatre, València-Barcelona, 2002.

HERNÁNDEZ I DOBÓN, FRANCESC JESÚS i VILLAR, ALÍCIA, *Tensions en l'educació*, L'Espill, segona època, núm. 43, primavera, Universitat de València, València, 2013.

HERNÁNDEZ MARTÍN, GIL-MANUEL, *Una reflexió al voltant de la cultura popular valenciana*, Arxius, Arxius de Sociologia, núm. 3, Universitat de València, València, 1999.

-, *“Blaverisme” i valencianisme faller*, L'Avenç, núm. 214, Barcelona, 1997.

HERNÁNDEZ MARTÍN, GIL-MANUEL i RODRIGO, MARÍA ALBERT, *La identidad en lucha en el País Valenciano: Posiciones, discursos y prácticas de los actores culturales valencianos*, Papeles del CEIC, Universitat del País Basc, Leioa, núm. 1, 2011.

-, *L'associanisme al segle XX: de les associacions culturals a la cultura de l'associació*, Revista valenciana d'etnologia, núm. 4, València, 2009.

HERRERAS, JOSÉ CARLOS, *Lenguas y autonomías en España*, Contextos, XII, 23-24, Universidad de León, León, 1994.

LACASTA-ZABALZA, JOSÉ IGNACIO, *El pluralisme esquifit i poc constitucional del nacionalisme espanyol dels nostres dies*, dins *Neonacionalisme espanyol*, L'Espill, segona època, núm. 3, tardor, Universitat de València, València, 1999.

LAFONT, ROBERT, *El procés de patoisització*, Treballs de Sociolingüística-Societat Catalana de Sociolingüística, dins de les ponències del VIII Congrés Mundial de Sociologia de Toronto, Barcelona, 1974-1976.

LÁZARO LORENTE, LUIS MIGUEL, *Els mestres i la renovació pedagògica al País Valencià, 1886-1976*, Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació-Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, núm. 4, Barcelona, 1999-2000.

-, *El Seminari de Pedagogia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats de València: la lluita per la democratització de l'educació i la utopia pedagògica, 1966-1976*, Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació-Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, núm. 7, 2004, Barcelona, 2004.

-, *Alcance y significado de la escuela moderna en el País Valenciano*, Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació-Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, núm. 1, Barcelona, 1994.

LE BIHAN, JOAN-PERE, *La Bressola, un projecte educatiu en català a la Catalunya Nord*, Llengua i ús, Revista Tècnica de Política Lingüística, núm. 34, tercer quadrimestre, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2005.

LEPRÊTRE, MARC, *El País Valencià, la situació sociolingüística als territoris de llengua catalana (IV)*, Llengua i ús, Revista Tècnica de Política Lingüística, núm. 7, tercer quadrimestre, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1996.

LEVI, GIOVANNI, *Sobre l'ús polític de la història*, L'Espill, segona època, núm. 3, tardor, Universitat de València, València, 1999.

LÓPEZ FACAL, RAMÓN, *Nacionalismos y europeísmos en los libros de texto: Identificación e identidad nacional*, Clío & Asociados, núm. 14, Universidad Nacional de la Plata, Argentina, 2010.

-, *Identificación nacional y enseñanza de la historia: 1970-2008*, Historia de la educación-Universidad de Salamanca, núm. 27, Salamanca, 2008.

LÓPEZ RUPÉREZ, JAVIER, (1995), *La libertad de elección en educación*, FAES, núm. 23, Madrid, 1995.

LOSS, HEINZ, *Bilingualism and Nationalism*, Journal Social Issues. A journal of The Society for the Psychological Study of Social Issues (SPSSI), Vol. 23, Issue 2, Washington, EUA, 1967.

LOZANO, CLAUDIO, *La ideología de la escuela franquista*, Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació-Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, núm. 1, Barcelona, 1994.

LLORENÇ, ALFONS, *Fotobiografia Manuel Sanchis Guarner*, Ed. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, València, 1984.

LAITIN, DAVID i RODRÍGUEZ, GUADALUPE, *Llengua, ideologia i premsa a Catalunya*, Treballs de Sociolingüística Catalana, núm. 10, Tres i Quatre, Barcelona-València, 1992.

NAVARRO SALADRINAS, RAMON, *El franquismo, la escuela y el maestro (1936-1975)*, Historia de la Educación-Universidad de Salamanca, núm. 8, Madrid, 1989.

MAYORDOMO, ALEJANDRO, *Presentació: l'educació a l'època de la transició a la democràcia*, Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació, núm. 18 (juliol-desembre, 2011), Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, Barcelona, 2011.

-, *Société et politique éducative dans l'Espagne franquista*, dins L'enseignement en Espagne XVIe-XXe siècles, Histoire de l'Éducation-Institut national de recherche pédagogique, núm. 78, maig, París, 1998.

MATA GARRIGOSA, MARTA, *L'Escola de Mestres Rosa Sensat, Perspectivas de educación comparada*, número 1, Unesco, París, 1985.

MARTÍ MONTERDE, ANTONI, *La destrucció de la recerca en Humanitats a Catalunya, L'Espill*, segona època, núm. 38, Universitat de València, València, 2011.

MARTÍN CRIADO, ENRIQUE, *Una crítica de la sociología de la educación crítica, Anduli, revista andaluza de ciencias sociales*, Universitat de Sevilla, núm. 2, Sevilla, 2003.

MARTÍNEZ I SANCHIS, FRANCESC, *La informació de proximitat del País Valencià en l'àmbit dels territoris de llengua catalana*, dins *Sociologia dels media al País Valencià*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 23, desembre, Universitat de València, València, 2010.

MARTÍNEZ BLANCO, ANTONIO, *Centros docentes de iniciativa social o privados*, Anales de derecho, núm. 18, Universitat de Múrcia, Múrcia.

MEICHSNER, SYLVIA, *El campo político en la perspectiva teórica de Bourdieu*, Voces y contextos-Revista de Ciencias Sociales de la Universidad Iberoamericana, Primavera, Tomo 3, Vol. 2, Ciutat de Mèxic, Mèxic.

MENDEZ RUBIO, ANTONIO, *Entre cultura popular y nuevos movimientos sociales. Una lectura teórica*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 3, juny, Universitat de València, València, 1999.

MOLLÀ, TONI, *Joan Fuster i nosaltres*, dins *Cap a on va la societat valenciana*, L'Espill, núm. 39, hivern, València, 2011.

-, *El model lingüístic oral: el cas de Canal 9 o el nivel (lingüístic) desnivellat*, dins *La calidad de la lengua en los medios audiovisuales*, Quaderns del CAC, núm. 28, Consell Audiovisual de Catalunya, Barcelona.

MONTOYA, BRAULI, *La legitimació possible al País Valencià*, Treballs de Sociolingüística catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 20, Barcelona, 2009.

-, *La difusió social de la substitució lingüística a la ciutat d'Alacant. Assaig d'una cronologia*, Treballs de Sociolingüística catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 13, Barcelona, 1997.

-, *La denúncia de la substitució lingüística en els escriptors valencians*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 16, Tres i Quatre, València-Barcelona, 2002.

MONÉS, JORDI i BUSQUETS, PUJOL, *Cronologia sobre la renovació pedagògica (1898-1980)*, Temps d'Educació, núm. 14, segon semestre, Barcelona, 1995.

MUNAR i ARA, DOLORS, *Panorama de l'ensenyament a l'Alguer*, Llengua i ús, Revista Tècnica de Política Lingüística, núm. 27, segon quadrimestre, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003.

MUÑOZ, JORDI, *Com hem arribat fins ací? Les bases de l'hegemonia electoral de la dreta valenciana*, dins *Cap a on va la societat valenciana*, L'Espill, núm. 39, hivern, València, 2011.

NAVARRO SALADRINAS, RAMON, *El franquismo, la escuela y el maestro (1936-1975)*, Sociedad Española de Historia de la Educación, núm. 8, Madrid, 1989.

NICOLÁS AMORÓS, MIQUEL, *De la identitat del poder al poder de la identitat: algunes consideracions sobre la situació de la llengua catalana al País Valencià*. Revista Catalana de Sociologia, núm. 20, Barcelona, 2004.

PARDINES, SUSANNA i TORRES, NATHALIE, *La política lingüística del País Valencià. Del conflicte a la gestió responsable*, Fundació Nexè, València, 2011.

PARRA MONTSERRAT, DAVID i SEGARRA ESTARELLES, JOSEP RAMON, *Cultura y pertenencia: el tratamiento didáctico de contenidos histórico-culturales en las aulas valencianas de Educación Infantil y Primaria, Didáctica de las ciencias experimentales y sociales*, núm. 25, Universitat de València, València, 2011.

PASQUAL, VICENT i SALA, VICENT, *Escola i política lingüística al País Valencià*, Temps d'Educació, núm. 16, Barcelona, 1996.

PÉREZ GARZÓN, JUAN SISINIO, *¿Por qué enseñamos geografía e historia? ¿Es tarea educativa la construcción de identidades?*, Historia de la Educación-Universidad de Salamanca, núm. 27, Salamanca, 2008.

-, *Paranys i oblits del nacionalisme espanyol*, dins *Neonacionalisme espanyol*, L'Espill, segona època, núm. 3, tardor, Universitat de València, València, 1999.

PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC, *Prensa clandestina al País Valencià (1962-1977)*, L'Espill, núm. 5, Universitat de València, València, 1988.

PITARCH, JOSEP LLUÍS, *I Pla experimental per a l'ensenyament del valencià: Una visió crítica*, L'Espill, núm.3, Universitat de València, València, 1979.

PITARCH, VICENT, *Un cas singular del conflicte lingüístic: La situació actual del País Valencià*, Treballs de Sociolingüística Catalana, núm, 5, Barcelona, 1983.

-, *El català al País Valencià. Retracció i resistència*, *Estudi General*, núm. 4, Universitat de València, 1984.

PRADILLA, MIQUEL ÀNGEL, *La política lingüística contemporània al País Valencià*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 16, Tres i Quatre, València-Barcelona, 2002.

-, *A manera d'introducció: llengua i societat al País Valencià*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 16, Tres i Quatre, València-Barcelona, 2002.

QUEROL, ERNEST, *L'ensenyament secundari al País Valencià i a Catalunya: entre les paradoxes de la hipocresia i els mites del contacte*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 20, Barcelona, 2009.

-, *Un nou model per a l'estudi dels processos de substitució lingüística. L'anàlisi del País Valencià*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 16, Tres i Quatre, València-Barcelona, 2002.

RAMOS, RAFA. *Contraplanificació: el cas català*. Noves SL, maig, revista de sociolingüística, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999.

RAMOS ROLLÓN, MARIA DOLORES, *La dimensión política de los movimientos sociales: algunos problemas conceptuales*, Reis- Revista Española de Investigaciones Sociológicas, CIS, núm 79, Madrid, 1997.

RAMONEDA, JOSEP, *Nacionalisme espanyol i nacionalisme perifèrics*, dins *Neonacionalisme espanyol*, L'Espill, segona època, núm. 3, tardor, Universitat de València, València, 1999.

RAMIRO ROCA, ENRIC, *Aproximació a l'Escola Valenciana de Geografia*, Treballs de la Societat Catalana de Geografia, núm. 55, Barcelona, 2003.

-, *Cercant la realitat: un País Valencià distorsionat*, Treballs de la Societat Catalana de Geografia, núm. 52, Barcelona, 2001.

RENYER, JAUME, *Síntomes d'un conflicte*, dins *Anticatalanisme i catalanofòbia*, L'Espill, segona època, núm. 24, hivern, Universitat de València, València, 2006.

REIG, RAMIR; BELTRÁN, ADOLF; CORTÉS, JOSEPA; FERRANDO, ANTONI; HERNÁNDEZ, GIL MANUEL; MARTÍ, MANUEL, i FRANCESC MIRA, JOAN, *La transició al País Valencià*. L'Avenç núm. 214, Barcelona, 1997.

ROSA, PAULA CELIA (2009), *La ciencia que se está haciendo. Reflexiones metodológicas de la mano de Pierre Bourdieu*, Kairos, núm. 13, Revista de Temas Sociales, Universidad Nacional de San Luís, Buenos Aires, Argentina.

RUBIO GARCÍA, ANA, *Perspectivas teóricas en el estudio de los movimientos sociales*, Circunstancia-Revista Electr nica de Ciencias Sociales del Instituto Universitario Ortega y Gasset, núm.3, 2004.

RUIZ DE AZÚA Y MARTÍNEZ DE EZQUERECOA, ESTIBAL Z, *Un primer balance de la educación en España en el siglo XX*, Cuadernos de Historia Contemporánea-Universidad Complutense de Madrid, núm. 22, Madrid, 2000.

RUIZ BERRIO, JULIO, *La r novation pédagogique en Espagne de la fin du XIXe siècle   1939*, dins *L'enseignement en Espagne XVIe-XXe siècles*, Histoire de l' ducation-Institut national de recherche pédagogique, núm. 78, maig, Paris, 1998.

RUIZ TORRES, PEDRO, *La historia en el debate político sobre la enseñanza de las humanidades*, Ayer-Asociación de Historia Contemporánea, núm. 30, Marcial Pons, Madrid, 1998.

SANCHIS, VICENT, *Llengua comuna, interessos particulars*, L'Espill, segona  poca, núm. 29, tardor, Universitat de València, València, 2008.

SÁEZ QUETGLAS, DANIEL, *L'ensenyament de la llengua catalana a Mallorca a finals del franquisme. L'Obra Cultural Balear i la creació de l'Escola Municipal de Mallorca de Manacor*, Educació i història: Revista d'Història de l'Educació-Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, núm. 17, gener-juny, Barcelona, 2011.

SEGURA I LLOPES, CARLES, *Repercussió del tipus de programa educatiu en el model de llengua dels escolars. El cas del Baix Vinalopó*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 16, Tres i Quatre, València-Barcelona, 2002.

SIGUÁN, MIGUEL, *Sobre lenguas y educación en Europa*, Comunicación, Lenguaje y Educación-Fundación Infancia y aprendizaje, núm. 2, Madrid, 1989.

SIMON, ANTONI, *Els orígens històrics de l'anticatalanisme*, dins *Anticatalanisme i catalanofòbia*, L'Espill, núm. 24, hivern, Universitat de València, València, 2006.

TERRICABRAS, JOSEP-MARIA, *El mite de la llibertat d'elecció de la llengua*, Treballs de Sociolingüística-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 17, Barcelona, 2003.

TORRÓ I FERRER, TUDI, *El català a l'escola del País Valencià: dades i reflexions*, Treballs de Sociolingüística Catalana-Societat Catalana de Sociolingüística, núm. 20, Barcelona, 2009.

TUDELA, JOAN, *La llengua materna, un anacronisme que cal abolir*, Llengua i ús, Revista Tècnica de Política Lingüística, núm. 24, segon quadrimestre, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2002.

TUSELL, JAVIER, *El debate político e intelectual sobre el decreto de humanidades*, Ayer-Asociación de Historia Contemporánea, núm. 30, 1998, Marcial Pons, Madrid, 1998.

VARELA FERNÁNDEZ, JULIA, *La sociología de la educación en España: conversaciones con sociólogos* dins especial dedicat a la sociologia de l'educació de la *Revista de Educación*, núm. 324, Madrid, 2001.

VERDÚ, YOLANDA, *El biaix de les notícies. Un exemple de Canal 9*, L'Espill, segona època, núm. 29, tardor, Universitat de València, València, 2008.

-, *El tratamiento del urbanismo y del agua en los informativos de Canal 9*, dins *Sociologia dels media al País Valencià*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 23, desembre, Universitat de València, València, 2010.

VILA, IGNASI, *Reflexiones en torno al bilingüismo y la enseñanza bilingüe*, *Infancia y Aprendizaje*, núm. 21, 1983.

VILA I MORENO, FRANCESC XAVIER, *La recerca sociolingüística escolar als països de llengua catalana: elements per a un balanç*, *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, Barcelona, 2011.

VILLATORO, VICENÇ, *Ulleres d'encongir. La impermeabilitat del mercat castellà a la producció cultural en llengua catalana*, dins *Anticatalanisme i catalanofòbia*, *L'Espill*, segona època, núm. 24, hivern, Universitat de València, València, 2006.

VIÑAO, ANTONIO, *La història de l'educació com a disciplina acadèmica i camp d'investigació*, *Temps d'Educació*, núm. 24, segon semestre, Barcelona, 2000.

VIADEL I GIRBÉS, FRANCESC, *L'anticatalanisme radical del PP valencià*, dins *Anticatalanisme i catalanofòbia*, *L'Espill*, segona època, núm. 24, hivern, Universitat de València, València, 2006.

-, *País Valencià: paisatge després de la victòria*, *L'Espill*, segona època, núm. 28, primavera, Universitat de València, València, 2008.

-, *L'apropiació de la identitat. Partits polítics, societat civil, identitat*, dins *Cap a on va la societat valenciana*, *L'Espill*, segona època, núm. 39, hivern, Universitat de València, València, 2011.

-, *Premsa, poder i anticatalanisme: la vigència de Las Provincias*, dins *Sociologia dels media al País Valencià*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 23, desembre, Universitat de València, València, 2010.

VIANA, AMADEU, *El valencià a l'escola*, Ullal, Revista d'història i cultura, núm. 9, La Safor, 1986.

XAMBÓ, RAFAEL, *RTVV: de l'esperança a la manipulació i el saqueig*, dins *Crisi i futur de la televisió*, L'Espill, segona època, núm. 43, primavera, Universitat de València, València, 2013.

-, XAMBÓ, RAFAEL; GINÉS, XAVIER; DUART, IGNASI; GÓMEZ NICOLAU, EMMA i VIADEL, FRANCESC, *Els moviments socials al País Valencià. Una anàlisi comunicativa*, dins *La societat valenciana 1991-2011*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 27, desembre, Universitat de València, València, 2012.

-, *Els mitjans de comunicació al País Valencià*, Arxius. Arxius de Ciències Socials, núm. 23, desembre, Universitat de València, València, 2010.

Tesis doctorals i treballs d'investigació consultades

BODOQUE, ANSELM, *El valencià i la política dels governs autonòmics valencians (1983-2003)*, Universitat de València, València, 2008.

CALVET CRESPO, JORDI, *El govern de la Generalitat Valenciana, (1983-1995)*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2005.

COLOM I ORTIZ, FERRAN, *Les desigualtats territorials en l'ensenyament a la ciutat de València*, Universitat de València, València, 2011.

FLOR I MORENO, VICENT, *L'anticatalanisme al País Valencià: identitat i reproducció social del discurs del "blaverisme"*, Universitat de València, València, 2009.

GIRÓ MARTÍ, XAVIER, *Anàlisi crítica sobre nacionalisme i identitat de la premsa publicada a Catalunya des de la Transició fins al govern del PP (1977-1996)*, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 1999.

GONZÁLEZ FELIP, MARIA SOLEDAT, *La qüestió lingüística valenciana a través de la premsa des de l'encàrrec del dictamen del Consell Valencià de Cultura fins a la constitució de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (setembre del 1997-juliol de 2001)*, (treball de DEA) Universitat de València, València, 2004.

HERNÁNDEZ I DOBÓN, FRANCESC JESÚS, *El valencià a València*, Universitat de València, València, 2001.

IRANZO MONTES, LUIS AMADOR, *El papel de la prensa diaria durante la transición a la democracia (1976-1992)*, Universitat de València, València, 2012.

PELLICER I BORRÀS, JOAN ENRIC, *L'ensenyament de la llengua catalana al País Valencià (1238-1939)*, Universitat de València, València, 2003.

PORTEA PERIS, JESÚS, *La incidència de la reforma escolar republicana en la societat valenciana, 1931-1933*, Universitat de València, València, 2003.

RIVA AMELLA, JOSE LUIS, *Prensa y educación. Dos elementos indisociables en la Sociedad de la Información*, Universitat Autònoma de Barcelona, València, 1989.

LIMORTI PAYÀ, PAÛL, *El tractament dels continguts curriculars de literatura en els llibres de text de l'assignatura de Valencià (1983-2008)*, Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2009.

VERDÚ CUECO, YOLANDA, *Sesgo y encuadre en las noticias de televisión. Mecanismos de manipulación periodística a propósito del urbanismo y del agua en los informativos de Canal 9*, Universitat de València, València, 2009.

TAULA DE CONTINGUTS DE L'ANNEX DOCUMENTAL

- 1 Llei de creació de RTVV.
- 2 Lluís V. Aracil (1979) *Educació i sociolingüística*, Treballs de Sociolingüística Catalana, núm. 2, Barcelona.
- 3 *Premsa, poder i anticatalanisme: la vigència de Las Provincias*, dins Arxius. Arxius de ciències socials, núm. 23 de desembre de 2010, editada per la Facultat de Ciències Socials i coordinada pel doctor Rafael Xambó, Sociologia dels mitjans de comunicació al País Valencià
- 4 Decret de Plurilingüisme.
- 5 *Organització plurilingüe dels sistemes educatius*, Vicent Pascual, dins Estudi proposat per a un model plurilingüístic, Unitat Multilingüe de la Universitat d'Alacant.
- 6 Vicent Pascual (2011), *L'Escola Valenciana. Un model d'educació plurilingüe i intercultural per al sistema educatiu valencià*.
- 7 *De l'entrebanc a la involució*, Informe 2011 sobre la situació del valencià, STE-PV.
- 8 *Guia de l'Ensenyament Plurilingüe al País Valencià*, Oficina de Drets Lingüístics i Comissió d'Educació d'Escola Valenciana, Escola Valenciana, València.
- 9 *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, Pleno y diputación permanente. IX Legislatura. Sesión plenaria número 74 celebrada el martes 28 de abril de 2009*.
- 10 *Boletín oficial de las Cortes Generales. Congreso de los Diputados. VIII Legislatura. Propositiones de Ley. 23 de septiembre de 2005. Número 202-1. 122/000163, Protección y promoción de lenguas españolas distintas del castellano. Presentada por el Grupo Parlamentario de Esquerra Republicana (ERC)*.
- 11 *Cortes Generales. Diario de sesiones del Congreso de los Diputados. Pleno y diputación permanente. Año 2006. VIII Legislatura. Núm 161. Sesión plenaria núm. 150, celebrada el martes, 21 de marzo de 2006*.
- 12 *Carta europea de les llengües regionals o minoritàries*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2001.

- 13 *Informe Media.cat: La TDT local als Països Catalans: una oportunitat perduda per millorar la vertebració de l'espai català de comunicació*, Laia Altarriba Piguillem.
- 14 Estatut Professional de la Redacció de RTVV, 1996.
- 15 Carles Salvador (1919), *L'idioma valencià a les escoles*.
- 16 *Empleo de las Lenguas Vernáculas en la enseñanza, Monografías sobre educación fundamental*, Unesco, 1953, París-Lucerna.
- 17 Ley Orgánica Reguladora del Derecho a la Educación (LODE).
- 18 Decret de creació de la DGPL, 50/1991 de 27 de març.
- 19 Sentència, 75/1997 de 21 d'abril de 1997, BOE, número 121.
- 20 Manifest Escola valenciana i societat sostenible, 2006.
- 21 *Informe sobre las alegaciones de aplicación de la Ley Reguladora de la Actividad Urbanística (LRAU) y sus repercusiones para los ciudadanos europeos del Parlament Europeo*.
- 22 *Decàleg del centre educatiu mediambiental sostenible*, Escola Valenciana.
- 23 Diari de sessions de les Corts 8 d'octubre de 1997.
- 24 Diari de sessions de les Corts Valencianes, 21 d'octubre de 1998, núm. 173.
- 25 Llei 10/2010 de 9 de juliol, Organització i Gestió de la Funció Pública Valenciana.
- 26 *Informe Jurídic sobre l'ús del valencià a la funció pública*, 2009.
- 27 Dictamen sobre el valencià, CVC.
- 28 Sentència del TSJ CV 7963/2012 CP Rei Jaume, Xirivella.
- 29 Sentència del TSJ CV 7937/2012 CP Sant Cristòfor màrtir, Picassent.
- 30 *Por la normalización del español. Estado de la cuestión de una cuestión de Estado*. Federación de Asociaciones por el Derecho al Idioma Común Español (FADICE), 2001.
- 31 *Informe sobre la llengua i els escriptors, 2001*.
- 32 *El valencià a l'escola*, Amadeu Viana, Ullal, 9, 1986.
- 33 *Carles Salvador (1893-1955)*, per Vicent Simbor, Fundació Irla, 2008.
- 34 *Destrucción a toda costa*, julio 2006. *Informe sobre la situación del litoral español*, Greenpeace.
- 35 Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV).
- 36 Diari de sessions de les Corts Valencianes, 17 de novembre de 1983 (I) Discussió LUEV.

- 37 Diari de sessions de les Corts Valencianes, 17 de novembre de 1983 (II)
Discussió LUEV.
- 38 Diari de sessions de les Corts Valencianes, 28 de novembre de 1984. Discussió
Llei de Símbols.
- 39 Diari de sessions de les Corts Valencianes, 8 d'octubre de 1997. Decret de
Xàtiva de deshomologació de llibres de text.